TÜRK DÜNYASI DESTANLARI ve HALK HİKÂYELERİ ANSİKLOPEDİSİ

6. CİLT
(K)

Doğan KAYA - Taha Tuna KAYA

Atatürk Kültür Merkezi
Başkanlığı

TÜRK DÜNYASI DESTANLARI ve HALK HİKÂYELERİ ANSİKLOPEDİSİ

6. CİLT
(K)

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ
BAŞKANLIĞI

T.C.
Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu
Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayını: 716
Kaynak Eserler: 113

ISBN: 9789751762696 **ISBN Takım No.:** 9789751762634

TÜRK DÜNYASI DESTANLARI ve HALK HİKÂYELERİ ANSİKLOPEDİSİ
6. CİLT (K)

Dr. Doğan KAYA - Dr. Taha Tuna KAYA

© Atatürk Kültür Merkezi – 2025
E-Yayın

Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı
Üniversiteler Mah. Toplum Cad. No.: 5 Çankaya / ANKARA
Tel: (0 312) 284 34 18
Belgegeçer: (0 312) 384 34 65
www.akmb.gov.tr

Yayın Sorumlusu: Yüksek Kurum Uzm. Ömer ÇAKIR

Grafik Tasarım ve Dizgi: Neyir Matbaacılık

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ AYDIN SAYILI KÜTÜPHANESİ KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI

Türk Dünyası destanları ve halk hikayeleri ansiklopedisi [e-yayın] / [hazırlayanlar]: Doğan Kaya, Taha Tuna Kaya .— Ankara : Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı , 2025.
9. cilt ; 24 cm. (AKDTYK Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayını ; 711, 712, 713, 714, 715, 716, 717, 718, 719 . Kaynak Eser ; 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116)
1.cilt: Giriş -- 2.cilt: A -- 3. cilt: B-D -- 4. cilt: E-G -- 5. cilt: H-J -- 6. cilt: K -- 7. cilt: L-Ö -- 8. cilt: P-Ş -- 9. cilt: T-Z
ISBN: 9789751762641 (1. cilt), 9789751762658 (2. cilt), 9789751762665 (3. cilt), 9789751762672 (4. cilt), 9789751762689 (5. cilt), 9789751762696 (6. cilt), 9789751762702 (7. cilt), 9789751762719 (8. cilt), 9789751762726 (9. cilt), 9789751762634 (takım)
36. TÜRKLER -- EDEBİYAT
37. TÜRK HALKLARI -- EDEBİYAT
38. TÜRK HALKLARI -- DESTANLAR
39. TÜRK EDEBİYATI -- HALK EDEBİYATI
40. TÜRK EDEBİYATI -- HALK EDEBİYATI -- DESTANLAR
41. TÜRK HALK EDEBİYATI -- KAYNAK ESERLER
42. TÜRK HALK EDEBİYATI -- DESTANLAR -- KAYNAK ESERLER
I. Kaya, Doğan II. Kaya, Taha Tuna III. e.a. IV. dizi
398.2
818.5

Uluslararası Yayınevi

Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı 1983 yılında kurulmuş olup 42 yıldır uluslararası düzeyde faaliyet göstermektedir. "Tanınmış Uluslararası Yayınevi" kategorisinde yer alan AKM; yayımladığı özgün bilimsel kitaplar, çeviri eserler (Almanca, Çince, Fransızca, İngilizce, Rusça vd.) ve bilimsel süreli yayınlar ile çalışmalarını ulusal ve uluslararası alanlarda yürütmeye devam etmektedir. AKM tarafından yayımlanan eserler, Yükseköğretim Kurulunca tanınan yükseköğretim kurumlarının kataloglarında yer almakta; dünyanın en geniş çevrim içi kamu erişim kataloğu olan Worldcat.org'da dizinlenmektedir. Yayınlarımızla ilgili ayrıntılı bilgiye akmb.gov.tr adresinden ulaşılabilir.

TÜRK DÜNYASI DESTANLARI ve HALK HİKÂYELERİ ANSİKLOPEDİSİ

6. CİLT
(K)

Dr. Doğan KAYA - Dr. Taha Tuna KAYA

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ
BAŞKANLIĞI

İÇİNDEKİLER

-K- 1
KAÇAK MAHMUD 1
KAÇAK NEBİ 3
KAÇAK SÜLEYMAN 8
KAÇAK YUSUF 11
KAÇKAN KIZ 14
KADIŞ MERGEN 16
KAĞAN ARGO ABLALI KAĞAN MERGEN 18
KAĞAN KES 21
KALBİ VE İNSAF 29
KALYANAMKARA İLE PAPAMKARA 31
KALYOPİNİN SERGÜZEŞTİ 33
KAM PÜRE'NİN OĞLU BAMSI BEYREK BOYU 34
KAMAL 37
KAMBAR BATIR 38
KAMBER VE KADER 43
KAMERŞAH VE ŞEMSİ CANAN 44
KÂMİLÜ'L-KELAM VE BANU CİHAN 46
KAN CEEREN - KAN-ALTIN 79
KAN DALGASI-RÜSTEMİN OĞLU 83
KAN PERGEN 86
KAN PÜDEY 89
KANDEHARLI BURHAN ŞAH 90
KANGIVAY-MERGEN 93
KAN-KAPÇIKAY 111
KAÑLI KOCA OĞLU KAN TURALI BOYU 116
KANLI PINAR BAŞINDA ALİ EFE 117

KANŞAVBİY İLE GOŞAYAH BİYÇE 120
KANŞAYIM 126
KANTURALİ VE SELCEN 128
KARA AT 132
KARA GELİN 133
KARA HAN 134
KARA KASKA ATLI KAMBAR 135
KARA KUZGUN 135
KARA KÜKEL 148
KARA MUSSA 149
KARA TANRIVERDİ 151
KARA YURGA 156
KARABAĞ 159
KARABEK BATIR 160
KARACAOĞLAN 165
KARACAOĞLAN İLE BENLİ KIZ 166
KARACAOĞLAN İLE İSMİKAN SULTAN 172
KARACAOĞLAN İLE KARAKIZ 175
KARACAOĞLAN İLE YAYLA GÜZELİ 178
KARAÇ – KÖKÜL 180
KARAÇ-DÖÖ 185
KARADÖN 187
KARAGUL BOTOM 189
KARAGÜLÜMBET İLE AKKÜLÜMBET 191
KARAHAKAL 193
KARAS İLE AKŞA 194
KARASAKAL 195
KARASAY İLE KAZI 196
KARAŞAŞ KIZ 198
KARA-TAACI KIS 200
KARATAŞTAKİ SIR 201
KARATTI PERGEN 205

KARAYDAR İLE KIZIL-GÜL DESTANI 211
KARÇA 213
KARGABOYLU-KAZTUVGAN 217
KARKABAT 219
KARS AYAZ 221
KASIM İLE GÜZEL HANIM 222
KASIMOGLAN 225
KATAN-KÖKŞİN İLE KATAN-MERGEN 227
KAYTUKOĞLU ASLANBEK 235
KAZAN OĞLU URUZ BEY'İN TUTSAK OLDUĞU BOY 236
KAZILIK KOCA OĞLU YİGENEK BOYU 238
KAZRUNLU ŞABUR VE HOCA MUZAFFER 239
KEDEYKAN 241
KEL HASAN'IN BAHTI 246
KELOĞLAN 247
KENAN İLE HANZADE 258
KENAN İLE LALEZAR 266
KEREM HAN SERTİB 271
KEREM İLE ASLI 275
KEREM'İN ERZİNCAN BAĞLARI 297
KERİM VE SÜSEN 299
KERİMAN-I DİLÎR 303
KERKÜKLÜ MIÇILA İLE MERYEM 315
KERTE MERGEN 318
KIIS DEBELİYE 319
KIRK KIZ DESTANI 322
KIRK VEZİR 330
KISSA-YI ABDÜSSAMED PADİŞAH-I SERENDİB 339
KISSA-YI CEVAD ALİ NİJÂD 339
KISSA-YI ÇIHÂR DERVİŞ 339
KISSA-YI DUHTER-İ ŞAH-I ÇİN FERAHNAZ VE İKLİLÜ'L-MÜLK 339

KISSA-YI EBU ALİ 339
KISSA-YI FİRUZ ŞAH 339
KISSA-YI İBRET-FEZA-YI HOCA ABDULLAH 340
KISSA-YI KARA HAN 340
KISSA-YI MOLLA EMİN 340
KISSA-YI MU'CİZNÜMÂ-YI GAZANFER VE RAHİLE 340
KISSA-YI RECEB BEŞE 340
KISSA-YI SİTT-İ EMİNE 340
KISSA-YI ŞAPUR ŞAH VE HÜMA 340
KISSA-YI ŞEHZADE ASİL 340
KISSA-YI ŞEHZADE NACİ-Yİ BİLLAH VE ŞAHİDE 340
KISSA-YI ŞEHZADE NESİL BİRADER-İ ŞEHRİYAR ASİL 340
KIVILCIMOĞLU TOPAL İBRAHİM 341
KIZ CİBEK 342
KIZ DARIYKA 346
KIZ SAYKAL 351
KIZILGÜLÜM 356
KİMEK DESTANI 356
KİRMANŞAH 358
KİŞMİR ŞAHI'NIN HİKÂYESİ 371
KİŞRÜVEYH'İN HİKÂYESİ 371
KİTAB-I SİNDBAD 372
KİTAB-I ŞAH-I HAFİKEYN HATUN 372
KOBANLANI KOY BÖLEK 372
KOBLAN BATIR (1) 373
KOBLAN BATIR (2) 375
KOBLANDI BATIR (3) 378
KOBLANDI BATIR (4) 382
KOCOCAŞ 387
KOZIN ERKEŞ 395
KOZUKE VE BAYAN 401
KÖGÜDEY-KÖKŞİN İLE BOODOY KOO 402

KÖGÜLDEY BAATIR 405
KÖKİN ERKEY 406
KÖKŞE BATIR 410
KÖZÜ KÖRPÖŞ - BAYAN SULUU 411
KÖZÜYKE 417
KUBIKUL 423
KUL AHMET İLE ŞAH ZEYNEP 425
KUL EHMED 431
KUL HÜSEYİN 433
KUL MAHMUT 435
KUL MUSTAFA 438
KUL YUSUF – MEHEMMED 439
KULAMERGEN-JOYAMERGEN 442
KULKANIS-ZEBERŞE 447
KULLUK İLE GERRO 448
KUMAYIK 451
KUMRU İLE ESMANİ 453
KUNIR BOĞA 455
KURBANBEK 458
KURBANÎ İLE PERİ HANIM 459
KURMANBEK 465
KURT HASAN 479
KUTTIKIYA 483
KÜÇE RIZA-HALI KOŞA 485
KÜLBAARAM İLE ASAN 487
KÜN SARIĞ HAN 489
KÜNNÜ KÖRÇEN KÜN-KÖÖK 490
KÜNTUGMİŞ 493
KÜRŞAT BEY 502
KÜSEK BEY 505

-K-

KAÇAK MAHMUD

Azerbaycan'da yaşayan Kaçak Mahmud'un maceraları ile ilgili destandır.

Zahit Elempaşalı'nın tasnif ettiği destandır. Destandaki hadiseler XIX. yüzyılda genellikle Karayazı ormanında vuku bulmuştur. Destanın ikinci önemli şahsiyeti Kaçak Yunus'tur.

Manzum ve mensur yapıya sahip olan Kaçak Mahmud destanında 1 karşılaşma (Mahmud-Yunus arasında), 1 geraylı, 1 koşma ve 1 adet de cigalı koşma yer alır.

Destanın özeti şöyledir:

Kaçak isyanından sonra başsız kalan kaçacakların bazıları Türkiye'ye geçmeyi başarır. Kalanlardan bazıları ölür, bazıları ise tutuklanır. Türkiye'den geri dönebilenler (Ceferli KaçaK Yunus, Kaçak Eli, Karaçöplü Umud, Kahetli Lado, Tehleden Kannı» Hesretkulu, Kazahdan İmran, Letif, Samuhlu Eldar, Hesen, Borçalı'dan Çopur Musa, Balakenden Karaçı Şirin, Tovuzlu Lezim) ikinci İsahan olarak adlandırılan Kaçak Mahmut önderliğinde birleşirler.

Kaçak Mahmut uzun süre Ceyrançöl'de kalır. Bütün kaçakları Karayaz ormanında toplama kararı alır. Yeni bir kamp alanı oluşturma kararı alırlar. Kaçak Mahmut ve arkadaşları yerleştikten sonra orman yeşerir, meyveler, sebzeler yetişir, hayvanlar ile orman bereketlenir. Hayvan derilerinden kendilerine yatak yorgan yaparlar.

Kaçakların bir de habercileri vardır. Haber gelir, Milis'de tutuklanmış kaçaklar olduğunu öğrenirler. Mahmut ve arkadaşları birlikte Milis'i basar. Tutsakları kurtarır, ortalığı yangın yerine çevirirler. Milis reisi korkusundan Tiflis'e göçer. Kaçaklar Milis'in silah ambarını dağıtırlar. Onlar da Mahmud'dan kurtulmak için plan

yaparlar. Azerbaycan dilini iyi bilen Aşot Manukyan adlı bir Ermeni Kaçak Mahmut'un yerini yurdunu öğrenmek için vazifelendirilir.

Aşot Manukyan kendisine Erşat Mehmetov lakabını takar. Yanına bir torba yemek alıp Mahmut'un yaşadığı ormana doğru yol alır. O gün içerisinde onu hemen Yunus ve Umut yakalayıp Mahmut'un yanına götürür. Ermeni 'Adım Erşat Mehmetov'dur. Tiflis'te beş nefes milis işçisi öldürdüm. Buraya doğru gelmişim. Burası neresi bilmiyorum.' der. Mahmut, onun yanlarında kalmasına izin verir.

Erşat'ın bu isteği üzerine bir süre burada kalmasına izin verir. Ancak tedbiri elden bırakmaz, onu denemek ister. Tuz ve un gibi ihtiyaçlar için Yunus ile Erşat'ı Karatepe'ye gönderir.

10-15 dakika içinde Erşat yiyecekleri alır gelir. Sonrasında Caferriye'ye geçerler. Yunus annesiyle karşılaşır. Annesi ona bir casusun onları bulmak için aralarına katıldığını söz eder. Yunus sığınağa döndüğünde bunu Mahmut'a anlatır. Erşat'ı gözlemlemeye karar verirler. Yunus, gecenin karanlığında Erşat'ın ağaçlara nişan olarak bir bez bağladığını görür ve bunu Mahmut'a bildirir.

Kaçak Mahmut hemen bir toplantı yapar. Aralarında bir casusun bulunduğunu söyler. Erşat'ın casus olduğu ortaya çıkar. Erşat, kendisini öldürmemeleri karşılığında her şeyi anlatacağına dair yemin eder. Sabah Milis ve Kızıl ordusunun geleceğini öğrenir ve tuzak hazırlarlar. Kızıl ordu geldiğinde tuzağa basıp silah patlatırlar ve sesin olduğu bölgeye giderler. Görürler ki Erşat bir ağacın altına bağlanmış ve karşısında ona doğrultulmuş bir tüfek görürler. Kızılordu, kaybettikleri casuslarının karşılığında kaçakların yerini söyleyenlere büyük ödül vereceklerini ilan eder.

Kaçak Mahmut ve arkadaşları Aysipera ormanını mesken edinmişlerdir. Köylerle iyi ilişki kurarlar. Bakü'den bir görev için casusların geleceğini öğrenirler. Bir toplantı düzenleneceğini öğrenince Mahmut da katılır. Toplantıda Lenin ve Stalin'i öven sözler söylenir ve halktan bir sözü seçileceği bildirilir. Mahmut konuşama yapmak için çıkar. Fakat onları yeren konuşmalar yapınca yaka paça indirilir. Yusuf ve Umut, hemen savunmaya geçer komünistleri etkisiz hale getirirler. Halkın yalvarmalarından sonra hepsini serbest bırakırlar.

Kaynakça:

Elempaşalı, Zahid, *Kaçak Mahmud Destanı,* Hezer Üniversitesi Yayını, Bakı, 2009.

KAÇAK NEBİ

Azerbaycan'da yaşayan Kaçak Nebi'nin maceralarını anlatan destandır.

Bilinen kaçak destanları içinde en fazla eşmetni (7 adet) olan destandır. "Azerbaycan Kaçak Hikâyeleri (İnceleme-Metin)", adıyla bir doktora tezi hazırlayan Sevtap Yazar, çalışmasında destan hakkında ayrıntılı incelemeler yapmış ve destanın metnini kaydetmiştir. Bunun yanında Mustafa Özgül'ün Köroğlu ve Kaçak Nebi Destanlarının Benzer Tarafları adlı bir yüksek lisans çalışması de önemlidir.

Bunlardan en hacimlisi Ehliman Ahundov'un derleyip 1961'de yayımladığı metindir. Diğer metinler Azad Nebiyev, H. E. Tahirov, Hüseyin Gasımov, Turgut Öcal, Esma Şimşek, Zeynelabidin Makas tarafından derlenmiştir.

Manzum ve mensur yapıda olan destanda 14 bayatı, 93 koşma bulunmaktadır.

Destandaki hadiseler, Çarlık Rusya'sı döneminde XIX. yüzyılın başlarında geçmiştir.

Eşmetinlerde Kaçak Nebi'nin köyü Zengezur kazasının Aşağı Mollu Köyü yahut Gubadlı bölgesinin Aşağı Mollu köyü ifade edilmiştir. Nebi, ırgatlık yapan Ali (Alo) adında çok yoksul bir adamın oğludur.

Destan Mustafa Özgül tarafından şöyle özetlenmiştir:

> *"Zengezur'un Mollu köyünde Rençper Alo'nun, karısı Gözel'den bir oğlu olur, adım Nebi koyarlar. Nebi on iki yaşına geldiğinde, komşu köyden Kerbelayi Muhammed'in yanma çoban girer. Ancak Kerbelayi, onu oğlu gibi kabullenmekte ve ileride biricik kızı Gülsabah'ı bu güzel çocukla evlendirmeyi düşünmektedir. Zaman geçer, kız da ergin yaşa gelir.*

Bir gün, çevresiyle Ziyaretgah'a giden köyün zenginlerinden Mahmut hampa, Gülsabah'ı da yanında götürür. Atım budağa bağlamışken, at ürker ve Gülsabah'a vurarak ölümüne sebep olur. Kerbelayi, "ürkek atı budağa bağlamazlar" bunu bilmez misin, diye Mahmut hampaya kin tutar. Olaydan haberdar olan Nebi, Mahmut hampayı atından aşağı alarak döver, başını gözünü yarar.

Nebi, Kerbelayî'nin yanında kalmaya devam eder. Gel zaman, git zaman, Nebi, Hanali'nın kızı Hacer'e tutulur, Hacer de ona. Nebi Hacer'i istetir. Hanali, beyler hampalar Nebi'den hoşlanmazlar, ona gün göstermezler diye vermek istemezse de Kerbelayi Mehemmed'i kıramaz ve razı olur. Ancak, ayni gün Mahmut hampa Hacer'i kardeşine istemeye gelince, Hanali korkusundan vazgeçer.

Nebi ile Hecer anlaşıp kaçarlar. Kerbelayi onlara toy yapar, Hacer'i babası ve kardeşleriyle de barıştırır. Nebi, sert, dürüst, sözünü sakınmayan ve zulme rıza göstermeyen bir delikanlıdır. Köylü onu sever, beyler, hampalar çekinirler.

Mahmut hampa olanları unutmaz; bir gün Rus askerleri ile Alo'nun evine gelir. Alo hastadır ve Hanali ile kapıda oturmaktadır. İkisini de kırbaçlayarak kanlar içinde bırakır. Hacer karşı koyar, Nebi yetişir, Mahmut hampayı iyice döverler. Mahmut intikam için bekler, olur olmaz saldırır, beyleri, askerleri Nebi'nin üstüne sürer. Nebi bakar ki, burada rahat yok, Hacer'i alarak Mollu'dan uzaklaşmak ister. Kerbelayi Mehemmed'e düşüncesini açar ve "Ne kederli ömrüm var, bu haramzadelerle vuruşacağım." der. Kerbelayi onu, Bozat'ı ve aynalı tüfeğini vererek uğurlar. Hacer'le birlikte dağa çıkan Nebi bir mağarada yaşamaya başlar. Bir süre sonra ailelerini özleyerek, köylerine dönmeye karar verirler. Yolda rastladıkları köylülerden, Eli Bey tarafından Alo'nun meydanda ağaca bağlanıp dövülerek öldürüldüğünü öğrenirler.

Nebi, Mahmut ve Eli Bey'i yakalayıp, aynı ağaca bağlar ve başlarına birer kurşun sıkar, ambarlarını da boşaltıp fakirlere dağıtır.

Bu olay üzerine Nebi'nin ünü yayılır, zulümden kaçanlar ona gelir, destesi büyür. Rus kuvvetleri, beylerin güçleri de onu yakalamak üzere harekete geçerler. Nebi, Hecer'le beraber dağa çıkmıştır. Çarlık rejiminin adamları dağlara düşüp o tepe senin bu tepe benim Nebi'nin arkasından

gezip dolandıkça Nebi de gece gündüz dağı taşı gezer, şehirleri dolaşır, hampalara (beylere) korku verir, onların mallarını fakir-fukaraya dağıtır. Beyler Nebi'nin korkusundan halka bir şey diyemiyordu. Beylerle mücadeleye girişen yiğitler de yavaş yavaş dağlara çekilerek Nebi'nin destesine (kaçaklarına) katılıyordu. Nebi'nin destesi böylece hızla çoğalıyordu.

Kubemat, Kaçak Nebi'nin destesini dağıtmak için Zengezur'a iki yüz atlı göndermişti. Naçalnik Cafergulu Bey'in komutasında olarak, bu destenin üç aya kadar yok edilmesini, Kaçak Nebinin tutuklanarak hükümete teslim edilmesini istiyordu. Atlılar dağı taşı elekten geçiriyordu, ama yine de Nebi'yi bulamıyorlardı.

Bir gün Kaçak Nebi yine köyleri dolaşıyordu. Halkla görüşüp onların durumlarını öğreniyordu. Nahçivan, Cebrayıl, Gorus'un naçalnikleri de yüz atlıları ile Nebi'yi yakalamak için Şotlanlı denilen yerde pusuda duruyorlardı. Düşman atlılarının şehirde olduğunu bilen Nebi, kaçakları evlere yerleştirip, kendisi Kanlı Koca ile Hekeri'ye yola çıkar. Nebi üç gündür yoldaydı. Bir haber veren yoktu. Hacer iki canlı olduğu için çok ağır sancıları vardı.

Nebi Şotlanlı'dan yeni çıkmıştı ki yolda bir ekinciye rastladı. Uzaktan ekincinin neşeli bir türkü söylediğini zannettiler. Sonra kulak verip baktılar ki, ekinci ağlamakta, ağıt yakıyor. Kanlı Koca çabucak gelerek yaşlı ekinciye niye böyle yanık yanık ağıt yaktığım sordu. Yaşlı ekinci sebebini pek söylemek istemedi. Kanlı Koca bunu fark edince, 'Korkma, biz Naçalnik değiliz. Bizler Kaçak Nebi'nin adamlarıyız.' der. Böyle deyince yaşlı adam, kendisine gelir. Kanlı Koca'ya; 'İsmail Bey otuz atlı ile Nebi ve Hacer'i tutup Gorus'a götürdü. Hacer çok ağlıyordu. Strajnikler aralarında fısıldaşarak, Hacer için, çok ağrı çekiyor, Gorus'a kadar varamaz, yolda doğum yapar, diyorlardı. Zalim İsmail Bey de elindeki silahını Hacer'in sırtına kakıyordu.' der.

Bunları dinleyen Nebi, daha fazla dayanamayarak atını mahmuzladı ve Kanlı Koca'ya; 'Sen kaçakları şehirden çıkar, sabah erkenden Gorus'ta görüşelim dedi.

Şehrin her yerinde Nebi'yi arayan düşmanlar dolaştığı için Hacer evden dışarı çıkamıyordu. Durumu çok ağırlaşmıştı. Mehdi bir gece

Hacer'i, Kerbelayi Muhammed'in evine götürmek isterken, yolda İsmail Bey'in adamları ile karşılaşır. Mehdi, attan inip İsmail Bey'e Hacer'in iki canlı olduğunu, ağrı çektiğini, yakın şehirlerden birine götürdüğünü söyler. Bunun üzerine İsmail Bey emir vererek her ikisinin de elini kolunu bağlatır. Hacer Gorus hapishanesinin önüne gelir gelmez yere yıkılır ve doğum yapar. Zalim İsmail Bey çocuğun sesini duyar ve istetir. Kılıcını çıkararak çocuğun başına geçirir. Çocuğun ağlaması kahkahasına karışır. 'Bunu Kubemat'a gönderecem. Bu uşak gibi Nebi'nin başını da kılıcıma geçirip Kubemet'a gönderecem.' der. Hacer zindanda saçını başını yolar, ağlar. İsmail Bey'e bedduada, kargışta bulunuyordu.

Nebi hapishanenin kenarına geldiğinde yerde kılıca geçirilmiş bir körpe çocuk görür. Çocuğu kucağına aldığında Hacer'in çocuğu olduğu içine doğar. Nebi'nin o vakte kadar ağladığını kimse görmemişti. Aylı bir geceydi. Nebi öylesine bir ağladı ki, dağlar taşlar titredi.

Bu sırada kaçaklar gelir. Nebi ve kaçaklar, hapishaneyi basarlar ve içerdeki bütün gözetiçilerin ellerini kollarını bağlarlar. Nebi Hacer'i görünce kendini tutamaz, ikisi de ağlar. Hacer çocuğun kundağını Nebi'den alır. Nebi, Kardeşi Mehdi ve içerdeki bütün tutsakları serbest bırakır. Hapishaneyi de yakmaları için emir verir.

Sabah olurken hapishane müdürü bakar ki, hapishane alevler içinde yanıyor. Derler ki, 'Toprağın böyle yandığım hiç gören olmamıştır. Hapishaneyi yakan ateş, günahsız çocuk ve Hacer'in ahıdır.'

Nebi'nin ünü her yerde yaygınlaşmıştı. Nebi'yi bilmeyen kalmamıştı. Hampalar halkı dövdüğü zaman, o kişi; 'Yaptığınız bu zulmü Nebi'ye bildireceğim.' dese, o dakika bırakırlardı. Nebi'nin yiğitliği bütün Kafkasya'da yayılıyor; halk Nebi'nin mertliklerini, koçaklarının yiğitliklerini türkülerle her yanda söylüyordu. Bütün bunlar, Kubemat'ı, hampaları, delirtiyordu. Kaçak Nebi'nin kellesine büyük ödüller koyuyorlardı.

Bir akşam sohbette Nebi, Şahhüseyin'e; 'Senin gözlerin benim hiç hoşuma gitmiyor. Senin gözlerinin bakışı değişmiş. Köylüler bile bu Şahhüseyin'in derisini boğazından çıkar, diyorlar. Ama, biz seninle tuz-çörek kesmişiz. Son vakitlerde Paşa, Beyle görüşüyor, evine gidip geliyorsun. Sakın halkına hıyanet etme.' der. Şahhüseyin bunun üzerine

Nebi'nin durumlardan haberi olduğunu anlar, hileye başvurarak gözyaşı döker. Kendisinin öyle bir düşüncesi olmadığını söyler.

Nebi, bunun üzerine meseleyi fazla karıştırmaz. Daha sonra herkes yerine gider ve yatar. Fakat Şahhüseyin yatmaz. Gecenin bir vakti artık bana buralarda durmak doğru olmaz diyerek, kalkıp Araz'ın kenarı boyu gider. Sonra bakar ki ilerde bir karaltı görünüyor. Aylı gecede her yer süt gibi parlıyordur. Bakıp gördü ki, Nebi'dir, Boz atı tımarlıyor. Tüfeğini ateşler ve Boz at bir kişneme kişner, dağlar taşlar lerzeye gelir. Kaçaklar yerinden kalkar. Nebi, dönüp baktığında karşısında tüfeği ona çevirmiş olan Şahhüseyin'i görür. Sadece 'Ay namert!' diyebilir. Kurşun sesi dağlarda sedalanır. Kaçaklar ve Hacer çabucak koşup gelirler. Hacer ve Gözel ana kendisini Nebi'nin üzerine atar. Nebi'ye ağıtları her yerde yankılanır.

Bu dağlar ulu dağlar
Çevresi sulu dağlar
Koynunda yiğit öldü
Gök kişner, bulut ağlar

Nebi'nin cenazesinde insanlar sel gibi aktı. Cenazeye gelen Kubemat korkudan cemaate bir şey diyebilmez. Nebi'yi son menzile gönderirler. Hacer, Nebi'nin mezarı üstünde ant içer: 'And içiyorum Aziz Nebi, seninle kestiğim tuz-çöreğe. Hiç üzülme ki, senin düşmanlarına aman verdirmeyeceğim.'

Yedi bin yedi yüz yetmiş yedi yiğit de Hacer'in sesine ses verdi. Bu şekilde oradan yiğitler silâha sarılıp dağlara, derelere çekildiler.

Nebi öldü ise de yiğit Hacer onun kanını yerde koymadı, Beylere, Hanlara, zalimlere göz verip, ışık vermedi. Düşmandan intikam alındı."

Kaynakça:

Ahundov, Ehliman; *Gaçag Nebi*, Azerbaycan Devlet Neşriyatı, Bakü, 1961.

Gasımov, Hesen, *Gaçag Nebi*, Azerbaycan Uşak ve Gencler Edebiyatı Neşriyatı, Bakü, 1960.

Nebiyev, Azad; *Gaçag Nebi*. Bakü: Turan, 2001.

Onk, Nizamettin, Kaçaklar ve Kaçak Nebi", *Karseli,* S. 99, Ekim 1972, s. 14-16 / S. 100, Kasım 1972, s. 6-7. / S. 101, Aralık 1972, s. 13-15

Özgül, Mustafa, *Köroğlu ve Kaçak Nebi Destanlarının Benzer Tarafları,* Sakarya, 2004, (Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Şimşek, Esma; *"Kaçak Nebi Hikâyesindeki Motiflerin Diğer Halk Hikâyeleri ile Benzerlikleri"*, Azerbaycan Türk Kültür Dergisi, 1989, S. 267,

Şimşek, Esma; *Kaçak Nebi Hikâyesi Üzerinde Bir Çalışma*, Erzurum, 1986, (Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yayımlanmamış Bitirme Tezi).

Tahırov, E. H.; *Gaçag Nebi*, Azerbaycan Sovet Yazıçılar İttifakı Neşri, Bakü, 1938.

Yazar, Sevtap, *Azerbaycan Kaçak Hikâyeleri (İnceleme-Metin),* İzmir, 2008, s. 177-212, (Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi).

KAÇAK SÜLEYMAN

Azerbaycan'da yaşayan Kaçak Süleyman'ın maceraları ile ilgili destandır. "Azerbaycan Kaçak Hikâyeleri (İnceleme-Metin)", adıyla bir doktora tezi hazırlayan Sevtap Yazar, çalışmasında destan hakkında incelemeler yapmış ve destanın metnini kaydetmiştir.

Manzum ve mensur yapıda olan destanda 2 geraylı, 9 koşma ve 1 de muhammes bulunmaktadır.

Destandaki hadiseler Çarlık Rusya'sı döneminde XIX. yüzyılın başlarında geçmiştir.

Destan metni Rüstem Rüstemzade tarafından Âşık Avıl (Avıl Musa oğlu Mirzeyev)'den derlenmiş; "Yeddi Dastan" ve "Köroğlu Neveleri" adlı kitaplarda kaydedilmiştir.

Kaçak Süleyman, Şemkir'in Sarhan köyündendir.

Destan Sevtap Yazar tarafından şöyle özetlenmiştir:

> *"Hikâyede Gülsüm'ün babasının adı Emirgulu'dur. Emirgulu, devletin kendisine koyduğu vergileri ödeyemeyecek kadar fakirdir.*

Gülsüm'ün annesinin adı ise Zeynep'tir. Gülsüm'ün bir kız, altı tane de erkek kardeşi vardır. Gülsüm'ün kardeşlerinden dört tanesinin isimleri hikâyede verilmiştir. Bunlar; Zöhre, İsmayıl, Hesen ve Bayram'dır. Gülsüm'ün kardeşleri orada burada çalışır, ot biçip odun kırar ve işçilik yaparlar.

Mal varlığı bakımından Gülsüm'ün ailesinin üç, dört takım eski yatak yorganları, kerpiçten yapılmış üç barınakları ve bir de sağmal inekleri vardır. Onlar, kışın inekleri sütten kesilince ailece bahçedeki bitkilerden yapılan yemekleri yiyerek beslenirler.

Gülsüm, sıkıntıları olan ve bunları içine atan bir kızdır. Annesi Zeynep Hanım, ne kadar üstelese de o, sıkıntılarını kimseye söylemez. Kardeşleri Hesen ve Bayram ne kadar uğraşsalar da Gülsüm'ün yüzünü güldüremezler. Gülsüm, sürekli işiyle gücüyle ilgilenir, her gün on, on iki kişinin yemeğini pişirir, çayını koyar, kabını kaçağını yıkar, evi ve bahçeyi temizlemekle meşgul olur. Zengin kızlarının giyimi yanında Gülsüm'ün giyim kuşamı eski püskü ve yamalıdır; bu yüzden Gülsüm giyiminden utanmaktadır. Gülsüm'ün elleri de çalışmaktan su toplamış vaziyettedir. Ancak bütün bunlara rağmen hikâyede Gülsüm'ün çok yiğit, akıllı, namuslu ve gayretli bir kız olduğundan ve bu özellikleriyle kardeşlerinin onunla gurur duyduğundan bahsedilir.

Gülsüm, kaçak düştükten sonra kız olduğu bilinmesin diye adını Kaçak Süleyman olarak değiştirir.

Gülsüm, köyden vergi toplamaya gelen mahalli polis amiri ve muhtarın babasına hasta yatağında yaptıkları eziyetlere dayanamayıp mahalli polis amiri ve muhtarı öldürdüğü için kaçak düşer.

Gülsüm, köyden ayrıldıktan sonra köyün yakınındaki bir ormana saklanır, ormanın yüksek yerindeki bir kayalığı kendisine sığınak yapar.

Gülsüm'ün mahalli polis amirini ve muhtarı öldürmesi, her yere yayılır. Bunu duyan Gencebasar kaçaklarından Meşedi Yolçu ve Goranboylu olayı öğrenmek üzere Şemkir'e gelirler. Gülsüm, onların yanına gelip kendisini Süleyman adıyla tanıtır. Böylece onlar grup hâlinde gezmeye başlarlar, bir müddet sonra da Gencebasar kaçakları Süleyman'ı kendilerine lider seçerler. Bunun dışında hikâyenin ilerleyen kısımlarında kız kardeşinin namusuna göz diken ağasını öldürdüğü için kaçak düşen Yusif de Kaçak Süleyman'ın grubuna katılır.

Süleyman, Zeyve'deki zalim Gasım Ağa'nın evine baskın yapar. Bunu casuslardan öğrenen komşu köyün mahalli polis amiri, askerleriyle Süleymanları kuşatır. Süleyman mahalli polis amirini ve askerlerinden ikisini öldürerek grubunu kuşatma altından kurtarır.

Kaçak Süleyman grubunu alıp İran'a geçer ve Meşedi Yolçu, Bayramgulu ve Yusifi şehirde olup bitenleri öğrenmeleri için şehre gönderir. Çar hükümetinin İran Şahı'na yazdığı mektup üzerine İran Şahı hanlara ülkeye giren tüm yabancıları yakalama emri verir. Bunun üzerine Meşedi Yolçu ve Bayramgulu yakalanıp hapsedilir, Yusif ise kaçıp kurtulur. Süleyman, bir dilenci kılığına girip arkadaşlarını kurtarır.

İran Şahı, kaçakların zindandan kaçırıldığını duyar ve çok kızar. Hanların hepsini toplayan Şah, kaçakları kurtaran kişinin hemen bulunmasını emreder. Misir Han, bu işi üzerine alır. Bir dilenci kılığında şehirde gezmekte olan Süleyman'la karşılaşan Misir Han, dilenci kılığındaki Süleyman'ı öldürmek isterken, Süleyman onu öldürür.

Süleyman, İran'da yerleşik hayata geçmiş olan Kaçak Kerem'i görmeyi çok istemektedir. Bu yüzden dilenci elbiseleriyle Tebriz'e gider. Şah, askerlerine şehre giren bütün yabancıların yakalanması emrini verir. Bu emir üzerine askerler Süleyman'ı yakalarlar, Şah tarafından hapse attırılan Süleyman; Kerem'den yardım ister, Kerem Şahı ikna ederek Süleyman'ı serbest bıraktırır.

Süleyman, grubunu da alarak İran'dan Türkiye'ye geçerek Bitlis'e gelir. Bitlis'te babası da Gencebasarlı olan Paşa Bey, Süleyman'ı ve arkadaşlarını himayesi altına alır.

Azerbaycan'da olayların yatıştığını öğrenene kadar kaçaklar, Paşa Bey'in himayesinde Bitlis'te yaşarlar. Bu süreçte Yusif, Süleyman'ın kız olduğunu öğrenir ve Gülsüm'le Yusif, Şemkir'e dönünce evlenme kararı alırlar. Süleyman ve grubu Azerbaycan'daki gelişmelerin kendilerinin ülkeye dönmelerine müsait hale geldiğini öğrenince Azerbaycan'a geçmek üzere yola çıkarlar. Türkiye sınırından geçerken Türk askerleri ile mücadeleye girerler. Bu mücadelenin sonunda Yusif ölür.

Kaçak Süleyman, arkadaşlarıyla birlikte Şemkir'e geri döner. Kimse erkek kılığındaki Gülsüm'ü tanımaz. Gülsüm, kız kıyafetlerini giyince

de kaçaklar onu tanımaz. Kaçaklara kendisinin kız olduğunu açıklayan Gülsüm ve arkadaşlarının sağ salim dönmeleri şerefine ailesi bir meclis kurar, mecliste eğlenilir ve âşıklar şiirler okurlar."

Kaynakça:

Yazar, Sevtap, *Azerbaycan Kaçak Hikâyeleri (İnceleme-Metin)*, İzmir, 2008, s. 218-221, (Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi).

KAÇAK YUSUF

Azerbaycan'da yaşayan Kaçak Yusuf'un maceraları ile ilgili destandır.

"Azerbaycan Kaçak Hikâyeleri (İnceleme-Metin)", adıyla bir doktora tezi hazırlayan Sevtap Yazar, çalışmasında destan hakkında incelemeler yapmış ve destanın metnini kaydetmiştir.

Kaçak Yusuf destanı ile ilgili iki derleme yapılmıştır. Birincisi, Nizami Memmedcanlı ve Avtandil Ağbaba tarafından; Âşık İsgender Ağbabalı'dan derlenmiş "Ağbaba Folklorundan Nümuneler" adlı kitapta yayımlanmıştır. Diğeri de Tacir Semimi tarafından yine Âşık İsgenderAağbabalı'dan derlenmiş; "Ayırdılar Ağbaba'dan" adlı kitapta kaydedilmiştir.

Destan, manzum-mensur yapıdadır. Manzum ürünlerden 10'u geraylı ve 15'i' koşmadır.

Destandaki hadiseler Çarlık Rusya'sı döneminde XIX. yüzyılın başlarında geçmiştir.

Yusuf, Ağbaba bölgesinin Göllü köyündendir.

Destan Sevtap Yazar, söz konusu olan iki eşmetni epizotlarına göre değerlendirmiştir. Bunlardan hareketle Kaçak Yusuf'un özetini şöyledir:

"Yusuf'un babası Hacalı oğlu Memmed'dir. Memmed'in iki oğlu vardır, bunların büyüğünün adı Ömer, küçüğünün adı ise Yusuf'tur. Ömer de Yusuf da çok yiğit gençlerdir.

Yusuf, komşu çocukları arasında korkusuzluğu, cesareti ve kuvvetiyle kendini gösterir. Çocukken oynadığı oyunlarda her zaman haklının hakkını gözeten Yusuf, kimsenin oyunbozanlık yapmasına izin vermez. Kendinden güçsüzleri koruyan Yusuf, haksızlık edenleri cezalandırır. O; Ahalkelek, Hosbiya, Borçalı Oyuğu, Kars, Çıldır ve Garayazı'da herkesin kendisinden bahsedeceği kadar ün kazanır.

Yusuf, Mirze Bey'in oğlu Musa'nın nişanlısı olan Sultanabatlı Ali Ağa'nın kızı Medine'yi kaçırır. Mirze Bey'in mahalli polis amirini Yusuf'un üzerine gönderir, Yusuf'un kardeşinin Mirze Bey'in tuttuğu üç adam tarafından öldürülür.

Yusuf'un kaçak düşer. Yanında sürekli fikirlerine başvurduğu Asdan Ağa vardır. Asdan Ağa'nın dışında Allahyar Bey, Kerem, Semed Ağa, Hemid, Halay Bey ve Pembekli Pertalı Sefer gibi kaçaklar da Yusuf'un yanındadır.

Askerler tarafından her yerde aranan Yusuf, Göllü'ye ailesini görmeye gelir, evlerinde hiçbir şeyin kalmadığını görür. Yolda İsmayıl Bey'in dükkânına uğrar, onu öldürmez ancak kumaş alıp gider. İsmayıl kumaşların parası yerine Yusuf'un evine gelip evin önündeki katırı götürür. Yusuf, bir sonraki gün İsmayıl'ın dükkânına tekrar gelir ve yeni bir şeyler alıp önceden aldıkları da dâhil olmak üzere aldıklarının hepsinin parasını öder ve İsmayıl yaptığından utanır.

Yusuf, kardeşinin ölümünün öcünü almak için Allahyar'la birlikte Mirze Bey'in evine gelir. Mirze Bey ve oğullarının Ömerölen'de olduklarını öğrenir. Yusuf, önce Musa'yı, sonra da Mirze Bey'i öldürür.

Yusuf, arkadaşlarını bırakıp tek başına Kars'a gider. Kars'ta Ehmed adlı arkadaşından kurşun almak ister. Yusuf'un Ehmedlerde olduğunu öğrenen komşusu casus Paşa hükümet askerlerine haber verir. Onlar, Yusuf'u Ehmed'in evinde bulana kadar Yusuf kaçar. Polis komutanı, askerlerin komutanlarına çok kızar ve Yusuf'un peşine düşmelerini ister. Askerler, Garadağ'da Yusuf'a yetişirler. Yapılan mücadelede Yusuf, askerleri etkisiz hale getirir.

Polis komutanı askerleri yenik düşünce Çerkezoğlu Hesen'i diğer adıyla Deli Uryadnik'i Yusuf'u öldürmesi için onun arkasından gönderir. Yusuf, Deli Uryadnik'i öldürmemek için ne kadar dirense de o uyarıları dinlemeyince Yusuflar tarafından öldürülür.

Sahak adlı bir Ermeni casus, hükümetin Yusuf'u öldürene çok miktarda mükâfat vereceğini öğrenir. O, hükümetin vereceği mükâfatı almak için yanına yirmi, yirmi beş tane de adam toplayarak Yusufların evine gelerek onun ailesine zarar verir. Bunun üzerine Yusuf, onu yaralar, o da kaçıp gider. Kinikor adlı bir Ermeni Yusuf'u öldürene çok miktarda mükâfat vereceklerini öğrenir. Bu mükâfatı elde etmek için o, yanına on on beş adam alıp Baytar'a gelip bir dostunun evine tek başına gelen Yusuf'u adamlarıyla kuşatır. Nebi, onları etkisiz hale getirir, Kinikor'u öldürüp diğer adamları dağıtır.

Yusuf, köyün muhtarının hasta olduğu için ücretsiz çalışmaya gidemeyen Mırıh Hemze'yi dövdüğü sırada Göllü'ye gelir. Yusuf, muhtarı etkisiz hale getirir, ancak onu öldürmez. Polis komutanı Yusuf'un Göllü'de olduğunu öğrenir, askerleri ile gidip Yusuf'u ve grubunu kuşatır. Yusuflar grubu dağıtır, ancak onların ardından yeni yeni askerler gelir, zor durumda kalan Yusuflar, Sarı Çayır tarafından kaçıp giderler.

Yusuf, kardeşi Ömer'i Mirze Bey'den altın alarak öldüren kalaycıları bulmak için Asdan Ağa ile Derbend'e gider. Yusuf; Veli, Hacı ve İsa adlı kalaycıları öldürüp kardeşinin öcünü alır.

Öysüzlü Heyder, uzun zamandır muhtar olmak istemektedir. O, polis komutanı ile Yusuf'un yerini kendilerine bildireceğine dair anlaşır. Yusuflar bu sırada Öysüz'de Sefer'in evindedirler. Bunu öğrenen Heyder, durumu polis komutanına haber verir. Askerler, her yerden onlara saldırırlar. Bunun üzerine Asdan Bey, Gürcistan'a gitmeyi önerir; ancak Yusuf bunu kabul etmez. Asdan Bey ve Halay Bey mücadeleyi bırakıp, onlardan ayrılarak Gürcistan'a giderler. Onlar gittikten sonra askerler Kerem, Allahyar ve Yusuf'u vururlar. Polis komutanı Elleryok'a haber gönderip Yusuf'un yanına köyün yaşlılarını çağırtır. Elleryoklu Bayram Ağa, Yusuf'u yaralı halde alıp evine götürür. Mirze Bey'in oğlu İbrahim onu yattığı yerde hançerlemek ister; ancak polis komutanı ona engel olur, sonunda Yusuf'u zehir içirerek öldürürler.

Ağbaba, Borçalı, Kars ve Ahalkelek'in halkları Yusuf'u Göllü'de Allahyar'ın mezarının yanında defnederler. Yusuf'un dostları ve oğlu Hacıveli onların kanlarını yerde bırakmayacaklarına ve düşmanlardan intikam alacaklarına dair bu iki mezarın başında yemin ederler."

Kaynakça:

Yazar, Sevtap, *Azerbaycan Kaçak Hikâyeleri (İnceleme-Metin),* İzmir, 2008, s. 225-229, (Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi).

KAÇKAN KIZ

Kırgız destanıdır. Destandaki hadiselerin 19. yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın başlarında vuku bulduğu ileri kabul edilir. Dilden dile dolaşan hikâye Togolok Moldo tarafından destanlaştırılmıştır. Daha sonra da Kasım Tınıstanov Isık Göl Devlet Üniversitesi öğretim üyesi Nurdin Adiyev destanı "Kaçkan Kızın Beyanı" adıyla kitaplaştırmıştır.

Hacimsiz bir destan olan Kaçkan Kız'ın iki eşmetni önemlidir. Bunlar Togolok Moldo ve Nurdin Adiyev'in anlattıkları metinlerdir. Togolok Moldo'nun metni 107 dize, Nurdin Adiyev'in anlattığı metin de 472 dizedir.

Destan, Türkiye Türkçesine Yusuf Demir tarafından aktarılmıştır. Yusuf Demir hazırladığı Kırgız Destanları Üzerine Kültürel Tespit ve Tahliller (Karagül Botom, Calayır Calgız, Ak Bermet - Kaçkan Kız, Kız Cibek) adlı yüksek lisans tezinde bu destana da yer vermiş, destandaki olay, şahıslar, hayvanlar ve bitkiler bakımından ayrıntılı olarak incelemeye tabi tutmuştur.

Şahıs kadrosunu; Kaçkan Kız, Yengesi, Kaptagay, Taştanbek, Kazak, Ormon Han**,** Niyazbek, Segizbek, Rus, Sarı kel yiğit, Kazı, Şaten Kasımalı, Karaç, Baygazı, Aksaykal, Bostonkul, Nogaybay, Köbögön Hacı, Möküş oluşturur.

Destanda yer adları olarak; Aral, Arçaluu Suu, At Başı, Balıkçı, Cırgalan, Cumgal, Çon Kemin, Çüy (Sarı Özön), olon, Kara Dağ, Karagoo, Karkıra, Ken Suu, Koçkor, Narın, Son Göl, Tar Suu karşımıza çıkar.

Yusuf Demir**,** Nurdin Adiyev eşmetninden hareketle Kaçkan Kız'ı şöyle özetlemiştir:

> *"Kaptagay adında zengin biri vardır. Bunun akıllı ve güzel bir kızı vardır.*

Kaptagay, Taştanbek adlı zengin bir Kazak ile dost olup onun doru yorgasını ister. Taştanbek kurnaz biridir. Kaptagay'ın isteğini kabul eder. Fakat karşılığında Kaptagay'ın kızını oğluna ister. Yorgaya ilgi duyan Kaptagay ailesiyle görüşmeden Taştanbek'in teklifini kabul eder.

Ertesi gün Kazaklar dünürcü olarak gelip yorgayı verirler. Kız üzüntüyle yengesine istemediğini söyler. Babasını sözünden vazgeçirmesi için yengesine yalvarır. Yengesi babasının söz verip dünür olduklarını, sözünden dönmeyeceklerini söyleyerek kızı ikna edip eve götürür.

Yaz geldiğinde Taştanbek oğluyla beraber bir sürü hayvan ile bohçasını gönderir. Damat için çadır dikerler.

Kız yengesi birlikte kocasını görmek için çadıra gelip bakar. Kocasını görünce beğenmez. Yengesinden izin alıp erkek elbiseleri giyerek gece ata binip kaçar. Gece boyunca yol giderek Göl'ün kenarına ulaşır. Orada atını satarak bir gemi ile Balıkçı'ya kadar gider.

Gemiye binen bir delikanlı bunun kız olduğunu anlar. Kız durumu delikanlıya anlatır. Delikanlı kızla evlenmek ister. Kız gemideki diğer insanlar anlamasınlar diye kabul eder.

Dolon, Narın, At Başı'yı gezip buralarda beyleri sınayıp hiçbirini beğenmez. Daha sonra Son Göl'e gider. Oradan Arçaluu Suu, Koçkor'u gezip buralarda da kimseyi beğenmez.

Sonunda Kaçkan Kız Kemin'e gelip yaşlı bir karı kocanın yanında yaşar. Burada Şabdan'ın oğlu Möküş Kaçkan Kız'ı görüp onunla evlenir."

Kaynakça:

Akmataliev, Abdıldacan, *Ak Maktım, Kulmırza menen Aksatkın, Ak Möör, Kaçkan Kız*, El Adabiyatı Serisi, C. 14, Bişkek, 1998.

Demir, Yusuf, *Kırgız Destanları Üzerine Kültürel Tespit ve Tahliller (Karagül Botom, Calayır Calgız, Ak Bermet - Kaçkan Kız, Kız Cibek)*, Erzurum, 2019 (Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)

KADIŞ MERGEN

Tatar destanıdır. Olağanüstülüklerin önde olduğu bir destandır. Hemen hemen tamamı mensur olan bir destandır.

Manzum olan destan metni Fatih Urmançı tarafından yayımlanan Tatar Destanları 1 adlı kitapta kaydedilmiştir.

Destanın şahıs kadrosunda; Yestey Mönki, Timer Yilbegen, Yer Kara Alıp, Baldız, Kazancı, Koyuncu Kul, İhtiyar, İki ağabey, Kadış Mergen, Üç kadın, Çocuk vardır. Hayvan olarak da anne geyik, yavru geyik, at, doğan, kartal görülür. Mekân olarak Koba Çölü ve Sarı Çöl; hayvan olarak üç ejderha ile Akbüz adlı at karşımıza çıkar.

Destanın özeti şöyledir:

Bir zamanlar bir yerde ihtiyar ile üç çocuğu yaşamaktadır. Bir ejderha günün birinde gelip sürüdeki hayvanlırın bir kısımı parçalar. Büyük oğlan gidip bunu görür ve bir şey yapamadan gelir. İkinci gün de aynı şey olur. Bu defa ortanca oğlu gider, o da bir şey yapamaz. Üçüncü gün ejderha gelip yine süreye zarar verir. İhtiyarın küçük oğlu Kadış Mergen sürünün bulunduğu yere gider, ejderhanın yine gelip kalan hayvanları da alıp götürdüğüne şahit olur.

Kadış Mergen iki ağabeyini alıp ejderhanın peşinden gider. Ağabeyleri yoldu yorulur, Kadış Mergen tek başına yoluna devam eder. Koba Çölü'ne gider. Orada bir kadına misafir olur. Kadış Mergen, kadının verdiği bir kısrağın etinin tamamını yer ve bir kova rakı içer. O sırada kadının kocası olan ve sürülerini alıp götüren ejderha gelir. İkisi çarpışır ve sonunda Kadış Mergen ejderhanın yedi başını keser.

Kadış Mergen, oradan ayrılıp oradan da Sarı Çöl'e gider. Orada da bir kadına misafir olur. Kadın kazanda pişirdiği bir kısrağın etini getirir. Kadış Mergen, getirilen etin tamamını yer, çorbasını içer. Çok geçmez kadının kocası olan ejderha gelir. Bu da sürülerine dadanan ejderhanın büyük oğludur. Kadış Mergen onunla da savaşır ve yedi başını keser.

Kadış Mergen, kadına ejderhanın küçük oğlunun bulunduğu yeri sorar, onun bulunduğu yeri öğrenir. Ejderhanın karısına misafir olur. O da diğer kadınlar gibi Kadış Mergen'e kısrak eti ikram eder. Kadış etin hepsini yer, iki kova içki içer. Küçük ejderhayı aramaya çıkar.

Onu bir yerde bulur ve kapışırlar. Kadış Mergen diğerleri gibi onu da öldürüp yedi başını keser. Akbüz adlı atına binip kadının yanına gelir. Kadını kendisine eş eder, bir yıl kadar onun yanında kalır. Kadını alıp ortanca ve büyük ejderhanın karılarının yanına gelir. Üçünü de alıp yola koyulur. Yolda ağabeylerini bıraktığı yerde görür. Dönüş yolunda Kadış Mergen getirdiği iki kadını iki ağabeyine eş olarak verir.

Hepsi birden babalarının yanına gelir. Üç kardeş kendilerine ev yaparlar. Gün gelir babaları ve anneleri ölür.

İki ağabeyi bir araya gelip Kadış Mergen'i öldürmeye karar verirler. İçki ile onu iyice sarhoş ederler. Sonra da iki ayağını keserler. Sıçanlar onun kesilen ayağını yemeye başlarlar. Kadış Mergen, bu sıçanlardan birini yakalayıp ayağını kırar. Sıçanlar bir araya gelip bir bitkinin kökünü sıçana yedirirler. Sıçanın ayağı düzelir. Bunu gören Kadış Mergen de o kökü kullanır, ayağı iyileşir. O sırada oradan geçmekte olanayağı sakat birisi ile konuşup bir Lokman Hekim'e gitmek üzere yola çıkarlar. Yolda bunlara sakat biri dahil olur. Üç kişi ihtiyar hekimin yanına giderler.

Lokman Hekim, sakatın birini yutar ertesi gün yirmi yaşında bir genç olarak kusar. İkinci gün diğer sakatı yutar, ertesi gün yirmi beş yaşında genç olarak kusar. Üçüncüde Kadış Mergen'i yutar, onu da yirmi beş yaşında bir yiğit olarak kusar.

Üç genç ava çıkar ve ihtiyara azık getirirler. İhtiyarın yanında iki hafta kaldıktan sonra ihtiyardan izin alıp onun yanından ayrılırlar. Üçü üç tarafa gider.

Kadış Mergen, ağabeylerinin yurduna gelir. O sırada insanlar meydanda toplanmış ok atmaktadırlar. Üç kardeş ok atar. Ağabeylerinin attığı oklar onların başlarından girip ayaklarından çıkar. Kadış Mergen o şehrin hanı olur.

Kaynakça:

Urmancı, Fatih, *Tatar Destanları 1*, (Türkiye Türkçesine Aktaranlar: Vedat Kartalcık, Caner Kerimoğlu), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2007, s. 2598265.

KAĞAN ARGO ABLALI KAĞAN MERGEN

Şor destanıdır. Destanın tamamı mensurdur. Kendisini Şor kahramanlık destanlarına adayan N. P. Dırenkova 44 destan derlemiştir. Destan metinleri Sankt-Peterburskiy Nauçno-İssledovatel'skiy İnstitut-Muzey Antropologii Entnografi im. Petra velikogo Arşivinde muhafaza edilmektedir. Bu destanların içinde Kağan Pergen destanı da vardır.

Kağan Pergen destanı Metin Ergun tarafından Türkiye Türkçesine aktarılmış, Şor Kahramanlık Destanları adıyla çıkarılan kitabın içerisinde 2006'da yayımlanmıştır.

Destan diğer Şor destanları gibi mitolojik unsurlar ihtiva etmektedir.

Destanın özeti şöyledir:

Öncelerin öncesinde Kağan Mergen vardır. Ablasının adı Kağan Argo'dur. Malı ve arazisi çok olan Kağan Mergen'in malı kaçırılır.

Kağan Mergen, gümüş zırhını kuşanır. Kara demir çizmesini giyer. Nakışlı sağını beline asar. Kağan Argo ile vedalaşır altın otağından çıkar. Ak dünyanın dışına çıkıp malını kaçıran alpın bulunduğu yere gider. Ona selam verir. Alp, onun selamını almaz. Kağan Mergen selamlaşmayan alpa çok kızar ve yumruğuyla onu yere yıkar. Bu, Alpkula adlı atı olan Altın Kartıga'dır. Mergen onu alt eder. Sonra atına binip yurduna döner.

Ablası ile görüşüp yiyip içip sarhoş olduktan sonra yatar. Uyandığında karşısında kendisini görmeye gelen elçiyi bulur. Elçi dokuz kadınlı kara Mükü'nün elçisidir. Kara Mükü Mergenden haraç istemiştir. Kağan Mergen, elçiye kendisini beklemesini üç gün sonra yanına geleceğini söyler. Ablası onu ikaz eder, oraya gitmemesini eğer gerçekten Kara Müküye haraç gerekirse kendisinin geleceğini söyler.

Gitmekte kararlı olan Kağan Mergen, ablası ile vedalaşıp atına binip gider. Onu orada doksan demirci karşılar. Onu kıskaçla yakalayıp, kara şehre getirip, körüğün içine sokarlar. Kağan Mergen çırpınır, doksan demirci onu tutamaz. Doksan demirciyi orda alt eder. Demir duvarlarla çevrili Kara Mükü'nün yerini görür. Demir kapının dibine gelir. Haraç vermezse geçemeyeceğini söylerler. Bunun üzerine Kağan Mergen, nöbetçinin başını koparıp ak bozkıra fırlatır. Sonra demir duvarın diğer tarafına geçer.

Kağan Mergen, altın otağın içine girer, orada Kara Mükü'nün karısıyla karşılaşır. Kadına, kocasının nerede olduğunu sorar. Kadın dokuz kat odanın dibinde uyuduğunu söyler. Sonra Mükü'nün yanına gidip onu görüp sağ elini kaldırıp sağ göğsüne vurur. Kara Mükü darbenin şiddetinden altın otağın içinden dışarı fırlayıverir. Acısına dayanamayıp ak bozkurda kara kütük gibi yuvarlanır. Kara Mükü, Mergen'e kendisini uykuda yakaladığını, zırhını giymek istediğini söyler. Otağına girer, ok delmez kara demir zırhını giyer. Sonra ikisi azgınca birbirine saldırır. Uzun mücadeleden sonra Kağan Mergen, Kara Mükü'yü alt eder.

Halk, vergisini Mergen'e vermek ister. Mergen ise yurtlarına dönmelerini orada hür yaşamalarını söyler. Yiğitler kendi mallarını alıp geri dönerler. Kağan Mergen, Kara Mükü'ünün taş ocağını dağıtır, malını halkını kendi yurduna götürür.

Kağan Mergen yurduna geldiğinde ablasını bulamaz. Ablasının kaçırıldığını öğrenir. Ablasını kaçıranın kim olduğunu öğrenir ve onu aramaya gider. Yolda mal güden Matır Tas'la karşılaşır. Ona, ablasını bulamadıkça buraya gelmeyeceğini, gelinceye kadar kendisinin kağan olmasını söyler.

Kağan Mergen, nereye gitse kime sorsa ablası hakkında bilgiye ulaşamaz. Yerin yedi kat yer altına iner. Karşılaştığı yiğidin Kara Boz Atlı Kağan Tas Mergen olduğunu öğrenir.

Kağan Mergen, ondan ablası Kağan Argo'nun yerini sorar. O da ablasının Kağan Kara'nın yerinde olduğunu söyler. Derhâl yola çıkar. Karşılaştığı yedi yiğit Mergen'in Kara'ya gücü yetmeyeceğini söyler. Kağan Mergen buna aldırış etmez Kağan Kara'nın karşısına çıkar. Kara'yı ak bulut üstüne çıkarıp kaldırıp kara dağa vurup öldürür.

İki kardeş burada karşılaşıp acıkan kuşlar gibi ötüştüler. Kağan Mergen, ablasıyla dertleşir. O sırada yanlarına kara kır at gelir. Birlikte altın otağa giderler. Kağan Kara'nın hanımları gelip Mergen'in ayağına kapanır. Daha sonra yedi belikli bir kız yanlarına gelir. Bu, Kara Kağan'ın kız kardeşidir. Kara Kılış adında bir yiğit gelip ikisini birbirine eş eder ve büyük bir toy yapılır.

Kağan Mergen, tebaasını toplar. Kara Şebeldey adında biri Kara Mergen'e meydan okur. Kişi yedi gün mücadele ederler ancak birbirlerini

yenemezler. Kara Şebeldey ile Kara Mergen evlenirler, oraya kendilerine yurt tutarlar.

Aradan zaman geçer, Kağan Mergen ata yurdunu tamamen unutur. Daha sonra çocukları olur. Çocuk büyür yürümeye başlayınca kendisine ad konulmasını ister. Ona Şaygın Mergen adını korlar. Şaygın Mergen kısa zamanda yiğit olur.

Şaygın Mergen, bir gün atına binip yola çıkar. Yolda, Kara Kılışla karşılaşır ve vuruşmaya başlarlar. Kara Şebeldey acıdan ağlamaya başlar. Bunu duyan Kağan Mergen koşup gelir. Kara Kılışla vuruşur. Bu dünyada Kara Kılış'ın bağrışını duymayan kalmaz. Kara Kılış engel olmak istese de başaramaz. Kara Kılış Kağan Mergen'in omuzundaki bakır iğneyi görür, onu tutup çıkarır. Kağan Mergen'in iki gözünden yaş gelir. Kara Kılış, Kara Şebeldey'i iki örgüsünden tutup çıkarır. Belini kırıp öldürür.

Kara Kılış cebinden altın yüzüğü çıkarıp yere fırlatır. Ortaya Şaday'ın kızı Altın Kök çıkar. Kağan Mergen, Altın Kök'ü tekrar altın yüzüğe çevirip cebine koyar. Üç kere ıslık çalar, üç kere bağırır atı gelir. Kara Kılışla beraber yola koyulurlar. Bunlar gide gide yol ayrımına gelirler. Kağan Mergen, Kara Kılış'ı toya yardım etmesi için davet eder.

Kağan Mergen yamaçtan iner altın kazığın dibine gelir. Kağan Argo ablası onu karşılar. Altın otağa giderler. Kağan Mergen cebinden altın yüzüğü fırlatır. Altın Kök çıkar. Kızı götürüp kırk oda dibine sayısız saç örgülerini çözerler ve yanlardan iki örgü örerler. Kağan Mergen, altın otağdan çıkar kırk dazı çağırıp kırk balta verir. Otuz dazı çağırıp otuz nacak verir. Kırk aygırın kısrağını kesip kurban edin doğrayıp toy edin diye bağırır. Dağ gibi et pişirirler deniz gibi içki hazırlarlar. Aylarca yiyip içip eğlenirler. Gün gelir yiyecekler, içecekler tükenir. Bütün insanlar dağılır. Halk dua edip gider. Ulu toyları biter. Kağan Mergen sakince yaşamaya başlar.

Günün birinde Kağan Mergen'in karısı Altın Kök hamile kalır ve Altın Kök dokuz ayda bir oğlan doğurur. Bir ırmak kenarında ihtiyar kişi çocuğun adını Altın Ok koyar. Çocuğa Şaygın Mergen'in kendilerine saldırmaya geldiğini ve onu yenerse dünyanın en güçlü kişisinin kendisi olacağını söyler.

Oğlan, adı konunca altın otağa gider ve uyur. Bir zaman sonra uyanır. Kağan Merge'nin otağı bir yana eğilir. Altın masaya oturup yemek yerken Şaygın Mergen gelir, onlara saldırır. Altın Ok, kula atına biner. Şaygın Mergen'e üzerine gider. Altın Ok, Şaygın Mergen'i öldürür.

Kağan Mergen ve Altın Ok altın otakta ziyafet düzenler. Yemekler yenirken oraya Ak kula atlı Altın Som gelir. Altın Som, Kağan Mergen'den ablasını kendisine vermesini ister. O da ablasının rızasını aldıktan sonra olumlu cevap verir. Büyük toy kurulur. Yenilir içilir. Altın Som ile Kağan Argo yola koyulur.

Kağan Mergen ile Altın Ok, yurtlarını düzene koyarlar. Ulu Kağan olurlar. Huzur içinde yaşarlar.

Kaynakça:

Metin Ergun, *Şor Kahramanlık Destanları*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2006, s. 326-384.

KAĞAN KES

Şor Türklerine ait kahramanlık destanıdır. Mensur bir destandır. Baş taraflarında çok manzum kısım bulunmaktadır.

Destan metni Metin Ergun tarafından Türkiye Türkçesine çevrilmiş ve 2006'da yayımlanmıştır.

Destanda mitolojik unsurlar ve olağanüstülükler ön plandadır. Sözgelişi kahraman don değiştirebilmekte, atları konuşabilmektedir. Kahramanlar idealize edilmiştir, mağlup edilmesi oldukça güçtür. Dön değiştirebilmekte,

Destanın özeti şöyledir:

Kağan Kes, çok öncelerde altın otağında tek başına yaşamaktadır.

Günün birinde dağlardan esen esip gelen rüzgârın içinden Altın Kök gelir. Don değiştirip bir kocakarıya dönüşür. Altın Kes, ona kim olduğunu sorar. O da Kırk Kağan'ın yurdu dışında yaşayan Altın Kartıga'nın karısı olduğunu adının Altın Kök olduğunu söyler.

Ardından Ak Kağan'ın kızı Altın Suçu'nun kendisinin nasiplisi olduğunu söyler.

Kağan Kes evini Altın Kök'e emanet eder, hazırlanır, yola çıkar. Gide gide Ak Kağan'ın yerine varır. Altın kazığa atını bağlar. Altın otağa girer selâm verir. Oradaki beylerin hepsi de selâma karşılık verir. Başköşeye geçer. Oradaki beylere kendisini tanıtır ve Ak Kağan'a kızı Altın Suçu'yu almaya geldiğini söyler.

Bunu duyan bir yiğit, öfke ile Kağan Kes'e benim alacağım kızla nasıl alırsın." haykırır. O sırada ırmaktan bir feryat gelir. Kağan Kes hemen oraya gider. Kara duman içinde bir ihtiyarı bir yiğidin dövdüğünü görür. İhtiyarı çekip alır. Yiğitle vuruşmaya başlar ve onu öldürüp altın otağa geri döner. Orada Altın Kartıga adında bir ihtiyar görür. Birlikte Ak Kağan'ın ikramlarını yiyip içerler.

Altın Suçu ile Kağan Kes için büyük toy düzenlenir. Bir zaman sonra Kağan Kes, Altın Suçu'yu yüzüğe çevirir cebine koyar. Altın Kartıga ile yola koyulur.

Bunlar bir hayli yol gittikten sonra vedalaşırlar. Herkes kendi yurduna gider

Kağan Kes'i Altın Kök karşılar. Kağan Kes, cebinden yüzüğü çıkarıp ortaya atar. Yüzük tekrar Altın Suçu'ya dönüşür. Büyük toy düzenlenir. Bu ulu toya yetmiş kağan halkının hepsi gelir. Halk beyleri kaynaşır. Dokuz günün somumda ulu toy dağılır.

Altın Kök, yurduna dönmek için Kağan Kes'ten izin ister. Altın Kök ile Kağan Kes vedalaşırlar ayrılırlar. Altın Kök yurduna döner.

Karısı Altın Suçu, Kara Kazan ile Kara Kartıga adlı iki kardeşin Altın Kartıga'nın yurdunu yağmaladığını, insanlardan ağır vergiler aldığını öğrenir ve bunu Kağan Kes'e söyler. Kağan Kes, buna çok öfkelenir. Atına binip yola koyulur.

Kağan Kes kızıl atına kamçı vurmaması gerekirken kamçı vurur Atın zihni gider, Kağan Kes'i başka yerlere götürür Kara ırmağın kenarına gelirler kuşburnu dalı Kağan Kes'in her tarafını parçalar. İşte o zaman Kağan Kes'in aklı başına gelir. At dile gelir; "Sana al ata kamçı vurulmaz demedi mi? Şimdi nerelerde olduğumuzu ben de bilmem. Üç nesil boyunca koşsak da bulamayız." der.

Kara Irmağın kenarından çıplak bir Karaoğlan koşarak gelir. Kağan Kes, doğduğundan beri böyle kara kişi görmediğini düşünürken Karaoğlan da "Böyle güzel kağan görmedim!" diye aklından geçirir. Selamlaşırlar. Kağan Kes oğlana kim olduğunu sorar. Oğlan "Beni besleyen anam atamı tanımam ben azıp yiten kişiyim." der. Kağan Kes, nereye gittiğini sorar. Karaoğlan "Buradan ötede kara kağanın kızının toyu olmakta oraya gidiyorum." der.

Kağan Kes ile oğlan beraber yola koyulurlar. Kara Kağan'ın yurduna ulaşırlar. Ulu toy yapıldığını görürler. Orada bulunan her şey karadır. Kağan Kes, attan iner altın otağa girer, selâm verir. Gidip başköşeye altın masaya oturur. Ona altın tabakta aş verilir. Aşını yer. Kağan Kes altın otağın dibine girer. Orada Kara Kağan'ın kızı oturmaktadır. Kızla selâmlaşır. Kıza altın kazığın dibinde duran ak kızıl atın üstüne binen yiğidin adını sorar. Böyle konuşurken gözle görülmez bir kişi Kağan Kes'e bir tokat atar. Altın otağın içini kara duman bürür. Kağan Kes, altın söğüdün yanına düşer. Kağan Kes kalkar kendisine kimin vurduğunu sorar. Çılaş Kara Oğlan koşarak oraya gelir. "Göze görülmez iblis suçsuz kişiye niye vurdun? diye bağırır. Sonra duyarlar ki altın otak içindeki yiğitler de kırılmıştır. Altın kazıkta duran ak kızıl at da yoktur. Bunu gören Kağan Kes öfkelenir. "Karaoğlan dost, şimdi ben bunu nerede bulurum bildiğin varsa söyle." der. O da "Buradan ötede Kara Kartıga, onun da bir kızı var. Şimdi toy vardır. Ak kızıl at orada olabilir. Oraya gidelim." der.

Kağan Kes atına biner. Karaoğlan koşar beraber Kara Kartıga'nın yurduna giderler. Onun yurdunda ulu toy olduğunu görürler. Altın kazığın yanında bir tek kızıl at durmaktadır. Bunu gören Kağan Kes öfkeyle bağırır. "Kızıl atın sahibi kimdir?" der. Kağan Kes'in yanağına bir tokat vurulur. Kağan Kes'in şuuru gidecek gibi olur. Ayağa kalkar yine sorar, yine tokat vurulur. Kağan Kes kar yığınının üzerine düşer. Kağan Kes, hıçkıra hıçkıra ağlar. "Karaoğlan dost, bana görünmeden vuran var, söyle bu nasıl iştir?" Karaoğlan, bütün bunların al ata kamçı vurmasının yüzünden başına geldiğini söyler. Ak kızıl yerini Kuu Kız'ın bildiğini söyler.

Hemen Kuu Kız'ın yurduna giderler. Kuu Kız, evde yoktur. Karaoğlan Kağan Kes'e; "Sen uzun bacaklı sarı sineğe dönüş. Altın

otağın penceresine kon. Bak bakalım altın otağında neler oluyor." der. Kağan Kes, sarı sineğe dönüşür. Altın otağın penceresine konar. Orada otuz oğlan kırk kız kopuz çalıp oynadığını görür.

Kağan Kes, kimse fark etmeden akşam kızıllığına kadar orada durur. Kırk kızın oynayan ayaklarının altından ulu küçük kara sıçan sıçrar. Büyük küçük iki oğlan olurlar. Oğlanlara ve kızlara; "Görmez misiniz altın otağın camında Kağan Kes sarı sinek olarak durur." deyip sağ kolunu uzatır Kağan Kes'i alarak altın otağın içerisine atar. Kağan Kes, eski hâline dönüşür. Selâmlaşır konuşurlar. Kağan Kes onlara kim olduklarını sorar. "Biz buradan ötede yetmiş kat yer altında yaşayan Kara Kağan'ın iki oğluyuz. Adımız namımızı koydurmadık tutuşmaya yiğit bulamadık." derler. Kağan Kes söyler benim elime düşen kişi bir daha yürüyemez." der. Dışarı çıkıp büyük oğlanla kapışır. Kapışma dokuz yıl sürer.

Kuu Kız, ak kızıl atıyla oraya gelir. Karaoğlan'la Kuu Kız kapıştılar. Hayli zaman geçti ama yenişemediler. Bunu gören Kağan Kes öfkelenir. "Bir gün benim koluma düşersin Kuu Kız." der. Bu sırada Kağan Kes, rakibiyle otuz yıl vuruşur. Sonunda onu öldürür. Karşısına küçük oğlan geçer. Onunla da aylarca yıllarca vuruşur. Onu da öldürür.

Bu arada kulağına dostu Karaoğlan'ın sesi gelir. Hemen koşar Kuu Kız'ın elinden dostunu kurtarır. Kuu Kız'la dokuz gün vuruşurlar. Kuu Kız'ın gücünü kırar. "Kuu Kız canımı bağışla!" diye yalvarır. Bunu üzerine Kağan Kes kızı bırakır, kızı yerden kaldırır. Altın otağa götürüp altın masaya oturtur. Yemeğin iyisini yerler.

Daha sonra Kuu Kız altın bir sandık açar. Bu sandığın içinden altın bir kutu çıkarır. Ve bu kutuyu açar. Kağan Kes'e bu zamana kadar başından geçen bütün olayları gösterir.

Kağan Kes, altın kutucuğu bir yana koyar, yurduna gider. Kan al at varır yurda gider. Altın dağın sırtından inip yurdunu görür. Ak malının, kalabalık halkının huzuru kalmamış görür. Ordusunu Kara Oğlan kırmış görür.

Altın otağdan Altın Suçu karısı koşup gelir, Kağan Kes'i altın otağa götürür, yemeklerin iyisini yerler, eskiyi yad edip konuşurlar, dokuz gün boyunca içip yorulan ruhlarını dinlendirirler. Dokuz gün

sonunda Kağan Kes, dostu Altın Kartıga'nın ak malını, kalabalık halkını kurtarmak için demir zırhını giyer, Altın Suçu ile vedalaşır, altın otağdan çıkar ve kızıl al ata binip Çılaş Kara Oğlan ile gider.

Kağan Kes ile Çılaş Kara Oğlan, Altın Kartıga'nın yurdunu terk edilmiş, virane, altın otağını paslanmış bulurlar.Kağan Kes ile Çılaş Kara Oğlan, Altın Kartıga'nın kaçırılan ak malının peşine düşerler. Vara vara varırlar, Kara Kazan ile Kara Kartıga'nın yerine. Altın dağın sırtından bakarlar. Kara Kazan ile Kara Kartıga; "Ölecek kişi ayağıyla gelir!" diye bakarlar. Kağan Kes ve Çılaş Kara Oğlan bunu duyarlar.

Kağan Kes, attan inince iki yenini sıvar, iki eteğini sıvar. Bunların dördü dövüşür, bunlar dövüşünce yer yer olmaktan, su su olmaktan çıkar, etrafı kara duman kaplar, akan nehir tersine akar. Yıllarca vuruşup dövüşürler. Dokuz yılın sonunda ak ırmak başındaki bu yer yarılır, yerin altından yedi kulaklı it çıkıverir, bu it Kara Kartıga ile Çılaş Kara Oğlan'ı dişleyip yerin altına girer, Kağan Kes, buna pek üzülür, kırk yıl dövüşürler.

Kırk yılın sonun da azgın kasırga olur, ağaçları kırar. Genç kula tay üstünde bir oğlan gelir. Bu oğlan Kara Kağan'ı ister. Kağan Kes; "Bana yardıma geldinse, Çılaş Kara Oğlan'ı kurtar." der. Bu oğlan yer altını deler girer.

Yetmiş yıl sonunda yer yarılınca genç kula ve Çılaş Kara Oğlan çıkıp gelir. Bu genç kula taylı oğlan Kara Kazan'ı alır, altın dağa vurur, çıkmayan canını orada alır, sonra da varıp gider.

İki dost zayıflamış halde altın kazığa gelirler. Altın Kartıga'nın kızını ters asılmış bulurlar. Kız kuru kemik ölü gibidir. Kızı altın kazıktan indirip altın kazık dibine yatırırlar. Kız, Kağan Kes'e; "Adımı koy." der. Kağan Kes kızın adını Altın Sabak koyar, yıkılmaz yurdun olsun diye dua eder. Kağan Kes, kıza genç kula atlı oğlanı sorar, kız da "Kim olsun altın tüylü ak kızıl atlı Kuu Kıs analı, Kağan Kes atalı bir oğlandır, adı da Çaştan Pergen." der.

Bunu gören Çılaş Kara Oğlan, Kağan Kes'ten bu kızı ister. Kağan Kes; "İsterse varır! Ben elin öksüzüne karışamam." der. Kız; "Sen var dersin de varmam mı, elbet varırım." der. Kağan Kes onların başlarını birleştirir. Altın Sabak, Kağan Kes'in malından mal almaz. Anasını,

babasını ve halkını altın gümüş küpe yapıp kulağına takar. Kağan Kes, Kara Kağan'ın halkından mal istemez. Kağan Kes; "Benden önce nasıl yaşıyorsanız öyle yaşayın, biz kimsenin malı mülkü ile mallanmayız." der. Bunu duyunca halk Kağan Kes'e şükrederler. "Ak yerin kağanı, uzun ömürlü, yüce olsun." derler.

Kağan Kes, kendi yurduna gider. Yurdunda malına malı halkına halk katar, altın otağına girer, Altın Suçu'nun sol omzuna sol elini koyar. Altın Suçu; "Başka yerde başka adet öğrenmemişsin, aç bir altın cebindeki altın kutucuğa bak ne gösteri!" der. Altın masaya altın kutucuğu koyunca kara ırmak kıyısında Çılaş Kara Oğlan'ı ile Altın Sabak'ı görürler. Altı ayaklı altın otağa gider görürler, sonra oğlan bu otağdan çıkar Kara Tayga'ya seslenir; "Eşiğini açıver." Eşik açılır. Oğlan Kara Taygaya girer, taygadan doksan kulaç boylu kara bora at çıkar, böylece yiğit nesli ortaya çıkar.

Bunları gören Altın Suçu şaşar, Kara Kağan'ın oğlu; "Doksan kulaç boylu kara atlı Ay Ergek adlı oldu." der. Kağan Kes'e, Altın Suçu; "Bir gün atına yarış için isteseler verir misin?" der. Kağan Kes; "Tüyünü bile vermem." deyince kadın; "O gün gelse öyle bir verirsin ki." der.

Kağan Kes ile karısı yerler içerlerken kasırga kopup gelir. Böylece günde at aşmaz yerden genç kula atına binen Çaştan Pergen çıkar, gelir. Altın kazığın yanına gelir. Herkese selam verip gelir. Kağan Kes'e sağ kolunu uzatıp, onun ayağına kapanır. Kalkar ve Altın Suçu'nun da ayağına kapanır, Kağan Kes; "Sen kimin oğlusun, neden bize yalvarıp durursun?" der. Oğlan; "Ak kızıl atlı Kuu Kıs analı Kağan Kes atalı, genç kula atlı Çaştan Pergen'im." Der.

Kağan Kes; "Sen benim oğlumsun!" der. Oğlanı sağ dizine oturtur, sağ göğsüne basar, yerler, içerler ve üç güne varıp çıkarlar. Kağan Kes; "Neden bize yalvardın, neyi dileyip istedin ne istersin oğul?" der. Oğlan; "Ben ulu toya gitmiştim, ulu kağan karşısında üç kulaklı atlı Kümüş Kartıga ile ulu yarış ettim, kan al atlı alıp yarış ettim, yetmiş yerin dibini yedi defa dolaşıp, koştum yarıştım, Kuu Kıs anamın malını, halkını, malını, canını ortaya koydum." der. Bunları işitince Kağan Kes, kat kat zırhlanır. "Hadi oğul gidelim." der. Altun Suçu; "Hani atının tüyünü dahi vermezdin?" der. Kağan Kes: "Bu yarış mühim, buna gitmek şart." der ve altın otağdan çıkıp gider oğluyla.

Oğlu ile Kağan Kes, denkleşip atlarına binerler. Bu iki at gibi gelirler, ipek gibi uzanıverirler. Adeta tavus olup gide gide gittiler yeri kaplayan sarı dağa varırlar, ulu yola nihayetinde varırlar, işte bu yollar yollanıp giderken önlerinde kara yaya insanlar gidermiş, Kara Kağan Kes ve oğlu bu Kara yaya gidenleri görende varıp onlara yetişirler. Bu Kara yayalar yer altından yetmiş Şibeldeylermiş. Bu yetmiş Şibeldey ile selâmlaşırlar. Şibeldey'ler de onlara; "Ak yerin Kağan'ı beyi Kağan Kes'e selam olsun." derler. Bunlara ilk soran Çaştan Pergen olur; "Nereye Şibeldey ablalar?" der. Onlar da "Yarış yerine gitmekte olduklarını, ulu yarış yerinde iblis neslinin hepsi, güneş halkının hepsi varlar, onların yarışını izlemeye gidiyoruz." diye Şibeldey ablalar soruya cevap verirler.

Kağan Kes ile oğlu, onları bırakıp yollarına devam ederler, en sonunda ulu yolun içine varırlar, burada bir gök börklü oğlanı koşar görürler, Kağan Kes ile oğlu bu oğlana yetişirler. Bu gök börklü akağaç sadaklı ile güzel bir şekilde selamlaşırlar. Oğlana; "Ağaç sadaklı oğlan, nereye koşup gidersin?" diye sorarlar. Oğlan; "Nereye gideyim! Ulu yarış yerine gidiyorum, benim karabaşım da o yarışa katılır." der. Çaştan Pergen; "Senin adın ne, kimlerdensin?" deyince oğlan; "Altın Şakpın oğlanım, anasını, atasını tanımayan bir kişiyim." der. Kağan Kes ve Çaştan Pergen, onu da geride bırakıp ulu yarış yerine doğru ilerler. Onlar bu ulu yarışa varırlarken gökyüzünden bir yiğit konuşur;" Çaştan Pergen, sana yarış yerinde ata biner binici gerek değil mi, bak bu gerekken neden yanına Altın Şapkan oğlanı almadın?" der. Bu laflardan sonra Çaştan Pergen Altın Şapkın'ı bekler ve ona şöyle der: "Sen hiç ata bindin mi?" Oğlan şöyle cevap verir: "Elbette, benim atımı hiçbir at geçemez." der. Bunu duyan Çaştan Pergen, oğlanı yanına alır. Onu eyerine alır ve yarış yerine gitmek için yola devam ederler.

Yolu az mı gittiler çok mu gittiler bilemezler yolun ortasında oğlan; "Ben ineyim yayan varayım." der. Oğlanı orada indirir. Çaştan Pergen, oğlanı orada indirir, böylece oğlanın yeri var olmuş olur. Bu nice olaylardan sonra ulu yarış yerine varırlar bu yarış yerinde halkın iyisi adeta karınca gibi toplanmış idi. Bu yarışta altta hiçbir iblis kalmaz üstte ise; güçlü yiğit kalmayıp toplanır, halk arasına gelir. Halk arasından Kümüş Kartıga bağırır: "Çaştan Pergen, bu zamana kadar atanı mı bekledin, at yarışı olacağı günden dokuz gün geçti." der. Adeta

gök gibi gürleyip demir gibi şıngırdayıp gelir. Bu halk arasından kızıl doru atlı bir yiğit çıkar, öfkeyle bağırır: "Kümüş Kartıga, niye övünüp bağırdın?" der. O böyle söyleyince gökten el kadar ak bir kâğıt kızıl doru atlı yiğidin sağ eline düşer. Bu olay halk tarafından duyulur. Çok yüce yarış düzenlenir sonra iki atı çekip de gelirler, bu görk börklü oğlanı kan al atlı ata bindirirler, bu gök bora atın kendi özel binicisi de vardır. Bu zamanda iki atı bırakırlar ve böylece bu iki at yetmiş göğe varırlar ve sonra da kara kapı altında yetmiş yer kat altına inerler.

Kızıl doru atlı yiğit Çaştan Pergen selâmlaşırlar. Atlarından indiklerinde çevrede kimseyi göremezler ikisi denkleşip ata binerler. Ulu kağanın yerinde halk hep bekleşip iki okta koşup gelirler. Atlar yarışa başlar, ata altın kamçı ile vurulur bu vuruşla yarışı kan al at kazanır halk arasında kavga kopar kimisi gök bora atı savunur.

Kırk yılın sonunda kızıl doru atlı bir yiğit çıkar, bu yiğidin ardından Çaştan Pergen gelir, bunun ardında da Kağan Kes gelir. Yetmiş yerin dibinde telli zırhlar yıpranır. Kağan Kes, atı ile yurduna döner yetmiş yerin dibinden doksan kulaç boylu Ay Ergek dostu gelir. Çaştan Pergen, Kuu Kıs'ın yerine, Kağan Pergen ise Kağan Kes'in yurduna dönerler. İki kardeş yola çıkıp yurtlarına varırlar. Yurtlarını huzurlu ve mutlu, malına mal, halkına halk katılmış bulurlar.

Anası Altın Suçu ve atası Kağan Kes onu altın masada ağırlar izzetler ve hayatları böylece mutlu bir şekilde devam eder.

Kaynakça:

Bars, Mehmet Emin, "Şor Kahramanlık Destanlarında Kalıp İfadelerin Kullanımı", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 2, Sayı: 5, Eylül 2014, s. 289-308.

Ergun, Metin, *Şor Kahramanlık Destanları*, AKÇAĞ Yayınları, Ankara, 2006, s. 385-433.

Kaplan, Haktan, *Türk Dünyası Destanlarında Kardeş ve Kardeşlik*, Konya, 2016, (Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Zaloğlu, Pınar, *Orta Asya ve Güney Sibirya Türklerinin Kahramanlık Destanlarında Yardımcı Tipler*, Balıkesir, 2011, 247-252 (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

KALBİ VE İNSAF

İran'da anlatılan aşk hikâyesidir. Manzum ve mensur yapıdadır. Urmiyeli Ehmed Esedi'den derlenmiş olan hikâye metni, Âşık Selçuk Şahbazi'nin Âşık Dastanları adlı kitabında yayımlanmıştır.

Şahıs kadrosunu Eynal, Zeynal, İnsaf, Kalbi, Molla, Seydi, Mürettib Han, Simon, Şah-ı Merdan Ali Mürtaza oluşturur. Mekân olarak da Misav Dağı görülür.

Destanın özeti şöyledir:

Şehrin birinde çevrelerince sevilip sayılan Eynal ile Zeynal adlı iki kardeş yaşar. Zenginliğine diyecek yoktur, ancak bu iki kardeşin çocukları yoktur.

Bir gün iki kardeş bir yerde oturup dertleşir. Yürekleri sızlar gözlerinden yaşlar akar. Bir vakit sonra kardeşlerinden biri diğerine "Allah'ın kapısına gidelim, o bizi darda bırakmaz der. İki kardeş, fakir fukarayı doyururlar. Sonra iki rekât hacet namazı kılarlar. Namazdan sonra o kadar ağlarlar ki kendilerinden geçerler. Eynal rüyasında bir ses işitir. Rüyadaki ses Allah'ın dualarını kabul etiğini ve başının üstünde bir elma konduğunu söyler. "O elmanın yarısını sen, yarısını kardeşin hanımlarınızla yiyin." der. Rüyadan uyanır elmayı paylaşırlar.

Aradan 9 ay 9 gün 9 saat geçer. Allah Zeynal'a bir kız, Eynal'a da bir oğlan verir. Hepsi çok sevinir. 10 gün sonra kıza İnsaf, oğlana Kalbi ismini verirler. Çocukları dadıya daha sonra mektebe verirler.

İnsaf ile Kalbi, mektebe her gün beraber gidip gelir. Gün geçtikçe büyür, gelişir ve güzelleşirler.

Bir gün İnsaf hastalanır okula gidemez. Kalbi, tek başına mektebe gider. Ama gözü kapıda İnsaf'ı arar. Molla, bunların birbirine âşık olduğunu anlar. Ders bittikten sonra Eynal ile Zeynal babanın yanına gelir. Olanları anlatır. "Bunları mektebe göndermeyin." der. O günden sonra babaları onları ayırır.

Babaları çocukları evlendirmeye karar verir ve toy hazırlığına başlarlar.

Kalbi'nin Seydi adında çok yakın bir dostu vardır Kalbi'ye İnsaf'ın toyunun olacağını söyler. O mahallede yaşayan Mürettib Han da toyu işitir. O da katılmaya karar verir. Çünkü o da İnsaf'ı sevmektedir. Başyardımcı Simon, Mürettib Han'a "Merak etme onları ayırıp onu senin almana yardım ederim." der. Her ikisi de ata binip toy meclisine gelirler.

Bir vakit sonra Simon, Kalbi'yi Mürettib Han'ın yanına çağırır. Kalbi, ne yemek istediklerini sorar. Simon da "Mürettib Han av eti sever, git keklik ya da tavşan avla." der. Oğlan keklik, tavşan avlamaya gideceğini söyleyince İnsaf ona engel olmak ister. Kız ne kadar yalvarsa da oğlan kabul etmez. Kızla helalleşir, hayır duasını alarak yola çıkar.

Kalbi Misav Dağı'na çıkar. Orada atı çamura saplanır, bir yere hareket edemez. Bu arada kış uykusuna yatmaya gelen bir ayı ve iki yavrusu oraya gelir. Hayvana yol vermekten başka çaresi yoktur. Ayıya nice sözler söyler. Ayı onu yalayarak kurtarır. Bu arada toy bozulur. Kalbi'yi arayıp bulamazlar. İnsaf'ın kalbini gamlandıkça gamlanır.

Gözlerinden yaşlar akar. Kalbinin arkadaşı Seydi dağları dolanır, hiçbir yerde Kalbi'yi bulamaz. Aradan yüz gün geçer. Seydi, dağların karı azaldığı için tekrar aramaya çıkar. Misav Dağı'na gelir. Kalbi bir taşın üzerine oturur. Seydi o taşın üzerinde bir karartı görür. Bu, Kalbi'den başkası değildir. Ancak Seydi, onun ne olduğunu anlayamaz oku ile onu vurur. Kalbi yere yığılır. Seydi yanına gelince, onun kalbi olduğunu anlar ve başlar ağlamaya. "Kardeşimi öldürdüm!" diye o kadar ağlar ki kendinden geçerek yere yığılır.

O anda Şah-ı Merdan Ali Mürtaza gelip eliyle Kaelbi'nin yarasını iyileştirir. Kalbi, ayağa kalkar. Ona kim olduğunu sorar. O da "Atının ayağının altından biraz toprak götür, gözleri ağlamaktan kör olan ananın babanın gözlerine çek açılsın." der. Bu arada yere yığılan Seydi de kendine gelir. Sarılıp kucaklaşıp Allah'a şükrederler.

Mutlu haberi Eynal'a Seydi verir. Kalbi'nin yaşadığını söyler ve Kalbi'nin atının altındaki toprağı anasının ve babasının gözüne sürer, ikisinin de gözleri açılır. Tekrar toy düzenlenir. İki genç muratlarına ererler. Kırk gün Kırk gece toy yaparlar.

Kaynakça:

Aşık Selçuk Şahbazi, *Aşık Dastanları,* İran, Tarihsiz, s. 293-335.

KALYANAMKARA İLE PAPAMKARA

Uygur Türklerine ait olan ve Mani dinine ait inançları ihtiva eden hikâyedir. Kültürümüzde görülen Habil ve Kabil, Hz. Yusuf ve kardeşleri, Ebu Ali Sina-Ebü'l-Hâris, Ural Batur-Şülgen Zoyatülek ile Sısulu, Boston ve ikiz kız kardeşi Karaçaç, Mendirman, Bikyen Mergen (Başkurt) İlevkey - Keleyle - Yayık Batır, Karagülümbet ve Akgülümbet gibi iyi ve kötü kardeş motiflerine ait ilk örneklerdendir.

Kalyanamkara ve Papamkara hikâyesi**,** Turfan yöresinde yapılan kazılarda ortaya çıkarılmıştır.

Hikâyenin asıl adı; "İyi Düşünceli Şehzade ile Kötü düşünceli Şehzade" anlamına gelen "Edgü Ögli Tigin ile Ayıg Ögli Tigin"dir. Aslı Sanskritçe olan ve 10. yüzyılda Uygurcaya çevrilen metinde, iyi yürekli bir şehzadenin bütün canlılara yardım etmek ve canlıların birbirlerini öldürmelerine engellemek için çok değerli bir mücevheri ele geçirme gayreti içine girmesi ve bu yolda çektiği sıkıntılar yer alır.

Göktürkleri devirip 745 yılında devlet kuran Uygur Türkleri, Bögü Kağan zamanında Orhun yazısını bırakıp Soğd dilinin yazısını kullanmaya başladılar. İnanç olarak da Şamanizm'i bırakıp Mani ve Buda dinini benimsediler. Bu dine ait metinleri de taş, tahtalara veya kil tabletlere kaydettiler. Bu metinlerin içlerinde tıp, falcılık, astronomi konularına ait parçalar ve şiirler de vardır.

Hikâye kültürümüze Hüseyin Namık Orkun tarafından kazandırılmıştır.

Hikâye Vasfi Mahir Kocatürk tarafından şöyle özetlenmiştir:

> *Buda der ki: Çok eski zamanlarda bir padişah varmış. Her şeyi olduğu halde bir oğlu yokmuş. Çok dualardan ve kurbanlardan sonra iki karısından iki oğlu dünyaya gelmiş. Müneccimler bunlardan birine iyi Akıllı, ötekine Kötü Akıllı adını vermişler, iyi Akıllı, anası babası ve saray halkı tarafından çok seviliyor, Kötü Akıllı ihmal ediliyormuş. Bu şehzadeler büyümüşler, iyi Akıllı gezip dolaştığı yerlerde insanların*

sıkıntılı işlerde çalıştıklarını görerek acımış, babasının hazinesini onlara dağıtmaya başlamış.

Fakat vezirler razı olmamışlar. Şehzade, insanlara yardım için, bizzat zengin olmayı düşünmüş. Bunun için engin denizlerde bulunan Mani adlı bir inciyi elde etmek istemiş. Babasının arzusuna rağmen, yanına birçok kimse de katılarak yola çıkarılmış. Kardeşi de onunla birlikte gitmiş.

Engin denizlerde birçok ada, bu adalarda çeşitli mücevherler bulmuşlar. Adamlarından ayrı olarak ilerleyen iyi Akıllı, gümüş ve altın dağları, mavi ve kırmızı lotus bölgeleri ile karşılaşıyor. Bunların ötesinde bir şehir, bir altın kale: Kuleleri ak gümüşten ve mazgalları kızıl mercandan, etrafı gerçek incilerle dolu, dört yanı hendek, bekçileri ejderhalar. Burada, büyük denizlerin hâkimi bir büyük ejderha hükümdar varmış. Bunun kulağında bir Mani incisi asılı ki işte bu inciyi elde eden sonsuz zengin ve her şeye sahip olacak.

Ejderha hükümdarın huzuruna çıkan şehzade, insanları mesut etmek için onun kulağındaki inciyi istiyor. Bu gencin cesaretini ve iyi niyetini takdir eden ejderha padişah, inciyi ona veriyor. Şehzade dönüp arkadaşlarından ayrıldığı yere gelince hepsinin denizde boğulduğunu, yalnız kardeşinin orada kaldığını görüyor; inciyi elde ettiğini söylüyor. Kardeşi, memleketlerine dönünce iyi Akıllı'nın daha çok sevileceğini ve kendisinin büsbütün gölgede kalacağını düşünüyor. O uyurken gözlerine iki kamış batırarak kör ediyor, inciyi alıp uzaklaşıyor. Anasının babasının yanına geldiği zaman kardeşinin ve diğer adamlarının öldüğünü söylüyor. Onlar buna hayretle karşılayarak nasıl olduğunu sorunca korkuyor, inciyi kumlara gömüyor.

Beri yanda, gözleri kör olan iyi Akıllı, bin sıkıntı içinde ilerleyerek başka bir padişahın ülkesine geliyor. Kendisini bir kör dilenci olarak takdim ediyor. Bu ülke padişahının, şehzade iyi Akıllı ile evlendirilmeye sözlü olan kızı, bu kör dilenciye âşık oluyor. Kızın bir yemini üzerine şehzadenin gözleri açılıp eski hâline geliyor, iyi Akıllı macerasını anlatarak kendini tanıtıyor. Kızla nişanlanarak memleketine gönderiliyor.

Suçu anlaşılan Kötü Akıllı zincire vurularak hapsediliyor, iyi Akıllı onu bularak inciyi soruyor ve buluyor. Bir sabah yüksek bir

kuleye çıkarak bütün canlılara iyilik etmek için lazım olan kıymetli inciyi bulduğunu ilan ediyor. Bu sırada gökten güzel elbiseler, inciler, altınlar, gümüşler ve bütün canlılara lüzumlu olan şeyler yağmaya başlıyor.

Kaynakça:

Hamilton, James Russel, *İyi ve Kötü Prens Öyküsü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1998.

Kocatürk, Vasfi Mahir, *Büyük Türk Edebiyatı Tarihi, Başlangıçtan Bugüne Kadar Türk Edebiyatının Tarihi, Tahlili ve Tenkidi,* İKÜ (İstanbul Kültür Üniversitesi) Yayınevi, İstanbul, 2016, s. 13.

Orkun, Hüseyin Namık, *Prens Kalyanamkara ve Papamkara Hikâyesinin Uygurcası* (Giriş, Metin ve Tercüme), Türk Dil Kurumu, Ankara, 1940.

KALYOPİNİN SERGÜZEŞTİ

Şark hikâye geleneğindeki konular çerçevesinde kaleme alınmış hikâyelerdendir. Mustafa Nihat Özön bu hikâyeyi "Halk arasında ağızdan ağıza aktarılan hikâyeler" çerçevesinde değerlendirmektedir. Mensur hikâyedir.

Halk arasında sözlü gelenekte mevcutken yazıya geçirilmemiş olan bu hikâye, T. Abdi tarafından yazılmıştır. 1870-1874 yılları arasında basılmıştır. Tıpkı bir musannif âşığın tasnif ettiği hikâye gibi, T. Abdi de böyle bir hikâye vücuda getirmiştir.

Kalyopi'nin Sergüzeşti, Mustafa Nihat Özön tarafından şöyle özetlenmiştir:

> *"Fatih'in İstanbul'u ele geçirdiği sırada vezirleri arasından birinin Ziver Bey adlı dünya güzeli denmeğe değer bir tek oğlu vardır. Babasının ölmesi üzerine hemen her gün onun mezarı başına gidip ah ve matem içinde akşamlayan delikanlı, bir defaki dönüşünde ay gibi parlak bir Rum kızına rastlar. Kız da Edirnelidir, babası kuyumcu başıyken İstanbul'un alınması için yapılan savaşta ölmüştür. O da delikanlı gibi babasının mezarından, nasılsa bu akşam gecikerek, dönmektedir. Birbirlerinin adlarını öğrenerek ayrılırlar. Kalyopi'yi kendi dininden*

olmayan bir delikanlıyla penceresinden gören kardeşi Konstantin onu Yunanistan'ın bir tarafına sürmek ister. Bayıltarak eski püskü elbiselerle bir sandık içerisinde gemiye koyarlar, gemi açılınca tekrar ayıltırlar. Kızın boş yere feryatları arasında gemi uzaklaşır.

'Aşk ateşi ilkin sevilene, ondan da sevene düşer; nasıl ki mum kendi yanmadan pervaneyi yandıramaz.' anlamında olan ve hemen bu tür kitaplarda bu gibi vesilelerle anılan beyit, iki tarafta uyanan aşkı anlatır.

Kalyopi eski bir erkek elbisesine bürünmüş, kimsesiz adada gün geçirirken, beri taraftan Ziver Bey de Kalyopi'nin bu sürgünlük işini öğrenince belki bir yerde rastlarım diye Mısır'a giden bir gemiye binmiştir. Bu gemi Kalyopi'nin kimsesiz adası önünden geçerken onu kurtarır, Kahire'ye giderler, orada Kalyopi gene kaçar; Kızıldeniz'de bindiği gemi fırtınada batıp kendisi Kız Adası'na çıkar. Kız Adası'nda Çeşmi-ahû hükümdardır ve kendi uyruklarından biriyle evlenmek istemediğinden, erkek kılığında gördüğü Kalyopi'yi beğenir, fakat kız bir türlü gerçek kimliğini bildiremez. Kaçar, yakalanır; adaya hükümdar seçilir; çıkan bir isyan sonunda bir daha kaçar, yolda birçok işler başına gelir, sonunda İstanbul'a varır ve Akdeniz'den gelen gemilere başvuran Ziver Bey'i bulur, Müslüman olarak Nedime adını alır ve Ziver Bey'le evlenir."

Kaynakça:

Özön, Mustafa Nihat, *Türkçede Roman,* (Haz. Altay Kabacalı), İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1985, s. 100-102.

KAM PÜRE'NİN OĞLU BAMSI BEYREK BOYU

Dede Korkut boylarındandır. Dede Korkut kitabında üçüncü boy olarak kaydedilmiştir. Türk halk hikâyelerinde karşılaşılan pek çok motif ve vakayı bünyesinde bulundurması bakımından önemlidir. Bu boyun bir özelliği de destandan halk hikâyesine geçişin güzel bir örneğini sergilemesidir. Vatikan nüshasında yoktur (Bkz. *DEDE KORKUT KİTABI*).

Kam Büre'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu, Muharrem Ergin tarafından şöyle özetlenmiştir:

"Kam Gan Oğlu Han Bayındır, İç Oğuz ve Taş Oğuz beylerine büyük bir ziyafet veriyor. Pay Büre adında bir bey de orada hazır bulunmaktadır. Bir ara onun Kara Göne Oğlu Kara Budak, Kazan Oğlu Uruz, Kazılık Koca Oğlu Bey Yigenek gibi gençlere bakarak ağladığı görülür. Sorarlar, oğlu olmadığı için ağladığını söyler. Beyler oğlu olması için dua ederler. Pay Biçen adındaki bir bey de kızı olsun diye dua ister, onun için de dua ederler. O da kızı olursa Pay Büre'nin oğlu ile beşik kertme nişanlı yapacağını vadeder.

Bir müddet sonra Pay Büre'nin bir oğlu, Pay Bicen'in bir kızı olur.

Pay Büre bezirgânlarını oğluna armağanlar almak üzere Rum iline gönderir. Bezirgânlar İstanbul'a gelir, çocuk için bir at, bir yay, bir gürz alırlar.

Aradan on beş sene geçer. Çocuk delikanlı olur. Bir gün av dolayısıyla babasının tavlasına gelir. Bu sırada İstanbul'dan dönmekte olan bezirgânlar da Kara Dervend ağzına gelmişlerdir. Fakat Evnük kalesinin kâfirleri bunlara saldırarak mallarım yağmalarlar. Bezirgânın biri Oğuz'a kaçarken önüne çıkan tavlada gördüğü yiğitten yardım ister. O yiğit kâfirleri yakalayıp malı kurtarır. Önce yiğit, sonra bezirgânlar Pay Büre Bey'in evine gelirler. Çocuk baş kesip kan döktüğü için Dede Korkut gelip ona ad kor ve Bamsı Beyrek adını verir.

Bu vesile ile beyler av tertip ederler. Beyrek bu avda bir geyiği kova kova yavuklusunun otağına gelir. Burada Pay Biçen kızı Banı Çiçek'le ok atar, at koşturur, güreş tutar. Üçünde de kızı yener ve Banı Çiçek olduğunu anlayınca yüzük takarak nişanlanır.

Avdan dönünce Beyrek kız ile evlenmek için teşebbüse geçer. Fakat kızın Delü Karçar adında bir kardeşi vardır, kız kardeşini isteyeni öldürmektedir. Delü Karçar'ın gönlünü yapmak üzere beyler Dede Korkut'u göndermeğe karar verirler. Dede Korkut kaçma kovma olunca değiştirmek üzere iki atla gider. Kardeşini Kıçrçar'dan isteyince Delü onun peşine düşer ve yakalar. Fakat kıhç çalacağı sırada Dede'nin duası ile eli havada kalır. Bunun üzerine Dede'ye yalvarır ve kızı vermeğe razı olur. Dede'nin duası ile kolu iyileşir.

Dede Korkut dönerek Delü Karçar'ın istediği bin at, bin deve, bin koç, bin köpek ve pireleri alır, Karçar'a götürür. Malları teslim

ederken Karçar'ı soyarak pireleri topladığı ahıra sokar. Delü, pirelerin hücumundan, Dede'nin tavsiyesi üzerine, kendisini suya atmakla kurtulur ve düğün hazırlığına başlar.

Fakat tam gerdeğe gireceği gece, Bayburt hisarının beyi yedi yüz kâfirle gelerek Beyrek'i ve otuz dokuz yiğidini tutsak eder, naibi de şehit olur.

Bunun üzerinden on altı yıl geçtiği halde Beyrek'in ölüsü dirisi bilinmez. Delü Karçar, Bayındır Han'a baş vurarak Beyrek'in dirisi haberini getirene hediyeler, ölüsü haberini getirene kız kardeşini vereceğini söyler. Yalancı oğlu Yaltacuk isimli birisi bu işi üzerine alır, gidip Beyrek'in vaktiyle kendisine vermiş ol duğu gömleği kana bulaştırarak Beyrek'in öldüğü haberini getirir. Banı Çiçek'i almak için küçük düğününü yapar, büyük düğününe mühlet koyar.

Bu sırada Beyrek'in babası bezirgânlarını Beyrek'i aramağa gönderir. İki bezirgân gelip Bayburt'ta Beyrek'i bulur ve durumu anla tırlar. Beyrek kendisine âşık olan Bayburt beyinin kızının yardımı ile urganla hisardan aşağı inip kurtulur ve Oğuz'a gelir. Yurtlarında, önce, Yaltacuk'a geçeceği yolda suikast hazırlayan babasının çobanları ile karşılaşır. Sonra atını bir ozanın kopuzu ile değiştirerek evlerine uğrar. Fakat kendisini tanıtmaz. Bir eski deve çuvalını boynuna geçirerek deli ozan kılığında düğüne gider. Bu sırada düğünde güveyi, Budak, Uruz, Yigenek ve Şir Şemseddin ile ok atmaktadır. Beyrek diğer ok atanları övdüğü halde güveyiye sövünce Yaltacuk kızarak yayını çekmesini söyler. Beyrek Yaltacuk'un yayını çekince yay iki parça olur. Sonra getirilen kendi yayı ile ok atarak güveyinin yüzüğünü parçalar. Bunun üzerine Kazan Bey bu deli ozana o günkü beyliğini verir ve hareketlerinde serbest bırakır. Deli ozan da bütün düğün yemeğini döker, çalgıcıları döver. Kadınların toplandığı otağa gelir. Orada evlenen kızı oynatmak ister, Kısırca Yenge ile Boğazca Fatma adlı iki kadını gelin diye oynattırırlarsa da ozan aldanmaz ve sonunda Bam Çiçek oyuna kalkar. Burada deli ozan, Beyrek olduğunu anlatır. Düğün karışır ve Yaltacuk kaçarak Tana sazına girer. Beyrek sazı ateşleyince çıkar, yalvarır ve Beyrek de bağışlar. Beyrek'in anası babası sevinir, babasının ağlamaktan kör olan gözleri Beyrek'in serçe parmağının kanı ile açılır.

Beyrek otuz dokuz yiğidi ile iki bezirgânını kurtarmadan düğün yapmaz. Oğuz beyleri Bayburt hisarı üzerine yürürler. Yapılan savaşta Kazan Bey, Şökli Melik'i, Delü Tundar, Kara Tekür'ü, Budak, Kara Arslan Melik'i öldürür, yedi kâfir beyi kılıçtan geçer. Beyrek, Yigenek, Kazan Bey, Kara Budak, Delü Tundar, Uruz Bey hisarı alırlar. Kâfirin kilisesini yıkıp cami yapar, keşişlerini öldürüp ezan okuturlar. Bayındır Han'a değerli hediyeler ayırırlar. Beyrek, Melik'in kızım alıp geri döner. Kırk gün kırk gece toy düğün olur. Dede Korkut gelip destanlar söyler ve bu Oğuznameyi düzenleyerek Beyrek'e ithaf eder. Destan burada biter.

Bundan sonra ozan duası gelmektedir.

Kaynakça: (Bkz. "*DEDE KORKUT KİTABI*" Md.)

KAMAL

Âşık Mirze Ahmed Oğlu Bayramov (1894-1944)'un yılında tasnif ettiği hikâyedir. Âşık Mirze, Hüseyin Bozalganlı'nın çırağıdır. Kendisi de Kadir, Nağı, Ekber gibi âşıkları yetiştirmiştir.

1942 tasnif edilen Kamal hikâyesinin konusu kahramanlıktır. Hikâyede ele alınan hadiseler II. Dünya Savaşı sırasında cereyan etmiştir. Âşık Mirze, Türk halk hikâyesi özelliklerini pek taşımayan hikâyesini Kızıl Ordu'ya büyük faydası dokunan Kamal Gasımov'a ithaf etmiştir.

Ali Okumuş, "*Sovyetler Birliği Dönemi Azerbaycan Halk Hikâyeleri Üzerine Bir İnceleme*" adlı yüksek lisans tezinde hikâye hakkında ayrıntılı bilgiye yer *vermiştir.* Hikâye, Ali Okumuş tarafından şöyle özetlenmiştir:

"Kamal, doğduğu şehirden ayrılarak Sovyet ülkesinin uzak bir yerine, Ungıns şehrine gider.

Kamal, bu şehirden dönünce arkadaşları onu hoş karşılarlar. Arkadaşlarıyla hasret giderdikten sonra onları yolcu eder. Yatağa yatmasına rağmen gözüne uyku girmez.

Yatağına uzanan Kamal, sınır boyundan gelen uçak ve silah seslerini duyunca ayağa kalkar. Üzerini giyinip ailesi ile vedalaşarak

yola koyulur. Yolda kendisini bekleyen arkadaşlarıyla birlikte cepheye ulaşırlar.

Kamal ve arkadaşları sora sora komutanın çadırını bulurlar ve çadırdan içeri girerler. Alman Ordularının ilerlemesini engellemek için Kamal, komutana gönüllü olduklarını söyler.

Kamal ve arkadaşları komutanın verdiği görevi yerine getirip köprüyü havaya uçururlar. Görevi bitirip geri dönen Kamal ve arkadaşlarını komutan gururla karşılar.

Komutanın verdiği ikinci görevi de zorda olsa yerine getiren Kamal, arkadaşlarıyla birlikte diğer köprüyü de havaya uçurarak karargâha geri dönerler. Yoldaşları ve komutanları onları sevinçle karşılar."

Kaynakça:

Okumuş, Ali, *Sovyetler Birliği Dönemi Azerbaycan Halk Hikâyeleri Üzerine Bir İnceleme,* Kastamonu, 2018, s. 187, 243-249, (Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

KAMBAR BATIR

Kazak ve Tatarlar arasında anlatılan destandır. Hacimli / hacimsiz pek çok anlatması vardır. Destan metni Türkiye'de 2011'de Fikret Türkmen ve Metin Arıkan tarafından yayımlanmıştır.

Nazım Kızın Hikâyesi, Doksan Evli Tobır ve *Kara Kaska Atlı Kambar* gibi anlatmalar hep Kambar Batır çerçevesinde anlatılır. Aşağıdaki bilgiler ve özetler söz konusu eserden alınmıştır.

En eski destan metni 1865 yılında Rus bilim adamı L. Meyr'in derlediği metindir. 1957 yılında Kazak SSR Bilim Akademisi tarafından yayımlanmıştır. Eşmetni, Toksan Üyli Tobır olarak bilinir. Kazak Bilimler Akademisi Dil ve Edebiyat Enstitüsünde beş nüshası bulunmaktadır.

Destanın tamamı manzumdur. Toplam 1863 dize olan destanda dizeler genellikle 7 hecelidir.

Kambar Batır Destanı, Tuğba Yumrutaş tarafından Türkiye Türkçesine aktarılmıştır.

Destanın özeti özetlemiştir:

"Uvak boyundan ve çok fakir olan 14 yaşındaki Kambar kulan, geyik avlayarak fakirlere bakmaktadır. Azimbay adlı hanın Nazım adlı güzel bir kızı vardır. Azimbay 'Kızım kimi severse kızımı başlık parası almadan ona vereceğim.' diyerek halkını toplar. Kambar, o toplantıya çağrılmamıştır.

Komşu halkın Armambet adlı hanı, Jalmambet adlı elçisini Azimbay'a gönderip kızını kendisine vermesini ister. Azimbay elçinin kulağını, burnunu kesip geri gönderir ve kızını vermeyeceğini söyler.

Azimbay Kambar'a haber gönderip 'Düşmanımı yenersen ben de sana kızımı vereceğim.' der. Kambar bu teklifi kabul eder ve Armambet hana saldırıp onu yener; ama Azimbay kızını vermekten vazgeçer. Bunun üzerine Kambar Azimbay'a saldıracak olur; ama sonunda Azimbay kızını Kambar'a verir. Kambar ayrıca Azimbay'dan pek çok mal alır. "Uvak halkı böylece zenginleşir.' diyerek anlatma biter."

Abjenov Serik tarafından anlatılan Nazım Kızın Hikâyesi, 1956 yazıya geçirilmiş Almatı'daki Edebiyat ve Sanat Enstitüsü arşivine kaydedilmiştir. Şöyle özetlenmiştir:

"Eskiden bir hanın Nazım adındaki güzel kızı koca bulmak için bütün halkı toplar. Toplananlardan hiçbirini beğenmeyince memlekette açları doyuran, fakirlere bakan Kambar adlı yiğidi avlanırken görüp beğenir ve âşık olur. Bu yiğidi fakirliğinden dolayı kızın ağabeyleri toplantıya çağırmamışlardır.

Başka bir ülkenin hanı Nazım'a âşık olur. Nazım'ı vermezlerse memleketlerine saldıracağını söyler. Kızın ağabeyleri Kambar'a haber gönderip düşmandan kendilerini korumasını ister ve ödül olarak da Nazım'ı ona vermeyi teklif ederler. Memleketin namusunu düşünen Kambar düşmanı yener ve Nazım'la evlenir."

Doksan Evli Tobır: Jumanazar Urumkuloğlu tarafından anlatılan metin Kazakistan İlim Akademisi Merkez Kütüphanesindedir. Topam 36 sayfa olup her sayfada 34 satır bulunmaktadır. Manzum ve mensur yapıdadır. Manzum kısımlarda ölçü birliği yoktur.

Anlatmanın özeti şöyledir:

"Eskiden Azimbay adında zengin birinin altı oğlu ve Nazım adında güzel bir kızı vardır. Azimbay kızına koca bulabilmek için halkı toplar. O memlekette açları, fakirleri doyuran onlara bakan on sekiz yaşında Kambar adlı bir yiğit vardır. Azimbay'ın toplantısına zengin de fakir de bey de katılır; ama sadece Kambar çağrılmaz. Nazım, Kambar'ın yiğitliğini işitip ona âşık olur. Avlanmaya çıkan Kambar'ın yoluna çıkar. Kambar Nazım'ın 'Fakirsin.' demesine üzülüp 'Benim fakirlerim gelip yemeğini mi yiyeceklerdi, memleketini Kalmuk yağmalarsa ancak o zaman seni alırım.' deyip Nazım'a bakmadan çekip gider.

O sırada Kalmuk hanı Maktım, Nazım'ın güzelliğini işitip ona âşık olmuştur. Kelmembet adlı vezirini Azimbay'a gönderir. Azimbay'ın oğlu Alşıoraz Kelmembet'in kulağını kesip 'Maktım'a kız vermeyiz.' deyip geri gönderir. Buna sinirlenen Maktım, Azimbay'ın Kökaral adlı şehrinin yakınına askerlerini yığar. Nazım ondan belirli süre isteyerek bu süreden sonra ona varacağını söyler.

Nogaylı beyler aralarında danışıp, 'Ülke sınırına gelen düşmandan bizleri kurtarsın, Nazım'ı kendisi alsın.' diyerek Kambar'a haber yollarlar. Memleketin namusunu düşünen Kambar 'Yedi gün sonra düşmana saldıracağım.' diyerek haber gönderir.

Maktım; 'Bana bir hamle yapsın, oyun göstersin.' diyerek Kelmembet'i Kambar'a yollar. Kambar Kelmembet'e de dokuz gün sonra varacağını söyler. Kambar, Maktım'ın yanına varmakta gecikince Maktım elçisi Kelmembet'e kızar. Kelmembet de Kambar'a kızmamasını söyler. Buna sinirlenen Maktım Kelmembet'i yanından kovar. Kelmembet de Maktım'a 'Sen han değil domuzsun.' der.

O sırada Kambar çıkagelir ve gecikmesinin nedenini şöyle açıklar: 'Bir güzel sülüne kartal saldırdı, sülün bana sığındı. Alıcı kuştan kaçıp bıydayık da bana sığındı. Sonunda kartalın da alıcı kuşun da boynunu bıydayık vurdu. Bunların kavgasını çözeyim diye geciktim.' Kambar'ın hikâyesindeki kartal ile alıcı kuşun kendisi olduğunu düşünen Maktım, Kambar'ı teke tek mücadeleye çağırır. Maktım ölür. Kelmembet, Alşıoraz ve Kambar birleşerek diğer Kalmukları üç gün, üç gece süren savaştan sonra memleketlerinden kovarlar.

Azimbay düğün yaparak Nazım'ı Kambar'a verir. Kambar Nazım'ı alıp halkın arasına katılır, diyerek anlatma sonra erer."

Kara Kaska Atlı Kambar: Hasan Hangeldiyn tarafından 1942'de derlenen bu anlatma toplam 21 sayfa olup manzum-mensur bir yapıdadır. Arap alfabesi ile yazılmıştır.

Destan şöyle özetlenmiştir:

Nogaylı zamanında Nayzalı'nın içinde altmış köy Argın yaşamaktadır. Azgınlar, Nogaylıların zorbalığına dayanamayarak Alşın'a yerleşirler. Sogaylılardan Hanbegi adlı biri, Argınların memleketini basarak işgal eder. Her şeyi talan eder. Bu talandan Köşirbay'ın oğlu Kambar kurtulur ve daha sonra talan olan memleketine geri döner. Elinde avucunda malı mülkü kalmayan fakir halk onu lider ilan eder.

Kambar da avcılık yaparak fakir halka bakmaya başlar. Nogaylının memleketinde Azimbay adlı bir zenginin Akkoşkar, Alşıoraz adlı iki oğlu ve Nazım adlı güzel bir kızı vardır. Kızına koca beğendirmek için altmış kısrak kestirip toy düzenler.

Nazım'ı görmeye yiğitler, pehlivanlar, zenginler, beyler, ihtiyarlar, gençler, körler, sakatlar, keller vb. gelir. Nazım, bir tepenin başına çıkıp adayları inceler ve 12.000 kişiden kimseyi beğenmez. Nazım o tepede üç gün daha duracağını ve eğer bu süre içinde başka birini beğenemezse artık hiç evlenmeyeceğini ve hayvan bakacağını babasına söyler.

Argın boyunun sakinleri toplanıp Kambar'a 'Azimbay'm köyüne gidip Nazım'a görünüp gel, dönüşte avlanırsın.' derler. Kambar, toydan dönen kişilerle karşılaşır ve onlardan Nazım'ın hiç kimseyi beğenmediğini öğrenir. Nazım'ın bulunduğu tepeye doğru yönelir; ama 'Fakir deyip gönlümü kırar.' diyerek gitmekten vazgeçer ve avlanmaya gider.

Nazım, Kambar'ı görmüş ve ona âşık olmuştur. Dönüşte biraz duraklar diye ona ağla tuzak kurmayı düşünür. Kambar av dönüşü 'Aç, açıkta yaşayan halkım zor durumdadır.' diye düşünerek Nazım'ın yanında vakit kaybetmeden yürür gider. Nazım Kambar'ın arkasından gidip: 'Memleketin sınırına düşman gelse ondan kurtaracak er diye

seni tanıyıp seni sevmiştim, niçin kafanı çevirip bakmıyorsun?' diye sorar. Kambar; 'Uzaktan senle ilgili haber alıp dururum.' der ve vakit kaybetmeden memleketine doğru yola çıkar.

O sırada Akşahan adlı Kalmuk hanı, onun Kelmembet adında da veziri vardır. Nazım'ı görmeye Kelmembet de gelmiştir. Nazım Kelmembet'i beğenmeyince öfkelenerek Kelmembet Akşahan'a gelir ve 'Nazım'ı sen al, beğenmezsen bana verirsin.' der. Bunun üzerine Akşahan da Kelmembet'e 'Yanına Balgambay'ı al, çeyizini de Nogaylılardan toplayıp ver; kızı da alıp buraya gel.' der.

Kelmembet pek çok askerle Azimbay'ın memleketine gelip Nazım'ı görmek için evine gider. Nazım'ın ağabeyleri evde değildirler. Nazım kılık değiştirerek gelenleri karşılar ve hileyle onların silahlarını alır. Eve geri dönen ağabeyler de Balgambay'ı öldürürler, Kelmembet'in kulaklarını kesip Akşahan'a gönderirler. Akşahan Kelmembet'in liderliğindeki bir grubu Azimbay'a tekrar gönderir. Bunun üzerine Alşıoraz halkını toplar ve ileri gelenlere ne yapacaklarını sorar. Alşıoraz; 'Kızı ona verelim mi veya benimle düşmana karşı mı koyacak mısınız?' diye sorar. Onlar da 'Kızı verelim.' derler. Azimbay Âlim aksakala danışır, aksakal da 'Kambar'a haber vermek gerekli, bu düşmandan ancak o bizi, kurtarır.' der. Bunun üzerine Kambar'a adam gönderirler. Kambar gelenlere; 'Fakir diyerek beni toya çağırmasalar da ben yine düşmana karşı koyacağım. Âlim aksakala selâm söyleyin, halk korkup kaçmasın.' deyip 'Sınıra bir dert gelmiş, bakşı olup ona bakayım.' diyerek halkıyla vedalaşır ve yola çıkar.

Kambar gelince, bütün Nogaylıların göçüp gittiğini görür. Sadece kızın iki ağabeyi ve yedi akranı kalmıştır. Kambar, onlarla düşmana atlanır. On gün savaşırlar. On gün sonunda 15.000 Kalmuk askeri ölür. Azimbay memlekette kalan fakirleri toplayıp toy yapar. Azimbay mal mülk ile birlikte Nazım'ı da Kambar'a verir.

Kambar, hiçbir şey almadan malı mülkü fakirlere dağıtır. İsterlerse Nazım'ı alabileceklerini söyler. Bir ihtiyar 'Cesur ere yakışan kadın' diyerek Nazım'ı Kambar'la birleştirir. Nazım fakirlerin eski giyimlerini tepe gibi yığar ve ateşe verir. Onlara yeni kıyafetler giydirir. Kambar Nazım'ı alıp muradına erer."

Kaynakça:

Şami, Kamşat, *Kazak Türklerinin Kambar Batır Destanı,* Konya, 2000 (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Türk Dünyası Ortak Edebiyatı-Türk Dünyası Edebiyat Metinleri Antolojisi, C. 3, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2003, s. 376-416.

Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi, C. 27, T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2004, s. 161-176.

Türkmen Fikret-Metin Arıkan, *Kazak Destanları 8,* Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2011, s. 175-230.

Urmançı, Fatih, *Tatar Destanları 1,* Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2007, s. 312-322.

Yumrutaş, Tuğba, *Kambar Batır Destanı Metin-Dizin,* Gaziantep, 2009, (Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

KAMBER VE KADER

Anadolu'da anlatılan yaşanılmış bir halk hikâyesidir. Hikâye mensur olup Ali Cevat Yürekli tarafından tespit edilmiş ve *Anadolu Kadınlarının Yaşam Öyküleri-Yürekli'den Hikâyeler*" adlı kitapta yayımlanmıştır.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Bir köyde fakir bir ailenin Kamber adında bir oğlu vardır. Kamber babasının ikinci evliliğindendir. Kamber büyür annesi onu evlendirmek ister. Ancak başlık parası ve düğün parası yoktur.

Bir gün Kamber'in babası akrabaları olan Veli Efendi'nin tarlasını sürecek adam aradığını duyar. Onun yanına gider. Veli Efendi Kamber'in yanında çalışmasına izin verir.

Kamer, günün birinde kızı Kader'i görür ve ona âşık olur.

Babası, Kader'in biriyle evlendirir. Kamber acıyla gurbete çıkar.

Bir müddet sonra köyüne dönünce babası Kamber'i evlendirir. Fakat ne Kamber ne de Kader yeni hayatlarında mutludur.

Kamber çalışmak için büyük şehre yerleşir. Bir müddet sonra eşini de yanına alır. Kanber'e olan aşkından dolayı Kader'in günleri acı ile geçer ve sonunda dayanamayıp intihar eder.

Bu arada Kamber'in bir de çocuğu olur. Ancak kısa bir süre sonra eşi vefat eder. Kamber tekrar evlenir, iki çocuğu daha olur. Eşini sever, tekrar hayata bağlanır, mutlu olur.

Kaynakça:

Yürekli, Ali, *Anadolu Kadınlarının Yaşam Öyküleri-Yürekli'den Hikâyeler*", Ankara, 2018, s. 184-190.

KAMERŞAH VE ŞEMSİ CANAN

Uygur Türklerinin anlattığı ve konusu aşk olan halk hikâyesidir. Hikâye manzum mensur yapıya sahiptir. Manzum parçalar birim olarak dörtlük ve beyitlerden oluşmaktadır. Şiirlerin ölçüleri (7, 11 ve 16 hece) de farklıdır.

Hikâye metni Alimcan İnayet tarafından Uygur Türkçesiyle ve Türkiye Türkçesiyle 2004 yılında Uygur Halk Destanları 1" adlı kitapta yayımlanmıştır.

Hikâye kahramanı Kamerşah çektiği çileler sonrasında sevdiği Şemsi Canan'a kavuşmuştur.

Hikâyenin özeti şöyledir:

İsfahan şehrinde Şah Hüseyin adında bir padişah vardır. Her şeye sahip olan padişahın çocuğu yoktur. Çocuğu olması için kırk gün kırk gece dua eder. Allah dualarını kabul eder ve dokuz ay dokuz gün dokuz saat sonra bir oğlu olur. Padişah ay gibi parlak olan oğluna Kamerşah ismini koyar.

Kuh-u Kaf'ta Seperkut adında dev perilerin padişahı yaşar. Bunun da çocuğu yoktur. Padişah Seperkut da Allah'a dua eder, Allah ona bir kız evlâdı verir. Kız güneş gibi olan kızına Şemsi Canan adını koyar.

Kamerşah, günün birinde has bahçede uyurken rüyasında güneşten daha parlak bir kız görür, kıza âşık olur. Babasından ve annesinden izin isteyerek kızı bulmak için yola çıkar.

Kamerşah üç yıl durmadan yürür. Rastladığı birisi üç yıl daha yürürse, karşına bir ihtiyar çıkacağını, ondan sonra muradına ereceğini söyler. Kamercan canlanır 99 gün yürür, hali kalmaz düşer, kumlara boğulur. Uyandığında başında su ile dokuz ekmek bulur. Ekmekleri yer, suyu içer tekrar yola koyulur. 14 gün 14 gece yürüyüp taşları tandır gibi sıcak yere gelir. Gömülü bir insan cesedi görür bu da benim gibi dertli herhalde deyip yüzünü açar yoluna devam eder. Yoluna devam eder, üç yıl boyunca yürür.

Bir gün rüyasında Hızır'ı görür. Hızır, ona "Irmağın yanına git, muradına er." der. Kamerşah ırmak kenarında bir kadın görür. Kamerşah'dan çıkan ateş bu kadını yakar. Kadın, Kamerşaha âşık olur. Kamerşah'ı, Canan'ın has bahçesinin hizmetçisi Salmas Dede'ye götürür. Salmas Dede'nin Ayhan adındaki kızı, Kamerşah'ı görünce ona âşık olur. Salmas Dede, Kamerşah'ı çok sever ve onu evladı yapar. Dede ona; "Bana bitki toplamada yardım et." der. Kamerşah, bitkileri neden toplandığını sorar. O da otları padişahın kızının iyileşmesi için topladıklarını, kızın dokuz yıldır aşk sevdasına tutulduğunu söyler.

Kamerşah'ın aşkıyla dokuz yıldır sararıp solan Şemsi Canan, Kamerşah'ın topladığı gülü koklar, göğsüne basar. Sonra Kamerşah'ı Hasbahçe'de görür ve bayılır. Kamerşah'ın gözyaşları kızın yüzüne damlayınca kız kendine gelir. Bunlar, kırk gün kırk gece has bahçede beraber eğlenirler.

Kamerşah, Salmas Dede'yi Şah'a görücü gönderir. Padişah çok sinirlenir ve Salmas Dede'nin başını vurduracakken akıllı vezir, elçinin kanı dökülmeyeceğini söyleyerek onun öldürülmesini engeller. "Padişahım çok yüklü para isteyin ki kızınızı alamasın." der. Salmas Dede'yi bırakırlar.

İstenen başlık parasını duyan Kamerşah bayılır. Şemsi Canan ve Kamerşah kaçmaya kara verirler. Kamerşah, tılsımlı nehre gidip kırk gün kırk gece ibadet eder, Allah'a yalvarır. Cefa çekmeden mutluluğun olmayacağını anlar.

Padişah, İrem Bağı'na giderken atından düşer, gözü görmez, dili konuşmaz olur. Şahın karısı kim şahı iyileştirirse ona tahtı vereceğini söyler Kamerşah, Canan'ın muskasının sırrını çözer ve onla şahı iyileştirir.

Şah, kızını Kamerşah'a verir. Kırk gün kırk gece düğünleri olur.

Bunların iki oğlan birisi kız üç çocukları olur. Kamerşahın ülkesine giderler. Hüseyin Şah, Kamerşahı padişah yapar.

Kaynakça:

Alptekin, Ali Berat, "Halk Hikâyeleri", *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı-Türk Dünyası Edebiyat Tarihi,* C. 2, Atatürk Kültür Merkezi Başkalığı Yayınları, Ankara, 2002, s. 474-476.

İnayet, Alimcan, *Uygur Halk Destanları 1,* Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2004, s.365-414.

KÂMİLÜ'L-KELAM VE BANU CİHAN

Doğuda anlatılan, konusu aşk olan, didaktik ve mensur hikâyedir. İlk olarak Arap harfleriyle Süleyman Tevfik tarafından basılmıştır. Hikâyeyi daha sonra Dursun Gürlek günümüz alfabesine aktarmış ve 1997'de İstanbul'da bastırmıştır.

Kâmilü'l-Kelam ve Banu Cihan çerçeve hikâye niteliğindedir. Kâmilü'l-Kelam, Dürr-i Geylani'ye 13 tane hikâye anlatır ve tekrar asıl hikâyeye döner. Bunlar kısa hacimli ve didaktik hikâyelerdir.

Kâmilü'l-Kelam, Dürr-i Geylani'nin hizmetkârı ve bilge biridir. Hikâyede bu iki kahramanın dışında Dürr-i Geylani'nin gönül verdiği Banu Cihan, arkadaşı Talha, Talha'nın maşukası Kamerruh, Banu Cihan'ın cariyesi Gülendam vardır.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Halep, Şam ve Diyarbakır'a kadar uzanan bütün ülkelere hükmü geçen ve Halep'te oturan Beni Zaid emirlerinden Ebu Amr'ın bir oğlu olur. Çocuğun annesi Geylani eşrafından birinin kızı olduğu için emir, oğlunun adını Dürr-i Geylani koyar.

Dürr-i Geylani on dört yaşına girdiğinde artık devrin ilimlerini öğrenmiştir. Artık devrin en iyi atlarına biner ve kılıç kullanmaya başlar. Sadece Halep'te değil diğer ülkelerde de ün kazanmıştır.

Şehzade on beş yaşına geldiğinde bir gün lalası Ethem ile ava çıkar. Şehzade sonra bir ceylan görür ve onun peşinden koşmaya başlar. Sonunda bir şehre gelir. Bu şehirde feryat figan eden adı Talha olan bir gence rastlar. Bu gencin aşk derdi yüzünden bu hale gelmiştir. Sevdiği Çin hükümdarının kızı Kemerruh'tur. Şehzade ona yardım edeceğini söyler.

Dürr-i Geylani, yanına birçok mücevher, altın alıp, silahlarını kuşanıp, babasına ve lalasına hissettirmeden bir gece evden kaçar. Talha ile planladıkları yerde buluşurlar. Çin sınırında bir ihtiyarla karşılaşırlar. Bu ihtiyar onların kendisini takip edenlere yakalanmamaları için Talha'yı siyaha boyar, bir köleye benzetir.

Sonra Pekin'e gelirler. Dürr-i Geylani plan hazırlayıp kendisini kölesi olan Talha'ya dövdürtür. Böylece Çin hükümdarının kızı Banu Cihan'ın dikkatini çekerler. Banu Cihan, Dürr-i Geylani'nin aşk derdinden kölesine kendisini dövdürdüğünü öğrenir. Banu Cihan, kendisini cariye olarak gösterip Dürr-i Geylani'yle tanışır ve ona âşık olur. Onlara yardım edeceğini söyleyip yanlarından ayrılır.

Banu Cihan, yaşadıklarını cariyesi Gülendam'a anlatır ve bunu kimseye söylememesi için uyarır. O günden sonra Gülendam, Banu Cihan'ın sağ kolu olur. Aynı akşam, Banu Cihan Gülendam'a Çeşmesar-ı Hacet denen yere gidip oradan Dürr-i Geylani'yi saraya getirmesini söyler. Gülendan Dürr-i Geylani'yi getirir. Şehzade ile Banu Cihan sabaha kadar oturur, konuşurlar. Gülendam ise kapıda nöbet tutar.

Ertesi gün Banu Cihan, Talha'ya verdiği sözü tutarak onu gönül verdiği Kemarruh ile tanıştırır. Kamerruh vezirin kızıdır. O gece dördü beraber eğlenir. Her gece Kamerruh'un Banu Cihan'ın odasından olmasını köşkteki cariyeler çekemezler ve bunu Banu Cihan'ın annesine söylerler. Bunu haber alan sevgililer, bir müddet görüşmemeye karar verirler.

Dürr-i Geylani ve Talha bir gün çarşıda gezerlerken Kâmilü'l-Kelam adlı bir köleyi bin altına satın alır. Banu Cihan'ı günlerdir görmeyen

Dürr-i Geylani'yi teselli etmek için ona; Haydar Fazıl'ın, Haverzemin Şahı'nın Oğlunun, Tüccar Sinan'ın, Said'in, Abbas'ın, Şirûveyh'in, Hüsrev Şah'ın, Kişmir Şahı'nın, Mazlume'nin, Hıtayi'nin, Lahor Şehzadesi'nin, Fehim Şah'ın ve Naim Şah'ın hikâyelerini anlatır.

Haverzemin Şahının Oğlunun Hikâyesi

Vaktiyle Haverzemin de hükümdarın Fethi adında güzel bir oğlu vardır. 17 yaşında olan bu şehzade bir gün bedestende gezerken tellalın bir şeyler satmak için bağırdığını duyar. Gider bakar süslü bir çekmece olduğunu görür, satın alır.

Çekmecenin içinde güzel bir kız resmi vardır ve resmin altında dünyanın en güzel kızını görmek isteyenin Kabil Emiri Şah Anter'in kızına bakması gerektiği yazılıdır. Kıza âşık olan şehzade gece gündüz resmi seyreder, hatta babasını ziyaret etmeyi bile unutur. Babası durumu öğrenir yanına çağırır. Şah resmi alır ve yırtar.

Bunun üzerine aşk acısına dayanamayan şehzade yanına iki bin altın alıp Haverzemin kalesinden çıkar ve Kabil'e doğru yola düşer, Kabil'e varır. Gece gündüz çarşı pazar gezer, âşık olduğu kızı arar. Böylece dört beş gün geçer.

Bir gün bir elinde asa bir elinde tespih olan bir kadın görür. Elini öper, selâm verir, kadına durumunu anlatır ve onu evinde misafir etmesini ister. Ertesi gün kadın, Emir'in sarayına gider. O diyarda itibar gören bir kadındır ve Kabil'in tüm kadın ve kızları onun her sözüne değer verirler. Sözünden dışarı çıkmazlar. Saraya geldiğini gören cariyeler elini öpüp, onu şahın kızının yanına götürürler. Kız onu görünce çok sevinir, uzun zamandır neden gelmediğini sorar. Kadın 40 gecedir bir rüya gördüğünü, rüyasında bir türbeye gitmesinin, oradaki adamın işini görmesinin bildirildiğini ve bunun üzerine o türbeye gittiğini, 18 yaşlarında afeti devran bir genç gördüğünü, derdini sorduğunu ama cevap vermediğini ve 39 uncu güne kadar her gittiğinde cevap alamadığını, ancak kırkıncı gün kendisine derdini anlattığını, Şahın oğlu Fethi olduğunu, Anter şahının kızına âşık olduğunu anlatır.

Bunları duyan kız, Fethi'ye âşık olur ve validesine bir mendil uzatır, Fethi'ye yadigâr olarak götürmesini, kendisinin de ona âşık olduğunu

söyler. Eve dönen yaşlı kadın Fethi'ye müjdeyi verir. Her gün iki sevgili arasında haber getirip götürür.

Bir gün Fethi'nin sabrı kalmaz. Kızı görmek ister. Kızı görmek isteyince kocakarı Fethi'yi kız gibi giydirir, saraya alır. İki sevgili kucaklaşır, ancak çok da korkarlar. Fethi'yi yetim kimsesiz bir kız olarak gösterir ve yanında kalmasını rica eder. Kocakarı da kabul eder, böylece iki sevgili hile ile bir araya gelir. 15 gün kadar birlikte olmanın tadını çıkarırlar.

On altıncı gün Emir'in karısı, kızın annesi oraya gelir, Fethi'nin kim olduğunu sorar. Hacı kadının akrabası, yetim bir kız olduğunu söylerler. Emir'in karısı onun hemen geri gönderilmesini ister.

Fethi sevgilisi ile vedalaşır ve ihtiyarın evine gelir ve kapıyı mühürlü bulur. Açıp içeri girer, giyinir ve ne olduğunu anlamak için dışarı çıkar. Ev sahibinin öldüğünü öğrenir. Eşyalarına da devletin el koyduğunu öğrenince beytülmal görevlisine başvurur, eşyalarını ve evi satın alır.

On beş gün boyunca birbirlerinden hiç haber alamazlar. Buna dayanamayan Fethi, her ne olursa olsun kızı görmeye karar verir. Gece yarısı saraya gider. Kement atarak içeri girmek ister, ancak girişi demir parmaklıklar örtmektedir. Parmaklıklardan iki tanesini kesip içeri girmek ister. Bir süre bekler. El ayak çekildikten sonra gider, bir bakar ki iki demir parmaklık önceden kesilir. Şaşırır ve merakla içeri girer. İçeri girdiğinde şahın kızı uyuyordur. Yanında da bir genç bulunur. Şehzade bu manzara karşısında kendisini kaybeder önce oğlanı sonra da kızı hançerle öldürerek geri döner.

Ertesi sabah oğlanın kim olduğunu öğrenmek için saraya gelir. Oğlanın hırsız Behram-ı Harami olduğunu, o gece hırsızlık için saraya girdiğini, Sultan'ın her gece lokum yeme adetinin olduğunu, ancak birkaç gece farelerin dolanıp lokumları yemesi üzerine cariyelerin lokumlara sıçanotu koyduğunu ve bunu yiyen hırsızında sultanın yanı başında bayıldığı ortaya çıkar. Cenazeler defnedilir. Katili aramaya başlarlar. Sevgilisini suçsuz yere öldüren Fethi dayanamaz ve canına kıyar.

Hikâyesini bitiren Kâmil, şehzadeye sabırsızlık böyle bir belâdır, der. Şehzade o gece Banu Cihan'ın yanına gitme kararından vazgeçer. Ertesi akşam, akşam namazını kıldıktan sonra Kamil'e gelir ve gidip intikamını almasına izin vermesini söyler. Kâmil bir efendinin kölesinden izin istemeyeceğini, ancak sözlerini dinlerse fayda bulacağını, yoksa sonunun Tüccar Sinan'ın seyahatten dönüşünde, karısının yanında bir genç görüp hemen boşadığı ve sonra pişman olduğu gibi kendisinin de zarar göreceğini söyler ve hikâye anlatır;

Tüccar Sinan'ın Hikâyesi

Vaktiyle Bağdat'ta Sinan diye bir tüccar vardır. İstanbul'a, Halep'e gider, ticaret yapar. Bir gün Halep'e gitmek üzere karısıyla vedalaşır. Sinan'ın karısı hem çok güzel hem de çok dindar bir kadındır.

Aynı şehirde nefsini kontrol etmekte zorlanan Tayyar adında bir genç vardır. Bu genç Sinan'ın karısına göz koyar, çok defa da haber gönderir ancak kadın asla kabul etmez. Tayyar kadına ulaşabilmek için can atar ve bir çare arar. O sıralar Tayyar'ın Halep'te bir işi çıkar ve Bağdat'tan ayrılır. Yolda bir gençle karşılaşır ve genç oğlan Koca Sinan adındaki tüccarı tanıyıp tanımadığını, hanımının onun kız kardeşi olduğunu, Bafralı olduğunu, 15 yıl önce dört yaşındayken babası ile beraber Hindistan'dan Bağdat'a giderken bir fırtınaya kapıldıklarını, yalnız kendisinin kurtulduğunu, 15 senedir Araplarla yaşadığını, geri dönüp annesini bulduğunu ve kız kardeşinin Bağdatlı Sinan adında bir tüccarın karısı olduğunu haber aldığını, onu görmek için geldiğini anlatır. Tayyar, kardeşinin yaşadığını gidip onu bulabileceğini söyler. Halep'e vardığında da Sinan'a karısının bir gençle münasebet kurduğunu haber aldığını söyler. Kendisinden sonra her gece o genci eve aldığını, ancak durumun ne olduğunu bilmediğini anlatır.

Sinan ertesi gün kervandan önce hareket edip, birkaç gün içinde Bağdat'a ulaşır. Tebdili kıyafet eder evine gider. Evinin bahçesine gider. Divanın üstünde, karısının yanında bir gencin yattığını görür ve dışarı çıkıp karısını boşar. Sabah olunca Sinan karakola gider, karısını şikâyet eder. Zaptiyeler gelir kadını ve genci hapse atarlar. O sırada evinde oturan Sinan'a komşuları hoş geldin demeye gelmişlerdir. Kayınbiraderi ve karısının nerde olduğunu sorarlar. Sinan kayınbirader sözünü işitince şaşırır, bunun üzerine komşuları Hikâyesini anlatır. Sinan

karakola gider, onları hapisten çıkarır ve karısıyla nikâhını yenilemek ister. Fakat kadın onu affetmez, başka biriyle evlenir.

Kami'lül Kelam, bu hikâyeyi anlattıktan sonra Şehzade ona teşekkür eder. Ancak içinin hâlâ karamsar olduğunu ve bazı şeyleri düşünmekten kendini alamadığını söyler. Bunun üzerine Kelam, "Sabırda hayır ve bereket vardır." diyerek şu hikâyeyi anlatır.

Said'in Hikâyesi

Vaktinde Halep'te Behram adında bir tüccar ve bu tüccarın Said adında 15 yaşında bir oğlu vardır.

Bir gün Said atıyla gezinirken hamamın önünde atın ayağı kayar Said düşer ve bayılır. Kadınlar başında toplanır. O sırada tesadüfen halası da hamamdadır. Halep tüccarlarından Yusuf efendinin güzel kızı Gülnuş ile halası birkaç kadının yardımıyla onu hamama tenha bir köşeye alırlar ve soğuk su dökerek ayıltmaya çalışırlar. Said uyanır, kızı görür ve birbirlerine âşık olurlar.

Said atına biner ve evine döner. Dadısına olanları anlatır, kızdan bahseder. Dadısı kızın Yusuf efendinin kızı Gülnuş olduğunu öğrenir ve kızla konuşur. Kıza Said'in âşık olduğunu söyler. Birkaç gün sonra Koca Yusuf'un karısı ve kızı Gülnuş hoca Behram'ın evine ziyarete gelir. Kız gizlice dadıya Said'i görmek istediğini söyler. Kıza Said'in öncesinden arkadaşlarla buluşmak üzere izin isteyeceğinden, kendisinin de biraz sonra rahatsızım demesi durumunda Said'in annesinin ona Said'in odasında dinlenebileceğini söyleyeceğini anlatır ve onları odada buluşturacağını ancak, tedbirli davranmalarını aksi takdirde sırlarının açığa çıkacağını, sonunun kötü biteceğini söyler.

Dadının yaptığı planı duyan Dürri Geylani, Kâmil'e "Kadınların saçının uzun aklın kısa olduğunu söylerler, oysaki kadın çok güzel bir plan yapmıştır." der ve Kâmil kadın hilesi üzerine hikâye anlatır ve Said'in Hikâyesini daha sonra tamamlayacağını söyler.

Abbas'ın Hikâyesi

Bağdat'a Abdullah namında bir tüccar yaşamaktadır. Salih adında 18 yaşında bir oğlu vardır. Karısı asilzade olmadığı için güzelliğini ve gençliğini kullanıp her gün sokaklarda gezmektedir.

Yine bu şehirde zevk ve safa düşkünü, çapkın Abbas adında çok zengin bir genç vardır.

Bir gün Salih'in karısı gezerken Abbas ile karşılaşır. Onun kendisine âşık olmasını sağlar. Hilekâr kadını Salih'in karısının yanına gönderir ve onu beğendiğini söyler. Salih'in karısı yanına gelen hilekâr kadından bunları duyunca onu taşla dövdürtür. Yüzüne kara sürer ve su yolundan kaçmasını sağlar. Canını zor kurtaran hilekâr kadın olan biteni Abbas'a anlatır. Abbas bunun işaret olduğunu söyler. Yüzünün yarısını karalaması gece yarısı gel demektir. Cariyelerin taş vurmaları ise geldiğinde taş atarak haber ver demektir. Su yolunda kaçırmaları ise oradan girmek için bana işarettir. Gece yarısı olunca Abdullah'ın evinini civarına giden Abbas kadını ince bir gecelik ile görür. Kadın bahçe kapısından adamı içeri sokar. Oradaki sedir de yatak açmıştır. Beraber uyurlar.

Tüccar Abdullah, yaşlı biridir. Sabaha karşı bahçeye çıktığında gelini başka bir erkek ile yakalayınca oğluna eşinin nasıl biri olduğunu kanıtlanarak için elindeki bileziği yavaşça çıkarır. Uyuyan kadın Abbas'ı evden çıkarır. Kadın, hemen eşinin yanına odaya çıkar. Salih'e sıcaktan uyuyamadığını, bahçedeki sedire gitmek istediğini söyler, orada uyurlar. Sabah, tüccar Abdullah oğluna, karısını başka biriyle sedirde uyurken gördüğünü söyleyince oğlu güler, "O benden biri." der. Yaşlı adam ise yaşlılıktan yanlış gördüğünü düşünür.

Kâmilü'l-Kelam, bu hikâye ile "Kadın şerrinden Allah korusun! Onlara akıl, sır ermez." der ve hikâyeyi bitirir. Şehzade, yarım kalan hikâyeye devam etmesini söyler ve Kâmilü'l-Kelam devam eder:

Dadı planladığı gibi Gülnuş ile Said'i odada buluşturur. Yaklaşık 2 saat sevgililer baş başa konuştuktan sonra Gülnuş ile annesi evden ayrılırlar. Said, Gülnuş'u tekrar görmek istediğini söyleyince dadı sabretmesini söyler. Said sabredemez ve o gece Gülnuş'u görmek için evlerine gelir. Dama çıkar ve onun bir genç ile uyuduğunu görünce ağlamaya başlar. "Sabah olsun ikisini de öldüreceğim." der işin aslını öğrenip, dadıya her şeyi anlatır. Dadı Gülnuş'a bu genci soruna onun kardeşi olduğunu öğrenir. Sonra Said ile Gülnuş ailelerinin de isteği ile evlenirler.

Kâmilü'l-Kelam sabrın mükafatının her zaman alınacağını söyler. O gün sabah olduğu için şehzade akşam bekler. Dolaşır gelir. Sonra Kâmilül Kelam başka bir hikâye anlatmaya başlar:

Kişrüveyh'in Hikâyesi

Vaktiyle Hindistan'ın Delhi eyaletinde Nehrişah adında bir hükümdarın endişe adında bir veziri vardır. Bir gün sarayına ermiş bir hükümdar gelir.

Cihanabad hükümdarının sadık yardımcısıdır. Halk onun ermişliğine bir türlü inanmamıştır o da buralara kadar gelmiştir. Nehrişah onun ermişliğini ispatladıktan sonra onu ikinci vezir yapar. Nehrişah artık hükümdarının mutluluğu için her şeyi yapacağını ve ona sadık olacağını söyler.

Kâmilü'l-Kelam da Şehzade'ye; "Size her zaman Şirüveyh gibi sadık kalacağım." diyerek söz verir. Bunun üzerine şehzade onun elini öper ve ona anlattıkları için teşekkür eder. Kâmilü'l-Kelam, Şehzade'ye sabretmesi gerektiğini, sabrın sonunun hayırlı olacağını söyler ve ona Hüsrev Şah'ın hikâyesini anlatır:

Hüsrev Şah'ın Hikâyesi

Hindistan'ın büyük hükümdarlarından birinin Hüsrev Şah adında güzel bir oğlu vardır. Şahın Hoten hükümdarı ile aralarında dostluk olduğu için, Hint Şahı'nı Hoten'e davet için bir görevli ve birçok armağan gönderir.

Bunun üzerine Şah oğlunu alır ve Hoten'e doğru yola çıkarlar. Şah ve oğlu şehre girerler. Herkes onları karşılamak için yollara dökülür. Hoten şahının kızı Cihanşah 15 yaşındadır ve vezirin oğlu Habib'le nişanlıdır. O sırada sultan ve annesi de pencerelerinden misafirleri seyretmeye gider. Şahın oğlunu gören Cihanşah ona âşık olur ama cariyelere beğenmediğini, kendi nişanlısının daha güzel olduğunu söyler. Cariyeler ve annesi de inanır.

Bir gün kız ve annesi Bağ-ı Behişt'e gider. O sırada Hüsrev de aynı yere ava gider. Turna avlamaya çalışırken şahini salar, şahin ilerdeki servilere doğru gidince Hüsrev şah peşinden gider ve suyun kenarında Cihanşah'ı görür. Şehzade içeri girer, kızı görür. Hayran ve şaşkın kalır. Cihanşah onu davet eder, görüşmek istediğini söyler. Bahçedeki küçük köşke götürür, otururlar ve şehzade aşkını ilan eder. Şehzade de ona âşık olur kız ona vezirin oğlu ile nişanlı olduğunu söyler. Şehzade çok üzülür, koşunu da alır çıkar.

Hüsrev sırrını Fazıl adındaki hocasına anlatır. Hocası sabretmesini nasihat eder. Bu sırada vezirin oğlu artık dayanamadığını söyler ve düğün hazırlıklara başlar. Düğüne 15 gün kala Cihanşah yine cennet bahçesine gider. Durumu haber alan Hüsrev de oraya gider. Cihanşah bunu içeri alır. Sultan kendisine ona teslim etmeyi teklif eder ama şehzade hocasının dediklerini hatırlar ve nikâhsız muamelenin onlara yakışmadığını söyler. Sultanın vezirin oğlu ile evlenmesini, ancak 10 gün kadar kendisiyle gerdeğe girmemesini, beraber olmamasını söyler. Sonra içine doğduğunu, muratlarına ereceklerini söyler. Sultan kabul eder. Fazıl şehzadeyi takdir eder.

Sultan vezirin oğlu ile evlenir, derken gerdek gecesi gelir ancak sultan bahaneler bulur. Veziroğlu bir şey demez. Ansızın genç oğlan hastalanır ve birkaç gün içinde vefat eder. Bunun üzerine Hoten Şah'ı ile Hint Şah'ı çocuklarını evlendirme kararı alır. Bunun üzerine iki âşık evlenir, muratlarına erer.

Kâmilü'l-Kelam, sabretmenin ne kadar hayırlı olduğunu bir kez daha anlatır. Şehzade artık 3 ay olduğunu bu olayın hâlâ sonuçlanmadığı söyler. Kâmilü'l-Kelam ise, anlattığı hikâyelerin gerçek olduğunu ve hisse çıkarması gerektiğini söyleyerek bir hikâye daha anlatır:

Kişmir Şahı'nın Hikâyesi

Tavaif-i Mülük zamanında Hindistan'ın Kişmir eyaletinde bir Şah vardır. Bu Şah'ın üç oğlundan büyüğü Sa'd, ortancası Said, küçüğü Tac Baht ismindedir.

Şah bir gün hastalanır, ölüm döşeğindeyken devletin ileri gelenlerini ve üç oğlunun çağırtır. Büyük oğluna hükümdarlığı, ortancasını vezirliği, küçük oğluna da has bahçeyi, malını ve sarayını bırakır. Sonra mühürlü bir kâğıdı büyük oğluna uzatır. Vasiyeti olduğunu ve buna göre davranmalarını söyler, ölür.

Sa'd tahta çıkar, Said vezir olur, Tac Baht malını, sarayını alır. Toplanırlar, mühürlü kâğıdı açarlar. Babaları insan için üç şeyin gerekli olduğunu, bunlardan ilkinin sadakat, ikincisinin sabır, üçüncüsünün doğruluk dürüstlük olduğunu ve insanın kaçınması gereken yine üç şeyin olduğunu bunların ilki hıyanet ikincisi acele, üçüncüsünde haset

olduğunu söyler. Büyük oğlu mektupta kendisi için bir kız isminin yazdığını sanıp yanılır, Said bir define haritası yazılıdır sanıp yanılır, fakat en küçük oğlan nasihatleri daha kıymetli bulur ve ağabeylerine gücenir. Kâğıdı küçük kardeş alır ve cennet bahçesine döner.

O zaman içerisinde babalarının yakın dostu Mustafa Delhi'de hükümdardır. Başsağlığı için mektup gönderen Delhi hükümdarı onları kendi sarayına davet eder. Üç kardeş Delhi'ye giderler. 4 ay kadar orada misafir olmaya karar verirler. Bir gün şehri dolaşmak için yanına birkaç nedime alan büyük kardeş bir bağın yanında bir çınar ağacının gölgesinde dinlenir. Bir havuzun kenarına gelir ve çok güzel bir kız cariyeleriyle saz çalıp oynar. O kıza âşık olur.

Şehre döner, hizmetçilere kızın kim olduğunu sorar. Şah'ın kızı Huri Çehre olduğunu öğrenir. Kardeşi Said gelir ve ağabeyinin üzgün ve düşünceli olduğunu görünce ne olduğunu sorar. Sa'd yorgun olduğunu söyleyince Said gizlice adamlarına sorar, adamları durumu anlatır. Said gider kızı görür ve o da âşık olur, ancak ağabeyinin şah olduğunu ve kendisinden büyük olduğu için onun hakkı olduğunu düşünür gelir ve tekrar neden üzgün olduğunu sorar. Bu kez abisi her şeyi anlatır, kızı babasından istemeyi düşündüğünü söyler. Said hileye başvurur ve kızı şu an istememesini, bunun doğru olmayacağını söyler. O sırada tekrar çınar ağacının oraya giderler.

Ağabeylerin aramaya çıkan en küçük kardeş onların yanına gelir. İki kardeş yine çınar ağacına çıkar ve kızı izlemek ister, ancak kız duvarın dibinde olduğu için onu göremezler. Ancak kız onları duyar. O sırada ağabeyleri en küçük kardeşlerini de ağacın üzerine çağırır fakat Tac Baht bunun doğru bir şey olmadığını söyler ve ağabeylerini ayıplar. Bunları işiten sultan büyük iki kardeşten nefret eder ve en küçük kardeşe âşık olur.

Bir gün Mustafa Şah misafirlerini şehir dışına davet eder. Sultan o sırada hadım ağasını çağırtır ve Tac Baht'ın hangisi olduğunu öğrenmeye çalışır. Ağabeylerinden birinin kendisine âşık olacağından ve bu sebeple Tac Baht ile olamayacağından korkan sultan babası ile konuşur ve istemediği birine vermemesi konusunda babasından söz alır.

O sırada en büyük kardeş Huri Çehre'nin aşkıyla yanar ve altın bir kutunun içine bir mektup koyar kutuyu çiçeklerin arasına atar. Huri

Çehre kutuyu attığını görür. Cariyelerine getirtir. Mektubun altında taç bahtının imzası vardır. Buna şaşıran Huri Çehre Tac Baht olduğunu sanır ve bir mektup yazar kendisinin de ona âşık olduğunu ve kendisini görmek istediğini ve bağda gizlice buluşabilecekleri yazar. Akşam yemeğinden sonra Sa'd bağa gider ve Sultan'la buluşur. Sultan onun Tac Baht olmadığını anlar. Sa'd ona Tac Baht değil, Şah Sa'd olduğunu söyler. Fakat sultan da hile yapar ve kendisinin Tac Baht dan daha yakışıklı ve asil olduğunu söyler. Sa'd onunla beraber olmak istediğini söyler. Sultan onu kaldırır ve yatakların hazırlanması için içeriye emir vermek üzere gitmesi gerektiğini söyler. İçeri girer ve cariyelere emir vererek Sa'd'ı bağlatır, iyice dövdürtür ve çınarın altına bıraktırır.

Ortanca kardeş de aynı oyuna başvurup küçük kardeşinin imzasını kullanır, kız bunu da fark eder. Aynı oyunu ona da oynar, onu da iyice dövdürtür. Daha sonra sultan, en küçük kardeşe mektup yazıp gönderir. Ona alan aşkını anlatır ve evine davet eder. Buna karşılık Tac Baht da ona âşık olur ve teklifini kabul ettiğini yazdığı mektubu ona gönderir. Buluşup sohbet eder, eğlenirler ve sultan dayanamayıp beraber olmak isteyince Tac Baht bunu uygun bulmaz ve reddeder. Sultan çok memnun olur ve ağabeylerin oynadığı oyun anlatır.

Bir gün en büyük kardeş padişahtan kızını ister. Padişah kararı kızına bıraktığını söyler. Aynı şekilde diğer kardeşler de kızı ister ve aynı cevabı alır. Padişah kızına olanları anlatır bu işin içinden nasıl çıkacaklarını, üçüne de değer verdiğini söyler. Kız babasına bir ayna verir ve hangisi bu aynanın aynısını bulursa kızını ona vereceğini söylemesini ister ve şah da öyle yapar. Şehzadeler razı olur ve Kişmir'e döner.

Sultan aynayı bir hadım ağasına verir ve Tac Baht'a götürmesini söyler ama hadım ağası Said'e götürür. Said birkaç gün sonra ayna ile beraber Delhi'ye dönmek üzere yola çıkar ve aynayı de yanındaki gencin boynuna asar. O sırada sultan dadısına durumu anlatır, dadı bu hadımzadenin Said ile anlaşmalı olduğunu söyler. Bunun üzerine sultan babasının pehlivanlarından birini çağırtır ve pehlivan Kustüm'e gidip o aynayı getirmesini emreder. Said adamları ile Kişmir yolundayken Said'i yakalayan pehlivan onu köşkün altındaki mahzene getirir ancak boynunda ayna asılı olan genç kaçar.

O sırada genç aynayı doğru büyük abisine götürür. Bunu tahmin eden sultan bu defa pehlivanı büyük abisi için gönderir ve aynayı ele geçiren Kustüm'ü Tac Baht'a gönderir ancak Tac Baht babasının kendisine bıraktığı eşyalar, mallar arasında bu aynanın eşini bulur. Pehlivanı ve elindeki aynayı geri gönderir. Kendisindeki aynayla şahın yanına gelir. Bunun üzerine nikâhları kıyılır, abileri serbest bırakılır, Tac Baht ağabeylerine babalarının yazdığı vasiyetnameyi hatırlatır ve yanlış yaptıklarını da söyler.

Kâmil, Şehzade'ye sabretmesi konusunda yine nasihatte bulunur. Şehzade bu kadar zamandır sabrettiğini ama hâlâ Banu Cihan gelmediğini, demek ki kendisini gerçekten aldattığını, ondan intikamını alması gerektiğini söyler. Kâmilü'l-Kelam şu hikâyeyi anlatır:

Mazlume'nin Hikâyesi

Tavaif-i Müluk zamanında Hindistan'ın Cihanabad şehrinin hükümdarı Tahir Şah'ın Mazlume adında güzel bir kızı vardır. Bir gün Tahir Şah ölür ve erkek evladı olmadığı için tahta kızı Mazlume geçer.

Bir gün Mazlume divanda devlet işlerini görüşürken yardımcılarından biri içeri girer ve zayıf bir gencin onu görmek istediğini söyler. Genç Mazlume'nin huzuruna çıkar çıkmaz düşer bayılır. Ayılınca konuşmaya, Hikâyesini anlatmaya başlar. Genç Kandahar'dan olduğunu, vezirin oğlu olduğunu fakat bir gün fakir düştüğünü söyler ve devam eder. Kandahar valisinin Cihan Efruz adında bir kızı olduğunu, bir gün valinin bahçesine girdiğini ve uykusu gelince köşkün en üst katına çıkıp yaptığını, uyanıp başını pencereden çıkardığında valinin kızını gördüğünü ve âşık olduğunu anlatır. Daha sonra gece olunca Cihan Efruz'u bir kez daha görmek için odasına gider, onu seyreder. Cariyeler onu görür şikâyet eder. Hadım ağası onu alır valinin huzuruna çıkarır. Vali kızının odasında ne aradığını sorar ve genç olanları tüm doğruluğuyla anlatır. Vali onu hapse atılır üç beş defa farklı zaman aralıklarıyla huzuruna çağırır ve kızının aşkından vazgeçerse kendisini serbest bırakacağını söyler. Fakat genç her defasında bunun mümkün olmadığını söyler.

Bir sene boyunca hapiste kalır ve sonunda vali sadakatine inanır ve kızıyla nikâhlar. Beraber olacakları gece haramiler bahçeyi basar kızıda

kaçırırlar. Kızı her yerde arar ama bulamaz. Bu defa kapı kapı gezip herkesten kendisini öldürmelerini, bu aşk acısından kurtarmalarını ister. Mazlume'nin huzuruna da kendisini öldürmesi için geldiğini söyler.

Mazlume onu kırk gün misafir eder, yedirir, içirir. Bir gece Mazlume bir rüya görür, rüyasını kimlere anlattıysa kimse bir anlam veremez. Rüyasını gence de anlatır ve genç Anadolu'da Zulkadriye yakınlarında bir dağın eteklerinde bir ihtiyarın yaşadığını ve bu ihtiyarın kendisine yardımcı olabileceğini söyler. Mazlume vezirini yerine kaymakam tayin eder, erkek kılığına girer ve gençle beraber yola çıkar.

İhtiyarın yanına gelir, durumu anlatırlar. Mazlume rüyasını anlatınca ihtiyar onun kız olduğunu anlar Mazlume inkâr etmez ve devam ederler. Kız rüyasında gördüğü gence adını sorduğunu onun da güneşi gösterdiğini söyler ihtiyar adının Hurşit, yani güneş olduğunu söyler. Nerede olduğunu sorduğumda ise parmağındaki yakut mührü gösterdiğini söyler mi ihtiyar Bedahşan'da olduğunu, bir zamanlar yakut ile ünlü bir şehir olduğunu söyler. Kız devam eder, rüyasını anlatır ihtiyar da döner ve kıza o genci doğu ülkelerinde yaşayan katı yürekli bir şehzadenin esir ettiğini, oranın Sind memleketi olduğunu söyler. Kız bu gence âşık olduğunu, onu bulmak istediğini söyler. İhtiyar evvela kendisine lisanını ve yollarını öğretmeyi teklif eder ve kız kabul eder. Altı ay sonra Mazlume'yi tam bir Birehmen kılığına sokar, boynuna muska asar ve gönderir.

Sind tüccarlarından biri Mazlume'yi Sind'e davet eder. Rahip kılığına girmiş olan Mazlume'ye hepsi saygı duyar, elini öper ve hep beraber Sind ülkesine gelirler. Sabah gelir rahibi karşılar ve kiliseye götürürler. Putlarla konuşmasını isterler. O sırada Huşin bir putun arkasına saklanır ve rahip ile konuşur. Buna şahit olan halk ve Şah Mazlume'nin ayağına kapanır. Şah hemen Mazlume ye bir konak hazırlatır.

Bir gün Şah Mazlume'nin yanına gelir ve yıllar önce genç bir kızı esir ettiklerini, ona âşık olduğunu ancak kızın kendisini ona teslim etmediğini söyler. Kızla konuşup ikna etmesini isteyince Mazlume kızı kendisine göndermesini söyler. Kız gelir Mazlume ile odada yalnız kalırlar. Mazlume rahip olmadığını, bakire bir genç kız

olduğunu anlatınca kız Hikâyesini anlatır. Bu kız Huşin'in nikâhlısı olan Kandahar Sultanı'nın kızıdır. Mazlume bu garip rastlantıya çok şaşırır ve kızın burada olduğunu söyler. Tam o sırada Huşin içeri girer, sarılır hasret giderirler. Sonra bir plan yaparlar ve Mazlume Şah'a kızın psikolojik bir sorunu olduğunu, bir yıl boyunca yanına yaklaşmamasını, sabretmesini tembih eder. Şah da kabul eder.

Sonra Şah'a zindanında hiç esir olup olmadığını sorar. Şah da inatçı bir şehzadenin olduğunu söyler. Mazlume'nin isteği üzerine esir şehzadeyi getirirler. Mazlume bu inatçı şehzadenin akıllanması için biraz kendisiyle kalmasını ister. Şah bunun üzerine esiri Mazlume'ye bağışlar. Akşam olup da şehzade ile yalnız kaldıklarında şehzadeye tüm olanları anlatır ve aşkını ilan eder. Hurşit de aynı rüyayı gördüğünü anlatır, iki âşık sarılıp hasret giderirler.

Ertesi gün Mazlume 40 günlüğüne Serendib'e gideceğini ve kız ile şehzadenin de kendisiyle gelmesini istediğini söyler. Şah kabul eder. Mazlume kızı, şehzadeyi ve Huşin'i alır ve şahın yanlarına verdiği birkaç adamla yola koyulur. Bu esnada şahın sadık adamlarından kurtulurlar, onları dağ başında bırakırlar. Sonra bunlar 40 günlük yolculuktan sonra Mazlume'nin memleketine gelirler. Mazlume Hurşit ile evlenir, Huşin de Cihan Efruz'a kavuşur.

Kâmil şehzadeye döner kadınların da vefalısı olabileceğini söyler. Şehzade o gecede gitmekten vazgeçer. Ertesi sabah Kâmil yolda ilginç bir olaya şahit olduğunu, bir genç bir yaşlı iki adamın mahkemeye götürülmesi üzerine olayı merak edip kendisinin de gittiğini söyler. Hıtayi adında bir adamın karısı, başka bir yaşlı adamla nikâhlanmıştır ve bunun için mahkemeye gitmişlerdir.

Şehzade bunun hikâyesini merak eder. Kâmilü'l-Kelam şu hikâyeyi anlatır. Hikâyeyi Talha ve Dürr-i Geylani merakla dinler.

Hıtayi'nin Hikâyesi:

Kâmil'e hikâyesini anlatan Hıtayi bundan 6 yıl önce vefat eden babası Şaban Efendi'den kendisine çok büyük bir miras kaldığını ve genç tecrübesiz olduğu için birkaç yıl içerisinde har vurup harman savurup bu mirası tükettiğini söyler. Birkaç kuruşa bir ip alıp hamallık yapmayı

düşündüğünü, ancak kimsenin sen çocuksun yük kaldıramazsın diyerek ona iş vermediğini söyler. Durumu annesine söyler. Sonrasında köylere giderek kapı kapı dolaşır elde ettiği birkaç kuruşu annesine gönderir.

Daha sonra geze dolaşa Kişmir'e kadar ulaşır. Çarşıda gezerken bir tellalın Yahudi bir tüccarın hizmeti için adam arıyorum kabul edene bin altın verecek, diye bağırdığını duyar. Gider tellal onu tüccarın yanına götürür. Tüccar hizmetinin Bedahşan'da olduğunu ve onunla gelmesini ister. Genç kabul eder tüccar peşin olarak 100 altın verir ertesi gün giderler.

Ertesi gün tüccar bir deve satın alır. Büyük bir dağın eteğinde gider ve deveyi keser. Geri kalan 900 altını da vererek ''Ey genç şimdi sen bu devenin leşine gir, dağın en yüksek tepesindeki büyük kuş seni pençesine alır ve zirveye çıkarır. Oraya çıkınca değerli yakut taşlarını aşağıya atarsın.'' der. Genç Yahudi'nin dediğini yapar zirveye çıkar, taşları aşağıya atar. Yahudi yeterince yakut alınca şehre döner.

O zaman genç zirveden tekrar nasıl ineceğini düşünmeye başlar, ama ne yazık ki çare bulamaz. Yedi gün yedi gece ot ve ağaç kabuklarını yiyerek dolaşır. Dağın uzunluğunu geçerek yirminci gün bir sahraya ulaşır. Karşısına bir orman çıkar. Su bulmak için ormana girdiğinde bir bina ile karşılaşır. Binanın açık olan kapısından girer, içeride köşkler güzel bahçeler, türlü türlü çiçekler vardır. Bu sarayın odalarını dolaşmaya başlar, kimseyi bulamaz. En sonunda bir kilitli kapıya ulaşır oturup beklemeye başlar. Akşam olunca gözleri bağlı nur yüzlü bir ihtiyar gelir. Kapalı kapıyı açar, içeri girer. Genç de arkasından gider. Gördüğü ışığa doğru gider, son derece süslü odada yaşlı adam oturur. Karşısında da çok güzel bir kız vardır. Onu görür âşık olur. Yaşlı adam ile kızın konuşmalarını dinler kız pirden merhamet ister ve yeniden insanların arasına onların yaşadığı ülkelere göndermesini ister. Pir Vezir Asaf, Berhiya'nın akrabalarındandır ve 10 yıldır gözleri görmez. Kız onun gibi bilgili bir insanın kendi gözüne nasıl olurda deva bulamadığını sorar. Yaşlı adam bu güçlü tılsım yüzünden cinlerin, perilerin buraya gelemediğini, aslında gözünün devasının haşhaş yani afyon sütü olduğunu söyler.

O an genç Kişmir'de bir köylünün şehirde satarsın diyerek kendisine afyon verdiğini, cebinde olduğunu hatırlar. Hemen dışarı

çıkar ve sarayın kapısına yatar. Sabah olunca bir gence takılarak fark eden yaşlı adam, cin ve perilerin gelemediği yere onun gücünün nasıl yettiğini sorar. İhtiyar onu bir odaya alır, fakat kızın yanına getirmez. Hikâyesini sorar. Genç de babasının Çin'in en zengin ve eli açık tüccarlarından olduğunu, ancak kendisinin o ölünce serveti çarçur ettiğini, beş parasız kaldığını, bir lokma ekmek için çalıştığını söyler. Bir gece uykuya daldığında rüyasında Süleyman Aleyhisselâm'ın Veziri Asaf, Berhiya'yı gördüğünü, kendisine kalk biraz afyon al ve kuzeye doğru git benim orada bir tılsımım ve akrabam var, onun gözüne deva ol seni mükâfatlandırır dediğini söyler. Genç bunun üzerine sabah ilk iş bir dostuna giderek rüyasını anlattığını ve biraz borç para alarak afyon alıp bir yıldır burayı aradığını söyler. Tam sizi bulmaktan ümidi kesmiştim ki cenabı hak rast getirdi, der ve afyonu verir.

Bunu gören ihtiyar çok sevinir ve ilacı kullanır. 7 günde gözleri görmeye başlar. Genci alıp kızın yanına götürür. Kız ihtiyarın gözlerinin açıldığını görünce ve genci de görünce çok memnun olur, Hakka şükreder. İhtiyar kıza yüce Allah'ın emriyle seni bu gence verdim, bundan sonra onun hanımısın, der ve o geceyi yiyerek içerek geçirirler. Ertesi gün sabah ihtiyar iki mükemmel at, bir heybe dolusu kıymetli taş getirir. Kendisi de atına biner ve öne düşerek gencin devenin karnından çıktı yere kadar onlara götürür ve hangi yoldan gideceklerini söyler vedalaşır, döner.

Genç ve kız iki gün sonra Bedahşan'a gelir. Genç birkaç tane değerli taş satar, yol için gerekli şeyler alır. Bir gece oturur ve eşine Hikâyesini sorar. Haluk isminde vilayetinden çok zengin bir tüccarın kızı olduğunu, annesi ölünce başka kardeş olmadığı için babasıyla tek kaldığını, nereye giderlerse beraber gittiklerini, bir gün ticaret için bir kervana katıldıklarını, ormandan geçerken eşkıyanın kervanı soyarak birçok insan öldürüp kendisini esir aldığını, eşkıya reisinin kendisiyle birlikte olmak istediğini, kendisinin de babasının usturasını yanına alarak herkesin içinde utandığını, aslında kendisine bir ömür cariye olmak istediğini söylediğini anlatır. Eşkıya reisi onu alıp ilerideki ağaçların altına götürünce, can havliyle adamın boğazını keser, elbiselerini giyer, yüksek bir ağaca çıkar, saklanır. Sabah olunca adamları reisi aramaya gelip durumu anlar. Fakat ağaca bakmak akıllarına gelmez.

Kız ağaçta üç gün kalır sonra ağaçtan inerek, koşarak şehre gider. Hayır sahibinin biri karnını doyurur. Sonra bir tellalın Yahudi bir tüccara hizmetkâr aradığını duyar. Bin altın karşılığında kız deve ölüsünün içine girer. Dağın tepesinde kalır, dolaşa dolaşa ihtiyarı bulur. Orada üç yıl kaldığını, üç yılın sonunda da sen geldin, der.

Ertesi gün yola çıkarlar. Genç annesinin geçinmek için evi kiraya verdiğini, kendisinin öldüğünü görür. Yaşlı annesiyle yaşayan sakallı bekar bu adam kirası bitene kadar ikisini misafir etmek ister. On gün kadar misafir olurlar. Sonra genç Yahya denilen bu adamın karısına göz koyduğunu anlar. Biraz para vererek kendi evini boşaltır. Kadına tuzak kuran Yahya bir gün annesiyle evine misafirliğe davet eder. Genç karısına izin vererek dükkâna gider. Yahya'nın annesi kızı, Yahya bir şey söyleyeceği için kapının arkasına çağırır. Kız kapının arkasından Yahya'nın söylediklerini dinler.

Yahya ''Bugün çok kötü bir şey oldu. Kocan birkaç arkadaşıyla kırda eğlenirken sarhoş oldu, senin için boş ol boş ol boş ol diyerek seni boşadı, fakat bundan çok pişman. Senin de onu sevdiğini bilmekteyim, bu işin yolu Hülledir. İstersen güvenilir bir adam bulur seni onu nikâhlarım. İkinizde yüzünüzü örtersiniz, sabah olunca adam seni boşar. Böylece birbirinizi görmediğiniz için daha sonra utanmazsınız.'' der ve kadın kocasını sevdiği için kabul eder. Adama da gidip bir yerde bir adamın yanlışlıkla karısını boşadığını, bunun için hülle gerektiğini, kendisine güvenebileceğini söyler ve yardım ister. Evinde kaldığı için kendisine mahcup olan genç bunu kabul eder, Hülle yapılır. Sabahında ise adam başka bir kadını boşuyorum diye yüzü örtülü olan kendi karısını boşar. Yahya kadına giderek onu kocasına tekrar nikâhlamak için kadının vekaletini ister, fakat hile yaparak kadını kocasına değil kendisine nikâhlar.

Kâmilü'l-Kelam ağlayarak Hıtayi'nin başına gelenleri nakleder. Şehzade, zavallıya acıyıp "Kâmil Hıtayi'ye bir çare bul." der. Kâmil, sabah olduğunda bir çare arayacağını söyler ve Şehzade bütün gece Hikâye dinlediği için o gece intikam almaya gidemez.

Sabah olduğunda Kâmil ile Hıtayi, şehzadenin huzuruna gelir, el öper. Kâmil, gence dönerek üzülmesine gerek olmadığını, vefalı karısına bir mektup yazmasını ve onun söylediklerine uymasını ister.

Kendisinden de mahkemede tüm olan biteni anlatmasını ister.

Akşam olunca Kâmil, Şehzadeye bu gece bir yere gideceğini, sabah döneceğini, kendisinin de isterse gidip Banu Cihan'dan intikamını almasını söyler. Şehzade Kâmil'e; "Bu gencin işi sonuçlanana kadar herhangi bir yere gitmeyeceğim." der. Kâmil gider.

Çevre köylerden birinde siyah sakalını beyaza boyar, ihtiyar bir adam şekline girer. Sabah Kâmil, hana tekrar gelir. Ne Talha ne Dürrü Geylani onu tanır. Hep beraber gencin dükkânına giderler. Kâmil haykırarak; "Ey zalim! Seni iki yıldır arıyorum. Haydi mahkemeye, seninle aramızda dava var." diyerek hâkim huzuruna çıkar. Hâkime genci göstererek "Bu adam benim cariyemi çaldı. 2 yıldır onun yanında. 2 yıldır onu arıyordum." der. Genç sözü geçen cariyenin kendi karısı olduğunu ve onu bir yol kenarında perişan halde bulduğunda kendisinin bir besleme olduğunu, hür olduğunu söylediğini hâkime iletir.

Hâkim kadını mahkemeye getirtir. Yahya da gelir. Kadın kendisinin cariye olduğunu, yaşlı adamın karısının zulümlerine dayanamadığı için kaçtığını, bu adamla evlendiğini söyler. Hâkim, kadının nikâhının geçersiz olduğunu ve yaşlı adama tekrar verilmesini hükmeder. Yaşlı adam kendi cariyesinin bakire bir kız olduğunu, bunun ise artık bir kadın olduğunu söyler ve hak talep eder. Hâkim kadının 8 altın karşılığında gence verilmesini hükmeder.

Mahkemede oyun yapan Kâmil, karısına kavuşan dostuna altınları geri verir. "Biz iyiliği para için değil, dostumuz için yaparız." der. Daha sonra nikâhı bozdurmak için Yahya'ya gider. Gitmeden önce sakalını yıkayarak yaşlı adamın kılığından çıkar. Yahya'ya gidince bu cariyenin aslında bir yosma olduğunu, bundan önce 10 defa fahişelikten suçlu bulunduğunu, nikâhında kalması hâlinde kendi adına da laf getireceğine söyler. Bunun üzerine Yahya talâk ile karısını boşar. Karısıyla tekrar nikâh kıyan genç, olan bitenin aslını birkaç gün sonra karşılaştığı Yahya'ya anlatır. Yaptığı hilenin üstünden gelinen Yahya eve gider ve kendini tavana asar.

Dürri Geylani ve Talha'ya Kâmil'den ile birlikte bu genç, Hıtayi de eklenir ve artık dördü de olurlar. Hıtayi, onları handan kendi evine almak ister. Geylani, Kâmil'e dostlarının işinin de bittiği için artık

intikam almaya gidebileceğini söyler. Kâmil; "Evet şehzadem gidin, ancak orası şahın sarayıdır, çok dikkat edin. Yoksa Lahor Şehzadesi gibi rezil olmaktan kurtulamazsınız. Allah yolunuzu açık etsin." deyince Şehzade, Hakkın var. O zaman bu gece bana Lahor Şehzadesi'nin Hikâyesini anlatın, sonra bakarız icabına." der.

Bunun üzerine Kâmil bu hikâyeyi anlatmaya başlar.

Lahor Şehzadesi'nin Hikâyesi

Hindistan'da Lahar şehrinin hükümdarı Selim Şah'ın Kelim ardında genç, yakışıklı bir oğlu vardır.

Şehzade bir gün sarayın önünden geçen kervandan satın eşyalar alır. Aldığı kitaplar gözden geçirirken ipek kuşağa sarılı bir kız resmi görür. Şehzade, çok güzel olan bu kıza âşık olur. Bu kız, Buhara emirinin kızıdır.

Şehzade, Buhara'ya gelir. Bir terzinin önünde durur. İhtiyar onu içeriye davet eder. Dikilen kumaşın Şah'ın kızı Zühre Sultanın olduğunu ve kızın 15 yaşında olduğunu öğrenir.

Selim Şah, yanında getirdiği Kuran-ı Kerim'i ciltlemesi için bir ciltçiye götürür. Orada Şah'ın hizmetkârlarından Yusuf, Kuran-ı Kerim'i çok beğenir ve onu kendisine satmasını rica eder. Kelim, hiçbir ücret almadan, güler yüzle Kuran-ı Kerim'i ona hediye eder.

Kelim, bir gün bir bahçede dolaşırken bir çeşme başına gelir. Bu çeşmede konuşulan her şey yandaki binanın penceresinden duyulmaktadır. Çeşmede yüzünü yıkadıktan sonra kendi kendinden dert yanan Kelim'i, Zühre sultan duyar, "Acaba bu oğlan kime âşık?" der. Bunu öğrenmesi için dadısını yollar. Kelim, ona her şeyi anlatır, ağlar. Zühre sultan gece olunca onu içeriye alır. Sabaha kadar konuşur, sohbet ederler. On gün has bahçede kalacağı için on gün boyunca her gece buluşurlar. Zühre sonra onu sarayda bekleyeceğini söyler.

Bir gece saraya girecekten adamlar onu görür ve hapse atarlar. Yusuf, hapis yatan Kelim'i görünce onu tanır. Kelim, ona serbest bırakılması için yalvarır. Yusuf, onu serbest bırakır. Böylece rezil olmaktan kurtuldukları için Kelim de Zühre de şükreder.

Bu ülkenin başı bir ejderha yüzünden belâya girince, şah bu ejderhayı öldürene istediği şeyi yapacağını söyler. Kelim kendisini Şah'a tanıttıktan sonra ok ve kılıcını kuşanıp ejderhayı öldürmeye gider. "Allah" deyip ilk oku ejderhanın gözlerine atar ve sonra da onu öldürür. Kelim ile Zühre böylece evlenirler.

Kâmil, bu hikâyeyi anlattıktan sonra Şehzade ona teşekkür eder. Sonra Kâmil, Fehim Şah'ın hikâyesini anlatmaya başlar.

Fehim Şah'ın Hikâyesi

Bir zamanlar Belh hükümdarı Kayyum Şah, çoluğunu çocuğunu beraberinde olarak hacca gitmek üzere bir gemiye biner fırtına çıkar tehlike baş gösterdiği için gemi sahildeki Ruhan kalesine sığınır.

Kayyum Şah, deniz yolculuğunun verdiği sıkıntılardan rahatsız olur karayoluyla gitmek ister. Ruham Kalesi'nin valisi Hürmüz adında birisidir. Orada kaldığı sürece kendisine hizmet edeceğini söyler ayrıca hükümdar olan Tur Şah'a da bildirir. Tur şah selam ve hürmetlerini arz etmek için oğlu Fehim'i hediyelerle birlikte kaleye gönderir.

Fehim arkadaşları ile yola çıkar. Yolda bir ceylan görür. Onu avlamak için peşinden gider ancak ceylanı kaybeder. Bir çeşme başında dinlenir. Çeşme bir bahçenin içerisindedir. Orada atı yayılır. Kendisi de bir ağacın altında uyuyakalır. Uyandığında başında melek yüzlü bir kız vardır. Fehim rüya olduğunu zanneder. Daha sonra bu kızın o bahçeye gezmeye gelen şah Kayyum'un kızı Huri Peyker olduğunu öğrenir. Birbirlerine âşık olurlar. Akşama kadar sohbet ederler. Akşam olunca şehzade müsaade ister ve arkadaşlarına katılır.

Daha sonra kaleye giderek kızın babası Şah, Kayyum'a saygı ve hediyelerini sunar. Başında altın taç, belinde altın kemer, altın kılıç ve değerli elbiselerle şehzadeyi gören kız daha fazla âşık olur. Vali şehzadeyi kapıda karşılar. Vezir ile birlikte giderek Tur Şah babasının mektubunu ve kendisinin hizmetinde olduğunu, şeref verdiğini iletir. Tur şah bu karşılamadan çok hoşnut olur. Birkaç gün sonra Fehim hasrete dayanamaz kemendini alır ve harem tarafından duvara örümcek gibi tırmanır içeri girer. Sarayın bahçesinden nöbet tutan dört hadım ağası şahı bacadan içeri girerken görür. Aralarında karar vererek tekrar

kementle ineceği için beklemeye başlarlar. Bunu fark eden Fehim Şah, kadın kılığına girerek Şah Kayyum'un odasına girer, bir mum alır, sofaya çıkar. Orada bekleyen hadım ağalarını yanıltarak, hırsız içeride der; içeri gönderir. Bacanın yanına iner oradaki adamları da içeri gönderir. Elbiseleri orada bırakarak don gömlek Hürmüz'ün sarayına gider, yatağına girer, yatar. Kandırıldıklarını anlayan ağalar her yeri arar, kadın kıyafetlerini bulur. Her tarafa nöbetçi koyarak Şah'a haber verirler.

Şah'ın gidişinden üç gün sonra Fehim, sevgilisini bir kerecik olsun görmek için her yolu dener. Son olarak Kayyum Şah ile Belh şehrine kadar eşlik etmesi için babasının emir verdiğini söyleyerek Kayyum Şah'ı razı eder. Onlarla birlikte Kayyum Şah'ın memleketine gider. Babası, "Oğlumun bu davranışında elbet bir hikmet vardır!" der ve beklemeye başlar. Fehim Şah artık orada misafirdir. Kayyum Şah kendisini çok iyi ağırlayan Fehim Şah'a hediye sunmak ister, bunun için de vezirine danışır. Veziri, Tur Şah'ın her şeyinin olduğunu, daha değerli bir hediye vermek gerektiğini söyler. Siz de uygun görürseniz Fehim Şah sultanımız için çok uygun bir eştir, müsaade ederseniz ben Şah'ın ağzını yoklayayım, Fehim Şah ile Sultan'ı baş göz ederek dillere destan bir düğün yapalım, der. Kayyum Şah bu fikri çok beğenir, veziri gönderir. Vezir Fehim Şah'a fikrini sorar, Fehim çok sevinir. Babasının vezirini göndererek Sultan'ı ister. Sultan bu duruma çocuklar gibi sevinir. Dillere destan bir düğün yaparak ülkesine döner, çocuk yapar, mutlu yaşarlar. Akıllıca oyunuyla Sultan rezil olmaktan kurtulur ve muradına erer.

Hikâye bittiğinde sabah olur, gidiş diğer akşama kalır. Dört arkadaş akşam yine bir araya gelir. Şehzade, Kâmil'e hâlinin artık ne olacağını sorar, kendisine engel olduğunu söyler. Bu gece muhakkak gideceğini veya kendini öldüreceğini söyleyince Kâmil Şehzade'ye zorla engel olamayacağını ancak böyle tehlikeli bir işe de doğrudan girilemeyeceğini söyler. Şehzade, doğduğuna pişman olarak ağlamaya başlar. Kâmil, ağlamamasını, her derdin gelip geçeceğini, bunları anlatsa koca bir kitap olacağını ancak müsaade ederse bir hikâyeyi anlatmak istediğini söyler, söze başlar.

Naim Şah'ın Hikâyesi

Tavaif-i mülük zamanında Yemen ülkelerinden biri olan Sana hükümdarının Naim adında bir oğlu vardır. Şehzade Naim yakışıklı, ilim irfan sahibi hem de seçkin bir silahşordur.

Bir gün Hindistan'dan Bihruz adında bir silahşor gelerek, kim bana galip gelirse bina altın vereceğim bir ömür de hizmetinde çalışacağım, ben galip gelirsem 2 bin altın alacağım, diyerek herkese meydan okur. Bunu duyan şehzade bin bir güçlükle babasından izin alarak Bihruz'a meydan okur. Müsabaka tertip edilir, hükümdar da bir çadır kurdurur, müsabakayı merak eden kalabalık halkla birlikte seyreder. İki silahşor tüm hamlelere rağmen galip gelemez. Son olarak meydanın bir tarafına nişan kurulur, Naim 7 ok isabet ettirir. Bihruz hedefi vurur ama Naim galip gelir.

Müsabaka sırasında orada bulunan Kişmirli bir tüccar aynı zamanda devrin en yetenekli ressamıdır, müsabakayı resmeder ve Kişmir'e döner. Beldenin ileri gelen tüccarlarından olduğu için gidince Şah'ın ziyaretine gider, Şah'a müsabakayı anlatır, resmi gösterir. Şah resmi görerek çok beğenir, çerçeve yaptırıp divana asar.

Şah'ın Mihriban adında 15 yaşında, son derece güzel bir kızı vardır. Kız hadım ağalarından tabloyu duyar ve babası yokken gider bakar. Naim'e âşık olur, haremdeki dairesine gidince dadısına durumu anlatır, resmin aynısından talep eder. 1000 altın vererek tüccara vermesini ve aynı resmi çizmesini ister. Tüccar, hükümdarın kardeşi için yaptığı kopyayı hemen verir, böyle bir duruma sebebiyet verdiği için üzülür.

Aklına bir plan gelir, aynı şekilde Mihriban'ın bir resmini çizerek şehzadeye götüreceğini, böylece onu da âşık edeceğini söyler. Mihriban hemen 2000 altın verir. Dadı Mihriban'ın vücut şeklini, güzelliğini anlatır, resim çizilir.

Yanına resmi alan tüccar Sana'ya giderek özellikle resme ilgi duyan Şehzade'ye kendisini Kişmir'den gelen bir ressam olarak tanıtır. Şehzade, bu adamın aynı zamanda hoş sohbet, kibar bir beyefendi olduğunu görünce onunla dost olur. Kendisinden sürekli ziyaret etmesini talep eder.

Planı işleyen tüccar gel zaman git zaman geliş sebebini ve Mihriban'ı anlatır. Bunun üzerine Şehzade aşk derdine düşer, dostundan yardım ister. Bir 2 bin altın verir, mektup yazarak Mihriban'a gönderir. Fakat kendisi de dayanamaz ertesi gün babasından bağa gitmek için izin alır ve atına binerek 3 günlük yolu bir günde giderek Kişmir'e varır.

Burada tüccarın gelip gelmediğini sorar. Bir hana yerleşir, henüz gelmediğini öğrenir. O gün akşama kadar şehri gezerek vakit geçirir, akşam olunca hana döner sabaha kadar sevgilisini görmek için çare düşünür. Erkenden çarşıya çıkar, çarşıda dolaşırken bir kuyumcuda hadım ağasının bilezik tamir ettirdiğini görür. Laf almak için içeri girer, ihtiyar kuyumcuya yüzük almak istediğini söyler. Kuyumcu acele işinin olduğunu biraz beklemesini söyler. Bu sırada hadım ağası Mihriban Sultan'ın bağa gideceğini o yüzden acelesi olduğunu söyler. Şehzade hadım ağasından laf arasında sultana özel olan bu bağın yerini öğrenir.

Hemen gider, bahçıvan ile konuşur, gezgin olduğunu, bağı görmek istediğini söyler. Bahçıvan, çarşıya gideceğini birazdan da Sultan'ın geleceğini, 10 dakika gezip hemen kapıyı çekerek çıkmasını söyler. Şehzade köşke girer, sultanın odasındaki altından kafesin içine saklanır, beklemeye başlar. Amacı, Sultan yalnız kaldığında çıkarak sevgilisine kavuşmaktır.

Sultan, yanında dadısı ile ilerleyen zamanlarda odaya gelir. Daha sonra dadıdan, artık sabrım kalmadı git şu dünyanın en güzel gencini getir, diyerek talepte bulunur. Şehzade çılgına döner. Belli ki bir sevdiği var, benimle oyun oynamış yerimden yurdumdan tahtımdan tacımdan beni etmiş, diyerek beklemeye başlar.

Odaya gelen genç Sultan'ın boynuna sarılır, visal ister. Dadı sultanın genci oyalamasını, beklemesini ister. Şehzade kafesten çıkıp her ikisini de katletmemek için sabreder ancak derde düşer, yemeden içmeden kesilir. 10 gün böyle gelip gider.

Sonra tüccar geri döner. Şehzade neden geç kaldığını sorar. Tüccar yolda hırsızların soyduğunu, mektup dahil her şeyini aldıklarını söyler. Şehzade başına gelenleri anlatır, kız ile sevgilisini anlatır, tüccar şaşırır ve dadıyı çağırır. Dadı Şehzade'nin 10 gün önce geldiğini, Mihriban ile buluştuklarını anlatır. Tüccar gerçek Şehzade'nin handa beklediğini

Mihriban ile tanışmadığını anlatır. Buna şaşıran dadı aslında genci resimdekine benzetmediğini, resimde hata olduğunu düşündüğünü söyler. Bunun üzerine Şehzade başka bir gencin kendi adıyla oraya geldiğini anlar. Tüccar muhtemelen o adamın kendisini soyan hırsızlardan biri olduğunu, mektubu okuyunca sırrı öğrendiğini ve bu durumu kullandığını söyler.

Dadı hemen Sultan'a gider ve durumu anlatır. Sultan kendisini çok mahcup ve suçlu hisseder ve eline başkasının eli değdiği için kendisini Şehzade'nin aşkına layık görmez. Ölmeyi ister, hançer alarak kalbine saplamaya çalışır, dadısı engel olur. Daha sonra kendisini camdan atmak ister yine dadısı engel olur ve Şehzade ile bir araya gelmelerini, Şehzade'nin bu durumda Sultan'ın suçsuz olduğunu anlayacağını söyler.

Bunun üzerine Şehzade ve Sultan bağ evinde bir araya gelir. Sultan mahcubiyetini ve pişmanlığını dile getirerek canını Şehzade için feda etmek ister hatta eline bir hançer vererek Şehzade'den canını almasını talep eder. Şehzade, kendisinin bir suçu olmadığını, bu hain adamın onu kandırdığını söyler. Sultan'a üzülmemesini tenbih eder. Bunun üzerine Sultan, sahtekarı tekrar çağırayım, yanına alarak cezasını ver, ben de böylece kefaretini ödeyeyim, der.

O akşam aynı şekilde dadı genci çağırır ve genç yine visal talep eder. Bunun üzerine kafesten çıkan Naim kılıcını haydudun göğsüne indirir ve olayın aslını dinler, aklındaki tüm şüpheler giderilir. Haydudu öldürür ve defneder. Sultan ile Şehzade güler eğlenirler.

Bu sırada Şehzadesini merak eden ve hasta düşen Şah durumu açıklığa kavuşturmak ister. Bunun için vezirini görevlendirir, oğlunun son günlerde kimlerle konuştuğunu öğrenmek ister. En son Kişmirli ressam bir tüccarla görüştüğünü öğrenir ve oğlunun aşk derdine düştüğünü anlar. Kişmirli tüm tüccarları saraya toplar, ressam tüccarı sorar. Kişmir Şahı'nın torunu veya kızı olup olmadığını sorar, Mihriban adında, dünyalar güzeli bir kızı olduğunu öğrenir, meseleyi anlar.

Bunun üzerine Kişmir şahına mühürlü bir mektup yazar, yanına 5000 asker vererek vezirini görevlendirir, Kişmir'e gönderir. Kişmir'e yaklaşınca Vezir önden giderek ressamı bulur, kendisini Hindistan'dan

gelen sağır gezgin bir derviş olarak tanıtır. Kendisinin maharetini duyduğunu söyler, 10 tane resim yapmasını ve bu sürede kendisini misafir etmesini talep eder. Sohrab adındaki ressam tüccar, adamın eli yüzü düzgün, akıllı birisi olduğunu görünce bunu kabul eder, onu evine alır. Derviş kılığındaki vezir ondan bir talepte bulunur. Kendisinin kulağının duymadığını, yazarak anlatmasını ancak kendisinin konuşacağını söyler.

Bu sırada Şehzade Naim içeri gelir, durumu anlamak için derviş kılığında önden gelen veziri görür. Tüccara önemli şeyler anlatması gerektiğini ancak yalnız olmaları gerektiğini söyler. Ressam çekinmesine gerek olmadığını, dervişin kulağının duymadığını söyler. Bunun üzerine Şehzade sevinerek haydudu öldürdüğünü anlatır. Dervişi gören şehzade onun bir marifet erbabı olduğunu anlar. Yazarak marifetini onlarla da paylaşmasını talep eder. Derviş marifetinin çok olduğunu özellikle bu yıl meydana gelecek olayları iyi bildiğini söyler. Bunun üzerine dervişi denemek için Şehzade, Mihriban Sultan ile evlenip evlenemeyeceğini niyet tutarak kâğıda yazar, cevap ister. Derviş cevap vereceğini ancak bir şartının olduğunu söyler. Şehzadenin de onun sorduğu sorulara doğru cevap vermesini talep eder, şehzade kabul eder. Bunun üzerine derviş kendisinin büyük bir hükümdarın oğlu olduğunu, sevdiği kızla evleneceğini, Yemen'in hükümdarı olacağını söyler. Şehzade onu denemek için ben fakir bir adamın oğluyum Yemen hükümdarlığı kim ben kim der. Bunun üzerine derviş kendisini aldattığını, sözünde durmasını talep eder. Onda büyük bir hikmet olduğunu anlayan Şehzade doğru cevap vereceğini söyler. Daha sonra babasının durumunu yazarak sorar. Derviş babasının iyi olduğunu hatta büyük bir orduyla vezir Sa'dan'ı buraya gönderdiğini söyler.

Bunun üzerine orduyu karşılamak isteyen Şehzade hemen hazırlanarak yola çıkar. Derviş kılığındaki vezir de ressama resimleri tamamlamasını, kendisinin bir işi olduğunu söyler ve çıkar. Hemen ordunun yanına döner, şehzadeyi karşılayarak ona oyun eden dervişin kendisi olduğunu anlatır. Şehzade babasının durumu sorar. Onu hasta ettiği için böyle tedbirsiz davrandığı için üzülür. Her şey Allah'tandır, der.

Ertesi gün Kişmir'e doğru yola çıkarlar. Mühürlü mektup ve kağıtları vererek Kişmir'e haber salarlar. Haberi alan Kişmir Şahı

duruma şaşırır, böyle büyük bir orduyla Şehzade'nin neden geldiğini anlamak için veziri ile konuşur. Vezir, bilmediğini ancak yakın zamanda Yemen şahı olacak Şehzade'nin çok uygun bir damat adayı olacağını tavsiye eder.

Ertesi gün Vezir ve Şehzade huzura çıkar. Babasının gönderdiği, Şehzade'yi Kişmir Şahı'na emanet eden mektubu verirler. Şehzade, Şah'ın hizmetine girmek ister. Bu saygılı davranışına hayran olan babasının dostu, onu evlât olarak ister ve kızını vermeyi teklif eder. Şehzade buna çok sevinir ve ağlayacak olur.

Büyük bir düğün yapılır. 2 ay sonra Mihriban ve Naim Yemen'e dönerler. Şah artık yaşlandığını ve dinlenmeye ihtiyacı olduğunu söyler. İşleri oğluna bırakır, bir ömür mutlu yaşarlar.

Kâmil, hikâyeyi bitirdiğinde sabah olur. Şehzade kalkarak çarşıya çıkar. Çarşıda yanına eski bir çarşafa bürünen Gülendam yanaşarak bir mektup verir. Mektup, Banu Cihan'dan gelen haberdir. Şehzade Gülendam'ın yarın gelerek cevabını almasını ister, koşarak dostlarının yanına gider ve mektubu okurlar. Bunun üzerine Kâmil şehzadeye ''Bak gördün mü? Bunları yazan Hatun nasıl başkasına meyleder.'' diyerek bu gece saraya gitmesine izin verir.

Şehzade ve Hıtayi saraya gider ve kement atarak tırmanır. Şehzade kendi gözüyle derde düşen âşığını görür. Odadaki gencin ise aslında Banu Cihan'ın şehzadenin hasretini dindirmek için onun kılığına soktuğu ve karşısına alarak sohbet ettiği bir cariye olduğunu soyununca anlar ve daha önceden düşündükleri için pişmanlık duyar.

Gelir bunları Kâmil'e anlatır ve onu bir büyük yanlıştan kurtardığı için teşekkür eder. Ertesi gün mektuba cevap vererek iki âşık aynı şekilde gizlice sarayda buluşur ve sabaha kadar vakit geçirir. Şehzade Kâmil'in yanına döner. Kâmil şehzadeye artık her şey yoluna girdi, birkaç gün içinde bana ihtiyacınız yok, diyerek yakında Kale-yi Ahen isminde bir şehir olduğunu, burada yaşlı bir ablasının yaşadığını, onu ziyaret etmek istediğini, sonra geri dönerek hizmetine devam edeceğini söyler. Şehzade buna müsaade eder.

Hıtayi, Kâmil ile birlikte hızlıca yola düşer. Yolda büyük bir ordugâh görür. Kim olduklarını anlamak için yanlarına yaklaşır. Çadırlarına

girer ve sohbet ederler. Önce kendilerinin Çin'den geldiğini, yakındaki şehre gideceklerini söylerler. Ordu ise kendilerinin Ebu Amr'ın askerleri olduğunu, şehzadeleri Dürrü Geylani'yi aramak için Emir'in kendilerini Çin'e gönderdiğini söylerler. Kâmil şehzadeyi tanıdığını ve onu gördüğünü söyler. Siz burada bekleyin şehzade ve Talha'yı alıp geleyim diyerek, durumu hemen gidip şehzadeye haber verir.

Buna çok sevinen şehzade bilgin hekimin verdiği tozu ıslatarak Talha'yı eski hâline çevirir ve ordugaha katılıp komutan Vezir Asaf ile sarılır buluşurlar. Ancak Çin hükümdarına neden geldiklerini üstat olan Kâmil'in cevaplamasını ister. Kâmil, Şah'ın imzalı beyaz kağıdını ister. Şahın ağzından bir ziyaret mektubu yazar. Dostluğu pekiştirmek için gözünün nuru şehzadesi ve vezirini gönderdiğini yazar.

Bu duruma sevinen Çin hükümdarı büyük bir törenle onları karşılar. Bu sırada Hükümdara haber gelir. Kendisini saray hâkimi ilan eden adamın geldiğini ve acil görüşmek istediğini söylerler. Hükümdar misafiri olduğunu, sonra görüşmek istediğini söyler. Hükümdar bu adamın daha önce 27 hükümdarı sorular sorarak yargıladığını, kimsenin sorularına cevap veremediğini, şimdiye kadar bu adama cevap verecek kimsenin bulunmadığını söyler ve dertlenir. Saray hâkimi içeri girer, yanında 200 adamının olduğunu, 8 gündür burada olduğunu, kimsenin cevap veremediğini ya cevap verilmesini ya da hüccet ödenmesini talep eder. 10 gün mühlet verir ve gider.

Hükümdarın huzurundan ayrılan Kâmil ve şehzade bu soruları yanıtlayıp yanıtla yapmayacaklarını düşünmeye başlarlar. Kâmil daha önce yolda bu adam hakkında bilgi aldığını ve sorularının tamamının kendinde olduğunu söyleyerek boynunda asılı olan soruları çıkarır. Bunları cevaplarsa Banu Cihan'ı alabileceğini, Hükümdarın bu konuyu çok fazla dert ettiğini söyler. Kâmil tüm soruların cevaplarını birer birer şehzadeye öğretir.

Hâkimin verdiği 10 günlük mühlet dolunca Hükümdar tüm bilginleri toplar, Hâkim gelir, divan kurulur. Yukardan gizlice Banu Cihan, Kamerruh ve Gülendam divanı izler. Bilgin hâkim böbürlenerek sorularını sorar, saray bilginleri cevap veremeyince hoşuna gider, kasılır. Bunun üzerine şehzade müsaade ister. Hükümdar ilk başta bilginlerin cevap veremediği sorulara kendisinin nasıl cevap vereceğini sorar, ancak müsaade eder.

Hâkim Şehzadenin hocası Kâmil'i küçümseyici sözler söyler. Bunun üzerine öfkelenen şehzade öfkesini gizler ve soruları bir de kendisine sormasını ister. Hâkim yine küçümseyerek onca alim bu soruları cevaplayamadı, sen nasıl cevap vereceksin, der. Bunun üzerine şehzade hâkime; ''Sen kendince cevabı sende olan bilmeceler kurmuşsun, bununla bunca alimi oyalarsın. Benim gibi halktan bir insan Allah'ın izniyle bu soruları cevaplar.'' der. Hâkim soruları soracağını ancak bilemezse kendisinden 20.000 altın alacağını, bilirse kendisinin 20.000 altın vereceğini söyler. Bunun üzerine şehzade 20.000 altın istemediğini, bir daha hiçbir sarayda bu soruları tekrar edememesi için bu zamana kadar aldığı tüm hüccetleri ister. Hâkim kabul eder ve tüm hüccet getirilir. Çin hükümdarı da 20000 altın getirir. 2 tarafta tartışmaya hazırlanır.

Birinci soru:

Hâkim: Vücudumda bahar ağaçları bitmiştir.

Şehzade: Bahar ağacı Hindistan'da yetişen bir bitkinin adıdır. Vücudumda biter dediğine göre sen Hindistanlısın.

Hâkim: Evet, doğru bildin.

İkinci soru:

Hâkim: Sıcak şeker olan yerden?

Şehzade: Şekerin diğer adı tatlıdır, ''kand'' da denir. Sıcağın Arapçası ise ''har''dır. Bu ikisi birleşince ortaya ''Kandehar'' çıkar. Demek ki sen Kandehar'dansın.

Hâkim: Evet şehzadem, bunu da bildin.

Üçüncü soru:

Hâkim: Gece ve gündüz üzerimden yıldızın ışığı zail olmaz.

Şehzade: Adın ''Necm'' yani yıldızdır. Zira ismin vücudundan hiçbir zaman zail olmaz, ışığın yıldızdan zail olmadığı gibi.

Hâkim: Öyledir.

Dördüncü soru:

Hâkim: Ben annemle babam birbirine temas kurmadan dünyaya geldim.

Şehzade: O halde sen veled-i zinasın.

Hâkim önce Şehzade'nin soruya cevap vermediğini sanarak tam sevinecekken, şehzade bunu şaka olarak söylediğini belirtir ve devam eder. Şehzade, ''Baban hamamda veya benzeri bir yerde yıkanırken tahtanın üzerinde menisini dökmüş. Annende bilerek veya bilmeyerek buraya oturmuş, spermleri kaparak hamile kalmış. Böylece sen dünyaya gelmişsin.''

Şehzade'nin böyle alaylı cevabına bozulan hâkim çaresiz cevabı evet, der.

Beşinci soru:

Hâkim: Pederim üzerinde daima zehirli karınca taşırdı.

Şehzade: Zehirin Arapçası ''Sem'' dir. Karıncanın Farsçası ''Mur''dur. Daima üzerinde taşıdığını söylediğine göre babanın adı ''Semmur'' yani ''samur'' dur.

Hâkim: Galiba sen bütün sorularımı bileceksin!

Altıncı soru:

Hâkim: Annem daima karanlıkta su içerdi.

Şehzade: Karanlığın Arapçası zulmettir. Sudan murat çeşmedir. Çeşmenin Arapçası ayn'dır. Karanlıkta bulunan su ab-ı hayattır. Daima içerdiği dediğine göre annenin ismi ''Ayn'ül-Hayat'' tır.

Hâkim: Evet, öyledir.

Yedinci soru:

Hâkim: Ergen olmamışım, henüz çocuğum.

Şehzade: 80 yaşını aşmış bulunduğunu belirtmek istiyorsun.

Hâkim: Doğru Şehzade'm!

Sekizinci soru:

Hâkim: Acı yerim, tatlı olur.

Şehzade: Hasta bir adam iyileşmek için birçok acı ilaç yer ve içer. Sonunda vücut sağlığına kavuşur, sağlık ise tatlıdır.

Hâkim: Evet, öyledir.

Dokuzuncu soru:

Hâkim: Nikâhsız karım vardır.

Şehzade: Cariyenle yatmaktasın.

Hâkim: Evet şehzadem, öyledir.

Onuncu soru:

Hâkim: Rükusuz ve secdesiz namaz kılarım.

Şehzade: Cenaze namazından söz ediyorsun.

Hâkim: Evet, öyledir.

On birinci soru:

Hâkim: Cünüp namaz kılarım, dinime zarar vermez.

Şehzade: Seni uykuda şeytan aldatmış, sonra bunun farkında olmadan namaz kılmışsın.

Hâkim: Doğrudur.

On ikinci soru

Hâkim: Zamanı gelmeden kasten iftar ederim, yine de orucum bozulmaz.

Şehzade: Bir kimse seni ölümle tehdit ederek vakti gelmeden iftar ettirir. Dediğini yapacağına kanaat getirip iftar edersin, kurtulduktan sonra yine oruçlu olursun. Böylece orucun tamam sayılır.

Hâkim: Böyledir.

On üçüncü soru:

Hâkim: Abdestsiz namaz kılarım, namazım tamam olur.

Şehzade: Su bulunmayan yerde teyemmüm edersin, namazın tamam olur.

Hâkim: Evet.

On dördüncü soru:

Hâkim: Putperestliği çok severim ama kendim Müslümanım.

Şehzade: Altını çok seviyorsun ama bunun dinine zararı yoktur.

Hâkim: Evet.

On beşinci soru:

Hâkim: Ne yerdeyim ne gökte?

Şehzade: Bir gemidesin, yani denizde.

Hâkim: Evet.

On altıncı soru:

Hâkim: Şarap helaldir diye içerim.

Şehzade: Şarap aslında içilecek şey demektir. Şerbet ve şurup da şaraptır, yani içilecek şeylerdir. Sen ispirto gibi ekşi mey sözünü kullanmadığın için bunlar halkın anladığı manada şarap anlamına gelmez. Bu şekilde olmayan, yani mey olmayan şarap Müslümanlara helaldir.

Hâkim: Evet, doğrudur.

On yedinci soru:

Hâkim: Gökte yatarım, yere yakınım.

Şehzade: Yeşil çimen üzerinde yatıyorsun, gök aynı zamanda çayır çimen demektir.

Hâkim: Evet, öyledir.

On sekizinci soru:

Hâkim: Gökleri, felekleri muayene ederek seyrettim.

Şehzade: Rasathaneden gözetleme aletleriyle göğe bakmışsın.

Hâkim: Evet.

On dokuzuncu soru:

Hâkim: Zinayı helaldir diye işledim.

Şehzade: Karını boşamışsın, sonra boşadığını unutup kendisi ile temasta bulunmuşsun.

Hâkim: Evet.

Yirminci soru:

Hâkim: Mart ayında toprağa katı bir şey sokarım, Ağustos'ta soğuk su çıkar.

Şehzade: Karpuz çekirdeği ekip, karpuz ürünü almışsın.

Hâkim: Doğru.

Yirmi birinci soru:

Hâkim: Bir saatlik yolu bir anda gezer, dolanır, gelirim.

Şehzade: Düşünce ve hayal ile eskiden gezip gördüğün yerleri hatırlar, o zamanı ve yerleri yaşarsın.

Hâkim: Evet.

Yirmi ikinci soru:

Hâkim: Cansız kanatlı kuş gördüm, uçuyordu.

Şehzade: Usta kemankeşlerin göklere fırlattıkları oktur gördüğün.

Hâkim: Doğrudur.

Yirmi üçüncü soru:

Hâkim: Sallayıp köpürtürüm, sonunda güzel kokulu su içerim.

Şehzade: Salladığın gülsuyu şişesi, içtiğin de gülsuyudur.

Hâkim: Evet.

Yirmi dördüncü soru:

Hâkim: Hangi yoldan gidersem acı su içerim?

Şehzade: Hacca gidip zemzem içmişsin.

Hâkim: Evet, doğrudur.

Yirmi beşinci soru:

Hâkim: Asil elinde su gördüm hem yedim hem de içtim.

Şehzade: Asil ''hur'', su ise ''ma'' demektir. İkisi bir araya gelince ''hurma'' olur.

Hâkim: Evet, bildiniz.

Bütün sorularına cevap verilen Hâkim kalkar ve Şehzade'nin elini öper. 50 yıldır bu soruları sorduğunu, kimsenin cevaplayamadığı, Şehzadenin ilmini, faziletini, zekâsını takdir ettiğini söyler.

Bunun üzerine orada bulunan herkes büyük bir heyecanla şehzadeyi alkışlar. Hâkim belasından kurtulan Şah'ın gözleri yaşla dolar. Banu Cihan tarafından gönderilen tabaklar dolusu inciler mücevherler şehzadenin başına saçılır. Şehzade hükümdardan yorulduğu için gidip biraz dinlenmeyi talep eder. Şehzadeyi göndermeden önce Şah ondan bir ricada bulunacağını söyler. Herkesin huzurunda kendisini tekrar kudretli bir hükümdar kıldığı için şükranlarını sunar ve kızıyla evlenmesini teklif eder. Şehzade şaşırır kalır. Kâmil onun vekili olduğunu söyler ve şehzade adına kabul eder.

Dört arkadaş karargâhta buluşur. Talha hala üzgündür. Daha sonra Şah'ın vezir, karargâha gelir. Kâmil Talha'ya da saraydan uygun bir kısmet bulunmasını ister. Vezir, saraya hükmünün olmadığını, ancak kendisinin bir kızı olduğunu söyler. Dilerse Talha'yı kendi kızı Kamerruh'a damat olarak kabul edebileceğini söyler.

Böylece dört âşık da sevdiklerine kavuşur, büyük bir düğün yaparlar. Memlekete dönerler. Şehzade babasının kendisini affetmesini ister. Babası onu affeder ve devleti oğluna bırakarak inzivaya çekilir. Talha ve Kâmil vezir olur, ülkeyi hep beraber yönetirler.

Dürr-i Geylani, Çin'den hareket ederek Halep'e doğru yola çıkarlar. Babası Dürr-i Geylani'yi affederler ve oğlunu hükümdar yapar.

Kâmilü'l-Kelam ile Gülendam evlenirler.

Talha başvezir, Kâmilü'l-Kelam ikinci vezir olur.

Böylece hepsi çok mutlu bir şekilde yaşarlar.

Cenab-ı Hak onları muratlarına erdirdiği gibi bütün hasret çekenleri de sevdiklerine kavuştursun.

Kaynakça:

Süleyman Tevfik, *Kâmilü'l-Kelam ve Banu Cihan* (Haz. Dursun Gürlek), Timaş Yayınları, Ankara, 1997, 192 s.

KAN CEEREN - KAN-ALTIN

Kahramanı at olan Altay destanıdır. Diğer Altay destanlarında olduğu gibi baştan sona olağanüstülüklerle doludur.

Manzum destan olan ve genellikle 8 hece olan destan metni, 2234 dizeden oluşmaktadır.

Olağanüstü özelliklere sahip olan, konuşan ve sahibi Kan Altın'a zor anlarında yardım eden Kan Ceeren yer altına iner ve hedefine varmada birinci derece rol oynar. Kan Altın yer altında Cer Cenes Kan Kapçıkay'la mücadele eder. Kan Ceeren'in yanında Kan Altın'a sık sık don değiştiren Cebelek, Erlik'in Kızı Abram Maos da yardım eder.

Destanın özeti şöyledir:

Hayvan içinde hayvanları, attığı şaşmaz okçuları, dil bilmeyen kekemeleri, ok işlemez yiğitleri olan Görklü kutsal Altay'da Kan Ceeren atlı Kan Altın adlı bahadır yaşar. Eşi Altın Çaçak, Tanrı Ülgen'in kızıdır. Ülgen Biy'den hisseli altın kavalını çalınca üç ölüler dirilir, Bırkan Biy'den hisseli gümüş kavalını çalınca meyvesiz ağaçtan meyve çıkar, canlı hayvana güç eklenir.

Büyük şeytan Kayrakan, Kan Altın'la savaşmalı deyip yer altı cehenneminin halkını ay aydınlığa çıkarmaya zorlar, bunu işiten Kan Altın; "Gelen savaşçıları gelmeden durdurayım." diye Kan Ceeren'i eyerler, ipek içliğini ipek üstlüğünü giyer, yedi kenarlı kavalını takınır. Eşi Altın Çaçak şaşırarak; "Eğlenmeye gitmiyorsun, silahını niçin almadın?" diye sorar. Kan Altın, güler ve "Kılıç kargıya ne gerek var, altın kavalın sesinden onlar ölür!" diye cevap verir. Altın kavalın özellikleri vardır: Onun sayesinde kuru ağaçtan kök çıkar, yeraltı ülkesinin halkı ürker, sönmüş ateşler yanar; gümüş kavalını çalınca da taş başından çiçek çıkar, meyvesiz ağaç çiçek açar, canlı hayvana güç eklenir. Eşi Altın Çaçak, "Ne olur ne olmaz! Sana sıkıntıya düştüğünde kullanırsın." diyerek eşine altın tulumu verir. Kan Altın, halkını ve ordusunu eşine emanet eder. Ardından kavalını çalar atı Kan Ceeren ile birlikte yeraltı cehennemine iner.

Kan Ceeren, Kan Altın'a soğuk dokunmayan, kaderinde ölmek olmayan iki gözünün ortasında parmak kadar boynuzu olan Cer

Cenes adlı bahadırdan bahseder. Bir süre sonra da Cer Cenes'i yatar bir vaziyette görürler. Yanında da Kara Muza adındaki atı vardır. Kan Ceeren, Kan Altın'a Cer Ceñes ve atı Kara Muza'nın özelliklerini söyler ve onunla nasıl baş edebileceğini anlatır.

Kan Ceeren birden erkek kara ayıya, Kan Altın da küçük çocuğa dönüşür. Kadın kişinin sesiyle kaval çalıp, söyler. Kan Altın, Cer Ceñes'i; Kan Ceeren de Kara Muza'yı yener. Kan Altın, Cer Cenes'in ceplerini karıştırır. Cepten sert çakmak taşı, elmas uçlu bıçak ve yada taşı çıkar.

Kan Altın, kutsal kitabına bakar ve iki devin geldiğini, pehlivanların iyilerinin yerin üstünü geçtiğini görür. Atına binip koşturur ve kavalını üfler. Bu sesten Erlik Biy'in kulaklarının ikisi de sağır olur. Derhâl yırtıcı dişli kara atını eyerler, Cojon kara boğasına biner.

Kan Altın yolda Kan Kapçıkay'a seslenir: "İki canavarı niçin saldın, niçin geri dönmüyorsun?" Kan Kapçıkay; "Erlik Biy'in kapısından tekrar çıkamayasın, canavara rastlamadan halkına kavuşamayasın!" diye beddua eder. Kan Altın, altın kavalını çıkarınca Kan Kapçıkay yıkılır.

Yoluna devam eden Kan Altın Yer Altay'ın 3. katına gelir, sayısız askeri burada görünce yine kavalını çalar. Önüne çıkan büyük ve küçük canavarlar kavalın gücünü bildiklerinden dolayı ondan çekinirler. Karşısına çıkan yedi başlı şeytan yılan, onu yutmak ister. Kan Altın bıçağıyla yedi başlı şeytan yılanın başını keser. Geriye baktığında büyük canavar ve küçük canavarların korkularından öldüğünü görür.

Kan Altın ateşte yanmaz ala taşa, atı Kan Ceeren de güneşte yanmaz kahverengi taşa, dönüşür. Yurdundan ayrılalı yedi yıldan fazla zaman geçmiştir. Atı da kendisi de iyice zayıflamış, bir deri bir kemik kalmıştır. Altın kavalını, gümüş kavalını çıkarıp çalmaya başlar. Gökyüzünden bereketli su dökülmeye başlar. Bu arada sönmüş ateşini yakmaya çalışan bir ihtiyar görür. Ona yardım eder. Kan Ceeren, gökten yağan arpa, nohut, bereketli suyla iyice semirir. İhtiyar kadın, nohutla arpayı kavurur Kan Altın'ın karnını doyurur. İhtiyar kadın önlerine çıkacak olan iki altın sarayın iki canavarın evi olduğunu söyler.

Kan Altın atına biner ve iki sarayın yolunu tutar. Sarayın kapısında iki gelinle tanışır. Bu gelinler büyük ve küçük canavarın

eşleridir ve abla kardeştirler. Kan Altın'ın kavalını işitince, "Biz Ak Kağan'ın kızlarıyız. Çok eskiden iki canavar Altaylarda savaşıp bezi esir aldı ve uzun zamandır onlara eş olduk. Ölüleri diriltmeyi, üç defa kılık değiştirmeyi biliriz." der.

Kan Altın bir kadeh doldurur ve bu gelinlere içirir, gelinler oldukları yerde yıkılırlar. Altın saray açılır. Erlik Biy'in küstah kızı Abram Moos Kara Taacı adlı kız çıkıp gelir, "Başkasının karısına senin içki içirmeye hakkın yok." der. Sinirlenen Kan Altın kavalı ile karşılık verir: "Beni yer altına kadar niçin yordunuz, değişik yemek yemeyecekseniz kavalımı niçin aldınız?" der.

Bu sırada Cebelek isimli yabancı ihtiyar boğa başından sopasına tutunarak gelir, içmesi için ak tavşanın çorbasını verir. Kan Ceeren; "Kan Altın, tavşanın etini ye, çorbasını iç, boğa başından olan sopasını isteyip al." diye tembihler. İhtiyar, Kan Altın'a boğa başlı sopayı verir, Kan Altın sopayı alır, hayır dua ederek heybesine koyar. Ak tavşanın etin yer. Kan Ceeren'ine; "Göreceğimiz bu kadar galiba!" der, gece gündüz uykusuz halde atını yedi gün koşturup yer üstüne çıkar.

Kan Altın Altay'ına yetip çıktıktan sonra göğün üçüncü katından şiddetli gök gürültüsü duyar. İşlemeli ipek giysili bir bahadır Ölö Çookır adlı atıyla gökten süzülerek sağdaki zirveye, Kan Altın'ın eşi Altın Çaçak da onun ardından soldaki zirveye iner. Ölö Çookır, ak geyiğe dönüşerek koşup ormana girer ve oradaki Altın Çaçak'ın sarayına girer.

Kan Altın, eşi Altın Çaçak'ın kırk yaşına yaklaştığını fakat eski hâlinden on kat daha iyi olduğunu görür. Kavalıyla halkının, hayvanlarının, malının durumunu sorar. Kan Altın bütün elbiselerini çıkartır, Gök nehre gelerek yedi gün boyunca yıkanır, daha sonra yedi gün boyunca huzur içinde uyur. Bir gün Kan Altın halkına; "Altay sırtını dolaşıp gördüm, avcı, kuşçu bahadırlarım benimle birlikte gidin, vur dediğimi vurun, tut dediğimi tutun." der. Bahadırları söz verir. Ormana girerler, Karşılarına doksan maral ve yetmiş geyik çıkar. Kan Altın onları öldürtmez ve balıklı göldeki balıklardan tutup yedirtmez.

Çalıların arasında, çevresinde dokuz boz tavşanın ağlaşıp oturduğu ak tavşan görür. Tavşan, Kan Altın'a kendisini Altay yurdunu lanetlemesi için daha önce Kan Altın'ın yeraltındaki sarayda karşılaştığı

Cebelek isimli ihtiyar kadın tarafından gönderildiğini söyler. Kan Altın ak tavşanı bırakır, ormanlığa girer ve gözden kaybolur.

Kan Altın birbirine eş iki dağ zirvesine hemen yetişip çıka ve orada birbirine eş iki kara buğranın beddualarla böğürüp durduğunu görür. Ak başlı Cebelek kadının bu buğralara; "Geyikleri toplayıp gel." diye emrettiğini öğrenir. İki buğranın kara başını, yanağını dilini ayırarak büyük çam ağacına asar. Orayı kurban yeri olarak belirler.

Kan Altın, sayısız bahadırlarıyla birlikte bu dağdan indiğinde güneş, ay sisten birden kapanır. Kan Altın şaşırıp ayın güneşin gözü niçin kapandı diye sorar. Eşi; "Senden yedi yıldan fazla zamanda haber alamayınca göğe çıktım. Ağabeyim Ülgen Biy söyledi, Altay'ımızda felaket olacak. Büyük canavar ölmemiş, küçük canavarın evine giderek beşikteki küçük çocuğa dönüşmüş, küçük canavar da ölmemiş, sopaya dönüşmüş." der. Kan Altın, Kan Ceeren'e nasıl olup da bunu sezmediğini sorar. Kan Ceeren; "Ak nohutu yememiş olsaydın, canın diri döner miydi?" diye cevap verir. Kan Altın, dağları çiçek açtıran kahkahasını atar. Heybesini çekip çıkarttığında boğa başlı sopayı görür. Bulup yığdığı servetini, demir sandığa koyarak demir kilitle kapatır. Ayın, güneşin gözü açılır. Yer altında gök gürültüsünden şiddetli bir çatırtı kopar, ova dolusu öküz güden bir bahadır gelir, ova dolusu keçi güden bir kız gelir, ova dolusu benekli domuz güden bir gelin gelir. Kan Altın, onlara kaval çalar. Domuz güden gelin, silkinip boğa başlı sopayı veren kadına dönüşür. Onu gören Kan Altın, "Yemeğin iyisini koyup orada gördüğünüz, duyduğunuzu halkıma anlatın." der. Kadın; "Kan Altın, ölmesin diye yer altına birlikte indim, Kan Ceeren diri gelsin diye ak arpayı ben yağdırdım. Bindiğim atım tavşan oldu. Doysun diye kesip verdim, hedefine ulaşıp dönsün diye boğa başlı sopayı verdim." der.

Yetmiş yaşındaki Cebelek keçileri ikişer ikişer develeri birer birer halka paylaştırıp verir. Cebelek, bir deveyi de öldürerek başına üç bahadırı oturtur, "Çök!" deyince yer altının şeytanları üçü birden çöker. O zamandan bugüne kadar hangi boydan olursa olsun, halk kurban edilen devenin başını yemez, yendiği taktirde o kişinin delireceğine inanılır.

Cebelek, bunları yaptıktan sonra yaban domuzuna dönüşür, ak tavşanına binip büyük ormana girer. Kan Altın da halkıyla servetiyle yurdu olan Altay'a döner ve halkı ile mutlu şekilde yıllarca yaşar.

Kaynakça:

Ay, Derya *Altay ve Tıva Destanlarında Şekil Değiştirmeler*, Kırşehir, 2008. (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Dilek, İbrahim, *Altay Destanları 2,* Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2007, s. 343-393.

Zaloğlu, Pınar, *Orta Asya ve Güney Sibirya Türklerinin Kahramanlık Destanlarında Yardımcı Tipler,* Balıkesir, 2011, s. 183-188. (Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

KAN DALGASI-RÜSTEMİN OĞLU

Rüstem ve oğlu Söhrab'ın birbirilerini tanımadan mücadele etmelerini anlatan kahramanlık hikâyesidir.

Kısa hacimli kahramanlık hikâyesidir. Elimizdeki tek metin İstanbul'da 1933'te İstanbul Maarif Kitaphanesi tarafından basılmıştır. Eserin yazarı belli değildir.

Hikâyede Zaloğlu Rüstem'in oğlu Söhrab ile bilmeden karşı karşıya gelmesi ve onu yaralaması anlatılır. Oğlunu kolunda bağlı olan pazıbendinden tanır. Bu husus Köroğlu ile oğlu Hasan'ın karşı karşıya gelmesi ve onu aynı şekilde kolundaki pazıbendinden tanıması ile müştereklik göstermektedir.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Evvel zamanda Mazenderan taraflarında bir hükümdar vardır. Hükümdar, güçlü olmakla birlikte çok da hilekârdır. Bu yüzden ona "Sihirbaz Sultan" derler.

Sihirbaz Sultan, İran'ı fethetmek ister. Yapılan savaşta İran ordularını bozguna uğratır ve İran hükümdarını esir eder, onu zindana kapatır.

İran beyleri bu haberi üzüntüyle karşılar ve bir çare ararlar. Çare o zamanın en büyük kahramanı olan Zaloğlu Rüstem'dir ve ondan yardım isterler. Rüstem, Türkistan beylerinin bir kızıyla yeni evlenmiştir ve eşinden çocuk beklemektedir. Ancak yiğit birisi olduğundan kendisinden

yardım bekleyenleri geri çevirmez ve teklifi kabul eder. Giderken eşine şunları der, hanım eğer bir oğlumuz olur ve beni aramaya peşimize düşürse sana bir pazıbent veriyorum, bunu onun koluna tak ve öyle gönder. Onun oğlum olduğunu böylece anlarım." der.

Rüstem Mazenderan hükümdarı ile karşılaşır ve onu yener. İran hükümdarını, tılsımlı hapisten kurtarır.

Rüstem'in bir oğlu olmuştur ve adı Söhrab'tır, Söhrab tıpkı babası gibi güçlüdür. Beş yaşına geldiğinde bir aslanı andırır. Nihayet 15-16 yaşına geldiğinde ava çıkmaya başlar. Bir gün avdan dönerken yaşlı bir kadın atının dizginlerinden tutar ve onu durdurur. Ona; "Oğlum! Senin baban Rüstem, dünyanın en büyük kahramanıdır. Neden onu aramazsın?" der.

Söhrab, bunu duyunca sinirlenip annesinin yanına gider. Annesinden gerçeği söylemesini ister. Kadın babasının kim olduğunu ve cenge gittiğini söyler. Oğlunu kaybetmek istemediği için bu hususu gizlediğini söyler.

Söhrab, babasını bulmaya karar verir. Annesiyle vedalaşıp yola koyulur. Yanına 1000 kadar asker alır, ama bu askerlerin çoğu uzun yol olduğu için, kimisi yorgunluktan, kimisi memleketine döndüğünden yanında yirmi beş kişi kalır. Söhrab İran yolunda bir geyik görür ve geyiğin peşine düşer geyik çok güzel olduğu için geyiği canlı yakalamak ister. Geyiğin peşine uzun süre dolanır sonunda geyik Söhrab'ı çok güzel bir yere getirir burası adeta cennetten bir köşedir Söhrab, burada billur ırmaklardan su içer yıkanır ve burada soluklanır. Söhrab'ın askerleri onun peşinden ayak izlerini takip ederek gelirler Söhrab'ı bulurlar ve birlikte oraya kamp kurarlar. Bir süre sonra, yaşlı biri yanlarına gelir ve burasının Hindistan hükümdarının kızı olan Güneş Hanım'ın bahçesi olduğunu kendisinin de Güneş Hanım'ın lalası olduğunu ve burayı yarın terk etmeleri gerektiğini söyler. Söhrab bunun sebebini sorar. Lala, Güneş Hanım'ın erkeklerden nefret ettiğini söyler. Onunla evlenmek isteyenler için bir kale yaptırdığını bu kalede aslanların ve kaplanların bulunduğunu, onunla evlenmek isteyenlere bu kaleden geçme şartı koyduğunu, nice yiğitlerin bu uğurda telef olduklarını anlatır.

Söhrab, bu kızın kim olduğunu merak eder. Kendi lalası ve sadık

dostu olan Behmen'i çağırır. Ondan bu kızın kim olduğunu öğrenmesini ister. Behmen önce saraya giderek saraydan bir kişiyi yakalar. Ondan Güneş Hanım'la iligili bilgileri alır ve odasını öğrenir. Gelip Söhrab'a öğrendiklerini aktarır. Söhrab kızı görmek için Behmen'den yardım ister.

Behmen, askerleri toplar. Uzun bir direk dikerler. Direğin ucuna bir ayna koyarlar ve sabahın olmasını beklerler. Sabah olunca Güneş Hanım pencereye gider ve yüzü aynadan görünür. Söhrab, onu görünce ona âşık olur. Güneş Hanım, kendisine yapılan bu oyunu anlar, hiddetlenir. Hemen askerlerini onların olduğu yere gönderir.

Söhrab, önüne kim gelirse öldürür. Bunu gören Güneş Hanım, Söhrab'a karşı bir muhabbet duyar ve bu konuyu lalasına açar. Lalası babasına danışılması gerektiğini söyler. Güneş Hanım, konuyu babasına açar. Babası soyu sopu belli olmayan bu adama kızını vermeyeceğini söyler.

"Benim kızımı ne beyler istedi vermedim. Mergibat Beyi ile bu yüzden savaştayım." der. Mergibat Beyi, Güneş Hanımı ister ama kız onun da kaleden geçmesini isteyince Mergibat Beyi; "Böyle saçmalık olmaz." deyince zorla almaya çalışır ve savaşa girerler. Hindistan hükümdarı da Zaloğlu Rüstem'den yardım ister. Rüstem, Mergibat Beyi ile savaşır.

Hükümdar, Söhrab'ın kaleden geçmesini ister Söhrab, bunu kabul eder. Kaleye girer, aslanları kaplanları öldürerek kaleden geçer. Hükümdar, yine ikna olmaz bu sefer de yiğit bir kahramanla dövüşmesini ister. Söhrab bunu da kabul eder. Dövüşeceği kahraman babası Rüstem'dir. Baba-oğul birbirlerini tanımadan dövüşmeye başlarlar. Bu dövüş günlerce sürer birbirleri ile yenişemezler Dövüş esnasında birbirilerine isimlerini söylemezler. Rüstem savaşta kimseye adını söylemez. Söhrab ise annesinin; "Oğlum babanın dostu kadar düşmanı da vardır. Babanın ismini söylersen, sana bir kötülük ederler." Dediği için kim olduğunu söylemez. Dövüşür sırasında Rüstem Söhrab'ın zırhından kavrar ve sıkıca sarar Söhrab'ın zırhı parçalanınca hançerini saplayıp oğlunu yere serer. Oğlu, son nefesinde yerde iken; "Ah babam Rüstem! Seni görseydim." der. Rüstem bunun üzerine çocuğun koluna bakar eşine verdiği pazıbendindi görür. Yerdeki delikanlının oğlu olduğunu anlar. Çok üzülür ve yanına bayılır.

Sarayın doktorları gelir ve hemen müdahale ederler. Yarası ço ağır olduğu için tedavi uzun sürer. Söhrab, bir ay kadar tedaviden sonra ayağa kalkar. Söhrab'ın tedavisi sırasında Rüstem annesini de yanına getirtir. Annesini ve babasını karşısında görünce çok mutlu olur.

Hükümdarın izniyle Güneş Hanım'la evlenir.

Kaynakça:

___, *Kan Dalgası-Rüstemin Oğlu*, İstanbul Maarif Kitaphanesi, İstanbul, 1933, 16 s.

KAN PERGEN

Şor ve Hakaslar arasında anlatılan destandır. Destan metni Radloff tarafından 1861'de derlenmiş; Kültürümüz için oldukça önemli olan Proben adlı eserin ilk cildinde yayımlamıştır. Bu metin Metin Ergun tarafından Türkiye Türkçesine çevrilmiş metin, 2006 yılında yayımlanan Şor Destanları adlı kitapta yayımlanmıştır.

Destan, manzum olup toplam 517 dizedir. Hece sayıları 5-9 arasında değişmektedir.

Şahıs kadrosu olarak; Kan Pergen, Kağan Argo, Bahadırın eşi, Yaşlı kadın, Kara Mos, Çeş Alp kız karşımıza çıkar.

"Orta Asya ve Güney Sibirya Türklerinin Kahramanlık Destanlarında Yardımcı Tipler' adlı yüksek lisans çalışmasında Kan Pergen destanını da değerlendiren Pınar Zaloğlu destanı şöyle özetlemiştir.

"Anne ve babası olmayan Kan Pergen ve kız kardeşi Kağan Argo, oldukça fazla halkı ve malıyla yaşamaktadır. Kan Pergen, al doru atına binip avlanmak için taygaya gittiği sırada Kara Mos isimli bir bahadır gelir ve Kağan Argo ile evlenmek ister. Kağan Argo, ilk başta Kara Mos ile evlenmek istemese de sonunda kabul eder ve düğünleri olur. Bir gün Kağan Alp isimli bir bahadır gelip Kağan Argo'ya Kan Pergen'in nerede olduğunu sorar. Kan Pergen'in avlanmak için taygaya gittiği ve dokuz yıldır dönmediği cevabını alan Kağan Alp, Kağan Argo'yu kardeşinin öldüğünü düşündüğü için Kağan Mos ile evlenmekle suçlar ve Kan Pergen'i bulmak için yola koyulur.

Kan Pergen, Çeş Alp isimli bir yiğidin gönderdiği maralı sürerek Çeş Alp'ın yurduna kadar gelir. Kan Pergen, kendisini neden yurduna getirttiğini sorduğu Çeş Alp'tan 'Sen bana gereksin.' cevabını alır. Çeş Alp, Kan Pergen'e güreş yapma teklifini sunar ve kazananın malın ve halkın tamamını alarak gideceğini söyler. Kan Pergen, Çeş Alp'ın teklifini kabul eder ve iki yiğit vuruşmaya başlar. Yayla kılıçla vuruşup yenişemeyen yiğitler, kolla ayakla vuruşurlar yine yenişemezler. Dokuz yıl süren vuruşmada Kan Pergen'in gücü azalıp Çeş Alp'a yenilecek gibi olduğu vakit uzaktan onları izleyen Kağan Alp gelir; Kan Pergen'i kenara çekip Çeş Alp'la vuruşmaya başlar. Kağan Alp, Çeş Alp'a yenilince Kan Pergen gelip tekrar Çeş Alp'la vuruşmaya başlar. Kan Pergen'e yenilen Çeş Alp, Kan Pergen kendisini öldürmek üzereyken affını diler ve Kan Pergen'e bütün halkı ve malını alıp gidebileceğini söyler. Araya giren Kağan Alp, Kan Pergen'e Çeş Alp'ı öldürmemesini, bunun günah olduğunu ve Çeş Alp'ın güzel kızını almasını söyler. Bunun üzerine Çeş Alp'ı öldürmekten vazgeçen Kan Pergen, Kağan Alp'ın söylediği gibi Çeş Alp'ın kızıyla evlenip Kağan Alp'ı da alarak yurduna geri döner.

Kan Pergen, yurduna döndükten sonra karısı evine girmek istemez. Karısının kendisini eve girerse öleceği konusunda uyarmasıyla yeni bir ev yaptıran Kan Pergen, kendisini davet eden kız kardeşinin yanına gitmek ister. Karısı, Kan Pergen'i bu kez de kardeşiyle ilgili olarak uyarır ve gitmemesi, kardeşinin verdiği içkiyi içmemesi gerektiğini söyler. Kan Pergen, bunlara rağmen kardeşine gitmekte ısrar edince Kağan Alp, Kağan Argo'nun evine gitmeye gönüllü olur. Kağan Argo'nun evine varıp onun sunduğu içkiden içen Kağan Alp, atına binip uzun mesafeler gider ve sonunda Kan Pergen'in yurdundan dışarı çıkar. Kağan Alp, yolda atının üstünden düşerek ölür. Kağan Argo'nun evine bu kez de kendisi giden Kan Pergen, kardeşinin sunduğu içkilerden bolca içerek sarhoş olup evden çıkar. Atına binen Kağan Pergen, sarhoşluktan dolayı şuurunu kaybedip, evine gidemez. Bu sırada Kağan Argo, kocası Kara Mos'la birlikte Kan Pergen'in bütün halkı ve malını sürüp götürür. Kan Pergen'in eşi, kocasının bu hâlini görüp ağlayıp feryat etmeye başlayınca gökten ipek örtüyle inen bir kız, Kan Pergen'i yelleyerek şuurunun yerine gelip Kan Pergen'in canlanmasını sağlar. Kız, daha sonra atından düşüp ölen Kağan Alp ile onun atını da canlandırır. Kendine geldikten

sonra içki içtiği için pişman olup ağlayan Kan Pergen, halkının ve malının götürüldüğünü anlayınca hemen atına binip malının peşinden gider. Sonunda bir yurda varan Kan Pergen, bir evin eşiğine basar ve evden çıkan kadınla selamlaşıp kendisini tanıtır; malının peşinden gittiğini söyler. Kadın, Kan Pergen'i kız kardeşinin peşinden gitmemesi konusunda uyarır ve canının kardeşi tarafından götürüldüğünü söyler. Kan Pergen'e canının kardeşinin götürdüğü altın kılıç ve altın okta olduğunu söyleyen kadın, kılıç ve okun kendisine gelirse öleceğini anlatır. Eğer böyle bir durum olursa 'Ben Kan Pergen'im, altın kılıç sen bana yetme.' demesi gerektiğini de söyleyen kadınla vedalaşan Kan Pergen, kardeşiyle vuruşmaya gider. Kağan Argo, kardeşine altın kılıcı savurur; Kan Pergen, kadının söylediği sözleri tekrarlayınca kılıç geri döner. Kağan Argo, bu kez altın oku fırlatır; Kan Pergen, yine kadının söylediği sözleri söyler ve ok Kağan Argo'ya yönelir. Kan Pergen, otağa girip Kara Mos'u öldürür; kendisini öldürmemesi için yalvaran kardeşini dinlemez ve onu da öldürür. Bu sırada ortaya çıkan Kağan Alp'ın Kağan Argo'yu öldürmemesi gerektiğini söylemesine rağmen Kan Pergen, kardeşinin ölü bedenini denize atar; kendi halkı ve malıyla birlikte Kara Mos'un halkı ve malını da alarak yurduna döner.

Kan Pergen'in yurduna dönmesinin ardından Kağan Alp, Kağan Argo'nun kemiklerini denizden çıkarır; kemikleri ve eti temizleyip sarınca canlanan Kağan Argo'ya kendisiyle evlenmek istediğini söyler. Kağan Argo, Kağan Alp'la evlenmeyi kabul eder ve beraber Kan Pergen'in yurduna dönerler. Günlerce toy yapıp ziyafet verdikten sonra Kağan Alp, artık döneceğini söyler ve kırk göğün üstüne çıkar. Yiğitlerin kendisinden korktuğu ulu bir bahadır olan Kan Pergen, karısıyla birlikte uzun yıllar yurdunda yaşar."

Kaynakça:

Ergun, Metin, *Şor Kahramanlık Destanları*, AKÇAĞ Yayınları, Ankara, 2006, s. 421-433.

Kaplan, Haktan, *Türk Dünyası Destanlarında Kardeş ve Kardeşlik*, Konya, 2016, (Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Zaloğlu, Pınar, *Orta Asya ve Güney Sibirya Türklerinin Kahramanlık Destanlarında Yardımcı Tipler,* Balıkesir, 2011, 247-252 (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

KAN PÜDEY

Altay destanıdır. Radloff bu eseri masal olarak nitelemişse de muhtevasında kahramanlık destanlarında görülen pek çok motif bulunması dolayısıyla destan niteliği taşır.

Altay destanlarının pek çoğunda olduğu gibi bu destanda da bir hayli mitolojik unsur vardır. Bunun yanında destan çeşitli maden, sayı, renk, hayvan motifleri ihtiva etmesi bakımından da önemlidir. Destanda Altun Çeçek, Erlik, Kan Püdey, Kara Attû Kâ, Kara Kula Mâttır, Kıska Kalap, Sedengkey Keser, Temen Ökö, Temir Terek Yılan Pi, Tengri Kân, Tolu Kere, Uzun Kalap gibi özel adlar karşımıza çıkar.

Türkiye'de bu destanla ilgili yegâne çalışma Sadeddin Buluç'a aittir. Buluç, Türk Amacı Dergisinin 7. sayısında yayımladığı çalışmasında destanı tanıtmış ve metnini kaydetmiştir. Aşağıya aldığımız özet Sadeddin Buluç'a aittir.

> *Kahramanın oturduğu yer, kara ormanlık dağda bir demir kaledir. Güçlüklerle karşılaşınca, bunlardan ve susuzluğunu giderdiği kayalık denizden yardım diler. O, daha çocukken, demir beşiğini kırıp ayağa kalkar, bir bahadır olur. Silâhlarını kendisi yapar. Bunlar, 80 ağızlı bir ok, 6 ağızlı bir kılıç ve bir mızraktır. 6 dağ geçişinin boynuzunu bükerek yaptığı yayının kirişi, yine kendi öldürdüğü koca bir hayvanın derisindendir. Daha ad almadan önce bindiği hayvan, altın eyerli, pulat gemli mavi bir danadır.*
>
> *Gününü av peşinde geçiren kahramana, bir gün, annesi ad koyar. Bundan sonra bindiği hayvan, bir kır attır. O, güneşi yakalayıp atının kulağına, ayı tutup kuyruğuna bağlar; gülünce kayalar yarılır, yer sarsılır.*
>
> *Delikanlıyı, biraz sonra vaktiyle bir bahadır tarafından öldürülen babasının intikamını almak üzere, yola çıkmış buluyoruz. Yiğidin yolu, zorluklarla doludur. Sarı zehir denizini, kuşların yardımıyla*

geçer; göklere kadar yükselen büyük bir kayayı, atının öğütleriyle deler. Karşısına çıkanları öldürür; dağ gibi kemik yığılır, akan kan, deniz olur. Üst dudağı ile göğü, alt dudağı ile yeri yalayan ve ruhu, gökte bir kırmızı ipliğin ortasında bulunan kara boğayı yere serer. Darda kalınca, atı şekil değiştirir. Nihayet, babasını öldüren bahadırı da yok ettikten sonra, evine döner. Bir tehlike ile karşılaşmadan önce, kahramanın durduğu yer, dünyanın ortasıdır. Bahadır, artık evlenmek arzusundadır. Fakat onun alacağı kadın, göğün kızıdır. Bunun için, atıyla göğe çıkar. Gökten, Erlik'in hüküm sürdüğü yer altı âlemine yuvarlanır. Onu bu karanlıklar diyarından kurtarıp, yine göğe çıkaran kendi atıdır. Fakat Tanrı Kan'ın kızını alabilmek için, türlü zorlukları yenmek mecburiyetinde kalır. Nihayet, bütün işleri başardıktan sonra, etin dağ gibi yığıldığı, içkinin deniz kadar bol olduğu bir şölenden sonra, kızı alıp evine gelir. Burada da büyük bir düğün yapılır; böylece kahraman evlenerek, 9 yıl uyur. O, yine, av ve sergüzeşt meraklısıdır. Fakat zamanla kocar ve kendisiyle beraber kocayan karısıyla baş başa yaşar.

Kaynakça:

Buluç, Sadeddin, "Altayca Bir Bahadır Efsanesi", *Türk Amacı Dergisi*, S. 7, II. Kânun 1942, s. 327-333.

KANDEHARLI BURHAN ŞAH

Ardanuçlu Efkarî (1900-1980)'nin tasnif ettiği hikâyedir. Efkarî'nin *Erzincan Kale Beyi Bayram Bey'in Oğlu Abdullah Han* ve *Erdinç Han'ın Oğlu İbrahim Şah* adlarında tasnif ettiği başka hikâyeleri de vardır.

Efkarî, duyduğu bildiği masal ve hikâyelerden hareketle yeni bir hikâye vücuda getirmiştir. Hikâyede dev, konuşan tavşan vs. gibi olağanüstülükler karşımıza çıkar. Manzum kısımlarla gelenek çizgisi takip edilmiş ve böylelikle hikâyeye ahenk ve akıcılık kazandırılmıştır.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Kandehar'da Zümrüt Selim Han adındaki padişahın çocuğu yoktur. Padişah, bi gün rüyasında; "Sen camii sözü verdin tutmadın. Allah da sana evlât vermiyor." diye bir ses; Bunun üzerine hemen bir camii yaptırır. Dervişin biri de camiinin bahçesine dikmesi için bir elma

fidanı verir. Fidan büyüyüp elma verir. Bir gece rüyasında yine; "Fidan büyüdü elma verdi. Elmanın yarısını sen ye, yarısını eşine yedir. Allah sana bir evlât verecek." diye nida işitir.

Padişah söylenileni yapar, eşi ile birlikte elmayı yer. Hanım Sultan gebe kalır, dokuz ay sonra da bir oğlan doğurur. Sıra, oğlana ad koymaya gelir. Bir derviş gelip çocuğa Burhan adını koyar. Gel zaman git zaman Burhan büyür.

Burhan bir gün ava gider. Av sırasında yorulur uykuya dalar. Uykusunda çok güzel bir kız görür ve ona âşık olur. Kızın kim olduğu öğrenir. Kız, Karaçöl Beyi'nin kızı Şehriban Hanım'dır.

Burhan Şah, kızın aşkından yanar tutuşur. Onu bulmak için ailesinden izin alıp yola çıkar. Arkadaşlarıyla bir ormandan geçerken ormanın bekçisi, kılıcını çekerek Burhan Şah'a saldırır. Burhan Şah, bekçinin kılıcının parça parça eder. Ormanın sahibi, bu defa vezirini Burhan Şah'ın üzerine gönderir. Burhan Şah vezirine bir mektup yazdırarak ormanın sahibi olan padişaha gönderir. Vezir, mektubu padişaha okur ve geri çekilir.

Burhan Şah ve arkadaşları, yollarına devam ederler. Bir gün bir şehre varırlar. Bu arada yeşil başlı pirler kıza; "Cenab-ı Hak Kandehar Şahı'nı senin kaderine yazdı." derler.

Cariyelerin içinde topal olan ve Şehri Kız dedikleri bir kız vardır. Bu kız, saraya bir kuyumcu çağırır. Kuyumcu saraya gelir. Şehriban Hanım, kendisine inci mercandan bir keklik yapmasını ister. Usta kekliği yapar. Şehriban Hanım kekliği çınarın dalına koyar. "Her kim ki; gelir bu kekliğe şiir söylerse, onu bana getirin." der.

Burhan Şah ve arkadaşları çınarın altına gelir, Burhan Şah, kekliğe şiir okur. Bekçi, Şehriban Hanım'a haber verir. Burhan Şah ve arkadaşları Aynalı Kahveye giderler. Karaçöl Beyi, kızının aşkına bade içtiği Burhan Şah'a vereceğini söylemiş ve bunu her yerde ilan etmiştir. Kahveci, gidip Karaçöl Beyi'ne müjdeyi verir. Bey, Burhan Şah ve arkadaşlarını davet eder. Kızını da saraya çağırır. Padişah, Burhan Şah'a kimlerden olduğunu sorar. Kızını rüyasında gördüğünde üzerindeki nişanları sorar. Burhan Şah anlatır, padişah onaylar. Kız da Burhan Şah'ı onaylar ve kırk gün kırk gece düğün kurarlar.

Şehriban Hanım, Burhan Şah'ın memleketine gidecekken bir kasırga çıkar. Bir bakarlar ki; Şehriban Hanım yok. Burhan Şah, hemen aramaya çıkar. Arabistan çöllerine düşer. Atını aslan yer, aslanın kendisini de yiyeceğini düşünürken uykuya dalar. Uyanınca bakar ki, ne at var ne de aslan. Allah'a dua eder, yardım ister. Allah, kendisine Hızır Aleyhisselâm'ı gönderir. Hızır Aleyhisselâm Burhan Şah'a yol gösterip, akıl verir.

Burhan Şah, kendisine tarif edilen sarayın önüne gelir. Sarayın kapısında bir kedi bir de tavşan bekler. Burhan Şah, tavşanın önündeki eti kediye, kedinin önündeki otu tavşana verir. Tavşan dile gelir, sarayın boş olduğunu söyler. "Ahırda Arap atı var. Kapıyı açınca ejderha dökülür, korkma!" der. Burhan Şah, saraya girer, üçüncü odada sevdiğini görür. El ele tutuşup dışarı çıkarlar.

Tavşan öne düşüp yol gösterir. Tavşan bunları Hindistan Karakayalar hududundan çıkarır. Tavşan, Burhan Şah'la eşine; "Gün doğusuna doğru gidin. Ben geri dönüyorum." der.

Burhan Şah ve eşi saraya vardıklarında sarayda kimseyi göremezler. Memleketin padişahı bir dev ile savaş edip kaybeder. Dev, padişahı haraca bağlar. Dev, önceden Burhan Şah'a yardım eden Niyaz Şah'ın kızlarını da kaçırıp bu saraya hapseder. Burhan Şah, kızları kurtarır. Bu sırada dev gelir. Burhan Şah, kılıcı ile deve saldırır. Devden haracı ve sarayı alıp yola düşerler.

Günlerden bir gün Karaçöl'e gelirler, sevinip, ağlaşırlar. Burhan Şah ve arkadaşları Kandehar'a giderler. Kandehar'a vardıklarında kırk gün kırk gece düğün yaparlar.

Kaynakça:

Başgöz, İlhan, *Türkülü Aşk Hikâyeleri*, Pan Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 237-240.

Rayman, Hayrettin, *Ardanuçlu Âşık Efkârî*, Atatürk Üniversitesi Erzincan Eğitim Fakültesi Yayınları, Erzincan, 1998, s. 305-328.

KANGIVAY-MERGEN

Tıvaların kahramanı olup mitolojik bir destandır. Tıvalar arasında oldukça yaygın olan bir destan olup 9 eşmetni vardır.

Destanın başkahramanı Kangıvay-Mergen'in ülkesini işgal edenlere karşı verdiği mücadele söz konusu edilmiştir. Tamamı manzum olup toplam 2900 dize kadardır. Genellikle 7 ve 8 heceli olan dizelerde ölçü birliği yoktur.

1990'da Kızıl'da yayımlanan Tıva Maadırlıg Tooldor adlı kitapta yer alan destan metni Metin Ergun ve Mehmet Açа tarafından Türkiye Türkçesine çevrilmiş ve 2004 yılında yayımlanmıştır.

Destanın şahıs kadrosunu; Kangıvay-Mergen, Karan Çüzün kadın, Aksagalday Sayın-Havıtçı, Han-Küçü bahadır, Avıkay-Sarala kadın, Kangay-Kara, Dönen Kaldar, Torgun-Çüzün, Şüük Möge, Süder Möge, Demir Möge, Deek Möge, Sug-Haan, Kırgan Bel ile Mezil, Tavın, Tajı kardeşler, Mungulak-Sagaan, Kara-Türü Bahadır, Kızıl-Türü Bahadır, Çoldak-Kara, Dört ayakçı, Deve çobanı ihtiyar, Kırk kız, Tungulak-Sagaan kadın, Otuz kız, Oktan-Kara kadın, Yirmi kız, Yedi han, Dört kardeş (Şüük Möge, Süder Möge, Demir Möge, Deek Möge), Üç ayakçı, Çoban oğlan, Üç yaşındaki kız çocuğu oluşturur. Hayvan olarak da atlar ve köpekler karşımıza çıkar.

Mekân olarak da Artışlıg, Arzaytın, Despeytin, Bert-Kara ve Idık-Bora, Demir Möge'nin ülkesi, Sarı Deniz görülür.

"Türk Destanlarında Su Altı Dünyası Dünyası" adlı yüksek lisans çalışmasında Kangıvay-Mergen destanını da değerlendiren Erkan Karagöz, bu destanı şöyle özetlemiştir.

> *"Çok eski zamanlarda Kangıvay-Mergen adlı bir kahraman yaşıyormuş. Bu kahramanın Karan-Çüzün adlı güzel bir karısı varmış. Kangıvay-Mergen cesur bir yiğit olsa da işe güce gitmeyip evde dokuz kat minderinde boş boş yatıyormuş.*
>
> *Kangıvay-Mergen'in sayılamayacak kadar çok malı varmış. Bu kahramanın Kangay-Kara ve Dönen Kaldar adlı iki atı varmış. Bu atlar diğer sıradan atlardan daha farklı bir görünüşe ve güçlere sahipmiş.*

Kangıvay-Mergen, Artışlıg, Arzaytın, Despeytin, Bert-Kara, Idık-Bora adlı taygalara (arazilere) de sahipmiş.

Bu kahramanın sahip olduğu sayısız mallardan halkına el sürdürmeyen Aksagalday Sayın-Havıtçı adında bir ağabeyi varmış. Aksagalday Sayın-Havıtçı, kardeşi Kangıvay-Mergen'i kıskanıp 'O insandan doğarken ben itten doğmuş değilim. Ondan daha önce de çizme eskitmedim mi? Bir anadan ayrı doğan, atın ikiz kulağı, kısrağın ikiz memesi gibi kardeşiz biz. Kangay-Kara ak kısraktan doğarken, Dönen-Kaldar kara kısraktan doğmadı.' diyerek kestirme yoldan at koşturup Idık-Bora tayganın yüksek tepesine çıkmış. Buradan tüm dünyayı etraflıca inceleyip Dönen-Kaldar ve Kangay Kara'ya 'Idık-Bora taygasına kaç saatte çıkarsınız?' diye sormuş. Kangay-Kara yirmi dört saatte, Dönen Kaldar da 'On iki saatte çıkarım.' demiş.

Bunlar böyle konuşurlarken diğer taygalara da bakıyorlarmış. Diğer taygalardaki Kangıvay-Mergen'in otlakları dolduran hayvan sürülerinin insanları yiyecek kadar çoğaldığını gören Aksagalday Sayın-Havıtçı 'Zaman bozulup, düşünce-fikir kötüleşmiş' diye homurdanmış. Her yandan bir ateş, bir ışık gibi parıldayan saraya baktığında gümüş eşyası, altın akçesi, beş tayganın her birisinden daha büyük görünüyormuş. 'Malı çok olup, eti omzuna aşan bu adiye nasıl bir şey dokunabilir!' diye etraflıca dünyayı izleyip dururken, Kangıvay-Mergen'in kızıl yeleli, öfkeli kara buğrası on beş günlük mesafe uzaklığında hiç kimse tarafından tutulmadan koşup gidiyormuş.

İhtiyar Aksagalday Sayın-Havıtçı, buradan hızlıca toz kaldırarak obaya inmiş. Obada boz otağın içinde boş boş yatan Kangıvay-Mergen, dört gözlü, sekiz ayaklı, Dönen-Kaldar'ın toynağının patırtısı, at toynağının patırtısından farklı bir ses çıkardığı için meraklanıp o tarafa bakmış. O taraftan, tozun-toprağın içinden Dönen-Kaldar ile ağabeyi Aksagalday Sayın-Havıtçı, yüzü kâğıt gibi bembeyaz olmuş bir halde geliyormuş.

Aksagalday Sayın-Havıtçı geldiği zaman, Kangıvay-Mergen sol eliyle Dönen-Kaldar'ı dizgininden, sağ eliyle ihtiyarı baldırından tutup yakalayarak 'Ne diye acele edip telaşa düştün ihtiyar?' diye sormuş. 'Kendisi savaş düşünmezken, beslediği malı savaş, kavga düşünen adi.' diye öfkelenip kızıl yeleli kara buğranın on beş günlük bir mesafede,

kimseye tutulmadan kaçmakta olduğunu söylemiş. Kangıvay-Mergen de 'Benim adımı duymayan, atımı bilmeyen kimse var mı ki? Sakatlanıp halden düşse hizmetkâr olur, zorbalık etse seksen bir kızgın yaşından sonra gelir herhalde' demiş. 'Adam adamdan sinsidir, samur samurdan karadır. Ulu yurdun devletine düşman getirdin.' deyip Aksagalday Sayın-Havıtçı, Kangıvay Mergen'in eşi Karan-Çüzün kadının çadırına giderek aynı şeyleri ona da söylemiş. Aynı cevabı alınca da 'Kangıvay-Mergen sözlerime aldırış etmez; kadın, size söylediğimde kulak asmazsınız. Ulu yurdun devletine düşman girmesin.' demiş. Karan-Çüzün Kadın Kangıvay-Mergen'in ulu kitabını tutarak 'Kangıvay-Mergen fırsatını bulduğu takdirde Altay'ın altmış birini ayaklandırıp kaldırmak için yaratılmış.' demiş.

Karan-Çüzün Kadın, koyu sarı çayı kaynatıp altın çaydanlığa koyduktan, yağlı eti pişirip altın tabağa koyduktan sonra Kangıvay-Mergen'i çağırmış. Kangıvay-Mergen çalım satarak gelmiş. Kangıvay-Mergen karnını doyururken karısı ona ağabeyinin endişelerini anlatmış. Kangıvay-Mergen dizginini eline alarak doksan günlük mesafeden Kangay-Karasını çağırmış. Atı geldikten sonra onu iyice dinlendiren Kangıvay-Mergen, savaş giyimlerini kuşanıp silahlarını alarak gene aynı şekilde eyerlediği atına binip yola çıkmaya hazırlanmış. Karısı ona 'Kurttan boz, tilkiden kızıl çağımızda birbirimize âşık olup nişanlanmıştık. Senin aşkını ben bilirim, benim aşkımı sen bilirsin.' demiş.

Kangıvay-Mergen kuzey tarafa yönelip bozkırların içinden dağlık-taşlık yerleri koşturup geçerken, onun kızıl yeleli kara buğrası bir aylık mesafeli bir yerde ak buğra ile birbirine girmişmiş. Ak buğra deveyi tam mahvetmek üzereyken kısa boylu, kara atlı, kara samur derisi börklü, kocaman sadaklı, kaya gibi büyük yaylı, iki gözünün ateşi kandil fitili gibi yanıp duran bir er gelmiş ve kara buğra yere yıkılmış. Bu olayı gören Kangıvay-Mergen, Kangay-Kara'nın binilecek taraftaki dudağını azı dişleri gözükecek şekilde çekmiş; sağ yandaki baldırına aşık kemiği gözükecek şekilde vurup bir geçit, bir ırmak bile aşmadan oraya ulaşarak Çoldak-Kara'nın geminin uzun dizginini sertçe çekmiş. Gemi, üç kez eline dolayıp 'Ağızlı dilli sahibi ben olduğum müddetçe, hayvan ile ne diye iddialaştın? Adın sanın nedir? Nereden gelip nereye gidersin?'

diye sormuş. O da 'Kuzey tarafa hükmeden, kanlı savaşlar yapan Han-Küçü bahadırım. Batı tarafa hükmetmek için doğan Kangıvay-Mergen'in Karan-Çüzün kadınının yağlı kara bezinden, kurumlu kara tutkaçına kadar ele geçirmek için gidiyorum.' demiş. Bu sözler üzerine Kangıvay-Mergen 'Kazan yıkadığı yağlı kara bezinden, kurumlu kara tutkaçına kadar olan her şey kolay ele geçirilecek şey mi?' demiş. Han-Küçü bahadır ona 'Efendinizin adı nedir?' diye sormuş. 'Kangıvay-Mergen'in adını bilmeden, Kangay-Kara'nın haberini duymadan gittiği yeri bilmeyen zavallı bir itsin. Bugün geç oldu. Sabah görüşelim.' diyen Kangıvay-Mergen, demli sarı çayını kaynatıp, yağlı etini pişirip yedikten sonra bir ateş yakıp sırtını ateşe vererek uyumuş. Kangıvay-Mergen uyurken Kangay Kara onun elbisesinin üst kısmından çekiştirerek onu uyandırmaya çalışıyormuş. Atı ona 'Ben Han-Küçü bahadırı uyuduğu yerde görüp geldim. Ne dersin Kangıvay-Mergen; dört ayaküstünde kıçını yukarı kaldırıp yatan erin geniş kürek kemiğini ezercesine, leğen kemiğinin eklemlerini koparırcasına üstünden geçelim mi?' diye sormuş. Kangıvay-Mergen atına 'Bu zamanda ve gelecekte kötü şöhrettir, kötü nam almayalım' demiş.

Tan vaktinin alaca karanlığında kanlı savaşlar gören Han-Küçü bahadır, tiz sesiyle 'Bu diken kaplı kara bozkırın ortasında karşılaşıp güreşelim.' diye bağırarak yerinde duramıyormuş. İki bahadır savaş giyimlerini kuşanıp silahlarını alarak bozkırın ortasında vuruşmaya hazırlandıkları sırada, Kangay-Kara 'Hey Kangıvay-Mergen, Han-Küçü bahadırın art niyetli olmadığını nereden bilirsin! Beni neden demir köstek ile ters, bakır köstek ile düzgün köstekledin?' diye sormuş. Kangıvay-Kara 'Atılan oku ulaşıp tutabilir insan, ancak söylediği sözü geri alamaz. İkimizin gücünü bilsin.' deyip diken kaplı kara bozkırın yukarısından aşağıya doğru peşrev çekip inip gelmiş.

İki er dövüş meydanında birbirlerine gözdağı vermek için ilk olarak aygırın yan gözle bakması gibi bakışıp geçmişler. İkinci seferinde buğranın kinleşmesi gibi kinleşip durmuşlar. Nihayetinde doğanın çevikliğiyle, kartalın saldırışı ile hızla birbirlerine girmişler. Bunlar bir ayın otuz günü boyunca durmaksızın, iki ayın altmış günü boyunca dinlenmeksizin, üç ayın doksan günü boyunca güreşmişler. Han-Küçü bahadırın bedeninden damar damar kara su fışkırıp Kangıvay-Mergen'in

bedeninden kanlı kanlı kara köpük kaynayıp çıkarken, Kangıvay-Mergen Han-Küçü bahadıra 'Ne durumdasın?' diye sormuş. Han-Küçü Bahadır 'Bana uygun rakip altında kalmaktan sevinip baş kemiğimi yere vuracak günüm gelmiş.' cevabını vermiş. Bu sefer Han-Küçü Bey 'Sen ne durumdasın dostum?' diye sormuş. O da 'Babamla anamın birleşmesinden aldığım, kas etimin gerçek eti yeni kaynadı. Senin gibi bir dostumu altıma alıp sevineceğim günüm gelmiştir. Ölmeden önceki son sözün nedir? Kuzeydeki köyünde kişinin toparlayıp alacağı eşyan var mı?' demiş. Han-Küçü 'Dostun dostunu öldürüp değerli eşyasını yağmalayıp almaması olamaz. Benim Avıkay-Sarala kadınımı görünce azıp yoldan çıkarsın. Malını-mülkünü varıp çukura atarsın. İyiliğini-kötülüğünü göçtüğün yurtta unutursun' demiş. Kangıvay-Mergen kazdığı yetmiş adam boyu mezara Han-Küçü'yü tepesi üstü fırlatmış, başındaki saç örgüsünü kökünden koparıp dağarcığına koymuş. Kara buğrayı güzün doğan bir oğlak gibi kucaklayıp tutan Kangıvay-Mergen, daha sonra çukurun ağzını kapatmış. Atına 'Bu haysiyetsizin hiçbir şeyi umurumda değil. Karan-Çüzün kadınım beni çadırımda bekler. Bunun mallarını alıp ne yapayım? Eve dönüp gidelim.' demiş. Kangay-Kara 'Hadi oradan, olur mu böyle bir şey, iyi dostunu öldürüp malını-mülkünü bırakıp gitmek olur mu? Hem Avıkay-Sarala kadını görüp azıp yoldan çıkarsın, malını-mülkünü çukura atıp iyini-kötünü göçtüğün yurtta unutursun diyerek müşfik dostun Han-Küçü bahadır vasiyet etmedi mi? Bir an evvel gidelim.' deyip Kangıvay-Mergen'in fikrini değiştirmiş.

Üç ayın doksan günü boyunca Kangıvay-Mergen, Kangay Kara ve Çoldak-Kara ile beraber kuzeye doğru giderek Han-Küçü bahadırın memleketinin sınırına gelmiş. Kangıvay-Mergen, Kangay Kara'nın sırtını on kertik kara taya, Çoldak Kara'nın sırtını yedi kertik kara taya kendini de kara keçe kepenekli oğlana dönüştürüp yurda girmiş. Kangıvay-Mergen Kara, vahşi atları eğiten dört ayakçının yanına vardığında onların 'Hangi ilin evsiz barksız serserisi, iğrenç, tiksindirici çirkinisin? At tırnağı değmesin, kamçı değmesin. Öte dur hele serseri!' gibi hakaretlerine maruz kalmış. Kangıvay-Mergen bu hakaretlere daha fazla dayanamayarak dört ayakçıyla kavgaya tutuşmuş. Bunları burunlarının kanı dökülene kadar dövmüş. Bunlara, yedi kertik taya çiğli otun en iyisinden vermelerini, kocaman sadak ile ulu oka gözetip

durmalarını emrederek oradan hızlıca yürüyüp ayrılmış. Yolda milyon kadar deve güden bir ihtiyara rastlamış. Ona selam vererek 'Hangi hanın böyle artan, çoğalan kalabalık sürüsü bu?' diye sormuş. İhtiyar da 'Bizim Han-Küçü bahadır hanın kalabalık sürüsü' diyerek 'Senin adın-sanın nedir, köyün-yurdun neresidir, zavallı oğlancık' diye sormuş. Kangıvay-Mergen, kuzey taraftaki haşin, gaddar hanın ulusundan olduğunu, yirik dudaklı bir deve yitirip yedi yıldır gezdiğini söylemiş. İhtiyar, adını bir daha sorduğu zaman adının Aza-Buzak atının adının ise Askak Kara olduğunu söylemiş. İhtiyar, Kangıvay-Mergen'e 'Senin gibi bir adam halk içinde gezse insanlar tanır mı? Mal arasında mal gezse tanınır mı?' demiş. Kangıvay-Mergen de nasıl tanınmaz diye çıkışarak 'Hadi oradan, nasıl öyle olur ihtiyar! Hayvanın sağrısında damga, kulağında imi olmalı; adamın adamı kulağı küpeli, kürek kemiği süslü olmaz mı ihtiyar' diyerek 'Sizin hanınız sıradan bir otağda oturup durur mu yoksa yurtta emir verip gezer mi?' diye sormuş. İhtiyar 'Bizim kağanın, batıya hükmetmek için doğan Kangıvay-Mergen'in Kara-Çüzün kadınını, Torgun-Çüzün kardeşini, tenceresinin yağlı kara bezinden kurumlu kara tutkaçına kadar her şeyi ganimet almak için atlanıp gitmesinin üzerinden bayağı bir zaman geçti.' demiş. Kangıvay-Mergen ihtiyara hangi beyin daha iyi olduğunu sormuş. İhtiyarın 'Han-Küçü bahadır belini beş kestirsin.' cevabını dahi almadan Kangay-Kara'nın sağrısına kamçısını vurup, ağız gemini sıkıp hızla gitmiş. İlk tepeyi aştığı zaman sayısız inek güden bir ihtiyar ile selamlaşıp ondan bu kalabalık sürünün kime ait olduğunu sormuş. İhtiyar, bu sürünün deli Han-Küçü bahadıra ait olduğunu söylemiş. Kangıvay-Mergen, ihtiyara hanın niçin delirdiğini sormuş. İhtiyar 'Bizim han birçok savaş yapıp birçok ganimet elde etmiştir. Şimdi de gözünü batıya hükmetmek için doğan Kangıvay-Mergen'in kadınına, kız kardeşine ve malına mülküne dikmiştir. Kangıvay-Mergen, yağlı kara bezinden kurumlu kara tutkaçı dahil malını yağmalatacak adam mı ki! Belki Kangıvay-Mergen'in ülkesine biz de sefere çıkacağız. Zamanda güzellik olmaz, halkta güzellik olmaz.' diye cevap vermiş. Kangıvay-Mergen, ihtiyara 'Atım yorgun, ben de çok açım. Bana dana-düve gibi nesneden versen olur mu?' diye sormuş. İhtiyar 'Sözde hanın malı olsa da beslenip güdülmesi ile ben ilgilenirim.' deyip vahşi kara boğasını vermiş. Kangıvay-Mergen, bütün boğayı pişirip ihtiyara sadece tek parça bacağı

ile böbreğini vermiş. Geri kalanının sert kemiğini ağzından püskürtüp, yumuşak kemiğini burnundan sümkürüp yemiş. İhtiyar bu sırada ona 'Ey oğlum, bizim hanın şehrine varırsan Avıkay-Sarala kadının çadırına varmadan, Tungulak-Sagaan ile Oktan-Kara kadının çadırına var. İyi de demez kötü de demez susuzluğunu giderirler. Sohbetli, muhabbetli, eğlenceli kadınlardır. Oraya gittiğinde Han-Küçü bahadırın kanı ve kuvveti ile birlikte büyüyen hırçın denizi vardır. Denizin üzerinde bir kıl köprü, bir ağaç köprü, bir gümüş köprü, bir de altın köprü vardır. Kıl köprüden cesur yiğit kişi geçer. Ağaç köprüden halktan kimse geçer. Gümüş köprüden bey, han olan asil kişi geçer. Altın köprüden geçen kişi Avıkay-Sarala kadının otağına varıp altın direğine at bağlar oğlum' diye tavsiyede bulunmuş. Kangıvay Mergen hemen atlanıp koşturup gitmiş. Hırçın denize geldiğinde atına 'Kıl köprüden geçmezsem cesur-yiğit atımı ne yapayım; altın köprüden geçmezsem Avıkay-Sarala kadının otağına girmeyişimi, altın direğine atımı bağlamayışımı ne yapayım? diye sormuş. Atı ona 'Benim sol yanımı azı dişi parçalanacak kadar çekip, sağ taraftaki sağrımı aşık kemiği gözükecek kadar vurup zıplayıp atla.' demiş. Kangıvay Mergen, atının söylediklerini yapıp rahvan koşuyla altın, gümüş köprüyü kırıp yıkarak kıl köprünün üstünden geçmiş. O geçip gelirken de şehir, tapınak, halk, teba, ordu bütün olan biteni görmüş. Kangıvay-Mergen bir tepe büyüklüğündeki altın otağın önüne gelince, atını altın gümüş oymalı direğe gelişigüzel bağlarken dört alaca köpek havlayarak ona doğru gelmekteymiş. Kırk kız tarafından köpeklerin ona doğru gelmesi engellenince, köpekler, kuyruklarını indirerek ikisi taygaya doğru, ikisi de denize doğru gitmiş. Kangıvay-Mergen zavallı oğlancık kılığında altın eşiği güç bela geçip emekleye emekleye Avıkay-Sarala kadının tahtının önüne gelmiş. Tahtın üzerinde oturmakta olan Avıkay-Sarala kadının her iki yanında yirmişer yirmişer kırk kız, başını tarar vaziyetteymiş. Kangıvay-Mergen omuz eti ezilene, kürek kemiğinin eti yarılana dek eğilip selam vermiş. Avıkay-Sarala kadın da isteksizce selâm verip 'Bu sefil oğlancığın biti kurdu dökülecek, ona çabuk yemek verip buradan çıkarınız.' diye hizmetçilerine buyurmuş. Hizmetçiler it yalağında acı sarı su vermişler. Buna sinirlenen Kangıvay-Mergen itin yalağını çat diye kırıp fırlatmış. Avıkay-Sarala kadın bu duruma sinirlenerek 'Adam yerine koyup sana yemek verildiğinde kişinin kapkacağını kıran nasıl birisin sen böyle!'

diyerek sövüp saymış. Kangıvay-Mergen 'Sahi, siz ne biçim kadınsınız, alaca tüylü it besleyen tokmakbaşlı, şaşı gözlü kişi misiniz?' diye cevap vermiş. Bu cevap üzerine iyice sinirlenen Avıkay-Sarala kadın kırk kıza dönerek 'Bunun elini ayağını bağlayıp koyun korkuluğu yapınız!' deyip sövüp sayarak çıkmış. Yiğit buradan kalkıp 'Girmeye tör uzak mı, çıkmaya kapı uzak mı?' deyip ak ipek otağda her iki yanında on beşer kız oturan Tungulak-Sagaan kadının karşısında durup selam vermiş. Tungulak-Sagaan kadın 'Selam oğlan' diyerek yanındaki kızlara 'Yüzü-gözü solan, yolculuktan yorulan ağabeyinizdir. Öküz derisi tulumdan sarı porselen kâseye doldurunuz' diye emir vermiş. Oğlan ekşi sütü içip sarı porselen kâseyi paramparça edip kapının art pervazına doğru fırlatıp atmış. Tungulak-Sagaan kadın sinirlenip 'Adam yerine koyup sana yemek verildiğinde insanın kapkacağını kırıp dağıtan ne biçim oğlansın sen!' diye bağırıp çağırmış. Kangıvay-Mergen de 'Görevini yapmayan porseleni kim ne yapsın, gelişip serpilmeyen kızı kim ne yapsın' deyip çıkıp yürüyüvermiş. Oradan çıkıp en sondaki ak otağa geldiğinde, Oktan-Kara kadın dokuz kat minderinde her iki yanında duran onar kızla oturuyormuş. Oğlan içeri girip ocağın altına geçip oturunca Oktan-Kara kadın 'Ocağın altına geçip oturulmaz, oradan yukarı otur yavrum' demiş. Oradan biraz daha yukarı gelip oturan oğlana 'İyi kişi, sefil kişi demek nedir, daha da yukarı otur, haydi oğlan' deyip koyu sarı çayını kaynatıp, yağlı etini pişirip misafirini tıka basa doyurmuş.

Kangıvay-Mergen çakıda bağlı duran on kertik keçeli tayına binerek Agarlıg'ın Kara ırmağına doğru yavaşça yola çıkıp Avıkay-Sarala kadının otağına gelip girmiş. 'Ey kadın, sizlerin, otağınızın sahibinin adı sanı nedir?' diye sormuş. Avıkay-Sarala kadın, 'Benin otağımın sahibinin adını sanını soracağına törde duran dokuz bacaklı Buda heykellerinin konulduğu alçak masaya varıp dua etmez misin oğlan' demiş. Zavallı sefil oğlan kılığındaki Kangıvay-Mergen de 'Yokluk, sefalet içinde yaşasam da dokuz ayaklı ağaca dua etmem. Acıktığımda vurup yer, susadığımda uzanıp içerim!' demiş. Avıkay-Sarala kadın sinirlenerek hizmetindeki kırk kıza 'Bunun ellerini ayaklarını kesip atınız. Gövdesini koyunun korkuluğu yapınız.' diyerek sövüp saymış. Bu sefer yiğit ses tonunu yükselterek aynı soruları tekrar sormuş. Avıkay-Sarala kadının tutumu gene değişmeyince ateşin üzerinden atlayan yiğit, Avıkay-

Sarala kadının üç saç örgüsünün dibinden tutup, sarı ipek elbisesini yırtarak üzerinden çıkarıp kuru ırgay kırılıncaya, yaş ırgay eğilinceye kadar vurup 'Kocan nereye gitti, avını mı avlıyor, savaşa mı gitti?' diye ısrarla sormuş. Avıkay-Sarala kadın, yediği onca dayağa rağmen ağzından hiç laf kaçırmamış. Kangıvay-Mergen 'Bir şey bilmeyen bu kadına boşuna böyle edip duruyorum' diye düşünüp dışarı çıkmış ve tekrar Kangıvay-Mergen olup atını da Kangay-Kara yapmış. Altın çantasının içinden Han-Küçü bahadırın tepesindeki kara saç örgüsünü dibinden tutup getirerek Avıkay-Sarala kadına sunmuş. Avıkay-Sarala kadın onu görüp 'Müşfik dostunu öldürüp karısını, döverek eziyet mi edeceksin?' diye ağlamaya başlamış. Kangıvay-Mergen hemen koşarak gelip şifalı, büyülü otlar ile Avıkay-Sarala kadının yaralarını, berelerini üç saat içinde tedavi etmiş.

Avıkay-Sarala kadın iyileştikten sonra koyu sarı çayını kaynatıp altın çaydanlığa koymuş. Yağlı etini pişirip altın tabağa koyup; böreğini, çöreğini yedirip Kangıvay-Mergen ile gök çadırın içinde hayat sürerek ay, yıl boyunca keyifle yaşamaya başlamış.

Kangıvay-Mergen bir sabah Avıkay-Sarala kadına 'Uzağı görebilmek için dürbün var mı?' diye sormuş. Avıkay-Sarala kadın ona bir dürbün vermiş. Dürbünden Kangay-Karasını bağladığı altın direkte görmüş. At, bağlandığı kazığı kemirip kökünü çıkarmaya çalışırken zayıfladığından fenalaşıp kalmışmış. Atını da şifalı otlarla iyileştiren yiğit, onu baldırı yarılıncaya kadar semirmesi için bırakmış ve sonra gelip uyumuş. Uyandığında atını başında gören Kangıvay-Mergen, atının 'Dönüp gidelim, insanın köyü gibisi nerede. Aziz dostunun ölürken söylediği gibi, Avıkay-Sarala kadını görüp, azıp yoldan çıkarsın. Onu ne diye unuttun.' sözlerine kulak verip onu otuz gün boyunca ot yiyip gelmesi için göndermiş.

Bu sırada Kangıvay-Mergen'in ağabeyi Aksagalday Sayın-Havıtçı, dönmeyen kardeşini düşünüp merak ediyormuş. Biricik kızkardeşleri Torgun-Çüzün'ün yüzü gözü sararıp, özlem duyan yüreği daralmış. Aksagalday Sayın-Havıtçı küçük kardeşinin soğuyan iki ayağının dibine çöküp 'Ne oldu sana, ne oldu kardeşim?' diye okşaya okşaya sormuş. O da 'Biricik ağabeyim kayboldu, onu düşünüp özleme kapıldım. Aydınlık günü karıştıran Karan-Çüzün yengem yolunu gözleyip perişan oluyor,

ağabeyim.' demiş. Bunun üzerine Aksagalday Sayın-Havıtçı ilden, obadan yedi hanı çağırtarak tanrıya adak olarak yedi boz koç kesmiş. Bolca et yedirip, bolca koyu sarı çay içirdikten sonra 'Eğer, adi Kangıvay-Mergen'e karanlık geceyi sabah ettirip öğle vaktini sabah ettirirsem atamın etini at eti ile karıştırıp yerim.' deyip ay ve güneş üzerine yemin etmiş. Kardeşi Torgun-Çüzün'e 'Eğer bu günahkâr dünyada ise, en kısa zamanda bulup geleceğim' diye söz verip tan ağarırken dört gözlü, sekiz başlı Dönen-Kaldar'ına binip kuzey tarafa doğru at koşturmuş, fırtına gibi yol almaya başlamış.

Kangıvay-Mergen alp uykusunu uyuyup sakin, huzurlu, mutlu birisi olarak hayatına devam ederken Dönen-Kaldar ile ağabeyi Aksagalday Sayın-Havıtçı bir günlük yoldan gelip Avıkay-Sarala kadının altın ipek otağını kamçı ile üç defa dolanmış. Kangıvay-Mergen çabucak dışarı çıkıp sol eli ile atın elmacık kemiğinden, sağ eli ile ihtiyarın baldırından tutmuş. Attan indirip otağa sokmuş ve onu kendi şiltesine oturtarak 'Ne diye telaş edip gezersin ihtiyar?' diye sormuş. Aksagalday Sayın-Havıtçı 'Sen adinin gecesini gündüz edersem, atamın etini at eti ile karıştırıp yerim. Biricik kardeşin Torgun-Çüzün seni düşünüp özleme kapılmış. Uykusunu yitirip aşırı derecede hasta yatıp kaldı' demiş. Kangıvay-Mergen bunun üzerine ele geçirdiği bu devletin yönetimini, daha önce kendisine yardımcı olan inek güden ihtiyarın zavallı hâlini iyileştirerek ona vermesini, kendisine yardımcı olmayan deve güden ihtiyarın da omurgasını on yerden ufalamasını ağabeyine talimat vermiş. Kendi atı Kangay-Kara'nın otuz gün sonra geleceğini söyleyerek kalan rakısını ağabeyine sunmuş; dört gözlü, sekiz ayaklı Dönen Kaldar'a binip uçarcasına aynı günün akşam kızıllığında kendi otağına gelmiş. Hastalığı fena halde ilerlemiş olan kardeşi Torgun-Çüzün'ün iki ayağını bağrına sarıp ısıtarak sabaha kadar iyileştirmiş.

Sabah olduğunda gürültü patırtıyla dört oğlan koşturup otağa gelmiş. Kangıvay-Mergen bir eli sert yayında, diğer eli keskin yüzlü palasına varıp 'Niyetiniz savaşmak mıdır, yoksa dost musunuz' diye sormuş. Onlar da 'Dostuz biz. Yer ile göğün kıyısında yaşayan Şüük Möge, Süder Möge, Demir Möge, Deek Möge adlı dört kardeşiz biz. Sizin gözünüzün bebeği kardeşiniz Torgun-Çüzün'e başlık hazırlayıp geldik biz.' demişler. Kangıvay-Mergen onlara 'Peki, sözün cevabını

yarın işitirsiniz, çıkıp gidiniz babayiğitler.' demiş. Dört kardeş birbirini ezercesine çıkıp giderken Demir-Möge çuvaldız olup demir kapıya yapışarak saklanmış. Oğlanlar gittikten sonra Kangıvay-Mergen kardeşine fikrini sormuş. Kardeşi de sözü ağabeyine bırakmış. Demir-Möge tekrar yiğit olup diğer üç ağabeyine yetişip 'Acele etmemiz lâzım, konuşma doğru yöndedir.' demiş. Dört kardeş bin akçe değerindeki ak kollu kara samuru Kangıvay-Mergen'in kapısına bırakıp 'Yeri-yurdu uzak halkız biz, gelinimizin dünürlüğünü bitirip alıp dönelim.' diye talip olmuşlar. Kangıvay-Mergen 'Tutup götüreceğiniz itiniz mi o, toplayıp alacağınız urganınız mı o? Ben kendim getirip size vereceğim. Adam gibi adamı bekletmem.' diyerek dört kardeşi göndermiş. Kardeşler kabul edip atlanıp gitmişler.

Kangıvay-Mergen rakının hazzına, keyfine dalmışken kardeşini Demir Möge'ye vereceği tarihin geldiğini fark etmiş. En uygun günü tayin etmeleri için devletin büyüklerini toplamış. Aksagalday Sayın-Havıtçı ağabeyi, Han-Küçü bahadırın köyünü bir ay dolmadan göçürüp gelmiş. En az altı bin kişi atlanmış hâlde gelini götürmek için hazırlandığında Kangıvay-Mergen, 'Ey kardeşlerim, iyi at çukurda ölür, iyi er yolda ölür. Adam gibi adamı gecikip beklettim. Bir başıma götürüp ben vereyim.' diyerek altı kanatlı yurdunu Kangay-Kara'ya yükleyip, kardeşi Torgun-Çüzün'ü Dönen-Kaldar'a bindirip dört kardeşin yurduna doğru dörtnala koşturarak yola koyulmuş. Söylediği gün ve saatte, aynı günün akşamında toplayıp aldığı çadırı itivermiş. Şüük Möge, Süder Möge, Demir Möge, Deek Möge adlı dört kardeş el çabukluğu ile çadırı hemen dikip ak yurdu kuruvermişler. Yeni kurulan yurdu dolaşan Kangıvay-Mergen, dünürlerine 'İçecek bir şeyleriniz yok mu?' diye sormuş. Dünürleriyle birlikte çay içen Kangıvay-Mergen bir ay süren toyda kendisine sunulan sınırsız ikramlardan sonra şişmanlamış. Dünürlerine 'Biricik kardeşini yayan getirip verdi demeyin. Arzaytı'nın Övür'ünde kır yılkısı var, o han kızı Torgun-Çüzün'ün sürüsüdür. Ondan öksüz kulun dahi almam ben.' diyerek söz vermiş. Gitme vakti gelince üzerinde ağırlık hissedip kederlenmiş. Sallana sallana giderken kardeşi Torgun-Çüzün el kol sallayıp ağabeyinin ardı sıra koşturmuş. Kangıvay-Mergen kardeşine 'Verilen kız vardığı yerde yaşar, fırlatılan taş düştüğü yerde yatar. Ben sürü kıyısından çıkar çıkmaz bağıra çağıra gelmenin anlamı ne?' demiş. Torgun-Çüzün 'Ey ağabeyim, sen burada

rakı içtiğin gibi deri tulumla bir daha rakı içme. Köyüne varıp böyle içersen şartlar çetinleşir. Zamanda güzellik olmaz, saksağanda ilik olmaz. Er kişinin yolu tehlikelerle doludur.' demiş. Kangıvay Mergen kardeşine 'Ağzı kokmadıkça kadın kişinin gereksiz lüzumsuz şeye ağzını açmaması daha iyidir, kardeşim' deyip yola koyulmuş ve o günün akşamında evine gelmiş.

Evinde hiçbir şey yapmadan yatıp dururken üç ayakçı gelerek Karan-Çüzün kadının çay içme davetini iletmişler. Kangıvay-Mergen Karan-Çüzün kadınının koyduğu sarı çaydan içmiş; pişirdiği yağlı etini, tatlısını çöreğini yemiş. Daha sonra kadını ona kutsal karaağaçtan yapılmış kâse içinde rakı sunmuş. Kangıvay-Mergen artık rakı içmekten usandığını söyleyerek dokuz kat minderine uzanarak yatmış. Kangıvay-Mergen bir duymuş ki halk arasında ağabeyi Aksagalday Sayın-Havıtçı kadar şen şakrak, şarkılı-kavallı birisi yokmuş. 'Ağabeyim bu kadar neşeli olup rakı içip eğlenirken ben neden çekinip rakı içmiyorum?' demiş. Karan-Çüzün kadından rakı istemiş. Kangıvay-Mergen kimbilir ne zamana kadar içmiş ki kendisini kaybetmiş. Bir daha ses işittiğinde 'Önce Aksagalday Sayın-Havıtçı'yı, daha sonra Dönen-Kaldar ile Kangay-Kara'yı öldürünüz.' sözlerini duymuş. İki at Karan-Çüzün kadının otağının eşiğinde başları kilim ile sarılıp bağlanmış şekilde dururken Aksagalday Sayın-Havıtçı şahinin çevikliği, kartalın saldırışı ile Kangay-Kara'nın üstüne atlamış, dizginlerini kesmiş, Kangıvay-Mergen'in boz otağının urganlarını da sert çelik bıçak ile kesmiş, duvarda asılı olan sert katı yayı ile sedir ağacından yapılmış sadağını alarak Bert-Kara'nın taygasına doğru çıkıp gitmiş. Aksagalday Sayın-Havıtçı'yı altı bin çeri takip etmiş.

Karan-Çüzün kadın denilen Kangıvay-Mergen'in kadını, erinin izini takip edip kanlı savaşlar gören Han-Küçü Bahadır'ın, gömüldüğü çukurun ağzını kapatan kara buğranın cesedinin altında sağ, esen yattığını görüp onu oradan almış, otağının altında yetmiş bacak boyu çukur kazıp gizlemiş. Gündüz olduğunda onu gizleyip gece olduğunda onunla yatağını paylaşırmış. Kangıvay-Mergen'in üç vakitte sayılamayacak kadar çok malını bunlar yağma edip Han-Küçü bahadırın yurduna doğru göçüp gitmişler.

Bir gecenin ortasında kötü bir düş gören Torgun-Çüzün ağabeyinin yurdunda kötü bir şeyler olduğunu düşünüp eşi Demir Möge'ye 'Ey Demir Möge, kayınpederinin sağlığı-sıhhati, hâli-ahvali yerinde mi diye neden sormazsın?' deyip dırdır etmeye başlamış. Bu durumu üç kardeşine söyleyen Demir Möge, kardeşlerinin 'Gelinimizin sözü doğrudur. Düşüncenin değiştiği zamanda başkasının yurduna nasıl gidersin, gidilecek ise dördümüz gidelim.' diye karar kılmışlar.

Dört kardeş erzaklarını hazırlayıp silahlarını kuşanarak iyi atlarına binmiş, Kangıvay-Mergen'in yurduna gelmiş. Geldiklerinde hiç kimsenin burada yaşamadığını, her yeri ot kapladığını görmüşler. Bütün ormanı aramışlar. Sadece kızıl yarın yakasında çıplak bir oğlan bulup, ona, 'Malın nerede?' diye sormuşlar. Oğlan 'Ben bir şey bilmiyorum. Beyin bütün halkı rakı içip eğlenmiş. Sonra herkes canını kurtarmak için kaçmış.' demiş. Bu dört kardeş bu oğlana kendi elbiselerinden elbise verip 'Kangıvay-Mergen'in Bert-Kara dağının her tarafını dolaşıp bakalım.' demişler. Bert-Kara dağının tepesinde uçan kuşun gölgesinden bile irke irke gitmekte olan Aksagalday Sayın-Havıtçı'yı, Kangay-Kara ve Dönen-Kaldar atları ile görmüşler. Bunları yakalamak için plan yapmışlar. Fakat Kangıvay-Mergen'in atları tutulur, yetişilir türden atlar olmadığından yakalayamamışlar. Ve kurnazlıkla tutmak için plan yapmışlar. Dört kardeş acıklı bir türkü söyleyerek Aksagalday Sayın-Havıtçı'yı kederlendirip yanlarına getirtmiş, onunla dost gibi konuşup güvenini kazanmaya çalışmışlar. Koyu sarı çay kaynatıp yağlı et pişirip yedirmişler. Onun aklını başına getirip 'Ulu çoban, bitmez tükenmez malın nerededir dünür?' diye sormuşlar. O da 'Bütün halk rakı içip eğlenmiştik. Önce beni ve iki atı öldüreceklerini fark ettim. Oradan doğanın çevikliği, kartalın saldırışı gibi iki atı çözüp koşturarak sıvıştım.' diye cevap vermiş. Daha sonra bunlar Kangıvay-Mergen'in cesedini aramaya başlamışlar. Her yere bakmışlar ama bulamamışlar. En sonunda, kuzeye doğru yerin kara toprağını yarıp giden bir iz bulmuşlar. Bu izi takip ederek yalçın kara kayanın tepesine çıkmışlar ve dalgalanıp duran hırçın denize gelmişler.

Demir Möge alaca kaz deri elbisesini giyip ağabeylerine 'Aradan ne kadar zaman geçse de beni burada bekleyin.' deyip Kangıvay-Mergen'in cesedini aramak için hırçın denize atlayıvermiş. Demir Möge hırçın

Sarı Deniz'in içini üç vakit geçinceye kadar araştırıp bulamayınca Sug-Haanı'nın huzuruna çıkmış ve ona 'Sizlerin ulu devletinize mert Kangıvay-Mergen'in cesedi geldi. Cesedi bulmak için bana yardımcı olunuz hanım!' diye ricada bulunmuş. Suyun hanı bin askerini sevk etmiş. Sevk ettiği askerler de bulamayıp hanın huzuruna gelmişler. Ondan sonra han, denizin ortasında büyük bir toplantı yapmak için Sarı Deniz'in dört bir tarafında hizmetinde bulunan bütün kişilerin gece gündüz demeden orada hazır olması yönünde ferman buyurmuş.

Sug-Han'ın kendisi denizin ortasındaki otuz iki ayaklı, on altı renkli, sekiz köşeli altın sarı masasına teşrif ettikten sonra Sarı Deniz'in bütün balıkları kara çöp, süprüntü gibi toplanmışlar. Han toplantıda bulunanlara 'Kangıvay-Mergen'in cesedi hakkında ne öğrendiniz ne duydunuz?' diye sormuş. Bunca canlının içinden gören de yokmuş, bilen de yokmuş. Meclis dağılmak üzere iken Kırgan Bel ile Mezil 'Gören gözde körlük mü var, dinleyen kulakta sağırlık mı var? Biz bu yaşa kadar meclis olduğunu görmemiştik, işitmemiştik. Bakıp dinleyelim, dağılmayın.' diyerek salına salına gelmişler. 'Bu sarı denizin içine cesur mert Kangıvay-Mergen'in cesedi gelmiştir. Onu işiteniniz var mı?' diye sormuşlar. Bel ile Mezil 'Kaynayıp yatan hırçın Sarı Deniz'in dipsiz göbeğinde takılıp kalan kaya parçası o olmasın?' diye soruya soruyla cevap vermişler. Bunun üzerine Sug-Haanı, Bel ile Mezil'i Demir Möge'nin yanına katıp denizin dipsiz göbeğinde bir kaya parçası gibi yatmakta olan Kangıvay-Mergen'in cesedini alıp gelmesi için göndermiş.

Demir Möge kayınpederinin cesedini çıkarıp gelirken üç ağabeyi beklemeyip dönüp gidelim diye üzengi üzerinde gözyaşı döküyorlarmış. Kangıvay-Mergen'in cesedini kutsal kuyu suyu ile yıkayıp, iki atını soluk soluğa koşturup, ağzından-burnundan nefes vererek ruhunu geri döndürüp diriltmişler. Dirilip gelse de bir şey demeye sesi yok, yürümeye ayağı basmaz imiş. 'Niye böyle oldu?' diye yüz sekiz kemiğini kontrol ettiklerinde, anlamışlar ki, konuşamamasının sebebi ağzında bir dişinin olmayışı, yürüyememesinin sebebi ise ayağındaki büyük parmağının tırnak altında olan yuvarlak parmağının olmaması imiş. Demir Möge altın çantasının içinden demir süzgeç çıkarıp Sarı Deniz'i bir süzmüş, iki süzmüş bomboş; üçüncü süzüşünde bir tek yuvarlak parmağı

çıkagelmiş. Sarp kayalığın önünü araştırıp dururken su geçmeyen bir engel gözüne takılmış. Orada dört yaşında bir inek gibi bir ak taşın başı görünüp duruyormuş. O ak taşı süzünce Kangıvay-Mergen'in dişini görmüş. Kangıvay-Mergen'in dişini getirip yerleştirince sesi sedası çıkmış, parmağını getirip taktığında kalkıp yürümüş. Böylece hep birlikte Demir Möge kardeşlerin köyüne doğru yürüyüp gitmişler. 'Beş erin atası Aksagılday Sayın-Havıtçı'dır, beş atın atası Dönen-Kaldar'dır' deyip yürümüşler. Dönen-Kaldar durup 'Beş er sıraya geçip beş oku sırayla atınız' demiş.

Kangıvay-Mergen ve Aksagalday Sayın-Havıtçı atları Kangay-Kara ve Dönen Kaldar ile dört kardeşin obasına gelip burada yaşamaya başlamışlar. Günlerden bir gün Torgun-Çüzün kadın, eşi Demir Möge'ye 'Benim biricik ağabeyim sizin malınızın çobanı, tencerenizin tutkaçı mı? Ne diye evlendirmezsiniz?' diye sormuş. Demir Möge de 'Bu konuyu devamlı düşünsem de kayınpederim benden büyük olduğu için bir şey demeye cesaretim yoktur.' demiş ve ağabeylerinin yanına gidip konuyu onlara açmış. Ağabeyleri de 'Gelinimiz haklı. Acaba ne yapsak bu konu hakkında?' demişler ve büyük kayın Şüük Möge, dokuz eklentili saf altın dürbünü çıkarıp gelininin yanına gelerek 'Bu günahkâr dünyada senin ağabeyine lâyık hoş, kalbi sıcak kız var mıdır, yok mudur? Sen ayarlayıp Arıştıg'ın alaca taygasından etrafa baksana gelinim.' demiş. Torgun-Çüzün dürbünle etrafa bakarken 'Batı tarafta Tavın ve Tajı kardeşlerin burkan masası yanında oyun oynayan Mungulak-Sagaan kızı bulunuz' demiş. Dört kardeşten en büyüğü Kangıvay-Mergen'in yanına gelerek Aksagalday Sayın-Havıtçı ağabeyimiz bu köye, mallarına sahip çıksa biz beşimiz gitsek nasıl olur dünürüm?' demiş.

Beş er azıklarını hazırlayıp, silahlarını kuşanıp Tavın, Tajı kardeşlerin ülkesine doğru yola koyulmuşlar. Yaz olduğunu çiğinden, kış olduğunu kırağıdan bilip Tavın, Tajı kardeşlerin köyüne yaklaştıklarında, iki tayganın arasında saklanıp gece olduğu zaman köye girmişler. En öndeki büyük ak otağın içinde sabaha kadar satranç oynayan Tavın ve Tajı kardeşlerden, beş er koşturup gelince, birisinin eli katı kara yayına varıp 'Dost musunuz?' diye sormuş. Beş er 'Dostuz biz değerli kardeşler, kardeşimiz Kangıvay-Mergen'e kardeşiniz Mungulak-Sagaan'ı istemek için başlık sunmaya geldik.' demişler. İki

kardeş de 'Peki, cevabını yarın alacaksınız, şimdilik gidin.' demiş. Beş kardeş birbirini ezercesine çıkarken Demir Möge gümüş bir çuvaldıza dönüşüp kapıya takılıp kalmış. İki kardeş fikrini almak için Mungulak-Sagaan'a sormuş. Mungulak-Sagaan da 'Ben bilmem siz bilirsiniz.' diyerek eteğini sallamış. Demir Möge hemen yiğit olup dört erin arasına karışarak cevabın olumlu olduğunu söylemiş. Beyaz kollarının uçları kırmızı olan bin akçe değerindeki kara samuru Tavın, Tajı kardeşlere sunmalarını salık vermiş. Beş er 'Biz ırak yurdun halkıyız, gelinimizi alıp eve gideceğiz.' diye talepte bulunmuşlar. İki kardeş 'Dünürlerin söylediği doğrudur.' deyip altı kanatlı çadırlarını kurup, çok sayıda malı dörde bölüp, dörtte ikisini kardeşlerine vermişler. İyi günün ertesinde çok sayıda malı sürüp, atlara yükleyen beş er, Mungulak-Sagaan'ı gelin alarak atlanıp yola koyulmuşlar.

Bunlar yolda giderken, Kangay-Kara birden durup 'Mert, yiğit kişi arkaya bakmaz mı hiç' demiş. Kangıvay-Mergen atının dediği gibi arkasına bakmış. Tavın ve Dajı, iki kardeş ellerinde şapkaları koşturarak gelip 'Verilen kızın mülküne, eşyasına gelen haysiyetsizler demezsiniz değil mi? Biz mert yiğit erlerin hepsi, aynı nehrin suyunu içip, aynı tayganın otunu paylaşıp, aynı annenin doğurduğu yedi kardeş olsak ne dersiniz?' demiş. Beş kardeş 'Neden olmasın?' deyip iki kardeşin mallarını da sürüye dahil ederek yola devam etmişler. Yolda Mungulak-Sagaan kadın hamile kalmış. Bunlar yurtlarına geldiklerinde evlerini kurup mallarını güderek yaşamaya başlamışlar.

Kangıvay-Mergen bir sabah kalkıp yüzünü yıkadığında, Kara dağın ötesindeki Kara-Küçü bahadırı yenip yağmalayabileceğini düşünüp silahlarını kuşanmış, atı Kangay-Kara'ya binerek gitmeye hazırlanmış. Eşi bu durumu görünce razı olmayıp doğumdan sonra gitmesini istemiş. O da 'Burada doğum anında sana yardımcı olacak dünürlerim dört kardeş var, ağabeylerin var, onların hanımları var, doğum olağan şeydir.' deyip arkasından gelmemesi için eşinin eteğinin üzerine büyük bir taş koyup atlanıp gitmiş. Biraz sonra Mungulak-Sagaan'ın yanına Demir Möge gelip taşı kaldırmış. Mungulak-Sagaan bu olaya 'O unutur, ama ben asla unutmam' demiş.

Kangıvay-Mergen iki tepeyi aşıp iki nehri geçtiğinde Kara-Kır adlı dağ sırtı gözükmüş. Atına vura vura vardığında karşısına genişliği altı

kişinin beli kadar, aşağıya doğru inen dümdüz bir mağara çıkmış. O mağarada Kara-Türü bahadırın izi dururmuş. Kangıvay-Mergen 'Bu haysiyetsizi burada öldüreyim' deyip pusuya yatmış. O beklerken Kara-Türü bahadır, tırnaklı geyiğin ince boynunu sincap gibi kemerinin arka tarafına bağlamış, bir yaşındaki dişi geyiği sincap gibi kemerinin ön tarafına asmış; göğü gürüldetip, kara yeri titretip kendini beğenmiş bir şekilde geliyormuş. Kangıvay-Mergen nişan alıp ateş ettiğinde, mermi gök kılıcın demirine değip etrafa sıçrayarak ağaç parçaları Kara-Türü bahadırın gözünü kulağını delercesine yağmış. Kara-Türü bahadır 'Bu benim her zamanki geldiğim yol değil mi, nereden yağıp durur bu dal parçaları?' deyip ağaç tepelerine bakınıp gidiyormuş.

'Hadi oradan haysiyetsiz, karşında ben Kangıvay-Mergen ateş ediyorum.' diye bağırmış. İkisi karşılaşıp konuşmuş. Kara-Türü 'İnsanlara hayret verecek malım yoktur benim, ağabeyim.' demiş. Kara bozkıra gidip orada görüşelim deyip oraya gitmişler. Orada Kangıvay-Mergen 'Söyle bakalım ölmek mi iyi, yoksa yaşamak mı?' diye sormuş. Kara-Türü bahadır 'Ölümün nesi iyi, yaşamak kadar iyi şey nerede var?' deyip iki er güreşmeye başlamış. İki er pençeleşip üç ay boyunca durmaksızın güreşmişler. Sonunda Kangıvay-Mergen, Kara-Türü bahadırın kürek kemikleri arasına vurup yenmiş. Kara-Türü bahadır 'Seksen bir sıcak yaşım varken çobanın, hizmetkârın olayım' diye yalvarmış. Kangıvay-Mergen de cevap olarak 'Cesur, mert yiğidi nasıl olur da hizmetkâr yaparım, anadan doğan iki kardeş olalım, kabul eder misin?' diye sormuş. Kara-Türü bahadır 'Olurum.' diye söz vermiş. Kangıvay-Mergen Kara-Türü bahadırdan on beş gün içinde Şüük Möge, Süder Müge, Demir Möge, Deek Möge'nin köyüne taşınma sözünü aldıktan sonra yola devam etmiş.

Kangıvay-Mergen iki nehri aşıp giderken Çinge-Kara-Hem içinde dağ gibi kızıl bir at görmüş. Atın yanında sırt üstü yatan bir er görüp 'Uyuyan uyusun, yatan yatsın' deyip okunu nişanlayıp atmış. Ok demire çarpmış gibi kırılıp düşmüş. Bu duruma sinirlenen Kangıvay-Mergen 'Hadi oradan haysiyetsiz, önünde ben ok atıp duruyorum' diye bağırmış. Yatan oğlan paldır küldür kalkıp Kangıvay-Mergen'i hareket edemeyecek şekilde sıkıştırmış, 'Uyuyan kişiyi uyutmayan, yatan kişiyi yatırmayan evsiz-barksız serseri gibi kıllı, kirli adam, kimsin sen?' diye

sormuş. Kangıvay-Mergen 'Hayatımı bağışla, nasıl birisinin oğlusun sen?' diye bağıra bağıra yalvarmış. 'Tavın ile Dajı kardeşlerin yeğeni, Mungulak-Sagaan kadın ile Kangıvay-Mergen'in oğlu, Kızıl Şilgi atlı Kızıl-Türü bahadırım ben' diyen oğlana 'Hadi oradan haysiyetsiz seni!' demiş ve ona kamçısıyla vurmaya başlamış. Oğlan kaçarken sırtında kocaman bir yara açılmış.

Kangıvay-Mergen 'Sonraki neslin sırtı yara olup iyileşsin.' diye dilekte bulunmuş. 'İşte dokuz kardeş on kardeş olmuştur.' diyerek evine dönmüş. Evinde Kangıvay-Mergen'in bu durumuna karısı çok gülmüş ve onunla dalga geçerek 'Benim sana sen unutursun, ama ben asla unutmam dediğim buydu. Cezanı buldun, içim soğudu.' demiş. Kızıl-Türü bahadır, çok geçmeden eve gelip babasının tepesindeki saç örgüsünü hiçbir şey demeden kesip ayağının altına koymuş ve ona 'Savaş hasreti çeken adam mısın ihtiyar? Dostunun iki gözünü parlatıp öldürmek denen şey zor olsa gerek. Rakibini öldüren kişiyi halk arayıp bulur elbette. Sen ihtiyarlamışsın, şimdi inzivaya çekilip dua ederek son demlerini düşünsen olmaz mı?' demiş. Kangıvay-Mergen oğlunun bu teklifini kabul etmeyip 'Güneyde öcü olan adamım ben.' demiş. Kızıl-Türü bahadır 'On yiğitle birlikte mi beş yiğitle birlikte mi gidersin?' diye babasına sormuş. Babası 'Yanıma kimseyi almadan tek başıma giderim.' diyerek silahlarını kuşanıp Kangay-Karasına atlanarak kanlı savaşlar görmüş olan Han-Küçü Bahadır'dan öcünü almak için yola çıkmış.

Han-Küçü bahadırın Karan-Çüzün kadından dünyaya gelen üç yaşında bir kızı varmış. Bu kız çocuğu, 'Benim atım Kangay-Kara, benim babam Kangıvay-Mergen' diye konuşup oynarmış. Karan-Çüzün kadın 'Ne diye geçmişte ölüp kalan Kangıvay-Mergen'in lafını ettin!' diye kızına üç kez vurup bayıltmış. 'Bizden doğan evladımızı ne diye bayıltana kadar döversin sen Karan-Çüzün kadın? Küçük çocuk sırrı bilen burkandır demişler.' diyen Kangıvay-Mergen'in sert görünüşü dünyayı bürüyüp, atının çıkardığı heybetli sesi şehri kaplayıp gelmiş.

Kaynakça:

Arıkoğlu, Ekrem - Buyan Borbaanay, *Tuva Destanları*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2007, s. 474-525.

Ergun, Metin - Mehmet Açа, *Tıva Kahramanlık Destanları 1*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2004, s. 473-521.

Karagöz, Erkan, *Türk Destanlarında Su Altı Dünyası*, Ankara-2009, s. 75-94, 288-311 (G. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Master Tezi).

Oral, Melek, *Tuva Türklerinin Destanlarında Kadın Kahramanlar*, Ankara, 2018, (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

KAN-KAPÇIKAY

Altay destanıdır. Altay'ın önemli kayçılarından olan Aleksey Grigoreviç Kalkin (1925-1998)'in repertuarımıza kazandırdığı metin, 1963 yılında (Kara-Taacı Kıs, Altay Baatırlar, C. 3, Gorno-Altaysk, 1963, s. 344-361) yayımlanmıştır. Tamamı manzum olup 5080 dizedir. Dizelerde ölçü birliği yoktur ancak genellikle yedi hecedir.

Destan metni İbrahim Dilek tarafından Türkiye Türkçesine kazandırılmış; metin 2007'da Türk Dil kurumu yayınları arasında çıkan Altay Destanları 2" adlı eserin içinde yayımlanmıştır.

Kan Kapçıkay diğer Altay destanlarında olduğu gibi muhtevasında çok sayıda olağanüstülüklerin olduğu bir destandır. En fazla don değiştirme motifi yer alır.

Destanın özeti şöyledir:

> *Çok çok eskilerde Altay'da, Ulu Bahadır Kan Kapçıkay hüküm sürer. Yetmiş yaşına gelmiş olmasına rağmen Kan Kapçıkay'ın bir oğlu olmamıştır.*
>
> *Kan Kapçıkay zırhını, demir çizmesini, altın börkünü, bronz kuşağını, keskin eldivenini giyer, kuyruğu doksan iki örgülü, yelesi yetmiş örgülü olan atı Kan Ceeren'e biner. Eşi, Üllgen Biy'in yeğeni Ayana Aru'ya; "Ay Kağan adlı dünürüm var oradan ileri giderim, Dostum Buurıl Kağan'a gidip gelirim. Üçüncü göğün dibinde çok güzel Altay'da Teneri Kağan'ın evi var, o Altay'a kadar gideceğim. Aat ölmezse altmış yılda, er ölmezse kırk yılda yurduma dönerim." der. Ayana Aru içinde altmış altın akçe, otuz gümüş akçe bulunan çıkını verir, kocasını yolcu eder.*

Kan Ceeren, ok gibi uçup gider, büyük nehirleri kuyruk değmeden geçer, altın taşlı ala dağa gelir. Bu dağdan Altay sırtının altmış kağanının evi, yurdu görünür. Yedi yolun kavşağında da yer kulaklı kadın Cebelek (şeytan) yatmış, yeri dinlemektedir. Kan Kapçıkay ölenin nefesini bilir, yaşayanın yaşını bilir, sönen ateşi yakar, ölüyü diriltir, savaşmaya geleni döndürmez biridir. Yer kulaklı kadın Cebelek, birinin geldiğini işitir.

Kan Kapçıkay ok gibi Ak Kağan'ın yurduna atılan gelir. Kardeşi Altın Şuru, selâmlaşır, babasının annesinin sağlığını, hayvanının olup olmadığını sorar, Buurıl Kağan'la görüşmeye geldiğini söyler. Kan Kapçıkay, kardeşinin yanında fazla kalmaz, yoluna devam eder.

Yedi başlı ihtiyar Celbegen, Buurıl Kağan'ın yardımcısı, ihtiyar Aba Erlik de dayısıdır. Kan Kapçıkay yorulur, uyumak ister. Atı Kan Ceeren dile gelir ve Buurıl Kağan'dan korkmaması gerektiğini söyler.

Buurıl Kağan'ın yerinde yedi gün boyunca güneş açmaz, ay görünmez, zifiri karanlık olur. Buurıl Kağan'ın eşi Erke Toylon, anadan atadan büyücü bir ailedendir. Yeraltı dünyasındaki Ada Erlik'in kızıdır. Onu misafirliğe gittiği Ada Erlik'in yanından kaçırmıştır. Erke Toylon, Buurıl Kağan'a birinin geleceğini söyler. Buurıl Kağan, Celbegen'i uyandırır hayvanın iyisini seçip kesmesini ister. Çok geçmez güneş doğar, etraf aydınlanır. Halk gelen Kan Ceeren'i seyre doyamaz, eğlence başlar, yenilir içilir.

Kızıl atlı şeytan, kılık değiştirip sivrisinek olarak kadehin kenarına ilişir, Kan Kapçıkay'ın içmesini bekler. Buurıl Kağan'ın eşi, misafir gelen bahadıra kötülük edeceğini sezip içkisiyle birlikte sivrisineği kristal şişeye doldurarak demir sandığa koyup yere gömer.

İhtiyar Erke Toylon'un kekeme dokuz oğlu, dilsiz yedi kızı vardır.

Buurıl Kağan ve Kan Kapçıkay, Tenek Bökö ile eşi Temdü Bökö'nün düğününe giderler.

Temdü Bökö çok sevinir altın masayı donatır, misafirlerini oturtur. Buurıl Kağan'ın eşi dağ gibi mataraları Temdü Bökö'ye, küçük matarayı Tenek Bökö'ye verir. Kan Kapçıkay ile Tenek Bökö iki boynuzu tokuşturur. (Kadeh tokuşturma geleneği buradan kalmıştır.) İhtiyar

Temdü Bökö, eşine vermesi için Kan Kapçıkay'a dokuz başlı bıçak verir. Kan Kapçıkay'ın kendisine de bronz kaplı pirinç tabanca verir. İyeli tabancayı Kan Kapçıkay alıp beline takar. Konuştukça öğrenirler ki Tenek Bökö'yle Temdü Bökö'nün on beşi kız on beşi erkek otuz çocuğu vardır.

Buurıl Kağan ile Kan Kapçıkay Buurıl Kağan'ın sarayına geri dönerler. Yola çıkmanın şerefine diyerek ayrılık yemeği yiyip rakı içerler. Buurıl Kağan'ın eşi, eşine vermesi için Kan Kapçıkay'a altın örtü verir. Bu örtüyü üç defa silkince ölen insan dirilir. Buurıl Kağan da Kan Kapçıkay'a kara yılandan kement verir. Kement günün her saatinde, öldürmek istediği yahut tutmak istediği her şeyde etkili olmaktadır.

Buurıl Kağan ile Kan Kapçıkay, atlarına binip peş peşe yola çıkarlar. Bir duyarlar ve atlarından inerler. İhtiyar Kan Kapçıkay yüce kitabına bakar, Cebelek'in insanlara işkenceler yaptığını görür. Al atlı şeytan Köbölök'ü de sivrisineğe dönüştürmüştür.

Buurıl Kağan ve Kan Kapçıkay dağın başına gelirler ve dağın eteğinde Teneri Kağan'ın yurdunu görürler, oraya giderler. Teneri Kağan onları misafir eder.

Teneri Kağan at yarışı düzenler. Kan Kapçıkay, atı Kan Ceeren'i taya dönüştürür, kendisi de çuval paltolu Tas Tarakay olur. İhtiyar Buurıl Kağan bindiği atı benekli boz boğaya dönüştürür, kendisi de Kan Küler olur. Müthiş bir yarış olur. Yetmiş atın yarıştığı yarış sonunda Tas Tarakay galip gelir. İkinci yarış çok uzaklara konulan hedefi vurmaktır. Atışlar gece gündüz sürer. Sonunda Tas Tarakay galip gelir. Yine ödül olan altını alır. Kılık değiştirdiği için onu kimse tanımaz. Teneri Kağan üçüncü olarak dokuz köşeli kara dağı, yedi köşeli oyuk kayayı yarıp getirene buğra vereceğini söyler. Onu da Tas Tarakay kazanır. Yarışlar sonrası Tas Tarakay tekrar eski hali Kan Kapçıkay'a atı da Kan Ceeren'e dönüşür.

Kan Kapçıkay, Altay'a doğru yola çıkar. Yolda kara taşın bir tarafına tamamen av hayvanlarının resmedilmiş olduğunu görür. Kağanların küçük çocuğun kaburgasını kırıp başını oyarak taş mezara koydukları resmedilmiştir. Resmin üzerindeki yazıda da küçük çocuğa hakaretler vardır ve bunu yapanların Gök Monuslar olduğu yazmaktadır. Kan

Kapçıkay, onu dirilteceğini düşünür. Çocuğu mezarından çıkartıp çakmak taşına dönüştürür heybesine koyar.

Kan Kapçıkay, kutsal kitabına baktığında birbirine eş yedi kızıl kısrağın sütünü duayla sağıp bağışlanmış oğulcuğun ağzına da damlatırsa direleceğini öğrenir. Kan Ceeren, yedi kızıl kısrağın geldiğini haber verir. Bahadır Kan Kapçıkay, Erlik Biy'in sık su verilerek yapılmış kemendini iyice dolayıp yedi kısrağın boynuna geçirir. Kızıl kısrağın sütünü Bahadır delikanlının ağzına altın kaşıkla damlatır, pınar suyuna götürüp yedi gün boyunca yıkar. Çocuk, önceki hâlinden daha iyi olur. Bahadır oğlan, üç canavarın yurdundan öcünü alacağını söyler.

Aradan zaman geçer. İhtiyar Buurıl Kağan bu Altay'a gelir. Buurıl Kağan ile Kan Kapçıkay yatıp uyuyup dinlenirler. Dirilen çocuk, Buurıl Kağan'ın demir yayını alıp ormana girer. Kara ormanın ortasında bağırtıya benzer bir ses duyar. Birbirine benzeyen yedi delikanlı görür. Yedi delikanlı ona hakaret eder. O da onları sihirle yok eder. İleride yedi güzel görür. Bahadır delikanlı onlara babasının Kan Kapçıkay annesinin Ayana Aru olduğunu pars yakalamak için ava çıktığını söyler. Kızlar; "Babanın vuramadığı hayvanı senin gibi oğulcuk mu vuracak!" diye alay edip oradan uzaklaşırlar. Delikanlı ileride birbirine benzeyen benekli yedi maral görür. Babasının demir yayını çekip tek bir okla hepsini birden vurur. Maralları babasının kampına getirip derisinden kement yapar etini de güzelce pişirip Kan Kapçıkay ile Buurıl Kağan'ı uyandırıp karınlarını doyurur. Acıkan karnı doyunca Buurıl Kağan'ı atına bindirip Altay'ına geri döner. Bahadır oğlanı altın oka dönüştürüp kılığını değiştirerek heybesine koyar.

Kan Kapçıkay ile Kan Ceeren, Altay'a döndüklerinde halkın çoğaldığını ve mallarının arttığını görürler. Şölenler düzenlenir. Kan Kapçıkay Dirltilen delikanlıyı ortaya çıkarır.

Delikanlı Altın Kindik, Monus'un yurduna gidip öç almaya karar verir. Dört kulaklı Ak Boro ata binip Üç Monus'un yerine doğru hızla gözden kaybolur. Teyzesi Altın Şuru da kendisiyle gitmek ister, ancak Altın Kindik izin vermez. Bunun üzerine Altın Şuru savaşı görmek için kızıl tilkiye dönüşüp iki bahadırın arkasından gider.

Monuslar, iki bahadırın geldiğini fark ederler, onları öldürmek için engeller hazırlarlar. Bu arada Kan Ceeren de zırhını giyer, atı Kan Kapçıkay'a binip onların peşinden gider.

Altın Şuru altın sarı başlı boz ördek olup hendeğe girip yüzmeye başlar. Üç Monus'un babası doksan yaşındaki Soytınak sarı ördeği avlamayı planlar, fakat başarılı olamaz. Büyük Monus, babasının yakalayamadığı ördeği görmeye gider.

Altın Şuru, ak köpüğe dönüşüp kayar. Hizmetçi kızların çok hoşuna giden bu ak köpük, çok susayan Büyük Monus'un eşine içirilir. Büyük Monus'un eşi yedi gün sonra beşiğe bir erkek çocuk koyar. Büyük Monus sevinmek bir yana altmış yaşındaki bir kadının çocuk doğurmasına öfkelenir. Sağ elinde kutsal kitapla doğan çocuk, iki günde "Anne", altı günde "Baba" der. Yumuşayan ihtiyar Büyük Monus, çocuğa türkü söyler, uyutur.

Bu arada Kan Kapçıkay, Monusların evine yetip gelir. Büyük Monus, kara zırhını giyer. Bunlar yedi gün boyunca tutuşurlar. Kan Kapçıkay, cebinden dokuz başlı bıçağı çıkarır ve türkü söylemeye başlar. Türkü söyleyince dokuz başlı bıçak açılır birbirine eş dokuz bahadır çıkar. Altın Topçı babası Kan Kapçıkay'a bakarak şaşırır. Kan Kapçıkay, Monus'un canını almayı başaramaz. Altın Şuru, kara sineğe dönüşerek göle girer, altı köşeli altın sandığı Altın Topçı'ya verir. Altın Topçı, bu sandığı altı yerinden kırar ve Büyük Monus, kara toprak olup kalır.

Altın Topçı'yla Altın Kindik birbirine eş iki ak boza biner, Kan Kapçıkay da Kan Ceeren atına biner, Altın Şuru'da kızıl tilkiye döner böylece yurtlarına ulaşırlar.

Kaynakça:

Dilek, İbrahim, *Altay Destanları,* Türk Dil Kurumu Yayınları, C. I2 Ankara, 2007, s. 217-342.

Kaplan, Haktan, *Türk Dünyası Destanlarında Kardeş ve Kardeşlik,* Konya, 2016 (Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

KAÑLI KOCA OĞLU KAN TURALI BOYU

Dede Korkut boylarındandır. Dede Korkut kitabında altıncı boy olarak kaydedilmiştir. Türk halk hikâyelerinde karşılaşılan pek çok motif ve vakayı bünyesinde bulundurması bakımından önemlidir. Bu boyun bir özelliği de destandan halk hikâyesine geçişin güzel bir örneğini sergilemesidir. Vatikan nüshasında yoktur (Bkz. *DEDE KORKUT KİTABI*).

Kanturalı boyunun manzum-mensur halk hikâyesi olarak vücuda getirilmiş bir anlatması İran'da Ali Rıza Zihak tarafından kitap olarak yayımlanmıştır. Hikâyede, ana konu aynı olmakla beraber farklı kısımlarda yer almaktadır. (Bkz. *KANTURALI VE SELCEN*).

Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu, Muharrem Ergin tarafından şöyle özetlenmiştir:

> *Oğuz zamanında Kanlı Koca adında bir gürbüz erin Kan Turalı adlı yetişmiş bir yiğit oğlu varmış.*
>
> *Kanlı Koca oğlunu evlendirmek ister. Fakat oğlu alacağı kızın kendisi kadar kahraman bir kız olması gerektiğini söyler. Önce Kan Turalı, sonra babası Oğuzu gezerler; İç Oğuz'da da Taş Oğuz'da da böyle bir kız bulamazlar. Kanlı Koca dönüp dolaşıp Trabzon'a gelir.*
>
> *Trabzon Tekürün'ün Selcen Hatun adında bir kızı vardır. Tam istedikleri gibidir. Fakat babası, bu kızı almak için sakladığı üç canavarı öldürmeği şart koşmuştur. Bu üç canavar kağan aslan, kara boğa ve kara erkek devedir. O zamana kadar kızı isteyen otuz iki kâfir beyinin oğlu yalnız boğa ile dövüşmüş ve daha birincisinde yenilerek hepsinin başları kesilmiş ve burca asılmıştır.*
>
> *Kanlı Koca bunları dehşetle görür ve evine döner. Durumu oğluna anlatır, fakat gitmesini istemez. Kan Turalı dinlemeyerek yola düşer ve kırk yiğidi ile Trabzon'a gelir. Yaptığı karşılaşmada her üç canavarı da öldürür. Kızı alarak Oğuza yönelirler. Yedi gün yedi gece sonra Oğuzun sınırına gelirler. Kan Turalı kırk yoldaşını babasına müjdeci gönderir ve kendisini karşılamalarım ister, iki sevgili güzel bir yerde inerek "işrete" dalar, yer, içerler.*

O zamanlar Oğuz yiğitlerinin başına ne gelse hep uykudan gelirmiş. Kan Turalı'nın da uykusu gelir ve uyur. Fakat kız kendi sini sevenlerin arkasına düşebileceklerini düşünerek uyumaz ve tam kuşam atma binip nöbet bekler. Gerçekten Tekür, kızı verdiğine pişman olmuştur. Altı yüz kâfiri bunların arkasına takar. Kâfirler kız nöbet beklerken görünürler. Selcen Hatun Kan Turalı'yı uyandırır, savaşa tutuşurlar. Bir müddet sonra Selcen Hatun kâfirin yenildiğini sanarak kanlı kılıcı ile döner. Bu sırada Kan Turalı'nın anası ile babası da karşılamaya gelmişlerdir. Selcen Hatun, Kan Turalı'nın dönmediğini görünce yeniden savaş meydanına gider. Bir derede Kan Turalı'yı kâfirlerin sıkıştırdığını görür. Atı vurulmuş, göz kapağı yaralanmıştır. Derhâl saldırarak kâfirleri dağıtır ve kendisini tanımayan Kan Turalı'ya kendisini tanıtarak onu atının arkasına alır, dönmek üzere yola girerler. Yolda Kan Turalı, Selce Hatun'un Oğuzda kendisini kurtardığını söyleyerek övüneceği düşüncesiyle kızı öldürmek ister ve bu düşüncesini kıza açar. Selcen Hatun, önce tatlılıkla Kan Turalı'yı bu düşüncesinden vaz geçirmek ister. Başaramayınca kızar ve dövüşmeğe hazır olduğunu söyler. Karşı karşıya geçerler. Selcen Hatun temrensiz bir ok atar, Kan Turalı ürperir. Koşarak kucaklaşır, barışırlar ve birbirlerini denediklerini söylerler.

Sonra yeniden yola düşüp babasının yanına gelirler, oradan hep beraber Oğuza girer, düğüne başlarlar. Kan Turalı gerdeğe girip muradına erişir. Dedem Korkut gelip şadlık çalıp destanlar söyler.

Hikâyenin sonunda yine dünyanın geçiciliğini anlatan manzume ile ozan duası gelmektedir."

Kaynakça: (Bkz. "*DEDE KORKUT KİTABI*" Md.)

KANLI PINAR BAŞINDA ALİ EFE

Selami Münir Yurdatap'ın N. B. rumuzuyla yazdığı düzme halk hikâyelerindendir. Hikâye manzum ve mensur yapıdadır. "Çakıcı Efe" adlı hikâye içinde çerçeve hikâye olarak yer almıştır. Hikâyenin şahıs kadrosunda Ali Efe, Hükümdar, Köylü, Gülnaz Sultan, Bitlis, Kuşaklı Efe, İhtiyar gibi isimler vardır. Mekân olarak da Tiflis ve Kanlı Pınar karşımıza çıkar.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Vaktiyle Tiflis'e bir saat uzaklıkta halkın su ihtiyacını karşıladığı Kanlı Pınar vardır. Nereden geldiği belli olmayan kırk çete burada çadır kurar ve haklı soymaya başlar, karşı çıkanları öldürür.

Halk bu durumu hükümdara bildirmek için Ali Efe adlı bir genci seçer. Ali Efe saraya gider ve halkın çektiği çileleri dile getirir. Hükümdar, Ali Efe'nin emrine tırnağa kadar silahlı adamlar verir.

Ertesi gün Ali Efe, Kanlı Pınar'a gider. Çok geçmeden çetenin adamları gelip onarın etrafını kuşatır. Ali Efe, hiç paniğe kapılmaz ve türkü söylemeye başlar. Çeteden birisi de ona yine deyişle karşılık verir. İki taraf çarpışmaya girer. Çarpışma akşama kadar sürer. İki taraf da geri çekilir. Gece, Ali Efe uyuduktan sonra, arkadaşları korkup oradan Tiflis'e kaçar. Hükümdara da Ali Efe'nin düşmanlar tarafından öldürüldüğü yalanının söylerler.

Ali Efe, uyanınca arkadaşlarını yanında göremez. Meydandan kaçmaz ve tek başına çetedekilerin üzerine hücum eder ve yirmi kişiyi öldürür. Kavga akşama kadar sürer. Akşam olunca pınarın başına gider ve geceyi orada geçirir. Kolunu bile kıpırdatmaya hali kalmadığı için yedi gün yedi gece pınar başında inler durur. Sekizinci gün bir köylü Ali Efe'nin sesini duyar, yanına gelir. Köylü, Ali Efe'nin atına binmesine yardım eder.

Ali Efe yola düşer. Tiflis'e vasıl olduktan sonra birkaç gün dinlenir, kendisine gelir. Düzeldikten sonra gezmeye çıkar. Yolu hükümdarın sarayının önüne geçer. O sırada hükümdarın kızı Gülnaz, Ali Efe'yi görür., dir. Ali Efe, dünya güzeli Gülnaz'ı görünce aklı başından gider, düşüp bayılır. Gülnaz Sultan, cariyeleri vasıtasıyla onu sarayına alır, yatağa yatırır.

Ali Efe, uyanınca karşısında Gülnaz Sultan'ı görür ve duvarda asılı duran sazı alarak ona türkü söyler ve kendisini tanıtır. Gülnaz Sultan, Ali Efe'den bir ricada bulunur. Ablası Binnaz'ı Bitlis'te kırk hanelik bir köyün reisi olan Kuşaklı Efe kaçırmıştır. Onu kurtarırsa kendisine evlenebileceğini söyler.

Ali Efe, yedi gün dinlendikten sonra atına binip Bitlis'in yolunu tutar. Üç gün yol gider. Yolda bir mağara görür. Atından inip mağaraya gider. Mağaranın bir kapısı vardır. İçeriye girdiğinde buranın bir ev olduğunu görür. İçeride bir ihtiyar görür. Ali Efe ona kendisini tanıtır ve başından geçenleri anlatır. İhtiyar, Ali Efe'ye; "Şimdi yanına bir tazı katacağım. Eğer yardıma ihtiyacın olursa, kulağına benim adım olan Kara Aslan'ı söyle. Tazı koşup bana gelir. Ben de senin yardımına koşarım." der.

Ali Efe, üç gün daha yol gider. Yolda iki eşkıya ile karşılaşır. Onlara yalan söyler. "Adım Osman Efe, kırk kişilik çetemizin Halep paşasının kızı Semra'yı kaçırdığı için hükümet tarafından takibe uğradık, bütün arkadaşlar yakalandı. Ben de bin bir maceradan sonra buraya geldim, size sığınıyorum." der. İki şaki Ali Efe'yi yanına alır. Ali Efe onlarla iki yıl düşüp kalkar ama Binnaz'ın ve kardeşinin yerini tespit edemez.

Günün birinde, Kuşaklı Hasan ve arkadaşları semtten uzaklaşır. Ali Efe hastalık bahane eder ve gitmez. Orada bir kız şarkı söyler. Daha sonra Ali Efe'de bir türkü söyler. Binnaz türküyü işitince herkes uyuduktan sonra kardeşini de alır, çadırdan çıkar ve Ali Efe'nin yanına gider. Ata binip oradan uzaklaşırlar. Kuşaklı Hasan'ın adamların biri Ali Efe'nin meydanda olmadığını söyler ve Kuşaklı Hasan Binnaz'ı kaçırdığını anlar, peşine düşer. Kestirme yoldan gider ve Ali Efe'nin etrafını sarar. Ali Efe hemen tazıyı Kara Aslan'a gönderir. Ali Efe ve Kuşaklı Hasan akşama kadar dövüşürler.

Ali Efe, ertesi sabah ihtiyar ve tazıyı görünce çok sevinir. İhtiyar ve Ali Efe, Kuşaklı Hasan ve adamları dövüşürler. Kuşaklı Hasan'ı ağır yaralayıp, adamlarının sayısını da yarıya indirirler.

Ali Efe ve ihtiyar, Binnaz ve kardeşini alıp Tiflis'in yolunu tutarlar. İhtiyarın mağarasına gelir, geceyi orda geçirip ertesi gün Tiflis'e giderler. Gülnaz, ablası ve kardeşini görünce çok sevinir ve onları gizlice saraya alır.

Öğleye doğru babasının yanına gider ve ona: "Biri çıkıp Binnaz'ı ve küçük kardeşi Selma'nın kurtulduğunu söylerse müjde olarak ne verirsin?" der. Hükümdar da "Müjdeyi veren kadınsa ona yüz bin çıkın değerinde bir gerdanlık veririm. Erkek ise seni ona veririm."

der. Gülnaz cevap vermez. Hemen gidip Ali Efe'yi, Binnaz'ı ve küçük kardeşini getirir. Hükümdar kızını bağrına basar ve Ali Efe'ye; "Artık sen benim hem damadım hem de başbuğum olacaksın." der.

Ali Efe'ye hıyanetlik edenler hapse atılır. Hükümdar Ali Efe'yi halka başbuğ yaptığı ilan eder. İki hafta sonra kırk gün kırk gece düğün dernek yapılır ve Ali Efe ile Gülnaz'ın nikâhları kıyılır.

Kaynakça:

N.B., *Çakıcı Efe,* Şenyıldız Yayınları, İstanbul, 1981, s. 31-43.

KANŞAVBİY İLE GOŞAYAH BİYÇE

Karaçay-Malkar destanıdır. Lirik bir destan olan Kanşavbiy ile Goşayah Biyçe'nin tamamı manzumdur ancak dizeler arasında ölçü birliği yoktur.

"Karaçay beyi Kanşavbiy'ın karısı Goşayah Biyçe'nin hüzünlü hayatı konu edilmiştir. İlk olarak 1849 yılında St. Petersburg'da "*Biblioteka dlya Çteniya*" dergisinde Rusça olarak yayımlanmış olan destan, Karaçay halkı arasında bugün dahi anlatılmaktadır. Destan metni Ufuk Tavkul tarafından Türkiye Türkçesine çevrilmiş, Karaçay-Malkar Destanları, adlı kitapta yayımlanmıştır.

Destan Ufuk Tavkul tarafından şöyle özetlenmiştir:

"Karadeniz'den Hazar Denizi'ne kadar şan ve şöhreti yayılmış olan Kırımşavhal soyundan yiğit Kanşavbiy, Çegem'de uçsuz-bucaksız topraklara ve mal mülke sahip güçlü bir beydir. Topraklarında esir ve köleleri onun için çalışmaktadır. Düşmana karşı acımasız olan Kanşavbiy misafirlerine karşı cömert ve misafirperverdir. Fakat Kanşavbiy mutsuz bir hayat sürmektedir. Çegem'de büyük miktarda kalım (başlık parası) ödeyerek evlendiği karısı onu mesut etmemektedir. Kabardey prenslerinden birinin kızıyla evlenme hayali içinde olan Kanşavbiy sonunda karısını evinden uzaklaştırarak süt kardeşinin evine gönderir.

Dağlardan Kabardey ülkesine inen Kanşavbiy burada adını ve soyunu gizleyerek bir Kabardey prensine at çobanı olur. Kış geçip bahar geldiğinde Kabardey prensi Kanşavbiy'e sürüsündeki vahşi

atları eğitmesi için emir verir. Yiğitler yiğidi Kanşavbiy vahşi tayların arasından en iyisini seçerek kementle yakalar ve onu kendisi için eğitir. Bu arada Kanşavbiy Kabardey prensinin altı yaşındaki küçük kızına da kendini sevdirir. Bir gün avluda küçük kızı kucağına alarak atıyla gezdiren Kanşavbiy birdenbire atını yüksek çitin üzerinden sıçratıp, küçük kızı da aldığı gibi dört nala dağlara doğru uzaklaşıp gözden kaybolur. Kabardey prensi günlerce Kanşavbiy ve kızını arar ama izlerini bulamaz.

Kanşavbiy küçük kızla birlikte Çegem'e gelir ve burada granit taşından bir kale yaparak kızı buraya saklar. Kalenin dört bir tarafına gözcüler diker. Böylece kalede saklanan küçük kızdan Çegem köyünün haberi olmaz.

Çegem Irmağı'ndan esen serin rüzgârların altında küçük kız on yıl geçirir ve âdeta dağ meleklerinin sıfatına bürünür. On altı yaşına girdiğinde güzelliğiyle Kanşavbiy'in yüreğini eritir. Büyük bir düğün ve şölenle Kanşavbiy Biyçe (Prenses) ile evlenir. Fakat daha o gün Kanşavbiy'in talihi tersine döner. Vücudundaki bütün tüyler, saçları, kaşları, kirpikleri, bıyıkları dökülür, derisinin üzeri yaralarla dolar. Süt kardeşinin evinde kalan eski karısı eşek beynini bozada eritip, onu gizlice Kanşavbiy'e içirterek hastalanmasına sebep olmuştur.

Kırım'da bir büyücü kadının onu iyileştirebileceğini öğrenen Kanşavbiy atını eyerleyip beş günlük yola çıkar. Kerç şehrinde büyücü kadını bulan Kanşavbiy burada da onun sözleriyle yıkılır. Büyücü kadın Kanşavbiy'den karısı Biyçe'yi terk ederek kendisiyle evlenmesini istemekte, aksi taktirde onu iyileştirmeyeceğini söylemektedir. Çaresiz kalan Kanşavbiy onunla evlenir ve büyücü kadın hazırladığı ilâçla onu iyi eder. Aradan bir yıl geçer. Büyücü kadın Kanşavbiy'den bir yıl içinde dönme sözü alarak onu evine gönderir. Ancak bir yıl içinde dönmezse hastalığının nüksedeceğini, ilâcının ise kendisinde olduğunu söyler. Kanşavbiy sevinç içinde Çegem'e, evine döner ve karısı ile küçük kızına kavuşur. Bir yıl göz açıp kapayıncaya kadar geçer. Eski hastalığının tekrarlayacağını bilen Kanşavbiy azap dolu günlerin yakında olduğunu anlar ve 'Acaba bir kusurunu görür de ondan soğur muyum?' diyerek karısını çırılçıplak soyar ve ona bakar. Karısı ayak bileklerine kadar uzanan saçlarıyla vücudunu örter ve gözlerini Kanşavbiy'den kaçırır.

Ama onun güzel yüzünün görüntüsü Kanşavbiy'in kalbine ebediyen siner. Çegem'deki büyücülerin hazırladıkları ilâçlar da ona fayda etmez. Karısından ve kızından ayrılmayı göze alamayan Kanşavbiy onları da bir at arabasına oturtarak Kırım'a, Kerç şehrindeki büyücü kadına doğru birlikte yola çıkar.

Yolda bir Kabardey köyünden geçerlerken, Kanşavbiy'in karısı Biyçe'nin (Prensesin) ağabeyi onlara rastlar ve misafir olmaları için evlerine davet eder. Karısı kapıdan girer girmez Kanşavbiy küçük kızını da alarak dört nala oradan uzaklaşır. İkisi birlikte Kerç şehrine gelirler.

Bundan sonra Kanşavbiy'den bir daha haber alınamaz. Kanşavbiy'in karısı Biyçe (Prenses) ise ata yurdunda akrabalarıyla yaşamaya tahammül edemez. Bir gece yanma karavaşını (kadın kölesini) alarak Kabardey'den dağlara, Çegem'e doğru kaçar. Kanşavbiy'i unutamayan Biyçe yolda Kuvaşa tepesi denilen yerde hizmetçisiyle mola verir. Burada Kanşavbiy için bir ağıt yakar ve 'Sın' adı verilen bir hatıra taşı diker. Ondan beri Biyçe'nin (Prensesin) Kanşavbiy için hatıra taşı diktiği bu yere Biyçesın adı verilir."

…..

Bu soy ile ilgili hikâyelerde Karaçaylılar henüz Bashan vadisinden Kuban Irmağı'nın başına göç etmeden önce yaşamış Kırımşavhallar'dan dört kardeşin adı geçer. Bunlar Kamgut, Kanşavbiy, Elbuzduk ve Gilastan adlı kardeşlerdir. Onların arasında Elbuzduk'u günümüzdeki (1879 yılındaki) Kırımşavhallar soy ataları olarak kabul ederler. Diğer üç kardeşin soyları ise ortadan yok olmuştur. Onlar aşağıda anlatılan eski bir efsanenin kahramanları olmuşlardır:

Bir gün yolu Zelençuk'a düşen Kamgut, Abaza köylerinden birinde çocuklarla oynamakta olan küçük bir kız çocuğu görür. Onun güzelliğine hayran olan Kamgut onu kaçırmayı arzular. Ancak küçük kız Abaza beylerinden Biyberdler'in kızı Goşayah'tır. Kamgut bir kurnazlık düşünür ve tekrar Zelençuk'a gelerek gerçek adını ve soyunu Abaza beyinden saklar ve ona at çobanı olur. O günden itibaren Kamgut gördüğü her yerde Biyberd Oğlu'nun küçük kızına oyuncaklar, hediyeler vererek kendisini sevdirir ve küçük kızı kendisine yakınlaştırır.

Günlerden bir gün Kamgut Goşayah'ı kucağına alıp atına atladığı

gibi dağlar, ırmaklar aşarak kaçırıp Bashan'a getirir. Burada onu büyütüp yetiştirmesi için akrabası olan bir yaşlı kadına teslim eder. Yaşlı kadın Goşayah'ı mahzene saklar. Bashan'da Goşayah'tan hiç kimsenin haberi olmaz. Yıllar geçer Goşayah büyür, güzelliğine herkesin hayran kaldığı bir genç kız olur. Kamgut 'Goşayah'ı esir olarak satayım mı, yoksa onunla kendim mi evleneyim?', diye düşünürken Goşayah on altı yaşını doldurur. Fakat bu sırada Kamgut katıldığı bir savaşta ölür. Bunun üzerine Goşayah Kamgut'un küçük kardeşi Kanşavbiy ile evlenir.

Yiğit Kanşavbiy, Kabardey'deki süt kardeşi Hatohşuk Oğlu'na misafir olur. Kanşavbiy'e göz koyan Hatohşuk Oğlu'nun karısı onun şerefine bir yemek sofrası hazırlar. Bu arada Kanşavbiy'in içeceği bozaya bir zehir katar. Bozadan içen Kanşavbiy hastalanır. Hastalığını tedavi ettirebilmek için İran sınırındaki bir büyücü kadına gider. Onun yakışıklılığına vurulan kocakarı 'Eğer benimle evlenirsen seni iyileştiririm.' der ve evine götürür. Büyücü kadınla evlenmek zorunda kalan Kanşavbiy bir gün ona 'Ben yurdumu özledim.' der. Büyücü kadın onu yurduna uğurlarken 'Üç yıl sonra dönüp gelmezsen tekrar hastalanırsın. Hastalanmamak için bu ilâcı iç, evine vardığında karını çırılçıplak soyarak karyoladan şömineye kadar üç kere yürüt' der ve onu evine gönderir.

Kanşavbiy sağ-salim, iyileşmiş olarak yurduna döner. Dönüşünü kutlamak için şölenler tertiplenir. Kanşavbiy olanları Goşayah'a olduğu gibi anlatır ve büyücü kadına söz verdiği gibi onu çırılçıplak soyarak 'Bunun üzerinde bir kusurlu yeri var her halde' diye şüpheyle bakar. Goşayah Biyçe ise saçlarını dökerek bütün vücudunu örter ve onun istediği gibi yürür. Kanşavbiy maksadına ulaşamaz ve büyücü kadının söylediklerini hatırlayarak düşüncelere dalar.

Günler geceler birbirini kovalar ve üç yıl geçip gider. Büyücü kadının söylediğini unutmayan Kanşavbiy tekrar hastalanmamak için onun verdiği ilâcı içer. Ama ilâcı içer içmez eski hastalığı tekrar ortaya çıkar. Kanşavbiy kocakarıya dönmekten başka çare bulamaz. Büyücü kadının evine ulaşır ulaşmaz Kanşavbiy'in hastalığı geçer. Bir daha Goşayah Biyçe'ye kavuşamayacağını anlayan Kanşavbiy orada meydana gelen harplerden birine katılıp, yiğitlik ve cesaret örneği göstererek savaşır ve ölür.

Goşayah Biyçe uzun zaman Kanşavbiy'den haber alamadan yaşar. Bir gün acı haber ona ulaşır ve Goşayah Biyçe ağlaya ağlaya göz pınarlarını kurutur.

Goşayah Biyçe Bashan'ı terk ederek Cögetey Irmağı'nın yukarı kısımlarına göç eder ve orada sıradağlar arasında yükselen bir kalede yaşamaya başlar.

Ondan beri bu kalenin adı Goşayah Biyçe'nin kalesi olarak anıla gelir. Oradaki dağlara da Goşayah Sırtı (yamacı) adı verilir.

Bu sırada Kanşavbiy'in küçük kardeşi Elbuzduk Bashan'dan Kuban vadisine göç ederek orada yaşamaya başlar. Goşayah'ın kendisiyle evlenmesini isteyen Elbuzduk'a Goşayah red cevabı verir. Bir söylediği iki edilmeyen Elbuzduk Bey askerleriyle Goşayah'm kalesini basar ve onu zorla kaçırarak nikâh kıydırır. Fakat Goşayah Biyçe çok geçmeden ölür. Onu Karaçay'da, Kuban Irmağı'nın sol kıyısındaki Kart Curt köyünün mezarlığında toprağa verirler. Ondan beri Kırımşavhal soyu cenazelerini orada göme gelmişlerdir. Kart Curt köyü mezarlığında yer alan üç mozoleden en büyük olanı halk rivayetine göre Goşayah Biyçe'nindir. Goşayah öleli, onun mozolesi (keşenesi) yapılalı 250 yıl oldu diyorlar (1879 yılında)."

Karaçay-Malkar halk hikâyeleri arasında da Kanşavbiy ile ilgili farklı bir varyant vardır. Burada anlatılan hikâye kısaca şöyledir:

"Karaçay'da Kanşavbiy adında yakışıklı bir adam vardır. Bir gün Kanşavbiy atıyla giderken yolda oynamakta olan iki küçük kız çocuğu görür ve onları kaçırarak köyüne getirir. Köydeki büyücü kadına şöyle sorar:

'Ben iki kız çocuğu kaçırıp getirdim. Onlardan biri biyçe (prenses), diğeri ise özden (asilzade) soyundandır. Onları büyütüp biyçe (prenses) olanla kendim evleneceğim, özden (asilzade) olanı da kızkardeşim yapacağım. Fakat hangisinin prenses, hangisinin asilzade soyundan olduğunu nasıl anlayacağım?'.

Büyücü kadın şöyle cevap verir:

'İkisi de birlikte uyusunlar. Prenses (biyçe) olan yatağında âdeta bir ölü gibi hiç kımıldamadan, dümdüz yatıp, horlamadan uyur. Sabah

uyanıp kalktığında da yere yalın ayak basmaz. Asilzade (özden) olan sağa sola dönerek, horuldayarak uyur. Sabah kalktığında da yalın ayak yere basar.'

Kanşavbiy kocakarının söylediği gibi yapar ve gerçek olduğunu görür. Goşayah Biyçe adını verdiği prenses büyüdüğünde onunla evlenir. Özden kızı da kendisine kız kardeş olarak kabul eder.

Bir gün özden kız boza hazırlar ve Kanşavbiy'i içmeğe davet eder. Kanşavbiy özden kıza oturmaya gider. Kız onu çok beğendiğini, kendisiyle evlenmek istediğini, Goşayah Biyçe'yi bırakıp kendisiyle evlenmesini söyler. Kanşavbiy duyduğu sözlere çok kızar. Özden kız ondan intikam almaya yemin eder. Yine Kanşavbiy'in ona geldiği bir gün hazırladığı zehirli bozayı ona içirir. Kanşavbiy bozayı içip bıyıklarını sildiğinde bıyıkları dökülüp eline gelir. Çaresiz kalan Kanşavbiy kendisini iyileştirebilecek bir Nogay kadının olduğunu öğrenir ve ona gider. Nogay büyücü kendisiyle evlenmesi şartıyla onu iyileştirebileceğini söyler ve çaresiz Kanşavbiy onunla evlenir."

Hikâyenin geri kalanı diğer hikâye ve rivayetlerle paralellik göstermektedir. Hikâyenin sonu ise şöyle biter:

"Kanşavbiy'in gelmesinden umudunu kesen Goşayah Biyçe Karaçaç adlı kadın kölesi (karavaşı) ile birlikte onu her yerde arar. Gelmeyeceğini anladığında Kanşavbiy'in kardeşi Elbuzduk ile evlenmek zorunda kalır ama bu acıya dayanamayarak ölür. Bu sırada Kanşavbiy katıldığı bir savaşta yaralanıp evine gelir ve Goşayah'ın ölüsünü görerek üzerine kapanır. O anda Goşayah'm ölüsü üç kere titrer ve Kanşavbiy de orada can verir. İkisini de ağaçtan yapılan lâhitlere koyarak birlikte toprağa verirler."

Kanşavbiy ile Goşayah Biyçe'nin Karaçay-Malkar halkı arasında nazım biçiminde söylene gelen destanında da yukarıda verilen hikâye ve rivayetlere paralel bilgiler yer almakla birlikte, gerek şahıs gerekse yer adları açısından bazı farklılıklar da göze çarpmaktadır. Destanın hikâyesi kısaca şöyledir:

"Bekmırza adlı beyin Kamgut, Kanşavbiy, Elbuzduk ve Gilastan adlarında dört oğlu vardır. Esir ve köle ticareti yapan en büyük oğlu Kamgut Bey bir gün çok güzel bir kız çocuğu görerek onu kaçırır ve

Bashan vadisindeki El Curt köyüne gelerek onu büyütüp yetiştirmesi için süt annesine teslim eder. Süt annesi bu kız çocuğunu büyütür ve ona Goşayah adını verir. Goşayah on yedi yaşını doldurduğu gün Kamgut Bey gidip onu görür ve güzelliğine hayran kalarak onunla evlenir. Ancak çok geçmeden Kamgut Bey ölür ve Goşayah dul kalır. O zamanın âdetlerine göre Goşayah Biyçe Kamgut beyin küçük kardeşi Kanşavbiy ile evlenir. Kanşavbiy'in Kabardey prenslerinden Hatohşuk Oğlu Gürgok Bey adında bir evlâtlığı (emçek ulan) vardır. Kanşavbiy'in Hatohşuklar'da Gürgok Beye misafir olduğu bir gün Gürgok'un yeni evlendiği karısı Kanşavbiy'i beğenir ve onunla birlikte kaçmak ister. Kanşavbiy'in bunu reddetmesi üzerine Gürgok Beyin karısı ona, hazırladığı zehirli bozayı içirir. Kanşavbiy bozayı içip eliyle bıyıklarını sıvazladığında bıyıkları dökülüp eline gelir. Kanşavbiy Gencetay adlı atma atladığı gibi hastalığını tedavi ettirmek için Dağıstan'a gider. Burada bir büyücü kadın kendisiyle evlenmesi şartıyla onu iyileştireceğini söyler. Çaresiz kalan Kanşavbiy kocakarı ile evlenir. Bir gün büyücü kadın Kanşavbiy'in Goşayah Biyçe adında bir karısı olduğunu öğrenir. Bir yıl içinde dönüp gelmesi şartıyla onu evine gönderir ve bir yıl dolduğunda tekrar hastalanmamak için verdiği ilâcı içmesini söyler.

Kanşavbiy Gencetay'a binip dört nala Dağıstan'dan Bashan'a gelir. El Curt köyünde Goşayah'a kavuşur. Goşayah'tan kendini soğutmak için onu çırılçıplak soyarak bedeninde bir kusur arar. Ama Goşayah Biyçe uzun saçlarını üzerine dökerek vücudunu Kanşavbiy'den saklar. Bir yıl göz açıp kapayıncaya kadar gelip geçer. Kanşavbiy tekrar hastalanmamak için kocakarının verdiği ilâcı içer içmez bıyıkları tekrar dökülür ve yeniden hastalanır. Çaresiz kalarak Dağıstan'a, büyücü kadına geri döner."

Kaynakça:

Tavkul, Ufuk, *Karaçay-Malkar Destanları*, Türk Dil kurumu Yayınları, Ankara, 2004, s. 162-194.

KANŞAYIM

Karakalpakların kahramanlık destanlarındandır.

Destanı ilk olarak O. Hocaniyazov, Törtkül şehrinden olan ve 1876-1958 yıllarında yaşayan ve Karakalpakların önde gelen cıravlarından olan Kurbanbay Cırav'dan derlemiş, 1958'de yayımlamıştır. Kurbanbay Cırav, Törtkül'de Ciyemurat, Buhara'da Halmurat, Konrat'ta Nurabılla gibi cıravlar kendisine ustalık etmiştir. İkinci olarak da K. Maksetov yine Kurbanbay Cırav'dan derleme yapmış ve bu metin 20 ciltlik "Karakalpak Folkloru" adlı seri içinde basılmıştır.

Kanşayım, Azerbaycan'da anlatılan Alihan ile Peri Han hikâyesiyle, Türkiye'deki, Esmehan, Hürü, Hacer Hanım ve Kars'ta Müdamî'nin anlattığı İlhan Başgöz'ün kaydettiği Namuslu Kız adlı hikâyelerle ve yazma eser olarak elimizde bulunan Hikâyet-i Duhter-i Şeyh Abdullâh Basravî ve Kadı-yı Basra adıyla bilinen hikâyesiyle benzerlik gösterir. (Şu hikâyelere de bakılabilir: *ALİHAN İLE PERİ HAN, ESMEHAN, HACER HANIM, HELVACI GÜZELİ, HÜRÜ, HİKÂYET-İ DUHTER-İ ŞEYH ABDULLÂH BASRAVÎ VE KADI-YI BASRA*).

Destan, Ceyhun Vedat Uygur tarafından şöyle özetlenmiştir:

"Sardaklı memleketinde Süleyman adlı bir kişi yaşamaktadır. Yetmiş yaşında olan bu kişinin Abdullah adlı bir oğlu ve Kanşayım adlı bir kızı vardır. Süleyman'ın iki çocuğu da oldukça iyi özelliklere sahiptirler. Abdullah kötü işlerle uğraşmayan, insanlara acı çektirmeyen, insanların derdini düşünen akıllı bir yiğittir. Kanşayım ise bir görüşte âşık olunacak güzellikte bir kızdır Süleyman'ın eşinin adı ise Halimşa'dır.

Süleyman, bir gün garip bir rüya görür. Bu rüyadan sonra Halimşa, Süleyman ve Abdullah, Beytil adlı memlekete giderler. Kanşayım'ı ise Molla Müşkil'e emanet ederler. Molla Müşkil, Kanşayım'a karşı kötü niyet beslemekte, ona sahip olmak istemektedir. Kanşayım, Müşkil'in niyetini anlar ve onun elinden kurtulmayı başarır Süleyman'ın döndüğünü duyan Molla, yola çıkar ve Kanşayım'ın kötü niyetli bir kız olduğunu söyler. Süleyman, Molla nın sözlerine inanır ve oğlundan Kanşayım'ı öldürmesini ister.

Kanşayım'ı çöle götüren Abdullah Kanşayım'ın yalvarmalarına dayanamayıp onu serbest bırakır. Kanşaytm'ın gömleğini avladığı geyiğin kanına bulayarak babasına götürür. Kanşayım, çölde dolaşırken Elpen ülkesinin yiğidi olan Abdurrahman'a rastlar ve başından geçenleri ona anlatır. Abdurrahman, Kanşayım'ı memleketine götürür ve evlenirler. Bir süre sonra

iki erkek çocukları olur. Çocuklarının adını Askar ve Mamıt (Mahmut) koyarlar.

Elpen ülkesinin padişahı Babahan, Abdurrahman'ı Sardaklı memleketinin padişahı Temirhan ile savaşmaya gönderir.

Kanşayım'ın ağabeyi Abdullah da Temirhan'ın yanında savaşmaktadır. Bu iki yiğit karşı karşıya geldikleri halde birbirlerine kılıç çekemezler. Abdurrahman, Kanşayım ve çocuklarını alıp döner. Kanşayım, olup biteni tüm gerçekliğiyle babasına anlatır. Ana ve babası kızlarını bağırlarına basarlar. Molla Müşkil öldürülür. Kanşayım ve ailesi mutlu bir şekilde hayatlarını sürdürürler."

Kaynakça:

Ahmedov, S. - S. Bahadırova, "Karakalpak Türkleri Destanları ve Özetleri", *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi,* (Aktaran: Ali Abbas Çınar), S. 5, Bahar 1998, s. 159.

Alangu, Tahir, Billur köşk, YKY, İstanbul, 1961, s. 25-39.

Alptekin, Ali Berat, "Bir Azerbaycan Halk Hikâyesi ve Düşündürdükleri", *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi IV,* Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, s. 69-77.

Başgöz, İlhan, *Türkülü Aşk Hikâyeleri,* Pan Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 291-295.

Uygur, Ceyhun Vedat, *Karakalpak Türkleri Edebiyatı (Gramer-Yazılı Edebiyat-Destanlar),* Özcan Ofset Matbaacılık, Denizli, 1999, s. 202-203.

"Kanşayım", *Karakalpak Folkloru,* Özbekistan İlimler Akademisi Karakalpak Filialı Devkaraev Tarih, Dil ve Edebiyat Enstitüsü Yayınları, C. 9, Nökis, 1981.

KANTURALİ VE SELCEN

Dede Korku Kitabındaki "Kañlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu"nun manzum-mensur olarak halk hikâyesini dönüştürülmüş şeklidir. Ali Rıza Zihak tarafından Tebriz'de yayımlanmıştır. Hikâyede konu Kan Turalı'daki ile temelde müştereklik göstermesinin yanında başka

olaylar ve şahıslarla zenginleştirilmiştir. Söz gelişi Kan Turalı Selcen Hatun ile karşılaşmadan önce dört büyük hayvanla (aslan, deli öküz ve yılanlar) karşılaşır, onları alt etmeyi başarır. Kan Turalı'nın elinden Selcen'i almaya çalışan amcası oğlu karşımıza çıkar.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Oğuz ilinde Kanlı Koca adında bir aksakallı vardır. Onun sözü herkese geçer ve herkes onu sayar.

Kanlı Kocanın Kan Turalı adında bir oğlu vardır. Ancak oğlu, babasının tam tersi bir kişiliğe sahiptir. Herkesi zora koşar, zorla ve baskıyla istediğini yaptırır. Ahali onun dediklerini bir yere kadar yapar. Ama bakarlar ki bu işin sonu yok Kan Turalı'yı babasına şikâyet ederler. Kanlı Koca; "Madem böyle bir durum vardı niye bana şimdiye kadar haber vermediniz?" der. Ahali de belki düzelir diye beklediklerini ama düzelmek yerine her gün daha da zorlandıklarını söylerler. Kendi aralarında Kan Turalı'nın nasıl düzelebileceğine dair istişare ederler.

İlk önce Kan Turalı'ya nasihat edilme fikri ortaya atılır ancak bunun faydalı olmayacağı kararına varırlar. Çeşitli fikirlerden sonra Kan Turalı'nın evlendirilmesine karar verirler Ahali meclisi toplar ve Kan Turalı'ya da haber verirler. Mecliste aldıkları Kan Turalı'nın evlendirilmesi kararını kendisine söylerler. Kan Turalı bu isteği reddeder çünkü evleneceği kızda bazı özellikler aradığını söyler. Bu özelliklerin başında adının sanının olması, döğüş meydanında Kan Turalı'yla dövüşebilmesi, kılıç kuşanabilmesi gelir.

Bu özelliklere sahip bir kızı bulabilmesi için babası ona izin verir. Yanına 40 yiğit alıp aradığı özelliklerdeki kızı bulabilmek için oğuz illerini dolaşmaya başlar. Ancak aradığı özelliklere sahip bir kız bulamaz. Bu sefer babası başlar, kız aramaya. Pek çok yere gider ama Kan Turalı'nın istediği özelliklere sahip kızı o da bulamaz. Artık ümidi kesmek üzereyken Trabzon ilinde ak olan dağın başında bir kız görürler. Aradıkları özellikteki kızı bulduklarını düşünerek başlarlar araştırma yapmaya. Aradıkları kızı bulurlar. Bu kız öyle bir kızdır ki kendi isteklerini yerine getiremeyen taliplerini öldürüp başlarını şehrin girişine asmaktadır. Kılıcını kimse bükemez. Bilek güreşinde onu hiç kimse yenemez. Aradıkları kızı bulmuş olmanın hevesiyle Oğuz illerine

geri dönerler. Ne var ki Kanlı Koca'nın içi hiç rahat değildir. Bir taraftan aradıkları özellikteki kızı bulmuşlardır ama bir taraftan da eğer kızı almak için oğlu verilen görevleri yerine getiremezse başını kesip şehrin girişine asacaklardır.

Bu çelişkili düşünceler içinde Kan Turalı'nın yanına varırlar. Kan Turalı'ya aradıkları kızı bulduklarını ancak o kızı almak için erkeklik göstermesi gerektiğini söylerler. Bunun üzerine Kan Turalı 7 yiğidiyle beraber 7 gün çalışma yapar. Sonra atasından "sağ gidip sağ gelmeye" söz vererek Selcen'ı almak için gitmesine izin vermesini ister.

İzin alan Kan Turalı, yolları geçe geçe Trabzon ilinin paşası Boğur Bey'in imaretine gidip Selcen'a elçi geldiklerini söylerler. Bir gece misafir olduktan sonra Boğur Bey'in huzuruna çıkarlar. Kan Turalı, derdini Boğur Bey'e anlatırken Selcen da perdenin arkasından Kan Turalı'yı dinlemektedir.

Kan Turalı'ya cenk meydanına çıkması için şans verirler. Dört meydanda 4 büyük hayvanla cenk etmesi ve onları yenmesi gerekir. Eğer onları yenerse son meydan da Selcen'la güreş tutması ve Selcen'ı da yenmesi gerekir ki Selcen'ı eş olarak alabilsin. Kan Turalı ilk olarak bir aslanla karşılaşır. Bu aslanın başını keser ve bu meydandan galip çıkar. İkincisinde deli öküzle karşılaşır Kan Turalı. Bu mücadelenin galibi de Kan Turalı olur. Üçüncü meydan da da yılanlar vardır. Gözü bağlı olarak zehirli olan bu yılanları vurması gerekir. İki yılan önünde iki yılan da arkasındadır. Kan Turalı, gözü bağlı şekilde yılanları okla vurarak üçüncü meydandan da galip çıkar Kan Turalı dördüncü meydandaki cengi beklerken Selcen, gece kılık değiştirip onun çadırına gider. Kan Turalı, Selcen'ın kılık değiştirip erkek gibi görünmesine rağmen onu kadın olduğunu anlar. Bunun üzerine Selcen yüzünü açar. Kan Turalı'nın söylediği sözler onun hoşuna gider. Dördüncü meydan dan da galip gelmesini ister. Beşinci meydanda kendisiyle güreşmesi gerektiğini ancak babasından Kan Turalı'yı affetmesini ve bu meydandan galip sayılmasını isteyeceğini söyler.

Selcen'ın amcasının oğlu vardır ve Selcen'da gönlü vardır. Selcen, bunu bildiği için amca oğlunun Kan Turalı'ya bir kötülük yapmasından korkar. Sabah olur ve Kan Turalı, dördüncü meydanda bir deveyle cenge başlar. Deveyle olan cengini kazanır ama Selcen'ın amcaoğlunu askerleri

aldıkları emir üzerine bu meydandan sonra Kan Turalı öldürmek isterler. Bunun için de Kan Turalı'ya saldırırlar ancak Kan Turalı onları da yener. Bütün meydanlardan galip çıkınca Kan Turalı'nın Selcen'la evlenmesine izin verilir.

Düğün yapılır. Düğünden sonra Oğuz illerine gitmek için Kan Turalı ve Selcen yola çıkar. Yolda giderlerken dinlenmek için Kan Turalı uyur ancak Selcen, amca oğlunun onları rahat bırakmayacağından endişe edip bir türlü uyuyamaz. Kılıçlarını kuşanır ve bekler. Bir zaman sonra bakar ki uzaktan bir toz bulutu kendilerine yaklaşmaktadır. Biraz daha yaklaşınca bunların amcasının oğlunun askerleri olduğunu anlar. Kan Turalı'yı tatlı uykusundan uyandırır. Kan Turalı, bakar ki Selcen'ın gözleri yaşlı. Onu yüreklendirmeye çalışır. Korkmamasını, onları her ne şekilde olursa olsun yeneceğini söyler. Ne var ki Selcen bunu kabul etmez. Amcaoğlunun derdinin kendisiyle olduğunu ve onun hakkından kendisinin geleceğini söyleyip her ne olursa olsun Kan Turalı'nın cenk meydanına gelmemesini isteyerek Kan Turalı'nın yanından ayrılır.

Selcen meydanda amcaoğlunu yenerken Kan Turalı'yı gözünün önünden kaybeder. Onun Oğuz iline gittiğini düşünür. Elinde kanlı kılıcı dururken, Kanlı Koca ve askerlerinin kendisine doğru geldiğini görür. Kanlı Koca, Selcen'ın elindeki kanlı kılıcı görünce Kan Turalı'yı Selcen'ın öldürdüğünü düşünür. Ancak Selcen olanları anlatınca Kan Turalı'yı bulmak için Selcen'ın yola çıkmasına izin verir ve onu yanına da askerlerinden verir.

Selcen'la yiğitler Kan Turalı'yı aramaya başlarlar Kan Turalı'yı bulduklarında, cellatlar onu idam etmek üzerdirler. Yiğitler, kılıçlarla düşmanlarla savaşırken Selcen, Kan Turalı'nın başındaki celladı okuyla alnından vurur. Koşup bakar ki Kan Turalı'yı yaralamışlar. Kan Turalı, Selcen'ı görünce onun sözünü dinlememenin cezasını çeker.

Selcen, ona çok kızmıştır ve affetmek istemez. Selcen kendisini affetsin diye bir yarış düzenlerler. Birbirlerinden 100 metre ayrılıp oklarını kemana takarlar. Kan Turalı, oklarla Selcen'ı hedef alır. Eğer bu uzak mesafeden vurabilirse Selcen onu affedecektir. Ama Kan Turalı, Selcen'a ok atmaya kıyamaz. "Ben seni öldüremem, sen beni öldür." diyerek Selcen'a oklarını uzatır. Selcen bakar ki Kan Turalı yaptığından pişman olmuş. Kan Turalı'yı affetmeye karar verir. İkisi beraber Kanlı

Koca'nın yanına doğru yola çıkarlar. Kan Turalı, babasına darağacına çekildiğini, Selcen'ın gelip onu kurtardığını anlatır. Duyduklarından sonra Kanlı Koca rahatlar ve ikisinin düğününün yapılması için emir verir.

Bir düğünleri Trabzon ilinde bir düğünleri de Oğuz ilinde yapılır. Kan Turalı ile Selcen mutlu mesut yaşarlar.

Kaynakça:

Zihak, Ali Rıza, *Kan Turalı ve Selcen Dastanı*, Tebriz, 1393, 26 s.

KARA AT

Başkurt destanıdır. Manzum ve mensur yapıya sahiptir. Destanda Çar askerleri ile Başkurtların sık sık yaptıkları çatışmalar ve Kara At'ın hünerleri dile getirilmiştir.

Destanın özeti şöyledir:

Yurmatı köyünde Emekes adlı bir avcının etrafa nam salmış bir atı vardır. Emekes bir gün avda iken iki beyaz geyikle karşılaşır. Geyiklerden birini öldürür. Diğerini de atının hüneri sayesinde yakalayıp arkadaşlarının yanına getirir.

Çar ordusunun komutanı Kara At'ı Emekes'ten ister. Emekes atını vermek istemeyince tüfek ile onu öldürür. Askerler, Kara At'ı yakalamak ister ancak at onların elinden kaçıp kurtulur. Komutan, halkın bu atı yakalamasını emreder. Halk, buna karşı çıkar ve el birliğiyle Çar'a karşı gelir. İki taraf arasında çetin bir mücadele olur. Savaşın sonunda Çar'ın askerleri yurttan kovulur.

Günün birinde Ufa'dan Çar'ın generali gelip 120 Başkurt batırını esir alıp götürür. Halk onları geri vermesi için Çar'a yalvarır. Çar, kendisine ait atları geçebilecek bir at verirlerse onu batırları serbest bırakacağını söyler. Halk, koşucu atlar hazırlar. Bunların içinde Kara At da vardır. Yarışı Kara At kazanır. Kara At'ı hediye olarak alan Çar, sözünde durur 120 batırı serbest bırakır.

Kış biter bahar gelir. Halk bir kişneme sesi duyar. Sesin bulunduğu yere gittiklerinde Emekes'ın kabri başında Kara At'ı görürler. Onu alıp yılkının içine alırlar.

Halk, Kara At'ı Karasakal'a hediye eder. Karasakal bu ata binip düşman üzerine yürür. Çarpışmada Karasakal 12 yerinden yaralanır. Kara At, onu alıp yurduna getirmeyi başarır.

Çar, Katay, Tamyan ve Böryen uruğundan beyleri çağırıp Karasakal'ın yakalanmasını emreder. Bu arada Karasakal hazırlığını yapar.

Çar ordusu Başkurt boyundan insanları casus olarak kullanır. Karasakal Abdullah adında casusun sözlerine güvenir. Bu sırada Abdullah'ın babası Akay'dan bir mektup alır. Akay, Karasakal'a oğluna güvenmemesini, dikkatli olmasını yazmıştır. Mesut ve Abdullah'ın adamları Karasakal'ı yaralar. Karasakal, yaralı halde Kazak taraflarına kaçar. Çar'ın askerleri yurda baskın yapar, her tarafı darmadağın eder, insanları öldürür, sağ kalanları esir olarak satar.

Kaynakça:

Suleymanov, Ahmet-Gaynislâm İbrahimov-Metin Ergun, *Başkurt Destanları 4 –Kahramanlar Hakkında Destanlar-Ozanlar,* (Türkiye Türkçesine Aktaranlar: Metin Ergun-Gaynislâm İbrahimov-Feride Aetbaeva-Mehmet Yasin Kaya), Türk Dil Kurumu Yayınları, C. 4, Ankara, 2014, s. 179-193.

KARA GELİN

Âşık Üzeyir'in tasnif ettiği bir aşk hikâyesidir. Hikâye tamamlamamıştır. Hikâyedeki hadiseler gerçeğe yakın olarak aktarılmıştır. İçinde manzum kısım yoktur.

Üzeyir, defterine yazdığı bu hikâyeyi 1943'te Pertev Naili Boratav'a vermiştir.

Hikâye İlhan Başgöz tarafından şöyle özetlenmiştir:

"Üzeyir gençliğinde deli bir oğlandır. Amcasının evinde yaşamaktadır. Amcası öldürülür.

Üzeyir, Posof'un Humanis köyünden, yeğeni Hüsniye'ye âşık olur. Kızın ailesi ile beraber yaylaya çıkar. Hüsniye'nin ailede Kara Gelin adlı bir akrabası vardır. Ailede gerçek otorite bu Kara Gelin'dir.

Üzeyir ,yayla yolunda Hüsniye'ye yakın yürür. Birbirlerini severler, evlenmeye karar verirler. Kara Gelin bu evlenmeye karşıdır. Bir ihtiyar adamı Hüsniye'yi kaçırmaya razı eder. İhtiyar, kızı kaçırır.

Bu haberi duyan Üzeyir kırk gün baygın kalır. Bu baygınlık gerçek aşkın işaretidir.

İki hoca, Üzeyir'i ziyaret ederler. Üzeyir onlardan bir muska ister. Öyle bir muska ki Hüsniye'yi Üzeyir'in evine getire. Hocalar, el değirmeni ile bir sihir yaparlar ve Üzeyir'e derler ki, 'Hüsniye şimdi evinin önünden geçiyor.' Üzeyir dışarı çıkar. Gerçekten Hüsniye'nin kıyafetinde, ona benzeyen bir kız görür.

Üzeyir, kızı takip eder. Kız derin bir uçuruma atlar ve Üzeyir'e 'Arkamdan gel.' der. Üzeyir de uçuruma atlar ve bir bacağını kırar. Bu, Hüsniye değil bir peri kızıdır. Üzeyir bu kızla yatmaz, bütün gece ağlar. Ve peri kızına Hüsniye'ye aşkını anlatır. Peri kızı da Üzeyir'le Hüsniye'yi evlendirmeye karar verir. Ama bu iş olmaz.

Üzeyir'e acıyan köy halkı, Hüsniye'yi onun evine getirir ve kapıyı kilitlerler. Ahıska valisi iki gencin evlenmeden bir evde kaldığını öğrenir, bunu suç sayar. Üzeyir valinin korkusundan evden kaçar. Konya, Şam, İstanbul'u dolaşır. İstanbul'da, Sultan Mahmut'un âşığı olur. On sene Sultan Mahmut'a âşıklık yapar.

Hüsniye'nin kocası ölür. Üzeyir'den beddua aldığı için Hüsniye kör olur. Hüsniye Hacı olmak için Mekke'ye gider. Oradan Üzeyir'e hediyeler gönderir."

Kaynakça:

Başgöz, İlhan, *Türkülü Aşk Hikâyeleri*, Pan Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 242.

KARA HAN

(Bkz. *MUHAYYELÂT-I AZİZ EFENDİ)*

KARA KASKA ATLI KAMBAR

(Bkz. *KAMBAR BATIR*)

KARA KUZGUN

Hakas Destanıdır. Hakaslarda "Kara Husun" adıyla bilinmektedir. Pavel Vasilyeviç Todanov (1906-1973) tarafından anlatılan destan, Ali Ilgın tarafından Türkiye Türkçesine çevrilmiş, 2008 yılında yayımlanmıştır. Todanov Marcah Todanov, Sarğa Tabakov, Yak Todanov ve Vays Kujakov gibi hayçıları yetiştirmiştir.

Destanın tamamı manzumdur ve genellikle yedi dizedir. Toplam 4244 dizedir. 4244 dizedir.

Destanın diğer Hakas destanlarında olduğu gibi mitilojik unsurlarla örülüdür.

Sözgelişi, don değiştirme motifi sıkça karşımıza çıkar. at ota, bozkurt dokuz Kara Kadın'a dönüşür. Destan kahramanları sivrisineğe, altın yüzüğe, guguk kuşuna dönüşebilmektedir.

Destanın özeti şöyledir:

Ak yazının ortasında, yüksek sıradağın altında, ak malın dışında, büyük halkın ardında, üç göğü yükselip aşan dokuz katlı demir bir tapınak, bu tapınağın üstünde de bir Ak Saray vardır. Saray dokuz katlı demir tapınağın zirvesinde ışıldar. Bu tapınağın içinde annesi ve babası olmayan bir abla ile kardeş konuşmaktadırlar. Ablanın adı Altın Arığ, kardeşin adı ise Kara Kuzgun'dur.

Altın Arığ, bir gün kardeşine sapsarı atlı Sarı Taycı ile kızıl kır atlı Hlanır Taycı'nın kendilerine doğru geleceğini söyler. Biraz sonra Sarı Taycı gelir. Dokuz koç ve dokuz tulum içkiyle Ak Saray'a girer, kendisini tanıtır. Biraz sonra da Hlanır Taycı gelir. O da getirdiği dokuz koç ve dokuz tulum içkiyi alıp içeriye girer ve Altın Arığ'a kendisini tanıtır.

İkisinin geliş sebebi Altın Arığ'ı almak istemeleridir. Kara Kuzgun, onu dokuz yiğit kardeşten istemelerini söyler. Sarı Taycı, dokuz kardeşin yanına gider. Aralarında kavga çıkar. Dokuz yiğit kardeş Sarı Taycı'yı öldürüp ikiye bölerler, yarısını ak zirveye, diğer yarısını da ak ırmağa doğru fırlatırlar ve atını da parçalarlar.

Onları uzaktan izleyen Kara Kuzgun, Hlanır Taycı'ya dokuz kardeşin yanına gitmesini ister. Hlanır Taycı, atına binip onların yanına gider, onlarla çarpışır ve dokuzunu da öldürür.

Üzen Arığ adlı kız oraya gelir, Hlanır Taycı ile kavgaya tutuşur. Kavga dokuz gün sürer ve sonunda Üzen Arığ, Hlanır Taycı'yı öldürür.

Kara Kuzgun, ablası Altın Arığ'dan kendisinin evleneceği bir kız söylemesini ister. Ablası da Altın Han'ın kızı Han Kız ile evlenebileceğini söyler.

Kara Kuzgun ablasının yanına gider. Altın Arığ, Kara Kuzgun'a atının sözünden çıkmamasını tembihler. Ardından Hlanır Taycı'nın cesetini getirmesini ister. Kara Kuzgun, onun isteğini yerine getirir, ablasıyla vedalaştıktan sonra atı Ay Kara'ya binip yola çıkar.

Ay Kara kuş gibi uçar ve Han Kız'ın yurduna yaklaşır. O sırada dile gelir ve Kara Kuzgun'a kendisinin ak ota, Kara Kuzgun'un da sivrisineğe dönüşmesi gerektiğini, orada ayın ve güneşin olmadığını bu sebeple kızıl puhu kılığını bulup sarı suya sokmasını böylece etrafın aydınlanacağını söyler. Eğer bunları yapmazsa Han Kız'ı asla alamayacaklarını belirtir.

Kara Kuzgun,-Han Kız'ın yurduna gelir ve Ak Saray'ı fark eder. Atından iner ve atı Ay Kara, ak ota dönüştürür, kendisi de sivrisineğe dönüşüp Ak Saray'a doğru uçar. Ak Saray'a ulaşınca da dumana dönüşüp kapı aralığından içeri girer. İçeri girince Han Kız'ı görür ancak içerisi ablasının ve atının dediği gibidir. Ne ayın parlaklığı ne de güneşin ışığı vardır burada ve oradaki kızıl puhu kılığı fark eder ve onu suya sokmaya karar verir. Onu tutmak ister ama elinden kaçırır. Etrafta onu ararken Ay Kara'nın sesini duyar. At, sahibinden yardım istemektedir. Bunu duyan Kara Kuzgun hemen Ak Saray'dan çıkıp atının yanına gider ve atının kızıl puhunun bir kanadını zorla tuttuğunu görür. Hemen ona yardım eder ve kızıl puhunun elbisesi elinde kalır.

O sırada, Han Kız ovaya iner. Elbiseyi alan Kara Kuzgun, Han Kız'ın yanına gider ve onun kendisi için yazıldığını söyler. Onu dinleyen Han Kız eğer kendisi için yazıldıysa bunun mutlaka babası Altın Han'ın altın kitabında yazacağını söyler ve bu kitaba bakmak için Ak Saray'a gider. Kitabı bulup okur ve Kara Kuzgun'a varmayı

kabul eder. Han Kız eşyalarını toplar ve halkına şimdiye kadar nasıl yaşadılarsa öyle yaşamaya devam etmelerini söyleyip Altın Taş'ı hanbey yapar ve Ak Boz ata biner. İki sevgili yola çıkarlar.

Yurtlarına doğru ilerlerken bir an Kara Kuzgun, Ak Boz atı göremez ve kendi atına kızar. Ay Kara ise Ak Boz'un çoktan gittiğini söyler. Demir tapınağa geldiklerinde gerçekten de Ak Boz'un kendilerinden çok önce geldiğini görürler. Kara Kuzgun atını bağlayıp gelir ve ablasının hala ölü bedenin yanında beklediğini görür. Bunun üzerine Han Kız'a dönüp yetenekliyse bu ölüyü diriltmesini söyler. Bu sözü işiten Han Kız ak ipek şalını çıkartıp büyü yapar ve Hlanır Taycı'yı diriltir. Bunu üzerine Kara Kuzgun, Hlanır Taycı'ya ablasını verir. Ardından düğün olur ve sonunda Hlanır Taycı Kara Kuzgun'un ablasını alıp atına biner, yurduna gider.

Kara Kuzgun onların ardından halka ziyafet verir ve düğün biter. Akşam olduğunda Kara Kuzgun yatağına geçer. Tam uyuyacağı zaman güzel eşi Han Kız'ın ağladığını görür ve bunun nedenini sorar. Han Kız Hlanır Taycı'nın yolda kırk bahadırın eline düştüğünü ve yedi yerinden mızraklandığını hissettiğini, bu yüzden ağladığını söyler. Bunları duyan Kara Kuzgun hemen hazırlıklarını yapar ve eşiyle vedalaşır. O esnada eşi bir torba ekmek getirip kocasına verir. Kara Kuzgun'a yetmiş kat yerin altında, yetmiş köşeli bakır evin olduğunu oraya gittiğinde karşısına Kara Kadın'ın çıkacağını ve onun üzerinde üç parmak kül olduğunu göreceğini, o külü süpürüp kucaklayıp oturmasını bu torbayı da Kara Kadın'ın önüne koyasını söyler.

Kara Kuzgun bir torba ekmeği alıp yola çıkar. Biraz gittikten sonra Ay Kara' ile yeraltına inerler ve yetmiş köşeli eve gelirler. Kara Kuzgun torbayı alıp attan iner ve eve girer. Girdiğinde orada Kara Kadın'ı görür. Kara Kadın'ın karşısına oturur. Kara Kadın, gelen ekmekleri yer ve Kara Kuzgun'a eniştesi Hlanır Taycı hakkında bilgi verir. Kırk Bahadır'ın nerede olduğunu ve onların elinden eniştesi Hlanır Taycı'yı nasıl kurtaracağını anlatır.

Kara Kuzgun, atına biner ve doğruca Kırk Bahadır'ın yurduna gider. Oradan bir ağaç söker ve bahadırlarla savaşa başlar. Düşmanlarına vurdukça daha da çoğalarak üzerine geldiklerini görür. Savaş devam ederken Kara Kadın'ın dediği her şey tek tek olur. Bunlardan haberi olan

Kara Kuzgun hepsine karşı tedbirlidir. Önce ala bir pars ortaya çıkar, ardından Ak Saray'dan Kara Kadın'ın dediği gibi önce kızıl tilki çıkıp kızıl denize girer. Ardından ala tilki ve kara tilki de çıkıp kızıl denize girer. Onlardan sonra türkü söyleyerek bir grup gelir. Onlar türkülerinde Ay Kara'nın öleceğini Han Kız'ın onların hanımı olacaklarını söylerler. Bunları duyan Kara Kuzgun hepsini öldürür. Ardından eniştesi Hlanır Taycı'yı bulur ve onu oradan kurtarır. Sonra kara tilki denizden çıkıp önlerinden geçip koşar. İki alp bu tilkinin peşinden gidip onu takip ederler. Kara tilki bir kara çadıra girer. İki alp o çadırın önüne gelir ve atlarını bağlarlar. Çadıra selâm verip girerler. Çadırda sırtında altmış belik sallanan, elli belik omuzuna inen kız, altın sofrayı açmış, içkinin sertini hazırlamış bir şekilde onları karşılar. Masaya oturur ve yemek yerler.

Onlar yemeğini yerken güzel ve hoş kız altın sandığına gider ve oradan altın bir düğme çıkartır. Bunu alıp Hlanır Taycı'nın elbisesine diker. Bunun üzerine Hlanır Taycı, evvelkinden daha güçlü olur. Ardından bu kız onları denemek içi altmış yetmiş alpı kendisinin gönderdiğini, Kara Kadın'a dönüşüp bir torba ekmeği yiyenin kendisi olduğunu söyler. Bunları duyan Kara Kuzgun, artık yurduna dönmesi gerektiğini düşünür ve aceleyle kızla vedalaşıp çadırdan çıkar. Hlanır Taycı da ardından gelir. İkisi beraber atlarına binip yola çıkarlar ve yer kapısına gelirler. Buradan çıkınca iki alp vedalaşır.

Hlanır Taycı evine doğru yönelir, Kara Kuzgun da kendi evine doğru gider. Yüksek tepeden yurduna baktığında her şeyi yolunda olduğunu görür ve doğruca demir tapınağın zirvesine gelir. Atını bağlayıp içeri girdiğinde hâlâ karısı Han Kız'ın ağladığını görür ve sebebini sorar. Karısı iki çocuk doğurduğunu ve önce doğanın güzel bir kız çocuğu olduğunu söyler. Alttaki kara şeytanlar ve üstteki kötü alplar bilmesin diye bu kız çocuğunu alıp demir tapınağın altında saklayıp beslediğini ancak onu kanatlı bir kuşun kapıp kaçtığını söyler. Ardından bir erkek çocuğu doğurduğunu adını Altın Saraçı koyduğunu belirtir. Atının adının da Sapsarı olduğunu, bu çocuğun da öz kardeşi Han Çiçekey'i bulmaya yemin edip atına binip gittiğini söyler. Bunu duyan Kara Kuzgun çok sinirlenir ve iki çocuğunu bulup getireceğini söyleyip hazırlıklarını yapar ve atına biner. Ancak Han Kız, Kara Kuzgun artık yaşlandığı için gitmesine izin vermez.

Bu esnada Altın Saraçı dağları, tepeleri, ovaları aşarak ilerlemektedir. Önüne yüksek kara bir zirve çıkar. Onu da aşınca bir kara ırmak görür ve o ırmağın yanında bir halkın yaşadığını fark eder. Bu yurtta büyük bir toy düğün verilmektedir. Altın Saraçı, kardeşinin burada olduğunu düşünür ve Sapsarı'dan iner. Atını, ak ota dönüştürür. Kendisi de sivrisineğe dönüşür ve Ak Saray'a doğru uçar.

Ak Saray'ın penceresine konar. İçeride altın masanın bir başında Kara Molat'ın diğer başında da güzel bir kızın oturduğunu görür. Güzel kız Kara Molat'a, kaderine yazılmış kişinin Altın Saraçı olduğunu, onu beklediğini, eğer yanına gelirse kız kardeşi Han Çiçekey'i nereye kaçırdıklarını söyleyeceğini anlatır. Kara Molat, merak edip Han Çiçekey'in nerede olduğunu sorar. Kız da Timir Pirgen, Tilti Pirgen, Kara Künye ve Kara Mool kardeşlerin yurdunda olduğunu söyler. Altın Saraçı bunu duyar.

Hemen atına binip yola çıkar. Bu esnada atı dile gelir ve gidecekleri yolun uzun olduğunu sağ yelesinin altındaki sarı ipek şalı çıkartıp onunla vurursa daha hızlı gideceklerini söyler. Altın Saraçı atın dediklerini yapar. Göz açıp kapayıncaya kadar o dört kardeşin yurduna gider. Burada kardeşini prangalara bağlı bir şekilde bulur ve onu kurtarır. Ardından Ak Saray'a gider, Kara Küye alpı uyur halde bulur. Kara Küye'ye tokat atar, Kara Küye ayağa kalkar. Altın Saraçı'ya saldırır ancak Altın Saraçı onu tek hamlede öldürür. Timir Pirgen ve Tilti Pirgen oraya gelir. Altın Saraçı bu iki kardeşi de öldürür. Bu dört kardeşin kötü olan soyunu tüketmek için hemen Ak Saray'a koşar.

Karşısına Kara Mool çıkar. Altın Saraçı oku ile Kara Mool'u öldürür. Ardından Kara Mool'un dayısı Külbir Han'ın kaynamış kara kazanına gider. Burada dokuz gözlü canlı oku dokuz yerinden kırıp yok eder ve Külbir Han'ı da öldürür. Geri dönerken karşısına Dönüp giderken dokuz kişinin kucağına sığmayan, alnından gözlü kara kadın çıkar. Altın Saraçı, kara kadını da sol koluyla tutup kaldırır ve onu da öldürür. Atı Sapsarı yanına gelir. Altın Saraçı atına binip hızla oradan uzaklaşır.

Yolda, karşısına yerden ayı tırnaklı bir insan eli çıkar. Kılıcıyla o eli kesmeye çalışır ama ilk vurmasında kılıcı paramparça olur. Ardından mızrağını çıkartıp vurur ama o da parçalanır. Bunun üzerine sağ

koluyla bu eli kavrayıp onu yukarıya çeker. Bu, yerin altında bakır kayada yaşayan kara kat oğlu gözü kör Kara Nüügil'dir. İkisi arasında sıkı bir mücadele başlar. Mücadele günlerce sürer. Altın Saraçı yorgun düşer, yere yatar. Bunu gören atı Sapsarı, Altın Saraçı'yı iki bacağından tutup sarı yazıya doğru sürükler. Altın Saraçı'nın bir müddet sonra aklı başına gelir, atına atlayıp oradan uzaklaşır.

Altın Saraçı, yüksek bir dağı aşıp ırmak kıyısında yaşayan insanların yanına gelir. Çırpınıp silkinir, uyuz konur atlı Hodır Tas'a dönüşür. Atına ters binip türkü söyleyerek onların yanına gider.

Bu sırada köyde düğün olmaktadır. Hodır Tas / Altın Saraçı dokuz kazanda et pişiren dokuz kölenin yanına gider. Köleler onu kovalarlar. Bu esnada güzel kız, Hodır Tas'ı görür ve yanına gelir. Hodır Tas'a Kara Molat'ın kendisini zorla aldığını söyler ve ondan Kara Molat'ı öldürmesini ister. Bunu duyan Hodır Tas eğer onunla evlenmeyi kabul ederse Kara Molat'ı öldüreceğini söyler. Güzel kız da mecburen Hodır Tas'ın şartını kabul eder. Kara Molat öldükten sonra Hodır Tas'ı bir şekilde kandırabileceğini düşünmektedir. Hodır Tas, halka güzel kız Altın Sas'ın ona varacağını duyurur.

Altın Saraçı / Hodır Tas, Ak Saray'a gider ve Kara Molat'ı öldürür. Bunu gören Altın Sas, gelip Hodır Tas'a sarılır ve ona babası Sarı Han izin verirse onunla evlenebileceğini söyler. Beraber yola çıkarlar. Kız, Hodır Tas'tan tiksindiği için önde gider ve Ak Saray'a girip babasına uyuz konur atlı Hodır Tas'la evlenmek istemediğini, kendisinin kaderinin Sapsarı atlı Altın Saraçı olduğunu söyler. O sırada Hodır Tas oraya gelir. Tepesinde altmış-yetmiş bin sinek uğuldamaktadır. Yanında getirdiği dokuz tulum içkiyi altı kuplu dökme kazana döker. Bir kadeh içki doldurup Sarı Han'a verir ve ona kızını verip vermediğini sorar. Sarı Han da biraz düşündükten sonra kızını ona verir. Bunu işiten Altın Sas, bütün sesiyle hıçkırır ve ağlayarak Hodır Tas'a varmaktansa öleceğini, kaderinin Sapsarı atlı Altın Saraçı ile yazıldığını söyler. Hodır Tas, bunları duyunca Altın Sas'a onu zorla götürmeyeceğini eğer böyle istiyorsa burada kalacağını söyler ve onlarla vedalaşıp oradan ayrılır.

Büyük yurttan çıkınca uyuz konur atını çekip durdurur ardından aniden silkeleyip, savrulup çırpınırlar ve ot başı Sarı at kendi bedenine, Alp Altın Saraçı da kendi bedenine dönüşür. Tekrar Altın Sas'ın yanına

gelir. Sarı Han'dan kızı alır. Sarı Han, bütün halkını çağırıp kızın düğününü yapar.

Altın Saraçı, Altın Sas'ı sarsıp altın yüzük edip sağ cebine koyar ve vedalaşıp büyük yurttan çıkar. Dağları, tepeleri, ovaları aşar ve dokuz yüzlü demir tapınağın zirvesine çıkar. Baba yurduna gelir, altın direğe bağlayıp içeri girer. Babası Kara Kuzun ve annesi Han Kız, oğullarının geldiğini görünce ona kızlarını getirip getirmediğini sorarlar. Alp Altın Saraçı, sağ cebinden altı çatallı altın püskül çıkarıp bırakır. Kız güzeli, kendine gelir ve karşılarında durur. Ardından sol cebinden altın yüzük çıkarıp bırakır. Elli belik sırtına inen kız kendine gelir ve karşılarında durur. Han Çiçekey ve eşi Altın Sas yan yana otururlar.

Altın Saraçı, başına yiğitler toplayıp dokuz katlı demir tapınağın zirvesine çıkar. Orada toy-düğün başlar ve büyük bir ziyafet verilir. Düğün bitince delikanlılar dağılıp evlerine giderler.

Bir gün yemek yerken iki altın guguk kuşu Altın Saraçı'nın yanına gelir. Hoş ve güzel iki kız kendi bedenine dönüşür ve içeri girip ağlamaya başlarlar. Altın Saraçı, onlara kim olduklarını ve neden ağladıklarını sorar. Kızlar, altın dağın eteğindeki Kara Han'ın kızları olduklarını, kara yerin şeytanı Kırk kulaçlı, kızıl kara atlı Han Hırçotay'ın gelip yurtlarını bastığını ve yardıma ihtiyaçları olduğunu söylerler. Altın Saraçı, Altın yaylanın eteğinde Hlanır Taycı adlı eniştesinin oturduğunu, kendilerine onun yardım edebileceğini söyler. Ancak iki kız Altın Saraçı'yı götürmek istemektedir. Altın Sas da Altın Saracı'ya yardıma gitmesini söyler. Altın Saraçı, hazırlığını yapar, silahlanır yola çıkar. Atı, kuş gibi uçarak onu Han Hırçotay'un yurduna getirir. O sırada Hırçotay'ın ihtiyar Kara Han'ı dövdüğünü görürler. Altın Saraçı haykırıp Han Hırçotay'ın önüne çıkar. Han Hırçotay'ı kavrayıp gökyüzüne kaldırıp yere vurur ve başını ezip öldürür. Ardından kızıl kır atı yakalayıp iki kulağını ve kuyruğunu keser.

Kara Han, Altın Saraçı'yı alıp Ak Saray'a götürür ve onu burada Kara İpek nineyle beraber üç gün misafir eder. Üçüncü günün sonunda Altın Saraçı vedalaşıp gider. Yolda atı Sapsarı ardında Altın Saraçı da ölür.

Beş aylık hamile olan Altın Tas, bu arada bir erkek çocuk doğurur. Daha henüz doğmuşken bu bebeği Ak Saray'da etrafında kimse tutamaz. Bebek, yedi kat yerin altına gider orada Üzüt'ün kızı Üzen Arığ'a rastlar. Üzen Arığ, ağlamakta olan bebeğe niçin ağladığını sorar. Bebek, annesi beş aylık hamile iken babasının öldüğünü, ancak annesinin onu yaşadığını sandığını, bu yüzden ağladığını ve babasını bulup getirmek istediğini söyler.

Üzen Arığ, onu kül dökülen yazıya götürür. Burada külü yükseltmeden geçerse ölmeyeceğini, külü yükseltip tepip giderse canını alacağını söyler. Bunun üzerine çocuk, kül dökülen ak yazının kuzeyine yürür. Üzen Arığ, onu bu sefer de gök otlu gök ovaya götürür. Burada da küçük oğlana bu ovada büyüyen gök otunu dalgalandırmadan yürürse ölmeyeceğini yok eğer dalgalandırırsa canını alacağını söyler. Saygın çıplak oğlan yine bağırıp sıçrar ve kuzey tarafına adım atıp durur. Bunu da geçince Üzen Arığ onu bu sefer bir tepeye götürür. Bu tepeyi altı çatallı eski kavalı basıp kırmadan aşar, elli şarkıyla iner, altmış türküyle dönerse ölmeyeceğini ama yapamazsa canını alacağını söyler. Çocuk kavala çıkar, elli türküyle inip altmış şarkıyla döner. Bunu gören Üzen Arığ ona yaşları ve kaderlerinin beraber yazıldığını söyler ve beraber yurda varırlar.

Yurda geldiklerinde kırk pencereli evi görüp içine girerler. Buraya geldiklerinde küçük çocuk, Üzen Arığ'a artık evleneceklerini o yüzden annesine gidip bu haberi vermesini ve ardından toy-düğün yapmaları gerektiğini söyler. Ona hak veren Üzen Arığ dokuz anahtarı alır ve tam evden çıkacağı zaman küçük çocuk Üzen Arığ'a yolda anahtarı kaybedebileceğini bu yüzden anahtarı bırakması gerektiğini söyler. Bunun üzerine Üzen Arığ, dokuz anahtarı bırakır ve ona, eğer bu ambarları açıp bakarsa dokuzuncu ambarı kesinlikle açmaması gerektiğini söyler ve gider.

O gittikten sonra mukozalı çıplak çocuk sekiz ambarın hepsini açıp bakar ancak aradığını bulamaz. Dokuzuncu ambarı açtığında babasının bedenini burada bulur. Bunun üzerine küçük çocuk Kara Kuzgun'un atı Ay Kara'yı kendisine yardıma çağırır. Onu duyan Ay Kara gelir ve Altın Saraçı ile Sapsarı atı alıp demir tapınağın zirvesine çıkarır.

Ay Kara at gittikten sonra Üzen Arığ gelir ve olanları anlar. Ardından küçük çıplak oğulla kapışmaya başlar. Onlar boğuşurlarken dokuz gün geçer. Dokuzuncu günün sonunda Üzen Arığ küçük çocuğu kaldırıp fırlatacakken kara yerin altından alnında belikli Kara Kadın çıkar. Kızına onu öldürürse, ona varamayacağını söyler. Bunun üzerine Üzen Arığ durur. Bunu gören küçük çocuk dönüp Üzen Arığ belini kavrar ve onu iyice sıkıştırır. Anne Kara Kadın, bunun üzerine kızına yardımcı olur. Bu sefer küçük çocuk kaynanasına vurur. Buna kızan Kara Kadın çıkıp onunla kavgaya başlar. Birbiriyle boğuşarak günler geçer. Dokuzuncu günün sonunda Kara Kadın yer altına geri iner.

Onlardan kurulan çocuk, oradan ayrılır ve zirveye çıkmaya başlar. Yoluna bu sefer bir kulağını açan, bir kulağını kapatan Kara Alp çıkar. Kara Alp uyumaktadır. Küçük çocuk onun yolunda uyumasına sinirlenir ve yaklaşıp onu tokatlar. Sonra da sağ kolundan tutup kaldırır ve onu altı kez döndürüp yere vurur. Bunun üzerine Kara Alp kalkar ve kavgaya başlarlar. Böyle günler, aylar geçer ama birbirini yenemezler. Sonunda dokuz yıl geçer ve dokuzuncu yılda küçük oğul onu omurgadan kavrar ve sıkıştırır. Bunun üzerine Kara Alp üç kez ıslık çalar ve o anda dağ sırtından dokuz bozkurt koşarak küçük çocuğun baldırına yapışır. Küçük çıplak oğul can acısıyla bu kurtları kuyruğunda yakalar ve bir yere çekip vurur. Bunun üzerine gök gürülder ve bu dokuz bozkurt dokuz Kara Kadın'a dönüşür. Ardından Kara Alp üç kez daha ıslık çalar ve bu sefer de tepe üzerinden dokuz kara kurt gelip yine Çıplak Oğlan'ın baldırına yapışırlar. Çıplak Oğlan, canının acısıyla onların kuyruğundan tutup vurur ve bu sefer de bu dokuz kara kurt dokuz Kara Alp'a dönüşür. Böylece Kara Alp çağırabileceği herkesi çağırır. Aralarında boğuşma başlar. Sonunda Çıplak oğul, Kara Alp'ı alıp gökyüzüne kaldırır ve bel kemiğini beş yerden vurup kesip onu fırlatır.

Çocuk, kara tümsek yastıklıları, kara çamur döşeklileri tamamen yok etmedikçe babasına ulaşamayacağını anlar. Dağları denizleri aşar, Ak zirveyi ve kara zirveyi geçer. Yüksek bir tepeye çıktığında Kara zirvenin eteğindeki demir melez ağacın gövdesindeki dokuz Kara Alp'ı görür ve koşarak onların yanına gelir. Geldiğinde dokuz Kara Alp bir Alp olur. H3alâ bir adı olmayan bahadır çocuk sağ elini gökyüzüne kaldırıp Kara Alp'ın yanağına öyle sert vurur ki bu tokadının sesi her yerden

duyulur. Bunun üzerine aralarında kavga başlar. Çok geçmeden çıplak çocuk alpın ensesini altı yerden, bel kemiğini beş yerden kesip fırlatır. Bir alpın oradan sarı bir atla geçtiğini görür. Bunu gören çıplak çocuk oraya gidip atı almak ister ve bu alpın yanına gelir. Önce atın üstündeki alpa selâm verir ve atını istediğini söyler. Meğerse bu atın üstündeki Altın Saraçı'dır, atı Sapsarı'nın üstünde oğlunu aramaktadır. Bu çıplak çocuğu görünce oğlu olduğunu anlar. Hemen attan iner ve ona; "Ölen bedenimi dirilten biricik oğlum sensin." deyip sarılır. Baba oğul özlem giderirler.

Altın Saraçı, oğlunu altın bıçak edip cebine koyar. Atına kamçıyı vurur ve Sapsarı, dört nala koşar. Aralıksız uzun bir yoldan sonra aylı, güneşli yere çıkarlar. Oradan enişte Hlanır Taycı'nın yurduna girer. Yurda gelip Ak Saray'a varınca içeri girip öz kız kardeşi Han Çiçekey'le selâmlaşır. Han Çiçekey ağabeyini ağırlar, sohbet ederler. Ardından Altın Saraçı yurduna dönmesi gerektiğini söyleyip oradakilerle vedalaşır. Kendisi Sapsarı'ya, kız kardeşi de Kızıl Konur ata biner.

İki kardeş yola çıkar. Uzun bir yolculuktan sonra yurtlarına gelirler. Atlarını bağlayıp Ak Saray'a girerler. Altın Saraçı altın cebinden altı katlı altın bıçağını çıkarır. Bıçak bıçak oğula dönüşür. Anne ve oğul kavuşup özlem giderir. Ardından Altın Sas, oğlu için kara sandıktan kızıl ipek gömlek, kara kırma pantolon ve kara maroken çizme çıkarıp çıplak oğlunu giydirir.

Bundan sonra bu oğul, kendisinin artık bir adının da olması gerektiğini söyler ve bir toy verip herkesi davet eder. Gelenlerden kendisine ad vermesini ister. Kötü ad verenlerin boynunu keseceğini söyler. Bunun üzerine kimse korkusundan bir ad veremez. Sonunda bir ihtiyar çıkar ve ona Sapsarı atlı Altın Saraçı'nın oğlu Ak sarı atlı Han Saraçı adını verir. Bu ad onun da hoşuna gider ve artık bu adla anılır.

Alp Han Saraçı, altı ayaklı yatağa yatar ve dokuz günlük alp uykusuna yatar. Sonra uyanır ve saraydan çıkıp atına bakar. Ardından annesinin yanına gider. Annesi oğlunun bir yere gideceğini ve buraya giderken kendi sözünü dinlemesi gerektiğini söyler. Eğer dinlemezse başına felâket geleceğini belirtir. Gideceği yerin han gökyüzü ile kara yerin insan sakalıyla birleşip yükselen yer olduğunu, o yere gittiğinde yavaş adımlarla hareket etmesi gerektiğini, orayı geçtikten sonra at

bağlanan altın direkte gümüş tüylü kahverengi at ile sarı boynuzlu Kara boğanın bağlı olduğu bir yere geleceğini, buradan içeri girdiğinde çatal başlı Çilbigen'in dokuz Kara Kadın'la oturduğunu göreceğini söyler. Çilbigen'e selâm vermesini ve ona içki kadeh vermesini söyler. Bunun üzerine Han Saraçı annesinin sözlerine pek de inanmadan hazırlıklarını yapar ve yola çıkar.

Saygın Ak Sarı at dört nala dağları, tepeleri aşarak ilerler. Bir tepeyi aştığında ileride han gökyüzü ile kara yerin insan sakalıyla birleşip yükseldiğini görür ve o zaman annesinin sözünün gerçek olduğuna inanır. Burada annesinin söylediği gibi yavaş adımlarla ilerler. Ancak böyle yol bir türlü bitmez. Bunun üzerine dayanamaz ve atını dört nala sürer. Atla böyle giderken bir elin atın dört toynağını tuttuğunu görür ve çok sinirlenir. Atından iner ve oradaki bütün sakalı çekip çıkartır. Sakalı çekince kara yerin altından bir kara kişi çıkıp yükselir. Soluğu kesilerek Han Saraçı'ya kendisinin yerin sahibi Çik Tas olduğunu, boğulduğu için kendisini çabucak bırakmasını söyler. Ancak Han Saraçı pek oralı olmaz ve onu tutmaya devam eder. Çok geçmeden yer sahibi Çik Tas kara kurşun olup yeraltına akıp gider. Han Saraçı, ilerlemeye devam eder ve han gökyüzü ile kara yerin birleştiği yere gelir. Bundan sonra atına kamçı vurur ve bir aylık yolu ara vermeden, bir yıllık yolu yedi gün olmadan geçer.

Han Saraçı, bir tepeye çıkıp baktığında gök ırmağın suyunun yanında birçok halkın yaşadığını görür. Burada o kadar çok insan vardır ki at bağlayacak ağaç kalmamış insanlar oklarını yere batırıp atlarını ona bağlar olmuşlardır. Han Saraçı bunların arasına karışır ve gümüş tüylü kahverengi atın ve sarı boynuzlu kara boğanın bağlandığı yere gidip atını bağlar ve içeriye girer. İçeri girip baktığında alp iyisi altı sıralı, yiğit iyisi yedi sıralı oturur halde görür. Altın masanın başında ise göz arası karış kadar, kulak arası kulaç kadar olan bir alpın oturup içkinin sertini içtiğini görür. Kapı ardında da çatal başlı Çilbigen'i dokuz Kara Kadın ile otururken bulur. Dokuz Kara Kadın'ı kollarından tutup dışarı atar. Çilibigen'e elini uzatıp selâm verir. Bu yiğidi gören Sarı Sağın eşi Sarı Tarğan aracılığıyla ona bir ayran-içki gönderir. Alp iyisi Han Saraçı bunu içtikten sonra Sarı Salgın onun yanına gelip kim olduğunu sorar. Han Saraçı, kendisini tanıtınca oradaki halk şaşırır

çünkü onun namını yeraltındaki şeytanların soyunu kurutan kişi olarak duymuşlardır ve bunun gerçek olup olmadığını ona sorarlar. Han Saraçı, bunun gerçek olduğunu ağzındaki süt kurumadan, ensesi sağlamlaşmadan yeraltına inip şeytanları yok ettiğini söyler. Buraya da Sarı Salğın'ın kızını almaya geldiğini söyler. Onu duyan Sarı Salğın kimin atı gök kutsalı altın sincabı tutarsa kızını ona vereceğini söyler. Bunu duyan halk atlarını çözüp çıkarlar. Er yiğidi Han Saraçı da dokuz Kara Kadın'ı öteye fırlatıp Çatal başlı Çilbigen'e içkisini getirir. Çilbigen, Han Saraçı'nın yaptığı bu hizmetten son derece memnun olur. Ardından Han Saraçı da gider.

At güzelleri, yarışa gideli altı gün olmuştur. Çilbigen dışarıya çıkar ve sarı boynuzlu kara boğa ile ak sarı atın bağlı durduğunu görür. İkisini de çözüp gök kutsalı altın sincabı yakalayıp getirmelerini ister. Kendisi de atların yarışına bakmaya gider. Bu esnada Han Saraçı da Kümüs Tik ile mücadele içindedir. Akşam olur ve altın masaya oturup yemek yerler. Bir yandan da atların koşusuna bakmaya gelen Yedi başlı Çilbigen'e de et taşırlar. Et geldikçe Çilbigen daha çok et ister. Sonunda kara boğa ile Ak sarı at gelirler.

Kümüs Tik, kızı almak için Han Saraçı'ya saldırır. Er üstünü Han Saraçı'ya vurup onu yere düşürür. Bunun üzerine aralarında kavga başlar. Günlerce savaşırlar. Dokuzuncu günün sonunda Han Saraçı onun ensesini altı yerden, nice belini yedi yerden kesip onu fırlatır. Bundan sonra Han Saraçı'nın karşısına Çilbigen çıkar ve ona kızı doksan yüzlü kara kadın uyanmadan alıp gitmesini, eğer onlar uyanırsa ata yurdunun sahipsiz kalacağını söyler. Bunu duyan Han Saraçı Ak Saraya doğru koşup girer. İçeride doksan yüzlü Kara Kadın uyumaktadır. Han Saraçı hemen oradan uzaklaşır ve Sarı Salğın'ın yurduna gitmek ister. Bu yol uzun ve yorucudur. Bu esnada dağ sırtından Ak sarı at gelir. Atına biner ve Sarı Salğık'ın Ak Saray'ına gelir. İçeriye girip ihtiyar Sarı Sağlık'tan kızını ister. Sarı Sağlık da Sarı Marha kızını seve seve böyle bir yiğide verir. Bunun üzerine ortaya kız güzeli Sarı Marha çıkar. Han Saraçı'nın karşısında önden bakınca ay gibi, arkadan bakınca güneş gibi durur. Han Saraçı onu görünce gönlünü kaptırır ve kızı alır. Ardından bütün halk çağırılıp ziyafet verilir.

Düğün, kısa sürer ve Han Saraçı artık yurduna gitme vaktinin

geldiğini söyler. Sarı Marha'yı altın yüzük edip cebine koyar ve vedasını edip çıkar. Ak sarı atına biner ve kamçıyı vurup dört nala giderler. Ak sarı at dağları, tepeleri aşar. Aladoğan gibi süzülür. Bir aylık yolu ara vermeden geçerler. Bir yıllık yolu yedi gün olmadan geçerler.

Yolda ilerlerken Han Saraçı yüksek tepenin üzerinde dokuz yüzlü Kara Alp'ın yattığını görür. Kara Alp'ın kendi yolunda yattığını görünce sinirlenir ve onu iki kolundan tutup fırlatır. Kara Alp altı dere, altı tepe geçip düşer ancak ölmez. Dönüp o da Han Saraçı'yı kolundan tutup fırlatır. Han Saraçı da yedi tepe aşıp, yedi dere üzerinden geçip düşer ve o da ölmez. Dönüp kavgaya başlarlar. Onlar kapışırlarken dokuz yüzlü Kara Alp, Han Saraçı'ya dost olduklarını söyler ve silkinip çatal boynuzlu Kara boğalı çatal başlı Çilbigen olur. Dostunu karşısında gören Han Saraçı yaklaşıp tokalaşır onunla ve ondan toy-düğününde yardım etmesini ister.

Bunlar yola çıkarlar ve uzun bir yoldan sonra Han Saraçı'nın yurduna varırlar. Ak Saray'a girip selâm verirler. Çatal başlı Çilbigen'i baş köşeye oturturlar. Büyük babası Kara Kuzgun onları buyur eder. Han Saraçı cebindeki altın yüzüğü çıkartır ve Sarı Marha ortaya çıkar. Halkın yaşadığı yerde, tapınağın başında toy-düğün ederler. Doru aygırları, kır aygırları kesip herkesi davet ederler. Kara boğalı çatal başlı Çilbigen Ak Saray'dan çıkıp dokuz tulum içki alıp getirir ve altı kulplu dökme kazana içinin tamamını döker. Bir kadeh alır ve bunu Kara Kuzgun'a verir. Ondan kızını ister. Kara Kuzgun da onun gibi bir yiğidi seve seve damatlığa kabul eder. Bunun üzerine Çilbigen el çırpıp silkinir ve iri boyunlu bora atlı Altın Tona kendi bedenine dönüşür. Bunu gören Han Çiçekey'in aklı başından gider. Kız içinde ayrı bir düğün yaparlar. Düğün sona erince bütün halk dağılır. Bütün alplar yurtlarına dönerler. Halka han-bey olarak Han Saraçı dikilir. Artık Kara Kuzgun, Altın Saraçı ve Han Saraçı alpların gitmediği yer ve onların şanını duymayan yeryüzünde hiçbir alp kalmamıştır.

Kaynakça:

Arıkoğlu, Ekrem, *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatı Antolojisi (Nazım-Nesir) Hakas Edebiyatı*, C. 25, T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2003, s. s. 100-107.

Bekki, Salahaddin, *Uzak Türk İllerinde Destanlaşan Evlilikler*, Öncü Kitap, Ankara, 2009, s. 292

Ilgın, Ali, *Hakas Destanları 2-Kara Kuzgun*, Türk Dil Kurumu Yayınları Ankara, 2008.

KARA KÜKEL

Tatar destanıdır. Destan metni mensurdur. Kara Kükel, doğumu ve büyümesi destanî özellikleri taşır. Günleri yıl gibidir ve yedi günde yedi yaşına gelir. Karşılaştığı pehlivanların hepsine üstün gelir.

Destan metni Fatih Urmançı tarafından yayımlanan Tatar Destanları adlı kitapta kaydedilmiştir.

Destanın özeti şöyledir:

Yetmiş yaşındaki bir ihtiyarın kırk yaşındaki karısı çocuk doğurur. Kara Kükel adındaki bu çocuk bir günde bir yaşına yedi günde yedi yaşına gelir. Bu çocuğun siyah kuyruklu, siyah yeleli kızıl yabani atı vardır. Bu çocuk yedi gün yedi gece yatıp uyur. Ve on ön dört yaşına uyuyarak girer.

Kara Kükel bir gün atına binip yola çıkar. Yolda Timer Alıp adında bir pehlivanla karşılaşır. Birbirlerine nereye gittiklerini sorarlar. Kara Kükel, iş için yola çıktığını söyler. Timer Alıp da rüyamda Kara Kükel adlı bir çocuğun doğduğunu bu çocuğun genç olursa yeryüzünde yiğit koymayacağını ve çocuk zamanında onu öldürmeye gittiğini söyler. Kara Kükel "O çocuk benim." der.

İki pehlivan güreşe tutuşur. Yedi gün yedi gece güreşirler. Kara Kükel, tam onu öldüreceği vakit Timer Alıp dost olmayı ve bir kızı olduğunu kızını ona vereceğini söyler. Bana inanmayan Kara Kükel'e Timer Alıp yemin edip "Eğer kızımı vermezsem kendime eş yaparım." der.

Timer Alıp, sözünde durur. İki gence düğün yapılır. Kara Kükel bir gün bir ay ,iki gün deyip iki ay, üç gün deyip üç ay yatar. Uyandığında kızdan bir istekte bulunur. Kızın babasına gidip kendisinin karşısına güçlü bir pehlivan çıkarmasını istediğini söyler. Eğer dediğini yapmazsa onu öldüreceğini bildirir.

Kız, durumu babasına anlatır ve Kara Kükel'e Çuyın Alıp denen birisini haber verir. Kara Kükel, hazırlanıp onun yanına gider. Çuyın Alıp; "Vuruşmak mı güreşmek mi istersin?" diye sorar. "Vuruşmak baba işi!" deyip güreşirler. Kara Kükel üstün gelir, tam onu öldüreceği sıra Çuyın Alıp, öldürmezse kızını kendisine vereceğini söyler.

Kara Kükel, Çuyın Alıp'ın kızı ile düğün yapar. Kara Kükel üç gün de deyip üç ay yatar. Uyandığında kıza babasına gidip kendisinden daha güçlü bir yiğit bulmasını ister. Bulmazsa öldüreceğini söyler. Kaynatası onu çağırıp Yeş yiğit denen bir yiğidin olduğunu söyler. Kara Kükel onu da öldürmek için yola çıkar.

Kara Kükel, Yeş yiğitle vuruşurlar. O sırada Timer Alp'ın kızından olan Kuçkar Alp, gelip Yeş yiğidi yere vurur. ve babasına kendi oğlu olduğunu söyler.

Çocuk babasını yollayıp yolda yiğitlik ararken bir tilki görür. Tilkiye Yeş yiğidin evini sorar. Daha sonra tilki evini gösterir. Bir taş evi olduğunu ve evinde bir kızı olduğunu söyler. Taş eve gidip kızı alıp düğün yapar. Daha sonra kızı alıp babasının yanına giderler. Böylece rahatlayıp devlet kurup ömür sürerler.

Kara Kükel üzerine gelen düşmanların hepsini öldürür. Onların arasında Zöbeyde adlı kızı alır. Kara Kükel'in sekiz karısından yirmi sekiz çocuk doğar. Çocukların hepsi de Kara Kükel öldüğünde toplanıp mezarını kazıp, temizce yıkayıp, kefenleyip gömerler.

Kaynakça:

Urmancı, Fatih, *Tatar Destanları 1*, (Türkiye Türkçesine Aktaranlar: Vedat Kartalcık, Caner Kerimoğlu), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2007, s. 206-213.

KARA MUSSA

Karaçay-Malkar destanlarındandır. Karaçay'ın Keçeruk soyundan olan Kara Mussa, Kafkasya'da nam salmış birçok kaçaktan birisidir. Bir geline sahip olmak isteyen Kabardey prensi Hatohşuk oğlu Kasay adlı prensi ve üç generali öldürüp dağa çıkmış, 30 yıl dağlarda saklanmıştır. Kara Mussa, Kabarday halkı için bir millî kahramandır.

Destan, metni Ufuk Tavkul tarafından Türkiye Türkçesine çevrilmiş, Karaçay-Malkar Destanları, adlı kitapta yayımlanmıştır. Destanın tamamı manzumdur. Dizeler arasında ölçü birliği olmayıp, dize sayıları 11-18 arasında değişir.

Dizeler beyit veya dörtlük şeklinde olmayıp tüydek düzenindedir.

Destanın özeti şöyledir:

Kabardey Prensi, bir gün Orakçılara gelir. Keçerukların beyaz tenli gelinini görür ve o gece o gelinle kalmak istediğini, yataklar hazırlamalarını ister. Orada yaşayan gelinler Kabardey prenslerinin bu gaddarlıklarını bildikleri için, ne zaman geldiklerini duysalar kendilerini ırmaklara atarlar.

Beyaz tenli geline yataklar hazırlatılır, gelin yatağa getirtir. Gelinin kocası, karısına kötülük yapmamasını, ne isterse verebileceğini söyler, prensi engellemek için çok uğraşır. Prens onu kovar ve ölümle tehdit eder.

Henüz çocuk yaşta olan Kara Mussa, gizlice bıçağını biler. Prens rahat yatağa girdiği sırada ala tavuk öter. Prens tavuğun niye öttüğünü Kara Mussa'ya sorar. O da eğer bir büyük erkek domuz ölecekse, bu tavuğun öttüğünü söyler. Prens çocuğu azarlar, burada domuz mu var diye. Çocuk da bunun üzerine Prensin bağırsaklarını döker, oracıkta öldürür. Gelinin ipek elbisesi al kana boyanır.

O sırada kargalar sırığa konar. Kabardey'in büyük prensleri bunun sebeni Kara Mussa'ya sorarlar. O da büyük bir domuz öldürdüğünü, onun leşi için toplandıklarını söyler. Prensin askerleri şüphelenirler, prensi ararlar ama yatağın olduğu odaya da girmeye cesaret edemezler.

Kara Mussa kaçar ve dağlarda, vadilerde dolaşır, gizlenir. Prensin askerleri Kara Mussa'yı arar bulamazlar, hınçlarını Karaçay halkından alırlar.

Kara Mussa da o sıralarda rastladığı kişilerden prensleri sorar, onları engellemeden rahat edemeyeceğini bilmektedir.

Kara Mussa tam dokuz yıl yakalanmadan ovada, dağlarda yaşar. Gece gündüz çok dikkatli şekilde dolaşır. Bir gece yolunu kaybedince, prensin askerleri onu yakalarlar. Kara Mussa, bir süre sonra yine kaçar,

yıllarca kâh denizlerde yüzerek kâh karada eziyetler çekerek dolaşır. Yılları çile ile geçer.

Saklandığı Armavir'den Elbruz Dağı'na gider. Ömrünün 30 yılı dağlarda geçmiştir. Rus çarının askerleri Kara Mussa'yı yakalarlar ancak o askerlerin elinden kurtulup yine kaçmayı başarır. Ne var ki askerler onu ine yakalarlar. Bir prens ile üç general öldüren Kara Mussa'yı Rus çarının huzuruna çıkarırlar. Çar'ın emri üzerine Kara Mussa öldürülür.

Kaynakça:

Tavkul, Ufuk, *Karaçay-Malkar Destanları,* Ankara, 2004, s. 349-364.

KARA TANRIVERDİ

Azerbaycan'da anlatılan kaçak hikâyelerindendir. Kara Tanrıverdi adlı delikanlının kendisine yapılan zulüm ve haksızlık sebebiyle dağa çıkması, eşkıyalık yapması, zenginden aldıklarını yoksul insanlara dağıtması anlatılmıştır.

Manzum ve mensur yapıda olan hikâyede Tanrıverdi saz çalan, şiirler söyleyen âşık olarak da öne çıkar.

Demirci Aşık Hüseyin'den derlenmiş metin, Rza, Şemşad tarafından "Hüseyin Bozalganlı-Dastanlar Hekayetler" adlı kitapta yayımlanmıştır.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Bozalganlı köyünde yaşayan İsmail adlı kişinin Tanrıverdi adında bir oğlu vardır. Tanrıverdi, henüz 12-13 yaşında olmasına rağmen çok güçlü kuvvetlidir. Çok fakir olan İsmail eve ekmek getirmekte bile çok zorlanır.

Bir gün İsmail, oğlu Tanrıverdi'ye Sulduz'a çalışmaya gitmeyi teklif eder. Tanrıverdi'yle babası yola düşer. Dağları, tepeleri aşıp Sulduz'a gelirler. Bir Ağa nın evine giderler. Ağa, Tanrıverdi'yi işe alır.

Baba oğul birlikte çalışırken Ağa gizlice onları izler. Bir müddet sonra Tanrıverdi'nin çalışma azmi, feraseti Ağa'nın çok hoşuna gider. Kimse Tanrıverdi kadar güzel, doğru iş tutamaz. Ağa, İsmail'i ikna edip

Tanrıverdi'yi evine hizmetçi alır. Yoksul baba, çaresiz oğlunu Ağa'ya teslim eder. Ne var ki Ağa, Tanrıverdi'ye etmedik eziyet bırakmaz. Çalışmaktan, sağa sola işe koşturmaktan çektiği sıkıntı, Tanrıverdi'nin canına tak eder.

Bir gün ahırı temizlerken Ağa kendisine seslenir. Tanrıverdi Ağa'nın sesini duymaz. İşini bitirip Ağa'nın yanına gidince Ağa'dan iyi bir azar işitir. Ağa bununla da kalmaz Tanrıverdi'ye dayak atar. Tanrıverdi bunu aklından çıkaramaz.

Ağa, bir gece yarısı dışarı çıkar. Tanrıverdi elindeki ağaçla Ağa'ya öyle bir vurur ki, Ağa oraya serilir, kalır. Tanrıverdi oradan kaçıp meşeliğe gider ve bir müddet Bozalganlı'da gizlice dolanır. Zaptiyeler, dağ-taş onu ararlar.

Tanrıverdi, Tovuz'da yalnız başına yaşayan Süleyman Bey'in yanında işe girer. Tanrıverdi, Süleyman Bey'in yanında canla başla çalışır. Beyin her dediğini yapar. Süleyman Bey, yanında çalışanlara diğer beylerden, ağalardan daha zalim daha acımasız davranır. Kimseye hakkını vermez. Çaresiz Tanrıverdi işe devam eder.

Bu arada Tanrıverdi evlenmek ister. Ağanın yanına gidip hakkı olan parayı ister. Bey, para vermek istemez. Tanrıverdi'ye çalıştığını yediğine, içtiğine saymasını söyler. Tanrıverdi ısrar edince bey sinirlenip Tanrıverdi'yi tokatlar. Tanrıverdi, bu hadiseden sonra orada da duramaz ve Gürcistan'a kaçar.

Tanrıverdi, Gürcistan'da Kalaktion adında birinin evine sığınır. Adamın oğlu Givi'yle de iyi arkadaş olur. Başından geçenleri dostu Givi'ye anlatır. Givi, Tanrıverdi'ye onun hakkını gidip beyden söke söke alacaklarını söyler. Givi ve Tanrıverdi atlanıp Ceyrançöl'e gelirler. Onlara burada Tanrıverdi'nin dostu Allahverdi ve Yusuf' un kardeşi Nesib de katılır. Tanrıverdi'nin başına gelen olayları hepsi bilir. Tanrıverdi'nin adamları gittikçe çoğalır.

Bir gün Tanrıverdi yolda gördüğü bir gençle konuşur. Genç, Tanrıverdi gibi bir beyin hizmetçisi olduğunu, hakkını vermeyen beyi öldürüp çöllere düştüğünü anlatır. Tanrıverdi kaderleri ortak olan Dövlethan adındaki genci de yanına alır.

Birlikte Süleyman Bey'in konağına varırlar. Evin hizmetkârları, Tanrıverdi'yi karşılar. Beyin evde olmadığı öğrenilir. Tanrıverdi, hizmetçiden arkadaşları için tavlaya gidip üç at getirmesini ister. Adam tavladan üç güzel at getirir. Tanrıverdi sazını eline alıp sözünü söyledikten sonra tekrar Gürcistan yoluna düşer. Tanrıverdi ve arkadaşları Ceyrançöl'e gelince mola verirler. Kalaktion, iki nefer olarak yolladığı Tanrıverdi ve oğlunu, altı nefer olarak eve geldiklerini görür. Hemen iki toklu keser. Hizmetler ikramlar yapılır.

Knyaz, Kalaktion'u evinde kaçak hırsız sakladığını söyleyerek huzuruna çağırtır. Knyaz elindeki gümüş destekli kamçı ile Kalaktion'u döver. Kalaktion evdekilerin misafir olduğunu söylese de Knyaz'ı inandıramaz. Knyaz, Kalaktion'u adamlarına da dövdürür. Komşular, Kalaktion'u eve kucaklarında getirir. Tanrıverdi durumu görünce Kalaktion'un öz oğlu gibi üzülür. Sinirinden, gazabından dudakları çatlar. Tanrıverdi'nin destesi tüfekleri başlarının üzerine kaldırıp ata biner. Ceyrançöl'e gelip Knyaz'ın ne kadar malı, mülkü varsa "kan pulu" diyerek yağma ederler. "Knyaz'a da yiğitse peşimizden gelsin." diye haber bırakırlar.

Knyaz evine gelip durumu öğrenince Tanrıverdi ve adamlarının peşine düşer. Karşılaştıkları yerde bunlar çarpışmaya başlar. Tanrıverdi'nin baskısı karşısında Knyaz, çok kayıp verir ve mecburen adamlarını geri çeker. Tanrıverdi, Knyaz'ın malını mülkünü alıp yola çıkar. Ganimeti yolda rastladıkları yoksullara pay edip dua alırlar.

Yoldaşlar Ceyrançöl'e, Tanrıverdi de Bozalganlı'ya gelir. Bu sırada Süleyman Bey, Tanrıverdi'nin yakalanması için her yere mektup yollar. Gubernator Tovuz'dan Mehmed Ağa, Dağ Şınıh Ayrımın'dan Hacı Nebi, Ağdam'dan Memmedeli Bey, Bozalganlı'dan Hesen Murguzoğlu, Hesen Sarıoğlu'nu adamları ile birlikte yardıma çağırır.

O gece Nesib rüyasında Tanrıverdi'nin başına bir iş geldiğini görür. Uyandığında yanındakilere rüyasını anlatır. Nesib, Tanrıverdi'nin yanına gitmeleri gerektiğini söylese de kimse oralı olmaz. Gubernator'un haber verdiği desteler. Tanreverdi'nin evinin etrafını kuşatır. Tanrıverdi elinde tüfeği ile eşiğe çıkar. Tanrıverdi'nin başına hükümet 12.000 altın koyduğu için onu diri yakalamaları gerekir. Bu yüzden Tanrıverdi'ye mermi de atamazlar. Tanrıverdi evin bacasından çıkıp atına biner.

Oradan uzaklaşır, doğruca Ceyrançöl'e gelir olanları arkadaşlarına anlatır.

Adamlar ertesi gün Tanrıverdi'nin babası İsmail'i alıp götürürler. Dostlarından biri bunu gelip Tanrıverdi'ye haber verir. Tanrıverdi olanları kendi öğrenmek için Tovuz'a gelir.

Tanrıverdi, Şahniyar Bey'e bir mektup gönderir. Eğer canını, ailesini seviyorsa Bozalganlı'ya getirdiği adamları geri çekmesini söyler. Mektubu Dövlethan yazar, çobanın biri de Pristov Şahniyar Bey'e iletir. Şahniyar, eşi ve çocukları ile konuşup Gubernator'a adamlarını geri çektirir. Tanrıverdi'ye adamların şehirden çıktığı haberi gelir. Tanrıverdi adamlarını alıp Araz sahiline iner. Burada yer, içer, eğlenir. Koyun, kuzu kestirip fakire fukaraya dağıtır. Tanrıverdi ile Dövlethan birlikte gider. Nesib, Yusuf bir de Allahverdi Ceyrançöl'e gelirler.

Bir gün Nesib bir çobandan sürüsünden koyun ister. Çoban sürüden bir koyun dahi verirse ağasının kendisinin derisini yüzeceğini bu yüzden sabah ağa gelince koyunu ondan almasını söyler. Necib, ertesi gün, Ağa'dan elli koyun ister. Ağa, Necib'i tersler. Necib, Ağa nın üzerine saldırır. Ağa'nın yanındaki adamlar kaçar. Bunun üzerine Ağa, yüz koyunu birden vermek zorunda kalır. Nesib koyunları alıp arkadaşlarının yanına gelir. Bu Ağa'nın peşlerine düşeceğini bildikleri için bir tepenin ardında mevzilenirler. Mahmud Ağa, yüz kadar silahlı adamını alıp koyunları zorbalıkla alan adamların peşine düşer. Nesib'in arkadaşı Habil, Tanrıverdi'ye darda olduklarını haber vermeye gider. Tanrıverdi, Habil ve Dövlethan'la birlikte yardıma gelir. Ağanın adamlarını püskürtürler. Ortalık sakinleşince Nesib, Dövlethan ve Tanrıverdi bir araya gelerek Ceyrançöl'e dönerler.

Artık Tanrıverdi'nin adı her yere yayılır. Düşmanı olduğu kadar her mahalde, her yerde dostu da var. Tanrıverdi yoksulların, fakirlerin gözünün ışığı olur. Gürcü Beyleri, Dağıstan Knyazları, yerli Pristovlar, İran Hanları, Türk Sultanları hep Tanrıverdi'nin peşine düşerler. Her tarafta Tanrıverdi'ye karşı tedbirler alınır.

Bir gün Ceyrançöl'e Tanrıverdi'yi Dağıstan'a karşı uyarmaya bir deste adam gelir. Adamlar Tanrıverdi'yi bulurlar. Fakat Tanrıverdi olduğunu bilmeden konuşurlar. Adamlar Tanrıverdi'yi aradıklarını

söyleyince, Tanrıverdi kendisini çoban olarak tanıtır. Tanrıverdi, adamları sınamak için misafirliğe davet eder. Adamlar attan iner, ortaya çay, çörek gelir. Adamlar bu konukseverliğe çok sevinirler. Tanrıverdi sazını sinesine basıp söylemeye başlar. Adamlar çobanın âşık olduğunu düşünür, saz çalıp söyleyenin Tanrıverdi olacağı akıllarına gelmez. Tanrıverdi'ye neden Gara denildiğini, atının Tanrıverdi gibi iri olup olmadığını, düşmanlarından niye korkmadığını sorarlar. Kendini çoban olarak tanıtan Tanrıverdi hepsine sazı ile cevap verir. Adamlar gitmek için müsaade isterler. Tanrıverdi adamlara, Tanrıverdi'yi görmeden nereye gideceklerini sorar. Adamlar Tanrıverdi'nin zamanında kendilerine yardım ettiğini, onun yiğitliğini gördüklerini söyler. Şimdi de başlarına belâ olan Dağıstan Ağalarını ona şikâyet edip Tanrıverdi'den akıl almak için geldiklerini anlatırlar. Çoban bunları Tanrıverdi'ye ileteceğini söyler. Adamları geçirmek için yanlarına Dövlethan'ı katar. Adamlar giderken Tanrıverdi'yi göremedikleri için üzüntülerini dile getirir. Dövlethan adamlara, bir gün önce konuştukları çobanın, onlara saz çalıp söyleyenin Tanrıverdi olduğunu haber verir. Bu sefer de adamlar dertlerini etraflıca anlatamadıkları için üzülürler. Dövlethan, Tanrıverdi'nin her şeyi bildiğini söyleyip adamları rahatlatır. Dövlethan adamları uğurlayıp Tanrıverdi'nin yanına döner.

Olanları öğrenen Tanrıverdi, atına atlayıp tek başına Pristov Hüseyn'in yanına gelir. Fakiri fukarayı az incitmesini, aksi takdirde kötü şeyler olacağını söyler. Pristov Hüseyin, Tanrıverdi'nin hırsından başında dumanlar çıktığını görünce korkar. Tanrıverdi'ye Tovuz'dan adamlarını çekeceğine dair söz verir. Tanrıverdi, arkadaşlarının yanına gelip haber verir. Akşam, Tanrıverdi'yi bir türlü uyku tutmaz. Kalkıp bir türkü söylemeye başlar. Arkadaşları da uyanır. Atlanıp Tovuz'a giderler. Tanrıverdi, Pristov Hüseyin ve adamlarını yine aynı yerde bulur. Derhâl buradan çıkmalarını yoksa köyü şeylerin olacağını tekrarlar. Şehirdekilerin bir suçunun olmadığını, Hüseyin Bey'e isterse gelip kendisini teslim almasını söyler. Hüseyin Bey, korkusundan ses çıkaramaz. Tanrıverdi, Hüseyin Bey'in söz verdiği gibi adamlarını toplayıp şehri terk etmesini ister, yoksa gülleyle hepsini delik deşik edeceğini hatırlatır. Tanrıverdi, Hüseyin Bey'e sözünün tesir etmediğini görür. Adamlarını alıp Bozalqanlı'ya gelir. Burada, iki genç ve bir kadınla karşılaşır. Telli Bacı, uşaklarıyla başına gelenleri Tanrıverdi'ye

anlatmaya başlar. Evlerinde Demircioğlu Musa'yı kaçak olarak sakladığını, Şemşed'le Çüğül Hesen'i ihbar ettiklerini söyler. Gelen adamlar, kadının beş altı koyunu ile bir düvesini alıp gider.

Tanrıverdi cemaatin yanına gider. O arada Nesib görünür. Çüğül Hesen'in elini kolunu bağlayıp atının kuyruğundan sarkıtır. Dövlethan da Şemşed'i tutup atının tepesine oturtur. Cemaatten bunlara bir ceza vermesini isterler. Hamay Hesen'in ipini açıp Şemşed'i ona bağlar. İkisini de atın başına salıp Kurun Konağına getirir. Gülle sesi gelmeye başlar. Hamay cemaatin yanına döner. Demircioğlu Musa, kucağında bir kız çocuğuyla gelip cemaate selâm verir. Şehrin içinde büyük bir şenlik düzenlenir.

Âşık Hüseyin, sazını eline alır. Âşık okudukça cemaat coşar. Fakat Tanrıverdi'nin gözü bundan on yıl önce pınar başında ahd-peyman bağladığı Nazlı'sını arar. Uzaktan gelen bir atlı, Gubernator'un adamlarıyla üzerlerine geldiğini haber verir. Tanrıverdi, havaya bir gülle atar. Atlar toplanır, Ceyrançöl'e doğru yola çıkarlar. Gubernator, Tanrıverdi'nin yerini öğrenmek için şehirden on kişinin elini kolunu bağlayıp yere uzatır. Gubernator bu on kişiyi dar ağacına asacakken koca biri engel olur. Koca, Gubernator'u kaçakları yakalaması için Şemseddin tarafına yollar. Tüm cemaat bu yaşlıyı zekiliğinden dolayı alkışa tutar.

Telli kadın yemek hazırlar, Musa da bir hayvan keser. Birlikte Ceyrançöl'e giderler. Nesib'le Tanrıverdi Gubernator hakkında konuşurlar. Tanrıverdi, tüfeği sinesinde söylemeye başlar. Musa da kaçaklara katılır. Kebaplar pişip sofraya gelir. Âşık Hüseyin Bozalganlı bunları sazıyla anlatır.

Kaynakça:

Rza, Şemşad, Hüseyin Bozalganlı, *Dastanlar Hekayetler*, Bakı, 1987, s. 34-61

KARA YURGA

Başkurt Destanlarındandır. Destan, hayvancılık ile sosyal hayatın iç içeliğini göstermesi bakımından önemlidir. Kara Yorga, soylu ve sahibine bağlı bir attır.

Destan manzum ve mensur yapıya sahiptir, ancak manzum kısım daha fazladır. Dizelerin ölçülerinde birlik yoktur. Daha çok 7 ve 8 heceli dizeler ağırlıktadır.

Destanın özeti şöyledir:

Çok eski zamanda Hakmar boyunda Küserbay adında bir avcı yaşar. Bu avcının bir kısrağı vardır, avcı bu kısrağın yavrularını yetiştirip onlarla ava çıkar. Küşerbay'ın Ebley adında bir de oğlu vardır.

Kısrak, sürüden ayrılıp gidip bir dağ eteğine varıp kapkara kulun kulunlar. Küserbay, kısrağından doğan siyah kulunu oğluna verir.

Bir gün bir kurt, kulunun arka ayağından avuç ayası gibi etini ısırıp koparır. Kulun, bu yaradan ölmez; iyileşip büyür, çok iyi bir Yurga at olur.

Ebley, yer görüp er tanımak için halkı, etrafı dolaşmaya çıkar. Çok dağlar, dereler, ormanlar geçer, yaylalarda konaklar. Günün birinde İdil başında zenginliği ile ün salan Meşem Ağa'nın yaylasına gider. Meşem Ağa evde yoktur. Evde, kız arkadaşlarıyla eğlenmekte olan Meşem Ağa'nın kızı Maktımhılıv vardır. İki genç birbirini görüp etkilenirler. Ebley, adını yurdunu söyleyip kendisini tanıtır. Maktımhılıv, Ebley'i konuk eder. Bu arada birbirlerine âşık olurlar. Bir nice gün konuk olduktan sonra, Ebley dönmek için atını eyerler. İki sevgilinin ayrılması çok zor olur. Ebley, yolda onu nasıl eş edebileceğini düşünür.

Bu arada Nögöş Ağa oğluna Maktımhılıv'ı almak için Meşem'e elçi gönderir. İstediği kadar yılkı vereceğini kabul eder. Maktımhılıv, Ebley'e haber gönderme çarelerini arar. Bunu en yakın gördüğü yengesine söyler. İkisi birlikte türlü çareler, yollar ararlar. En sonunda Ebley'in Kara Yurga'sını çaldırttıkları vakit onun ardından gelebileceğini düşünürler. Mokaş denilen birine çok mal verip Kara Yurga'yı çalmaya gönderirler.

Mokaş, bu işi başarır, Kara Yurga'yı alıp gelir. Bunu fark eden Ebley, çok uzaklardan Kara Yurga'nın kişnemesini duyar. Hemen iki arkadaşını yanına alıp sesin geldiği yöne doğru gider. Üç yol kavşağına geldiklerinde bir pınar başında buluşmayı kararlaştırıp üçü de ayrı istikametlere yönelirler.

Ebley, ortadaki yoldan gider. Nice dağlar aşıp giderken bir obaya vasıl olur. Orada toplanmış insanlar görür. Ebley'in kulağına Maktımhılıv'ın yeni Yurgasını övdüğü sözleri gelir. Ebley bunun üzerine Kara Yurga'nın Maktımhılıv'da olduğunu anlar. Oradan ayrılıp Mesem'in yaylasına yönelir. Orman içindeki yoldan giderken sesler duyar. Orada, Kara Yurga üstünde arkadaşlarıyla eğlenceye gitmekte olan Maktımhılıv'ı görür. Atını sürer. Arkasına dönüp baktığında, kızların arkasından geldiğini görür. Maktımhılıv'ı yanına alır arkadaşları ile buluşacağı pınarın başına gelir. Ebley, çok yorulduğu için ağzından köpükler gelen Kara Yurga'nın şiirler söyleyerek ağzını temizler.

Maktımhılıv, kalın / çeyiz almadan Ebley'e kaçtığı için ağlamaya başlar. Ardından atından inip elindeki akik yüzüğünü Ebley'e verir, kendisi ile evlenmeye kararlı olduğunu söyler.

Ebley, buluşacağı arkadaşlarını beklemeden oradaki ağaca Kara Yorga'nın damgasını vurarak işaret bırakır, kızla birlikte yola düşer. Yurduna gidip orada düğün hazırlıklarına başlar.

Günlerden bir gün, Meşem adamlarını alıp Elbey'in yurduna gelir. Küserbay'ın yaylasını kuşatır, kızı Maktımhılıv'ı vermelerini ister.

Maktımhılıv Kara Yorga, Ebley de boz tulpar üzerinde Meşem'in karşısına gelirler. Kız, Ebley'e kendi rızasıyla kaçtığını söyler. Babası inanmaz. Ebley, Mesem'in inanmadığını görünce; "Al kızını Kara Yorga'ya bindirip git." der.

Kız, babasına kendisi için uygun bir seçmediğini söyler. Meşem, Ebley'in hüner göstermesini ister. Bunun üzerine Ebley ata binmede, ok atmada ve güreşte hünerlerini sergiler. Bunları gören Meşem, kızını Ebley'e vermeye razı olur.

Nögöş kalın olarak bir yılkı sürüsünü vermeyi düşünür. Meşem kızını Ebley'e vermeye razı olur. Büyük bir toy kurulur. Ebley'le Maktımhılıv, kendilerinin kavuşmasına sebep olsan Kara Yorga'ya güzel sözlerle iltifat ederler.

Kaynakça:

Çobanoğlu, Özkul, *Türk Dünyası Epik Destan Geleneği*, Akçağ Yayınları, 3. Baskı, Ankara, 2011, s. 178-180.

Gökdağ, Bilgehan Atsız-Kemal Üçüncü, *Başlangıçtan Günümüze Türk Destanları,* Akçağ Yayınları, Ankara, 2007, s. 174-181.

Kara, Ayhan, *Karayurga, İkinci Varyant ve Kunır Buğa Destanları Üzerine Bir Araştırma*, Erzurum, 1997 (Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Suleymanov, Ahmet - Gaynislâm İbrahimov - Metin Ergun, *Başkurt Destanları 1 – Mitolojik Destanlar,* Türk Dil Kurumu Yayınları, C. I, Ankara, 2014, s. 299-313.

Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi Başkurt Edebiyatı 1, C. 29, T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2004, s. 94.

KARABAĞ

Âşık Seyyatî'nin tasnif ettiği ve Ermenilerin Karabağ'ı işgal etmelerini konu edinen halk hikâyesidir. Manzum ve mensur yapıya sahiptir.

Hikâyenin özeti şöyledir:

1992'de Karabağ'da Ali Erkan Bey'in hanımı Hürizat'tan iki oğlu olur. Adlarını Mehdi Han ile Ali Han koyarlar.

Bir gece Ermeniler baskın yapıp Ali Erkan Bey'i ve Ali Han'ı katlederler. Mehdi Han'ı bir komutan sağ bullur ve alıp götürür. Hürizat, tüfeğini alıp dağa çıkar. Dağda karşısına aslan, kurt ve ceylan çıkar. Bunlar aslında don değiştirmiş insanlardır. Aslanın adı Şah Hüseyin, kurdun adı Kürşat, ceylanın adı da Maral Ana'dır. Bu üçü Hürizat ve Türklere zor anlarında yardım ederler.

Hürizat, Mehdi Han'ın sağ olduğunu öğrenir. Onu götüren komutan okutmuş, asker etmiş ve kendi kızı Melek Hanım ile evlendirmiştir. Mehdi Han'ın Yağmur ve Rüzgâr adlarında iki oğlu olur. Hürizat Hanı, ilerleyen yıllar içinde, oğlu olduğunu bilmeden Mehdi Bey'in yanına birkaç sefer gelip misafir olur. Bir gün ana-oğul birbirlerini tanırlar.

Bu arada Ermeniler saldırılarını artırır, Karabağ'a girer. Mehdi Bey, cephede düşmanla savaşmaktadır. Hürizat cepheye gider. O

sırada Mehdi Bey aldığı kurşunla şehit olur. Savaş sonrasında düşman Karabağ'dan kovulur.

Kaynakça:

Doğan Kaya Arşivi.

KARABEK BATIR

Kazak kahramanlık destanıdır. Destanın iki nüshası vardır. Bunlardan ilki Barabin Tatarı Mavlikey Yumaşev (1834-1910)'in Şökemen jıravdan derlediği ve 1961, 1977 ve 1992'de yayımlanan nüshadır. Metin Arıkan bu metni Türkiye Türkçesine aktarıp 2007 yılında yayımlamıştır. Destanın tamamı manzum olup toplam 2081 dize olup, tüydek şeklindedir. Dizelerd genellikle 7 hecelidir. Destanın ikinci eş metni ise Marat Ahmedov'ın Janabay'dan derlenmiştir.,

Destanda Kalmuklarla mücadele ön plandadır. Reel unsurların yanında, altı yaşındaki Karabek'in tek başına on bin kişilik orduyu mağlup etmesi, kahramanın atının konuşması gibi bir hayli hayali unsurlar da bulunmaktadır.

Mavlikey Yumaşev anlatmasının özeti şöyledir:

Çok eski zamanlarda Kadir Han adında bir yiğit yaşamaktadır. Bu yiğit hiçbir savaştan kaçmayan ve yılmayan, binlerce askerin kanını su gibi akıtan, korkusuz biridir.

Kadir Han'ın iki kızı ile bir oğlu vardır. Güzel Hanbiybi adındaki büyük kızı, çok güzel simsiyah saçı olan bir kızdır. Küçük kızı da ablası gibi çok güzeldir. Kadir Han'ın oğlunun adı ise Karabek'tir. Kadir Han'ın bir de Esenkeldi adında bilge bir veziri vardır.

O zamanlar Kalmuk halkına, Karaman adında biri hükmetmektedir. Bu han bir gün rüyasında çok güzel bir kız görür. Kızın adı Hanbiybi'dir. Han âşık olduğu bu kızı aramaya başlar. On bin askeri, kızı her yerde arar.

Kadir Han rüyasında Kalmuk ordusunun üzerine geldiğini görür. Uyanır uyanmaz askerlerine toplanmaları için emir verir. Veziri Esenkeldi, Kadir Han'ın rüyasını kötüye yorar ve felaket olacağını

haber verir. Bu felaketten kendilerini yalnızca şehzade Karabek'in kurtarabileceğini söyler. Karabek o vakitlerde henüz altı yaşındadır ve babasına haber vermeden kendisine elmas kılıç, çelik süngü, zırh ve silah hazırlamıştır.

Karabek babasının yanına gelerek, Kalmuklarla kendisinin savaşmasına izin vermesini ister. Babası gitmesine izin verir. Tan vakti olunca anası ve babasından hayır dualarını isteyip Kulaşa adlı atına binip atı ile yola çıkar. Ablasını da atının arkasına oturtur. Eğer düşmanı yenemezse ablasını vermek zorunda kalacaktır.

Karabek, Karaşa Dağı'nın yanından geçerek bir aylık yolu altı günde alır. Yayını, süngüsünü hazırlar. Dağın yamacında düşmanın yolunu beklemeye koyulur. Tam bir hafta boyunca uyumadan bekler. Bir hafta sonra Kalmuk ordusu yaklaşır.

Karaman Han, dağın yamacında bir karaltı görür ve yedi adamını göndererek o şey her ne ise, kendisine getirmelerini söyler. Biraz zaman geçtikten sonra, yedi asker geri gelir. Orada bir çocuk olduğunu, güzelliğinden öldürmeye kıyamadıklarını söylerler. Onun Kadir Hanın oğlu olduğunu anlarlar ve Karaman'a savaşmayıp geri dönmeyi teklif ederler. Çocuğu ve atını uzun uzun övüp her ikisinin de ne kadar güçlü olduklarından bahsederler. Karaman, bu sözleri duyunca çok öfkelenir. Hemen Telküren adlı atına binip o çocuğu öldüreceğini söyleyerek yola çıkar.

Tehlikeyi hisseden Kulaşa, Karabek'i uyandırarak dile gelir ve düşmanın yaklaştığını ve kalkıp savaşmasını söyler. O sırada Karaman gelir ve Karabek'e bağırır, ablasını iyilikle vermezse zorla alacağını söyler. Karabek, o zaman Karaman'a ''Enişte'' diye hitap eder. Karaman, bundan çok hoşlanır ve ablasını kendisine ne zaman vereceğini sorar. Karabek ablasını istemeye otuz kişi gönderirse, gelecek güz alabileceklerini söyleyerek onu Karaman'ı kandırır. Karaman, hemen söz kesmeleri otuz kişiyi gönderir. Adamlarından Sarı Sınşı bu işten biraz kuşku duyar.

Otuz kişi, dünürcü olarak Kazak yurduna varırlar. Karabek, onları karşılamak için ıssız bir yere beyaz bir çadır kurdurur. Sarhoş edip düşmanı öldürmek için içki, şarap yığdırır. Vakit öğleye yaklaşır,

dünürler gelir. Hanbiybi çadıra girince dünürcülerin hepsi de onun güzelliğine hayran kalır. Kız, onlara içki ikram eder. Yirmi altı Kalmuk, orada içmekten sarhoş olup ölürler. Karabek, kalanların kulak ve burunlarını keserek hanlarına haberci gönderir. Karaman, adamlarını o halde görünce ürker. Vezirlerinin ve askerlerinin karşı çıkmalarına rağmen, on bin kişilik orduyla yola çıkar.

Kalmuk ordusuyla Karabek, bir dağın yamacında karşılaşırlar. Karaman ablasını vermemekte kararlı olup olmadığını Karabek'e sorar. Karabek ertesi gün Taşbulak'ın yanında savaşmayı teklif eder. Karaman, mecburen kabul eder. Sabah olur. Karabek, ablasıyla vedalaşıp atına binip Kalmuklara doğru gider.

Karabek, düşmanla altı gün savaşıp hepsini de kılıçtan geçirir. Düşmanın kalanı, korkup kaçar. Karaman, yapayalnız kalınca korkusundan titrer, fakat yine de iyilikle ablasını kendisine vermesini söyler. Karaman yine reddeder. Bu defa ikisi atında inip

kapışırlar. Öğleye kadar güreşirler. Öğle vakti olunca, Karaman yorulur. Karabek onun kaburgalarını kırar ve yere yatırıp üstüne biner. Zavallı Kalmuk, orada ağlayıverir. Karabek, Kalmuk'u esir alarak babasına götürür.

Yurduna geldiğinde Hanbiybi kardeşini kapıda karşılar. Karaman, Hanbiybi'yi görünce ona kardeşine kendisini affetmesi için rica etmesini söyler. Çok yalvarınca Hanbiybi'nin yüreği sızlar ve kardeşine onu azat etmesini söyler. Kalmuk'u serbest bırakırlar, o da kaçıp gider.

Karabek, ablasını da alıp ailesinin yanına gitmeye karar verir, fakat yurtlarının ne halde olduğunu bilmediklerinden önce kendisi gitmesinin uygun olacağını düşünür. Tek başına yola çıkar çıkar.

Hanbiybi, Karabek gittikten sonra giyinip süslenir, atına binip düşman Kalmuk'un peşinden gider. Öğleye doğru Karaman'a yetişir. Karaman, korkusundan dönüp kızın yüzüne bakmaz.

O sırada Karabek, evine ulaşır. Annesi ve babasıyla hasret giderir. Annesi, o gece kötü bir rüya gördüğünü anlatır. Ablasına gidip bakması için Karabek'i tekrar gönderirler. Karabek hemen atına atlayıp ablasının yanına gelir. Ablasıyla, düşmanı Kalmukla beraber olmuşlardır.

Karabek, hiçbir şeyin farkında değildir. Ablasına iyi olup olmadığını sorar. İki kardeş sohbet ederler. O sırada şakalaşıyormuş gibi yaparak ablası, Karabek'in ellerini bağlar ve Karaman'a haber verir. Karaman kılıcını alıp gelir, fakat onu daha önce yaptığı iyilikten dolayı öldürmeye kıyamaz. İki yiğit birbirleriyle kucaklaşırlar. Karaman, onu serbest bırakır. Karabek, Kulaşa atına düşmanını bindirir ve ablasıyla kendisi de yaya olarak yola çıkarlar.

İki kardeş aylar sonra memleketlerine gelirler. Yolda karşılarına bir çoban çıkar. Karabek dilenci kılığında gelip selâm verir. Çoban, onu tanır ve hemen boynuna sarılır. Az sonra Karabek'e kötü haberleri olduğunu söyleyerek Kalkan adında birinin, annesine ve babasına kötü muamelede bulunduğunu; kardeşleri Kanıkey ve Tinikey'le o gün de düğününün olduğunu söyler. Karabek, duyduklarına inanamaz ve gökte uçan kuğulardan birini vurarak başına geçirir, gizlenir. Dilenci olarak yurduna gelir. Sarayın önünde durur. İki kız onu dilenci zannederek fal bakması için içeri çağırırlar. Kardeşleri, Karabek'ten haber vermesini isteyince dilenci kılığındaki Karabek, onlara kardeşlerinin öldüğü yalanını söyler. İki kız bunu duyunca perişan olup ağlamaya başlar. Kardeşlerinin kendilerini öldüreceklerini söylemeleri üzerine Karabek, kim olduğunu açıklar ve ortaya çıkar. Orada kucaklaşırlar. Karabek, onlardan kendilerini sınadığı için özür diler. İki ablası, Karabek'i kucaklayıp öperler.

Karabek, Kalkan denilen haini öldürmeye karar verir. Babasını yeniden Han tahtına çıkarmak için şehri dolaşır. O sırada halk şehir meydanında toplanmış düğün yemeği hazırlamaktadır. Kalkan, onların arasında "Benimle kim güreşir?" diyerek dolanmaktadır. O sırada vezir Esenkeldi, Karabek'i tanır. Onun yaşadığını anlayınca çok sevinir. Karabek, Kalkan denilen adamın yanına gelir ve onu tuttuğu gibi havaya fırlatır. Sonra halkını selâmlar. Onlarla hasret giderir ve mutluluktan ağlar. Anasıyla babasını yanına getirtir. İkisi Karabek'i görünce ağlamaya başlarlar.

Karabek otuz gün toy yapar, ablaları Kanikey ve Tinikey'i Karaman'la evlendirir. Hanbiybiy'in yaptıklarını da herkese anlatır ve onun bir gözünü oydurduktan sonra bir deli ile evlendirir. Her ikisini de koyun çobanı yapar. Hanbiybi yaptıklarına pişman olduğunu söyleyince onu affeder.

Karabek Batır destanının bir de akın Janabergen Bitimbayoğlu anlatması vardır. Janabergen, bunu babası Bitimbay'dan öğrenmiştir. Destan, Marat Ahmedov tarafından derlenmiştir. Destan metni ilk olarak, 1987'de "Batırlar Jırı" adlı külliyatın üçüncü cildinde yayımlanmıştır. Aslını göremediğimiz bu anlatmayı Metin Arıkan şu şekilde özetlemiştir:

> *Nogay Hanlığı zamanında Ormambet denen bey yaşamaktadır. Savaşlardan ve baskınlardan dolayı çok sıkıntı çektiklerinden han halkıyla birlikte Sarısu denen yere göçer. Oranın Kadirhan adlı bir hanı vardır. Kadirhan halkını Kalmukların saldırılarından korumak için Azuv adlı kaleyi yaptırmıştır. Halkı güvenlik içinde mutlu yaşamaktadır, ama o tam tersine ilerlemiş yaşına rağmen çocuğu olmadığından mutsuzdur. Daha sonra bir oğul bir kız sahibi olur. Kadirhan oğlu Karabek'i on yaşına gelinceye kadar dağlarda büyütüp, başka şehirlere göndererek okutur. Karabek'in kız kardeşi Hanbiybi ise çok güzel bir kızdır ve rahatı ve zenginliği sevmektedir. Onun bu huyunu beğenmeyen annesi Kalmukların ülkeye saldıracakları zaman kullanacakları yol üzerinde bir ev yaptırarak onu oraya gönderir. Bunu Karabek duyunca kız kardeşinin bütün kötü huylarına rağmen ona kıyamaz ve onu geriye getirir.*
>
> *Karabek Batır halkına saldıran Koblan Kalmak ile Yedi Tuğlu Akjan Kalmak'ı yener. Hanbiybi düşmanları Koblan'ı bir sandığın içine saklayarak korumak ister. Bunu gören iki hizmetçiyi de acımadan öldürür. Daha sonra Karabek'in kolunu hileyle bağlayarak onu Koblan Kalmak'a öldürtmek ister ama başaramaz.*
>
> *Kardeşinin bütün olumsuzlukları ve kötülüklerine rağmen Karabek bunları anne ve babasından saklamaktadır. Bu yüzden Karabek'in pirleri daha fazla dayanamazlar ve Karabek'i terk ederler.*

Kaynakça:

Arıkan, Metin, *Kazak Destanları II*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2007, s. 388-491.

Zaloğlu, Pınar, *Orta Asya ve Güney Sibirya Türklerinin Kahramanlık Destanlarında Yardımcı Tipler, Balıkesir,* 2011, s. 88-91. (Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.**)**

KARACAOĞLAN

XVII. yüzyıl âşıklarından olan Karacaoğlan'ın ismi etrafında tasnif edilmiş hikâyedir. Nizip'te anlatılan hikâye, 1971 yılında Hüseyin Açılmış tarafından derlenmiş ve "Hurşit ile Mahı Mihri ve Tahir ile Zühre'nin Nizip Varyantları" adlı tezde kaydedilmiştir. Hikâye manzum ve mensur yapıdadır.

Hikâye, Ali Berat Alptekin tarafından şöyle özetlenmiştir:

"Hasan ve Ayşe'den doğma bir delikanlı vardır. Esmer olduğu için ona Karacaoğlan adı verilmiştir.

Delikanlı büyüyüp on dört yaşına geldiği zaman saz çalmaya başlar ve köyünde bulunan Hatice ismindeki kıza âşık olur. Bu aşk hayatı bir buçuk yıl kadar devam ettikten sonra Karaca Oğlan babasından izin alarak Misis'e gider Orada Kul Ahmet'in kızı Telli Suna'ya âşık olan Karaca Oğlan, bir müddet de orada çalıp çağırır. Bir gece Telli Suna ile aynı yatakta yatan Karaca Oğlan ölümden sevgilisi kurtarır.

Misis'te bir süre daha kaldıktan sonra tekrar baba ocağına dönen Karacı Oğlan, sonra Çukurova'nın değişik bölgelerinde gezer. Bu arada bir başka kızı âşık olan Karaca Oğlan, onunla da karşılıklı çalıp çağırır. Baba evine döndükten sonra yemeden içmeden kesilen Karaca Oğlan, yakın akrabasının kızı ile evlendirilir.

Bu evlilikten sonra tekrar âşık olan Karaca Oğlan, babasından izin alarak gurbete çıkar ve birçok doğu ülkesini gezer.

On bir yıl gurbet gezen Karaca Oğlan, Erzurum'da bir buçuk yıl kadar kalır. Şehirde dolaşırken sevgilisine benzettiği kızlara türkü söyler. Daha sonra da tekrar memleketine doğru yola çıkar.

Günler süren yolculuktan sonra Gaziantep'e gelen Karaca Oğlan, orada Halep Ağası'nın tarlasını ekip biçmeye başlar. Komşu çiftçilerden olan Yakup, her geçen gün eriyip tükenmektedir. Çünkü köyündeki Telli Turna isminde»: kıza âşıktır. Karaca Oğlan, günün birinde Yakup'u yanına alarak Akpınar köyüne gider. Pınar başında Karacaoğlan, Telli Turna'ya türkü söyler. Yakup ve Teli Turna'nın el ele tutuşmaları üzerine ikisi de taş kesilirler. Durumu gören Karacaoğlan, ömrünün sonuna kadar kimseye kötülük yapmaz, günlerini iyilikle geçirir.

Bir müddet sonra Keklikçi denilen semte yerleşen Karaca Oğlan, daha sonra da orada vefat eder."

Kaynakça:

Açılmış, Hüseyin, *Karaca Oğlan, Hurşit ile Mahı Mihri ve Tahir ile Zühre'nin Nizip Varyantları*, Erzurum, 1971, s. 20-35, (Basılmamış Bitirme Tezi).

Alptekin, Ali Berat, *Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2005, s. 236.

KARACAOĞLAN İLE BENLİ KIZ

Karacaoğlan'ın şiirleri etrafında oluşturulmuş halk hikâyesidir. Bu tarzda *Karacaoğlan ile İsmihan Sultan, Karacaoğlan Karakız, Karacaoğlan Yayla Güzeli, Karacaoğlan'ın Aşk Maceraları* gibi hikâyeler de vücuda getirilmiştir. (Bkz. *İlgili hikâyeler*).

Manzum ve mensur yapğıa sahiptir. Konu olarak Karacaoğlan'ın Sevip de alamadığı Zeynep'le Elif adlarındaki kızlara karşı olan aşkları dile getirilmiştir.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Diyarbakır'a Türkistan'ın Bayat elinden Mehmet'in kervanı gelir. Yanında yakınları ile oğulları İsmail'le Kara Ali de vardır.

Mehmet Diyarbakır'da araziler alır ve oraya yerleşir. Bir zaman sonra büyük oğlu İsmail'i evlendirir küçük oğlu Ali'yi de yerlilerden Mustafa Bey ailesinden güzel bir kız ile nişanlar. Kara Ali, oldukça yakışıklı boylu poslu bir çocuktur.

Kara Ali bir gün ava çıkar. Yolda bir dervişle karşılaşır. Selamlaşırlar. Ali kendini tanıtır. Sohbet ederler. Yakında evleneceğini ve bir erkek evlât istediğini söyler. İhtiyar da ona, babasının sözünü dinlemesini Zifaf gecesi namaz kılıp erkek çocuk için Allah'a dua etmesini söyler.

Bir ay sonra Kara Ali'nin kırk gün kırk gecesi sürecek düğünü yapılır. Kara Ali, dervişin söylediklerini yerine getirir.

Aradan dokuz ay geçer ve Kara Ali'nin gürbüz bir oğlu dünyaya gelir. Mehmet Bey torununun hayırlı evlât olabilmesi için adaklar adar, ziyafetler verir. Çocuğun kulağına ezan okunur ve çocuğa Hasan adı verilir.

Aradan dokuz ay geçer ve Kara Ali'nin gürbüz bir oğlu dünyaya gelir. Mehmet Bey torununun hayırlı evlât olabilmesi için adaklar adar, ziyafetler verir. Çocuğun kulağına ezan okunur ve çocuğa Hasan adı verilir.

Çocuk bir yaşına geldiğinde dedesi Mehmet vefat eder. Arslan Bey'in eşi de torununa daha çok muhabbet göstermeye başlar ve ona "Karaoğlan" diye seslenir.

Karaoğlan iki yaşına gelince, amcası İsmail'in bir kızı olur ve adını Zeynep koyarlar. Zeynep, Karaoğlan'ın aksine beyaz tenlidir. Karaoğlan, Zeynep'le beraber büyür.

Hasan dört, Zeynep de iki yaşına gelince nenesi onların birbirlerinin kısmetleri olduğunu düşünür. Çocuklar büyümeye başlayınca hocalardan ders alırlar. Karaoğlan, sekiz yaşına gelince şiir söylemeye yeteneği ile hocalarını şaşırtır. O her sesten bir mana çıkartıp şiir söylemeye başlar. Kara Ali, bu yeteneğini gördüğü oğluna saz alır ve saz ustasından dersler aldırır.

Zeynep ise, günden güne büyüyüp güzelleşir, saçları belini aşar. Yüzündeki benlerden dolayı da nenesi ona "Benli Kız" derler.

Karaoğlan on dört Zeynep on iki yaşına gelir. Çocukların nenesi oğulları Kara Ali ve İsmail'e bu iki birbiriyle evlendirmeyi düşündüğünü söyler. Oğlanlar annelerinin sözünü kırmaz ve çocukları nişanlarlar.

Bu sürede Karaoğlan artık "Karacaoğlan" diye anılır. Bu arada sıkıntılar peş peşe gelir. Nene ve attan düşen Kara Ali vefat ederler.

Saadetleri uzun sürmez önce babaannesi ölür ardından babası ve ölür.

Karacaoğlan, gün geçtikçe güzelleşen Zeynep'e şiirler söyler. Şiirlerinde kâh ona olan aşkını dillendirir kâh sevgilisinin vasıflarını sayar. Zeynep bu şiirler karşısında mest olur.

Babası öldükten amcasının Karacaoğlan'a olan tavrı değişir. Amcası İsmail, Hasan'ı artık sevmez Karacaoğlan, bundan endişe duyar.

Annesinin isteği ile yapılan nişana bile içerler. Nişanı bozmak için bahane arar ve işi gücü olmayan Karacaoğlan'a kız veremeyeceğini düşünür. Bir gün Zeynep'i karşısına alır ve nişanlısıyla kırda bayırda gezmesini uygun görmediğini biraz ağır olmasını tembihler. Bundan Hasan'a bahsetmemesini söylerken kızın gözleri dolar. Zeynep sonu kötüye varır korkusu ile babasının sözünü dinler. Karacaoğlan'ın şiirlerine karşılık vermez, ona görünmez. İsmail, çareyi kızını başka bir yere göndermekte bulur.

Aradan üç ay geçer. Zeyhep, Karacaoğlan'ın burnunda tüter.

Bu arada İsmail Bey, Hasan'ın kızından umudunu kesmesi için çareler arar. Düzenbaz bir kadın bulup onu Karacaoğlan'ın yanına gönderir. Ona kızının kendisini unuttuğunu başkasıyla görüştüğünü söylemesini ister. Karşılığında da bol para vadeder. Ardından kızının yanına gitmesini Hasan'ın kendisini unuttuğunu birçok kızla münasebet kurduğunu, yakında bir kızla Diyarbakır'ı terk edeceğini söylemesin ister.

Kadın, istenildiği gibi önce Karacaoğlan'ın yanına gider ve Zeynep'i ona kötüler. Daha sonra Zeynep'in yanına gitmek için yola koyulur. Zeynep aylardır göremediği sevgilisinin hasretiyle baş başadır. Kâhyanın kızını da sevmez. Pencerede sevgilisini düşünürken yaşlı kadın onun dikkatini çeker. Kadın korumalara rağmen Zeynep'in yanına gelir ve onunla sohbet etmeye başlar. Kadın ona bütün gençlerin kendisine vurgun olduğunu, Karacaoğlan'ı düşünmemesini söyler. Hasan hakkında yalanlar söyleyip aklını çeler. Kendisini sevdiği ve acıdığı için uyarmaya geldiğini söyler. Zeynep artık bu söylenenleri duymaz üzüntüden sarsılır ve yan odaya giderek ağlamaya başlar.

Kadın başardığı işle mutlu olup oradan ayrılır. Böylece iki sevgili birbirlerinin ihanetine inanarak günlerini azap içerisinde geçirirler. İçlerindeki bu şüphe bile onların acı çekmesine yeterken Karacaoğlan'ın da annesi, oğlunun dertlerine ortak olur. Kısa bir süre sonra da hastalıktan ölür. Artık Karacaoğlan'ın bu dünyada dikili bir taşı bile kalmamıştır.

Karacaoğlan günlerce düşünür ve gurbete çıkmaya karar verir. Evini eşyasını satıp güzel bir at alır. Eşe dosta veda eder. Son defa sevgilisiyle gezdiği yerleri dolaşıp yurdundan ayrılır. Önce Maraş'a daha sonra Antep'e gitmeyi oradan Akdeniz kıyılarına gitmeyi planlar. Gündüz yol alıp gece dinlenir ve Maraş'a ulaşır. Bir pınar başında mola verir. Atını otlatmaya bırakır ve sazını alıp söylemeye başlar. Deyiş söylerken yanına gelenleri fark etmez. Şehrin zenginlerinden Bekir Ağa onu konuk eder. Karacaoğlan orada üç ay kalır. Her gün sazı ile deyişler söyleyip hane halkına hoş vakitler geçirtir. Bu arada Bekir Ağa'nın kızı Elif ile dostluğu ilerletir. Elif'in yürüyüşünü, tavrını Zeynep'e benzetir, Elif'i onun yerine koyar.

Diğer taraftan sevgilisinin kendisine ihanet ettiğine inanan Zeynep, günden güne sararıp solar. Babası İsmail, hekim çağırtır. Hekim kızının zafiyetten başka bir şeyi olmadığını söyler. İsmail Ağa, kızının derdini anlar. Yaptıklarına pişman olur. Hasan'ı aratır ve onun yedi-sekiz ay önce meçhul bir semte gittiğini öğrenir. Telaşa düşer ve kâhyası ile görüşür. Kâhyası onun Diyarbakır'ı terk etmesinin ona iyi geleceğini söyler. Çünkü sevgilisi ile gezdiği yerleri gördükçe kız daha fena olur. İsmail Ağa, her şeyini satar ve Adana'ya yerleşir. Bu süre zarfında da Hasan'ı aratmaktan vazgeçmez.

Günler geçer ve Zeynep Hasan'ın hayali ile erimeye devam eder. Babası bir gün kızının başucunda oturup onun saçlarını okşar. Onun yaptığı fenalıklara rağmen ona hürmette kusur etmez. Günler geçer, Zeynep'in hastalığı artar. Öyle ki kız tanınmaz hale gelir. İsmail Bey Hasan'ı aratmaktan vazgeçmez. Ama onun nereye gittiğini bulamaz. İsmail Bey, kızının hiç olmazsa rahat ölmesi için çevirdiği dolapları, Hasan'ın ona ihanet etmediğini, Diyarbakır'ı da onun sırf başkası ile evlendiğini görmemek için terk ettiğini anlatır. Kız Hasan'ın ona ihanet etmediğini öğrenince mutlu olur. Ölür ise de babasından onun sevgilisine ihanet etmediğini onu severek öldüğünü söylemesini ister. Akşama doğru Zeynep fenalaşır, Karacaoğlan'ın adını anarak genç yaşında bu dünyadan ayrılır.

Hasan, Elif'in sevgisiyle epey oyalanır. Elif'e, babasından isteyeceğini söyler. Akşam olunca Hasan, Bekir Ağa'dan kızını istemeye karar verir.

O bunları düşünürken Bekir ağa yanında birkaç yabancı ile gelir. Hasan'a Diyarbakır'dan misafirleri olduğunu söyler. Hasan hemen onların yanına gider, onlara Zeynep'i sorar. Onlar da olup biteni anlatırlar ve kızın öldüğünü söylerler. Hasan beyninden vurulmuşa döner. Zeynep'in kendisine ona ihanet etmediğini anlar. Bir deyiş söyler ve ardından ağlamaya başlar. Bekir Ağa, ona niçin ağladığını sorar. O da amcasının kızı Zeynep'in öldüğünü söyler. Bu haberden sonra Hasan hastalanıp yataklara düşer.

Bu sırada Aydınlı Tokgöz Hüseyin Bey, Elif'i babasından ister. Babası rıza gösterir ve kızını nişanlar.

Hasan, artık bu evde durmayı uygun görmez. Bir sabah kahve içen Bekir Ağa'nın yanına gider, misafirperverliğine ve kendisine yaptığı iyiliklere, gösterdiği yakınlığa çok teşekkür eder ve buralardan ayrılmak istediğini söyler. Bekir Ağa onu kararından vazgeçiremez. Karacaoğlan, ev ahalisi ile vedalaşır. Elif'le vedaları çok hazin olur, her ne kadar ayrılsalar da birbirlerine sözleri devam eder. Elif pencereden Hasan'ın gidişini izler. Hasan atını alır son defa Elif'e bakar ve oradan uzaklaşır.

Hasan, Maraş'tan ayrıldıktan sonra Antep'e gider, yazı orada geçirmeye karar verir. Yolda geceyi bir handa geçirir. Handakiler onun âşık olduğunu anlayınca etrafına toplanır. Onlara çalıp söyler. Hancı onu çalıp çağırması için yanına alır.

Karacaoğlan orada altı ay kalır ve artık sıkılmaya başlar. Kahveci ona engel olmaz ve iyi dileklerde bulunup bir kese akçe ile onu uğurlar. Karacaoğlan Adana Konya Isparta Burdur Denizli'den geçer ve Aydın'ın kazası Turgutlu iline varır. Ona Antep'ten gelin alan Hüseyin Bey'i sorar. Hüseyin Bey'in çiftliğini öğrenip oraya gider. Orada kalma amacı yoktur, sadece rahatsızlandığını duyduğu ihtiyar merak ettiği için oraya uğrar. Bahçede çalışanlardan Hüseyin Bey'in birkaç gün evvel öldüğünü öğrenir. Sırf Elif'i görmek için onun Maraş'tan gelen kayınbiraderi olduğunu söyler. Elif, Karacaoğlan gittikten sonra kocasını sevmeye çalışır. Hüseyin Bey şefkati ile Elif'i kendine çok çabuk bağlar. Karı koca mutlu bir zaman geçirirler. Ancak yaşlı adam hastalığına yenilir ve Elif'i dul bırakır. Elif her şeyi satıp babasının yanına dönmeyi düşünürken Karacaoğlan'ın geldiği haberini alır. Elif, onu karşısında görünce şaşırır. Karacaoğlan baş sağlığı diler. Bu arada Bekir Ağa oraya gelir. Hasan, baba kız ile vedalaşır yola çıkar.

Karacaoğlan, senelerce diyar diyar dolaşır.Anadolu'nun doğusuna geçer Erzurum, Muş Bitlis ve Siirt'e uğrar. Oradan da daha sonra gençken ayrıldığı Diyarbakır'a döner.

Acı tatlı anılarının geçtiği yerleri dolaşır. Orada da kalmayıp Adana'ya gelir. Sora sora amcasının satın aldığı çiftliği bulur. Orada artık ihtiyarlayan eski kâhya ile karşılaşır. İsmail Bey'in kızının ölümünden sonra dayanamayıp birkaç sene içinde öldüğünü öğrenir. Kâhya, Zeynep'in onun aşkından nasıl eridiğini, son nefesinde onu anarak öldüğünü anlatır. Zeynep'in mezarına gider. Sonra hastalanır ve hastalığı günden güne artar. Kâhyaya vasiyette bulunur; öldüğü vakit Zeynep'in yanında bir mezara gömülmek istediğini söyler. Kâhya bunu kabul eder.

Kâhya, Karacaoğlan'ın iyileşmesi için elinden geleni yapar. Bir gün hastalığı artar ve Kâhya ile helalleşip vefat eder.

Kâhya, Karacaoğlan'ın vasiyetini yerine getirir, na'şını Zeynep'in yanına defneder. Çok geçmeden orası âşıkların ziyaretgâhı olur.

Kaynakça:

___, *Karacaoğlan ile Benli Kız,* İstanbul Maarif Kitaphanesi, İstanbul, 1964, 64 s.

Görgen, Fevzi *Karacaoğlan ile Yayla Güzeli,* Sağlam Kitabevi, İstanbul, 1962, 64 s.

https://dasitan.blogspot.com/2015/11/karacaoglan-ile-ismikan-sultan-hikayesi.html

Korgunal, Muharrem Zeki, *Büyük Halk Şairi Karacaoğlan'ın Aşk Maceraları,* Bolayır Yayınevi, İstanbul, 1970, 160 s.

Şimşek, Esma, "Karaca Oğlan'a Bağlı Olarak Anlatılan Kısa Hikâyeli Türküler", *Millî Folklor,* 2007, Y›l 19, Say› 7, s. 40-49.

Uraz, Murat, *Karacaoğlan ile Karakız,* Şenyıldız Yayınevi, İstanbul, 1981, s. 96 s

KARACAOĞLAN İLE İSMİKAN SULTAN

Karacaoğlan'ın Balkanlardaki aşk macerasını konu edinen bir hikâyedir. İlk olarak Radloff tarafından derlenen ve Proben'de yayımlanan (Cilt VII) hikâye metni daha sonra Emine kırcı tarafından Türkiye Türkçesine aktarılmış ve Millî Folklor dergisinin 27 ve 28. sayılarında yayımlanmıştır. Hikâyede İsmikan Tunalı, Karacaoğlan, Belgratlı'dır. Hikâye, Kerem ile Aslı hikâyesindeki gibi farklı dine mensup olan iki gencin aşkı üzerine bina edilmiştir. Manzum ve mensur yapıya sahiptir.

Hikâye, Saim Sakaoğlu tarafından şöyle özetlenmiştir:

> *"Memleketin birinde iki kızı bir oğlu olan bir adam vardır. Bu adamın oğlunun adı da 'Smayıl'dır. Smayıl, Allah yolunda gezen, 'nefesi Hak olan' birisidir. Günün birinde bu delikanlı çeşme başında yaşlı bir kadının bardağını kırar. Duruma üzülen kadın: 'Çok güç bela çekesin de keç muradına eresin.' diye beddua eder. Bütün bunlar olurken bir gece rüyasında Smayıl'a İsmikan Sultan gösterilir. Kızı gören oğlan kendisinden geçer ve şiir söylemeye başlar. Smayıl'ın şiir söylemesi onun adının da Karacaoğlan olmasına sebep olmuştur. Karacaoğlan olanları babasına anlatır ve ondan izin isteyerek gurbete çıkar. Yolda, peri kızları ile karşılaşan Karacaoğlan, onlara türkü söyler. Duruma kızan peri kızları onu yakalarlar. Ancak Karacaoğlan'ın başından geçenleri anlatması üzerine, peri kızları onu serbest bırakırlar. Peri kızlarından aldığı mesajla yoluna devam eden Karacaoğlan, Murat Paşa'nın kahvesinin olduğu şehre gelir.*
>
> *Bu arada İsmikan Sultan'ı, babasının gemisinde bulunan Prikaşçik da sevmektedir.*
>
> *Murat Paşa'nın kahvesine çırak olan Karacaoğlan, bilmeden İsmikan Sultan'ın evine suya gider. Bu arada yolda kavga eden iki kişinin kavgasını önleyen Karacoğlan'ın ilim sahibi birisi olduğu ortaya çıkar. Sadece Karacaoğlan'ın bu yönü değil, onun saz çaldığı, şiir söylediği de çok geçmeden öğrenilir. Durumu öğrenen Murat Paşa bir akşam kahvede çırağına meclis yapması söyler. O da 'Of İsmikan Sultan' redifi bir türkü söyler. Dinleyiciler arasında bulunan İsmikan Sultan'ın babası kızının adının anılması üzerine çok bozulur, fakat*

Murat Paşa'nın araya girmesi ile öfkesi yatışır, ardından da kızını Karacaoğlan'a vermeye razı olur.

Karacaoğlan Belgratlı, İsmikan Sultan'ın babası ise Tunalıdır. Belgratlı ve Tunalı gençlerin murat alıp vermesi için düğün kurulur. Ardından da kırk gün kırk gece düğün yapılır. Bu arada Murat Paşa'dan yedi gün izin alarak o diyardan ayrılan Karacaoğlan zamanında gelmediği için, öldürülmesi talep edilir. Ancak, Karacaoğlan'ın yalvarmasına dayanamayan Murat Paşa, onun cezasını kademeli olarak indirir, sonunda da affeder. Ölümden kurtulan Karacaoğlan ardından İsmikan Sultan'ın yanına gider. Ancak, Karacaoğlan onu bir Arap'la görür, ardından da sevgilisini terk eder.

Bu sırada gurbetteki Prikaşçik büyük hediyelerle İsmikan Sultan'ın yanına gelir. Arap, ardından Karacaoğlan'ın onu terk etmesi, daha sonra da Prikaşçik'in gelmesi, İsmikan Sultan'ı çok üzer. Bütün bu üzüntülere fazla dayanamayan ‹smikan Sultan hastalanır ve yatağa düşer. Olayları öğrenen Murat Paşa, Prikaşçik'e ferman vererek, Karacaoğlan'ı öldürmesini ister. Üzüntü ve hastalıktan vücudu şişen, kulakları sağır olan, bünyesinin tamamı yaralarla kaplı olan İsmikan Sultan'ın ızdırap ve kokularına daha fazla dayanılamaz ve İsmikan Sultan şehrin dışına terk edilir. Elindeki fermanla Karacaoğlan'ı aramaya çıkan Prikaşçik günün birinde onu bulur. Karacaoğlan, Prikaşçik'i tanıdığı için İsmikan Sultan yerine Gülizar adıyla şiir söylerse de onun elinden kurtulamaz. Prikaşçik ve Karacaoğlan birlikte Murat Paşa'nı n yanına gelirken, yolda şehrin dışına terk edilen İsmikan Sultan'la karşılaşırlar. İsmikan Sultan'ın kötü yola düşmediğini anlayan Karacaoğlan bu duruma üzülür ve ardından da affeder. Daha sonra, İsmikan Sultan'ı bir kaplıcaya götüren Karacaoğlan onun bütün dertlerinden kurtulduğunu görür.

Dertlerinden kurtulan İsmikan Sultan'a, Prikaşçik: 'Seni iyi ettim' dediğinde, o kendisini Allah'ın iyi ettiğini ve zaman Karacaoğlan'dan ayrılmayacağını anlatır. Bunun üzerine Karacaoğlan daha önce kırdığı sazını tutkalla yapıştırır ve bir türkü söyler. Onun türküsüne İsmikan Sultan da bir türkü ile karşılık verir. Durumu gören Prikaşçik, Karacaoğlan ile İsmikan Sultan'a hizmetçi olur. Bey ve Murat Paşa'nın huzuruna gelen üç kişi başlarından geçeni meclise hikâye ederler.

Olanları dinleyen meclis Karacaoğlan ile İsmikan Sultan'a kırk gün kırk gece düğün yaparak onları murada erdirirler."

Kaynakça:

___, *Karacaoğlan ile Benli Kız,* İstanbul Maarif Kitaphanesi, İstanbul, 1964, 64 s.

Boratav, Pertev Naili, *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği,* Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 2002, s. 129-130.

Başgöz, İlhan, *Türkülü Aşk Hikâyeleri,* Pan Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 24-241.

Görgen, Fevzi *Karacaoğlan ile Yayla Güzeli,* Sağlam Kitabevi, İstanbul, 1962, 64 s.

https://dasitan.blogspot.com/2015/11/karacaoglan-ile-ismikan-sultan-hikayesi.html

Korgunal, Muharrem Zeki, *Büyük Halk Şairi Karacaoğlan'ın Aşk Maceraları,* Bolayır Yayınevi, İstanbul, 1970, 160 s.

Radloff, Wilhelm, "Karacaoğlan ilen İsmikân Sultan" (Aktaran: Emine Kırcı), *Milli Folklor,* 1995, S. 26 ve 27 (Güz ve Kış).

Radloff, Wilhelm, "Karacaoğlan ile İsmikan", *Millî Folklor,* (Aktaran Emine Kırcı), Güz 1995, S. 27, s. 66-69. / S. 28, s. 66-72.

Radloff, W[ilhelm], *Kuzey Türk Boylarının Halk Edebiyatından Örnekler,* (Haz. Tülay Çulha), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2015, s. 273-294.

Sakaoğlu, Saim, *Halk Hikâyeleri,* Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayını, Eskişehir, 2011, s. 96-98.

Şimşek, Esma, "Karaca Oğlan'a Bağlı Olarak Anlatılan Kısa Hikâyeli Türküler", *Millî Folklor,* 2007, Yıl 19, Sayı 7, s. 40-49.

Uraz, Murat, *Karacaoğlan ile Karakız,* Şenyıldız Yayınevi, İstanbul, 1981, s. 96 s.

KARACAOĞLAN İLE KARAKIZ

Karacaoğlan'ın şiirleri etrafında oluşturulmuş halk hikâyesidir. Bu tarzda *Karacaoğlan ile Benli Kız, Karacaoğlan ile İsmikan Sultan, Karacaoğlan Yayla Güzeli, Karacaoğlan'ın Aşk Maceraları* gibi hikâyeler de vücuda getirilmiştir. (Bkz. *İlgili hikâyeler*).

Manzum ve mensur yapıya sahiptir.

Hikâye, Muhammed Yusuf Nur Nişli tarafından şöyle özetlenmiştir:

"İyi bir aile terbiyesi alarak yetişen genç bir adam, ailesinin yanında kendi hâlinde yaşar ve saz çalmayı öğrenir. Günlerden bir gün köydeki kızlardan Zeynep adındaki bir kıza inceden gönlü kayar. Önceleri karşılıklı gibi görünen bu durum, sonraları kızın kendini uzak tutmasıyla son bulur. Gencin içi hafif burkulur ancak bu durumu fazla büyütmez. Köy yaşamından sıkılan genç, bu kızı da bahane ederek köyden uzaklaşmaya ve methini duyduğu Kozan'a gitmeye karar verir. Burada âşıklara çok değer verildiğini duyar.

Genç, aklına koyduğunu yapar ve annesinden helâllik alarak yollara düşer. O yoldayken annesi çocuğun hasretine dayanamaz ve ayrılığın birinci ayında ruhunu teslim eder. Bundan gencin haberi yoktur. Günlerce yol gider. Kozan'a gelir. Buranın en hatırlı adamı olan Ahmet Paşa'nın yanına varır. Ahmet Paşa'ya ve sevgilisi Mestinaz'a methiyeler dizer. Paşa onu ve şiirlerini çok beğenir. Mal veya paranın peşinde olmayan Karacaoğlan, amacına ulaşır ve kendine değer verilen bir yer bulmuş olur. Ancak bu mutluluk kısa sürer Mestinaz, dinlediği o gönül çelen şiirler karşısında Karacaoğlan'a âşık olur. Aşkının karşılıksız olduğunu gören Mestinaz, aşkına cevap vermezse bir iftira ile onu öldürteceğini söyler. Bunun üzerine Karacaoğlan, birkaçış planı yapar. Bir eşkıya çetesini yakalamakta olan Ahmet Paşa gelene kadar kızı oyalayacak, o geldiğinde de buralardan kaçıp kurtulacaktır. Bir yalanla kızı kandırır, ancak Ahmet Paşa çok erken döner ve onları odada eğlenirken yakalar. Duruma çok sinirlenir, ertesi gün de Mestinaz'la Karacaoğlan'ı baş başa görünce Karacaoğlan'ı zindana attırır ve adamlarına Şeytan Kapanı'ndan atıp öldürmelerini emreder.

Mestinaz, hem sevdiği adamın öldürülmesinden hem de aralarındaki sevgiden haberi olursa Ahmet Paşa'nın onu öldüreceğinden korkar. Gece

herkes uyurken zindana iner ve Karacaoğlan'ı kurtarır. Karacaoğlan çok minnettar olarak oradan kaçar. Sabah olunca Ahmet Paşa, çok sinirlenir ve adamlarıyla Karacaoğlan'ı arar, ama bulamaz.

Yol boyunca Maraş, Antep, Urfa, Diyarbakır, Mardin ve Van'a giden Karacaoğlan, gittiği yerlerde hep kahvelerde kalır ve oralarda halk için çalıp söyler. Van'dan sonra Tokat, Kayseri, Niğde yoluyla Tarsus'a gelir. Burada Kezban Nine ile tanışır. Kezban Nine, ona annelik yapar. Beraber yaşarlar. Bir gün evde pencereden bakarken gördüğü bir kıza âşık olan Karacaoğlan, adının Fatma olduğunu ama Karakız dediklerini öğrenir. Babası kızını çok seven ve gözü gibi koruyan, sinirli bir seyistir. Karacaoğlan, aşkını ona anlattığı esnada o da Karacaoğlan'a birden âşık olur. Ancak bu âşıklar diğer halk hikâyelerindeki gibi birbirine kavuşamaz. Kızlarının kim olduğunu bilmedikleri bir adama âşık olduğunu öğrenen anne ve baba, bu ilişkiye izin vermez. Karakız'ı Kozan'da amcasının yanına gizlice götürürler. Birbirlerinden habersiz olarak eriyip akmaya başlayan âşıklar, çok perişan olurlar. Karakız, verem olur. Kozan'dan Tarsus'a geri getirilir ancak ömrü son kez olsun aşkını görmeye vefa etmez. Aşkının öldüğünü öğrenen Karacaoğlan da kendini Kırklar Mağarası adında bir mağaraya kapatarak ölünceye kadar orada yaşar."

Hikâye, Güney Anadolu'da farklı şekilde anlatılmaktadır. Şahıs kadrosunda ve hadiselerde farklılıklar görülür. Söz konusu anlatma, efsane başlığı altında Nilgün Çıplak tarafından şöyle özetlenmiştir:

"Mut'a bağlı Çukur köyü ile Dere köyü arasında Karacaoğlan ile Karacakız tepesi diye bilinen iki tepe vardır. Yörede tepelerin bu adı almasıyla ilgili aşağıdaki efsane anlatılmaktadır:

Gezgin bir yaşam sürdürmüş olan Karacaoğlan, bir gün Mut'un Çukur köyüne gelir. Burada sazı ve sözüyle herkesin sevgi ve saygısını kazanır, daha sonra bu köyden ayrılıp Elif adlı güzel bir kızın obasına geçer. Yörede Karacakız adıyla tanınan Elif, oba beyinin kızıdır. Karacaoğlan, Karacakız'ı ilk gördüğünde ona âşık olur ve bir türlü obadan ayrılamaz, Karacakız da Karacaoğlan'a tutulmuştur. Oba beyi, Karacaoğlan'ın yanık söyleyişinden, kederli görünüşünden onda bir değişikliğin olduğunu anlar ve bunun sebebini öğrenmek ister. Karacaoğlan, derdini anlatmak istemez, ancak bey ısrar edince Elifle

evlenmek istediğini söyler. Bey, bu duruma çok sinirlenir ve kendisine verecek kızının olmadığını sert bir şekilde ifade eder. Karacaoğlan bu cevaba çok içerler ve Elif'le kavuşmalarının mümkün olmadığını anlayarak obadan ayrılmak zorunda kalır. Aradan yıllar geçer, Karacaoğlan'ın saçı sakalı ağarır, ancak bir türlü Karacakız'ı unutamaz. Son kez onu görebilmek düşüncesiyle Çukur köyüne gelir. Çevresinde toplananlara Karacakız'ı, obasının bulunduğu yeri sorar, fakat herkes üzgün üzgün başını önüne eğer. Yaşlı bir köylü, Karacakız'ın çok uzun bir süre karşı tepede kendisini beklediğini, sonunda ümidini kaybederek hayattan elini eteğini çektiğini ve yine bu tepede öldüğünü, mezarının da buraya yapıldığını söyler. Karacaoğlan, bu duruma çok üzülür, tepeye çıkıp mezar başında dua eder, daha sonra Karacakız'ın mezarını rahatça görebileceği karşı tepeye gidip buraya oturur, Karacakız için saz çalıp yanık şiirler söyler, günlerce yerinden kalkmaz, sonunda bu tepede can verir. Köylüler, Karacaoğlan'ı bu tepeye defneder. Olayın ardından Karacakız'ın öldüğü tepeye Karacakız Tepesi; Karacaoğlan'ın öldüğü tepeye ise Karacaoğlan Tepesi adı verilir."

Kaynakça:

___, *Karacaoğlan ile Benli Kız,* İstanbul Maarif Kitaphanesi, İstanbul, 1964, 64 s.

Çıplak, Nilgün, "Karacaoğlan Çevresinde Oluşturulan Efsaneler ve Bu Efsanelerin Kültürel Hayatıma Etkisi", *Doğumunun 400. Yılında Uluslararası Karacaoğlan Sempozyumu,* Tarsus Belediyesi, [Tarsus], 2007, s. 51-52.

Görgen, Fevzi *Karacaoğlan ile Yayla Güzeli,* Sağlam Kitabevi, İstanbul, 1962, 64 s.

https://dasitan.blogspot.com/2015/11/karacaoglan-ile-ismikan-sultan-hikayesi.html

Korgunal, Muharrem Zeki, *Büyük Halk Şairi Karacaoğlan'ın Aşk Maceraları,* Bolayır Yayınevi, İstanbul, 1970, 160 s.

Nişli, Muhammed Yusuf Nur, *Mehmet Murat Uraz'ın Hayatı, Eserleri ve Halk Bilimi Üzerine Çalışmaları*, Erzurum, 2019, s. 117-119. (A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Özdemir, Nebi, "XVII. Yüzyıl Çukurovalı Karacaoğlan Adına Tasnif Edilen Halk Hikâyelerinin Değerlendirilmesi", *II. Uluslararası Karacaoğlan Çukurova Halk Kültürü Sempozyumu, Bildiriler (20-24 Kasım 1991),* Adana Valiliği Yayınları, Adana, 1993, s. 620-629.

Şimşek, Esma, "Karaca Oğlan'a Bağlı Olarak Anlatılan Kısa Hikâyeli Türküler", *Millî Folklor,* 2007, Yıl 19, Say› 7, s. 40-49.

Uraz, Murat, *Karacaoğlan ile Karakız,* Şenyıldız Yayınevi, İstanbul, 1981, s. 96 s

KARACAOĞLAN İLE YAYLA GÜZELİ

Karacaoğlan'ın şiirleri etrafında oluşturulmuş halk hikâyesidir. Bu tarzda *Karacaoğlan ile Benli Kız, Karacaoğlan Karakız, Karacaoğlan ile İsmikan Sultan, Karacaoğlan'ın Aşk Maceraları* gibi hikâyeler de vücuda getirilmiştir. (Bkz. *İlgili hikâyeler*). Türkmenistan'da da yine şiirlerinden hareketle oluşturulmuş bir *Karacaoğlan* hikâyesi vardır.

Manzum ve mensur yapıya sahiptir. Hikâyede Karacaoğlan'ın Akkoyunlu Mustafa'nın kızı Züleyha'ya olan aşkı anlatılmıştır.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Torosların, Gavur Dağı'nın, Bürücek Yaylasında "Karacaoğlan" adında bir Hak âşığı vardır. Birçok güzel görmüş ve dilberler sevmiş olan Karacaoğlan, Toroslardaki yayla güzeli Züleyha'ya gönlünü kaptırır. Züleyha, henüz on sekiz yaşındadır.

Günün birinde yaylada aşiret reisinin kızı olan Akkoyunlu Mustafa'nın büyük kızı Yasemin'in düğünü olur. Bu düğün yedi gün, yedi gece sürer. Akkoyunlu Mustafa düğüne, saz şairlerini de çağırır. Düğüne Karacaoğlan ve arkadaşı Ali de gider.

Düğünde, âşıklar sanatlarını icra ederler, karşılaşmalar yaparlar. Karacaoğlan, kendilerini seyretmekte olan kadınların arasındaki güzel bir kızla göz göze gelir. Bu, Akkoyunlu Mustafa'nın küçük kızı Züleyha'dır.

Karacaoğlan, bu etkiyle deyişler söylemeye başlar. Züleyha, Karacaoğlan'dan çok etkilenir.

Karacaoğlan ve Ali, kendilerine ayrılmış olan çadıra alınırlar. Karacaoğlan rüyasında Züleyha'yı görür. Rüyasını arkadaşına anlatır. Abdest alır, namaz kılar ve rüyasının hayra vesile olması için dua eder.

Çadırdan çıktıkları zaman, Akkoyunlu Mustafa, Karacaoğlan'ı divana çağırır, fasıl yapmasını ister. Fasıl sırasında Karacaoğlan bir ara Züleyha'yı görür. Genç kızın ela gözlerini kastederek bir türkü söyler.

Karacaoğlan ve arkadaşı Ali, köylerine dönmek üzere ayrılırken, Akkoyunlu Mustafa, Karacaoğlan'ı yanına çağırır ve ona bir kese akçe verir. Karacaoğlan bunu uygun dille reddeder.

Karacaoğlan yolda Ali'ye Züleyha'ya olan aşkından söz eder. Bir ara çeşmenin başında üç güzel görürler. Bunlar Züleyha, Sünbül ve Zeynep'tir. Karacaoğlan, onlara deyişler söyler. Züleyha, yine kendilerine misafir olmasını teklif eder.

Aradan bir hafta geçer. Karacaoğlan, Züleyha'yı görmek için yaylaya gider. Zeynep'i bulur ve Züleyha'yı görmek istediğini söyler. Züleyha gelir, birlikte vakit geçirirler. Bu buluşmalar sonraki günlerde de devam eder.

Bir gün Zeynep, ona Züleyha'nın nişanlandığını ve artık onu çağıramayacağını söyler. Arkadaşı Ali'ye bu durumu anlatan Karacaoğlan, onunla birlikte köyü terk eder.

Birlikte yola çıkarlar, Adana'ya gelirler. Misafirhanede konaklarlar. Adana'da bir gece geçirdikten sonra buradan Ceyhan'a geçerler. Burada olanlara da yine Züleyha'sını düşünerek türküler söyler. Geceyi burada geçirdikten sonra sabahleyin Hassa'ya giden bir kervanla yola çıkarlar. Hassa'nın şairleri de davet edilerek bir divan kurulur. Karacaoğlan, burada da yanık türküler söyler. İki gün sonra İskenderun'a geçerler. Bir hafta orada kaldıktan sonra Halep'e giderler. Halep'te de çalıp söylemeye devam eder.

İki arkadaş, köylerine dönerler. Bir hafta sonra Züleyha'nın düğünü olduğunu öğrenirler. Karacaoğlan döndüğüne pişman olur. Akkoyunlu Mustafa bu düğüne Karacaoğlan'ı da davet eder. Karacaoğlan, türkü söyledikçe Züleyha'nın kalbi parça parça olur. Karacaoğlan onun yaşlı gözlerine bakarak bir ayrılık türküsü söyler, düğünden ayrılıp köye döner.

Züleyha, Karacaoğlan gittikten sonra ani olarak hastalanır ve hastalığı gittikçe artar. Züleyha, günden güne erir, hayata gözlerini kapar. Karacaoğlan bu haberi gurbette alır. Onun acısıyla çalıp çağırmaya devam eder.

Kaynakça:

___, *Karacaoğlan ile Benli Kız,* İstanbul Maarif Kitaphanesi, İstanbul, 1964, 64 s.

Görgen, Fevzi *Karacaoğlan ile Yayla Güzeli,* Sağlam Kitabevi, İstanbul, 1962, 64 s.

https://dasitan. blogspot. com/2015/11/karacaoglan-ile-ismikan-sultan-hikayesi. html

Korgunal, Muharrem Zeki, *Büyük Halk Şairi Karacaoğlan'ın Aşk Maceraları,* Bolayır Yayınevi, İstanbul, 1970, 160 s.

Şimşek, Esma, "Karaca Oğlan'a Bağlı Olarak Anlatılan Kısa Hikâyeli Türküler", *Millî Folklor,* 2007, Y›l 19, Say› 7, s. 40-49.

Türk Dünyası Ortak Edebiyatı-Türk Dünyası Edebiyat Metinleri Antolojisi, C. 2, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2003, s. 575-599.

Uraz, Murat, *Karacaoğlan ile Karakız,* Şenyıldız Yayınevi, İstanbul, 1981, s. 96 s.

KARAÇ – KÖKÜL

Kırgız destanıdır. Geniş bir coğrafya içinde bilinir ve buna bağlı olarak da eşmetni fazla olan bir destandır. Manas kadar hacimli bir eserdir, ancak ya bir kısmı anlatılamamış ya da bu zamana kadar unutulmuştur. Eşmetinleri içinde önemlileri şunlardır: Talas'ta yaşayan Irsalı Bıyırmanoğlu'nun anlattığı Kaim Miftakov'un 1923 yılında Talas'ta Irsalı Bayırmanoğlundan derlediği; 1926 yılında Nasirdin Botoy, Ömüralı Maanaoğulları tarafından Isık Göl bölgesinde yazıya geçirilen; 1966 yılında Böksö-Col köyünde yaşayan Özbekov Karınak tarafından anlatılan ve Dil Edebiyat Enstitüsü folklor heyeti üyeleri tarafından yazıya geçirilen ve 1975 yılında yayımlanan Dozu Taşmatov'un anlatmalarıdır.

Rus bilim adamı V. V. Radloff da halktan Kara Kökül (Kara Kukul-Kara Kokol) masalını kaydededip, Ülgülör'ün 4 cildinde yayımlanmıştır.

Destanda, masalımsı unsurlar çok fazladır. Sözgelişi, Kökül'ün atı Ker Kulun, çok akıllı bir hayvan olup Kökül'e zor anlarında yardım eder. Düşmanlarını mağlup eden Kökül'ün onlara kötülük etmeyip tam tersine adaletli davranması ise verdiği mesaj bakımından önemli bir özelliktir.

Destanın özeti şöyledir:

Geçmiş zamanlarda Kedenbay adında koyun, inek, yılkı, keçi gibi pek çok hayvanı olan birisi vardır, ancak 90 yaşına geldiği halde Kedenbay'ın hiç çocuğu olmamıştır. Mutlu olmalarına rağmen Kedenbay ve karısının bu yüzden yüzü gülmemektedir.

Çocuk sahibi olmak için bir hayli yer-su gezerler. Kambar Ata, Oysul Ata, Zengi Baba, Çolpan Ata'ya gidip dualar ederler. Rastladıkları biri, "Sarıgül ile Karagul koyunlarınızdan bir tanesini keserseniz, dilekleriniz gerçek olur." der ve gözden kaybolur. Onun dediğini yaparlar. Sabah olduğunda birisi gelip, kocanın koynuna beyaz elma, eşininkine ise yeşil elma bırakır gider.

Günlerden bir gün Kedenbay rüyasında karısı ve kendisini çok genç olarak görür. Yolda beraber giderken bir kaplana rastlarlar, kaplanı yanlarına alırlar. Hanımı buna hayra yorumlar ve kaplan gibi çocuklarının olacağını söyler. Sonbaharda altmış yaşına gelen karısı hamile olur. Karnındaki çocuk konuşmaya başlar. Aradan dokuz ay geçer ve Kedenbay'ın karısı oğul doğurur.

Çocuğunun doğumuna sevinen Kedenbay, büyük toy düzenler. Halka, altmış kısrak, altmış koyun sürüsü, 700 akciğer ve sarı yağ, yetmiş at yavrusu dağıtır. Toy yedi güne sürer. Toya davet edilenin hepsi toy sahiplerine ve çocuğa mutluluk dileyip dua ederler. Çocuğun adını da Kökül koyarlar. Nazar değmesin diye kimseye göstermeden büyütürler. Çocuğun dünya geldiği vakit, Kedenbay'ın yılkısının içinden Ker Boz adlı kısrağı da doğurur.

Bir gün Kedenbay Tuu Çunak adlı atına binip yılkılarına bakmak için yılkıların bulunduğu yere gelir. Yılkıdaki atları tedirgin görür. O

sırada su kenarında bulunan bir akciğeri fark eder. Eğilip onu alacağı sıra, akciğer, birden Kedenbay'ın sırtına fırlayıverir ve konuşur. Kedenbay'a, kendisini epey zamandan beri beklediğini ve öldüreceğini söyler. Kedenbay akciğer yalvarır. "Ne istersin, malımı, mülkümü hatta istersen karımı vereyim." der. Akciğer; "Hayır, sen ölürsen zaten onlar benim olacak." der. Bunun üzerine Kedenbay; "O zaman oğlumu al." der. Akciğer, buna çok sevinir ve onu serbest bırakır. Kedenbay, bitkin vaziyette evine gelir. Eşi sebebini sorar, o da olup biteni anlatır.

Bunu duyan kadın, oracıkta vefat eder. Kedenbay, yer altında kimseye göstermeden büyüttüğü oğlunu, atıyla yer üstüne çıkarır, oğluna; Karahan adlı bir hanın olduğunu, onun yanına gitmesini, hanın Karaç adında yiğit bir oğlu olduğunu ve artık orada yaşamasını ve söyler. Yüzünden öper, dua edip yolcu eder.

Yalnız kalınca, çocuğundan ayrıldığına da çok üzülür. Oğlunu o şeytana vereceğine kendisinin canını verip ölmesinin şerefli bir davranış olacağını düşünür. Aradan biraz zaman geçer, Akciğer, Kedenkay'ın yanına gelir ve Karaç'ı ister. Kedenkay, onunla çarpışır, yaşlı olduğu için Akciğer, onu alt edip öldürür.

Diğer taraftan Karahan'ın oğlu Karaç, yüksek bir kuleden dürbünle etrafına bakarken kendisine doğru gelen bir atlı görür. At üstündeki, daha yedi yaşına bile gelmemiş olan Kökül'dür. Karaç, onun kaçak birisi olduğunu düşünür ve kızarak Kökül'ün bacağına bıçak vurur. Kökül, buna aldırış etmeyince, çocuğun sıradan birisi olmadığını fark eder. Çocuğu alıp evine götürür. Karahan, Kökül'ü görüp onu beğenir ve oğlunun onu affetmesini, iyileşinceye kadar bakmaları gerektiğini söyler. Karaç, kabul eder.

Karaç bir gün, uyurken, bir ses duyar ve aniden uyanır. Hemen kuleye çıkar, dürbünüyle baktığında kendilerine doğru birisinin geldiğini görür. Bu, Kökül'ün babasını öldüren şeytandır. Karaç'tan çocuğu ister, Karaç vermez. İkisi dövüşe başlar. Karaç, Akciğer'in / Şeytan'ın iki elini keser. Şeytan canını kurtarmak için kaçar ve giderken de 4 oğlunun intikam almak için bir gün mutlaka gelip Karaç'ı öldüreceğini söyler.

Aradan yıllar geçer. Karaç, gelecek 4 düşmanı beklemektedir. Günlerden bir gün dürbünle etrafa bakarken, kendisine doğru gelen

4 atlıyı görür. Bunlar, çoktan beri beklediği düşmanlardır. Bu sırada yanına Kökül gelir ve düşmana karşı birlikte savaşacağını söyler. Şiddetli bir çarpışma olur. Uzun süren çarpışmadan sonra Karaç ve Kökül düşmanları öldürüp sevinçle evlerine dönerler.

Bir gün çobanlar, altı metre uzunluğunda bir tilkinin insanlara saldırıp, onları yediği haberini getirirler. Karaç, kartalıyla tilkiyi avlamaya gider ve onu öldürmeyi başarır.

Canı sıkılan Karaç, bir gün yanına Kökül'ü ve yiğitlerini alarak keklik avlamaya çıkar. Yola çıkmadan önce yengesi Kökül'e, kendi büyüttüğü bir kuşu verir ve akşam avdan dönerken önünden çıkacak tavşanın ardından bu kuşu göndermesini söyler. Karaç, Kökül ve Karaç'ın yiğitleri ormandan bir hayli besili keklik avlarlar ve pişirip yerler. Akşam olunca evlerine dönerler.

Dönüş sırasında önlerine bir tavşan çıkar. Kökül'ün aklına yengesinin verdiği kuş gelir. Kuşu, tavşanın ardından gönderir. Tavşan kaçar ve ardındaki kuşu uzaklara götürür. Kökül, ne yapacağına bir türlü karar veremez. O sırada birden atı konuşur. "O gördüğün tavşan değil, yer altında yaşayan yılan Bapay Han'ın kızıdır. İsmi Cılamış'tır. Eğer sen önündeki zorlukları geçirebilirsen o Cılamış senin eşin olacak." der. Hemen atın yelesi kanata dönüşüverir ve böylece uçarak yer altına giderler.

Birkaç gün geçtikten sonra yer altındaki ülkeye ulaşırlar. Çok yorulan Kökül 10 gün kadar uyur. Onu uykudan atı uyandırır ve ona "Burasının yılanlar ülkesi olduğu için çok tehlikeli olduğunu, kimseye gözükmeden kızın odasına ulaşmaları gerektiğini" söyler.

O sırada Karahan, kendi oğlu olarak kabul ettiği Kökül'ün kaybolmasına kaygılanır ve her tarafı aratır, ama bir türlü Kökül'ü bulamazlar. Kökül ise Cılamış'la evlenmiştir ve yer altında yaşamaktadır.

Kökül, bir gün rüyasında yengesi Çiçan (Çaçıke)'yi görür. Yengesi ona, her yerde kendisini aradıklarını ve buna çok üzüldüklerini söyler. Rüyanın etkisinde kalan Kökül, eşine gitmek istediğini söyler. Ancak o sırada Kulanç Avcı diye bilinen birisi Cılamış'ın arkadaşı Cezbilek'i götürmüştür ve Kökül'ün Cezbilek'e kurtarması gerekmektedir.

Kulanç Avcı yer altında yaşayan yenilmez bir kahramandır. Kökül her türlü tehlikeyi göz önüne alarak Kulanç Avcı ile savaşır. İkisi uzun müddet mücadele eder. Kökül, çok yorgun düşer, gücü tükenir. Tam yenileceği sıra, atı ona yardım eder. Birlikte Kulanç Avcı'yı öldürüp Cezbilek'i kurtarırlar.

Kulanç Avcı'nın halkı, Kökil'den özür dilerler. Kökül de onların suçlu olmadığını söyler ve onlara adaletli davranır. Cezbilek'in annesi kızını Kökül'e evlendirir. Kökül, eşleri Cılamış ve Cezbilek'i alıp sağ salim babasının ülkesine döner. Yer üstünde de huzurlu ve mutlu bir şekilde hayatlarını sürdürürler ve yer altındakilerle de barış içinde yaşarlar.

Karaç-Kökül destanının / masalının muhtelif coğrafyalarda farklı anlatmaları vardır. Bunlardan bir kısmını kaydetmek yerinde olacaktır.

Minusin vadisinde yaşayan Baraba, Tobol Tatarlarının "Kara Kukul" masalında, 170 yaşındaki adamın bir oğlu olur.

Çocuk bir günde bir günü bir yaşa, ikinci gün iki yaşa, yedi günde yedi yaşına gelir. Ker-Kulun adlı atına biner. Bir gün babası "Odun gerek." der, çocuk hemen gider ayı ile aslana söyler. Onlar da hemen emrini yerine getirirler. Yaşlı annesi on sığırın etini pişirir, Kara Kökül hepsini yer, sonra yedi gün yedi gece uyur. On dört yaşında uyanır. Atına binip, on iki gün, on iki gece yol yürür. O anda Temir Alp'la karşılaşır. Onu öldüreceği sıra, Temir Alp aman diler ve kızını kendisine vereceğini söyler. Kökül Temir Alp'ı öldürmez ve kızı ile evlenir.

Bir gün Temir Alp, Kara Kökül'ü çağırır ve Güneşin battığı yerde yaşayan ve oraya gidenin dönmediği Çoyun Alp'ın üzerine gönderir. Kara Kökül, Temir Alp'in dediği yere gider. Orada kapısı olmayan dağ gibi bir saraya rastlar. O anda gürültü çıkar ve beyaz buluta binen Çoyun Alp gelir. İkisi yedi gün, yedi gece güreşirler. Sonunda Kökül Çoyun Alp'ı yener. Tam öldüreceği sıra, Çoyun Alp, Kara Kökül'den aman diler. Kızını kendisine vereceğini söyler. Kökül Çoyun Alp'ı alır ve onunla dostu olur.

Kara Kökül, aynı şekilde doğuda yaşayan baş edilmez bir yiğidi daha alt eder ve kızı Zubayte ile evlenir. Kara Kököl'ün çok çocuğu olur ve bir hayli yaş yaşadıktan sonra vefat eder.

Kaynakça:

Akmataliev, Abdıldacan, *Kökül, Karaç Kökül Bayanı,* El Adabiyatı Serisi, C. 28, Bişkek, 2003.

Kırgız Adabiyatının Tarıhı, C. 3, Bişkek 2002, s. 595-649.

KARAÇ-DÖÖ

Kırgız destanıdır. Masal olarak anlatılan bu eseri, 1939 yılında, toplam 4700 dize olarak K. Akiev şiire dönüştürülmüştür. Aslında bir masal olduğu için masal unsurlarını bünyesinde barındırmış, ancak destani nitelikler anlatım zenginleştirilmiştir. Hikâyesi Ak Döö (Dev), Kara Döö ve Kök Döö üzerine bina edilmiştir. Bu bakımdan Karaç Döö'nün Bolot ile ortak noktaları fazladır.

Eserin başlangıcında Kırgızların Narın-Kol (Alma-Ata ilinin Kegen ilçesi) , Keimpol, Üç Karkıra, Kegen, Ulan, Isık Göl'e kadar oturmaları Oyrot-Kalmaklar ile komşu olarak yaşamaları, onlar ile sürekli iç çatışmada bulunmaları konusuna yer verilir. Sonra Karaç'ın üç dev ile savaşmasına geçilir. Karaç Döö'de muhayyel unsurların çok olmakla beraber reel sahneler de az değildir. Akiev'in oluşturduğu metin halkın arzularına ve estetik kaygılarına tercümanı olacak niteliktedir.

Karaç Döö'nün özeti şöyledir:

Kalmaklar arasında birtakım olağanüstülüklere sahip yaşlı bir kadın vardır. Üç canlı, üç başlı, dünyaya kahraman bir çocuğun geleceğini önceden bilen ve sihir hüneri olan kadın, toplum içinde diğer insanlar gibi yaşar. Kendi halkı arasında kabul görmediği için Kalmaklara sığınır. Başı 9 kat daha büyük olan Kalmak'ın pehlivanı ile evlenir. İşte o evlilikten O evlilikten Ak Döö, Kök Döö, Kara Döö doğar. Eşi vefat edince, çocukları ile tekrar Kalmaklar arasına karışır. Devlerin anası çocuklarına; "Kırgızlara sefer düzenleyin, güçlü olun." diye telkinlerde bulunur.

Kırgızlar, kuzeydeki Moğollara sınır olan bölgede yaşamaktadır.

Kırgızları Kadan adlı bir han yönetmektedir. Onun Ablan, Suban, Kara Mergen adında üç oğlu vardır. Oygut halkından Bübüray adlı kahraman kız Kara Mergen'e meydan okur, kendisiyle yarışmak

istediğini, şayet yenilirse kendisiyle evleneceğini söyler. Yarışta Kara Mergen, galip gelir. Bübüray, sözünde durur ve Kara Mergen ile evlenir. Bu evlilikten Karaç doğar. Ancak doğum sırasında Bübüray vefat eder. Dedesi Kadan Han, Karaç'ı, himayesine alır, Ulan'a gönderip herkesten gizleyerek büyütür. Ona, çok ihtimam gösterirler, çünkü Karaç, ileride Kırgızları yönetecek kahramandır. Karaç, üç yaşında ve altı yaşında ata bindiğinde atın beli kırılır. Dokuz yaşındayken ata binince, bindiği at, deveye binince bindiği deve ölür. Bu bakımdan nere giderse, yürüyerek gider. Büyük kayaları yerinden söküp kaldırır.

Diğer taraftan Ak Döö, Kara Döö ve Kök Döö'nün anneleri olan yaşlı kadın, Kadan Han'ın oğlu Kara Mergen'den Karaç'ın doğacağını öğrenir ve onu öldürmek ister. Kırgızların arasında dolaşır ancak Karaç'ın izin bulamaz. Çünkü Kadan, bunu hissetmiş, kendisine tabi 50 evi toplayıp 12 dereyi geçirip uzak bir yeri iskân edinir.

Ancak savaş kaçınılmaz olur. Kırgızlarla evler karşılaşır. Kadan Han, on iki deveye okları yükleyip, çok sayıda olan düşmana karşı çıkar ve hepsini de kazanır. Ak Döö, yaralanır ve ordusu dağılır. Ancak Dööler, okları biten Karaç'ın babası Kara Mergen'i savaş meydanında öldürürler. Kırgızlar mağlup olurlar. Dööler, Kırgızların malını mülkünü talan ederler, gençlerini esir alırlar.

Bu sıralarda Karaç on beş yaşına gelmiştir. Güçlü bahadır olur. 40 tenceredeki kımızı içer, on iki atın etini yer. Olanlar karşısında Ak Döö, Kara Döö ve Kök Döö'den intikam almaya karar verir.

Kadan Han, Karaç'a at aratır. Şair Abılbay'ı ve Töböy'ü Andijan'da yaşayan, soyu Kıpçak olan Köküm'ün oğlu Agulbek'e gönderir. Abılbay ve Töböy yanına on iki kişi ve bol miktarda altın gümüş alıp yola çıkar. Kafile Kırgız, Kıpçak, Özbek, Türkmen elini hatkta Çamlıbel'i dolaşırlarsa da Karaç'a layık atı bulamazlar. Karaç onları kırk yol üzerinde bekler. Susuz kalır. Dağlar çöl olur, her taraf kuraklaşır.

Bu arada, Kök Döö, Andijanlı Agulbek Han'ın kızı Zulayka'yı eş olarak alır. Kök Döö, Zulayka'yı, Orçum Han'ın kızı Ay Kamış'ı zindana atar. Tırgot'u kılıçla öldürüp kızı Kardıgaç'ı köle yapar. Kardeşi Ak Döö de Orçun Han'ın Aykamış'ı kendisine eş alır. Ay Kamış'in yanakları nar gibi, gözü ve kaşları kalem çekmiş gibi, saçı ipek dişleri gümüş gibi ay gibi parlak yürüyüşü peri kızı gibidir.

Ak Döö, kızın iki ağabeyini öldürüp, babasın zindana attıktan sonra kendisine eş olarak almıştır. Döölerin eşleri her ne kadar onlarla evli olsalar da içlerindeki kin ve düşmanlık bir türlü gitmemiştir. Tek düşünceleri eşlerinin ölmeleri ve asıl memleketlerine gitmeleridir.

Karaç, Kök Döö'nün bulunduğu yere gelir. Orada Zulayka ile görüşür. Kök Döö kolay kolay yenilmeyen bir pehlivandır. Zulayka, Karaç'a eşinin kolay kolay öldürülememesinin sırrını söyler. Bunlara vakıf olan Karaç, uzun mücadele sonunda, Kök Döö'ye diz çöktürür ve kılıcı ile başını keser. Karaç, Ak Köö'yü, Kök Döö'yü ve Kara Döö'yü öldürüp babası Kara Mergen'nin ve kavminin intikamını alır. Zulayka'yı, Ay Kamış'ı, Karlıgaç'ı ve esir olan soydaşlarını zindandan kurtarır. Herkese Döölerden aldığı malı mülkü dağıtır.

Kaynakça:

Akmataliev, Abdıldacan, *Karaç Döö, Er Eşim,* El Adabiyatı Serisi, C. 27, Bişkek, 2003.

Kırgız Adabiyatının Tarihi, C. 3, Bişkek 2002, s. 380-408.

KARADÖN

Kazak destanıdır. Kırım'ın Kırk Batır'ı yahut Nogaylı Jırları destan dairesi içinde yer alan Kazak destanıdır. Bu destanlar, Murın Sengirbekulı (1859-1940)'dan derlenmiştir.

Karadön'ün tamamı manzumdur. Toplam 780 dize olup seri dizelerle vücuda getirilen tüydek ile söylenmiştir. Dizeler, genellikle 7 hecelidir.

Destanda Nogay ve Kalmuk mücadeleleri üzerinde durulmuştur.

Destan'ın şahıs kadrosunda; Karadön, İhtiyar adam, Berdi Han, Karamende, Karazım Han, Gülkaşima yer alır. Hayvan olarak da Karadön'ün atı Karatulpar görülür.

Destanın özeti şöyledir:

Karadön bir yaşındayken babasını iki yaşında da annesini kaybeder. On üç yaşında avare avare dolaşırken bir Nogaylı obasına rastlar.

Nogaylı obasının çocukları Karadön'ü döverler. Karadön, bir bozkıra kaçar. Kahırlanır ve "Böyle eziyet ve azap içinde yaşamaktansa Allah canımı alsın." der.

Çocuk böyle ağlayıp otururken yanına bir adam gelip onu teselli eder. "Ağlama yavrum! Şurada duran dokuz otağ ve onların ortasında duran büyük bir otağ var. Oraya git seni evlât edinecekler." der. Karadön o eve gider. Bir köşeye geçip oturur. Kimse onunla istemez. Evin sahibi Nogaylının Hanıdır. Akşam eve gelince çocuğu görür, kim olduğunu sorar. Karadön, yetim ve öksüz olduğunu söyler. Ev sahibi ona giysi verir, evinde kalmasına müsaade eder.

Karadön on beş yaşına gelir. Hane halkı onu çok sever. Han, ileri gelenleri toplar, çok yaşlandığını, tahtını ve tacını Karadön'e bırakmak istediğini söyler. Karadön, yetim ve kimsesiz olduğunu söyleyerek kabul etmez ama onu ikna ederler. Eve doğru babasına eşlik eder.

Aradan birkaç gün geçer. Karadön, babasına, halkının düşmanı Karamende adlı Kalmuk'a karşı sefere çıkmak istediğini söyler. Er silahı olan beş türlü silahı kuşanıp Karatulpar'ını eyerleyip yola çıkar.

Karatulpar'ı ile gece gündüz demeden yol alır. Uzaktan bir toz bulutu görür. Bulutun arasından insanlar ortaya çıkar. Gelen Karamende'dir. Karadön'e kim olduğunu sorar, o da kendisini tanıtır ve Kalmuk yurdunu almaya gittiğini söyler.

Karamende, Karadön'e üç ok atar. Karadön'ün üstüne giydiği zırh neredeyse parçalanacak gibi olur. Karadön, atik davranıp Kalmuk'un başını kılıçla keser. Hanlarının öldürüldüğünü gören diğer Kalmuklar, Karadön'e saldırırlar. Ne var ki onunla başedemezler, kaçarak canlarını zor kurtarırlar.

Kalmukları yenen Karadön, memleketine döner. Babasına, Karamende'yi öldürdüğünü Kalmuk şehrini ele geçirdiğini söyler. Toplanan Nogaylar Karadön'ü takdir eder. Nogay hanı, büyük bir toy yapar ve Karadön'ü Nogayların hanı olarak ilan eder.

Bu arada bazı Nogay beyleri altın tahtın kendi hakkı olduğunu söyleyerek Berdi Han'ın aklını çelerler. Fitne ve fesat, baba ile oğlun arasını açar. Karadön, babası Berdi Han'a; "Tahtı bana vermekten vazgeçmekle beni küçük düşürdün." der.

Karadön adlı atına binip oradan ayrılır. İleride Kalmukları görür. Kalmuklar onu ölümle tehdit eder. Karazım Han adlı Kalmuk, Karadön'e saldırır. Çarpışma başlar ve Karadön galip gelir. Ardından üzearine gelen diğer Kalmukları da öldürür.

Karadön, Karazım Han'ın kızı güzel Gülkaşima'yı kendisine eş olarak alır. Üç ay Kalmuklar arasında kaldıktan sonra bol ganimet ile yurduna döner. Bu ganimeti halkı paylaşıp yoksulu zengine denk eder.

Kaynakça:

Sengirbayev, Murın Jırav, *Kazak Destanları 4*, (Aktaranlar: Fikret Türkmen-Metin Arıkan), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2007, s. 346-383.

KARAGUL BOTOM

Kırgız destanıdır. Eserdeki hadise gerçek hayatı yansıtır. Destan kahramanın ismi Karagul ise, "yavru" anlamında sıfattır. Büyükler çocuklarına aniden heyecanlanınca veya acılı bir durum karşısında "botom" derler. Destanın yürek sızlatan bir ezgisi vardır.

Karagul Botom'un altı eşmetni vardır. Bunlardan Kaydılda Rakmetov ile Ibıray Beyşekeyev'e ait eşmetinler önemlidir.

Eşmetinlerden birisi de Kalık Akiyev'e aittir. Kalık, metni komuz eşliğinde terennüm etmiştir. Metin ustaca ustaca ortaya konulmuştur. Aynı şekilde çırağı Sarıkunan'ın eşmetni de sağlamdır ve Kalık'ın metni ile büyük oranda benzerlik gösterir. Meşhur komuzcu Asılbek Eşmambetov da Karakul Botom metnini Kalık Akiyev'den öğrenmiştir. Günümüz de ise, Aşıralı Aytaliyev'in ustaca söylediği metin, sadece Kırgızistan'da değil, çevre ülkelerde de kendisine yayılma imkânı bulmuştur. Sagınbek Dıykanbayev'in anlattığı metin Aşıralı Aytaliyev'in anlattığı metne çok benzemektedir. Dıykanbayev eşmetni, 1965'te Kırgız SSR İlimler Akademisi Dil ve Edebiyat Enstitüsü tarafından tespit edilmiştir.

Destanın tamamı manzumdur. Dizeler genellikle 7 ve 8 hecelidir ancak dizelerde ölçü birliği yoktur.

Sarıkunan Dıykanbayev'in eşmetnine göre Karagul Botom destanının özeti şöyledir:

Aşır adlı ihtiyar bir avcı, onun da Ubagıl, Eregul, Bayırkul, Düyşönkul ve Karagul adlarında beş oğlu vardır. Ubakul, Erekul adlı iki oğlu kavga sırasında, Bayırkul ile Düyşöngul da savaşta ölürler. Geriye, sekiz yaşındaki en küçük oğlu Karagul kalır.

Aşır, dağa ava gider. Karakul da annesinin karşı koymasına rağmen babasının peşine takılır. Üzerinde bir ceylan postu vardır. Dağda epeyce aramasına rağmen onu bulamaz, yorulur. Dinlenmek için bir çam ağacının dibine oturup uyuyakalır. Bu arada babası, Karakul'dan habersiz evine dönerken, yatmakta olan oğlunu ceylan zannedip ateş edip öldürür. Yanına gelince oğlu olduğunu görüp; "Karagul Botom (avrum)! Benim göreceğim bu muydu? Senin ömrün bu kadar kısa mıydı? Seni kendi elimle ak pistonlu tüfek ile öldürdüm. Her avdan gelişimde beni; 'Babam avdan geyik getirip bana böbrek ile kalbini pişirir.' diye kaç koşa koşa karşılardın. Bunu da mı görecektim? 70 yaşımda bu acıyı da mı yaşayacaktım. Seni annen ile ablana nasıl götüreceğim. Beni aydınlatan güneştin, karanlıkta bıraktın. Beş çocuğum vardı, şimdi çocuksuz kaldım. Yaşlı babanı kuru ağaç parçası gibi bıraktın, yaktın beni yavrum. Seni bilmeden öldürdüğümü annene nasıl söylerim yavrum? Kara yüzlü Zuura ablan, 'Kardeşim nerede?' derse ne derim yavrum? Dalım dibinden kırıldı, çırağım söndü." diye feryat eder.

Zavallı ihtiyar çocuğunu getirip, yere bırakır. Zuura, bağıra çağıra feryad eder. "Canım ciğerim! Benim sağ kolum kırıldı. Gelince giysin, diye sarı deri şalvar diktim. Beş oğlunu yedin yine doymadın. Sayısız hayvan avladın doymadın." diye figan edip yüreğini parçalar.

Kaydılda Rakmetov eşmetni Yusuf Demir tarafından şöyle özetlenmiştir:

"Rayım adında bir avcı vardır. Bu avcının beş oğlu (Bayırkul, Mırzakul, Egekul, Karagül) bir de kızı (Sıynagül) vardır. Bu avcı ormanda yalnız yaşar. Ailesini avcılıkla ve hayvancılıkla geçindirir.

Adamın çocuklarından ikisi savaşta ikisi de bir davada ölür. Yalnızca dokuz yaşındaki Karagul ile on bir yaşındaki Sıynagül kalır.

Ablası Karagul büyüdü deyip ona geyik derisinden pantolon ve başlık dikip giydirir. Çocuk tam bir geyik yavrusuna benzer.

Avcı bir gün tüfeğini alıp ava gider. Orayı burayı gezen avcı bir şey bulamayıp geri döner.

Annesi yün eğirirken Karagul iğin ucuna basınca annesi düşüp yüzü yaralanır. Canı yanan annesi Karagul'a kızar. Çocuk ağlayarak dışarı çıkıp babasının peşinden gider. Babasını bulamayınca yorulup bir ağacın dibinde uyuya kalır.

Bu sırada bir şey bulamayıp eve dönmekte olan babası ağacın dibinde yatan çocuğu görür. Geyik yavrusu sanıp çok mutlu olur. Gizlice nişan alıp vurur. Yanına gittiğinde oğlu olduğunu anlar. Montunu çocuğa sararak kucağına alır ve hüzünle ağıt yakar. Evine yaklaşınca kocakarı uzaktan çocuğun öldüğünü duysun diye ağıt yakmaya başlar. Koca karı durumu anlayınca kapının önüne oturup ağıt yakar.

O sırada ablası Sıynagül de gelip kardeşini bağrına basarak ağıt yakar."

Kaynakça:

Akmataliev, Abdıldacan, *Begarstan, Akbarak, Calayır Calgız, Karagul Botom,* El Adabiyatı Serisi, C. 13, Bişkek 1998.

Demir Yusuf, *Kırgız Destanları Üzerine Kültürel Tespit ve Tahliller (Karagül Botom, Calayır Calgız, Ak Bermet - Kaçkan Kız, Kız Cibek),* Erzurum, 2019 (Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)

Kırgız Adabiyatının Tarıhı, C. 3, Bişkek 2002, s. 466-472.

KARAGÜLÜMBET İLE AKKÜLÜMBET

Başkurt destanıdır. Destanda iyi kardeş Akgülümbet ile kötü kardeş olarak karşımıza çıkan Karagülümbet arasında cereyan eden hadiseler anlatılmıştır. Destanın Başkurt ve Türkiye Türkçesi ile yazılmış metni, *Başkurt Destanları 3* adlı kitapta kaydedilmiştir. Küsek Bey, Karagülümbet ve Akgülümbet Destanları bu destanı devamı niteliğindedir. (Bkz. İlgili destanlar).

Mensur ve manzum yapıda olan destanda dizeler genellikle 10 hecelidir.

Destanın özeti şöyledir:

Henüz Başkurt topraklarında Rus hükmünün olmadığı dönemlerde çok varlıklı Karagülümbet ve Akgülümbet adlarında iki kardeş yaşar. Akgülümbet'in Akyiğit ve Babsak adlı iki de oğlu vardır. Karagülümbet ise her sene dört genç kız ile evlenmesine rağmen bir evladı olmaz.

Bir gün Akgülümbet, büyük bir düğün tertip eder. Nice beyleri zenginleri varlıklıları düğününe davet eder. Karagülümbet de davetliler arasındadır ve yeni eşleri ile düğüne gelir. Onun karılarını yine değiştirmiş olduğunu gören Akgülümbet, bu hâlin neden böyle devam ettiğini sorar. Bunun üzerine Akgülümbet'in oğlu Akyiğit, söze girerek köpeklerin de sürekli eş değiştirdiğini anlatır. Yeğeninin bu sözüne Karagülümbet, çok canı sıkılsa da belli etmez.

Karagülümbet, evine dönerken Akgülümbet ile çocuklarını misafir etmek istediğini söyler. Babsak hasta olduğu için gidemez, ama Akyiğit onunla yola düşer. Karagülümbet, yolda yeğeni Akyiğit'i öldürür. Onun karısını kendisine eş yapmayı düşünür. Cinayeti gören dört karısını da öldürür. İçinde Babsak'ı da öldürme niyeti yeşerir.

Aradan günler geçer. Oğlundan haber alamayan Akgülümbet, kardeşine oğlunu sorar. Karagülümbet, haberinin olmadığını, yolun yarısında Akyiğit'in gitmekten vazgeçip geri döndüğünü söyler. Daha sonra da eşlerini ayı saldırısında kaybettiğini anlatır.

Akgülümbet, bu olanlara anlam veremez ve daha derin malumat için sağa sola adamlar salar. En sonunda bir çoban bulurlar. Bu çoban Karagülümbet'i suçlayacak ve onun karıları ile beraber Akyiğit'i de öldürdüğünü söyler. Nihayetinde aramalar neticesinde cesetler bulunur.

Akgülümbet, kardeşinin neden böyle bir işe kalkıştığını anlayamaz. Akyiğit'in eşi ise Karagülümbet'in düğün gecesi yanına gelip onu bir gün karısı yapacağını ve kendisini köpeğe benzetenlerden intikam alacağını söylediğini anlatır. Bunun üzerine Akgülümbet, adamlarını hazırlayıp kardeşini yok etmek üzere yola düşer.

Ağabeyinin işi öğrendiğini duyan Karagülümbet, halkına, karılarına Akgülümbet'in adamlarının tecavüz edip öldürdüğünü şimdi de onu öldürmek için üzerlerine geldiği yalanını söyler. Karagülümbet'in halkı buna inanır ve Akgülümbet'in yurdunu yok etmeye hazırlanırlar.

İki kardeş arasındaki savaşta Akgülümbet, mağlup olur ve kardeşi Karagülümbet tarafından öldürülür. Karagülümbet, iki beyliğin de tek lideri olur. Kibir içinde hüküm sürer Bu arada kaçan Babsak ve yanındakileri aramasına rağmen bulamaz.

Babsak, uzak illere gider. Orada sıla hasreti ile yanar ve yırler söyler. Nihayetinde, bir ordu toplayıp babasından kalan mirasa sahip çıkmaya karar verir. Onların dönmeye hazırlandığını duyan Karagülümbet de batırlarına haber salıp hazırlık yapar.

Babsak döndüğünde annesi Karagülümbet'e bir şiir söyler. Artık döndüklerini anlatır. Karagülümbet'in batırları ortada savaşacak bir şey olmadığını Babsak'ın babasından kalan topraklarda hakkı olduğunu söyler. Karagülümbet sinirlense de batırlarının desteği olmadan birşey edemez. Babsak da Kıpçak tarafından onunla dönen halkların da ismiyle Kıpçak olarak isimlendirir. Karagülümbet'e asla katılmaz onunla ortaklık kurmaz.

Kaynakça:

Suleymanov, Ahmet - İbrahimov, Gaynislâm - Ergun, Metin, *Başkurt Destanları 3 – Beyler Hanlar Zamanı Anlatılan Destanlar*, (Türkiye Türkçesine Aktaranlar: Metin Ergun-Gaynislâm İbrahimov-Feride Aetbaeva-Mehmet Yasin Kaya), Türk Dil Kurumu Yayınları, C. 3, Ankara, 2014, s. 523-532.

KARAHAKAL

Başkurt kahramanlık destanıdır. Tamamı manzum olup tüydeklerle anlatılmıştır. Destan metni "Başkurt Destanları 4–Kahramanlar Hakkında Destanlar-Ozanlar" adlı kitapta yer alır.

Destanın özeti şöyledir:

Ural'da Küsüm Batır Padişah'a savaş açar ancak yenilir. Yoldaşları dağılır yurdunda yer bulamaz. Niyaz Batır ve Karısı ile ormana saklanır.

Aylar sonra Niyaz Batır'ın oğlu olur. Adını Minlegol (Benlikul) koyarlar. Çocuk ninnilerle, dualarla büyür. Minlegol, babası Niyaz Batır ile asker toplar, savaşa gider.

Minlegol, bir gün Banu adlı kıza âşık olur. Kız da onu sever. İki genç anne ve babalarına durumu anlatır. Nişan yapılır.

Minlegol'u sevmeyen düşmanları onu tuzağa düşürmek isterler ancak Minlegol'un önceden haberi olur. Yollara düşer. Birçok yiğit ile tanışır, dost olur. Karasakal adlı bir savaşçı ile tanışır. Karasakal'a katılır.

Karasakal büyük bir savaşa hazırlanır. Halkta ona destek için Tamyan-Katay'da ün salmış Murat Molla ile Mesut Televkey adlı birini yakalayıp getirir. Murat Molla ile Karasakal atışırlar. Karasakal onları serbest bırakır, savaşa gider ancak yenemez.

Kaynakça:

Suleymanov, Ahmet-Gaynislâm İbrahimov-Metin Ergun, *Başkurt Destanları 4 –Kahramanlar Hakkında Destanlar-Ozanlar,* (Türkiye Türkçesine Aktaranlar: Metin Ergun-Gaynislâm İbrahimov-Feride Aetbaeva-Mehmet Yasin Kaya), Türk Dil Kurumu Yayınları, C. 4, Ankara, 2014, s. 153-177.

KARAS İLE AKŞA

Başkurt destanıdır. Hacimsizdir. Manzum ve mensur yapıya sahiptir.

Destanın özeti şöyledir:

Çok eskiden Yayık kıyısında şimdiki Nauruz köyünün bulunduğu yerde Karas adlı bir okçu, sürüye Kazak eşkiyanın saldırdığını duyar. Peşlerinden gider eşkiyanın başı Akşa Batır ile konuşurlar. Birbirlerine ok atarlar. Karas'ın okçuluğuna hayret ederler. Akşa Batır ölür, adamları kaçar gider.

Kaynakça:

Suleymanov, Ahmet-Gaynislâm İbrahimov-Metin Ergun, *Başkurt Destanları 4 –Kahramanlar Hakkında Destanlar-Ozanlar,* (Türkiye

Türkçesine Aktaranlar: Metin Ergun-Gaynislâm İbrahimov-Feride Aetbaeva-Mehmet Yasin Kaya), Türk Dil Kurumu Yayınları, C. IV, Ankara, 2014, s. 249-253.

KARASAKAL

Başkurt destanlarındandır. Destanın tamamı manzumdur. Dizeler 7 hecelidir.

Hikâye metni Türk Dil Kurumunda basılan "Başkurt Destanları 4" adlı kitapta yayımlanmıştır.

Destanda Karasakal ve yanına aldığı Benlikul'un yiğitlik maceraları anlatılmıştır.

Destanın özeti şöyledir:

Ural'da Küsüm Batır, Padişah'a savaş açar, ancak yenilir. Yoldaşları dağılır yurdunda yer bulamaz.

Niyaz Batır ve karısı ile ormana kaçar ve ölümden kurtulur. Aylar sonra Niyaz Batır'ın oğlu olur. Adını Minlegol (Benlikul) koyarlar. Çocuk ninnilerle, dualarla büyür, delikanlı olur. Babası ile seferlere katılır.

Bir gün yolda kızlar oyun oynarken Banu adlı kıza âşık olur. Kız da ona âşık olur. İki genç, anne ve babalarına açılır, nişan yapılır. Minlegol'u sevmeyen düşmanları onu tuzağa düşürmek isterler, ancak Minlegol'un önceden bunu haber alır. Yollara düşer. Birçok yiğit ile tanışır, dost olur. Karasakal adlı bir savaşçı ile tanışır, onun kuvvetlerine katılır.

Karasakal, büyük bir savaşa hazırlanır. Halk da ona destek için Tamyan-Katay'da ün salmış Murat Molla ile Mesut Televkey adlı birini yakalayıp getirir. Murat Molla ile Karasakal, atışırlar. Karasakal onları serbest bırakır, savaşa gider ancak yenemez.

Kaynakça:

Ahmet Suleymanov-Gaynislâm İbrahimov-Metin Ergun, *Başkurt Destanları 2 – Mitolojik Destanlar* (Türkiye Türkçesine Aktaranlar: Metin Ergun-Gaynislâm İbrahimov-Feride Aetbaeva-Mehmet Yasin Kaya), Türk Dil Kurumu Yayınları, C. 2, Ankara, 2014, s. 149-177.

KARASAY İLE KAZI

Kırım'ın Kırk Batır'ı yahut Nogaylı Jırları destan dairesi içinde yer alan Kazak destanıdır. Bu destanlar Murın Sengirbekulı (1859-1940)'dan derlenmiştir.

Destan manzum ve mensur yapıya sahiptir. Dizelerin hece sayısı 7-11 arasında değişir. Karasay ile kardeşi Kazı'nın Kalmuklara karşı verdiği mücadelelerin anlatıldığı destan 2007'de Türk Dil Kurumu yayınları içinde yayımlanan *Kazak Destanları 4* adlı kitapta kaydedilmiştir.

Destanın şahıs kadrosunu; Orak, Mamay, Aksak kadın, Alav, Aktarme, Karahan, İsmayıl Tobayak, Şolak Hatun, Karasay, Kazı, Kıybat, Adil Han, Musaş, Kökşe, Hanzıya, Kırk Bahadır oluşturur. Hayvan olarak Tarlan at ve ejderha, mekân olarak da Kondıker karşımıza çıkar.

Destanın özeti şöyledir:

Orak ile Mamay adlı iki bahadırın döneminde ailesi Orak'ı evlendirmek ister ancak o çok soylu ve güzel birisi olmazsa evlenmek istemez.

Orak, bir gün sefere çıkar. Yolda bir köyde gözü kör, kolu çolak, bacağı aksak bir kadın görür. Askerlerine; "Eğer seferden sağ salim dönersem bu kadınla evleneceğim." der. Orak, bu kadının soylu bir çocuk doğuracağını düşünür.

Mamay'ın ilk eşi bahadır Alav'ın adlı bahadırın kız kardeşi Aktarme, ikinci eşi de Kozan'ın kızı Karahan'dır. Mamay, bir gün rüyasında iki ejderhanın Orak'ın beline sarıldığını görür. Aktarme, bunun üzerine Orak'ın kötü biri ile evleneceği hükmüne varır. Aktarme, İsmayıl Tobayak'ı çağırıp ondan Orak'ı öldürmesini ister. İsmayıl Tobayak, hile ile Oyak'ı öldürür.

Orak'ın önceki eşi Şolak Hatun'dan doğmuş Karasay ile Kazı adlı iki erkek ile Kıybat adında bir kızı vardır. Şolak Hatun, Orak ölünce üç çocuğuyla tek başına kalır. Karasay ile Kazı altı ve yedi, Kıybat da altı yaşındadır.

Günün birinde Kondıker'deki bir Kalmuk'tan Adil Han'a mektup gelir. Mektupta Karasay ile Kazı korkmuyorlarsa Kalmuklara karşı sefere çıkmaları yazılıdır. Adil Han mektubu okuduktan sonra "Bu yetim çocukları düşman üzerine gönderip benim evde kalmam yakışık almaz." diye düşünür. Bahadırlarını ve askerlerini alıp sefere çıkar.

Adil Han, yolda giderken Musa'nın evine uğrar. O sırada Karasay ile Kazı dışarıda aşık oynamaktadır. Adil Han, Karasay'ı görünce onu Orak'a benzetir ve Karasay'a Orak'ın payına düşen tabağı verir. Kökşe adlı ihtiyara kardeşi Kıybat'ı verir. Seksen yaşındaki Kökşe bunu kabul etmez ama Tarlan adlı atını Karasay'a vermekten çekinmez. Kıybat, ağlayarak Karasay'ın yanına gelir. Ona; "Beni seksen yaşındaki bir ihtiyara satıp bir tay aldın. Beni göm de öyle git. Dediğimi yapmazsan Tarlan atı sana vermem." der. Karasay, atının eyerini çözüp çizmelerini çıkarır. Onları birbirine bağlayıp omuzlarına asar. "Bu şehirde artık durmam." diyerek Bozkıra gider.

Kazı, Kıybat'a onun atını aldığı için kızar. Kıybat, bunu üzülüp ağlar. Atını hazırlayıp ağabeyinin peşinden gider, bir müddet sonra Karasay'a yetişir. Karasay yaptıklarından dolayı Kıybat'a kızar. Kıybat, Kökşe ile evlenmeye razı olduğunu söyler. İhtiyar Kökşe, Kıybat'a ahrete kadar evlâtlığı olacağını söyler. Kazı, Kökşe'ye bir sandık altın hediye eder.

Karasay ile Kökşe birlikte Kalmuklara doğru yola çıkarlar. Doksan günlük yolculuktan sonra Kalmuk şehrine ulaşırlar.

Bu arada Adil Han kız kardeşi Hanzıya'ya mektup yazıp onu Orak'ın oğlu Kazı var. Hanzıya, Kazı'yı arar bulur. Muhtaç durumdaki Kaz'yeaHeybede getirdiği elbiseleri verir. Birlikte yurtlarına dönerler. Hanziya'nın annesi onları karşılar. Kadın, sürü ve koyunların hepsini Kazı'ya verir. Adil Han'ın kızıl küheylanını da ona verir.

Kazı, atı alıp eve dönerken kırk bahadır ile karşılaşır. Kırk bahadırdan biri Kazı'ya ağabeyinin elinden bir şey gelmediği, kendisinin de başarıya ulaşamayacağın söyleyip alay eder. Kazı ise, Kalmuk'tan intikam almaya kararlıdır.

Kırk Bahadır, Kazı'nın gücünü görmek için onu takip eder. Kazı yola devam ederken yanında Amed Ahmet ve Alavatlı üç bahadır vardır.

Bunlar şehre gelince kocaman bir taş görürler. Kazı Karataşı devirince altında in ve önünde bir mektup görür. Mektupta yedi sefer yapıldığı halde şehrin ele geçirilmediği yazılıdır. Kazı şehri almak için atını dört nala sürer. Kalmuklar ile Nogaylar arasında büyük savaş başlar.

Kazı, Adil sultanı aramaktadır. Bir kadın onu çukura atıldığı söyler ve Kazı'yı oraya götürür. Adil Hanı bulunduğu çukurdan çıkarırlar. Kazı, Adil Han'ın elindeki dokuz kelepçeyi çıkarır. Birlikte Kalmukların elindeki Kondukerin şehrini alırlar.

Hanzıya, ağabeyi Adil Han'ı kurtardığı için genç Kazı'ya minnettar kalır. Adil Han yurduna sağ salim gelir ve annesine sarılır. Yedi gün süren büyük bir şölen yapılır.

Kaynakça:

Sengirbayev, Murın Jırav, *Kazak Destanları 4* (Aktaranlar: Fikret Türkmen-Metin Arıkan) Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2007 s. 292-345.

KARAŞAŞ KIZ

Kazak destanıdır. Tamamı manzum olan destanın toplam dize sayısı 734'tür. Birim olarak dörtlükler hâlindedir. Dizeler genellikle 11 hecelidir.

Pakizat Avespayeva ve Toktar Elbekov'ın yayına hazırladığı metin, Hatice Emel Şirin tarafından Türkiye Türkçesine çevrilmiş 2013'te yayımlanan Kazak Destanları IX adlı kitapta yer almıştır.

Destanın özeti şöyledir:

Eski zamanlarda yiğitler yağma için sık sık sefere çıkar. Yağma yapan yiğitler içinde Koşambay Batır adlı bir yiğit çok meşhurdur.

Koşambay Batır, bir gün de Şuv'a doğru akına çıkar. Tertekel'i aşıp hayvan avlamak amacındadır. Üysin, Şuv, Sır, Taşkent ve Çimkent'i dolaşmayı düşünür. Betpak adlı düz ovada bir gölge görür, ona yaklaşır. Adamın ceketini ve atını almayı düşünür. Şokpar-Koşan güçlü kuvveti biridir. Koşambay, ceketi alır, atı Boztarlan'a binip giderken, Şokpar-Koşan arkasından yumrukla onu devirir. Koşambay bir yağmur suyu birikintisine girer.

Adam Koşambay'ı yendiği için ona emirler verir ve uyuya kalır. Koşambay adamın gücünü fark eder, adam uyurken kaçmayı düşünür, ama bu fikirden vazgeçer. Et hazırlayıp, adamı uyandırır. Şokpar-Koşan iştahla yemeği yer ve Koşambay'a laf atar. Tanışırlar.

Şokpar-Koşan, hayat hikâyesini anlatır. Tömen ilindendir, geçen yıl yılkısını çalınmıştır. Koşambay'a yoldaşlık teklifinde bulunur. Koşambay bu teklifi kabul eder.

Bunlar, yılkı bulup, düşmanı yenmek için Şuv ve Sır'a doğru giderler, Karavıl'a iyice yaklaşırlar. Bir kız görürler. Çok güze olan kız, ikisine de bakmaz. Kızın yanına giderler. Kız, onlara kim olduklarını sorar. Koşambay, başlarına gelenleri anlatır. Kız da onlara kendi derdini anlatır. Adının Karasaç, babasının soyu Nayman olduğunu ve babasının tek evlâdı olduğunu anlatır. Kazıbek beyi, babasına söylemeden Karasaç'ı başkasına satmıştır. Anne ve babası bunu öğrenirler ama ellerinde bir şey gelmez. Ayrıca yardım edecek kimseleri de yoktur. Yakınları ile birlikte gelip Karakesek'e yerleşirler.

Koşambay kıza kendilerine yardım edeceği sözünü verir. Üçü birlikte Kubojan'a gidip Üysin yılkısını ele geçirirler, ili yağmalarlar ve gün ışımadan Şuv'a gelirler.

24 askerin başında bulunan Taylak onların üzerine gelir. Karaşaş ile Karaavıllı Toman gelenlerin hepsini haklar. Bu arada Taylak ve Koşambay karşı karşıya gelir. Bir hayli mücadele ederler ancak birbirlerini yenemezler. Üstleri başları paramparça olur, yüzleri kan içindedir. Sonunda Koşambay Taylak'ı alt eder. Üç yiğit, üç yüz yılkı alıp yola çıkarlar. Bir hayli yol gittikten sonra Karakesek'e varırlar.

Karakesek'te atları olan yaşlı Topşak vardır. Koşambay, ihtiyara atların kime ait olduğunu sorar, o da kendisinin olduğunu söyler. Halbuki atlar, Telin'e aittir. Koşambay, bu atların yüz tanesini alır.

Üç yiğit ise yola çıkarlar. Kazıbek'in memleketine varırlar. Kız evine gider. Anne ve babası kızlarını görünce çok sevinirler. Tüsipbeg, ona Kazıbek'in mallarını aldığını söyler. Tek arzusunun Kazıbek'i ayaklarının altına almak olduğunu söyler.

Karaşar başından geçenleri bir bir anlatır. Karaşar, Karakesek halkı ile konuşur. Koşambay ile Karakesek, Tamam Pehlivan, Kazıbek'e elçi göndereriler.

Kazıbek Astır'ın halkına akıl sorup, bir zengine toy düzenletip at yarışına pehlivanları davet ettirir. Hiddetini böyle göstermeye çalışır. Daha sonra Toman ve Koşambay'ı davet eder. Onların nasıl bir yiğit olduklarını bilmek ister.

Koşambay ve Toman, Törtebel'i ve Boztarkan'ı seçip yola çıkarlar. Tüsipbek ve Karaşaş, Kazıbek'in hile yaptığını düşünürler. At yarışına katılmazlar. Bu kez güreş yapılır. Kazıbek'in Katen adında bir pehlivanı vardır. Bu pehlivan,Toman ile güreşir Toman bunu yere vurur. Kazıbek buna şaşırır yiğitlere mızrak verip saldırtmak ister. Sağındık'ı Koşambay çekip alır.

Kaynakça:

Avespayeva, Pakizat-Toktar Elbekov, *Kazak Destanları IX*, (Çev. Hatice Emel Şirin), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2013, s. 64-99.

KARA-TAACI KIS

Altay destanıdır. Altay'ın önemli kayçılarından olan Aleksey Grigoreviç Kalkin (1925-1998)'in repertuarımıza kazandırdığı metin, 1963 yılında (Kara-Taacı Kıs, Altay Baatırlar, C. 3, Gorno-Altaysk, 1963, s. 344-361) yayımlanmıştır. Tamamı manzum olup 485 dizedir. Dizelerde ölçü birliği yoktur ancak genellikle yedi hecedir.

Destan metni İbrahim Dilek tarafından Türkiye Türkçesine kazandırılmış; metin 2007'da Türk Dil kurumu yayınları arasında çıkan Altay Destanları 2" adlı eserin içinde yayımlanmıştır.

Kara Taaçı Kıs destanı kahramanı kadın olan destanlarımızdandır.

Destanın özeti şöyledir:

Kara Taacı adlı kızın babası ve annesi esarette ölmüştür.

Bir gece Bahadır Temir Bökö, Kara Taacı'nın evine gelir. Kıza; "Bay Bülütüy Sadu Kağan'ın çobanıyım. Kağan bana kırba memeli boz kısrağı tutmamı emretti. Yedi gün boyunca yol sürdüm, acıktım, yoruldum." der. Kara Taacı, misafire altın kâsede çorba ikram eder. Karnını doyuran Temir Bökö hayır dualar edip gider.

Temir Bökö, yurduna gittikten sonra Sadu Kağan'a Kara Taacı'nın güzelliğinden söz eder ve onunla evlenmek istediğini söyler. Kızın güzelliğini duyan Sadu Kağan, Sarı Corgo atına binip onun memleketine gider.

Genç kız, Bülütüy Sadu Kağan'ın kötü niyetle geldiğini sezer. Kız, onun önüne etli yarma çorbası koyar. "Benim yemeğimden yiyen kötü kişinin dili acır, dikkatli yiyin." diye de tembihte bulunur. Sadu Kağan bunu duyunca elini ete değdirmeden kalkıp gider. Yurduna döndükten sonra "Kara Taacı'yı ve keçisini alıp getirin, yemeğin iyisini pişirtin." diye emir verir.

Genç kız evine doğru gelmekte olan atlıları görür. Hızla kara keçisine binip Sadu Kağan'ın askerlerinin karşısına çıkar. Tek başına Sadu Kağan'ın askerlerinin yarısı alt eder.

O sırada Kök Boro atıyla Temir Bökö oraya gelir, kızın yardımına yetişir. Birlikte Sadu Kağan'ın tüm askerlerini öldürürler.

Genç kız Kara Taacı Temir Bökö ile evlenir. Ebedi olarak üç neslin, sonsuza dek dört neslin övgüsünü alıp yaşarlar.

Kaynakça:

Dilek, İbrahim, *Altay Destanları*, Türk Dil Kurumu Yayınları, C. 2, Ankara, 2007, s. 415-425.

Zaloğlu, Pınar, *Orta Asya ve Güney Sibirya Türklerinin Kahramanlık Destanlarında Yardımcı Tipler, Balıkesir*, 2011, s. 194-196. (Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.)

KARATAŞTAKİ SIR

Cemâl Divani (Cemal Alper)'in tasnif ettiği bir hikâyedir.

Cemal Alper, 1 Şubat 1960 günü Erzurum'un Oltu ilçesine bağlı olan Duralar (Sütkans) köyünde doğmuştur. Köylüsü Âşık Mevlüt İhsanî (1900- 22. 04. 1991)'ye çıraklık yapmıştır. Kullandığı "Divanî" mahlasını da o vermiştir. 1975'te Bursa'ya göç etmiştir ve halen burada yaşamaktadır. Evli olup beş çocuğu vardır. "Divanî" mahlası

verilmiştir Kendisi de Ali Serhati, Zafer Kazancı, Necati Kaya, Sadık Gül ve Saadettin Akpınar gibi âşıklara ustalık yapmıştır. Âşık şiirinin hemen her türünden örnekler verin Divanî, yaptığı karşılaşmalarda güçlü ifadeleriyle üstün gelmeyi başarmıştır.

Divanî'nin musanniflik yöne de vardır. Tasnif ettiği dört hikâyeyi (Gülistan'la Ali Osman, Fermanşah ve Gülüzar, Kenan ile Menekşe) kültürümüze kazandırmıştır. Ferman Şah hikâyesi manzum ve mensur yapıya sahiptir ve hikâyede, kadınların mı erkeklerin mi sadakatli oldukları üzerinde durulmuştur. Divanî bu hikâyeyi gençliğinde bir çobandan dinlemiş ve yıllar sonra tasnif etmiştir. Şahsıma gönderdiği metin 15.07.1911 günü yazılmıştır.

Karataştaki Sır adındaki hikâyede Divanî köyüne ait izlenimlerini ve duyduğu bazı hadiseleri hikâyeleştirmiştir. Hikâyede, fazlasıyla fantastik ögeler yer almaktadır.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Fevzi Çavuş ödünç aldığı öküz ile arpa sapını harmana yığar, kardeşi Mahmut da ona yardım eder. Akşam olunca arpaları yarı yarıya bölüşürler.

Sabah namazı için dışarı çıkan komşuları İsmail Çavuş, Fevzi Çavuş'u oğluyla harmanda görür. O sırada Fevzi Çavuş, oğluyla kendi payından kardeşinin payına üç teneke arpa koyar. Oğlu sebebini sorar. Fevzi Çavuş, kardeşinin mali durumlarının pek iyi olmadığı için bunu yaptığını söyleyip evine gider. Söylenenleri duyan İsmail Çavuş, bundan çok etkilenir. Aradan beş on dakika geçer, Mahmut da gelir. Mahmut da kendi payından abisinin payına ekler. İsmail Çavuş yanına gider, bunun sebebini sorar. Mahmut da abisinin çocukları olduğunu, geçimin darlığı çektiklerini söyler. İsmail Çavuş, kendisine de böyle komşular verdiği için Allah'a dua eder.

Bir gece İsmail Çavuş rüyasında, köyün karşısındaki dağın ortasından alev çıktığını alevler içinde Ahmet Bey'in oğlu İbrahim, Mürsel Beyin oğlu Muzaffer, Ali Dayı'nın oğlu Hasan, Dursun Dayı'nın oğlu Muzaffer'in yandığını görür. Mevlut Çalışkan da ateşi söndürmek için devamlı su taşır, lâkin bir türlü söndüremez.

Rüyanın dehşeti ile uyanan İsmail Çavuş bir müddet kendisine gelemez. Rüyasını yorumlatmak için Kahraman Dayı'ya gider. Kahraman Dayı, dağda maden olduğunu söyler ama o inanmaz. Yolda Mevlut Çalışkan'a rastlar. Rüyayı dinleyen Mevlüt Çalışkan Karataş'ta cevher olduğunu söyler.

Mevlut Çalışkan temiz, iyi niyetli, fakir ve yetim bir gençtir. Köylü el birliği eder, onun düğününü yapar.

Kış gelmiştir Halk, köy odasında otururken gelmişten geçmişten sohbet edilir. İsmail Çavuş tekrar rüyasını anlatır. Kahraman Dayı, bu dağın çok can yakacağını söyler. İsrafil Dayı, rüyayı farklı yorumlar. Buraya yol yapılacağını, dağın dozerle yarılacağını söyler. Orada bulunan başkaları da farklı farklı yorumlar yaparlar.

Fevzi Çavuş, bu rüyayı yorumlaması için İsmail Çavuş'u Derviş Dayı'ya götürür. Derviş dayı babasını Yemen'de kaybetmiş bir şehidin oğludur. Rüyayı dinleyen Derviş Dayı, ağlamaya başlar. Sonra rüyayı yorumlar. Yakın bir zamanda karşı dağda bir ocak açılacağını, adı geçen gençlerin orada yanacağını, sıkıntıların yaşanacağını, Mevlut Çalışkan'ın da ermiş birinden el alacağını söyler.

İskender Dayı'nın oğlu Süleyman, odun toplamaya gider. Fakat Mahmut yarı yolda geri dönmeleri gerektiğini dağın üzerinde kuşların dolandığını bu sebepten Derviş Dayı'nın öldüğünü söyler. Süleyman bir mana veremez. Köye dönerler. Gerçekten Derviş Dayı ölmüştür. Adam defnedilir. Başka bir köyden hoca olarak gelen Mehmet Ali Hoca'ya İsmail Çavuş önceki gün Derviş Dayı ile olan meseleyi anlatır. Mehmet Ali Hoca, sırrın ifşa olduğunu söyler.

Bir öğle üzeri Mürsel Ağa'nın kardeşi Tayyar, İsmail Çavuşların çayırına hayvanlarını otlatır. İsmail Çavuş buna kızar. Tayyar da ona küfreder. İsmail Çavuş, taş eline almadan taş eline kendiliğinden gelir. İsmail Çavuş buna çok şaşırır, "La havle" çeker uzaklaşır.

Derviş Dayı'nın ölümünün elli ikinci gecesinde Kur'an okunur. İsmail Çavuş hatim bitince Mehmet Ali Hoca'nın yanına yaklaşır. Tayyar ile olan durumunu kara taşı anlatır. Hoca o taşı ister. İsmail Çavuş taşı getirir. Mehmet Ali Hoca, taşı götürüp Tayyar'ın yastığının altına koyar. O zaman Tayyar'ın vefat ettiği görülür.

Mevlut Çavuş ve Fevzi Çavuş çobanlık yaparken, Mevlut Çavuş karataşın üzerinde uyuya kalır. Rüyasında üç dervişin elinden su içer ve iki üzüm yer. O esnada kendisine aynada bir kızın resmi gösterilir. Bu kız, Kazan şehri beylerinden Ali Han'ın kızı Zeli'dir. Aynayı eline almaya çalışırken resim kaybolur. O esnada Fevzi Çavuş onu uyandırır. Recep Dayı ile beraber Mevlut'un elini yüzünü suyla yıkarlar, Mevlut kendine gelir. Durumu Mehmet Ali Hoca'ya sorarlar. Hoca, düzeleceğini söyler. İki-üç ay sonra Mevlut, türkü söylemeye başlar. Mevlut'ün "âşık" olduğunu anlarlar.

Bahar mevsiminde günlerden bir gün caminin önünde iki adam görülür. İnsanlar, bunların başı üzerine üşüşür. Bu sırada Muhtar da köylüleri yanına çağırıp borçları tahsil eder. Sıra Mevlut'e gelir. Mevlut utana utana muhtarın yanına yaklaşır. Muhtar listesine baktığında Mevlüt'ün borçlarının ödenmiş olduğunu görür.

Sonbahar mevsimi gelir. Dağda Çoban Tayyar'ın karşısına çıkan bir adam ona bir elmas verir ve bunu kimseye söylememesini söyler. Bu arada köye iki adam gelir. Adamlar, köyün muhtarına yol yapımı için bir boş kâğıt imzalatır. Muhtarın da okuma-yazması olmadığı için parmak basar. Adam muhtara çalışacak işçilere vermesi için yüz lira verir. Muhtarın parmak bastığı kâğıtta, köyün üzerindeki çaydan itibaren Kesik Köprü'nün çayırlarına kadar olan gediğin kırk dokuz yıllığına Cemil Bey'e kiraya verildiği ve bunun karşılığında yüz lira parası alındığı yazılıdır.

Yol yapılır, maden çıkarma çalışmaları başlatılır. Bu sırada İsmail Çavuş vefat eder. Mevlut de işe alınır ve sucu olarak eşekle işçilere su taşır.

Günler aylar yıllar geçer 1968 senesine ulaşır. Hafız Ankara'ya göç eder. Hafız'ın oğlu Cafer Ankara'da bir fırın açmış. Ailesini yanına çağırır. Tarlasını satmış. Durumu düzelen Mevlut' de bu arsaya alıcıdır. Hayvanları satar bu tarlayı alır.

Seneler seneleri kovalar. Maden ocağında patlama olur. Patlamada İsmail Çavuş'un rüyasında gördüğü kişiler vefat eder. Mevlut de bir kara taşın üstüne onlara ağıt yakar.

Köyde kömür ocağı patlamasından bir sene evvel İhsan Taş rahatsızlanır, ruhsal bunalım geçirir. Hastaneye kaldırılır. Dursun Alper'in evinde dört can yaşar. Bunlar Mevlit İhsanî, Dursun Alper oğlu Enver Alper bir de Mahmut Dayı'nın küçük oğlu Cemal Alper. Sohbet ederler bunlar. İhsan, Cemal'e türkü söylemesini ister. Cemal, türkü söyler. İhsanî, Cemal'i yanına çırak edinmek ister. Cemal buna çok sevinir ve kabul eder. İhsanî Cemal'e âşıklığın vecibelerini öğrenir ve kendisine "Divanî" mahlasını verir.

Günlerden bir gün bunların yolu Karataş'a düşer. Cemal'e Karataş hakkında bildiklerini anlatır. İsmail Çavuş'un rüyasını hepsini anlatır. Taşın mucizelerini anlatır. Cemal'e burada âşıklık etkisi olarak Cemal Divani adını verir. Çeşitli öğütlerde bulunur. Ne olursa olsun değişmemesini gerektiğini ve asla burayı unutulmamasını söyler. Karataş ise sırrını korumaya devam eder.

Kaynakça:

Doğan Kaya Arşivi.

KARATTI PERGEN

Şor kahramanlık destanlarındandır. Mitoloji ögeler ihtiva eder. Destanın başkahramanı yeraltı ve yer üstü dünyasında halkının selâmeti için mücadele eder. Destanın ilk derlemesini yapan Radloff (1861) derlediği metni Proben'in I. Cildinde yayımlamıştır.

Destanın tamamı manzum olup 517 dizedir. Dizelerde ölçü birliği yoktur. Dize sayıları 5-11 arasında değişir, ancak genellikle 7 hecedir.

Destanın şahıs kadrosunu; Karattı Pergen, Bahadırın Annesi, Ulug Piligçi, Kuskun Alp, Kağan Alp, Ulug Piligçi, Kiçig Piligçi, Altın Ergek, Altın Ergek'in oğlu, Er Kulatay, Er Kutalay'In Karısı, Bahadırın Eşi, Puspas Pulan, Otuz Yiğit, Uzun Kara Alp, Yiğit Oğlan, oluşturur. Mekân olarak da gökyüzü, yer üstü, yer altı ve su altı dünyası karşımıza çıkar.

Destan metni Metin Ergun tarafında Türkiye Türkçesine çevrilip 2006'da yayımlanmıştır.

Destan, Erkan Karagöz tarafından şöyle özetlenmiştir:

"Yüz beş yaşında kızı, oğlu olmayan Altın Kağan varmış. Bu kağanın karısı ağlayıp duruyormuş. Karısına niçin ağladığını soran kağan, ondan 'Yaşlandın, ihtiyarladın. Otuz göğün o yüzünden Kuskun Alp dostun gelip seni öldürecek, dirliğini alıp götürecek.' cevabını almış. Karısının bu sözüne Altın Kağan kızmış ve dostunu karşılamak için atını eyerleyip Altın Dağ'a doğru yola çıkmış. Biraz gittikten sonra Kuskun Alp dostu ile karşılaşmış. Dostu ona "Seni öldürüp helal malını almaya geldim, Altın Kağan." demiş. İki yiğit yedi gün boyunca kılıçla çarpışmış. Sonunda Altın Kağan ölmüş. Kuskun Alp, kağanın yaşlı karısının gözünü çıkarmış, onu da ata bindirip sıkıca bağlayarak malı mülkü ile sürmüş.

Altın Kağan'ın Ulug Piligci, Kicig Piligci adında iki çayzanı varmış. Ulug Piligci 'Kadını bırakalım, gelecek nesile gerek olur.' demiş. Kicüg Piligci "Kuskun Alp'a söyleyeceğim." demiş. Kuskun Alp'ın yurduna vardıklarında Kuskun Alp kocakarıya hayvanları yanında bir otağ kurup vermiş. Ulug Piligci'yi malların bakımı için bırakan Kuskun Alp, Kicig Piligci'yi yanına almış.

Ulug Piligci kocakarının çadırında bir çocuğun ağladığını duyunca çadıra girmiş. Kocakarı bir oğlan çocuk doğurmuşmuş. Ulug Kicig ve kocakarı "Kuskun Alp bu olayı öğrenir." diye yerin altında çukur kazıp çocuğu oraya koymuşlar ve onu orada kamışla beslemişler. Kicig Piligci bu olayı öğrenip Kuskun Alp'a söylemiş. Ulug Piligci ve kocakarı "Bizi dövseler de çocuğun yerini söylemeyelim." diye kendi aralarında anlaşmışlar.

Kuskun Alp'tan ulak geldiği zaman "Kadın çocuk doğurmuş. Çocuğu bize verin. Altın Kağan'ın çocuğuna biz bakacağız." demişler. Ama çocuğu bulamamışlar. Altın Kağan'ın karısını getirtip ondan çocuğu sormuşlar. Kocakarı 'Ben çocuk doğurmadım.' demiş. Kuskun Alp'ın adamları 'Sözle anlatamayacağız, dövmek gerek kocakarıyı.' demişler ve onu dövmüşler. Kocakarı ağlamış ve onu evden çıkarıp atmışlar. Kocakarı geri döndüğünde Kiçig Piligci 'Altın Kağan'ın çocuğu yedi yaşına gelince bizi öldürür. Kocakarıyı ne yapıp edip döverek konuşturmak gerek.' demiş. Kocakarıyı gene dövmeye başlamışlar. Bir dövmüşler, iki dövmüşler, üçüncüsünde kocakarı dayanamayıp 'Çocuğu

doğurdum ve onu yedi kat derinlikteki çukurun içinde saklıyorum.' demiş. Çocuğu almak için yedi kişi gitmiş ama kimse çocuğu kaldıramamış. Daha sonra dokuz kişi gitmiş; onlar da kaldıramamış. Çocuğu alıp gelmek için kocakarıyı göndermişler. Kocakarı çocuğu alıp geldiğinde Kuskun Alp ve Kiçig Piligci çocuğa kılıçla vurmuşlar, kılıç kesmemiş; mızrak saplamışlar, mızrak saplanmamış. Altın Kağan'ın halkını toplayıp Altın Dağın doruğuna kırk kızak odun çektirip oğlanı yakmak için ateşi iyice tutuşturduklarında, bir at tepiği sesi gelivermiş. Bu atın sahibi Er Kutalay alp çocuğu kapıp 'Börüden böldüm, yeğenim; yardan yardım yeğenim.' demiş. Er Kutalay, Kuskun Alp'ı ve Kicig Piligci'yi yanmakta olan ateşe atmış ve Altın Kağan'ın halkına 'Ben bu çocuğun dayısıyım, bundan sonra ben bakacağım. Bütün malı benim yurduma sürün.' deyip Ala Kula atına atlanmış.

Yurduna döndüğü zaman dayısı çocuğu yedi gün boyunca beslemiş. Çocuk yürümeye başlamış. Daha sonra avlanmaya giden dayısı yedi gün boyunca av avlayamadan evine geri dönmüş. Yeğenine, helal malın içinden Ak Bora tayı yakalamasını, onu eyerleyip binmesini söylemiş. Dayı-yeğen birlikte yedi göğe varmışlar. Orası Uzun Kara Alp'ın yurduymuş; halk toplanmış, toyda eğlenmekteymiş. Dayı-yeğen Uzun Kara Alp'ın çadırına girip içki içmişler.

Toy devam ederken bir oğlan Uzun Kara'nın obasına girmiş. Uzun Kara, yiğit oğlanı dövmüş. Oğlan orada ölmüş gibi yatarken, tan atınca Er Kutalay gelip Uzun Kara Alp'ı bir güzel dövüp öldürmüş. Oğlancığı oradan almış, atına binmiş, evine dönüp yatmış.

Er Kutalay bir kula kısrak tutup karısını ona bindirmiş, dokuz tulum şarap yüklemiş, üç oğlan otuz göğü aşıp otuz ev görmüşler. Orası Altın Dağın doruğundaki otuz alpın yurdu olan dokuz yaratıcının oturduğu yermiş.

Er Kutalay otuz evin en büyüğüne "İçki getirin, dokuz yaratıcı ile konuşacağım." demiş. Er Kutalay dokuz yaratana gidip "Benim ziyafetime gelin. Altın Kağan'ın oğlunun adını koyun." demiş. Dokuz yaratıcı otuz alpın yerine inip, Altın Kağan'ın çocuğunun adını Kara Bora atlı Karattı Pergen koymuş.

Er Kutalay yeğenine 'Ben sabah karımı alıp döneyim.' demiş. Karattı Pergen orada yalnız kalınca otuz yiğit ona gelip "Hey, büyük gücünü ne zaman göreceğiz? Yedi göğün o yanında Gök Deniz var. Göz yetmez Gök Deniz'in dibinde Puspas Pulan vardır. Otuzumuzdan otuz oğlan doğacak, altmış kişi oluruz. Puspas Pulan tanla gelip altmış kişiyi yer, oraya git!' demişler. Karattı Pergen uçsuz bucaksız Gök Deniz'in olduğu yere gitmiş. Orada "Puspas Pulan burada mısın?" diye bağırmış. Bir boynuzu bir uçtan bir boynuzu diğer uçtan çıkan, iki kulağı iki kara teke gibi olan Puspas Pulan çıkınca Kara Bora at ondan korkup geriye sıçramış. Karattı Pergen, Puspas Pulan'ın iki kulağının tam ortasına atlayıp kavgaya tutuşmuş. Sonra denizin dibine batıp orada yedi yıl vuruşmuşlar. Kara Bora at, Karattı Pergen'i, ölmemiştir diye yedi yıl boyunca beklemiş. Yedinci yılın sonunda Gök Deniz kabarıp Puspas Pulan çıkınca, at gök dağın eşiğinden kaçmış.

Kara Bora at kaçarken "Kara kır atım, benden kaçarak nereye koşmaktasın?" diyen Karattı Pergen'in sesini duyup geri bakmış. Karattı Pergen, Puspas Pulan'ı öldürmüş, onun derisini giyip su yüzüne çıkarak Kara Bora atı yakalamış.

Puspas Pulan'ın derisi üzerinde otuz yiğidin yurduna geri dönen Karattı Pergen, otuz kayın biraderinin Puspas Pulan'ın geldiğini sanmalarına ve onların korkup kaçışmasına neden olmuş. Puspas Pulan'ın derisini çıkarıp sıyırdığında otuz kayın birader, Karattı Pergen'i görüp geri gelerek ona "Bir yıl için ne kadar vergi alırsın? Ölür canımızı kurtardın." demişler.

Karattı Pergen'in karısı 'Dönelim! Dayın bugün ölmezse sabah ölür.' demiş. Dayısının yurduna geri döndüklerinde görmüşler ki, helal malı düşman sürüp götürmüş, Er Kutalay'ın karısının başını kesip koparmışlar, Er Kutalay'ı da düşman malıyla birlikte götürmüş. Er Kutalay düşmanla vuruşup, birçok can alıp dağ gibi kemik yığdıysa da daha fazla dayanamayarak düşmana esir olmuş.

Kara Bora atlı Karattı Pergen iz sürmüş. Yetmiş göğün ardında zırh sesleri duyan Karattı Pergen, Altın Dağı aşmış, ak bozkırı çiğnemiş. Vardığında dayısı, yedi yiğitle yaptığı kavgada onları öldürmüşmüş. Yeğeninin geldiğini gören Er Kutalay, "Börüden böldüğüm yeğenim, ölüm vaktimi görüyorum! Düşmandan kurtardığım yalnız yeğenim,

ölümü artık görebiliyorum!" demiş. Karattı Pergen dayısına "Elindeki yiğidi bana ver, ben tutuşayım" deyip yiğidi kaldırıp Altın Dağın ak yarına fırlatıvermiş. Dayısının yanına gelip nasıl olduğunu soran Karattı Pergen, dayısından 'İyiyim.' cevabını alınca birlikte dönmüşler. Dayısına 'Karının başını niçin kestin?' diye soran Karattı Pergen, ondan 'Şeytanla bir olup bize saldırdı.' cevabını almış. Eve geldiklerinde karısı onlara ziyafet vermiş. Daha sonra uyuyan Karattı Pergen sabah kalktığında dayısını görememiş. Dayısının nereye gittiğini karısına soran Karattı Pergen, ondan 'Dayının gidişine sen dayanamazsın. Atını eyerle, atın nereye giderse oraya git!" cevabını almış.

Kara Bora atını eyerleyip dörtnala üç göğün sırtına çıkmış. Burada Altın Ergek adında bir yiğit varmış. Karattı Pergen'in dayısı Altın Ergek'in kızını almak için buraya çıkıp gelmiş. Karattı Pergen içeri girdiğinde 'Selam, Altın Ergek dünür.' demiş. Altın Ergek 'Kızımı size vereyim, vermezsem beni öldürürsünüz. Kızım üç göğün üstünde, altın çanın içinde.' demiş. Karattı Pergen sadağından ok çıkarıp okuyla altın çanı düşürmüş. Kurulan toydan sonra Er Kutalay karısını alıp geri dönmüş. Karattı Pergen orada içip yalnız kalmış. Karattı Pergen ağlamaya başlayınca ona neden ağladığını sormuşlar. O da 'Gök Deniz'in dibinden Puspas Pulan'ın erkeği çıkacak. İhtiyarlayana dek onunla dövüşeceğim.' demiş. Ona 'Sen Puspas Pulan'a gitme, senin yurdunda savaş çıkıp yedi koldan düşman geldi.' demişler. Karattı Pergen hemen oradan ayrılıp yurduna gelmiş. Yurdunda düşmanla yedi gün savaşıp orduyu kırmış.

Eve gelip uyuduğunda gece yarısı, karısı ona 'Puspas Pulan, bu gece denizden çıkıp otuz ağabeyimi yiyecek.' demiş. Karattı Pergen otuz göğün dibinin ardındaki otuz halka dörtnala at koşturup vardığında, otuz kayın biraderini Puspas Pulan'ın erkeği yemişmiş. Oradan yedi göğün dibinin ardındaki Gök Deniz'e gelen Karattı Pergen bağırarak 'Çık, Puspas Pulan boğası. Otuz kayınbiraderimin öcünü alacağım.' demiş. Puspas Pulan boğası çıkınca Karattı Pergen onun üzerine atlamış ve onlar denizin dibine batarak orada vuruşmaya devam etmişler. Kara Bora at, denizin kıyısında dolaşarak yedi yıl beklemiş, dokuz yıl beklemiş, Karattı Pergen çıkmamış. Otuz yılın sonunda Kara Bora at sahibim ölmüş olmalı deyip geri dönmüş. Geri dönerken bir gök börü

onu yemek için takip edip karnından ısırarak saldırmış. Kara Bora at börüyü tepip ortadan ayırmış ve 'Ben ölmedim, Karattı Pergen sahibim daha ölmemiş olmalı.' deyip kendi yurdundan bir oğlanın çıkıp geldiğini görmüş. Bu oğlan ona 'Akılsız at, burada bekleme, buradan çıkmaz. Bu denizin ucundan çıkar.' demiş ve atıyla oğlan suyun içine dörtnala koşup kaybolmuş.

Kara Bora at Gök Deniz'in öbür ucuna gidip beklemeye başlamış. Denizden Puspas Pulan boğasının çıktığını görüp korkarak kaçmaya başlamış. Arkadan bir ses "Kara Bora at, kaçma benden!" demiş. At geri bakınca Puspas Pulan boğasını öldürüp onun derisini giyen sahibini görmüş. Karattı Pergen gençliğinde gittiği denizin dibinden ihtiyarlayıp dönmüş. Daha önce denizin içine giden oğlan, geyiğin içinden çıkmış. Puspas Pulan'ın içinden otuz kayın biraderiyle birlikte seksen kişi çıkmış. Onlar Karattı Pergen'e 'Bir yılda ne kadar vergi alırsın hanım?' diye sorduklarında ondan 'Vergi almayacağım, nereden geldiyseniz oraya geri dönün!' cevabını almışlar. Denizin içinden çıkan oğlana 'Sen hangi hanın soyundansın?' diye sorduğunda, Karattı Pergen 'Üç göğün üstündeki Altın Ergek'in oğluyum.' cevabını almış.

Karattı Pergen, Kara Bora atıyla yurduna geldiğinde düşmanın bütün malı, halkı sürüp götürdüğünü görmüş. Er Kutalay dayısı da düşmanın ardından gitmişmiş. Er Kutalay düşmanın ordusunu tamamen kırmışsa da Altın Tas yiğitle yerin dibine gidip yer altında vuruşuyormuş. Karattı Pergen yer altına inip dayısının vuruştuğu yiğidi eline almış, üç gün vuruşmuş. Sonra onu göğe kaldırıp yere sererek öldürmüş. Dayısıyla selamlaşıp birlikte yurda geri dönmüşler. Yaşlanan Er Kutalay 'Karattı Pergen sen yaşa! Ben yaşlandım, artık öleceğim.' demiş. Karattı Pergen dayısının bu sözüne karşılık 'Bu yeryüzünde korktuğum kimse yoktur!' demiş."

Kaynakça:

Ergun, Metin, *Şor Kahramanlık Destanları*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2006, s. 439-451.

Kaplan, Haktan, *Türk Dünyası Destanlarında Kardeş ve Kardeşlik*, Konya, 2016, (Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Karagöz, Erkan, Türk Destanlarında Su Altı Dünyası, Ankara, 2009, s. 94-99. (G. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Master Tezi).

Zaloğlu, Pınar, *Orta Asya ve Güney Sibirya Türklerinin Kahramanlık Destanlarında Yardımcı Tipler,* Balıkesir, 2011, s. 253-257. (Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

KARAYDAR İLE KIZIL-GÜL DESTANI

Nogay Destanıdır. Manzum ve mensur yapıya sahiptir, ancak manzum kısımlar daha fazladır. Dizeler genellikle 7 hecelidir. Karaydar'ın sevgilisi Kızıl Gül'den ayrı kalması ve çektiği sıkıntılardan sonra sevgilisine dönmesi konu edilmiştir. Dastan metni 2014 yılında İsmail Doğan ve Nesrin Güllüdağ tarafından yayımlanan Nogay Destanları adlı kitapta yayımlanmıştır.

Destanın özeti şöyledir:

Karaydar ve Kızıl Gül adında birbirini çok seven iki âşık vardır. Birbirini görmeden yaşamaya dayanamayan bu iki âşığın başına bir ayrılık gelir. Karaydar'ın Aştarhan ülkesine gitmesi gerekir. Bu haberi alan Kızıl Gül çok üzülür ve sevgilisinin gitmesini istemez. Ancak Karaydar gitmekte kararlıdır ve sevgilisiyle vedalaşıp doksan güne kadar geleceğini söyleyip yola çıkar.

Karaydar uzun bir yolculuktan sonra Kırım'a gelir. O geldiğinde Kırım hanı güreş müsabakası ve at yarışlı bir eğlence düzenlemektedir. Kendi atına güvenen Karaydar da at yarışına katılır ve burada ödül kazanır. Atı Alyiyren'de bütün Kırımlıların gözü kalır. Hanın çocuğu da bu atı çok beğenmiştir. Hemen elçi gönderip Karaydar'dan bu atı kendisine satmasını ister. Karaydar ise atını satmaya razı olmaz. Hanın çocuğu aldığı bu cevaba çokça sinirlenir ve o atı bir şekilde almayı aklına koyar.

Aradan birkaç gün geçer ve istirahat etmiş olan Karaydar hazırlıklarını yapıp yola çıkar. Hanın çocuğu da onun ardından elçilerini gönderir. Çok geçmeden Karaydar'a yetişirler ve atı elinden zorla almaya kalkarlar. O esnada Karaydar, kopuzunu alıp bir yır söyler ve atını asla vermeyeceğini bildirir. Yır bitince Alyiyren'e biner ve oradan kaçar.

Elçiler de onun peşinden gider ancak ata yetişemezler. Karaydar, hanın çocuğunun adamlarını atlatır ancak atı daha fazla dayanamaz ve bir yere yığılıp ölür. Bundan sonra Karaydar yola atsız, yayan devam eder.

Karaydar bunları yaşarken Kızıl Gül ise sevdiğinin yollarını gözlemektedir. Zaman geçmektedir ancak Karaydar'dan bir haber gelmemiştir. Bunun üzüntüsüyle Kızıl Gül bir türkü söyler. Onun sesini duyan Yan Biyke çıkıp gelir ve Kızıl Gül'ün hâlini sorar. Kızıl Gül yârinin geciktiğini bu yüzden kaygı duyduğunu Yan Bike'ye anlatır. Yan Bike ise kaygılanmaması gerektiğini, Karaydar'ın er geç çıkıp geleceğini söyler ve bir falcıdan bahseder. Sonunda bu falcıya gidip Karaydar'ı sormaya karar verirler. Kızıl Gül gelip falcının odasına girer ve falcı ona derdinin ne olduğunu sorar. Kızıl Gül sevgilisinin gideli çok olduğunu ancak dönmediğini söyleyip ondan bir haber ister. Falcı Karaydar'ın Kırım hanının elinde olduğunu, onun Şankay'ı, Moskova'yı, Rusya'yı gezeceğini ve sonunda Karaydar ile kavuşacaklarını söyler.

Kızıl Gül, Karaydar'dan hiç haber alamaz. Aradan zaman geçer ve Kızıl Gül'ü bir mirzanın oğluna nişanlarlar. Kızıl Gül yırlar söyleyerek acısını hafifletmeye çalışır. Kızıl Gül'ü düğün evine götürüp perdenin arkasına sokarlar.

Bu arada Karaydar ülkesine dönüp gelir. Kızıl Gül'ün düğünü olduğunu işitir. Üstü başı kirli durumda toya gelir. Düğündeki gençler, Karaydar'ı bir garip yolcuymuş diye aralarına alarak ona kımız verirler. Elindeki kopuzu görüp onu söyletirler. Kopuzu eline alan Karaydar, önce Kızıl Gül'ün güzelliğinden bahseder. Onun teninin, yüzünün güzelliğini, şirin dili anlata anlata bitiremez. Ardından bu kıza âşık olduğunu ama şimdi kaybettiğini, onun hasretiyle diyar diyar gezip buraya geri geldiğini anlatır. Bu sözleri işiten Yan Biyke, perdenin yanına gelip Kızıl Gül'e perdeyi açması gerektiğini, Karaydar'ın döndüğünü söyler. Bunu duyan Kızıl Gül hemen perdeyi açık Karaydar'a onun arkasından yaşadığı sıkıntıları söyler ve böyle ansızın çekip gittiği ve sonra geri dönmediği için ona çok kızgın olduğunu anlatır. Karaydar ise gelme imkânının olmadığını, elinde olmayan sebeplerden dolayı geciktiğini ve sonunda aşkı için dönüp geldiğini söyler.

Kaynakça:

Doğan, İsmail-Nesrin Güllüdağ, *Nogay Destanları,* Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2014, s. 154-164.

Türk Lehçeleri Arasındaki Aktarma Çalışmalarının Bugünkü Durumu ve Karşılaşılan Sorunlar-Türksoy Tebliğler ve Aktarım Örnekler Yayın Tebliğler ve Aktarım Örnekleri, Ankara, 2011, s. 219-232.

KARÇA

Karaçay halkının ceddi olarak bilinen, Karaçayları derleyip toplayan Karça'nın destanıdır. Karça, kavmine adını veren halk kahramanıdır. Kim olduğu, ne zaman yaşadığı hakkında kesin bilgi yoktur.

Kahramanlıkları halk arasında parça parça anlatılmaktadır. Anlatılan mensurdur ancak manzum olan anlatmalar da vardır.

Bu anlatmalardan birinin özeti şöyledir:

Kahraman Karaçay'ın başı olan Karça, Bashan'da yaşamaktadır. Halkı için fedakâr ve gayretlidir.

Bir gün Karça tarlalara gider. İleride Kaytukların Sarı Aslanbek'in askerlerini görür. Onları tehdit eder. Kavgaya tutuşurlar. Kavgayı Karça kazanır. Aslanbek, Karça ile anlaşmak için elçi gönderir, Karça anlaşmayı kabul etmezse yine savaşacaklarını söylerler. Karça da artık kendileriyle bir antlaşma yapmacağını söyler.

Aslenbey, bir gün Karça'nın köyüne gelip haraç ister. O sırada Karça ava gitmiştir. Botaç, onlara olumsuz cevap verir. Kaytuklar, Karça'nın yokluğu fırsat bilir, köylüye saldırır. Sabahtan öğlene kadar savaşırlar fakat Kaytukoğlu'nun gücü yetmez.

Karça bu savaşı rüyasında görür. Derhâl adamları ile köyüne gelir. Onun geldiğini fark eden Kaytuklar kaçıp gider.

Kaytukoğlu, birkaç defa daha Karaçayların üstüne gelir ama netice alamaz.

Karça, kavmini alıp Elbruz Dağı'nın batısındakiYukarı Kuban vadisine göç eder ve artık orada yaşar.

Karaçay-Malkar Destanları hakkında Ufuk Tavkul, önemli çalışmalar ortaya koymuştur. Bu konuda 2004 yılında yayımladığı çalışmasında Karça ile ilgili muhtelif anlatmalara yer vermiştir. Sözgelişi, 1899'da Çekku Oğlu Bekir'in Aliy Oğlu İslâm ve Hubiy Oğlu Akka'dan derleyip Kuban Eyaleti Bülteninde yayımladığı anlatma şöyledir:

"Karça Altın Orda'nın Kaşkar şehrinde yaşayan bir Tatar mirzasının oğludur. Onun ilk adı başkadır. Bir gün akrabalarının birinin ölümü üzerine yas tutmak için kara giyimler giyerler. Karça, yas tutulan zamanda arkadaşları Budyan, Navruz ve Adurhay ile birlikte bir başka yere gider. Birkaç yıl sonra üzerindeki kara giyimleri ile birlikte geri döner ve arkadaşlarıyla o sırada düzenlenmekte olan bir şölene katılırlar. Karça'nın üzerindeki kara giyimleri bu sevinç ve mutluluk ortamına yakışmaz. Orada bulunan insanlar ona bakıp gülerek "Karça, Karça" diye alay ederler. Kendisine takılan bu lâkaptan hoşlanmayan Karça Kaşkar'ı terk etmeye karar verir. Yanına ailesini, arkadaşlarını, kölelerini ve hizmetçilerini de alarak yeni yurtlar aramak üzere yola çıkar. Uzun süre dolaştıktan sonra 1283 yılında Kafkasya'da Arhız Irmağı'nın yukarı kısımlarına yerleşip yaşamaya başlarlar. Bir süre sonra onlara dağların arkasındaki ülkeden (Gürcistan'dan) Hubiy gelip katılır. Bu sırada yaşadıkları bölgede onlara komşu olan Kızılbek adlı bir Abaza kabilesi Karça'nın kabilesinden haraç ister. Karça onlara vergi ya da haraç vermeyi kabul etmez ve elçilerini kovar. Bunun üzerine Abazalar Karça'nın kabilesine saldırırlar ve onu yenerek 60 inek vergi cezası koyarlar. Hubiy'in tavsiyesiyle Karça Abazaları bir müddet oyalamak için, istenen vergiyi vereceğini bildirir. Kış geçip bahar geldiğinde Karça kabilesini alarak oradan uzaklaşır ve Arhız Irmağı'nın aşağılarına iner. Bir süre sonra Eltarkaç denilen bir yere ulaşıp orada yerleşirler. Burada Karça'nın kabilesine Kırım'dan gelen Kırımşavhal adında bir adam katılır. Kırımşavhal ve Hubiy Karça'nın kabilesindeki küçük çocukları kaçırarak Kabardeylere satmaya başlarlar. Onların yaptığı bu kötü işi öğrendiklerinde Karça ve arkadaşları Kırımşavhal ile Hubiy'i iyice döverler ve kabilelerinden uzaklaştırmaya karar verirler. Fakat yaptıklarından pişman olan Hubiy ve Kırımşavhal af dilerler. Bu sırada onları yaşadıkları yerde, Kuban Irmağı'nın ötesinde yaşayan Çerkeş kabileleri rahatsız etmeye başlamıştır. Bunun üzerine Karça

kabilesini alarak Bashan Irmağı'nın yukarı kısımlarına çıkıp orada bir köy kurarak yaşamaya başlar. Karça Bashan Irmağı üzerine bir köprü yaptırır. Köprü yapılırken ırmağa düşen ağaç parçalarını ve yongaları ırmak aşağıda yaşayan Kabardeylere taşır. Kabardey prensi Kaziy ırmakta yüzüp gelen yongaları görünce, kendisinden habersiz dağların başına birilerinin yerleştiğini anlar.

'Benden izin almadan benim topraklarıma yerleşenler kimdir?' diyerek askerleriyle birlikte öfke içinde Bashan Irmağından yukarılara çıkar. Dağlar ve sarp kayalıklar arasında Karça'nın kabilesinin yerleştiği yere ulaştığında Kaziy'in öfkesi yatışır ve bu zor şartlar altında yaşamaya çalışan insanlarla savaşmaya geldiği için kendi kendisinden utanır. Savaşmak yerine onlardan vergi almaya karar verir. Mağrur Karça ise şimdiye kadar hiç kimseye haraç vermemekle öğünerek bunu kendisine bir hakaret sayar. Kendisinden vergi toplamaya gelen elçiye tüyleri dökülmüş bir uyuz köpeği vererek gönderir. Kabardey prensi Kaziy buna çok hiddetlenir ve askerleriyle birlikte savaşmak üzere yola çıkar. Karça da Kaziy'in ordusuyla baş edemeyeceğini bilip, dağların ardında kendisine komşu yaşayan Gürcü-Svanlar'ın ülkesine geçer ve onların yardımıyla Kabardey prensinin topraklarına hücumlar düzenlemeye başlar. Kaziy'in yedi bin koyundan meydana gelen büyük sürüsünü çobanlarıyla birlikte kaçırıp köyüne getiren Karça, bir çobanı serbest bırakarak ona bir koyun verir ve çobana şöyle der:

—Bu koyunu al, Kabardey'de prensine git ve söyle. Eğer bütün zenginliğine ve mallarına kavuşmak istiyorsa benimle anlaşmaya gelsin. Ben onu Svanlar'ın sınırında bekleyeceğim. Eğer gelmezse üç gün içinde onun zenginliği bir daha dönmemek üzere yok olacak.

Prens Kaziy zenginliğine tekrar kavuşmak için gururunu unutur ve söylenilen yere gelir. Karça büyük bir taşın üzerinde oturarak Kaziy'e şöyle söyler:

—Birinci olarak, Kabardeyler bizim topraklarımıza saldırmaya son versinler. Gasbettikleri malları ve adamlarımızı iade etsinler. İkincisi, bizim rahatımızı bir daha bozmasınlar, hür yaşamamıza karışmasınlar. Üçüncüsü, Svan askerlerine harcadığımız masrafları ödesinler.

Kaziy, Karça'nın ilk iki isteğini kabul eder, ancak üçüncüyü kabul etmeye yanaşmaz. Karça hiddetle ayağa kalkar ve:

—Öyle ise, gücün yetiyorsa zor kullanarak al mallarını, diye bağırır ve elindeki demir mızrağı oturduğu taşa vurur. Taş parçalanarak dörde bölünür."

Ufuk Tavkul, Türkiye'ye göç eden Karaçaylıların arasında da Karça rivayetlerinin anlatıldığını tespit etmiştir. Sözgelişi, Konya'nın Sarayönü ilçesinin Başhüyük köyünde şöyle bir anlatma vardır:

"Karça, Botaş, Kuday, Abay, Adurhay, Navruz, Budyan, Dadyan, Anzor, Botay, Musuka… Bunlar on bir kardeşlermiş. Kırımhan adında da bir kız kardeşleri varmış. Bir süre Horasan'da yaşadıktan sonra Anadolu'da Erzurum'a, peşi sıra da Akşehir çevresine gelmişler. Karça İstanbul'da bir askeri öldürmüş. Bunun üzerine oradan çıkıp önce Kırım'a gelmişler. Karça halkını Kırım'dan Kafkasya'ya getirip Ullu Ishavat denen yere yerleştirmiş. Burada Çerkesler onları rahat bırakmayınca Arhız'a göç etmişler. Bir gün Çerkesler bunların köylerini basıp kırk öküz alıp gitmişler. Ertesi yıl tekrar gelip, kırk evden kırk öküzle birlikte kız kardeşleri Kırımhan'ı da istemişler. Orada savaş çıkmış, Çerkeslerin hepsini tutup öldürmüşler. Fakat içlerinden Adurhay kan görmeye tahammül edemediği için eline düşen Çerkeş'i öldüremeyip donup kalmış. Onu fark eden Karça kılıcıyla yetişip Çerkeş'in başını kesmiş. Orada Adurhay'a "Kan körse kölü ketgen Adurhay" (Kan görse midesi bulanan Adurhay) adını takmışlar. Karaçaylılar o sözü bugün dahi söylerler.

Sonra Karça'nın halkı Kuban Irmağı'ndan geçip Eltarkaç denen yere gelmişler. Oradan Bashan vadisine gelip ırmağın yukarı kısımlarına yerleşmişler. Bir gün Kabardeyler onların oraya yerleştiklerini ırmağa düşen ağaç yongalarından anlayıp gelmişler, aralarında savaş çıkmış. Kabardey beyinin yanında Kırım'dan gelip orada yaşayan Kırımşavhal diye bir genç varmış. Kırımşavhal Karça'nın kabilesine katılmış, Karça'nın kızıyla evlenmiş. Kabardeylerle barış yaptıktan sonra, ölen iki Karaçaylının yerine Kabardeyler kendilerinden Tohçuk ile Tambiy adlı iki genci kan bedeli karşılığı atalığa vermişler.

Botaş Ullu Kam ve Hurzuk vadilerine gelip toprağa arpa tohumu atmış. Ertesi yıl onların yeşerdiğini görünce Bashan'dan pek çok adam gelip Hurzuk'a yerleşmiş. Tohçuk da onlarla gelmiş. Karaçay beyleri Çerkeslerden, Osetlerden ve Svanlardan pek çok esir alıp Karaçay'a getirmişler. Bir gün Botaş köleleri azat edip "Herkes istediği yeri sürsün, eksin" demiş. Bunun üzerine Karça kızmış. "Botaş benden küçük olduğu halde, benden izinsiz köleleri nasıl azat eder? Ben Botaş'ı öldüreceğim" demiş. On bir kardeşin en yiğitleri olan Kuday onu duymuş ve "Sen Botaş'a dokunursan ben de seni vururum" demiş. Fakat bir gün Karça Botaş'ı vurup öldürmüş. Kuday Karça'ya "Bu gece ben de seni vuracağım" demiş. Abay da "Ben Karça'yı bir daha Kuban Irmağı'nın suyundan içemeyecek hale getireceğim" demiş. Fakat o gece Karça korkusundan hastalanıp ölmüş."

Kaynakça:

Tavkul, Ufuk, *Karaçay-Malkar Destanları,* Türk Dil kurumu Yayınları, Ankara, 2004, s. 132-149.

KARGABOYLU-KAZTUVGAN

Nogay destanıdır. Destanda, Kalmuklar ile Nogaylar arasındaki yurt kavgası konu edilmiştir. Kaztuvgan ile Kargaboylu güçlerini birleştirir, Kalmukları alt ederler. Pek çok Türk destanında görülen yiğit kız motifi bu destanda da yer almaktadır.

Orijinal metnini göremediğimiz destan, kullandığımız kaynakta şekilde özetlenmiştir:

"Nogaylarla meşveretten dönen Kaztuvgan'ın taylaklarından (deve yavrusu) biri kaçar. Kaztuvgan hayvanın peşinden gittiği için ailesi ondan sekiz gündür haber alamaz. Kaztuvgan'ın sadece bir kızı vardır. Kız babasını aramaya tek başına gidemeyeceği için Kargaboylı'dan yardım ister. Kargaboylı, Nogaylararasından kıza yardım etmesi için bir gönüllü arar; ama kimseden ses çıkmaz. Kendisi kızla birlikte gitmeyi düşünür; ama memleketini emanet edebileceği birisi yoktur. Zira o gidince Kalmuklar yurduna hemen saldırırlardı. Durumu kıza anlatır ve biraz daha beklemesini babasının yakında geleceğini söyler. Kız daha

fazla bekleme taraftarı değildir. Babasının şaraynasını giyer, mızrağını alır, saçını toplayıp erkek kıyafetleri içinde yola düşer.

Yolda birinin kendisine doğru geldiğini görür. Gelen bir Kalmuk'tur. Kargaboylı ile Kaztuvgan'ın meşverete katıldığını, dolayısıyla memleketlerinden çıktıkları haberine karşı Kalmuk hanı için gözcülük etmektedir. Adam kıza yaklaşıp kim olduğunu sorunca kız kendini Kaztuvgan olarak tanıtır. Arkadan üç bin kişilik orduyla Kargaboylı'nın da geldiğini belirtir. Gözcüyle Kalmuklar'a haber gönderir. Giderken gözcüye mızrak saplamayı da ihmal etmez.

Haberi alan Kalmuklar sözde Kaztuvgan'ın karşısına dikilirler. Kız, Kalmuk beyini teke tek dövüşe çağırır. Altı gün orduyla savaşan kız ata ruhlarından yardım isteyip orduyu talan eder.

Kız ata binip tekrar yola koyulur. Bir ara yolda ümitsizliğe kapılsa da bir süre sonra babasını bulur. Baba kız hasret giderdikten sonra kız Nogaylardan kimsenin yanında gelmek istemediğini, yolda Karmukları talan edişini babasına tek tek anlatır. Üç gün dinlendikten sonra birlikte yola koyulurlar.

Baba kız eve varırlar. Hasret giderip dinlendikten sonra Kaztuvgan göçen Nogaylar'a yetişmek için hazırlıkları başlatır.

Bir ayı aşkın süre sonra Nogayların yerleştiği Kazanşık adlı bölgeyi bulurlar. Kargaboylı buraya yerleşmiştir. O sırada Seren adlı Kalmuk da Kazanşık bölgesine ulaşmak için yola çıkmıştır. Kargaboylı'nın habercisi durumu Kargaboylı'ya bildirir. Kargaboylı dostu Kaztuvgan'dan yardım ister. Ama Kaztuvgan'ın karısı kocasının gitmesine razı olmaz. Zira zor durumlarında hiçbir Nogay onlara yardım etmemiştir. Yine de Kaztuvgan yola çıkar. Önde ilerleyen Nogaylar'ın göç alayına yetişmesi için karısını tembihler.

Bir süre sonra Kaztuvgan ve Kargaboylı yolda birleşirler. Kalmuk da yüz kişiyle onlara doğru ilerlemektedir. Bir süre sonra aralarında bir savaş başlar. Korkan Seren kaçmaya çalıştıysa da Kaztuvgan ona yetişip onun gırtlağını keser. Ganimetleri alıp Kalmuk askerlerini önlerine katan Kaztuvgan ve Kargaboylı yurtlarına dönerler."

Kaynakça:

http://nogaydestanlar.blogspot.com/1971/

KARKABAT

Kazak destanıdır. Manzum olup. Tüydek şeklinde yani sıralı dizeler hâlindedir. Destan, manzum olup 1662 dizedir. Dizeler, genellikle 7 hecelidir. Bazı kısımlarda mensur olan ifadelere yer verilmiştir.

Halk arasında "Şerizat-Külşat" adıyla da bilinir. Z. Seytgapparova tarafından derlenmiş bir metin Milli Kütüphane El Yazmaları Bölümünde kayıtlıdır.

Destan üzerinde Aliya Bashenova, *Kazak Destanları (Transkirpisyon Aktarma, Metin Grameri)* adlı yüksek lisans tezinde çalışmasında Kiril alfabesi ile olan metni Latin alfabesine aktarmış ve metin üzerinde dil çalışması yapmıştır.

Destanın Türkiye Türkçesi ile yayımlanmış metni yoktur. Metin üzerinde çalışan Ayşe Yücel Çetin Kazakistan Sahası Halk Hikâyeciliği Geleneği, adlı kitabın Ekler kısmında destanın özetini vermiştir. Söz konusu özet şöyledir:

> *"Geçmiş zamanlarda Ürim (Rum) şehrinde Karkabat adında âdil, hayırsever bir pâdişâh varmış. Yıllarca çocuk hasreti çeken Karkabat mutlu değidir.*
>
> *Karkabat, bir gün rüyasında kapısının önündeki çınar ağacının meyve verdiğini, bu meyvelerden almak isterken ulaşamadığım görür. Vezirleri Dânâ ve Zulmat rüyayı yorumlarlar. Karkabata'm oğlu olacağını, ancak zor günler geçireceklerini söylerler. Bir müddet sonra Karkabat'ın eşi hamile kalır. Karkabat hastalanır, doğacak çocuğunu Dânâ'ya emanet eder ve ölür.*
>
> *Padişahın ölümünden sonra vezir Zulmat tahtı ele geçirir ve Karkabat'ın hanımını öldürtür. Dânâ, bir rüya görür ve bunun üzerine Karkabat'ın hanımının öldürüldüğü yere gelir. Orada Karkabat'ın çocuğunun doğduğunu ve annesini emdiğini görür. Çocuğu alır ve saklar. Zulmat ise bir rüya görür. Rüyası, bir erkek çocuğun şehre saldıracağını ve hakkı olan tahtı ele geçireceği şeklinde yorumlanır.*
>
> *Dânâ'nın mağaraya sakladığı çocuğu bir çift aslan bulur ve onu büyütürler. O zamanlarda Mısır şehrinde Müşkülat adlı zengin bir adam vardır. Karkabat'ın dostu olan Müşkülat, bir gün Ürim şehrine*

gitmek için yola çıkar. Bir su kenarında iki aslan, aslanlardan birinin sırtında da sekiz-dokuz yaşlarında bir çocuk görür. Çocuğu olmayan Müşkülat, çocuğu yakalatır ve Mısır'a döner. Burada büyük bir toy yapar.

Aradan bir yıl geçer, çocuk (Şerkulat) dokuz yaşına gelir. Babası ona bir tay verir. On üç yaşına gelen Şerkulat, Akkekil adlı atı ve kırk yiğidiyle ava çıkar. Yolda rastladığı bir kervandan Ürim şehrinin hükümdarı Zulmat'ın halkına zulmettiğini, eski hükümdar Karkabat'ı da öldürdüğünü öğrenir. Zulmat'ın kızı Kundızşa'nın güzelliğini de duyan Şerkulat, Ürim şehrine gitmek için kırk yiğidiyle yola çıkar.

Şerkulat ve adamları kırk gün sonra Ürim şehrine varırlar. Bağda dolaşan kırk kızla karşılaşırlar. Bunlar Kundızşa'nın yardımcılarıdır. Birbirini tanıyan Şerkulat ile Kundızşa âşık olurlar. Bunu öğrenen Zulmat, zindanda tuttuğu dev gibi güçlü dört zenciyi Şerkulat'a gönderir. Kundızşa'nın yardımlarıyla Şerkulat ölümden kurtulur.

Karkabat'ın veziri Dânâ, yıllarca gizlediği bebeği arar. Bir gün şehre, genç bir yiğidin geldiğini duyar. Bu yiğidin mağaraya saklayıp bulamadığı Karkabat'ın oğlu olduğunu düşünür. Onu görünce Karkabat'a olan benzerliği fark eder. Dânâ, Şerkulat'la tanışır ve başından geçenleri öğrenir. O da Şerkulat'a, Karkabat'ın oğlu olduğunu söyler.

Zulmat, binlerce askerle Şerkulat'ı öldürmek için yola çıkar. Müşkulat'ın askerleri, Şerkulat'ı büyüten iki aslan ve devlerin yardımıyla Şerkulat Zulmat'ı yener. Kundızşa ile evlenir ve padişah olur."

Kaynakça:

Bashenova, Aliya, *Kazak Destanları (Transkirpisyon Aktarma, Metin Grameri),* Sakarya, 2007, s. 141-200 (Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Çetin, Ayşe Yücel, *Kazakistan Sahası Halk Hikâyeciliği Geleneği*, Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Ankara, 2003, s. 21212.

KARS AYAZ

Âşık Seyyatî'nin tasnif ettiği ve konusu aşk olan halk hikâyesidir. Manzum ve mensur yapıya sahiptir.

"Seyyatî" mahlasını kullanan Âşık İsrafil Uzunkaya, 1957'de Çıldır'ın Eşmepınar köyündendir. Ortaokul mezunudur. Evli olup beş çocuğu vardır. Seyyatî Çıldır'da yaşamaktadır.

Şiire 13 yaşında Âşık Oruç ve Abdullah Uzunkaya'nın yanında şiire başlamıştır. Kendisi de Tuña Aksu, Hüseyin Altıntaş ve Faruk Erdoğan'ı yetiştirmiştir. Âşıklığa Oruç Burukçu ve Abdullah Uzunkaya'nın yanında başlamıştır. Sazı ve irticali olan bir âşıktır. Tuñay Aksu, Hüseyin Altıntaş ve Faruk Erdoğan adında çırakları vardır. Âşık Edebiyatına çok önemli örnekler kazandırmıştır. 11 hikâye tasnif etmiştir. Hikâyelerin tamamı da manzum ve mensur yapıdadır. Bunların başlıcası; Ah Şu Hudutlar Olmasaydı, Ferhat Bey ile Gülşah Hanım, Gülşah ile Aliş, Hasan Mirza ile Sara Hanım, Kars Ayaz, Sürgün, Karabağ, Dost Kapısı, Gülenaz Sultan ile Garip Bey, Ramazan Bey, Serhat Bey'dir.

Ayaz hikâyesinde Kars, Ağrı, Artvin'in Ruslar tarafından işgal edilmesi, ömrünün baharında askere alınan gençlerin çektiği acılar dile getirilmiştir.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Osmanlı cepheye göndermek üzere orduya asker toplamaktadır. Çıldır'ın Bazı köylerden varlıklı olarak evdeki gencin bedelini ödeyerek evladını askere göndermez. İskender, Kâzım ve Dede Şirin de askere alınan gençler arasındadır. Toplan gençler 174. Alaya teslim edilir.

O sırada Düşman Kars, Ağrı, Artvin'i ele geçirir. Burçlara Rus bayrakları çekilir.

Paşa, Rasim Bey'i gizlice Kars'a gönderir. Rasim Bey, Kars ve civarından askere alınmış olan gençlerin mektupları ailelerine verir. Onların sağlık haberlerini ailelerine bildirir. Onların verdiği mektupları ve eşyaları da askerdeki gençlere getirip teslim eder.

Rasim Bey, Ardahan'a gelir. Ailesiyle görüşüp helalleşir ve Erzurum'daki 9. Orduya gelir. Oradan da Erzincan üzerinden Sivas'a

gelir, Ulaş'taki Terekeme beylerinden Mihrali Bey'in konağına gidip Mihrali Bey ile görüşür, kendisini tanıtır. Sohbete koyulup hısım akrabadan söz ederler.

Diğer taraftan 174. Alayda, Devran Ali'nin bölüğü ve Yemen ellerinden gelen bölük Ermeni ve Rum ayaklanmasını bastırmak için hazırlanır. Bu sırada Rasim Bey gelip birliğe katılır. Yemenden gelen Osman Çavuş'un mandası bir sabah vaktinde düşman üstüne hücum eder. Bozguna uğrayan çete liderleri ve yandaşları esir alınır. 174. Alaya Yarbay Rauf Bey gelir. Rağuf yarbay ve Rasim Bey, Rum, Fransız, Ermeni çetelerini etkisiz hale getirir.

Kâzım Çavuş'un askere alınmasının üzerinden dört yıl geçmiştir. Bu arada Mihrali Bey, Padişah tarafından Yemen'e gönderilmiştir. Mihrali Bey, Yemen'in sıcağına dayanamaz ve veba hastalığından vefat eder.

Dede Çavuş hastalık ve cephede aldığı yarayla birliğinden ayrılıp Kars'taki bacısı Maya Hanım'ın evine gelir. Dede Çavuş'un bakımını yaparlar.

Kaynakça:

Doğan Kaya Arşivi.

KASIM İLE GÜZEL HANIM

Azerbaycan'da anlatılan aşk hikâyelerindendir. Manzum ve mensur yapıya sahiptir. Hikâye, Şamaha'da yaşayan Âşık Şerbet'ten derlenmiş bir metni *Azerbaycan Folkloru Külliyatı*nın 29. cildinde yayımlanmıştır.

Muhteva itibarıyla Şah İsmail ve Elif ile Mahmut hikâyeleriyle müştereklik gösterir. Hikâye kahramanı Kasım, eli kılıç tutan, girdiği mücadelede hep üstün gelen biridir. Kasım Güzel, Fekafur ve Celalı adlarında üç güzelle tanışıp evlenir. Hikâye "Kasım ile Esmail Peri" adıyla da bilinir.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Heyret şehrinde Feteli Şah'ın Kasım adında bir oğlu vardır. Bir gün Kasım ava gider. bir bulağın başında dinlenir. Yorgunluktan uyuyakalır.

Bu sırada oradan geçen Hint Padişah'ının kızı Esmayıl Peri, uyumakta olan Kasım'ı görür ve ondan etkilenir. Şiirle onu uyandırmaya çılışır, ancak başaramaz.

Bir mektup yazıp başının altına koyar. Mektupta; "Ben Hint Padişah'ının kızı Esmayil Peri'yim. Gezmeye çıktım, gezerken seni gördüm, âşık oldum. Seni yedi yıl bekleyeceğim. Gel beni götür" yazılıdır. Esmayil Peri oradan ayrılır.

Kasım uyandığında mektubu fark eder, alıpr, okur. Derhâl kızın gittiği yöne doğru yola çıkar. Bir müddet gittikten sonra ileride bir kervan görür. Bu, kızın kervanıdır.

Esmayil Peri Kasım'ı görür ve başını çıkarır. Kasım da Esmayil Peri'yi görür, kendinden geçer. Kervan yoluna devam eder.

Kasım'I aramaya çıkan Vezir, onu yarı aygın yarı baygın durumda bulur. Ona ne olduğunu sorar. Kasım, başından geçenleri anlatır. Esmayil Peri'nin peşinden gideceğini söyler. Vezir onu vazgeçirmeye çalışsada onu dinlemez. Kasım atına binip Hint tarafına doğru yola düşer.

Vezir atı ile şehre döner. Durumu Feteli Şah'a bildirir. Kasım'ın baba ve annesinin canları sıkılır.

Kasım ise altı gün yol gider yedinci gün bir kaleye ulaşır. Kalede Güzel adında bir kız görür. Güzel Hanım kardeşleri savaşta olduğu için çok üzgündür. Kasım'ı görür ve âşık olur. Kasım, orada bir gece kalır. Kasım sabah gitmek ister. Güzel Hanım gitmesini istemez. Kasım, Güzel Hanım'a; "Hindistan'a gidip Esmayil Peri'yi sağ salim alabilirsem seni de alırım." der ve atını sürüp gider.

Kasım, Keykubad'ın toprağına gelir. Rastladığı bir bağa girer ve orada uyumaya başlar. Bu bağ Keykubad'ın eşi Fekafur Peri'nin bağıdır. Fekafur Peri, bağa gezmeye gelir ve orada uyumakta olan Kasım'ı görür. Hemen Keykubad'a haber verir. Keykubad, Kasım'ın yanına gelir. Kasım Keykubad'ın sesini duyar ve uyanır. Keykubad'ın atlıları Kasım'ın üstüne gider., Keykubat, onlara karşı kor ve Keykubat'ın başını keser.

Bunu gören askerler korkup kaçarlar. Kasım, Fekafur Peri ile helalleşip ayrılır. Otuz altı gün yol gider. Otuz yedinci günde

Celalı'nın toprağına ulaşır. Geçerken, Celalı yolunu keser. Kasım ile Celalı kılıçları çekip kavgaya başlarlar. Epey çarpışmalarına rağmen bir türlü birbirlerini alt edemezler. Sonunda Kasım Celalı'yı altına almayı başarır. Tam başını kesecekken Celalı'nın kalpağı düşer, saçları gerdanına dökülür. Kasım, Celalı'nın yiğit bir kız olduğunu görür. Oradan kalkıp Celalı'nın evine giderler.

Kasım,Celalı'nın yanında bir gün kaldıktan sonra gitmek için izin ister. Celalı da onunla gitmek ister. Kasım, razı olur. İkisi birlikte atlanıp yola düşerler. Kık dört gün at sürerler. Kırk beşinci gün Hindistan'a gelirler. Ahmet Şah'ın kızı Esmayil Peri'nin bağına girerler.

Bu arada Esmayil Peri amcasıoğlu Muhammed Şah ile nişanlanmıştır ve düğüne az kalmıştır. Kasım'ın yolunu beklemektedir. O gün amcası kızı Güzel Hanım, kırk ince kız ile gezmeye çıkmıştır. Kızlar, bağda Kasım ile Celalı'yı görürler. Esmayil Peri, Kasım'ı tanır ama kızlara söylemez.

Esmayil Peri ile Kasım konuşurlar. Güzel Hanım, Kasım'a "O mu güzel, ben mi güzelim?" diye sorar. Güzel Hanım Kasım'ın cevabına alınır ve kızlara Kasım yerinden kalkamayana kadar dövmelerini söyler. Kızlar ellerine ağaç alır Kasım'a hücum ederler. Celalı, Kasım'a yardıma yetişir. Kızların hepsini dağıtır.

Kasım ve Calalı, Esmayil Peri'yi de yanlarına alıp yola düşerler. Ahmed Şah'a haber gider. Ahmed Şah, peşlerinden adam gönderir. Askerler, onlara ulaşır. Kasım ile Celalı onları alt etmeyi başarırlar. Tekrar yola düşerler. Dönüş yolunda Fekafur Peri'ye uğrarlar. Bir gün orada kaldıktan sonra Fekafur Peri'yi de alıp tekrar yola düşerler.

Diğer taraftan Vezir, Kasım gittikten sonra Feteli Şah'ı tahtan indirip tahta geçer. Bunu öğrenen Kasım, Vezir'I öldürür. Anne ve babasını zindandan çıkartır. Halk, Kasım'ı kendine padişah seçer. Meclis kurulur ve düğün başlar.

Kaynakça:

Sayılov, Gülib-Helil Ağaverdi, *Azerbaycan Folkloru Külliyatı*, Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası Folklor İnstitutu Yayınları, C. 29, s. 139-153.

KASIMOGLAN

Türkmen destanıdır. Olağanüstülükler ve masalsı unsurların fazlasıyla yer aldığı destan aşk konuludur.

Destan metnini ihtiva eden ilk kitabı ilk olarak 1964 yılında Mäti Köseyev ve B. Ahundov yayımlamışlardır. Kasımoglan Halk Dessanı adını taşır. Kitabıngriş kısmını Bayrammämmet Ahundov yazmıştır.

Destan manzum ve mensur yapıya sahiptir.

Destan kahramanı Kasımoglan, uzun ve meşakkatli maceradan sonra sevdiğini kavuşmuştur.

Destan Halil İbrahim Şahin Tarafından şöyle özetlenmiştir:

"Çöldeki evliyaları gezerek çocuk isteyen Kazım, bir gün çölde uyuyakalır. Kâzım'ın bayıldığı yerin yakınında kırkların mekânı vardır, orada cem kurmuş olan kırklara Hz. Ali başkanlık yapmaktadır. Kırkların meclisine katılan Kazım'a burada pirler bir kâse şarap ve bir elma vererek bir oğul sahibi olacağını müjdelerler. Kırkların yardımıyla evine dönen Kazım'ın, Hz. Yusuf gibi güzel, Hz. Davut gibi güzel sesli ve Mecnun gibi aşka istidatı olan bir oğlu dünyaya gelir. 'Kasım' adını alan oğlanın ünü her yana yayılır.

Bir gün bir kalenderin elindeki kitapta güzel bir peri kızı görür ve ona âşık olarak yurdunu terk eder. Bir gün Kasım Oğlan, otururken bir kalender gelir, kitap açar ve gülerek kitabı kapatıp gider. Birkaç kez bunu tekrarlayan kalenderden Kasım Oğlan kitabı ister, ama kalender kitabı vermez. Bütün ricalara rağmen kitabı alamayan Kasım, sonunda kalenderi öldürür ve kitabı alır. Kitapta bir perinin sureti vardır, Kasım bu resmi gördüğünde kendinden geçer ve o surete âşık olur.

Yolda iki kuşun konuşmalarını dinleyen Kasımoglan, onların kendi aralarında çınar ağacının olağanüstü özelliklerinden bahsettiklerini duyar. Çınar ağacının yapraklarını çiğneyen Kasım, onlarca uzak mesafeyi göz açıp kapayıncaya alır.

Bu arada şehr-i Zerniger'in padişahı ölümcül bir hastalığa tutulmuştur. Tabipler bu hastalığın ancak Simurg kuşunun kanıyla iyileşeceğini söyleyince padişah da Simurg kuşunu kim yakalayıp getirirse ona yurdunun dörtte birini ve on sekiz yaşındaki kızını

vereceğini söyler. Herkes Simurg avına çıkar. Bu şehirden bir 'Baba' da Simurg'u avlamak istemektedir. Kasım'la karşılaşan Baba, olanları Kasım'a anlatır, birlikte kuşu yakalamamaya karar verirler. Simurg, su içerken başına bir ip geçirmeyi başarırlar, ancak kuş o kadar büyüktür ki, onu yakalamak mümkün olmaz. Simurg, boynundaki iple birlikte Baba'yı da alarak uçar gider.

Bir çınarın başına konan Simurg'u başkaları yakalar ve padişaha götürürler. Simurg'un öldürülmesini emreden padişaha Kasım karşı çıkar, bu kuşun hastalığa çare olmadığını, hastalığın ab-ı hayat suyuyla iyileşeceğini söyler. Kaf Dağı'nın ardındaki Zulmat yurdunda bulunan ab-ı hayat suyunu ancak Simurg'un getirebileceğini söyleyen Kasım, Simurg için padişahtan kırk gün mühlet ister.

Simurg, kırk günün sonunda ab-ı hayat suyunu getirir, padişah bu sudan içince on dört yaşında bir delikanlı olur. Kasım'ın yanındaki Baba da sudan içer o da delikanlı çağlarındaki gibi olur. Padişahın kızını, gençleşen Baba alır,

Oldukça uzak olan bu yurda gitmek için yol hazırlığı yapar. Simurg'un söylediği gibi kuşun bir yanına et, bir yanına su bağlar, kuş sağa bakınca et, sola bakınca su verecektir, ancak otuz altı gün sonra et de su da tükenir, Simurg'un hali kalmaz ve bir çölde ölür.

Sevgilisini aramak için çıktığı uzun yolculuğunda iki çınar ağacına rastlar. Bu ağaçların yaprakları sihirlidir. Birinci ağaçtan alınan üç yaprağı ayak tabanına sürten kişi, kırk gün yürüse yorulmaz, acıkmaz ve susamaz. Diğer ağacın üç yaprağını yiyen de bin günlük yolu bir günde alır, yolda da ne yorulur ne de acıkır. Ayrıca yoluna çıkan denizden, nehirden ve gölden geçerken su topuğundan yukarı çıkmaz. Kasım Oğlan, bu ağaçlardan aldığı üç yaprağı ayak tabanına sürer ve diğer üç yaprağı da yiyerek yola koyulur. Yaprakların sihri işe yarar, kahraman yel gibi yol alır, ayakları neredeyse yere değmez. Karşısına çıkan sulardan rahatça geçer, aradığı yurda ulaşır.

Bu arada Katran Şah, Hurşıt Şah'tan kızını istemiş, kızın kendisine verilmemesi hâlinde zorla alacağını söylemiştir.

Hurşıt Şah, Katran Şah'ın talebini reddederek kızını vermez ve iki hükümdar savaşa hazırlanırlar. Kasım, Katran Şah'ın ordusunu Hurşıt

Şah'ın askerleriyle mağlup eder ve padişahın kızını almaya hak kazanır. Kırk gün kırk gecelik toydan sonra Kasım, âşık olduğu ve günlerce aradığı peri kızıyla evlenir."

Kaynakça:

Akkaya, Fatih, *Kasımoğlan Destanı*, Ankara, 1999 (Gazi Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Şahin, Halil İbrahim, *Türkmen Destanları ve Destancılık Geleneği*, Kömen Yayınları, Konya, 2011, s. 101-102, 253, 259, 263, 359, 362, 372, 373

KATAN-KÖKŞİN İLE KATAN-MERGEN

Altay destanıdır. 1927 doğumlu kayçı Nikolay Kokuroviç Yalatov (1925-1998)'un anlattığı destan, yine kendisi tarafından 1966'da Altay Baatırlar serisinin V. cildinde yayımlanmıştır. O da bu destanı dedesi Yalatov Sıran'dan öğrenmiştir. Ay Solonı, Çımalı-Kaan, Köstöy Mergen, Altın Tandak gibi destanlar da dedesinden öğrenip anlattığı destanlardandır.

Katan-Kökşin ile Katan Mergen destanının metni İbrahim Dilek tarafından, 2007 yılında Türkiye'de Türk Dil Kurumu yayınları arasında Atay Destanları adlı kitabın 3. cildinde yayımlanmıştır. Destan, manzum olup toplam 2746 dizedir. Dizeler genellikle yedi hecelidir.

Destanda baba Katan-Kuuçın öldükten sonra oğulları Katan-Kökşin ile Katan-Mergen arasındaki iktidar mücadelesi anlatılmıştır.

Destan motif yönünden oldukça zengindir ve diğer Altay destanlarında olduğu gibi çok sayıda olağanüstülükler yer alır. Öne çıkan karakterler olarak Katan-Kuuçın'ın eşi Ak-Baş, kağanı Ak-Kaan, Katan-Kökşin'in eşleri Altın-Sırga ve Altın-Tana, Katan Mergen'in eşi Kümüjek-Aru görülür.

Destan Gülgün Şerefoğlu tarafından şöyle özetlenmiştir:

"Katan-Kuuçın, oldukça yaşlanmış bir kağandır. Halkını ve yurdunu iyi yönetmiş, ülkesinde savaş ve huzursuzluğa yer olmayan Katan-Kuuçın, Ak-Baş adlı bir kadın ile evlidir. Bu çiftin, Katan-Kökşin ve Katan-Mergen adında iki oğlu vardır.

Günlerden bir gün, Katan-Kökşin anne ve babasına, kendisine bir eş bulmak için yola çıkmak istediğini söyler. Anne ve baba, oğullarının başına kötü bir şey gelebileceği düşüncesiyle endişelenirler. Bunun üzerine Katan-Kuuçın "kutsal sudur kitabına" bakar; Akkaan'ın kızı Altın-Sırga'nın evlilik çağında olduğunu ve kendisi ile evlenmek isteyen birçok bahadır bulunduğunu görür. Bunun üzerine baba-oğul hazırlanarak Katan-Kökşin'in Altın-Sırga'ya talip olması için birlikte yola çıkarlar.

Çok uzun bir yolu hızlı bir şekilde geçen Katan-Kuuçın ve Katan-Kökşin, Ak-Kaan'ın yurdunda bir yaylaya varırlar ve buradaki altmış dallı kavak ağacının altında dinlenmeye karar verirler. Babası ağacın dibinde dinlenirken Katan-Kökşin avlanmaya gider. Bir süre sonra avdan dönen Katan-Kökşin'in getirdikleri ile karınlarını doyuran baba-oğul, kavağın altında uykuya dalarlar. Katan-Kuuçın bu uyku sırasında bir rüya görür. Rüyasında, kötü düşünceli Karatı-Kaan, oğlu Kara-Kıdat ile birlikte Ak-Kaan'ın yurdunu işgal etmek ve kızı Altın-Sırga'yı almak için oraya doğru gelmektedir. Ak-Kaan ise ihtiyarlamış ve ölüm zamanı yaklaşmıştır. Karatı-Kaan peşine taktığı büyük ordusuyla hem Ak-Kaan'ın yurdunu ve halkını ele geçirecek hem de kızını, oğlu Kara-Kıdat ile evlendirerek onu kendi ailesine köle yapacaktır. Bu kötü rüyayı gören Katan-Kuuçın gecenin bir vaktinde uykusundan uyanır, ne yapacağını bilemez halde otururken oğlu Katan-Kökşin onu görür ve ne olduğunu sorar. Katan-Kuuçın, oğluna rüyasında gördüklerini anlatır ve ihtiyarlamış da olsa Karatı-Kaan'dan korkmayacağını, onunla savaşacağını söyler. Bunu üzerine Katan-Kökşin güzel yemekler hazırlar, baba-oğul yemeklerini yiyip içkilerini içtikten sonra atlarını alıp Ak-Kaan'ın yurduna doğru yola çıkarlar.

Ak-Kaan'ın yurduna vardıklarında, Karatı-Kaan'ın ordusuyla birlikte orayı işgal etmekte ve halka zulmetmekte olduğunu görürler. Çok öfkelenen bahadırlar hemen Karatıkaan'ın adamlarına saldırarak onları öldürmeye başlarlar. Bunun üzerine korkuya ve öfkeye kapılan Karatı-Kaan, Katan-Kuuçın ve oğlunu, kendisi ve oğluyla bire bir dövüşmeye çağırır. Böylece dört bahadır arasında amansız bir mücadele başlar. Bahadırlar savaşırken sesleri yeryüzünün ve gökyüzünün her yerine ulaşarak gökyüzünde Üç Kurbustan, yeraltında ise Bos-Erlik tarafından

duyulur. Bunun üzerine yeraltının cehenneme açılan kapısından çıkıp olan biteni gören Erlik-Biy, Katan-Kuuçın'a seslenerek onun Ak-Kaan ile Karatı-Kaan'ın arasına girdiği için can vererek yeraltına gideceğini söyler. Bunun üzerine Ak-Kaan ve atı, Katan-Kuuçın'ı kurtarmaya çalışırlar ancak Erlik-Biy'in oğullarından biri yeraltından çıkıp bakır okuyla Katan-Kuuçın'ı kalbinden vurur. Aynı anda Karatı-Kaan, oğluyla birlikte Akkaan'a saldırarak onu öldürür. Katan Kökşin ise bir yandan öldürülen iki bahadır nedeniyle öfke ve kinle dolmuş diğer yandan ise düşmanla vuruşmaktan yorgun düşmüştür.

Katan-Kökşin'in tam gücünün tükendiğini hissettiği anda çok büyük bir gürültü duyulur ve uzaktan Katan-Mergen'in geldiği görülür. Katan-Mergen hem kardeşini kurtarmak hem de öldürülen babası ile Ak-Kaan'ın öcünü almak için Karatı-Kaan ve oğluyla var gücüyle dövüşür; Karatı-Kaan ve oğlunu öldürür. Düşmanların tümü ortadan kalkınca, Katan-Kökşin'in atı Kara-Küreñ bahadırlara, babalarının ve Ak-Kaan'ın cansız bedenlerini hemen gömmelerini söyler. Kardeşler Kara-Küreñ'i dinleyerek bu iki yiğide mezar yaparlar ve sonra Ak-Kaan'ın sarayına doğru yola koyulurlar. Saraya vardıklarında halk onları büyük bir ziyafet ve şölen hazırlamış olarak karşılar. Ak-Kaan'ın kızı Altın-Sırga, Katan-Kökşin'le evlenir. Bu evlilik için yapılan şölen sona erince Katan-Kökşin, Altın-Sırga ve Katan-Mergen yurtlarına doğru yola koyulurlar.

Yurtlarına vardıklarında büyük bir sevinçle karşılanırlar, şereflerine şölenler, toylar düzenlenir. Babaları hayatta olmadığı için oğullar yurtlarını ve halklarını yeniden düzene koyarlar, yıllarca mutlu ve huzurlu yaşarlar. Ne var ki bir süre sonra Katan-Kökşin babasının altın kitabını açıp bakarak Karatı-Kaan'ın halkının başsız kalarak dağılmış ve yurdunun düzeninin bozulmuş olduğunu görür. Kardeşi Katan-Mergen'e durumu anlatarak Karatı-Kaan'ın halkını ve hayvanlarını alıp kendi yurtlarına getirmeyi teklif eder. Katan-Mergen ağabeyine öfkelenerek kendi yurtlarında huzur içinde yaşarken başlarına bela açacaklarını ve başka kağanın halkını ve hayvanlarını alıp kendi yurtlarına getirmenin doğru olmadığını söyler. Ancak Katan-Kökşin, babalarını öldüren Karatı-Kaan'dan öç almaya hakları olduğunu ve bunu yapmakta bir sakınca bulunmadığını düşünmektedir. Bunun üzerine

Katan-Mergen, babasının altın kitabına kendisi bakmak ister ancak ağabeyi izin vermez; kendisinin kağan olup babasının yerine geçtiğini ve ancak kendisi öldüğünde Katan-Mergen'e söz hakkı düşeceğini söyler.

Bu olaydan bir süre sonra Katan-Kökşin ava gideceğini söyleyerek yurdundan ayrılır. Bir süre avlandıktan sonra altı dallı kavak ağacını görerek onun altında dinlenmesi gerektiğini düşünür. Ağacın altında yatıp dinlenirken bir rüya görür. Rüyasında başka bir ülkede, Altın-Tana adında güzel bir kadın, beslediği hayvanları ve yönettiği halkı ile yaşamaktadır. Uykusundan uyanan Katan-Kökşin, atını hazırlayarak hızla yurduna geri döner. Geni döndüğünde kendisini karşılamaya kimse gelmez, halk çok üzgündür ve sarayın kapısına toplanmıştır. Katan-Kökşin saraya vardığında ihtiyar annesinin ölmüş olduğunu görür. Kardeşi Katan-Mergen'le üzülüp ağlayarak annelerini taş bir mezara defnederler.

Aradan yıllar geçer; düşünde gördüğü Altın-Tana'yı unutamayan Katan-Kökşin, iki eşle yaşama fikrini eşi Altın-Sırga ve kardeşi Katan-Mergen'e açar. İkisi de bu fikre şiddetle karşı çıkarlar, Katan-Kökşin'e bu isteği yüzünden başına kötü şeyler gelebileceğini söylerler ancak Katan-Kökşin onlara çok öfkelenir ve onu yolundan döndüremeyeceklerini söyleyerek Altın-Tana'yı bulmak üzere yola çıkar. Gece gündüz yoluna devam eder, sonunda Altın-Tana'nın yurduna gelir. Onunla tanışır, konuşur ve dileğini söyler. Altın-Tana da ona, Katan-Mergen'le evlenmek üzere söz verdiğini, bu yüzden de kendisiyle evlenmesinin mümkün olmadığını söyler. Katan-Kökşin söylenenlere aldırmaz, zorla ve hileye başvurarak Altın-Tana'yla halkını kendi yurduna götürür.

Katan-Kökşin, Altın-Tana'yı bulmak üzere yola çıkınca, Katan-Mergen de halkıyla vedalaşır; artık ağabeyiyle aynı yerde yaşayamayacağını söyler ve Küler-Kaan'ın kızı Kümüjek-Aru ile evlenmek üzere yurdundan ayrılır. Katan-Mergen'in de yurdunu bırakıp gitmesiyle kağansız kalan halkı derin bir keder sarar. Halkın arasından Çodon-Kara adlı bir bahadır çıkar, halkı ve hayvanı ikiye bölüp yarısını yurdunda bırakır, yarısını da yanına alarak Katan-Mergen'in peşinden gider.

Katan-Mergen uzun ama neşeli bir yolculuğun sonunda Kümüjek-Aru'nun yurduna varır. Burada saygı ile karşılanır, saraya buyur

edilir, Kümüjek-Aru ile oturup konuşur. Genç kadın uzun zamandır onu beklediğini söyleyerek hemen şöleni başlatır ve Katan-Mergen ile Kümüjek-Aru evlenirler. Bir zaman sonra Çodon-Kara, Katan-Mergen'in olduğu yurda halkı ve hayvanları ile gelir. Katan-Mergen bu işe çok şaşırsa da eşi Kümüjek-Aru, Çodon-Kara ve halkını da kendi yurdunda yaşamaya davet eder ve Katan-Mergen bu yurdun kağanı ilan edilir.

Katan-Mergen bunları yaşarken, Katan-Kökşin de kendine eş edindiği Altın-Tana'yla birlikte babasının yurduna döner. Yurduna vardığında orada kimsenin kalmadığını, her şeyin yerle bir olduğunu görür. Öfkeyle ne yapacağını bilemez halede etrafta dolaşırken bir taşın altında eşi Altın-Sırga'nın yazdığı mektubu bulur. Mektupta Eki-Toş adlı kardeşler tarafından yurdunun yağmalandığı ve eşi Altın-Sırga'nın kaçırıldığı yazmaktadır. Bunları okuyan Katan-Kökşin, yurdunu yeni eşi Altın-Tana'ya bırakarak Altın-Sırga'yı kurtarmak üzere yola koyulur.

Katan-Kökşin atı ile birlikte çok uzun bir yolculuk yapar. Eki-Toş kardeşlerin yurduna yaklaşınca atı Kara-küreñ aniden durur ve yeri dinler. Kara-küreñ, Katan-Kökşin'e biraz ileride Eki-Toş'un adamlarının nöbet tuttuğunu, oradan geçmenin çok zor olduğunu ve nice bahadırın oradan geçmeye çalışırken can verdiğini söyler. Katan-Kökşin'e kendi gücüyle hiç korkmadan, silah kullanmadan mücadele etmesini öğütler; bir serçeye dönüşüp uçar gider. Artık atı olmayan Katan-Kökşin yaya olarak Eki-Toş'un adamlarının nöbet yerine gelir; oradan geçmek istediğini söyleyince de nöbetçiler ona saldırır. Katan-Kökşin onlarla mücadele etmeye çalışsa da nöbetçileri alt edemez ve giderek güçsüz düşerek ölüme yaklaşır. Olan biteni gören Kara-Küreñ doğruca Katan-Mergen'in yurduna giderek olan biteni anlatır, ağabeyine yardım etmesi için onu ikna etmeye çalışır. Ancak Katan-Mergen, Kara-Küreñ'in yalvarışlarına rağmen, ağabeyine olan öfkesini yenemeyerek ona yardım etmeyi kabul etmez. Bunun üzerine kendi atı Kara-ker de Katan-Mergen'e ağabeyine yardım etmesi gerektiğini, ağabeyiyle aralarındaki sorunun suçlusunun yine kendileri olduğunu ve Kara-Küreñ ve kendisi gibi değerli atların yiğitsiz kalmayı hak etmediğini söyler. Bunun üzerine yüreği yumuşayan Katan-Mergen ağabeyine yardım etmeye ikna olur ve hemen yola koyulur.

Katan-Mergen, Eki-Toş'un nöbetçilerinin ağabeyiyle çarpıştığı yere varınca, Katan-Kökşin'in ölmüş olduğunu görür. Büyük bir öfke içinde, geyiğe dönüşen iki kıymetli at ile birlikte nöbetçilere saldırır; ikisini de öldürür. Sonra Katan-Kökşin için çeşitli ilaçlar yapıp onu tedavi eder, pınar suyundan içirip onu suyla yıkar. Ağabeyi eskisinden daha iyi ve daha güçlü bir biçimde uyanır ve ayağa kalkar. Geçen zaman boyunca uyumuş olduğunu düşünür. Kendisini kimin uyandırdığını anlamaya çalışırken Katan-Mergen'i görür, ona neden geldiğini sorar, onu görmek istemediğini söyleyerek yüzüne tükürür. Bunun üzerine çok öfkelenen Katan-Mergen doğruca evine döner ancak ağabeyine olan öfkesini yenemeyerek alplarına bundan sonra Kara-Küreñ'in de Katan-Kökşin'in de yurduna girmesine izin verilmemesini söyler.

Eski gücüne kavuşan Katan-Kökşin, atı ile birlikte tekrar Altın-Sırga'nın peşine düşer. Yolda giderken Kara-Küreñ yine aniden durur, yeri dinler ve Katan-Kökşin'e, eşi Altın-Sırga'nın Kiçü-Toş'un eşi olduğunu haber verir ve Eki-Toş'un yurduna girmek için en iyi yolun kılık değiştirmek olduğunu söyler. Bunun üzerine Katan-Kökşin, Tastarakay'a (dilenciye); Kara-Küreñ ise tüyleri dökülmüş cılız bir ata dönüşür. İkisi birlikte Eki-Toş'un yurduna girerler ve hiç dikkat çekmeden saraya varırlar, saraya girerken de eski hâllerine geri dönerler. Onları gören Kiçü-Toş derhâl saraydan çıkarak Katan-Kökşin'le vuruşmaya başlar. Bu sırada olan biteni gören Katan-Kökşin'in oğlu annesine yurtlarına gelen adamın kim olduğunu sorar; annesi Altın-Sırga ona gerçeği söylemek yerine bir bıçak vererek bunu Katan-Kökşin'in ciğerine saplamasını söyler. Ne var ki küçük çocuk dışarı çıkınca içinden Katan-Kökşin'i bıçaklamak gelmez. Bu sırada Kara-küreñ oraya gelip çocuğa gerçekleri anlatır ve onu alarak Üç-Kurbustan'ın yerine doğru götürür.

Bu sırada Katan-Kökşin ile Kiçü-Toş kıyasıya savaşmakta, yeri göğü inletmektedir. Kiçü-Toş'un kardeşi Caan-Toş ise derin uykudadır. Düşünde büyük bir gürültü duyar, olağanüstü bir durum olduğunu sezer. Uykusundan hemen uyanıp dışarı bakan Caan-Toş, Katan-kökşin'in oğlunun gökyüzündeki altın gökkuşağı üzerinde gitmekte olduğunu görür. Hemen okunu çekip çocuğu vurur ancak olan biteni seyreden Kara-küreñ hemen sıçan kılığına girip çocuğu düştüğü yerden alır ve güvenli bir yere saklar. Caan-Toş, kardeşi Kiçü-Toş'un Katan-

Kökşin ile dövüştüğünü ancak gücünün giderek tükendiğini görünce hemen ona yardıma gider. Böylece iki kardeş Katan-Kökşin'e saldırarak onu güçten düşürmeye başlarlar.Olan biteni izleyen Kara-küreñ hemen Katan-Mergen'in yurduna doğru uçar. Katan-Mergen, Kara-Küreñ'in yurduna gelmekte olduğunu sezip bütün alplarını ve hayvanlarını sarayın etrafına toplar. Ancak Kara-küreñ'i gören alplar ve hayvanlar ona hiçbir şey yapmaz, saraya girmesine izin verirler. Kara-küreñ yine Katan-Mergen'e yalvarır ancak Katan-Mergen kesinlikle onu dinlemek istemez. Kendi atı Kara-ker de gelerek ona olan biteni anlatır ve Katan-Kökşin'e yardım etmesi için o da yalvarır. Düşman tarafından vurulan küçük oğlan çocuğunu anlatarak hiç değilse onu kurtarmak için oraya gitmeleri gerektiğini söyler. Bunu duyan Katan-Mergen, yeğeni için yardım etmeye razı olur ve iki kıymetli at ile birlikte yanına sayısız ottan yapılmış şifalı ilaçları alarak Eki-Toş'un yurduna doğru yola koyulur. Düşmanın yurduna varınca, Katan-Mergen hemen küçük çocuğu bulur; ona ilaçları verir ve onu kaynak suyuyla yıkar. Küçük çocuk tekrar hayata döner, Katan-Mergen de onu yanında getirdiği iki kartalın kanatlarında kendi yurduna gönderir.

Çocuğu kurtardıktan sonra Eki-Toş'u gören Katan-Mergen, kötü kalpli kardeşlerin yaptıklarına dayanamayarak ikisini de öldürür. Düşmanları ortadan kalkınca, ağabeyi Katan-Kökşin'in kanlar içinde yerde yatmakta olduğunu görür. Ağabeyine hemen ilaçları verir, onu kaynak suyuyla yıkayarak tekrar hayata döndürür. Katan-Kökşin uyanıp da Katan-Mergen'i görünce yine neden oraya geldiğini sorup kızarak yüzüne tükürür. Katan-Mergen söyleyecek söz bulamaz, atına binip hızla yurduna gider.

Katan-Kökşin, Katan-Mergen'in gidişinin ardından, Eki-Toş'un altüst olan yurduna ve ölen halkına bakarak olup biteni anlamaya çalışır. Atı Kara-küreñ'e ne olduğunu sorar, o da Katan-Kökşin'e her şeyi anlatır. Katan-Kökşin suçunu anlar, kardeşi Katan-Mergen'in yaptıkları için sevinir, yaptığı kötülükler için de Kara-küreñ'den özür diler. Sonra Altın-Sırga'yı arar ancak Koo-Şilti denen bahadır onu alıp kendi ülkesine götürmüştür. Bunu öğrenen Katan-Kökşin hemen Koo-Şilti'nin yurduna doğru yola çıkar.

Bu sırada yurduna geri dönen Katan-Mergen, eşiyle birlikte Katan-Kökşin'in oğluna bakar ve onu iyileştirir, çocuğu sever ve kollar. Halkına da sarayının etrafına bir kale yapmalarını ve Kara-Küreñ'in sarayına girmesine kesinlikle izin vermemelerini söyler. Altın-Sırga'yı bulmaya çalışan Katan-Kökşin yeraltı cehenneminin ağzına gelir. Atı Kara-Küreñ yeraltında yolun ikiye ayrıldığını, yollardan birinin kötü kalpli Koo-Şilti'nin diğerinin ise Erlik-biy'in yurduna gittiğini söyler. Yeraltına inince birbirlerinden ayrılmaları ve Katan-Kökşin'in yola yaya olarak devam edip düşmanlarla kendi gücüyle dövüşmesi gerektiğini söyleyerek bir sivrisineğe dönüşüp uçar gider. Tek başına yeraltında ilerleyen Katan-Kökşin bir süre sonra Koo-Şilti ile karşılaşır. İki bahadır arasında çok şiddetli bir dövüş başlar ancak çok geçmeden Katan-Kökşin'in gücü tükenmeye başlar. Sahibinin öleceğini anlayan Kara-Küreñ uçarak Katan-Mergen'in yurduna gider. Burada Katan-Mergen'in sayısız askeriyle ve hayvanıyla çevrilmiş devasa bir saray yaptırdığını ve bunları aşarak Katan-Mergen'e ulaşmanın çok güç olduğunu görür fakat askerler ile hayvanlar Kara-küreñ'i görünce onun hâline acırlar ve saraya girmesine izin verirler. Kara-Küreñ, Katan-Mergen'in yanına giderek olan biteni anlatır, ağabeyine yardım etmesi için ona yalvarır. Sonunda Katan-Mergen dayanamaz ve Koo-Şilti'nin yurduna gidip ağabeyine yardım etmeye razı olur. Yanına hazırladığı çeşitli ilaçları alarak inanılmaz bir hızla oraya varır ve ağabeyi Katan-Kökşin'in ölmüş olduğunu görür. Olanca öfkesiyle Koo-Şilti'ye saldırır. Katan-Mergen ile Koo-Şilti arasında tüm yeryüzünü sarsan çok şiddetli bir çarpışma başlar. Bu sırada atı Kara-Küreñ, Katan-Mergen'den şifalı ilaçları ve kaynak suyunu alarak hemen Katan-Kökşin'i iyileştirmeye gider. İlaçlar ve su sayesinde eskisinden de güçlü olarak uyanan Katan-Kökşin'e her şeyi anlatarak kardeşine yardım etmesi gerektiğini söyler. Üç kez ölüp dirildiğini duyan Katan-Kökşin, kardeşinin Koo-Şilti ile çarpışmakta olduğunu görür. Hemen kardeşinin yardımına koşar, zorlu bir mücadelenin sonunda Koo-Şilti'yi öldürür. Sonra iki kardeş KooŞilti'nin sarayına gelerek orada tutsak olan eşlerini ve halklarını kurtarırlar. Bunun üzerine Katan-Mergen ağabeyine, halkına yol gösterip onları yeryüzüne çıkarmasını; kendisinin ise Koo-Şilti'nin yurdunu dağıtmaya gideceğini söyler.

Katan-Mergen, Koo-Şilti'nin yeraltındaki yurduna giderken Erlik-Biy onun üzerine elçilerini gönderir ve onu yolundan döndürmeye

çalışır. Katan-Mergen bunların hepsini alt ederek amacına ulaşır ve yeryüzüne çıkarak ağabeyine durumu haber verir. Daha sonra onunla vedalaşarak kendi yurduna gelir. Yurduna döndüğünde kendisini bekleyen alp yaradılışlı bir genç tarafından karşılanır. Adı Ak-Bökö olan genç adam, kendisinin Katan-Mergen tarafından kartallara verilerek kurtarılan Katan-Kökşin'in oğlu olduğunu söyler. Katan-Mergen duyduklarına çok sevinir; yeğenine, savaşta anne babasını kaybetmiş olan, Sarı-Kaan'ın tek kızı Sarı-Kümüjek'i beraberinde getirdiğini ve eğer anlaşırlarsa onları evlendirmek istediğini söyler. Tanıştırılan iki genç bir süre birlikte vakit geçirirler, konuşup anlaşırlar. Bunun üzerine Katan-Mergen bu iki genci yanına alarak Katan-Kökşin'in yurduna gider. Ağabeyine olan biteni anlatır ve Katan-Kökşin hemen gençlerin evlendirilmesini ve şölen düzenlenmesini söyler. Halk durumu sevinçle karşılar ve günler süren şölen ve toy yapılır."

Kaynakça:

Dilek, İbrahim, *Altay Destanları*, Türk Dil Kurumu Yayınları, C. 3, Ankara, 2007, s. 260-321.

Kaplan, Haktan, *Türk Dünyası Destanlarında Kardeş ve Kardeşlik*, Konya, 2016 (Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Şerefoğlu, Gülgün, *Altay Destanları-Ay Sologoy lo Kün Sologoy ile Katap-Kökşin le Katan-Mergen'de İktidar Arzusunun Temsili Olarak Rüyalar*, Ürün Yayınları, Ankara, 2020, s. 11-16.

KAYTUKOĞLU ASLANBEK

Karaçay-Malkar destanlarındandır. Hacimsiz bir destandır. Destan, metni Ufuk Tavkul tarafından Türkiye Türkçesine çevrilmiş, Karaçay-Malkar Destanları, adlı kitapta yayımlanmıştır. Destanın tamamı manzumdur. Genellikle 11 hece olmakla beraber dizeler arasında ölçü birliği yoktur.

Ufuk Tavkul, destan hakkında şu bilgileri verir:

"Kabardey prenslerinin Kaytuk soyundan gelen Aslanbek'in destanı da Kabardey prenslerinin hayatlarını konu alan Karaçay-

Malkar destanları arasındadır. 18. yüzyılda Kafkasya'da hâkimiyet kuran Kabardey prensi Kaytukoğlu Aslanbek'in Karaçaylılarla yaptığı mücadeleler Karaçay-Malkar halk edebiyatının Karça adını taşıyan efsanesine de konu olmuştur. Pek çok Kafkas halkını kendisine tâbi kılan ve onları vergiye bağlayan Kaytukoğlu Aslanbek ile ilgili bir Karaçay-Malkar destanında, Aslanbek'in vergi almak amacıyla askerleri ile birlikte Osetler'e yaptığı bir sefer anlatılmaktadır. Destan Kaytuk Oğlu Aslanbek'i konu almakla birlikte onun Oset beyi Kanuk Oğlu Esen'in köyüne düzenlediği sefer Osetlerin gözüyle dile getirilmekte ve Kaytuk Oğlu Aslanbek eleştirilmektedir."

Kaynakça:

Tavkul, Ufuk, *Karaçay-Malkar Destanları,* Türk Dil kurumu Yayınları, Ankara, 2004, s. 437-442.

KAZAN OĞLU URUZ BEY'İN TUTSAK OLDUĞU BOY

Dede Korkut boylarındandır. Dede Korkut kitabında dördüncü boy olarak kaydedilmiştir. Oğuzların birlikte hareket ettiklerinde zafere uluşacakları mesajını vermesi bakımından önemlidir. (Bkz. *DEDE KORKUT KİTABI*).

Kazan Bey'in Oğlu Uruz Bey'in Esir Düştüğü Boy, Muharrem Ergin tarafından şöyle özetlenmiştir:

"Bir gün Ulaş Oğlu Kazan Bey büyük bir ziyafet verir. Doksan tümen genç Oğuz'u sohbetine toplar. Kaim Oğuz beyleri dokuz kâfir kızının altın kadehlerle sundukları al şarabı içerler. Kazan Bey hediyeler dağıtır.

Bu ziyafette bir ara Kazan Bey sağ tarafında oturan Kara Göne'ye bakar güler, sol yanında oturan dayısı Aruz'a bakar neşelenir, fakat karşısında yaya dayanıp duran oğlu Uruz'a bakınca ağlar. Uruz bunun sebebini sorunca Kazan, 16 yaşına geldiği halde henüz oğlunun baş kesmemiş olduğunu hatırlatarak kendisi ölünce tahtını tacını sonra ona vermeyeceklerinden korktuğunu söyler. Uruz babasının kendisine örnek olmadığını hatırlatınca Kazan Bey üç yüz yiğit ile ata biner, kırk yiğidi ile oğlu Uruz da atlanırlar, ava çıkılır. Kâfirin serhaddine, Cızığlar'a,

Ağlağan'a, Gökçe Dağa giderler. Av avlayıp çadırlar kurarlar.

Fakat Başı Açuk Tatyan kalesinden, Ak Sika kalesinden kâfirin casusları varmış, gidip teküre haber verirler. On altı bin kâfir bunların üzerine gelir. Kazan, oğlu Uruz'u savaşa sokmaz, çıkıp bir yüksek yerden seyretmesini emreder. Fakat savaşa baka baka cûşa gelen Uruz dayanamaz, kırk yiğidi ile kâfirin bir tarafına dalar. Yapılan savaşta kırk yiğidi şehit olur, kendisini de tutsak ederler. Kazan düşmanın ezildiğini sanarak beyleri ile geri döner. Oğlunun korkup eve kaçtığını sanarak kızgınlıkla eve gelir.

Bu sırada Kazan Bey'in hanımı boyu uzun Burla Hatun, oğlunun ilk avıdır diye Kazan'ı ve Uruz'u karşılamak üzere büyük hazırlıklar yapmış, Oğuz beyleri için büyük bir ziyafet tertip etmiştir. Fakat oğlunun gelmediğini görünce Kazan'ı yorgun argın geri çevirir.

Kazan Kanlı Kara Dervend'de kâfirlere yetişir. Oğlu Uruz kâfirlerden izin alarak babasını savaşmamak için kandırmak isterse de Kazan razı olmaz ve tek başına savaşa girer. Bir müddet döğüştükten sonra göz kapağına kılıç dokunur ve kendisini sarp yerlere atar. Bu sırada kırk ince belli kızı ile Burla Hatun yetişir. Arkasından Oğuz beyleri de birer birer yetişirler: Kazan'ın kardeşi Kara Göne, Kıyan Selçük Oğlu Delü Tundar, Gaflet Koca Oğlu Şir Şemseddin, Beyrek, Kazılık Koca Oğlu Yigenek, yirmi dört boyunu okşayan Delü Tundar, bin kavim başlan Döger, bin Bügdüz başlan Emen, dokuz koca başlan Aruz v.b. Hasılı Kazan'ın bütün beyleri dört nala gelirler. Büyük bir savaş olur. Kazan ortaya hücum ederek tekür ile Şökli Melik'i öldürür. Tundar sağ kanada hücum ederek Kara Tüken Melik'i kılıçtan geçirir. Sol tarafta Buğaçuk Melik'i Kara Budak öldürür. Burla Hatun kâfirin kara tuğunu kılıçlar, yere düşürür. Kâfir ordusu yenilgiye uğrar.

Kazan, oğlunu kurtararak Ağca Kala Sürmelü'ye gelir, kırk otağ diktirip yedi gün yedi gece şenlik yaptırır. Dedem Korkut gelip destanlar söyler ve bu Oğuznameyi bu şekilde düzenler.

Burada biten hikâyenin sonunda yine dünyanın geçiciliğini anlatan manzume ile ozan duası gelmektedir."

Kaynakça: (Bkz. "*DEDE KORKUT KİTABI*" Md.)

KAZILIK KOCA OĞLU YİGENEK BOYU

Dede Korkut boylarındandır. Dede Korkut kitabında yedinci boy olarak kaydedilmiştir. Oğuzların birlikte hareket ettiklerinde zafere uluşacakları mesajını vermesi bakımından önemlidir. Vatikan nüshasında yoktur (Bkz. *DEDE KORKUT KİTABI*).

Kazılık Koca Oğlu Yigenek Boyu, Muharrem Ergin tarafından şöyle özetlenmiştir:

> *"Kam Gan Oğlu Han Bayındır'ın îç Oğuz, Taş Oğuz beylerine verdiği büyük bir ziyafette veziri Kazılık Koca şarabın etkisi ile coşarak Bayındır Han'dan akın diler. Han izin verir. Kazılık Koca işe yarar kocalarını toplar, hazırlık görür, yola çıkar. Çok dağlar, dere tepe aşarak Arşun Oğlu Direk Tekür'ün Karadeniz kıyısındaki Düzmürd kalesine gelip konarlar. Yapılan savaşta Kazılık Koca tutsak edilerek kaleye hapsolunur.*
>
> *Kazılık Koca on altı yıl hisarda tutsak kalır. Emen adında biri altı defa saldırır, fakat kaleyi alamaz.*
>
> *Kazılık Koca'nm tutsak edildiği sırada bir yaşında olan oğlu Yigenek on beş yaşına girer. Yigenek babasını ölmüş bilir, tutsaklıkta olduğunu çocuktan saklarlar. Fakat bir gün Kara Göne Oğlu Budak ile bir sohbette atışınca Budak, yiğit ise gidip babasını kurtarmasını söyler. Babasının sağ olduğunu öğrenen Yigenek, Bayındır Han'dan asker ister ve akın izni alır. Bayındır Han'ın buyruğu ile, eskiden Demürkapu Derbendinde bey olan Kıyan Selçük Oğlu Delü Tundar, Aygır Gözler suyunda at yüzdü ren ve elli yedi kalenin kilidini alan Eylik Koca oğlu Dülek Evren, Bağrıncı Oğlu İlalmış, Toğsun Oğlu Rüstem, Delü Evren, Soğan Saru, hasılı yirmi dört sancak beyi Yigenek'le birlikte hazırlık görürler. Ertesi gün Yigenek dayısı Emen'i rüyasında gördüğünü anlatarak, rüyasında Emen'in kendisine kaleye gitmekten vazgeçmesini söylediğini, kendisinin de bunu reddettiğini nakleder. Hep birlikte yola girip Düzmürd kalesine ulaşırlar. Yapılan savaşta Arşun Oğlu Direk Tekür, Delü Tundar'ı, Dülek Evren'i ve yirmi dört sancak beyinin diğerlerini bir bir meydandan kaçırır, hiçbirisi karşısında duramaz. Sonunda Yigenek meydana at sürerek daha ilk vuruşta tekürü yaralar. Tekür kaleye kaçmak isterse de Yigenek arkasından*

yetişerek kale kapısında boynunu vurur. Bunun üzerine Kazılık Koca'yı serbest bırakırlar. Fakat beyler bununla yetinmeyerek kaleyi de alırlar. Kilisesini yıkıp mescit yapar, aziz Tanrı adına hutbe okuturlar. En değerli hediyeleri Bayındır Han'a ayırdık tan sonra ganimetleri gazilere bağışlayıp dönerler, evlerine gelirler.

Dedem Korkut gelip destanlar söyler ve bu Oğuznameyi Yigenek'e ithaf eder.

Burada biten hikâyenin sonunda yine ayni ozan duası vardır."

Kaynakça: (Bkz. "*DEDE KORKUT KİTABI*" Md.)

KAZRUNLU ŞABUR VE HOCA MUZAFFER

Ferec Ba'de'ş-Şidde içinde yer alan 42 hikâyeden birisidir. El-Ferec Ba'de'ş-Şidde; "darlıktan ve sıkıntıdan sonra gelen rahatlama, kolaylık, sevinç" anlamına gelir. Nitekim içinde yer alan hikâyelerde kahraman, pek çok sıkıntıya, belâya göğüs gerdikten sonra huzura, mutluluğa kavuşur. Söz konusu hikâye Ferec'de ilk hikâye "Ez an-i Ebu'l-Kâsım-ı Basrî ve Emir ü Vezîreş Ebu'l-Feth-i Vâsıtî" adıyla kayıtlıdır. (Bkz. *FEREC BA'DE'Ş-ŞİDDE*).

Hikâyenin özeti şöyledir:

Kazrun şehrinde güzel yüzlü Şabur adında bir delikanlı vardır. Şabur, babasından tuğlacılık sanatını öğrenmiştir.

Kazrun'da şehrin ileri gelenleri ile rebap çalar eğlenirken, içlerinden birisi, Bağdat şehrini över. Şabur, Hacc'a giderken Bağdat'ı da görmek ister ve yolu oradan geçer. Yolda kölelerini ve mal varlığını eşkıyaya kaptırır. Tüm parası biter ve mescidin köşesinde yaşamak zorunda kalır.

Hoca Muzaffer adında bir tüccar onu görür ve nereden geldiğini sorar. Şapur, Kazrunlu olduğunu ve babasının tüccar Abdullah olduğunu, hacca gitmek için birkaç köle ile yola çıktığını ancak haramilerin saldırısına uğradıklarını ve bu hale düştüklerini anlatır. Hoca Muzaffer ona inanır ve evine götürür. Sofralar kurulur yemek yerler sonra Şabur mescide geri döner. İki gün sonra Hoca Muzaffer, Şabur'u tekrar çağırır. Üçüncü gün tekrar çağırır yer içerler. Yemekten sonra kadı yardımcısı, Şabur'un elinden tutar ve Hoca Muzaffer'e bir iyilik

yapmasını kızı ile bir geceliğine evlenmesini ve sabahına boşanmasını ister. Kız böylece eski kocası ile tekrar evlenebilecektir. Şabur kabul eder. Evlenirler ve kızla çok iyi anlaşırlar. Kadının eski kocası amcasının oğludur ve çirkin kötü bir insandır. Kadın Şabur'a âşık olur. Sabah olur Şabur'u alıp hamama götürürler. Kadın ağlar yüzünü yırtar Şabur giyinir Hoca Muzaffer'in huzuruna çıkar. Kadı yardımcısı dinarları Şabur'a uzatır. Şabur dinarların olduğu mendili bir kenara atar. İtiraz eder ve halifeye gitmekle tehdit eder. Bunun üzerine yirmi dinar verirler yine de kabul etmez. Ertesi gün yine hamama gider oradan da yine kadı yardımcısının yanına gelir ve konuşurlar ancak Şabur yine ikna olmaz. Kadı meclisine giderler. Hoca Muzaffer oğullarını ve yakınlarını toplar konuşur ve kadıya giderler. Kadı Şabur'a altını az buluyorsa daha fazla altın vereceğini razı gelmezse bu işi zorla yapacağını söyler. Şabur ikna olmaz meclis dağılır. Şabur evine gider. Ertesi gün tüm halk kapısına yığılır onu tutup emirin evine götürürler. Emirin emriyle orda ona eziyet eder döverler. Pazarda ipe asarlar sonra bunun çözüm olamayacağını düşünüp ipi keserler. Şabur ayılınca tekrar evine gelir. Ertesi gün adet üzerine yine hamama gider. Sonrada alır kadının huzuruna çıkarırlar. Şabur kadıya ey kadıların en büyüğü sen neye göre karar verirsin benim anamı babamı nerede gördün, durumlarını nereden bilirsin aslım yüz Hoca Muzaffer'e bedeldir. Babam Fars memleketinin tanınmış adamlarındandır. Adı da Hoca Abdullah'tır. Anam Kadı Nükretdin'in kızı Nasiha, dedem Hoca Mesud Kazruni'dir der. Kadı insafa gelir. Aileni yardıma çağır yirmi güne gelmezse karını boşayacaksın der ve Şabur şahitler huzurunda söz verir. Şabur evine gelir olanları hoca Muzaffer'in kızına anlatır. Dicle'ye açılan pencerenin önüne oturur yer içer çalar söylerler. Ancak Şabur bunların hepsinin yalan olduğunu Kazrun'da hiçbir akrabasının olmadığını bilirdi.

Aradan on yedi gün geçer on sekizinci günün gecesi oturup bir yandan şarabını içer bir yandan ayrılık beyitlerini söyler ağlar. Bir gün Emir'ül-Müminin Harun Reşit ile Bermeki ve Ubbat kayıkla gezerlerken Şabur'un sesini duyarlar ve misafiri olurlar. Ancak kılık değiştirdikleri için Şabur onları tanımaz. Şabur'a derdini sorarlar ve Şabur derdini anlatır. Sonra Şabur'un yanından ayrılırlar. Şabur'un hâline çok üzülürler ve halife emreder hazine kapısı açılır. Bir sürü mal mülk giyecek hazırlanır ve babası Hoca Abdullah'ın ağzından bir

mektup yazılır onu halifeye ettiğini söyler. Halife tüm bunları cevher adlı akıllı bir hizmetçi ile gönderir. Cevhere gece olunca çık ve başka kapıdan tekrar gir. Hoca Muzaffer ve Şabur'u sor. Bu mal mülkleri Hoca Abdullah'ın oğluna gönderdiğini söyle der. Hizmetçi gittikten sonra halife ve vezirleri Yahya ile Ubbat tekrar kayığa biner ve Şabur'a gider. Şabur onları ağırlar ikramlarda bulunur.

Sabah olur Şabur hamama gider. Biri kapıyı çalar babasının hizmetçisi Cevher 'in geldiğini söyler. Şabur şaşırıp kalır ve bu işe aklı ermez. Cevher ona babasının onu halifeye vasiyet ettiğini kendisini de armağan olarak verdiğini ve gitmesi gerektiğini söyler ve gider. Hoca Muzaffer ve oğulları develeri alır ve tımar eder akşam olur Şabur'un yine misafirleri gelir onları ağırlar ikramlarda bulunur ve olanları anlatır. Misafirleri onu teselli eder ve giderler. Gece ansızın halifenin adamları gelir. Şabur'a bir bohça getirirler ve o kıyafetleri giymesini halifenin onu huzuruna çağırdığını söylerler. Halifenin huzuruna çıkan Şabur misafir ettiği halifeyi ve adamlarını tanır. Şaşırır, ne yapacağını bilemez. Şabur bunun üzerine durumu ve olanları anlar evine gider. Bunları duyan kadı ondan özür diler.

Bu hikâyeden çıkarılacak ders şudur: Hiç kimse iyilik etmekten ziyan etmez Allah bir kapıyı kapatır başka bir kapı açar.

Kaynakça:

Seyidoğlu, Bilge-Orhan Yavuz, *Ferec Ba'de'ş-Şidde Hikâyeler "Güçlükten Kolaylığa Kederden Sevince"*, Büyüyen Ay Yayınları, İstanbul, 2012, s. 73-81.

KEDEYKAN

Kırgız destanıdır. Kırgızların hayatın zorluklarını yaşadıklarını ön planda tutan bir destandır. Kısaca, XVII. yüzyılda Kırgızların Kalmaklarla olan savaşı sonrasında Türkmenstan'a kadar gitmelerini ve orada gördükleri eziyetler konu edilmiştir.

Destanın iki eşmetni vardır. 1923 yılında ünlü halkbilimci Kayum Miftakov'un tertiplediği Alımkul Üsönbayev eşmetni 1923'te yayımlanmıştır ve 1423 mısradır. XIX yüzyılın son çeyreğine kadar

yaşayan ünlü Kırgız şairi Toktogul eşmetni olarak bilinen anlatma Kalık Akiyev tarafından anlatılmış, 1938'de yayımlanmıştır. Bu eşmetin de 4000 mısradan fazladır.

Bunlardan destan hüviyetini kazanan Toktogul eşmetnidir. Her iki varyantta da toplum birçok felaketlerle karşılaşır. Yetim ve fakir olarak büyüyen Kedeykan, Azimkan adlı hanın tahtına oturur. İki varyantta da tahttan ayrılıp birçok yeri dolaşan Azimkan hikâyenin sonunda her biri ayrı bir yere dağılan ailesini bulur ve makama yükselir.

Kedeykan destanının özeti şöyledir:

Geçmiş zamanlarda Kırgız halkı çok sıkıntılı günler geçirir, yoksullar acından ölür. Hayatta kalabilmek için Kurama ve Sarı adlı iki kardeş Türkmen yurduna giderler. Ancak kardeşler, burada da sıkıntı yaşarlar. Önce Sarı, 3 yıl sonra da Kurama açlıktan ölür.

Kurama öldüğünde karısı bir erkek çocuğa hamiledir. Çok zaman geçmeden karısı bir erkek çocuk doğurur. Kadın çocuğunun adını Kereez koyar. Kereez üç yaşına geldiğinde annesi ölür. Öksüz kalan Kereez, başkalarından pek yardım görmez. Çok sefil bir şekilde hayatta kalmaya çalışır. Zaman içinde Kereez adı yerine halk ona "fakir, yoksul" anlamında Kedey demeye başlar.

Kedey, dindar bir kişinin yanına gider ve ondan yardım ister. O da Kedey'i Gülsana adındaki zengin bir neneye gönderir. Gülsana, Kedey'i hizmetine alır. Kedey, on yaşına geldiğinde nineden kendisini evlât edinmesini ister, o da kabul eder. Ona çok güzel sözler söyler, öğütler verir. Daha önce duymadığı bu sözler Kedey'in çok hoşuna gider. Ömür boyu neneye bakacağına söz verir. Nitekim dediğini yapar ve neneye çok iyi bakar.

Kedey yanına dört arkadaş daha alıp zenginlerin malını çalmaya başlar. Malını çalmadıkları zengin bırakmazlar. Bir gün zenginlerden birisi, diğer zenginleri toplar, ne yapacaklarını konuşur. Sonunda kırk yiğidini Kedey'in üzerine göndermeye karar verir. Onlara, Kedey'i bulup getirmelerini, aksi taktirde başlarını keseceğini söyler.

Kırk yiğit Kedey'i aramaya giderler, fakat bulamazlar. Ninenin malını talan edip oradan uzaklaşırlar. Bunu öğrenen Kedey, gücenip

ninesini yağmalatan Zalimkan'ın vezirini öldürür, ancak kaçamaz yakalanır. Kedey'i zindana atarlar. Aradan çok geçmez, dört arkadaşı Kedey'i zindandan kurtarırlar, ninenin yanına gelirler. Nine Kedey'e, Hive şehrinde Azimkan yanında bulunan Ak Şeyh'e gitmesini, ondan yardım görebileceğini söyler.

Kedey, bin bir güçlükle Ak Eşen'in yanına gelir, durumunu anlatır. Ak Eşen, şartlarını kabul ederse kendisine yardım edeceğini söyler. Kedey, şeyhin şartlarını kabul eder. Ak Eşen, Kedey'in kafasına sarık sarıp namaz kıldırır. Aradan on gün geçer. Kedey, Ak Eşen'e sırrını söyler. Gelirken bir peri gördüğünü ve perinin ona "Sana on üç gün mühlet veriyorum. On üç günden sonra canını alacağım." dediğini anlatır. Ömrünün sefaletle geçtiğini ve üç gün sonra ölüp gideceğini, hiç olmazsa bu 3 gün içinde Azimkan'ın tahtında oturmayı, huzur içinde gözlerini kapatmak istediğini söyler. Ak Eşen, önce Kabul etmez, fakat sonra nasıl olsa ölecek diye kabul eder. Kedey'i Azimkan'ın yanına götürür ve üç gün için onun tahtını ister. Azimkan, Kedey'in onu aldatacağını söyler. Ak Eşen, Azimkan'a Kedey'in üç gün sonra öleceğini hatırlatır. Azimkan Ak Eşen'e inanarak kendi tahtını üç günlüğüne Kedey'e verip eşi ve çocuklarının yanına gider.

Kedey, bütün halkı toplayıp "Azimkan, sizden nasıl vergi alıyordu? Paranızı alıp keyif sürüyordu. Ben vergileri kaldırıyorum. Üstelik hepinize altın dağıtacağım." demiş. Bir gün sonra yine halkı toplayıp "Yarın Azimkan gelip benim tahtımı alacak. Benim tarafımda olur musunuz?" diye sormuş. Halk da "Tamam!" diye cevap vermiş. "O zaman yarın hepiniz buraya gelin." deyip halkı dağıtır.

Ertesi gün Azimkan tahtına geldiğinde Kedey'ı ölmek bir yana daha sağlıklı biri olarak görür, öfkelenir ve derhâl tahtı terk etmesini ister. O vakit Kedey, kırk yiğidini çağırır ve halkı toplar. "Bu adam benim tahtımı istiyor, sizleri aldattığı yeter artık, bunu asarak öldürün." diyerek onları tahrik eder. Asılacağını anlayan Azimkan, tahttan vazgeçtiğine dair söz verir verir ve asılmaktan kurtulur.

Azimkan şehrini terk etmeden önce Ak Eşen'in yanına gidip olanı biteni anlatır. Ak Eşen, Azimkan'ı alıp Kedey'in yanına gelir. "Bu tahtı sahibine ver. Eğer vermezsen seni lanetlerim. Gözünü görmeyecek, elini felç ederim, kulağını duymayacak hale getiririm"

der. Kedey de „Bildiğinden şaşma!“ diyerek onu huzurundan kovar. Azimkan yapayalnız kalınca Kedey'e yalvarır. "Benim canımı alma, eşim Gülayım'ı, çocuklarım Medet ile Rehan'ı emrine vereyim." der. Azimkan, Gülayım'ı getirmek için Kedey'in yanından ayrılır. Gülayım'la buluşunca başından geçenleri anlatır. Birlikte kaçmaya karar verirler ve Azimkan ile Gülayım gece karanlığında kaçarlar. Bunu haber alan Kedey, Ak Eşen'in bütün adamlarını asarak öldürür.

Kedey, kırk yiğidini çağırır ve ninesiyle dört arkadaşını getirmelerini ister. Onlar da emri yerine getirirler. Kedey ninesiyle dört arkadaşını yanına alır.

Bu arada Azimkan ile Gülayım'ın yolculuğu otuz gün sürer. Çölde, Kermisin denilen yerde istirahat ederler. Bu sırada bulundukları yerden bir kervan geçer. Gülayım koşarak yanlarına gider ve ağlayarak onlardan yardım ister. Kervandakiler ona acıyıp yavrusu ölmüş bir devenin sütünü verirler. Sütü içen Gülayım'ın yüzüne kan gelir ve güzelleşir. Bunu gören kervanbaşı Kapşar, Gülayım'ı onu deveye yükleyip alıp gider. Sabahleyin uykusundan uyanan Azimkan, Gülayım'ı yanında göremeyince ne yapacağını şaşırır. Çaresiz iki çocuğu Raykan ve Medetkan'ı alıp yola devam eder. On iki gün yol gider. Artık gücü kalmamıştır. Bu sırada uzakta bir şehir görür. Şehre yaklaşınca coşkun bir dere karşılaşır. Çocuğun birini kucağına alıp sudan geçerken, diğerinin ağlamasını duyar. Dönüp baktığında oğlu Medetkan'ı bir kurdun kapıp götürdüğünü görür. O telaşla kucağındaki oğlu Raykan'ı da suya düşürür. Çaresiz bir şekilde oturup ağlamaya başlar. Ava çıkan şehir sakinleri Azimkan'ı ağlar görürler ve onu alıp şehrin beyine götürürler. Bey, Azimkan'ı esir alır ve evinde çalıştırmaya başlar.

Suya düşen Raykan'ı ihtiyar bir balıkçı bulur ve alıp evine götürür. Karısı ile Raykan'a altı yıl bakarlar. Çocuk derede balık tutarken yayın balığı oltasını yutar. Buna kızan balıkçı ve karısı onu bir olta karşılığında pazarda Kunduz Yıldız halkının şahına verirler. Şah, dört kere evlenmesine rağmen çocuğu olmamıştır. Raykan'ı evlât olarak alır ve yetişmesi için bir hocanın yanına verir. Şah, başka bir gün bir çocuk daha satın alır, onu da hocanın yanına verir. Çocuklar, hocanın yanında delilik, aptallık gibi hastalıkları tedavi etmeyi öğrenirler.

Şahın bir veziri vardır. Vezir, saraydan erken çıkıp ertesi günü saraya geç gelmektedir. Şah, bunun sebebini sorar. O da eşinin hasta olduğunu ve bu sebepten öyle yaptığını söyler. Bunun üzerine şah, iki genci vezirin evine gönderir. Hasta kadın yerinden doğrulur. Üçü sohbete başlar.

Büyük olan genç, önceden çok zengin olduklarını, başlarına felaket geldiğini, yurtlarını bırakıp kaçtıklarını, kardeşini kurtlar yediğini, kendinin de suya düştüğünü anlatır. Diğer genç de kendisini bir kurdun kaptığını, ancak yedi kişi tarafından kurttan kurtarıldığını anlatır. Kadın da geçmişini anlatır. Sonuç olarak durum anlaşılır. İkisinin kardeş, kadının da anneleri olduğu anlaşılır.

Birlikte şahın yanına giderler, durumu anlatırlar. Şah, kadını çölden kaçıran ve yalan söyleyen vezirini astırır. Gülayım, Şah'ın yanında hizmetçi olarak çalışmaya başlar. Gülayım çocuklarına kavuşmuştur ama Azimkan'ı kaybettiği için hâlâ mutsuzdur. Azimkan başka bir beyin yanında hizmetçi olarak çalışmaktadır. Ağlayarak derdini beye anlatır, Kunduz Yıldız şahı ile yüz yüze görüşmek istediğini söyler. Bey de onu padişaha gönderir. Padişah onu iyi karşılar. Gülayım ona su verir. Azimkan, Gülayım'ın elindeki yüzüğü fark eder. Padişaha söyleyip yüzündeki örtüyü çıkarttırır. İkisi de çok mutlu olurlar. Azimkan çocuklarını görünce mutluluğu bir kat daha artar. Şah, Azimkan'ın başından geçenleri öğrenir ve Azimkan'ı kendisine vezir yapar.

Kaynakça:

Akmataliev, Abdıldacan, *Kedeykan, Olcobay menen Kişimcan,* El Adabiyatı Serisi, C. 9, Bişkek 1998.

Kazıyev, Tokan, *Kedeykan*, Frunze, 1938.

Köçpös Bay (Er Töştük), Derleyen Iymanbek Şamenoğlu. KRUİA KF., İnv., No: 8 (201), s., 87-108.

Töştük, Kalça Surançiyev, KRUİA KF., İnv., No: 101 (304).

Turgut, Belgin, *Sarinci, Bököy-Kedeykan (Köroğlu ile İlgili Kırgız Destanları),* İzmir, 2000, (Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

KEL HASAN'IN BAHTI

Süleyman Tevfik Özzorluoğlu (1861-1939)'nun yazdığı düzme halk hikâyelerindendir.

Hikâyenin yer aldığı kitap "Türk Masalları" ibaresi altında *Kel Hasan'ın Bahtı* adıyla 1925'te İkbal Kitaphanesi sahibi Hüseyin tarafından İstanbul'da basılmıştır. Mahmut Bey Matbaasında basılmış olan bu kitap, 22 sayfadır. Reel unsurların ön planda olduğu hikâye, mensurdur.

Hikâyenin kahramanları; Hasan, Hüseyin Ağa, Ali, Fatma, Mustafa Bey, Fettah Bey, Muhammet'tir.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Hasan, annesinin vefatından sonra öksüz kalır. Babası Hüseyin Ağa'nın çiftliğinde çalışan fakir Ali, yine çiftlikte çalışan Fatma'yla evlenir. İlk kocasından çocuğu olmayan Fatma, önceleri Hasan'a öz evladı gibi bakar. Hasan'dan bir çocuğu olduktan sonra, Hasan'a olan sevgisi ve ilgisi azalır.

Hasan adeta evde bir sığıntı gibi yaşamaya başlar. Fatma bahaneler bularak Hasan'ı sürekli dövmeye başlar. Bakımsızlıktan ve ilgisizlikten Hasan'ın saçları dökülür ve kel kalır. Hasan yapılanlara daha fazla dayanamaz, evi terk edip civar köydeki Mustafa Bey'in çiftliğinde çalışan bir çobanın *yanına gider.*

Çoban, Hasan'a acır ve elinden gelen yardımı esirgemez. Hasan'ı hekime götürür, ilaç ve kıyafetler alır. Hasan uzun bir aradan sonra ilk defa bu kadar sevinir.

Hasan bir gün merada sürüleri otlatmaya bırakır, kendisi de ağacın altına uzanır. O sırada oradan Fettah Bey geçer. Cehaletin en büyük düşmanı olan Fettah Bey tahsile çok önem verir. Hasan'a okumak isteyip istemediğini sorar. Hasan'da okumak istediğini söyler. Fettah Bey ona yardım edeceğini, okutacağına, bütün masraflarını kendisi karşılayacağına söz verir ve sözünde durur.

Gel zaman git zaman Hasan Fettah Bey sayesinde okuma yazma öğrenir. Hasan, çiftlik sahibi Mustafa Bey'e kasabaya gidip tahsile devam etmek için izin ister. Mustafa Bey bunu olumlu karşılar ve cebine harçlık koyar.

Fettah Bey'in kâhyası Hasan'ı ertesi gün kasabaya götürüp mektebe kaydettirir Hasan mektepte çok başarılı bir öğrenci olur. Her yıl sınıfları başarıyla geçer ve Medrese-yi Süleymaniye'nin tıp kısmına yerleşir. Orada beş sene kaldıktan sonra tabip olur.

Bu arada Fettah Bey vefat eder. Tabip olarak Kastamonu'ya gider ve uzun süre orada çalışır fakat hiçbir zaman geçmişini unutmaz.

Hasan, arkadaşının ısrarı üzeri üzerine Mustafa Bey'in kızı Nusret ile evlenir. Nusret'in hamilelik dönemi sıkıntılı geçer, sürekli hasta olur. Memleketinde gitmesinin faydalı olacağını söylerler. Hasan eşi Nusret'i alıp memleketine gelir.

Hasan, köylülerinden kimliğini saklar. Köylülere çiftçi Ali'yi sorar. Köylü de Ali'nin ikinci evliliğine kadar çok iyi birisi olduğunu, evlendikten sonra değiştiğini söyler ve olup biteni anlatır. Şimdi ikinci oğulları olan Muhammet'in bir çiftlikte çoban olduğunu bildirirler.

Hasan ertesi gün Muhammet'i yanına çağırarak ve kendisine çoban başı yapar.

Aradan otuz yıl geçmiştir ve çocukları olmuştur. Bir akşam çocuklarını etrafına alıp onlara bir masal anlatacağını söyler ve kendi başından geçenleri anlatır. Sonunda o Kel Hasan'ın şimdi hekim olduğunu anlatır. Herkes anlatılanlardan büyük dersler.

Kaynakça:

Süleyman Tevfik, *Kel Hasan'ın Bahtı,* İkbal Kitaphanesi, [İstanbul], 1925, 22 s.

KELOĞLAN

Bir Keloğlan masalının, Posoflu Âşık Müdâmî tarafından hikâyeleştirilerek anlatılmasıdır.

Asıl adı Sabit Ataman olan Müdamî (1918-08.11.1968) Ardahan'ın Posof'un Demirdöven köyündendir. Müdamî, âşık bir aileye mensuptur. *Âşık Üzeyir Fakiri, Ferhad Feryadî* ve *Süleyman Süreyya dedeleridir.* Rüyasında pir elinden bade içerek âşıklığa başlamıştır. Rüyasında âşık olduğu Şemsinur'a kavuşma aşkıyla yaşamıştır. Zekiye adlı bir kızla evlenmiş; bu evlilikten üçü oğlan biri kız olmak üzere dört çocuğu olmuştur.

Âşık tarzı şiir geleneği içinde hemen her tür (*aşk, kahramanlık, tabiat, yurt sevgisi*, öğüt, taşlama…) ve şekil için (k*oşma, yedekli koşma, mâni, varsağı, destan, türkü, divan, selis, semai, kalenderi, satranç, vezn-i aher, rubai, sicilleme, terci-i bent* ve *muhammes...)* örnek sergilemiştir.

Şavşatlı Yaguboğlu *Tevfik Usta*'dan âşıklık ve hikâyecilik dersleri alan Müdamî'nin hikâye dağarcığı çok zengindir. Ustası ile üz yıl gezip hikâyeler anlatmıştır. Bildiği hikâyeler şunlardır: Köroğlu'nun İlk Kolu, Köroğlu Koca Bey Oğlu, Köroğlu Demircioğlu Kolu, Köroğlu Bolu Beyi Kolu, Köroğlu Hasan Paşa Kolu, Köroğlu'nun Oğlu Hasan Bey, Celali Bey Oğlu Mehmet Bey, Tahir ile Zühre, Şah İsmail, Kirmanşah, Arslan Bey, Erzurumlu Mahsûnî, Yahudi Kızı, Âşık Garip, Kara Gelin, Kurbanî, Tufarganlı Âşık Abbas, Latif Şah, Sevdakâr, Salman Bey, Seyfizülyezen, Erzincan Bağları, Tahir Mirza, Ahmet Han, Yaralı Mahmut, Emrah ile Selvi Han, Asuman ile Zeycan, Mustafa Bey, Koca Beğ, Kerem ile Aslı, Hasta Hasan, Leyla ile Mecnun, Yusuf ile Zeliha, Ferhat ile Şirin, Müdamî aynı zamanda iyi bir musannif olup adlı hikâyeleri tasnif etmiştir. Ali Şir ile Gül, Öksüz Vezir Dürrü Gilan, Yaralı Top, Keloğlan.

Hikâyede zeki olan Keloğlan, olumsuz tip olarak karşımıza çıkar.

Bir asalın halk hikâyesine dönüştürülmesine güzel bir örnek olarak gördüğümüz Oğuzhan Aydın'ın çalışmasından aldığımız tam metnini kaydediyoruz.

> *Bir Keloğlan var idi. Keşmir adında bir şehirde yaşar idi. Bu Keloğlan orada zengin bir ailenin kızını ister idi. Bunun kafasında bilhassa yazın bir gemi sinek beraber gezdiği için çok sakardı.*
>
> *Bir ağa kızına âşık oldu. Şehrin en zengin ağasının kızına birkaç defa elçi gönderdi ise de kızın babası;*
>
> *—Yahu ben bu havuç kafalının nesine kız vereyim. Kafasında bir gemi sinek beraber geziyor. Evinde bir kuyruklu malı yok diyor.*
>
> *Nihayetü'l-kelâm Keloğlan, daha öyle adamlar gönderiyor ki bu adamların sözünden çıkamayan kızın babası bundan ağır bir miktar para istiyor. O tarihin devrinde meselâ "On bin altın getirirsen kızımı sana veririm."*
>
> *Keloğlan efkâra düştü ki bu on bin altın nereden temin edilir. Düşün ki bizim pay-i tahtımız olan şehre gidelik orası bütük şehirdir. Eskiler*

öyle derlermiş ki bir deve üç günde bir başından bir başına çıkarmış. Tabi biz gitmediğimiz için yalan mı gerçek mi bilmiyoruz. Öyle işitirmiş ki Keloğlan: "Bu şehrin yani Isfahan'ın bütün sokakları para doludur.

Keloğlan İsfahan'a varır, görür ki öyle bir şey yok. Değil o kadar para, ekmek parası bulmadan aciz olarak aşağı yukarı gezdi, dolandı. Hiçbir yeri bilmediği için iş de bulamadı. Nihâyet -ayıptır söylemesi- bir abdest bozmak iktiza etti buna. Bir harabeye çekildi abdest bozdu, üstünü de kepirdi.

O anda karşıdaki bir evde paralı, zengin bir dul hanım otururdu. O bunu gördü. Hizmetçisine seslendi;

—Git bak ora Keloğlan bir şey sakladı.

Hizmetçi geldi.

—Kızım ne buldun.

Kız dedi ki,

—Bir şey yok abdest bozmuş üstünü kepirmiş.

—Çabuk sesle gelsin o Keloğlan'ı, dedi Hanım.

Kız koştu Keloğlan'a yetişti.

—Dayı dayı dur hele, dedi.

Keloğlan durdu.

—Ne var, dedi.

—Bizim hanım sizi çağırır.

—Ne yapacak senin hanım beni, diye sordu, Keloğlan.

Kız;

—Valla bilmem alacağımı vardır, nedir?

Keloğlan düşündü ki, ben bu şehre yeni gelmişem, kimseyi tanımam ne borcum olsun ki! Hele bunda bir iş var, gidelim bakalım, dedi

Hizmetçi kızın peşinden yürüdü. Keller açıkgöz olur ya! Yukarı çıktılar. Hanım dedi ki:

—Gel bakalım Keloğlan, hoşuma gittin. Şimdi sana bir iki soru soracağım. İyi bir cevap verirsen seni bu sineme saracağım. Eğer iyi cevap vermezsen, bak şu bağı görüyor musun o bağı sana adam boyu bellettireceğim.

Keloğlan düşündü ki iş içinde iş var.

—Hanım dedi ben mektep medrese görmedim, soruyu ne bileyim cevabı ne bileyim.

Hanım;

—Olmaz, yoksa karışmam. dedi.

Keloğlan, kafasını kaşıdı kurtuluş yok.

—Eh! Sor bakalım hanım, dedi.

Bakalım hanım ne sordu, Keloğlan ne cevap verdi? Onların ağzıyla Müdâmî söylesin siz dinleyin.

Aldı Hanım:

Ay kekal! Vay kekal!

Bağrı yanık vay kekal!

Bizim kapıda alca koyun

Taptığın nedir ay kekal?

Boyunca var alca kuzu

Taptığın nedir ay kekal?

Cansız gelir canlı doğar

Taptığın nedir ay kekal?

Keloğlan sağa baktı, sola baktı. Anladı ki bu kitap işi değil, kapının önünde bir şeyler gördü.

—Dur hanım dur. O turşu suyundan ben de bâde içmişem, dedi ve bakalım ne söyledi?

Aldı Keloğlan:

Ay hanım! Vay Hanım!

Bunu bilmeye ne var Hanım!

Seni sarmaya var canım!

Sizin kapıda alca koyun

Toyuk değil mi Hanım.

Boyunca ki alca kuzu

Civcivi değil mi Hanım.

Cansız gelir canlı doğar

Yumurta değil mi Hanım.

Hizmetçi kız:

—Hanım bu Keloğlan bu soruların hepsini bilir yandın sen, dedi.

Hanım;

—Sen karışma! Bak şimdi daha çetin soracağım, dedi.

Bakalım ne söyledi ?

Aldı Hanım:

Ay kekal! Vay kekal!

Bağrı yanık vay kekal!

Bizim kapıda birca kuyu

Taptığın nedir ay kekal?

İçinde var zemzem suyu

Taptığın nedir ay kekal?

İçinde var birca yılan

Taptığın nedir ay kekal?

Ağzında var birca gevher

Taptığın nedir ay kekal?

Keloğlan, biraz düşündü. Anladı ki bu da kitap, kötek işi değil. Karşıya baktı bir çırapka (Lâmba) gördü.

—Dur hele Hanım dur! Biz de içtik o turşu suyundan, dedi. Görelim ne söyledi?

Aldı Keloğlan:

Ay hanım! Vay hanım!

Onu bilmeye ne var hanım!

Seni sarmaya vat canım!

Sizin kapıda birca kuyu

Çırapka değil mi hanım.

İçindeki zemzem suyu

Beziri değil mi hanım.

İçindeki birca yılan

Fitili değil mi hanım

Ağzındaki birca gevher

Işığı değil mi hanım.

Hizmetçi kız dedi ki:

—Hanım! Vallah bu Keloğlan sana bindi. Bırak sen bu işi.

Hanım dediu.

—Sus kız, git sen işine bak. Şimdi daha çetin soracağın bakalım ne edecek?

Görelim ne söyledi.

Aldı Hanım:

Ey kekal! Vay kekal!

Bağrı yanık vay kekal!

Bizim kapıda birca çınar

Taptığın nedir ay kekal?

Dalları yere sarkmış

Taptığın nedir ay kekal?

Şöhreti âleme yeter

Taptığın nedir ay kekal?

Keloğlan yine düşündü, sağa baktı, sola baktı bir şey yok. Anladı ki hanım bunu kendi özüne söyledi.

—Yavaş Hanım Yavaş! Biz de içtik o turşu suyundan "dedi. Bakalım ne söyledi.

Aldı Keloğlan:

Ay Hanım! Vay hanım!

Bunu bilmeye ne var hanım!

Seni sarmaya var canım!

Sizin kapıda birca çınar

Boyun değil mi Hanım.

Dalları yere sarkmış

Muyun değil mi Hanım.

Şöhreti âleme yeter

Yüzün değil mi Hanım.

Hizmetçi kız:

—Ben sana demedim mi hanım, bu Keloğlan'da iş var.

Hanım kıza çıkışır.

—Sen git banyo suyu hazırla, der.

Kız gider suyu hazırlar. Keloğlan'ı bir güzel yıkarlar. Sonra alır hanım Keloğlan'ı yanına. Keloğlan, anladı ki bu iş tamam. "Peh peh! Hem böyle yüz bin tane görmüşem, olmaz." der.

Hanım:

—Etme eyleme Keloğlan, Allah'tan kork.

—Yok olmaz her gün yüz altın verirsen, tamam.

Hanım;

—Bu çok Keloğlan. Bari biraz indir.

—Yok Hanım yok, olmaz.

Böylece Keloğlan, her gün para çekti bu hanımdan. Nihayet alacağı kızın başlık parasını biriktirir. Yola çıkar ki gidip kızı ala.

Memleketine gelir bir de bakar ki babası kızı başkasına vermiş, hatta kız kocasının evine gitmiş.

Keloğlan, o parayla kendisine büyük bir mağaza açar. Birgün baktı ki kız suya inmiş. Hal hatır sorma bahanesiyle kızın yanına vardı.

—Ulan vicdansız, ulan Allahtan korkmaz! Ben senin için yanıp tutuşuyorum, senin hiç umurunda değil.

—Ne yapalım? Takdir-i İlahi! Olsaydı olurdu.

Keloğlan dedi ki:

—Sen şimdi kız değilsin, ara sıra görüşsek olmaz mı?

—Yok, dedi kız. Kocam çok kıskanç, beni bir yere salmaz, kendisi de bir yere gitmez.

O zaman Keloğlan kıza;

—Ben biliyorum senin kocan parayı çok sever. Sen ben bir söz işittim dersin; bilmem gerçek bilmem yalan. Bir şehir varmış. Adına Tilbeşer derlermiş. Bu şehirde köpekler çok para edermiş. Siyahlar yetmişe, kırmızılar altmışa, alacalar kırk beşe, beyazlar kırka satılıyormuş. Falan ağa gitmiş şu kadar ticaret yapmış, dersin. Kocan bu işe gidince, biz de rahat ederiz.

Meğer kızın da gönlü vardı onda. Keloğlan'a;

—Ee dur bakalım! Bir diyeyim, dedi.

Suları aldığı gibi doğru eve… Gülerek içeri girdi. Kocası;

—Hanım niye gülersin noldu ki dedi.

Hanım, Keloğlan'ın anlattığı gibi kocasına bir bir anlattı. Bu iş kocasının aklına yattı,

—Hanım dedi hemen bana yol hazırlığı yap ben hemen yola çıkayım. Hanım hemen hazırlıkları yaptı ertesi gün adam yola çıktı.

Eh! Keloğlan da dadandı arı balına… Bunlar gününü gün ede dursun biz adamdan haber verelim.

Civar köyleri dolaştı. Üç yüz kadar köpek topladı geldi evine. Bir gece evinde yattı. Hanımına yiyecek erzak hazırlattı. Ertesi gün, köpekleri birbirine zincirle çattı yola çıktı.

O gidince, Keloğlan geldi sevgilisinin yanına. Biz yine adamdan haber verelim.

Tilbeşer, on günlük yol imiş. Yol boyunca bir adam, üç yüz köpek… Bütün erzak bitmiş. Tilbeşer'e yaklaşıp da et kokusunu, ekmek kokusunu alan köpekler, zinciri kırıp dalmışlar şehre. Başlamışlar ne varsa talan etmeye. Kasaplardaki etlere, fırıncının ekmeğine… Bakkallarda ne varsa kimini yemiş, kimini de dağıtmışlar. Şehir halkı köpeklerden illallah etmiş. Bu arada köpekleri kaçıran adam, şehrin girişinde bir ağaca dayanmış, başlamış ağlamaya. Meğer oradan ihtiyar bir köylü geçmiyormuş.

—Ne oldu ağa neye ağlarsın, demiş.

Adam, başından geçenleri bir bir anlatmış, ihtiyar gülerek.

—Demek bu köpekleri sen getirdin buraya ha! Bak seni bir yakalarsalar öldürecekler. Hem seni kim ettiyse iyi kandırmışlar.

Adam;

—Yok yok! Benim ailem böyle bir şey yapmaz.

—Peki, dedi ihtiyar. Şimdi gider de aileni zamparasıyla basarsak bana ne verirsin? Mesela 40 altın verir misin?"

Adam;

—Peki ya böyle bir şey yoksa sen bana ne vereceksin?

Köylü;

—Bizim köyün yağı, balı meşhurdur iyi para eder. Ben de sana yağ ve bal veririm, dedi.

Anlaştılar. Önce ihtiyarın köyüne gittiler köylü bir devenin bir yanına yağ diğer yanına bal doldurdu çıktılar yola. Tam Keşmir'e girecekleri zaman ihtiyar;

—Ağa, dedi. Biz böyle girersek şehre senin geldiğini anlarlar o zaman da onları yakalayamayız. Sen şimdi bana adresini ver. Şu torbanın içine gir.

Adam, ihtiyarın söylediğini yaptı. İhtiyar torbayı da deveye yükledi doğru adamın evine vardılar. İhtiyar seslendi:

—Konak sahibi, konak sahibi!

Kadın çıktı pencereye.

—Ne var ne istiyorsun, diye sordu.

İhtiyar;

—Tanrı misafiriyim. Hem satacak yağım balım var. Müsade ederseniz evinizde konaklamak istiyorum, dedi.

Kadın;

—Ben bilmem. Dur kocama sorayım, dedi.

İçeriye gitti. Keloğlana;

—Bir adam gelmiş Tanrı misafiriyim diyor. Ne yapalım? Hem satacak yağı ve balı varmış ne diyorsun?

Keloğlan uyanık ya;

—Hemen al içeri diyor, diyor.

Kadın, ihtiyar köylüyü içeri alıyor, o zamanlar misafire çok önem verilir ve ondan çekinmezlermiş. İhtiyar içeri girer, deveyi ahıra çeker, yükünü indirir.

—Yalnız hanım, şu torbayı yanımdan hiç ayırmam. Onu da içeri alayım, dedi.

Birlikte içeri girerler. Keloğlan, köylüyü karşılar, buyur eder. Yedirirler, içirirler, "Nerden geldin nereye gidiyorsun?" diye başlarlar sohbete. Keloğlan'la hanım bir şeyler fısıldaşırlar. Keloğlan köylüye döner.

—Amca der, bizim burada bir âdet vardır. Biz misafir gelince sazımızı alır onunla karşılıklı söyleşiriz. Hediyeler verilir, ne dersin?

İhtiyar der:

—Oğlum! Ben âşık değilim ki ne çalarım, ne söylerim ama mademki bu âdettendir, hay hay söyleşelim. Peki ama ne alıp vereceğiz?

Keloğlan;

—Sen yenilirsen yağ ve bal verirsin, biz yenilirsek biz de sana bir iki değerli bir şey veririz herhal, der.

Sevgilisine bir işaret eder. Kız dolaptan sedef işlemeli defini çıkarır. Hem çalmaya, hem oynamaya hem de söyleşmeye başlar. Onların ağzıyla Âşık Müdâmi söylesin siz de dinleyin görelim ne söylerler?

Aldı Hanım:

Ağamı yolladım Tilbeşer'e

Avrat burada iş başara

İtleri satar altmışara

Siyahları yetmişere

Kırmızısın ellişere

Beyazları kırk beşere

Sat ha ağam sat sat

Dön ha hanım dön dön

Gel ha hanım gel gel

Vay ha hanım vay vay

Keloğlan açıkgöz ya tabiî ki o da bir şeyler söyleyecek bakalım Keloğlan ne söyler?

Aldı Keloğlan:

Ya biz n'edek nice yapak

Getirdiğin yağı satak

Yağı getir helva yapak

Ye ha hanım ye ye

Dön ha hanım dön dön

Gel ha ağam gel gel
Vay ha ağam vay vay
Sıra misafire gelir, durumu anlamış ya bakalım o ne söyler:
Aldı Misafir:
Atlı gelir atlı olur
Datlı gelir datlı olur
Bacaklarda datlı olur
Kelle oynaş datlı olur
Dön ha hanım dön dön
Gel ha ağam gel gel
Vay ha ağam vay vay
Vay ha ağam vay vay
Devam eder, misafir.
Vur zilleri parmak ilen
Sohbete dalar saz ilen
Gör köpoğlu gör gözünen
Gör ha ağam gör gör
Gel ha ağam gel gel
Vay ha ağam vay vay
Vay ha ağam vay vay

İhtiyar bu sözleri deyince hanım süklüm püklüm olur. Zanneder ki bu adam Keloğlan'a, "Bak ne oynak hanımın varmış!" demek istiyor. Tam köylüye kızıp bağıracaktı ki bu arada hanımın kocası torbadan fırladığı gibi eline bir sopa geçirir. Önce Keloğlan'a sallar denk getiremez. Sonra karısının kulağı tozuna vurduğu gibi çırasını söndürür. Ertesi gün köylünün yağını, balını satıverir adama da 40 altın verir.

Evet. Hikâyemiz burada sona erdi cümle dinleyenlere arz-ı hürmetler ederim. Eyvallah!

Kaynakça:

Aslan, Ensar, *Doğu Anadolu Saz Şairleri*, Atatürk Üniversitesi Basımevi.Erzurum, 1978.

Aydın, Oğuzhan, *Her Yönüyle Âşık Sâbit Müdâmî,* Ankara, 2015, s. 906-914, (Gazi Üniversitesi Sıosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi).

Başgöz, İlhan, "Poshoflu Halk Şairi Sabit Müdami'nin Hayatı", *Folklor Yazıları,* Adam Yayınları, İstanbul, 1986, s. 124-137.

Işık, Mevlüt, *Posoflu Âşık Müdamî,* Ankara, 1980.

Özsoy, Bekir Sami, *Posoflu Âşık Müdamî Hayatı, Edebî Şahsiyeti ve Eserleri,* Kayseri, 1993, (Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi).

KENAN İLE HANZADE

Doğu Anadolu'da anlatılan halk hikâyelerindendir. Âşık Şeref Taşlıova'nın anlattığı hikâye metni Fikret Türkmen, Mete Taşlıova ve Nail Tan'ın derlenip 2008'de yayımlanmıştır. Manzum ve mensur yapıya sahiptir. Kenan ile Hanzade hikâyesi aşk hikâyesi olmasının yanında insanların hayat mücadelesini, azmini, sabır ve kararlılığını göstermesi yönüyle de didaktik özellikler taşımaktadır.

Hikâyenin şahıs kadrosunu; Kenan, Efruz Sultan, Hamit Han, Hanzade Sultan, Ahmet Şah, Celal Paşa, Salatın Sultan, Salih Bezirgân, Zühre Kız, Döne, Zernişan, Kahraman Harami ve Keloğlan oluşturur. Mekân olarak Viraneler Şehri, Yemen karşımıza çıkmaktadır.

Anlatıcının üslubu ahenkli ve akıcıdır. Sözgelişi gützel tasviri yaparken şu ifadeleri kullanır: *"Bir nazenin sultan da ocağın batmasın, örülmüş zülfünün yedisini sağ omzundan, yedisini de sol omzundan asmış arkasına. Uzun boylu, dudu dilli, ince belli bir güzel. Dertlere derman mıdır, bir mâh-i taban mıdır, mühr-i Süleyman mıdır, Yusuf-u Kenan mıdır? Gezdiği bastığı toprak bile dile geliyor: 'Ey güzeller güzeli Allah'ını seversen bir de benim üzerime bas da ben de güzellik tohumu alayım!' diye."*

Hikâyenin özeti şöyledir:

> *Vaktin birinde* Viraneler *şehrinde bir Celal Paşa adında zalim bir paşa vardır. Paşa, kızına kırk tane bahçe yaptırır. Paşa'nın kızı Salatın, artık burada yaşamaya başlar.*
>
> *O memlekette herkesin sevip saydığı Hamit Han adında birisi onun da Efruz Sultan adında bir karısı ile Kenan isminde oğlu vardır.*

Kenan altı yedi yaşlarına kadar o bölgenin en iyi mekteplerine gider.

Bir gün Hamit Han dolaşırken Celal Paşa'nın bağlarını görür. Hanımına Celal Paşa'nın bağlarının yirmi tanesinin üzerine "Hamit Han Bağları" yazdıracağını ve Paşa sorarsa beş misli ile para vereceğini söyler. Karısı ve tüm işlerini yaptırdığı ve hesaplarını tutturduğu Salih Bezirgân adındaki yardımcısı Salih Bezirgân buna karşı çıksalar da dediğini yapar. Sahil Bezirgân'a derede tepede başıboş ne kadar insan varsa onları da alarak geceleyin bu işi yapması için emreder. Salih Bezirgân Han'ın söylediklerini yapar.

Sabah olunca Hamit Han'a düşman olan birkaç kişi Celal Paşa'nın huzuruna çıkarlar ve Paşa'ya durumu anlatırlar. Paşa, bu olaya çok sinirlenir ve adamlarına Hamit Han'ı huzuruna getirmeleri için emir verir. Adamlar gece vakti Hamit Han'ın elini kolunu bağlayarak Paşa'nın huzuruna getirirler. Paşa Hamit Han'a, hangi cesaretle kızı için yaptırmış olduğu bahçelere ismini yazdırdığını sorar. Hamit Han, "Paşa'm size yardım olsun diye bunları yaptım. Kırkının da parası benden." diye cevap verir. Paşa, Hamit Han'a inanmaz ve ona üç seçenek sunar. Ya başından vazgeçecek ya tek başına memleketten sürülecek ya da ailesi ve malı ile birlikte gidecektir. Paşa, karar vermesi için Hamit Han'dan üç gün süre ister.

Hamit Han eve gelir, durumu ailesine anlatır. Salih Bezirgân da vardır. Salih Bezirgân mala mülke konmak için Hamit Han'ın başından vazgeçmesini söyler. Karısı Efruz Hanım ise yaşamasının önemli olduğunu, hep beraber gitmelerinin yanlış olduğunu ve tek başına gitmesini söyler.

Hamit Han, Paşa'nın huzuruna çıkar ve ikinci seçeneği kabul ettiğini söyler. Paşa hemen sürgün fermanını çıkarır. Han eve gelir karısı ağlamaktadır çocuğu Kenan da okula gitmemiştir. Han, Salih Bezirgân'a malının ve mülkünün hesabını çıkarmasını söyler. Konağı dışında tüm varlığını ailesine bakması şartıyla Salih Bezirgân'a verir ve ferman çıkarıp imzalar.

Hamit Han ailesiyle vedalaşır ve atına binip yola düşer, nereye gittiğini bilmeden günlerce gider.

Salih Bezirgân ilk iş olarak Hamit Han'ın dükkanlarının ismini değiştirip kendi adını yazdırır. Çalışanları yanına toplayarak fermanı gösterir ve tüm malın kendisinin olduğunu söyler. Efruz Hanım ise kocası gittiği günden beri üzgündür. Oğlu Kenan okulu bırakır ve arkadaşlarının her istediğini yapar. Kısa zaman sonra Kenan servetini bitirir. Ellerinde bir konak kalır.

Günlerce yol giden Hamit Han bir çeşmenin başına gelir azığını çıkarır, karnını doyurur. Biraz dinlendikten sonra dağın arkasındaki şehre gitmek için yola çıkar. Niyeti oraya gidip cebinde bulunan üç beş kuruş ile bir dükkân açmaktır. Şehre vasıl olur. Bir hana gelir. Bakar ki herkes sükût içindedir. Hancıdan bir yer ister. Biraz durduktan sonra bir fırına gider ve fırıncıdan ekmek ve helva ister. Ancak fırıncı ona padişahlarının öldüğünü, kırk gündür yas içinde olduklarını ve bugün devlet kuşunun geleceğini söyler. Fırıncı devlet kuşunun kendisine konacağını, karısının bunu rüyasında gördüğünü söyler, ardından Hamit Han'ı kovar. Hamit Han olayları görmek için fırıncının peşinden gider. Ölen padişahın veziri konuştuktan sonra devlet kuşunu salarlar. Birinin padişah olması için devlet kuşunun kişinin sağ ve sol tarafları ile başına konması gerekmektedir. Devlet kuşu, Hamit Han'a konar. Devrin lalası, sadrazamı Hamit Han'ı götürürler giydirip kuşatırlar ve tacı ile kılıcını verirler.

Hamit Han padişah olduktan sonra Hamit Şah olur. Hamit Şah yanındaki cellatlara emir vererek fırıncıyı getirtir. Fırıncı elleri ve kolları bağlanarak huzura getirilir. Hamit Şah fırıncıya, handa bulunan heybeyi kendisine verdiğini, kendisini affedip kırkıncı vezir yaptığını söyler.

Hamit Şah çok adaletli bir padişah olur. Yedi yol ayrımına yedi çeşme yaptırır ve hepsinin üstüne "Hamit Han Çeşmesi" yazdırır.

Kenan Bey ne kadar dalkavuk varsa hepsiyle arkadaş olmuştur. Arkadaşları Kenan Bey'in servetini bitirmiştir. Bir gün annesi Efruz Hanım, Kenan Beyi çağırarak babasının bütün malını Salih Bezirgân'a emanet ettiğini ondan para istemesi gerektiğini söyler ve onun yanına gönderir. Salih Bezirgân, Kenan Bey'i azarlar, eline üç beş kuruş verip gönderir. Kenan ağlayarak annesine gelir ve durumu anlatır. Efruz Hanım oğluna tekrar Salih Bezirgân'ın yanına gitmesini ve ondan iş

istemesini söyler. Kenan, Salih Bezirgân'ın yanına gider ancak yine kovulur. Bu defa annesi giyinip kuşanarak Bezirgân'ın yanına gider, yardım ister. Salih Bezirgân onu tanımazlıktan gelir. Efruz Hanım ağlayarak evine gelir. Bu defa da oğluyla beraber Salih Bezirgân'ın huzuruna çıkar. Salih Bezirgân, Efruz Hanım'ı hizmetçi, Kenan'ı da deve çobanı olarak işe alır. Ana oğul çalışmaya başlarlar.

Salih Bezirgân Kenan'a "Deveci Kenan" ismini vermiştir. Bir gün Kenan'ı çağırır ve terfi ettiğini, artık kırk yiğidinin başı olduğunu, tüm develerden ve adamlardan sorumlu olduğunu söyler.

Salih Bezirgân, kervanın hazırlanması için emir verir. Kervan hazırlanır. Kenan annesiyle vedalaşarak yola çıkar. Geriye dönüp baktığında Viraneler şehrinin her tarafından duman yükseldiğini görür. Dayanamayıp deyiş söyler. Sözleri Salih Bezirgân'ı kızdırır. Kenan'a zulümler eder. Kervan yoluna devam eder.

Bir gün Kenan tüm işleri bitirdikten sonra uykuya dalar. Uykusunda üç nurani derviş gelir ve ona üç hediye vereceklerini söyleyip birinci badeyi sunarlar. Kenan badeyi içer ve dervişlere yandığını söyler. Dervişler ikinci badeyi sunarlar. Bu badeyi iki cihan serveri Hz. Muhammed Mustafa hürmetine içmesini söylerler. Daha sonra derviş iki parmağının arasını açarak ne gördüğünü sorar. Kenan uzun bir yol gördüğünü gül bahçelerinin içinde dünyalar güzeli bir kız gördüğünü söyler. Dervişler o kızın sevgilisi olacağını, tutması için elini uzatmasını söylerler. Kenan elini uzatır ancak tutamaz. Dervişler kafasını kaldırdığı zaman tutacağını söylerler. Kenan kafasını kaldırır. Tekrar bakar ancak ne derviş vardır ne de sevdiği kız.

Sabah olur herkes uyanır ancak Kenan ortada yoktur. Salih Bezirgân sinirlenir adamlarına uyandırmaları için emir verir. Adamlar Kenan'ın ağzından kanlı köpükler gelmiş vaziyette bulur. Adamlar Bezirgân'a Kenan'ın hasta olduğunu söylerler ancak o inanmaz ve yanına gider. Kenan gözlerini açar ve söyleşmeye başlar. Söz tamama erer. Bezirgân onu azarlar. Kervan tekrar yola çıkar üç dört gün gittikten sonra kuyu başında konaklar. Kenan uykuya dalar. Rüyasına dervişler tekrar gelir. Dervişler Kenan'a, Salih Bezirgânın yanına gitmesini babasından kalan atı alıp nöbet tutmasını ve çadırının kapısında öğretecekleri duayı yedi kere okumasını, Salih Bezirgân'ı uyku basacağını Kenan'ın da atını alıp sürmesini söylerler.

Kenan sabah olduğunda Bezirgân'ın yanına varır. Ona arkadaşlarının çok yorulduğunu bu gece nöbeti tutmak istediğini söyler ve ondan kılıç ile atını ister. Bezirgân, o gün çok farklıdır. Bu durum hoşuna gider ve istediklerini verir. Kenan çıkarken dervişlerin öğrettiği duayı kırk kere okur. Gece Bezirgân'ı ağır bir uyku tutar. Kenan atı alır ve hızla oradan kaçar. Sabah Bezirgân uyanır ve olanları fark edince çok sinirlenir.

Kenan yakalanmamak için gece gündüz kıvrımlı yollarda at sürer. Bir çeşme başına gelir. Karşıda birkaç çadır vardır. Orada su içer ve biraz da karnını doyurarak uykuya dalar. Kenan'ın su içtiği yer Orada Kahraman Harami zalim birisi vardır. Su içtiği çeşmede "Haraç Çeşmesi"dir. Kim bu çeşmeden su içerse, yanındaki malının yarısını buraya bırakıp gider.

Kahraman Harami'nin kara gecede kara kuzgunu gören, gözünün ferinin azalmaması için evlendirilmemiş ve saçları olmadığı için Keloğlan denilen bir adamı vardır. Kahraman Harami, Keloğlan'a çeşmenin yanında bir karartı olduğunu söyler. Keloğlan bir adamın uyuduğunu, yanında da heybesinin olduğunu, malsa da samansa da işe yarayacağını söyler. Harami getirmeleri için adamlarına emir verir.

İki adam Kenan'ın yanına giderler ve ona kalkmasını söylerler. Kenan bunları öldürmek ister. Kulağının duymadığını söyleyerek yakınlaşmalarını ister. Bu sırada onlara kılıcıyla vurarak attan düşürür. Uzaktan ne olduğunu seyreden Harami, Keloğlan'dan olup bitenleri dinler. Tüm adamlarına emir vererek çeşmenin başına giderler. Kahraman Harami, Kenan'a bakar ve onun yiğitliğini anlar. Ona telden anlayıp anlamadığını sorar. Bunun üzerine Kenan anladığını sorar ve söyleşmeye başlarlar. Söz tamama erer. Kahraman Harami ona bir iki oyun oynayacaklarını ve kazanırsa onu bağışlayacağını söyler.

İlk olarak kılıç oyunu oynarlar daha sonra da at sürerler. Her ikisinde de Kenan kazanır. Harami son olarak güreş tutacaklarını söyler. Ancak Kenan, Kahraman Harami'ye göre zayıftır. Güreşe başladıklarında Kenan Allah'a dua eder bir de bakar ki Harami ayağının altında hemen eline kılıcını alır ve boğazına yaklaştırır. Harami, Kenan'a kılıcını geri çekmesini, ona söyleyecek sözleri olduğunu söyler. İkisi bir vakit söyleşirler. Söz tamama erer. Kenan, Harami'nin canını bağışlar. Harami, Allah'a şükreder ve adamlarına Kenan'ın reis olduğunu söyler.

Kenan'ın gayesi, bir an önce oradan ayrılmak ve sevdiğine kavuşmaktır. Harami ise Hamit Şah'ın adaletine güvenip ona teslim olmak istemektedir. Harami, bir gün Kenan'a Hamit Şah'ın adaletinden ve dürüstlüğünden bahsederek ona teslim olmayı düşündüklerini söyler. Kenan bunu kabul eder ancak önce oraya varıp insanları ve memleketi tanımaları gerektiğini söyler.

Bunlar Hamit Şah'ın memleketine giderler. Bu arada adamları birkaç kervanı durdurup soyarlar. Bunun üzerine kervancılar Hamit Şah'a durumu anlatırlar ve haramileri yakalamazsa Allah'a havale edeceklerini söylerler. Hamit Şah, adamlarına emir verir. Kahraman Harami'yi, Kenan'ı ve diğer haramileri yakalayıp zindana atarlar.

Hamit Şah kırk iki tane darağacı yaptırır. İdam için kura çekilir ve birinci sıraya Kenan çıkar. Hamit Şah, Şeyhülİslâm ve vezirine haramilerin ifadesini almaları için emir verir. Vezir, Kenan'ın yanına varır, ona hakaret ederek anasını babasını ve nereli olduğunu sorar. Ancak Kenan cevap vermez. Vezir Padişah'ın yanına gelerek konuşmadığını söyler. Bunun üzerine Hamit Şah, Kenan'ı konuşturamadığından dolayı vezirinin ve sülâlesinin öldürülmesi için emir verir. Vezir, Kenan'ın yanına giderek ona yalvarmaya başlar. Kenan, söyleyeccçeklerini tel ile söyleyeceğini belirtir. Saz getirilir. Kenan söyleşmeye başlar söz tamama erer. Vezir son sözünü söylemesini ister ve anası ile babasının kim olduğunu sorar. Kenan tel ile bir bir söyler ve padişah karşısındakinin oğlu olduğunu anlayınca düşüp bayılır. Herkes padişahın yanına gider ve onu ayıltmaya çalışır. Bu arada bazıları padişahın bayılmasından sorumlu tuttuğu Kenan'ın hemen öldürülmesini düşünmektedir. Kahraman Harami, Kenan'a Hamit Şah'ın bir yakını olduğunu, hemen boynundan ipi çıkartıp inmesini söyler. Kenan, Harami'nin dediklerini yapar ve sehpadan iner. Hamit Şah gözünü açar ve oğlu Kenan'a sarılır. Bu durum herkesi şaşırtır. Hamit Şah sehpaya çıkar, ipi boynuna geçirir. Ahaliye Kenan'ın oğlu olduğunu, onu affetmelerini ya da kendisini idam etmelerini söyler. Herkes hep birlikte affettiklerini söylerler.

Baba ile oğul kavuşurlar. Ziyafetler verilir. Hamit Şah oğlu ile yalnız kalınca memleketini eşini ve Salih Bezirgân'ı sorar. Kenan, Salih Bezirgân'ın namertliğini anlatır.

Bir gün Hamit Şah oğluna, gidip annesini getirmesi gerektiğini söyler. Kenan getireceğini ancak annesinin çok yaşlandığını, gözlerinin görmez olduğunu, dizlerinin tutmaz olduğunu söyler. "Eğer bizim kavuştuğumuzu duyarsa dayanamaz ölür." der. Kenan yanına Kahraman Harami'yi ve birkaç adam alarak yola çıkar.

Bu sırada Salih Bezirgân, Hamit Şah sayesinde itibarlı biri olur. Ancak Kenan'a çok kızgındır ve gayesi onu öldürmektir. Bu sebeple Kenan'ı getiren kişiye hediyeler vereceğini söyler. Bu sırada Kenan ile Kahraman Harami, Viraneler şehrine gelirler. Kenan, Harami'ye evlerine gitmesini, Hamit Han'ın arkadaşının oğlu olduğunu söylemesini söyler.

Kahraman Harami, Efruz Hanım'ın evine gelir. Efruz Hanım çok yaşlanmış gözleri görmez olmuştur. Harami, Efruz Hanım'ın Hamit Han'ın babasının arkadaşı olduğunu söyler ve Kenan'ı görmek ister. Efruz Hanım, Harami ile söyleşmeye başlar. "Kenan'ım kuyuda kaldı." der. Bunun sebebi de Salih Bezirgân'ın yalanıdır. Kenan, bunları duyunca bir köşede ağlamaya başlar. Kahraman Harami, yanında birisi olduğunu ve onun da türkü söyleyeceğini söyler. Kenan söyleşmeye başlar söz tamama erer. Efruz Hanım onun oğlu olduğunu anlar. Sevinirler sarılıp koklaşıp hasret giderirler.

Efruz Hanım, oğlundan babasını sorar. Kenan, babasının hâlini anlatır ve kendisini çağırdığını, beraber gideceklerini söyler. Ancak annesi kadınların erkeklerinin ayağına gitmeyeceğini söyler ve babasının oraya gelmesini ister. Ayrıca yaşlı olduğu için gelemeyeceğini de söyler. Kenan, annesiyle helalleşip yola çıkarlar. Hamit Şah'ın yanına vararak durumu anlatır. Hamit Şah uzun süredir memleketi oğluna emanet ederek eşinin yanına gitmeyi düşünmektedir. Bu haberleri alınca da kararını uygular. Tüm erkanı toplayarak divan kurdurur. Memleketi onlara bahşettiğini oğlunu da padişah yaptığını söyler.

Söz tamama erer. Hamit Şah oğluna kızın kim olduğunu sorar ve o da Yemen şehrinde Ahmet Şah'ın kızı Hanzade sultan olduğunu söyler. Babası Ahmet Şah'ın arkadaşı olduğunu hemen kızı isteteceğini söyler ancak Kenan kabul etmez ve "Kızı kendi çabamla alacağım." der. Babası oğlunun yanına Kahraman Harami'yi ve birkaç adamı daha verir, bunlar yola düşerler.

Bu arada güzeller güzeli Hanzade Sultan, Kenan Bey'in aşkından yanmaktadır. Hasta olup yataklara düşer. Hanzade Sultan'ın bu arada talibi de çıkar. Babasının vezirinin oğlu Hanzade Sultan'ı istemektedir. Bu oğlan çok yiğit, silahşor biridir ancak Sultan bununla evlenmek istemektedir. Hanzade Sultan, bir gün cariyesi Zühre Hanım'ı çağırarak ondan zehirli bir yüzük yapmasını ister. Eğer kendisini vezirin oğluna verirlerse zehri içecektir.

Kenan Bey ve arkadaşları Yemen şehrine gelirler ve burada bir çobana rastlarlar. Kenan Bey çobanla söyleşmeye başlar. Söz tamama erer. Bu arada Hanzade Sultan'ın cariyesi çobanın bacısıdır ve her şeyi çobana anlatmıştır. Çoban söyleşmeden sonra bunun Kenan olduğunu anlar. Hanzade Sultan'ın intihar edeceğini, yetişip onu kurtarmasını söyler. Çoban Kenan Bey'in ve arkadaşlarının karnını doyurduktan sonra Kenan'ı alır ve bacısı Döne'nin yanına götürür. Döne ona yarın elbiseler alınacağını, gül bahçesinin önünde olması gerektiğini, hamal olarak içeri girebileceğini söyler. Ertesi gün Kenan tebdil-i kıyafet gül bahçesinin önüne gelir. Elbiseler alındıktan sonra Döne, eşyaları Kenan'ın sırtına yükler ve içeri alır. Bu sırada Döne Kenan'ı beğenir ve bir oyun ile onu öper.

Hanzade ve cariyeleri gül bahçesinde gezmektedirler. Hanzade Sultan Kenan'ı görür ve yanındaki cariyelere çiçek toplamaları için gönderir. Amacı Kenan ile yalnız kalmaktır. Bir vakit söyleşirler söz tamama erer. Bu arada kızlar ellerinde çiçek demetleriyle gelirler. Hanzade, Kenan'ı konağına götürerek kahve ikram eder ve ne yapacaklarını sorar. Kenan kaçmaktan başka çare olmadığını söyleyince Hanzade kabul eder. Kahraman Harami ve adamları geceleyin gül bahçesinin kapısına gelir. Hanzade'yi ata bindirirler. Kenan da müsaade isteyerek bir vakit söyleşir ve ata binip hızla uzaklaşırlar. Vezirin oğlu da adamlarıyla birlikte peşlerinden giderler.

Kenan Bey yolda Hanzade'den bir istekte bulunur. İsteği sevdiğine kavuştuğu yerdeki çeşmenin başında onun dizlerinde uyumaktır. Hanzade kabul eder. Kenan yıldızları seyrederek uykuya dalar. Bu arada vezirin oğlu ve adamları onlara yetişirler etraflarını sararlar. Sayıları çok fazladır. Hanzade ağlamaya başlar. Gözyaşları Kenan'ın yüzüne düşünce Kenan hemen uyanır ve tek çarelerinin kaçmak olduğunu

söyler. On beş kişi binlerce adamın arasına dalarlar ve savaşırlar. Vezirin oğlunun iyi bir kementçisi vardır. Kement atarak hepsini yakalar. Vezirin oğlu Kenan'ı ve Kahraman Harami'yi padişahın huzuruna getirir. Padişah Kenan'a kimin oğlu olduğunu sorar. Kenan, Padişah ile söyleşmek ister bir vakit söyleşir söz tamama erer. Padişah tekrar kimin oğlu olduğunu sorar. Bu arada Kahraman Harami araya girerek Kenan'ın Hamit Padişah'ın oğlu olduğunu söyler. Bunu duyunca Ahmet Şah, Hamit Şah'ın kendisinin arkadaşı olduğunu, bu olayları duyarsa taçlarını tahtlarını ellerinden alıp kafalarını uçuracağını söyler. Vezirine dönerek arada bir söz olmadığını, kızı Kenan'a vereceğini söyler.

Hamit Şah'a haber gönderilir. Kırk gün kırk gece düğün yapılır. Hamit Şah, Kahraman Harami, Kenan ve Hanzade Sultan yola çıkarlar. Hamit Şah'ın padişahlık yaptığı memleketine giderler. Hamit Şah oğlunu sarayına yerleştirir ve onu padişah yapar. Kendisinin de yıllardır kendisini bekleyen Efruz Hanım'ın yanına gideceğini söyler. Efruz Hanım ve Hamit Şah sanki yeniden dünyaya gelirler. Yeniden düğünleri yapılır. Salih Bezirgân'ın hesabını ise Kahraman Harami görür.

Kaynakça:

Türkmen, Fikret vd., *Âşık Şeref Taşlıova'dan Derlenen Halk Hikâyeleri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2008, s. 61-104.

KENAN İLE LALEZAR

Araştırmacı-yazar Murat Uraz'ın yazdığı halk hikâyesidir. Hikâye bir defaya mahsus olmak üzere 1938'de İstanbul'da Yeni Şark Kitaphanesi'nde basılmıştır. Hikâyede rüya, bade, At, dağ, su, yardımcı kahraman, olumsuz tipler gibi pek çok motif yer almaktadır.

Manzum ve mensur yapıya sahip olmakla beraber manzum kısım çok azdır.

İki sevgili olan Kenan ve Lalezar'ın dışında iki kişi daha öp plana çıkar. Bunlardan birisi Kenan arkadaşı olan ve Kenan'a yardımcı olan diğeri de kızın babası ve engelleyici tip olarak görülen Zülfikar Han'dır.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Viranşehir'de çok zengin olan Hızıroğlu Kasım, karısı Akgül ile birlikte yaşar. Bunların Kenan adlı bir oğulları olur. Kenan beş yaşına geldiğinde dillere destan bir sünnet düğünü yaparlar. Altı yaşına basan Kenan'a annesi Akgül, kendisine hoca tutup eğitim almasını ister. Viranşehir'de hoca aramaya koyulurlar. Deli Abdullah adında ünü yayılmış olan hocayı seçerler. Kendisinden Kenan'ın hocalığını yapmasını isterler. Deli Abdullah bunu kabul eder. Buna karşın bazı şartlar ileri sürer. Onu eğiteceği bir bina inşa etmelerini, sadece göğe bakan bir penceresinin bulunmasını, Kenan'ın yüzünü yedi sene görmeyeceklerini ister. Hızıroğlu, şartları kabul ederek bir ay gibi bir sürede binayı inşa ettirir.

Sabah ortalık ağarmaya başlayınca Kenan uyumakta iken Deli Abdullah üç dört kişiyle gelir, yatağın dört tarafından tutup Kenan'ı yeni yapılan binaya götürür. Kenan, uyanınca karşısında Deli Abdullah'ı görür. Kenan ona kim olduğunu sorunca Deli Abdullah, babasının kendisine borcu olduğunu, onun yerine kendisini esir verdiğini, parayı verene kadar oğlu olacağını söyler.

Kenan orada kaldığı müddetçe hocasının sözünden çıkmaz. Kendisine verdiği her şeyi öğrenmeye başlar. Aradan yedi sene geçer ve Kenan artık bu binada kalmak istemediğini söyler. On üç yaşına basan Kenan babasına mektup yollar. Borcunu gönderip kendisini buradan almasını ister. Deli Abdullah da Hızır oğluna yazdığı mektupta bu borç işinin bir uydurma olduğunu, Kenan'ın eğitimini tamamlandığını oğullarını gelip götürebileceklerini söyler. Kenan, baba evine döner. Delikanlı çağına gelen Kenan on beş yaşına basar ve o günlerde de hocasını kaybeder.

Kenan, konağın bahçesinde dolaşırken bahçede sakallı bir ihtiyarı görür. İhtiyar, Kenan'dan gönlünden koptuğu kadar dünyalık ister. Kenan koşuverir anasından kızıl para alıp gelir, ihtiyarın gönlünü hoş tutar. İhtiyar da Kenan'a hediye olarak koynundan bir resim çıkarıp verir. Resimdeki kız Dağıstan'ın Gökpınar kasabasında Zülfikar Han'ın kızı Lalezar'dır. İhtiyar Kenan'a ne yapıp edip resimdekini bulmasını söyler ve oradan uzaklaşır.

Kenan resimdeki kızdan gözünü alamaz olur. Akşam eve gelmediğini fark eden annesi bahçeye gidip baktığında Kenan'ı elinde bir tasvire bakıp bakıp ağlarken görür. Kenan annesine kızı aramaya gideceğini söyler. Annesi ne kadar vazgeçirmeye çalışsa da başaramaz. Annesi olan biteni Hızıroğlu'na anlatır. Babası da vazgeçirmeye çalışır fakat başaramaz.

Odasında uyuyan Kenan'a rüyasında bir ihtiyar bade içirir. Lalezar'ı görünce rüyasında bütün vücuduna ateş yayılır. Uyandığında odada yastığa sarılı baygın bir şekilde bulur. Aynı şekilde Lalezar da ihtiyarın elinde Kenan'ın aşkına bade içer.

Artık Kenan ile Lalezar birbirinin badeli âşığı olurlar. Kenan, babası ve annesine ihtiyarın kendisine bade içirdiğini Lalezar'a âşık olduğunu söyler. Hızıroğlu, kardeşi Hüsrev'e olan biteni anlatır. Birlikte bir çare bulabileceğini söyler. Artık Kenan'ı zapt etmek mümkün olmaz. Babası, Hüsrev'in oğlu Abdurrahman'ı yanına katar, yolcu eder.

Dağıstan'a giden Abdurrahman ve Kenan, Gökpınar kasabasında bir kahveye girerler. Sazını eline alan Kenan, kahvedekilere bir iki söyler. Uzaktan geldiklerini, pir elinden bade içtiğini, aşk ateşine yandığını ifade eder. Dinleyenler de onun usta bir âşık olduğunu anlarlar. Dinleyiciler arasına Zülfikar Han'ın adamlarından biri de vardır. Adam, Kenan'ı çok beğenir. Hemen, Zülfikar Han'ın âşıklarına haber salar. Kenan ile karşılaşmak için iki usta âşık kahveye gelir. İki âşık, Kenan'ın ustalığını takdir ederler.

Kenan'ın namını duyan Zülfikar Han Kenan'ı konağına davet eder. Abdurrahman, kendisini kahvede bekleyeceğini kızı gördükten sonra kaçıracaklarını, kendi başına iş yapmamasını söyler. Konağa gelen Kenan, Zülfikar Han'a bir-iki söyler. Söylediklerinden bir sevgilisinin olduğunu anlar, fakat bunu kendi kızı olabileceği aklına gelmez. Zülfikar Han, Kenan'ın bir süre âşığı olarak kalmasını ister. Kenan, bu teklifi sevine sevine kabul eder.

Zülfikar Han, kızı Lalezar'a, saraya yeni aldığı âşıktan söz eder. Lalezar, onun Kenan olduğunu öğrenir. Babasından, âşığı saz faslı yapması için kendisine göndermesini ister. Zülfikar Han kızını kırmaz âşığı Lalezar'ın yanına gönderir. Kenan odaya girince Lalezar onu

tanır. Her ikisi de karşı karşıya gelince akıllarını kaybedecek gibi olurlar. Kenan Lalezar'a olan biteni anlatır ve kendisini buradan kaçıracağını söyler.

Seher vakti yaklaşınca, iki atla konağa yaklaşırlar. Kenan, Lalezar'ı Abdurrahman'ın bindiği ata bindirir. Kendisi de tek ata biner ve dörtnala sürerek saraydan uzaklaşırlar.

Sabah olunca, sarayda Lalezar'ın olmadığını fark ederler. Gelen âşığın onu kaçırdığını anlarlar. Çılgına dönen Zülfikar Han, kardeşi Arslan Han'a haber verir. Kenan'ın Türkiye taraflarından geldiğini düşünerek yüz atlı ile iz sürmeye başlarlar.

Kenan ile Abdurrahman, atları durmaksızın dörtnala sürerler. Şiddetli bir yağmur bastırınca yorgunluktan bitap düşmüş halde taş dibinde dinlenirler. Yağmur kesilince yola devam eden üçlü, bir yol dönemecine, üç yolun birbirine bağlandığı yere gelirler ve karşılarına birçok atlıyla Arslan Han'ın çıktığını görürler. Kenan'ı yakalayan atlılar, Abdurrahman ile Lalezar'ın bindiği atı yakalayamazlar. Bindikleri küheylan rüzgâr gibi süzülerek kaybolur. Atlılar, akşama kadar Abdurrahman'ı arar. Fakat bulamayıp geri dönerler. Kenan 'ı yakalayıp Lalezar'ın nerde olduğunu sorarlar, fakat hiçbir cevap alamazlar. Zülfikar Han'ın huzuruna çıkartırlar. Kenan, kendisine sorulan hiçbir soruya cevap vermez, nereye gittiklerini bilmediğini söyler. Kenan'ı alıp zindana atarlar.

Abdurrahman Han Türkiye sınırlarına gelerek Lalezar'ı Viranşehr'e getirmeyi başarır. Olanı biteni bir bir anlatır ve Kenan'ı öldürmeyip onun vasıtası ile Lalezar'ı bulma çabasında olduğunu düşünürler.

Diğer tarafta Zülfikar Han, kızı Lalezar'ı merak eder. Biri kızını bulmak, öbürü de oğlunu kurtarmak için çareler arar. Zülfikar Han, Kenan'a zindanda türlü zulümler yapar. Fakat bir şey öğrenemez.

Abdurrahman Han, Kenan'ı kurtarmak için Gökpınar'a geri döner. Saç, sakal bırakır ve altı ay gibi kısa bir sürede saz çalıp türkü söylemeye başlar, kısa zamanda şöhret sahibi olur. Onun namını duyan Zülfikar Han, bu âşık vasıtasıyla Kenan'ın kim olduğunu kızını nereye götürdüğünü öğrenebileceğini düşünür. Abdurrahman Han'ı konağa davet eder. Abdurrahman, Âşık Abdi adıyla konağa gelir.

Han'a, Kars taraflarından geldiğini söyler. Zülfikar Han, onu Divan âşığı yapar. Ona Kenan'ın yaptıklarını anlatır. Âşık Abdi, Zülfikar Han'dan Âşık Kenan'ı görmek istediğini söyler. Zülfikar Han, gitmesine izin verir.

Zindancı âşığı Kenan'ın yanına götürür. İki âşık birbirlerine selâm verirler. Zindancı dışarı çıkınca Abdurrahman Kenan'a olan biteni anlatır. Abdurrahman, oradan çıkıp Zülfikar Han'ın yanına gelir. Ona Kenan'ın hasta olduğunu, konuşacak durumda olmadığını, kendi odasına misafir edip biraz iyileştikten sonra her şeyi ondan öğrenebileceğini söyler. Zülfikar, buna güç belâ razı olur.

Kenan'ı, Abdurrahman'ın odasına getirirler. İkisi, bütün gün saraydan nasıl kaçabileceklerini planını yaparlar. Aradan on gün geçer. Âşık Abdi, Zülfikar Han'a Kenan'ın ağzından tek laf alamadığını, on gün daha odasında kalmasını ister. Han, izin verir.

Aradan birkaç gün geçer. Plan gereği Abdurrahman, Han'ın huzuruna gider Lalezar'ın iki saat uzaklıktaki Şavlı kasabasında olduğunu söyler. Kenan da bunu öğrenir ve Lalezar'ı görmeye gider, gördükten sonra geri döner. Kenan, Lalezar'ı nerde gördüğünü söylemez. Abdurrahman da Kenan'la birlikte kaçar gibi görünür. Arkadan Han'ın adamları gelir, Lalezar ve Kenan'ı yakalarlar.

Bu planı Abdurrahman, Han'a iletir. Han da bu planın uygulanmasına rıza gösterir. Zülfikar Han, Abdurrahman'a bu işi hallederse dünyalık vereceğini, aksi takdirde kellesinin gideceğini de belirtir.

Sabah olunca Abdurrahman *ile Kenan yola çıkarlar. Şavlı, Türkiye'ye giden yolun tam tersinde olduğu için onları kandırmayı başarırlar. Yolda rastladıkları köyden iki cins at satın alırlar. Onları arayıp bulamayan Zülfikar Han, küplere biner ve kendisini kandırdıklarını anlar.*

Kenan ve Abdurrahman, kısa bir süre sonra Viranşehr'e varırlar. Doğru Hızıroğlu'nun konağına giderler. Doya doya kucaklaşırlar. Viranşehir, Hızıroğlu'nun konağı sevinç içinde çalkalanır. Gökpınar'da Zülfikar Han'ın konağında ise herkes matem içinde kalır.

Viranşehirde 40 gün 40 gece boyunca Kenan ile Lalezar'ın toyu yapılır. Lalezar babasına sağ olduğunu belirten bir mektup yazar. Âşık Kenan'la ile badeli olduklarını, birlikte kaçtıklarını, Kenan ile elini öpmeye gelecekleri yazılıdır.

Mektubu alan Zülfikar Han, kızının sağ olduğunu ve el öpmeye geleceğine öğrenince çok sevinir. Günlerden bir gün Lalezar, Kenan ve Abdurrahman Zülfikar Han'ın konağına giderler. Hasretle birbirlerini kucaklarlar. 40 gün 40 gece şenlik yapılır.

Kenan ile Lalezar, Zülfikar Han'ın konağında altı ay kaldıktan sonra büyük bir kafile tertip edilerek Viranşehr'in yolunu tutarlar ve ahir ömre kadar sefa ve rahatlık içinde yaşarlar.

Kaynakça:

Muhammed Yusuf Nur Nişli, *Mehmet Murat Uraz'ın Hayatı, Eserleri ve Halk Bilimi Üzerine Çalışmaları*, Erzurum, 2019, s. (Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

U[raz], M[urat], *Kenan ile Lâlezar*, Yeni Şark Kitaphanesi-Bozkurt Matbaası, İstanbul, 1938, 71 s.

KEREM HAN SERTİB

Kaçak Kerem'in maceraları etrafında oluşturulmuş halk hikâyesidir. Kaçak Kerem, 1860'ta Gırag Kesemen köyünde doğmuş 30 yılı dağlarda şakilik yapmakla geçmiştir. 1909'da Güney Azerbaycan'ın Hoy kendinde vefat etmiştir.Manzum ve mensur yapıya sahiptir. Manzum kısımlar müstakil muhammesler şeklindedir.

Onunla ilgili destanı Göyçe'nin Zerzebil köyünden olan Âşık Memmed tasnif etmiştir. Âşık Memmed XIX. yüzyılın ortalarında doğmuş 80 yaşında vefat etmiştir.

Kerem han Sertib destanının 1968'de Gazah bölgesinin Köçveli köyünden olan Âşıg Eli'den derlenmiş metni, Rüstem Rüstemzade'nin "Aşıg Revayetleri" adlı kitabında yayımlanmıştır. Destan manzum ve mensur yapıdadır.

Hikâyede, Kerem, babasını öldüren kişinin kendisini de öldüreceği düşüncesiyle dağlara kaçar ve uzun süren kaçak hayatı Nasreddin Şah'ın hizmetine girmesiyle sona erer.

Kerem Han Sertib'in özeti şöyledir:

Kazak'ın Kırak köyünde Mollazoğlu İskender adında biri yaşar. Mollazoğlu İskender'in Kerem adında bir oğlu vardır.

Köyün anlı şanlı adamlarından İsrafil Ağa ile Kerem çok iyi dostturlar. Günlerden bir gün Kerem'in hayvanları çalınır. Mallar çalındıktan birkaç gün sonra Kerem, İsrafil Bey'in yanına gidip mallardan haberinin olup olmadığını sorar.

İsrafil Bey suçlanır ve Kerem'e kızar. Tartışıp, küsüşürler. İş o kadar ileri gider ki, birbirlerine silah dahi sıkarlar. İsrafil Bey'in mermisi Kerem'in babası İskender'i öldürür. Kerem'de onu yakalayıp öldürmeye ahdeder ve dağa çıkar. Borçalı'da, Signahda Avey dağını mekân tutar.

Günlerden bir gün Avey dağında dört yoldaşı ile yatıp, dinlenirken devletin kolcu kuvvetleri oraya gelir. İki taraf birbirine kurşun yağdırır. Sonunun devletin askerleri geri çekilip gider. Kerem de yoldaşları İsmail, Bayram, İsfandiyar'a İran'a gitmelerini teklif eder. Yoldaşları İran'a gitmeyi kabul eder ve yola çıkar.

Kerem'le yoldaşları Molla Kayam denilen yerde durup yol keser. Bir gün dört generalle bir Rus kadın oradan geçerken Kerem bunları yakalar. Kerem onlardan İsrafil Ağa'yı getirmelerini, yoksa onları öldüreceğini söyler. Generaller kabul eder. Kerem yanlarında kadın olduğu için onlara zarar vermeden geri bırakır.

Kerem, fakiri ezenlerin malını, parasını alıp fakire fukaraya dağıtır. Halk Kerem'i sever ve bulunduğu yer de o günden sonra "Kerem Pazarı" olarak anılır.

Daha sonra Kerem ve yoldaşları İrevan'a oradan da Nahçıvan'a gider. Araz'a yakın köylerden birinde geceleyip sabaha karşı yanlarına bir rehberle İran'a giderler. İran topraklarına varınca Kerem dostu Teymur Bey'in evine gider. Teymur onları hürmetle karşılayıp, misafir eder. Birkaç gün dinlendikten sonra, onlar dışarıya dolaşmaya çıkarlar. Bir çay ocağına girerler. Çay ocağında otururlarken bir adam Kerem'i

tanır. Bu adam Keremlerin evinde onlara iki, üç yıl hizmet etmiştir. Kerem, ondan kendilerine yardım etmesini ister. O da razı olur. Kerem ona elbise alması için para verir.

Adam çay ocağından çıkıp, acele Tebriz valisi Zalı Bey'in yanına gelir. Zalı Bey'e kaçak Kerem'in çay ocağında olduğunu söyler. Zalı Bey, yanına adam alıp hemen Kerem'i yakalamaya gider. Zalı Bey çay ocağından içeri girip Kerem'i sorar. Kerem de çay içmesi için davet eder. Zalı bey öfkelenir, Kerem'i ve adamlarını da yakalamak ister. Zalı Bey Kerem'i yakalar. Fakat Kerem'in belinde hançer vardır. Hançeriyle Zalı Beyi öldürür, adamları kaçar. Kerem'le yoldaşları dışarı çıkarlar. Kerem, kendisine kalleşlik eden adamı, atların başında beklerken görür ve onu da hançerler fakat adam ölmez. Kerem ve adamları oradan giderler.

Zalı Bey'in bir adamı koşup Zalı Bey'in oğullarına olup biteni anlatır. Babalarını Kafkas'tan gelen kaçağın öldürdüğünü söyler. Zalı Bey'in oğulları 300 atlı ile kaçakların peşine düşerler. Kestirme yoldan gidip önlerini keserler. Keremgille, Zalı Bey'in oğulları karşılıklı atışırlar. Kerem'in adamlarından İsmail yaralanır. Kerem, İsmail'i alıp oradan uzaklaşır. Birkaç gün sağda solda orada gizlenirler. Bakmaları için İsmail bir eve bırakıp ev sahibine para verirler. Hayli zaman sonra İsmail'i de alıp oradan giderler.

Kerem, Teymur Bey'in yanına gitmek ister. Teymur Bey ile Zalı Bey'in arası iyi değildir. Teymur Bey, Kerem'in Zalı Bey'i öldürdüğünü duyunca sevinir. Teymur Bey adamlarını gönderip Kerem'i ve yoldaşları yanına getirtir. Onlara kıyafetlerini değiştirmelerini kendilerini tanıtmamalarını söyler.

Aradan zaman geçer, Teymur Bey Nasrettin adında bir şahsın yanına gider. Kerem'den söz açılır. Nasrettin, Şah Kerem'i merak eder ve görmek ister. Şah resmi geçit yapacağı gün Kerem'i görmek ister. Onu tanıması için de başına fes koymasını ister. Bayram günü gelir. Teymur Bey Kerem'le adamlarını da şenliğe götürür. Teymur Bey, Kerem'e tanımaması için fes koymasını söyler. Kerem başında fesi, güzel kıyafetleri ile atın üstünde meydanda beklemektedir. Nasrettin Şah, meydana çıkınca Kerem'i fark eder. Teymur Bey'i yanına çağırtıp Kerem'in meydanda at koşturmasını ister. Kerem'in at oynatmasına herkes hayran kalır.

Günlerden bir gün Şah'ın hazineleri çalınır. Kerem'le yoldaşları hırsızların peşine düşer. Hırsızları yakalarlar. Kerem onları öldürmeyip, hapishaneye gönderir. Hazineyi ise teslim eder. Bunun üzerine Şah, Kerem'i daha çok sever. Ona "Kerem Han Sertib" adını verir. Şah'ın eşi ise Kerem'e gümüş hançer hediye eder.

Kerem ve adamları adalet için çalışırlar. Yoksullardan vergi almazlar. Yetime, öksüze destek olurlar. Kimsesizlerin düğünlerine giderler. Kerem'i duyan başka kentliler toplu halde göçüp Kerem'in yaşadığı yere gelirler. Hepsi Kerem'e dua ederler. Âşık Mehemmed de bu cömertliğini duyup onun için destan yazar.

Kaynakça:

Eliyeva, Leyla; *"Aşıg Hüseyn'in "Gaçag Kerem" Dastanı"*. Azerbaycan Şifahi Halg Edebiyatına Dair Tedgigler (9. kitap). Seda Neşriyyatı, Bakü, 2000.

Eliyeva, Leyla; "*Gaçag Kerem Haggında Hegigetler ve Revayetler*". Azerbaycan Şifahi Halg Edebiyatına Dair Tedgigler (8. kitap), Seda Neşriyyatı, Bakü, 1999.

Eyvazlı, Ferman; *Gaçag Kerem (İkinci Hisse)*, Ebilov, Zeynalov ve Oğulları Matbaası, Bakü, 2000.

Eyvazlı, Ferman; *Gaçag Kerem*, Kültür Bakanlığı Yayınları, (Azerbaycan Türkçesi'nden Aktaran: Yusuf Gedikli. Türk Dünyası Edebiyatı Dizisi, Ankara, 1994.

Helilov, Gulu; *"Gaçag Kerem"*, Ulduz Dergisi, S. 2, 1988.

Hesenzade, Tahire; "*Gaçag Kerem, Anadan Olmasının 140 İlliği*", Azerbaycan Gazetesi, No:273 (2685) S. 6, 2000.

Rüstemzade, Rüstem, *Aşıg Revayetleri,* Bakı, 1988, s. 79-88.

Rüstemzade, Rüstem; *Yeddi Dastan*. Azerneşr, Bakü, 1989.

Yazar, Sevtap, *Azerbaycan Kaçak Hikâyeleri (İnceleme-Metin),* İzmir, 2008, s. 213-217, (Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi).

KEREM İLE ASLI

Türkiye, Azerbaycan, İran, Bulgaristan, Kırım, Dobruca, Türkmenistan ve Gürcistan gibi Türklerin yaşadığı geniş bir coğrafyada bilinen hakkında opera, tiyatronun olduğu, filmler çevrildiği önemli meşhur hikâyemizdir. Hikâyenin Doğu Anadolu veya Azerbaycan'da teşekkül ettiği sanılmaktadır. Sadettin Nüzhet Ergun Kerem'in XVI. Yüzyılda yaşamış bir şair olduğunu kabul eder. Hikâyenin Âşık Kerem veya Kerem Dede adlı âşığın teşekkül ettiği, âşıkların katkılarıyla zenginleştiği tahmin edilmektedir.

Macar alimi Ignacz Kunos, *Türk Halk Edebiyatı Örnekleri* adlı eserinde Kerem ile Aslı ile ilgili şiir metinleri yayımlamıştır. Şükrü Elçin de *Kerem ile Aslı Hikâyesi* adlı kitabında hikâyede geçen şiirlere yer vermiştir.

Kütüphanelerde ve şahısların ellerinde yazma nüshaları olan hikâye metinleri, XIX. yüzyıldan itibaren basılmaya başlanmıştır. İlk baskı 1886'da İstanbul'da yapılmıştır. Harf inkılabından sonra da pek çok defa baskısı yapılmıştır. Başta Erzurum Atatürk Üniversitesi olmak üzere pek çok üniversitede hikâye üzerinde tezler hazırlanmıştır.

Bu hikâyenin *şahıs kadrosu*nda Süruri Şah, Yehud-Keşiş, Şahıgülsen - Kerem, Meryem-Aslı, Sofu, Manük-sihirbaz, Şerif İmam, Âdil Han, Emin Paşa, Ahmet Bey gibi isimler; *mekân olarak* Şiraz, Eylân, Pek, Tiflis, Kars, Erzurum, Maraş, Kayseri; *tabiat parçaları* olarak da Resul Dağı, Murat suyu yer alır.

Azerbaycan'da Esli-Kerem adıyla meşhur olan hikâye, en fazla bilinen ve anlatılan hikâyelerdendir. M. Eyyübeli Elekbenov, Salman Mümtaz'ın şiirlerini yayımlamasından sonra E. Tahirov, Azad Nebiyev, Paşa Efendiyev, Tagı Halisbeyli, Behlül Abdulla, , Ehliman Ahunov, Kalip Sayılov ve Ağaverdi Halil hikâye metinlerini yayımlamışlardır.

İran'da Cevat Heyet, Bulgaristan'da Rıza Mollov, Kırım ve Dobruca'da Cafer Bekirov bu konuda önemli çalışmalar gerçekleştirmişlerdir. Ermenistan'da da birkaç defa Kerem ile Aslı hikâyesi kitabı basılmıştır.

Hikâyelerin muhtevasında kişiler ve mekân bakımından oldukça farklılıklar vardır. Neredeyse Kerem, Aslı ve Sofu kelimelerinin dışında farklı isimler karşımıza çıkar. Aynı durum beldeler içi de geçerlidir. Kerem farklı eşmetinlerde Isfahan şahının, Halep'te zengin bir beyin, Gence hanı Ziyat Han'ın oğlu olarak karşımıza çıkar. Aslı ise şahın / hanım hazinedarı Ermeni keşişin yahut Halepli bir zenginin kızıdır.

Hikâyede Tebriz, Erzurum, Kayseri ve Halep gibi şeherler pek çok anlatmada vardır, ancak diğer şehirler için aynı şey söylenemez.

Bazı anlatmalarda reel hadiselerin yanında muhayyel (sihir, büyü, ölünün dirilmesi vs.) unsurlar da yer alır.

Türkmenistan'da da defalarca taş baskı kitapları basılmış olan hikâye halk arasında da sözlü gelenekte bugüne kadar yaşatılmıştır.

Şükrü Elçin, yazma ve basma nüshalara göre hikâyenin özetini şöyle yapmıştır:

> *"Evvel zaman içinde Şiraz şehrinde Süruri Şah adlı bir pâdişâhla onun Yahud adında bir eğlencesi (musahip) vardı. İkisinin de çocukları olmadığından keder içinde idiler. Pâdişâh, mal ve tahtını kime bırakacağı endişesi ile başbaşa, keşişi ile sohbet ederken, Keşiş Yahud: "İnsan her ne bilirse seyâhat etmekle bilir." diyen bir arkadaşının sözünü hikâye ederek seyâhat teklif eder. Ellerinde asâ, sırtlarında hırka, başlarında taç, yola çıkarlar. Yolda, çocukları olursa birbirlerine vermeği kararlaştırırlar; giderken bir derviş zuhûr eder. Ona dertlerini açarlar. Derviş, cebinden çıkardığı bir elmayı ikiye bölerek karıları ile birlikte yemeleri için verir; onlara, elmadan olan çocukların birbirlerini seveceklerini ve birbirinden ayırmanın günah olduğunu söyler. Pâdişâh, Keşiş'in oğlu olursa Müslüman eder, kızıma alırım der. Keşiş de İncil'e el basıp kızı vereceğini vaad eder. Nihayet derviş kaybolur. O zaman Hızır'ı bulduk diye sevinip evlerine dönerler. Dokuz ay dokuz gün dokuz saat sonra Hatice Sultan'ın bir oğlu, Keşiş karısının da bir kızı dünyaya gelir. Yedi gün yedi gece donanma yaparlar. Oğlana Şah Gülşen, kıza Meryem adı verilir. Çocuklar büyümeğe başlar.*
>
> *Meryem'in anası "Dişçekici", amcası Manuk sihirbazdır. Bir gün kardeşine: "Bu kızın cemalini kimseye gösterme, çok belâlara girersin.» deyince Yahud, yedi kat camdan bir oda yaptırır ve kızını orada yaşatmağa başlar; bir kadın ona gergef öğretir.*

Padişahın oğlu, Sofu adlı hocası ile 15 yaşına, -kâmil oluncaya-kadar okur. Bir gün çocukların uçurduğu güvercinleri görüp hocasından güvercin ister. Sofu, ona güvercin alır. Gülşen'in uçurduğu kuşlar bir gün Yahud'un evi önündeki çınara konar. Oğlanın kuşları indirmek için attığı taş, yedi kat camı delip kızın gergefine dokunur. Meryem, taşı atanın kim olduğunu öğrenmek maksadı ile pencereden bakarken Gülşen'le karşılaşır. Kızı gören Gülşen'in aklı başından gidip baygın düşer; gözünü açtığı zaman kırkların sofrasında dolu içtiğini ve elma veren dervişin kırklara, "Bu benim oğlumdur, birer dolu verin" dediğini görür. Derviş, artık Meryem senindir, der. Gülşen'in ağzı köpürüp bayılır. O sırada yoldan geçen acuze bir karı, Meryem'in memesini emzirmek yolu ile Gülşen'i ayıltır; kendisini aramağa gelen Sofu'dan derdini söylemek için saz ister. Aynı şekilde derdini babasına açar. Keşiş çağırılır. Aslı'dan bir çevre, Kerem'den bir elmas yüzük nişan olarak alınıp kırk gün mühlet verilir. Kesiş endişededir. Manuk: "İsa taifesinin Tacik'e yâr olduğunu duydun mu?" diyerek kardeşini, yükte hafif, bahada ağır eşyasıyla kaçmağa teşvik eder. Evlerini sihirleyip kaçarlar.

Kerem, peşlerine düşer. Eylan'da Keşiş Koca Çınar, Aslı'yı oğlu Cüce İvan'a almak ister. Han Abbas'a oğluna yardım edilmesi mektubu gelince Yahud, Bek (?) şehrine kaçar. Yolda, Resul dağının imamı, Kerem'in kerâmetini anlamak için sağ bir adamı tabuta koyup âşığı namaza çağırır. Kerem, namaza durur. Şerif İmam ve arkadaşları bundan istifade ederek dövmeye başlarlar; o sırada tabutun örtüsünü kaldırırlar, bir de ne görsünler; adam can vermiş. Hepsi müteessir olarak ayağına kapanırlar. Fakat Kerem, üzgündür, inkisar eder ve onların memleketleri harab olur. Yahud, Bek şehrinde Camgöz adlı Keşişin evindedir. Kerem, şehre gelince kızı bulur. İmana gelmesini söyler. Kız, kabul etmez. Camgöz'ün tavsiyesi üzerine Aslı'yı Kerem'e kavuşturmak vaadi ile eve alıp Mütesellim sarhoş Osman Ağa'ya evlerine hırsız girdi diye haber vermeğe giderler. Kerem'le Aslı, sevişirlerken gaflet uykusuna dalarlar. Osman Ağa gelir. Camgöz'ün arzusu hilâfına Keşiş'le karısını zindana atar. Aslı, Manuk'un sihirle kendisini Kerem'den ayırabileceğini söyler. Manuk, onlarla münasebeti olmadığını söyleyerek kurtulur. Kerem'in Müslüman olmak şartı ile teklif ettiği nikâhı reddeden Aslı, "Beni seveceksen böylece sev." der.

Süruri Şah'a müjdeci gider. Bir gece Manuk, cadı elbisesi giyerek zindanı açar ve kardeşi ile karısını kurtarır. Osman Ağa ile Kerem'i zincire vurup kızı alır ve Tiflis'e kaçarlar. Manuk, attığı remilde Acem memleketinde kurtuluş olmadığı neticesine varır, hep birden Kars'a yollanırlar. Aslı, bir kocakarıya Tiflis'e gideceklerini söyler.

Kars'ta Emin Paşa, Kerem Han'dan haber gelinceye kadar Keşişlere, Yahud'u manastıra yerleştirmemelerini emreder. Kerem, Tiflis'e uğradığı zaman Âdil Han'ın ziyafeti vardır. Bu ziyafette otuz altı şairle Bağdatlı Berayet göze çarpar. Müşaare başlar. Kerem, hepsinin elinden sazlarını alır. Berayet, Kerem'i tanıyınca elini öper. Yürük şairleri tahammül edemeyip, kaçarlar. Âdil Han, Aslı gittiği için Kerem'e yardımda bulunamaz.

Şiraz'da matem tutulduğunu haber veren bir Ulak'a Kerem, babasına götürmesi için bir mektup verir, bir de bakar ki ulak yok. O zaman Sofu ile birlikte Hızır'ı bulduk derler. Kerem'in gözyaşı dökülünce Murat suyu geçit olur ve iki dost Kars'a gelirler. Kars Paşasına Aslı, ana ve babasını hapsetmemek şartı ile nikâha razı olacağını söyler. Kerem, merasimin memleketinde olması isteğini gösterince, Paşanın hazırladığı tahtırevanla yola çıkarlar. Manuk, tahtırevana bir maymun kor ve kızı kaçırır. Böylece Van'a geçerler. Paşa üzülür, Keşişin evini yakar. Biz gelelim Kerem'e; o, yolda Şirazlı çoban Halil'den gittikleri yeri öğrenir. Halil'i, vaziyeti anlatması için babasına yollar. Süruri Şah, Kerem'in yüzüğünü getiren Halil'e, Acem işi kırk deve mal verir, oğluna götürmesi için de para. Çoban, bütün bu hediyeleri, haramilerin soyduğu Lâhur'lu bir bezirgâna vererek Kerem'e ulaşır. Van'da saraydar Baküb'ün yardımı ile Çanlı Kilise'ye giren Kerem'i Aslı çevresinden tanıdıktan sonra Erzurum'da durmadan ve Kemah'a uğramadan, Maraş üzerinden Kayseri'ye gelirler. Ve babası orada Patrik olur.

Ezurum yolunda, cadı şerrinde olan 70 bin aslanın padişahı için namaz kılarken bir adam gelir. Namaz sonunda aslanın uçtuğunu ve "yanındakilerden murat iste." dediğini duyar. Bir de bakar ki adam yok. Yolda bir kervancının yardımı ile borandan kurtulup hasta olarak Erzurum'a gelir. Murat suyunda dile gelen balıktan sevgilisinin Kayseri'ye gittiğini öğrenir. Maraş'ın Türkmen kızları âşığımızı tanırlar. Kayseri'de Ahreti Baba adlı bir dervişten Rum manastırında

olduklarını ve onu murada erdireceğini öğrenir. Tebdil olup Manastıra girer. Okuduğu İncil duaları (türküler) halkı memnun eder. Kilise'ye hizmetçi olur.

Ertesi gün Aslı'ya, adının Zâgı Gurbeti olduğunu, Erzurumlu Kerem Han'a hizmet ettiğini, ustasının Aslı Han ölünce kendini hançerlediğini ve onun türkülerini çağırdığını söyler. Kerem Aslı'nın isteği üzerine söylemeye başlar. Bir koşma sonunda adını belli eder, manastırdan kovulur. Bu defa dilenci kılığına girer. Bir ev önünde, on iki yaşlarında bir çocuk, beyhude yere o eve uğramamasını "imam evinden aş, ölü gözünden yaş" atasözünü söyleyerek, orada Keşiş'in oturduğunu bilmeden söyler. Kerem, ah eder ve yüzü gözü şişer. Çocuk, sebep olduğu felâketi tamir maksadıyla Aslı'nın anasına götürür. Âşığımız, başı sevgilisinin dizinde, otuz iki dişini çektirir. Ağzının kanını silerken çevresinden tanınıp kovulur. O zaman, büyük bir ıstırap içinde ahir zaman peygamberi Muhammed Mustafa ile İncil, Tevrat, Zebur, ve Kuran hürmetine Tanrı'nın, çektiği sevdanın dört bölüğünden birini Aslı'ya verip Hak dinine döndürmesi ve kendisine yâr etmesi için dua eder. Dileği kabul olur. Kıza gaflet gelir, uyur. Aşk dolusu verilir, sonra Hak dinini kabul edip Kerem'le birleşir. Kerem yedi yılda bend ettiği Aslı'nın odasına çıktığı zaman elini yüzüne sürer sürmez otuz iki dişi tekrar gelir. İki sevgili Kervankıran doğarken kaçmağa karar verirler. Keşiş, mütesellim Ahmed Bey'e para vermek suretiyle öldürtmek isterse de Hakim, meselenin aslını öğrenmeden bir karar vermez. Kerem, Ahmed Beyin kardeşi Hasna Hanım'ın imtihanında Hak âşığı olduğunu ispat eder.

Sofu'ya beğendiği kızlardan biri verilir. Hasna Hanım düğünü hazırlar. Gerdek gecesi, Keşişin, Aslı'ya giydirdiği sihirli entari bir türlü çözülmez. O zaman Kerem'in ağzından yeşil bir alev çıkar. Ben, bu alevle yansam da bir şey olmam, sazım bile tekrar bütün olur, bana su dökme, diye Aslı'ya tembih eder ve yanmağa başlar. Aslı, dayanamaz, bir dolu desti suyu başına döker, alev şiddetlenir. Kız ah eder, kimseye varmayacağına ahdedip Kerem'in ateşine atılarak o da ölür.

Basma Nüshaya Göre Hikâyenin Mevzuu

"Râviyân-ı ahbâr ve nâkilân-ı âsar ve muhaddisân-ı rûzigâr şöyle rivâyet ederler ki, zamân-ı evâilde, Isfahan şehrinde bir Şah'la onun

haznedarı bir Keşiş vardı. İkisinin de çocukları olmuyordu. Şah, taç ve tahtını kime bırakacağı endişesi içinde, müteessirdi. Arkadaşı Keşiş, gamını dağıtır ümidiyle ona İrem bağına benzer bir bahçe yaptırmasını teklif etti. Bahçe yapıldı. Günlerden bir gün Hanım Sultanda Keşiş karısı, yolda, bir ihtiyarın verdiği fidanları alıp diktiler. Bir gece uykuda görünen ihtiyar, ağaçların meyve vereceğini ve muratlarına kavuşacaklarını söyledi. Gerçekten Hanım Sultan'ın fidanı tek bir elma verdi, ikisi bölüşerek elmayı yediler ve o gece "erlerine cem'" olduktan sonra hâmile kaldılar; vakti gelince Sultan, oğlan; Keşiş karısı kız çocuğu doğurdu. Oğlana Ahmed Mirza adını koydular, kıza da Kara Sultan. Çocuklar doğmadan önce sohbet arasında Hanım Sultan, Keşiş'in karısıyla, çocukları doğduğu taktirde, büyüdüklerinde birbiriyle evlendirilmesi konusunda anlaşırlar. Çocuklar, büyümeğe başladılar. Keşiş, kızının güzelliğine bakarak, ileride hükmedememek korkusuyla İsfahan'dan ayrılmak kararını verdi. İhtiyarlığını bahane etti, Şah'ın verdiği dünyalık ile Zengi köyüne çekildi. Diğer taraftan Ahmed Mirza, Sofu adlı mürebbisi ile mektebe başladı. Birlikte kuş da avlıyorlardı. Bir gece rüyasında, Ahmed'e Kara Sultan elinden bâde sundular. Böylece âşık oldu, yemeden içmeden kesildi. Babasından izin istedi. Tebdil-i hava maksadıyla Zengi'ye giderek Keşiş'e misafir oldular. Bir gün avlanırlarken Kerem'in şahini bir köşkün bahçesine kaçtı; yakalamak için bahçeye girdi, gergef işleyen bir kız gördü. Kendisine aşk dolusu veren kızın o olduğunu anladı; yanma gidip öptü ve aslını sordu. Kız; "Keşişin kızıyım bırak beni." dedi ise de Mirza: "Salıvermem, gel imdi benim adım Kerem, senin adın Aslı olsun." der demez, Kara Sultan'ın da kalbine aşk ateşi düştü. Kerem, gergefin üstünde gördüğü çevreyi alıp uzaklaştı; arkadaşını buldu ve İsfahan'a döndüler.

Aşk yüzünden perişan olan Kerem, ısrarlara rağmen derdini bir türlü söyleyemiyordu. Bir gün babasından derdini söylemek için saz istedi. Ve bundan sonra türkü söylemeğe başladı. Fakat hâlâ derdinin sebebini bilen yoktu. O sırada bir kocakarı, kurnazlıkla Keşiş kızına âşık olduğunu öğrendi, babasına haber verdi. Şah, Keşiş'i çağırttı. Keşiş, din ayrılığı sebebiyle müspet cevap vermek istemedi. Şah ısrar etti; beş ay mühlet verilerek işi nişana bağladılar. Keşiş, tâliinde ayrılık görerek, karısı ile kurdukları plan dahilinde yükte hafif bahada ağır eşyaları ile Zengi'den kaçtılar. Biz gelelim İsfahan'a. Orada düğün

hazırlıkları oluyordu. Kızı almak için kafile yola çıktı, yolda Keşiş'in firarını öğrenince geriye döndüler. Artık Kerem, babasından izin aldı; elinde sazı, yanında Sofu, Aslı'nın ardında gurbete düştü. Binbir mahrumiyet ve sıkıntı içinde Sultandağı, Hoy, Şuşa Revan, Acur, Çıldır, Ahıska, Sekri, Orhan, Gürcistan, Kars, Oltu, Narman, Bayezit ve Ürgüb'ü takiben Van'a gelirler. Uğradıkları yerlerde hana iner inmez soluğu kahvede alan iki dost haramilerin Kerem'in Hak âşığı olmasını anlamaları sayesinde hayatlarını kurtarırlar. Tiflis, Muş Çanlı Kilise yollarında Aslı'yı sora sora yol alan Kerem'e Murat suyu geçit verir. Uzun Ahmet'te kış bastırır, Yatacak yer bulamazlar. Kerem inkisar eder, bütün köy harap olur. Yollarda ceylanlarla müşâare ederek Hasankale'ye gelen Kerem'i tabuta adam koymak suretiyle imtihan etmek isteyen birkaç kişi, Kerem namaza durduktan sonra adamın öldüğünü görerek âşığın kerâmetine inanırlar. İnanırlar amma Kerem'i de dövmüş bulunurlar. Lâleli dağında kışa tutulan Keremde Sofu'nun imdadına Hızır yetişir; atının arkasına alıp onları Erzurum'a bırakır. Burada, Aslı'yı bulmuşken elinden kaçıran Kerem, Tercan'a geçer, üç ay hasta yatar ve oradan annesine turnalarla haber yollar. Erzincan ve Aşkad'ı takip ederek Kemerbeli'ne gelir, bir kuru kafa ile karşılaşıp konuşur. Bundan sonra Engürü, Ayaş, Zile, Sivas, Ürgüp, Elmalı, Karadağ yolundan Kayseri'ye girer. Kızlar onu çadırlarına davet edip tütün ve kahve ikram ederler; kızlardan Keşiş'in Orta mahallede zindancıbaşı olduğunu ve karısının diş çektiğini öğrenir. Çocukların yardımı ile keşişin evini bulur, dişlerini çektirmek için eve girer. Başı, Aslı'nın dizinde otuz iki dişini çektirir; ağzından boşanan kanı silerken Aslı, onu çevresinden tanır. Ana kız kovacakları sırada Kerem, dua eder, duası kabul olur. Aslı da sevdalanır. İki sevgili, anasının yokluğundan istifade ederek gece birlikte kaçmaya karar verirler. Gece firar zamanını türkü çağırmakla geçiren Kerem'i, kol gezen Bey'in adamları yakalayıp hapse atarlar. Müftü, fetva verecek olsa ölüm muhakkaktır. Bu sırada Bey'in kardeşi Hasna Hanımın aracılığı ile ölümden kurtulan Kerem'in birtakım imtihanlar geçirince "Hak âşığı" olduğuna şüphe kalmaz: Kırk kızın içinde Aslı'yı tanır, bütün kızların adlarını söyler, sevgilisinin benlerini sayar.

Kayseri Beyi, Keşişi çağırtır, kızı ister. Keşiş çaresiz kalır, selâmeti kaçmada bulur. Teke, Karapınar, Belen, Antakya, Terküş

yolu ile Haleb'e gelir. Halep'te Aslı'yı bir Ermeni gencine nişanlamak suretiyle kurtulacaklarını zannettikleri sırada Kerem yetişir. Kahvede Halep Paşasının Kethüdası Külhanbeyinden izahat alır, Külhanbeyi bir kocakarı vâsıtasıyla Aslı'ya sevgilisinin geldiği haberini ulaştırır. Ertesi günü Kümbet mevkiine getirilen Aslı, Kerem'le buluştuğu zaman kol gezen Paşa tarafından yakalanıp hapsedilir. Paşa, âşıktan Kerem sözünü duyunca kendisini azat eden İsfahan Şahı'nın oğlu olduğunu anlayarak elinden gelen yardımı esirgemez. Kerem'den ayırdığı için babasına beddua eden Aslı, kilisede merasimi müteakip Ermeni genci ile çıkarlarken Paşa'nın adamları tarafından kaçırılır. Artık bütün ümidini kaybeden Keşiş, son bir hileye başvurur. Aslı'ya sihirli bir gömlek yaptırır. Gerdek gecesi gömleğin düğmelerini Kerem'e açtırması için -babalık hakkını koymak suretiyle- ısrar eder.

İki sevgili gerdeğe girerler. Kerem düğmeleri çözmeğe çalışırsa da gömlek yeniden kapanır. Sabaha karşı bir ah çeken Kerem, ağzından çıkan ateşle yanar. Aslı eline aldığı bir testi su ile onu söndürmeğe çalışır. Hâdiseyi Paşa'ya duyururlar, Paşa, hiddetlenerek Keşişle karısını katlettirir. Aslı, Kerem'in başında kırk gün bekler, kırk birinci gün külleri dağılmağa başlar, hemen saçını süpürge edip külleri toplarken bir kıvılcımla tutuşup yanar, külleri Kerem'in küllerine karışır ve birbirlerine kavuşurlar.

Halep Paşası, Sofı'yu istediği kızlardan biri ile evlendirir."

Hikâye Azerbaycan'da Esi-Kerem olarak bilinir. Hikâyede *şahıs* olarak Ziyad Han, Kara Keşiş, Mahmud-Kerem, Meryem-Esli, Sofi, Kadın, bezirgân başı, Süleyman Paşa, Hüsniye Hanım, Gülhan, Halep Paşası; *şehir* olarak Gence, Terlan, Zengi, Gürcistan, Tiflis, Ballıca Obruğu, Aksaka, Sarı Yurt, Göyçe, Kars, Beyazıt, Ardahan, Erzurum, Kayseri, Helep, tabiat parçası olarak da Tavat Bağı, Sultandağ, Nemrut Dağı karşımıza çıkar.

Esli-Kerem'in özeti şöyledir:

Gence şehrinde herkesin sevip saydığı Ziyad Han vardır. Ziyad Han'ın ve hazinedarı Kara Keşiş'in çocukları yoktur.

Bir gün Kara Keşiş'le dertleşirken kız ve erkek evlâtları olursa birbirilerine vereceklerine söz verip beşikkertme yaparlar.

Dokuz ay dokuz gün dokuz saat dokuz dakika sonra Ziyad Han'ın oğlu, Kara Keşiş'in bir kızı olur. Ziyad Han herkesi toplar insanlara ziyafet verir. Ziyafetten sonra oğlanın adını Mahmud kızın adını ise Meryem koyarlar.

Çocuklar sekiz yaşına gelince Ziyad, oğlunu molla yanına verir ve Kara Keşiş ise kızını kendi okutur. İkisi de 15 yaşına gelmiştir; ancak ikisi de birbirini görmemiştir.

Bir gün Mahmud, lalası Sofi'ya: "Babama söyle, ben ava gitmek istiyorum." der. Babası buna rıza gösterir. Mahmut yanına terlanını da alıp ava çıkar. Bir zaman sonra Mahmut'un terlanı uçar, gözden kaybolur. Mahmut terlanın peşinden gider ve bir bahçeye dalar. Terlan gidip Meryem'in kucağına konar. Mahmut, Meryem'i görünce onun güzelliğine vurulur. Meryem de Mahmut'a âşık olur. "Kerem et oğlan, Keşiş babam gelip seni görmeden git." der. Mahmut; "Bu sözde bir hayır vardır." Benim adım Kerem, senin adın Esli olsun." der. Bu isimler, Meryem'in de hoşuna gider. Ayrılırken Kerem, parmağındaki yüzüğü Esli'ye, Esli de ipek destmalını / mendilini Kerem'e verir.

Kerem kendinden geçmiş bir şekilde bağdan çıkar ve yere yığılır. Onu gören Sofi başını dizine alıp ne olduğunu sorar. Kerem olup biteni anlatır. Beraber şehre varırlar.

Kerem odasına çekilip "Esli Esli!" diye ağlamaya başlar. Bunu duyan babası, oğluna ne olduğunu merak eder ve yanına gelip hâlini sorar. Kerem derdini saz ile anlatır. Ziyad Han oğluna kime âşık olduğunu sorar. Kerem ağlamaklıdır ve cevap veremez. Bunun üzerine Ziyad Han ferman buyurur. Kim oğlunun derdine derman olursa, onu ödüllendireceğini söyler.

Şehirdeki hekimler büyücüler gelir ama kimse Kerem'in derdine çare bulamaz. Kerem'i iyi etmek için saraya bir kadın gelir. Kerem'e derdini sorar. Kerem sazıyla derdini anlattır. Kadın Kerem'e bugün vezirlerin kızlarının bahçeye çıkacağını onun da bahçeye çıkması gerektiğini söyler. Kerem bu gezide Keşiş'in kızının da olup olmayacağını sorunca kadın onun da bu geziye çıkacağını bildirir. Kerem dertlenerek sazıyla derdini anlatır. Kadın, Kerem'in Keşiş'in kızı Meryem'e âşık olduğunu anlar. Hemen Ziyad Han'ın yanına gidip durumu anlatır. Ziyad Han, kadını ödüllendirip gönderir.

Ziyad Han Keşiş'i huzuruna çağırarak yıllar önce verdikleri sözü yerine getirme zamanın geldiğini söyler. Keşiş yüzünü ekşiterek kendisinin Ermeni olduğunu bir Müslüman'a kız veremeyeceğini söyler. Han böyle bir şeyin saçma olduğunu hepimizin bir Allah'ın kulu olduğumuzu söyler. Ancak keşişi yolundan döndüremez. Han sinirlenip çabucak düğün hazırlıklarına başlaması için Keşiş'i uyarır. Eğer kızı vermezse kafasını vurduracağını söyler. Keşiş korkudan kabul eder ve düğün için üç ay mühlet ister.

Çabucak evine dönen Keşiş, Ziyad Han'ın kızı zorla alacağını eşine söyleyip kaçmak için hazırlık yapmasını söyler. Ne kadar malları varsa, satıp sabah ezanında yola çıkıp giderler.

Bu arada Kerem'e güzel haberi müjdelerler. Kerem düğününün yapılacağını öğrenince sevinir. Üç ayın dolmasına bir gün kala Kerem bir rüya görür. Rüyasında bir tufan Esli'yi alıp götürür. Acılı uyanan Kerem bağıra bağıra ağlar. Başına toplananlara Kerem rüyasını anlatır. Sofi her ne kadar rüyaların tersinin çıkacağını söylese de Kerem ikna olmaz. Babasının huzuruna çıkıp rüyasını anlatır. Ziyad Han, yarın gidip alacaklarını söyleyerek onu rahatlatır.

Babası kızı bugün alacaklarını sabahı beklemesi gerektiğini söyler. Sabah olunca düğün alayı kızı almak için yola çıkar. Kerem babasından izin alıp düğün alayından önce Keşiş'in evine varır. Görür ki ev harap halde, Keşiş kızı alıp kaçırmış. Kerem'in gönlü gamla dolar. Bahçede gezinen bir kızdan Esli'nin babası tarafında götürüldüğü haberini alır. Kerem'in içi gamla dolar.

Düğün alayı da Keşişin evine gelip görür ki Keşiş çoktan kaçmış. Sofi, Kerem'i Esli'nin altında oturduğu servi ağacının altında bulup evine geri götürür. Kerem bu olayın ardından hasta düşüp 3 gün 3 gece ağlar. O kadar ağlar ki gözyaşından yastığının yüzü çürür. Han oğlunun hâline bakmak için gelir. Görür ki Kerem eski Kerem değildir. Ona Esli'yi gönlünden silmesini burada beğendiği başka bir kızı almasını söyler. Kerem, buna sert bir şekilde karşı çıkar. Babasından Esli'nin peşinden gitmek için izin ister. Babası gitmemesi için diller dökse de ikna edemez. Kerem, anasından babasından helallik aldıktan sonra yoldaşı Sofi ile yollara düşer.

Kerem ile Sofi az giderler uz giderler dere tepe düz giderler iki tane piyadeye rast gelirler. Kerem onlara Keşişi sorar. Piyade Keşiş'in Zengi şehrinde olduğunu söyler ancak Keşişin oradan ayrılmış olabileceğini belirtir. Kerem ile Sofi piyadeden ayrılıp yollarına devam ederler. Yolculukları sırasında bir grup kıza, bir müddet sonra da bir kervana rast gelirler Kerem sazıyla onlara da Esli'nin yerini sorar cevap alamaz. Tekrar yollara düştüler. Bir obaya gelip obadan Keşişin Gürcistan tarafına doğru gittiği haberini alırlar. Hemen Gürcistan tarafına doğru yola koyulurlar.

Yolda turna sürüsü gören Kerem onlara da Esli'yi sorar. Büyük bir obaya gelirler. Halk, Kerem'in âşık olduğunu öğrenip ondan türkü okumasını ister. Kerem halka türkü okurken bu sırada Sofi de Keşiş'in Tiflis'e gittiğini öğrenir. Hemen Kerem ile yola koyulurlar.

Keşiş gence şehrinden kaçıp dolana dolana Tiflis'e gelir. Buranın hükümdarının yanına çıkarak olup bitenleri anlatır. Kızını bir Müslüman oğlundan kaçırdığını söyler. Gölgesinde yer edinmek istediğini hükümdara bildirir. Tiflis hükümdarı Keşişi yanına alır. Bu sırada Kerem ile Sofi de Tiflis'e ulaşırlar.

Bu arada Esli de hiç huzurlu değildir. Kerem için sürekli gözyaşı dökmektedir. Bir gün komşu kızları Esli'nin yanına gelip hep beraber seyre çıkacaklarını söylerler ve onu da davet ederler. Esli, kızları kırmaz ve Tavat Bağı'na kızlarla beraber gezmeye çıkar. O sıra Kerem de bağın yanından geçmektedir. Görür ki bir deste kız bağda eğlenip durmaktalar. Esli de kenarda oturmuş kızları izlemektedir. Kerem Esli'yi görünce dayanamayarak eline sazını alıp bir türkü okur. Esli Kerem'i görmez ancak sesinden, sözünden Kerem'in olduğunu anlayıp ağlamaya başlar. Kızlar apar topar Esli'yi evine geri götürürler. Sofi de Keşiş'i bulmak için oradan ayrılır. Keşiş ev alışverişi için pazara çıkmıştır. Sofi onu bulup bu iki âşığı birbirinden ayırmaması gerektiği yönünde telkinde bulunur. Keşiş, Sofi'yi birden karşısında görünce boğazı kurur. Sohbet ederler. Hilekâr Keşiş, Sofi'ye Esli'yi vereceğini bu kadar yolu Esli'nin aşkıyla gelen Kerem'i eli boş göndermenin doğru olmayacağını söyler. "Burada bir gece kalıp yarın memlekete dönüp düğün edelim." der. Sofi Keşiş'in hilesini anlamaz ve doğru Kerem'e haber götürür. Sofi, Kerem'i gördüğünde Kerem öylece yatmaktadır. Her ne yaptıysa Kerem'i uyandıramaz ve kendisi de uykuya düşer.

Keşiş evine dönünce apar topar her şeyi toplayarak acil yola çıkarlar. Bir çayın kenarında mola verirler. Çörek yemeye başlarlar. Ancak Esli hiçbir şey yemeden ağlayıp durur. O sırada bir bezirgân bunların yanından geçmektedir. Esli, bezirgâna bir türkü okuyarak Kerem'e selâm gönderir.

Kerem uykusundan uyanıp Sofi'yi de uyandırır. Sofi, Keşiş'in kızı verdiğini, artık barışmanın vakti geldiğini kereme söyler. Kerem bu söze pek inanmaz. Birlikte Keşiş'in evine doğru yola çıkarlar. Keşiş'in evine geldiklerinde onun çoktan Esli'yle birlikte Tiflis'ten kaçtığını öğrenirler.

Kerem'in yüreği gamla dolar ve Keşişin gittiği yöne doğru tekrar yola çıkarlar. Epey bir yol aldıktan sonra bir bezirgân kafilesine rastlarlar. Kerem burada bezirgân başıyla konuşur. Bezirgân başı Esli'nin sözlerini Kerem'e iletir. Tekrar yola koyulurlar. Sonunda bir dağın eteğine gelirler. Kerem, Sofi ye bu dağın Sultandağ'ı olduğunu bu dağın tepesinden dumanın hiç eksik olmadığını söyler. Dağa doğru hareket ederler. Bir zaman sonra sisten göz gözü görmez olunca yollarını kaybederler. Kerem alıp eline sazı dağdan onlara yol vermesini ister. O an dağın tepesi açılır ve her yer aydınlanır. Kerem ile Sofi yollarına devam ederler.

Yine yol boyunca rastladıkları obalara, çobanlara, kızlara Keşişin nereye gittiğini sorarlar. Yol boyunca Ballıca Obruğundan, Aksaka'dan, Sarı Yurt'tan, Göyçe'den, Kars'tan, Beyazıt'dan, Ardahan'dan, Nemrut Dağı'ndan Keşişin arkası sıra giderler, kimi görseler Esli'yi sorarlar. Kerem aklına ne zaman Esli gelse sazına sarılıp derdini döker.

Bir gün Kerem ile Sofi bir obaya gelirler. Herkes merakla bu iki kişinin hâlini sorar. Sofi olup biteni halka anlatır. Halk Kerem'in han oğlu olup da bir kızın ardından böyle perişan olmasını yadırgar. Kerem, sazıyla onlara cevabını verir. Herkes bu tip sözleri için pişman olur. Keşiş'in yerini söyleyeceklerini ancak Gürcistan'ın nasıl bir yer olduğunu Kerem'den anlatmasını isterler. Kerem sazıyla Gürcistan'ı anlatır. Keşişin evinin yerini öğrenir. Bu arada Keşiş kızını bu belâdan kurtarmanın yollarını aramaktadır. Bir çare düşünür. Kızını başka biriyle evlendirip ondan ve peşindeki Kerem'den kurtulmak ister. Esli'yi, Baş Keşiş'in oğluna vermeye karar verir.

Görücüler gelip Esli'yi ister ancak Esli ya Kerem'e varacağını ya da kara toprağa gireceğini söyler. Keşiş ve karısı Esli'yi ikna etmeye uğraşırlar. Kerem ile Sofi sabah erkenden Keşiş'in kapısına dayanırlar. Keşiş, kapıyı açıp Kerem'i karşısında görünce şaşırır. Sofi, tekrar Esli'yi Keşiş'ten ister. Keşiş, yine Esli'yi vermeyi kabul eder. Bu gece yanlarında kalmalarını sabahleyin düğünü yapacağını söyler. Keşiş bunun ardından koşa koşa Baş Keşiş'in yanına gelip akıl danışır. Baş Keşiş hemen buraları terk etmesini söyler.

Bu arada Esli, Kerem'in kapıda olduğunu öğrenir ve Kerem'i içeri alır. İki âşık hasretle birbirlerine sarılırlar. Esli babasının yine onu Kerem'e vermeyeceğini söylese de Kerem babasının belki bu sefer insafa gelmiş olabileceğini söyleyerek Esli'yi yatıştırır ve tekrar ayrılırlar.

Kara Keşiş, orada kalmaz apar topar yola çıkar.

Gece olunca Sofi ile Kerem huzursuz yatarlar. Keşiş ve karısı hemen hazırlanıp oradan da kaçar. Esli babasından korkusuna sesini çıkaramaz Kerem'i uyandıramaz. Sabah olup Kerem ile Sofi kalkıp bakınca Keşişin kaçmış olduğunu görürler. Kerem hüzünlenir ve tekrar Keşiş'in peşinden yollara düşer. Bir süre yol gittikten sonra bir yere gelirler. Bu yerin bir yanında kaya bir yanında meşe ve yanında akmakta olan bir çay vardır. Kerem sazıyla bu kayaya, suya ve meşeye Esli'den haber sorar. İleride gördüğü köprüye ve esen rüzgâra da sazıyla Esli'yı sorar. Rüzgâr, Esli'nin 3 gün önce buradan geçtiğini söyler tekrar yola çıkarlar. Gide gide bir obaya gelirler. Ancak buranın halkı konuksever bir halk değildir. Kerem ile Sofi'yi iyi karşılamazlar. O günde obada bir cenaze vardır. Kerem cenazeyi görünce ölen adamı yeren sözler söyler. Bir adam bunları duyarak Kerem'e yaklaşır. Adam mevtanın çok zengin olduğunu ama kimseye bir faydasının dokunmadığını cimri olduğunu söyler. Onun bunları nerden bildiğini sorar. Sofi adama Kerem'in Hak âşığı olduğunu ve her şeyi bildiğini söyleyerek o adama da Keşişin yerini sorar. Keşiş'in gün batımına doğru gittiğini öğrenerek yola çıkarlar.

Keşiş, nice obalar geçtikten sonra Kayseri'ye gelir. Kayseri Paşası Süleyman Paşa'nın huzuruna çıkarak olanları anlatır. Ona buraya yerleşmek istediğini söyleyerek bir ricada bulunur. Kerem adındaki bir âşığın kendilerini takip ettiğini eğer buraya gelirlerse, evlerinin yerinin gösterilmemesini ister. Paşa bu teklifi kabul ederek Kerem adında

bir âşık gelirse, hemen huzuruna getirilmesini ve kimsenin Keşiş'in evinin nerede olduğunu Kerem'e söylememesini emreder. Söyleyenin darağacına gönderileceğini söyler. O saatten sonra halk Kerem'in yolunu gözlemeye başladılar.

Bu sırada Kerem ile Sofi yoldadırlar ve kara kışa yakalanırlar. Sofi, çok dil dökse de Kerem'i yolundan geri döndüremez. Kerem bu yolda ölmeye razı olduğunu söyler. Yollarına devam ederler. Öyle bir an geldi ki kar, boran her yanlarını sarar artık mecalleri kalmamıştı oracığa yığılırlar. Tam bu sırada bir ulu atlı gelip onlara atın üzengisinden tutup gözlerini kapamalarını ister. Kerem ile Sofi gözlerini açıp kapayıncaya kadar kışın bitmiş olduğunu ve düzlük bir alana çıktıklarını görürler. Kerem anlar ki bu nurani kişilik Hızır'dır.

Kerem ile Sofi yollarına devam ederler. Yolda, yaralı bir ceylan görürler. Bu ceylanı avcı elinden kurtarıp onu iyileştirirler. Bir kabristanlığa gelirler. Orada bir taşın üstünde duran kuru kafayı görürler. Kerem, Sofi'ye bir gün kendilerinin de böyle olacağını söyleyip kuru kafayla konuşur. Kafa, konuşmanın sonrasında uçarak bir mezarın içine girer.

Tekrar yollara düşerler Erzurum dağlarına gelirler. Tekrar kara kışa yakalanırlar. Kar boylarını aşmaya başlasa da yollarından dönmezler. Sofi bitkin düşer ve Kerem Sofi'yi kucaklayarak bir taşın dibine getirir. Sofi, Kerem'in sazını alır, Erzurum'un soğuğuna bir türkü okur. En sonunda karı yarıp düzlüğe erişirler. Erzurum'a gelip oradan da ayrılırlar. Yolda yine bir kabristanlığa gelirler görürler ki bir güzel kız bir mezarın başında ağlıyor. Kerem, sazıyla kıza deyiş söyler. Kız, saçından 3 tel koparıp gönül sazı yaparak onlara bu mezarda yatanın nişanlısı olduğunu söyler. Kıza, Keşiş'in yerini sorarlar ancak bir cevap alamazlar.

Tekrar yollara düşerler. Kerem yolda birkaç kızın yolunu kesip Esli'yi sorar. Kızlardan Esli'nin Kayseri de olduğunu öğrenir. Kerem ile Sofi, Kayseri'ye gelirler.

Bu arada Keşiş, Paşa'yla dostluğunu pekiştirmiştir. Kerem'in Kayseri'ye kadar gelebileceğini tahmin etmemektedir. Esli de buranın kızlarıyla beraber kendi bağlarında dolaşmaktadır. Kerem bu bağın

kapısına gelir ve Esli'nin burada olduğunu anlar. Bir türkü okur. Esli, Kerem'i sazından sözünden tanır. Kızlar Kerem'i içeri alıp türkü okumasını isterler. Esli de Kerem'i tanımazlıktan gelir. Kerem türküsünü okuyunca kızlar çok beğenirler. Esli, bu sırada Kerem'e para vererek yırtık pırtık olan üzerine bir şey almasını söyler. Kızlar, gülüşmeye başlarlar. Kerem hem kızların gülüşmesine hem Esli'nin ona para vermesine üzülür ve sazıyla Esli'ye iki çift laf eder. Esli, bu sözlere dayanamaz ve oracığa düşüp bayılır. Kızlar apar topar Kerem'i dışarı çıkarırlar ve Kerem'e Esli'ye ne söylediğini sorarlar. Kerem cevap vermez.

Esli evine gider. Kerem pazara gider, Esli'nin verdiği para ile kendine güzel elbiseler alır ve Esli'nin bağına gider. Bağa varınca görür ki Esli'nin anası bağda oturmaktadır. Kadın Kerem'i görür. Kerem'i tanımaz ve ne istediğini sorar. Kerem çok iyi bilmektedir ki Esli'nin anası diş çekmeyi iyi bilir. Kadına dişinin ağrıdığını söyler. Kadın diş çekmeyi bildiğini söyleyip hangi dişinin ağrıdığını sorar. Kerem, azı dişini gösterir. Kadın kerpetenle Kerem'in dişine asılır. Kerem acıdan debelenmeye başlar. Kadın yardım için Esli'ye seslenir Esli gelip görür ki gelen Kerem'dir. Korkusundan sesini çıkaramaz. Anasının talimatıyla Kerem'in başını sıkıca tutup sinesine yaslar. Esli'nin anası dişe asılır ve dişi yerinden söker. Kerem'in ağzı kanla dolar. Kerem kadına yanlış dişi çektiğini söyleyip öbür dişini gösterir. Kadın, o dişi de çeker. Esli Kerem'e üzülüp ağlamaya başlar. Anası neden ağladığını sorunca oğlanın hâline acıdığını söyler. Kerem her diş çekiminde Esli'nin sinesine başını koyduğu için tüm dişlerini kadına çektirir. Kadın Kerem'in 32 dişini de çeker. Kerem hâlâ yanlış dişi çektin deyip öbür dişi göstermektedir. Kadın sinirlenir, 32 dişi çektiğini söyleyip çekecek dişin kalmadığını belirtir.

Kerem bir deyiş okur. Kadın oğlanın dişlerinin hepsini çektiğine pişman olur. Söz tamam olunca, Kerem'in tüm dişleri yerine gelir. Kadın o an Kerem'i tanır ve doğru Keşiş'e haber vermek için oradan ayrılır. Esli ile Kerem baş başa kalırlar. Birbirlerine sarılıp hasret giderirler. Esli, anasının olanları babasına yetiştireceğini bildiği için yakınmaya başlar. Esli babasının Süleyman Paşa'ya Kerem'i kötülediğini ona anlatmaya çalışır. Onu Paşa'nın adamlarının tutuklayacağını söyleyip kendisini Paşa'nın huzurunda savunmasını ister.

Kerem'e bir kâğıt yazıp verir. "Belki Paşa beni babamdan alıp sana verir." deyip Kerem'i yollar. Kerem dışarı çıkar çıkmaz Paşa'nın adamları onu yakalarlar ve döve döve Paşa'nın huzuruna çıkarırlar. Paşa, Kerem'in hemen zindana atılmasını ister. Kerem, söz isteyip sazıyla derdini anlatır. Esli'nin yazdığı kâğıdı Paşa'ya verir. Paşa insafa gelip Kerem'in serbest bırakılmasını söyler. Kerem, oradan ayrılır evine gelir.

Gece olur, ancak Kerem'i uyku tutmaz. Sofi'ye Esli'yi görmek istediğini söyler. Beraber Esli'nin evine giderler. Keşiş'in evinin damına çıkıp bacadan Esli'yi görürler. Tam bu sırada Paşa'nın adamları onları fark eder. Kerem ile Sofi hemen oradan kaçarlar. Bir harabeye gizlenirler. Paşa'nın adamları onları yakalayamaz. Bir zaman orada bekledikten sonra tekrar Keşiş'in evine giderler. Esli'nin bahçede olabileceğini söyleyip bahçeye girerler. Paşanın adamları onlara tuzak kurmuştur ikisini beraber yakalarlar ve Paşa'nın huzuruna çıkarırlar. Paşa, Kerem'e kızarak Esli'den vazgeçmesini onun Müslüman olduğunu Esli'nin hem Ermeni hem de Keşiş kızı olduğunu söyleyip başka bir kız almasını söyler. Bu sözler Kerem'e dokunur. Derdini sazıyla anlatır. Paşa tüm vezirlerini toplayıp bu konuyu değerlendirir. Kimse Kerem'in hâlini anlamaz.

Paşa'nın çok bilgili, görmüş geçirmiş bir veziri vardır. Bu vezir ikisini yanına çağırır ve onları dinler. Sofi, öne çıkıp olup biteni anlatır. Vezir, Kerem'in Hak âşığı olduğunu anlar. Bunu Paşa'ya söyler. Paşa Kerem'i sınaması için çok akıllı olan bacısı Hüsniye Hanım'ı çağırır ve her şeyi anlatır. Hüsniye Hanım bunun üzerine Kerem'i imtihan eder. Hüsniye Hanım birkaç kızı giydirip bahçeye salar. Bu kızların arasına Esli'yi de koyar. Kerem'i çağırıp Esli'nin nerde olduğunu sorar. Kerem Esli'nin nerede olduğunu bilir. Sonra kızları teker teker Kerem'in önünden geçirir. Kerem bu kızların isimlerini teker teker bilir. Hüsniye Hanım, Kerem'in Hak âşığı olduğuna inanır. Esli'nin Kerem'e verilmesi gerektiğini Paşa'ya söyler. Paşa da Kerem'i imtihana tabi tutar. Veziriyle beraber bir tabuta canlı adam koyarlar. Kerem'i çağırtıp bu adamın cenaze namazını kıldırmasını söylerler. Kerem'e ayan olur ve Kerem adamın canlı olduğunu söyler. Paşa Kerem'in Hak âşığı olduğuna inanır. Paşa, Keşişi çağırır ve Esli'yi Kerem'e vermesini

söyler. Keşiş kabul eder, ancak 40 gün süre ister. Paşa'nın yanındakiler Keşiş'in kaçmak istediğini söyleyip ona izin vermemesini isterler. Epey uğraştan sonra Keşiş'e 3 gün süre verilir. Keşiş Esli'yi alıp tekrar kaçar. Paşa adamlarını peşinden gönderse de onu bulamazlar.

O gece Keşiş yükü toplayıp Helep şehrine gider. Kerem de peşlerinden yollara düşer.

Keşiş, Halep'e gelip bir dostunun evine yerleşir. Dostu Keşiş'e, Esli'yi hemen başka birine vermesini söyler. Bunu öğrenen Esli gece gündüz ağlar ve Kerem'in yolunu gözler olur. Keşiş burada Esli'yi, ondan izin almadan olmadan birisine nişanlar.

Kerem ile Sofi Halep'e gelirler. Kerem bir bahçede kızlar görür. Kızların arasında Esli de vardır. Kerem sazıyla Esli'ye seslenir. Bu arada bahçenin sahibi Gülhan, Kerem'in sesini duyup yanına çağırtır. Kerem her şeyi anlatır. Gülhan, Kerem'e kızı isteyeceğini söyler. Gülhan bir kadın çağırtıp Esli'nin evine gönderir. Kadın Keşiş'in evine gidip Esli'yli konuşur. Esli'nin de Kerem'de gönlünün olduğunu öğrenir.

Bunun üzerine Esli ile Kerem'i bahçede bir araya getirirler. Esli, Kerem'e hemen buranın paşasının yanına çıkmasını ve her şeyi ona anlatmasını ister. Halep Paşası'nın çok adil biri olduğunu söyleyip doğru neyse onu yapacağına inandığını söyler. Tam bu sırada Paşa, Halep'te gezmektedir. Kerem ile Esli'yi görüp yanlarına gelir. Esli korkup kaçar. Paşa, ne olduğunu Kerem'e sorar. Kerem ağlamaklı olduğundan Paşa'ya her şeyi Sofi anlatır. Paşa o zaman bir divan kurdurur. Keşişi ve Esli'yi de çağırtır. Kıza Kerem'i isteyip istemediğini sorar. Esli, Kerem'i sevdiğini söyler. Paşa, Keşiş'e kızı neden vermediğini sorunca Keşiş Kerem'in Müslüman, kendilerinin Ermeni olduğunu ve Esli'nin de başkasıyla nişanlı olduğunu söyler.

Esli zorla nişanının yapıldığını, Kerem'den başkasına varmayacağını söyler. Sofi Kerem'in Hak âşığı olduğunu, Paşa'dan kızı Kerem'e vermesini ister. Paşa, Kerem'i imtihan eder. Kerem'in gözü bağlanır. Meclise kızlar getirilir. Kerem'in bunların kim olduğunu bilmesi istenir. Kerem gözü bağlı kızların hepsini bilir. Paşa Kerem'e inanıp kızın Kerem'e vermesini ister. Keşiş kabul etmez ama Paşa, Keşiş'i başını vurdurmakla tehdit edince kabul etmek zorunda kalır. Keşiş yine

Paşa'dan kendisine mühlet vermesini ister. Paşanın adamları Keşiş'in yine kaçacağını söyleyip izin vermemesini isterler. Uzun uğraşlar sonucu paşa üç gün mühlet verir.

Üç gün dolunca, düğün hazırlıkları yapılır. Ancak Keşiş çok hilekârdır. Esli'ye kırmızı bir elbise diktirir. Bu elbiseye efsunlar, büyüler yapar. Kızına bu elbisenin düğmelerini yalnızca Kerem'in açmasını söyleyerek tembihte bulunur yoksa hakkını helal etmeyeceğini söyler.

40 gün 40 gece düğün yapılır. Sonunda Kerem ile Esli evlenirler. Düğünün sonunda Kerem ile Esli odalarına çekilirler. Çok sevinçli bir şekilde birbirlerine sarılırlar. Kerem Esli'nın elbisesinin düğmelerini açmaya çalışır. Her ne kadar uğraşsa başarılı olmaz. Kerem bir düğmeyi çözerken diğer düğmeler tekrar kendiliğinden iliklenir. Kerem sonunda dayanamaz ve çok acı bir "Ahh!" çeker. Ağzından çıkan bir ateş canına düşer ve yanmaya başlar. Esli her ne kadar söndürmeye çalışsa da başarılı olamaz. Kerem yanarak kül olur.

Esli'nın feryadını duyanlar yanına koşarlar. Esli onları görünce saçından gönül sazı yapıp acısını anlatır. Kızlar paşaya haber vermek için oradan ayrılırlar. Bu sırada Keşiş de Kerem'in olacakları öğrenmesi için karısını gönderir. Karısı Esli'nin yanına gelir. Esli sazıyla anasına beddualar eder. Sonra saçını süpürge yapıp Kerem'in küllerini süpürmeye başlar. Küllerin arasından bir kıvılcım Esli'nın saçına düşer ve Esli de anasının gözleri önünde yanarak kül olur. Kadın koşarak gelip her şeyi Keşiş'e anlatır. Keşiş'in yüreğine bir korku düşer ve kaçma hazırlıkları yapmaya başlar.

Halep Paşası, olay yerine gelir ve iki âşığın kül olduğunu görür. Veziri bunun Keşiş'in oyunu olduğunu Keşiş'in hemen yakalanması emreder.

Keşiş ile karısı yakalanıp boyunları vurdurulur. Esli ile Kerem'in külleri de sandığa konulup bir kabristanlığa defnedilir. Kabristanlığın bir köşesine de Keşiş'in cesedi gömülür.

Rivayet edilir ki Esli ile Kerem'in mezarından iki kızıl gül bitermiş. Keşiş'in mezarından da bir kara tiken. Bu kara tiken kol atar ve bu kollardan biri de Kerem ile Esli'nın mezarı üstüne gelirmiş. Kızıl güllerin arasına girermiş. Sofi, her ne kadar bu tikenin kollarını gündüzleri budasa da bu tiken geceleri bir daha boy verirmiş.

Kerem ile Aslı hikâyesi, Horasan Türkmenleri tarafından da bilinip anlatılmaktadır. Hikâyenin 1943 ve 1965 iki baskısı yapılmıştır. Ayrıca 1973 yılında Alman bilim adamı Gerhard Doerfer tarafından Esfarayen'in Kalat köyünde Hedayatullah Azimiyan'dan derlenmiş bir metin bulunmaktadır. Bu metin Sultan Tulu tarafından Türkiye Türkçesine aktarılmıştır.

Hikâyenin konusu diğer anlatmalardakilerle müşterektir. Ancak bu eşmetinde diğerlerinden farklı olarak Aslı'yla bir türlü vuslata eremeyen ve yanıp kül olan Kerem kırk yıl mezarı başında ağlayıp dua eden Aslı ile Hz. Muhammed ve Hz. Ali duaları sonrası dirilmesi motifi görülür. Âşıklar vuslata erer. Aslı'nin ilk adı bu anlatmada Zöhre, babasının adı da Gara Melik'tir.

Diğer eşmetinlere göre bu hikâyenin şahıs tadrosu zayıftar. Ziyad, Mahmud-Kerem, Gara Melik, Zöhre-Aslı, Mahmud Şah, Hünkâr Padişah, Nergiz, Yaşlı Kadın, Hz. Muhammed, Hz. Ali gibi isimler karşımıza çıkar. Mekân olarak da Tebriz ve Rum eli görülür.

Hikâye Sultan Tulu tarafından şu şekilde özetlenmiştir:

> *"Tebriz şehrinde hüküm sürmekte olan Ziyad padişahın hiç oğlu olmamaktadır. Bunun üzerine vezirine danışır ve ona ne yapacağını sorar. O da onun İmam Rıza'nın kabrine gidip sığınmasını ve ona adak adarsa çocuğu olacağını söyler. Ziyad Han, vezirin dediklerini yerine getirir ve bir müddet sonra bir oğlu dünyaya gelir. Oğlanın adını Mahmud koyarlar. Mahmud ok atıcılıkta, ata binmede usta olur. Derken bir gün ava çıkar. Tarlanın izinden giderken yolu bir çar-bağa düşer. Burada Ermeni keşişi Gara Melik'in kızı Zöhre'yi görür ve her ikisi birbirine âşık olurlar. Sevgililer önce nişanlanırlar, fakat kısa bir süre sonra Gara Melik evini eşiğini toplayıp Ermeni iline doğru yola çıkar. Kerem onların izini takip eder. Yolda Gara Melik ona birçok engeller çıkartır, fakat Kerem iyiliksever insanların yardımı ile bütün bunların üstesinden gelir. Gara Melik kızını Kerem'den ayırmak için onu Mahmud Şah ile evlendirmek ister. Bunu öğrenen Kerem tanınmadan düğün şenliğine katılıp kızların arasına girer. Derdini sazı ve sözüyle anlam. Kerem'in türkülerini işitenler ona hayran kalırlar. Onun bu hünerini padişaha bildirip düğün meclisine getirirler. Kerem sazıyla Mahmud Şah'a sevgilisini elinden aldığını söyler. Mahmud Şah bunun*

üzerine Aslı'yı almaktan vazgeçip düğünü Kerem'in adına yaptırır. Bunu öğrenen Gara Melik kızını alıp yeniden kaçar. Kerem de onların izine düşer.

Gara Melik Rum eline gelir. Buranın padişahının adı Hünkâr Padişah'tır Kerem buraya varınca, yaşlı bir kadın aracılığıyla Aslı ile buluşur. Derken Gara Meliğ'in karısı rüyasında Kerem'in geldiğini görür ve onu öldürtmek ister fakat Aslı bunu öğrenir ve ona mâni olur. Hünkâr Padişahın Nergiz adında bir kızı vardır. Yine yaşlı kadın Kerem'e kadın elbiseleri giydirir ve onu Meryem'e halasının kızı olarak tanıtır, daha sonra Meryem'den izin alır ve sevgililerin buluşmasını sağlar. Kısa bir süre sonra Kerem, Aslı'yı yine görmek isteyecektir. Yaşlı kadın onun başını tanınmayacak şekilde sararak, dişlerini çektirme bahanesiyle Meryem'e götürür. Onun Kerem olduğu anlaşılınca, Meryem'le Gara Melik onu Hünkar'a ihbar edip yakalatırlar. Kerem'i cellatlar öldürecektir, fakat o bir şiir okuyarak gökten uçan turnaları yere indirtir, böylece Hünkara bir hak âşığı olduğunu ispatlamış olur. Padişah bunun üzerine sevgilileri birbiriyle evlendirir. Diğer yandan Aslı'nın annesi düğün elbisesinin düğmelerine büyü yaptırmıştır. Kerem düğün gecesi düğmeleri açmak isteyince alev alıp yanmaya başlar ve sonunda kül olur.

Padişah, Kerem adına bir türbe yaptırır. Aslı, Kerem'in kabri başında kırk yıl bekler, sonunda yaşlanır ve gözleri kör olur. Daha sonra Allah'a yalvararak ya canını almasını ya da sevgilisini ona geri vermesini ister. Allah, Aslı'nın bu dileğini Cebrail yoluyla Hz. Muhammed ve Hz. Ali'ye duyurur. Onlar gelirler ve Kerem'in kabri başında dua ederler. Derken Kerem, Allah'ın kudretiyle aksırır ve yerinden kalkar, yeniden canlanarak dirilir. Gözleri kör olan Aslı, peygambere niyaz edip eteğini öper. Dua ederler, onun da gözleri yeniden görür ve her ikisi gençleşirler. Hünkâr Padişah bunları büyük bir tantana ile yola salar ve Tebriz'e getirir. Kerem'in babası kırk gün sonra ölür ve yerine kendisi geçer. Böylece sevgililer muratlarına kavuşurlar."

Kaynakça:

Abdullayev, Behlül, *Azerbaycan Edebiyatı İncileri*, Bakı, 1987, s. 463-568.

Ahunov, Ehliman, *Esli ve Kerem,* Bakü, 196o.

Ahunov, Ehliman, *Azerbaycan Halg Dastanları,* Azerbaycan Dövlet Neşriyatı, Bakü, 1961.

Aktütün, Filiz, *Azerbaycan Âşıklık Geleneğindeki Kerem ile Aslı Destanı Üzerine Bir İnceleme,* Adapazarı, 2008. (Sakarya Üniversitesi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Arsal, Suat Salih, *Âşık Kerem,* İstanbul, 1930.

Âşık Hüseyin Saî, *Esli ve Kerem* (Ayrıca *Vanlı Göyçek, Şâî Hanım, Şair Cuma* kayıtlı), Tebriz, 1380, 134 s.

Âşık Kerem ile Aslı Han, İstanbul Maarif Kitaphanesi, İstanbul, 1968.

Atalay, Besim, *Âşık Kerem,* 1930.

Babahanlı, Gülbeniz, *Azerbaycan'ın Gayri-Maddi Medeniyyet Abideleri ve Ertoğrul Cavid,* C. 6, Bakı, 2011, s. 157-207.

Babahanlı, Gülbeniz, *Azerbaycan'ın Gayri-Maddi Medeniyyet Abideleri ve Ertoğrul Cavid,* C. 8, Bakı, 2011, s. 117-213.

Bahar, İlhan, *Kerem ile Aslı,* Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2011.

Başgöz, İlhan, *Türkülü Aşk Hikâyeleri,* Pan Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 243-248.

Batu, Selahattin, *Kerem ile* Aslı, İstanbul, 1944.

Büyükbektaş, İsmail, *Âşık Kerem ile Aslı Han,* Can Yayınları, İstanbul, 1998.

Divanı Kerem (Kenarında *Asuman ile Zeycan, Arzu ile Kamber*), Taşbaskı, [İstanbul], Tarihsiz.

Durdıyeva, Amangül, *Aslı-Kerem Halk Dessanı,* Aşgabet, 1965.

Duymaz, Ali, *Kerem ile Aslı Hikâyesi Üzerinde Mukayeseli bir Araştırma,* Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001.

Elçin, Şükrü, *Kerem ile* Aslı *Hikâyesi,* Milli Eğitim Basım Evi, Ankara, 1949.

Güzel, Orhan, *Kerem ile Aslı*, Papatya Yayınları, İstanbul, 2004.

Hikâye-yi Âşık Kerem ile Aslı Hanım (Ermeni Harfli), Asadoryan Matbaası, İstanbul, 1925, 158 s.

Hikâye-yi Kerem Han, [İstanbul], H. 1266 (m. 1849).

Karrıev, B. A., *Aslı Kerem Folklor Dessanı,* Aşgabat, 1943.

Kemalettin Şükrü, *Kerem ile Aslı,* İstanbul, 1930.

Kerem ile Aslı, Ahmet İhsan Matbaası, İstanbul, R. 1335 (M. 1919).

Koca, Osman, *Kerem ile Aslı,* Beyan Yayınları, İstanbul, 2006.

Korgunal, Muharrem Zeki, *Kerem ile Aslı,* İstanbul, 1931.

Korkmaz, Kürşat Mehmet, *Barak Yöresinde Hikâyeli Türkü Geleneği Üzerine Bir İnceleme,* Ankara, 1995, s. 116-122, (Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksetk Lisans Tezi).

Kunoş, Ignacz, *Türk Halk Edebiyatı Örnekleri (Oszmán-török népköltési gyüjtemény).* Budapeşte, 1907.

Mollov, Rıza, *Kerem ile Aslı,* Sofya, 1956.

Naci Kasım, *Âşık Kerem ile Aslı Han,* İstanbul Maarif Kitaphanesi, İstanbul, 1967.

Öztürk, İsa, *Kerem ile Aslı,* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017.

Rado, Şevket, *Kerem ile Aslı,* Doğan Kardeş Yayınları, İstanbul, 1972.

Rıza Zaki Bey, *Kerem ve Esli,* Elekberov,(Naşiri: M. Eyyüb Eli), Bakı, 1913, 262 s.

Salahov, Tagı, *Esli ve Kerem DastanınınTedgigi Tarihinden,* Bakı, 1966.

Sayılov, Kalip-Ağaverdi Halil, *Azerbaycan Folkloru Külliyatı*, Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası Folklor İnstitutu Yayını, C. 29, s. 167-178.

Toprak, Meryem, *Kerem Divanı adlı Eserin Latin Alfabesine Aktarılması,* Kastamonu, 2019, (Kastamonu Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Basılmamış Lisans Tezi).

Tuğrul, Mehmet, Hikâyet-i Kerem Han", *Ankara Üniversitesi DTCF Dergisi*, S. 3, Ankara, 1944, s. 439-449.

Tulu, Sultan, *Aslı-Kerem Hikâyesinin Türkmence Varyantı,* Ürün Yayınları, Ankara, 2005.

Türkmen, Fikret - Mustafa Cemiloğlu, *Âşık Şevki Halıcı'dan Derlenen Halk Hikâyeleri,* Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara2009, s. 488-525.

Yurdatap, Selami Münir, *Tam Kerem ile Aslı Resimli Büyük Halk Hikâyesi,* Şenyıldız Yayınevi, İstanbul, 1976.

KEREM'İN ERZİNCAN BAĞLARI

Kerem ile Aslı Hikâyesinde geçen bir bölümün hikâyesidir. Literatürümüzde "Erzincan Bağları" olarak bilinmektedir. Âşık Şeref Taşlıova'dan derlenen bir metin Türk Dil Kurumu Yayınları arasında çıkan *Âşık Şeref Taşlıova'dan Derlenen Halk Hikâyeleri* adlı kitapta kaydedilmiştir.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Gence'de, Ziyad Han adında bir han ve Kara Melik isminde gayrimüslim bir hazinedarı vardır.

Ziyad Han'ın çocuğu olmamaktadır. Bir gün Kara Melik ile bahçede gezerken öldükten sonra bu kadar malı kime bırakacağını düşünür ve Allah'a çocuk vermesi için dua eder. Ziyad Han, bahçeden bir elma koparır ve ikiye böler. Elmanın yarısını Kara Melik'e verip yemesini söyler. Ziyad Han, Eğer farklı cinsiyette çocukları olursa, birbiriyle evlendirmeleri hususunda beşikkertme yaparlar.

Hanımları hamile kalır. Aradan dokuz ay, dokuz gün geçer. Ziyad Han'ın bir oğlu, Kara Melik'in bir kızı olur. Ancak Kara Melik'in içerisine bir kara leke düşer. Kızını verirse, Müslüman olması gerektiğini, kendisinin ise bir Hıristiyan olduğunu düşünür. Karısı bunun çözümünün kolay olduğunu, doğacak çocuğun yerine bir ölü çocuk bulup koyabileceklerini daha sonra da memleketi terk edebileceklerini söyler. Karısının söyledikleri Kara Melik'in aklına yatar. Doğum olduktan sonra çocuklarının öldüğünü söylerler. Ziyad Han, hazinelerinden düşen payı Kara Melik'e verir. Kara Melik, karısı ve kızı ile Gence'den ayrılır ve Iğdır'da Kara Koyunlu denilen yere yerleşir.

Ziyad Han, oğluna Ahmedi Mirza adını koyar. Oğlunu derin âlimlerin yanında okutur. Seneler geçer, Ahmedi Mirza büyür. Sıra silah eğitimine gelir. Ziyad Han, en iyi yiğitlerini oğlunu iyi bir cengâver olarak yetiştirmeleri için vazifelendirir. İlerleyen zaman içerisinde Ahmedi Mirza, hem iyi bir âlim hem de iyi bir cengâver olur.

Ahmedi Mirza'nın Sofu isminde çok iyi bir arkadaşı vardır. Bir gün Sofu ile gezmeye çıkar. İki arkadaş Gence'den ayrılırlar. Günlerce giderek Kara Koyunlu'ya varırlar. Kara Melik'in yaptırmış olduğu bahçenin önüne dünyalar güzeli Kara Sultan'ı görürler. Ahmedi Mirza, hemen bahçeden içeri girerek ona kendisinin Ziyad Han'ın oğlu olduğunu söyler ve kendisinin kimlerden olduğunu sorar. O sırada Kara Melik de bahçede bunarı izlemektedir. Ahmed Mirza elini uzatır. Bu sırada Kara Sultan; "Yiğit kerem eyle, babam karşıdadır!" der. Bu konuşmanın üzerine Ahmed Mirza'nın adı Kerem, Kara Sultan'ın Aslı olur.

Kerem ile Aslı'nın ayrılmaları kolay olmaz. Kerem ile Sofu atlarına binip ve oradan ayrılıp Gence'ye gelirler.

Kara Koyunlu'da durulmayacağını düşünen Kara Melik, adamlarına toplanmaları için emir verir ve oradan ayrılır.

Kerem, olanları annesine anlatır. Annesi, Kerem'e üzülmemesini, babasının şan sahibi olduğunu, gidip kızı isteteceğini söyler ve Ziyad Han'ın yanına giderek olanları kendisine aktarır.

Babası Ziyad Han derhâl adamlarını Kara Koyunlu'ya gönderir. Ancak oraya gidenler Kara Melik'i bulamazlar. Gelip Ziyad Han'a Kara Melik'in yaşadığı yeri terk ettiğini ve kızın da öz kızı olduğunu söylerler.

Kara Melik sırasıyla Kars'a, Erzurum'a ve Erzincan'a gider. Erzincan'da kızı için Rıza Paşa'dan güzel bir bahçe alır.

Kerem, arkadaşı Sofu'ya Aslı'yı arayıp bulacağını söyler. Birlikte Gence'yi terk ederler. Günlerce yol giderler. Hasankale'de Kerem Mağarası'nda kalırlar. Daha sonra tekrar yola çıkarlar. Kerem, Tepesi Delik isminde bir adama Aslı'yı sorar. Adam Erzurum'a gittiklerini oradan sonrasını bilmediğini söyler. Kerem ile Sofu Erzurum'a giderler. Orda Aslı'yı ararlar. Orada da Aslı'nın Erzincan'a gittiklerini öğrenirler.

Tekrar yola koyulurlar. Kerem, Erzincan'da vasıl olunca Rıza Paşa'nın konağına gider. Rıza Paşa, Kerem'e derdini sorar. O da meramını saz ile anlatır. Rıza Paşa Kerem'in Ziyad Han'ın oğlu olduğunu öğrenince, kızı Zeycan'ı Kerem'e vermeyi düşünür. İçeri Zeycan Hanım girer. Kerem tekrar sazı eline alır. Söz tamama erer. Zeycan Hanım, Kerem'e dünya ahret bacısı olduğunu ve Aslı'yı görmesine yardım edeceğini söyler.

Zeycan Hanım, ertesi gün Kerem ile Aslı'yı bahçede buluşturur. Zeycan Hanım, Kerem'i Aslı'ya bahçenin bahçıvanı olarak tanıtır. Ancak Aslı, onu küçük görür.

Zeycan Hanım, Kerem'in Aslı'nın elinden hiç olmazsa bir su içmesini ister. Kerem, Aslı'dan su ister, fakat Aslı suyu vermez ve elindeki bardağı havuza atar. Kerem çok üzülür, alır sazı eline ve başlar Aslı ile söyleşmeye. Zeycan Hanım Aslı'ya, inandığı dinin aşkına Kerem'e su vermesini istemesi üzerine Aslı, Kerem'e su verir.

Kerem, ağlayarak bahçeden ayrılır. Herkes onun hâline üzülür. Zeycan Hanım, Kerem'in bu hâline dayanamaz ve babasının yanına giderler. Rıza Paşa, elçi gönderip Aslı ile Kerem'i evlendirmek ister. Ancak Kara Melik olanları duyar ve gece adamlarına emir verir çadırları söktürür ve alelacele Erzincan'ı terk eder.

Kaynakça:

Türkmen, Fikret, *Aşık Şeref Taşlıova'dan Derlenen Halk Hikâyeleri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2008, s. 207-226.

KERİM VE SÜSEN

Azerbaycan'da ve Tebriz'de anlatılan aşk hikâyelerindendir. İlk derleme Kobustan'ın Nabur köyünden olan Âşık Hanış Zahidov tarafından yapılmıştır. Zahidov bu derlemeyi 1956 yılında Şirvanlı Âşık Soltanmurad Kubatov'dan yapmıştır.

Hikâye aşk konulu olup manzum ve mensur yapıya sahiptir.

Aynı hikâye İran'da yaşayan Güney Azerbaycan Türkleri tarafından da anlatılmaktadır. Hikâye metni Âşık Hüseyin Sa'î tarafından Tebriz'de

yayımlanan Âşık Dastanları adlı kitapta yer almaktadır. Kitapta toplam 4 hikâye kayıtlı olup başlıcası şunlardır:

Şah İsmail ve Gül'izar Destanı (s. 1-38)

Ali ve Rai'î Destanı (s. 39-75)

Gergerli Mehemmed ve Mahpare Hanım Destanı (s. 76-93)

Ululu Kerim ve Süsen Hanım Destanı (s. 94-111)

Hikâyenin özeti şöyledir:

Ordubad ilinde Kerim adında bir oğlu olan Kasım adlı oldukça zengin bir şahıs vardır. Kerim'in ticarete karşı hiç ilgisi yoktur. Kasım oğlunu karşısına alıp yaşıtlarının ticaretle meşgul olduğu halde onun boş boş gezdiğini, hiçbir sanattan anlamadığını, kendini hiç düşünmediğini söyler. Ancak Kerim, söylenenleri umursamaz, babasının lafları bir kulağından girer öteki kulağından çıkar.

Kasım, Kerim'i eğitim için bir hocanın yanına verir. Kerim'in derse ilgisi yoktur. Hoca "elif" der Kerem "elkif", hoca "sin" der Kerem "sicim". Hoca öfkelenip onu kovar.

Kerim eve döner. Babasının altınlarını fakir fukaraya dağıtmaya başlar. Kasım günün birinde sandığı açıp bakar ki altınlarının yarısı yoktur. Karısını dövmeye başlar. Karısı, almadığına dair yeminler eder. Kadın gece uyumaz, o sırada oğlunun sandıktan altı aldığını görür. Bunu kocasına bildirir. Kasım bu defa oğlunun döver. Ertesi gün oğlunu bir demircinin yanına çırak verir. Kerim orada da durmaz. Kasım bu defa oğlunu bahçesinde çalıştırır. Kerim bahçe işini sever ve babasının bahçesini ekip biçmeye başlar. Uğraşa uğraşa dillere destan bir bahçe yapar. Behçesinde her türlü meyve her türlü gül yetiştirir.

Kapanlı Melik'in güzeller güzeli Süsen Hanım adında bir kızı vardır. Süsen Hanım her yıl İsfahan'a amcasının yanına gider. İsfahan'dan Kapan'a dönerken Kerim'in yaptığı bahçenin önünden geçer. Methini çok duyduğu bahçeyi görmek ister. Cariyesi ile birlikte bahçeye girer. Bir ağacın altında yakışıklı bir delikanlının yatmakta olduğunu görür. Bu, Kerim'dir. Süsen, Kerim'e âşık olur. Uyumakta olan Kerim'e deyiş söyler, aşkını dile getirir. Bu sırada Kerim uyanır ki Karşısında siyah saçlı, kara gözlü, ince belli bir kız görür ve ona âşık olur. Yanındaki

adamlardan çekindiği için Kerem'in yanında fazla duramaz. Bir kâğıda "Kapanlı Melik'in kızı Süsen'im; istersen beni gelip al." yazıp Kerem'e verir ve oradan ayrılır.

Kerim, pazara gidip bir sazcı dükkânına gider. Sazcı, Kerim'e deyiş söyletir ve söyledikleri hoşa gidince sazın parasını almaz.

Kerim, annesine bir deyişle durumunu anlatır ve onun iznini alıp Kapan'a doğru yola çıkar. Babası durumu öğrenince atına atlayıp yola çıkar. Çok sürmeden Kerim'e ulaşır. Kerim, Kapan'a Melik Şah'ın kızı Süsen'i almaya gittiğini söyler. Babası karşı çıkar ve yolundan döndürmeye çalışır. Kerim hile düşünür. Babasına Yoruldum, atına binmeme izin ver onunla gideyim." der. Babası izin verir. Ata binen Kerim, atı kamçılar. Babası telaşlansa da bir şey yapamaz. Kerimkısa zamanda gözden uzaklaşır.

Kapan iline ulaşan Kerim, çarşıyı pazarı dolaşır, bir kervansaraya atını çeker. Yolcuları misafir etmeyi seven Şeref Han, adamını gönderip Kerim'i oradan aldırır, sarayında misafir eder. Ona kim olduğunu, nereden gelip nereye gittiğini, sorar. Şeref Han, oğlanın anlattıklarını duyunca "Bu sevdadan vazgeç. Süsen Hanım'ın babası Ermeni'dir. Melik Şah, sana kızını vermez." der.

Beri taraftan Süsen Hanım, Şeref Han'a bir âşığın misafir olduğunu duyar. Saraya gelen Cangül başörtüsünü pencereden atıp kaçar. Başörtüsünü gören Şeref Han huylanır. Kerim, pencereden baktığında başı açık bir kızın kaçtığını görür.

Süsen, Cangül'ün yolunu gözler bakar ki gelir ama başına örtüsü olmadığı için sinirlenir. Cangül başörtüsünü rüzgârın savurduğunu söyler ama Süsen Hanım inanmaz. Cangül'e sabaha kadar süre verir, eğer o vakte kadar başörtüsünü getirmezse canını alacağını söyler. Cangül'ün içine korku düşer, gece vakti Şeref hanın yanına gider. Şeref Han'a durumu anlatır, ondan Kerim'i kendine vermesini ister. Şeref Han, Cangül'den çekinir. Hem Süsen Hanım'ın cariyesidir hem de Melik'in söz götürüp getirenidir. Çaresiz Kerim'i verir.

Cangül, Kerem'i saraya götürür, yatağını serer, kendi odasına gelir. Kötü bir rüya görüp Kerim'in yanına gelir, "Benimle yatar mısın?" Kerim, reddeder. Bunu üzerine Kerim'i tehdit eder. Kerim, ondan çekinir ve onunla yatmayı kabul eder.

Süsen ise sabaha kadar uyumaz. Adam gönderip Cangül'ü çağırtır. Cangül'ün bunlardan haberi vardır. Hemen Kerem'i bahçeye götürür. Süsen, bahçeye çıktığında Kerim'i görür.

Kerim'e, eğer onunla evlenmek istiyorsa, babasının şartlarını kabul etmesini gerektiğini söyler. Babasının şartları karşılaşma sonrası otuz dokuz âşığı ve en sonunda da Süsen'i bağlamasıdır. Kerem ona korkmasına gerek olmadığını otuz dokuz değil yüz otuz dokuz âşığı bağlayacağını söyler.

Âşık Kerim, Şeref Han'ın evine gidip, gece Melik Han'a bir kâğıt yazar. Kâğıdı, Şeref Han'a verir. Şeref Han ne etse ne dese de onu bu fikrinden vazgeçiremez. Kâğıdı Melik Han'a gönderirler. Melik Han kâğıdı okur. Ve halkı kızıl gül bahçesine toplar. Otuz dokuz âşık ile Susan Hanım meydana gelir. Karşılaşmalar başlar. Âşık Kerim sazı ile otuz dokuz âşığı bağlar. Melik Şah'ın önüne dayanır. Melik Şah, Süsen Hanım'a işaret eder meydana çıkmasını ister. Süsen gönülsüz bir şekilde Kerem ile atışır. Kerem söylerken Melik Han Melik'in yakalanmasını emreder. Süsen Hanım babasına; "Onun cezasını ben vereyim." Der. Han kabul eder. Süsen Hanım Âşık Kerem'i çatıya salar.

Bir gün sabah vakti Süsen Hanım elini yüzünü yıkamak için dışarı çıkar. Kerim, pencereden Süsen hanımı görür. Süsen Hanım onun yanına gelir. Babasının onu kendisine vermeyeceğini, ondan vazgeçmesini söyler, ama Kerim onu almakta kararlıdır.

Şeref Han, Melik Han'a kâğıt yazar ve Kerim ile Süsen'in karşılaşmayı tamamlamalarını belirtir. Melik Han ertesi gün bahçeyi hazırlatır. Halk toplanır. Bunlar birbirlerini bir-iki zorlarlar. Kerem'in sözlerine Süsen cevap vermez. Melik Han, Kerem'in zindana atılmasını ister ama orada bulunanlar buna engel olur. Sonunda Melik Han çaresiz kalır. Sonunda Kerim'in on yıl domuz bakması hâlinde kızını ona vereceğini söyler.

Süsen bakar ki babası onu Kerim'e vermez. En sonunda kaçmaya karar verirler ve kaçarlar. Melik Han, kızının kaçtığı haberini alınca arkalarına adam salar ama onları bulamaz.

Kerim, Süsen'i İsfahan'a getirir. Yedi gün yedi gece düğün edip muratlarına ererler.

Kaynakça:

Ahundov, Ehliman, *Azerbaycan Halg Dastanları II,* Azerbaycan Dövlet Neşriyyatı, Bakı, 1961, s. 199-215.

Hüseyin Sai, *Aşık Dastanları-Şah İsmail,* Tebriz, Tarihsiz, s. 94-111.

Sayılov, Kalip-Ağaverdi Halil, *Azerbaycan Folkloru Külliyatı*, Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası Folklor İnstitutu Yayını C. 29, Bakı, 2011, s. 41-59.

KERİMAN-I DİLÎR

Kusûrî (1779-, XVIII. yüzyılın önde gelen şairlerindendir. Darendeli veya Sivaslı olduğu üzerine şüpheler vardır. Mezarı, Sivas'ın Altınyayla ilçesine bağlı Güzeloğlun köyündedir.

Otuzbeş yıl kadar Maraş, Çorum, Antep, Urfa, Musul, Gazze, Yafa, Keskin,Çulhalı, Gazi Beg, Kaleköy, Çongar, Şarkışla, Ortaköy, Sorsavuş, Elbeğli, Kızılcaşar, Küplü, Güzeloğlan, Gümüşdiğin vb. yerlerde kalmıştır. Halvetî tarikatinden olup Şeyhi Ahmet Suzi (1751-1827)'dir.

Âşık Ruhsatî'nin ustası olduğu söylenir. Onun haricinde oğlu Şürbî ile Darendeli Remzi de etkisinde kalmıştır. Şiirleri Darende, Gürün, Kangal ve Şarkışla'nın köylerinde yaygın olarak bilinir.

Asıl adı "Haza Kitab-ı Kıssa-ı Kerīmān-ı Dilīr Min Te'lif-i Ömerül Kusūri" olan eserin yegâne nüshası Doğan Kaya'nın hususi kitaplığındadır. Son sayfadaki ketebe kaydından H. 1241 (M. 1825) tarihi kayıtlıdır. Hikâye kaside şeklindedir, ancak kimi yerlerinde aruzun muhtelif bahirleriyle yazılmış gazel tarzında şiirler de bulunmaktadır. Eser, Besmele manzumesinden ve kısa bir peygamber vasfına dair manzumeden sonra, 39 beyit tutan, "Min Sebeb-i Te'lif Bi-kitab-ı Manzum-ra" bölümü yer alır. Toplam 11 babdır.

Toplam 5772 oluşan destanda aruzun; *(Fâ i lâ tün / Fâ i lâ tün / Fâ i lâ tün / Fâ i lün), (Me fâ i lün / Me fâ i lün / Me fâ i lün / Me fâ i lün), (Me fâ i lün / Me fâ i lün / Fâ i lün), (Me fâ i lün / Fe i lâ tün / Fe i lün)* kullanılmıştır.

Destan;

Bede'tü bismi ramāni'r-rahîme
Senâ ü hamd ü şükri'l-lah kadîme

Müzeyyen eylediñ kevn ü mekânı
Danışmadan sivâ hiçbir hakîme

Kamu eşyâ ki sun'ın san'atıdır
Bu hikmetler yaraşur sen kerime

başlayıp

Kurtuluş bulam dirsen halâvet
Muhammed ruhına virgil salavât

……. dir isen sen halâvet
Resûl'i aşkına çok vir salavât

Anlamadan zuhûr itdi umurı
Bihamdillâh tamām itdi KUSÛRÎ

beyitleriyle sona erer.

Keriman-ı Dilir, kahramanlar yönünden çok zengindir. Öne çıkan kahramanların bazıları şunlardır: *Rüstem-i Sahip Kıran, Nerm-i Sânı, Keriman-ı Dilir, Handan Şah, Sünbad Şah, Hamran, Semek Ayar, Küh, Anter-i Haver, Gazban-ı Haver, Erdebil-i Haver, Pir-i Sabur, Gül-Efruz, Semendün Nerre, Genç Şah, Kabt Şah, Bedi-ül Cemal, Serv-i Semin, Rahne, Emlak, Kantuş Şah, Mersüm Şah, Huri'l Ayn, Nizab Nercüvan, Nizel Şah, Kanatur, Haykal, Meysere Şah, Mah-ı Münir, Zal Devvar, Tahmuz, Hümayun, Adnan Şah, Hub Devran, Şabur Şah, Akvam Cazu, Şetat, Zulam İfrit, Şahmaran, Karun Cazu, Cabur Cazu, Hünab Hınzır.*

Destan motifler yönünden de oldukça zengindir. Bunlardan en fazla *at, savaş, savaş aletleri, rüya, sihir, mucize, din değiştirme* motifi; masal motifleri olarak da *dev, peri* ve *Kafdağı* motifi yer almaktadır.

Eser üzerine yüksek lisans tezi hazırlayan Necla Başcıl, hikâyeyi şöyle özetlemiştir:

1. Gaza-i Heyhat

Nerm-i Sani, Kuh-ı Abad ilini alarak orada taht kurmuştur. Buruda üç yıl kalır. Bir gün beylerine ata-dede ili olan Yaz vilâyetine ziyarete gitmek istediğini söyler.Gitmeden önce oğlu Keriman-ı Dilir'i Handan Şah'a baş kumandan olarak bırakır.Ayrıca Keriman'a Süleman'ın hazinesinden tılsımlı bir zırh, bir kılıç ve birde at at verir. Keriman, Handan Şah ile 3 yıl orada kalır.Günlerini işret alemleriyle geçirmektedirler.

Bir gün Keriman azm-i sefer eyleyerek dünyadaki gariplikleri öğrenelim der. Yerine de Semendün Anka'yı bırakarak 10.000 askerle şark tarafındaki Heyhat Sahrası'na doğru yola çıkarlar. Ordusunda Haver beylerinden Gaskubad, Anter ve Sencam gibi güçlü pehlivanlar da vardır.

Kırk gün yol gittikten sonra lale renkli cennet misali bir diyara gelirler. Burası Sünbad Şah'ın hükmetteği bir yerdir. Sünbad Şah'ın çobanları koyunların götürmektedirler. Keriman'ı gören çobanlar onu taşa tutarlar. Keriman ise kılıcını çekip çobanların kimini öldürür, kimini esir eder. Çobanların kethüdası Hamran Keriman'a saldırır. İkisi arasında geçen çetin bir mücadeleder sonra Keriman, Hamran'ı esir alır. Hamran daha sonra Müslüman olur ve Keriman 'ın saflarına katılır. Keriman, esir aldığı Sünbad Şah'ın çobanlarını serbest bırakır ve padişahlarına haber iletmelerini ister. Sünbad Şah'ın 200.000 askeri vardır. Keriman, düşmanın ne fikirde olduğunu öğrenmek için bir ayarın olmasını diler. O sırada bir piyade görünür. Bu, İran'daki hocasından Keriman-ı Dilir'in üstün vasıflarını öğrenerek ona ram olmak isteyen Semek Ayyar'dır. Semek Ayyar, Sünbad Şah'ın baş pehlivanı Kühtan ile dağ yolunda 200.000 askerle geleceğini öğrenir ve Keriman'a haber verir. İki ordu karşılaşarak birbirlerinden karşılıklı er isterler. Keriman'ın pehlivanları 15 esir alır. Ertesi gün Anter ile Kühtan karşılaşır, Anter esir olur. Ardından Erdebil ve Gazban-ı Haver yenilip esir olur. Nihayetinde Keriman ile Kühtan karşılaşır. Kühtan mağlup olacağı sıra iki ordu birbirine girer. Akşama kadar savaşırlar. Akşam olunca iki ordu yerlerine döner. Semek Ayyar kılık değiştirerek düşman ordusu tarafına geçer. Kendi esirlerini serbest bıraktıktan sonra düşmanının düşüncelerini öğrenir. Kühtan, Keriman'ı öğmektedir.

Ertesi gün Hamran ve Gümran karşılaşırlar. Hamran iman kuvveti ile galip gelmiştir.

Daha sonra, Kühtan meydana gelerek er ister. Karşısına Keriman çıkar. Bir süre savaştıktan sonra kemer cengine girişirler. Kühtan Keriman'ı yerinden kımıldatamaz. Keriman ise "Ya Allah" diyerek bir hamlede Kühtan'ı havaya kaldırır.

Onu yere vurarak üstüne oturur. Kühtan ve askerlerinin yarısı güneşe tapmayı bırakarak Müslüman olurlar. Askerlerinin diğer yarısı ise Sünbad Şah'a vararak olanı biteni haber verir.

2. Gaza-i Sünbad Şah ve Kühtan

Sünbad Şah'a Kühtan'ın mağlup olup Müslümanlığı kabul ettiğini söylerler. Bu duruma oldukça sinirlenen Sünbad Şah vezirinin tavsiyesiyle kızını vereceğini vaat ederek Kuh-ı Sur şahı Akvam Cazu'dan yardım ister. Keriman, haber verir. Bunu öğrenen Keriman Sünbad Şah'ın bulunduğu Karun Kalesine giderek kaleyi kuşatır. Keriman, Sünbad Şah'a bir mektup yazarak onun Müslüman olmasını ister. Sünbad Şah kabul etmeyerek savaşmayı tercih eder. İki ordu karşılaşarak pehlivanları meydana çıkar. O gün Anter-i Haver düşman tarafından on yedi erle karşılaşıp hepsini yener. Ertesi gün Kuh-ı Sur şahının pehlivanı Şetat ortaya çıkar ve Keriman'ın askerlerinden Anter-i Haver, Erdebil-i Haver ve Gazban-ı Haver de olma üzere 6 kişiyi yenip esir alır. Ortaya Keriman-ı Dilir çıkar ve Şetat'ı esir eder. Atını Sünbad Şah'ın askerleri üzerine sürdüğü sırada gözleri kararararak atından düşer. Handan Şah, Keriman-ı Dilir ve askerleri esir olur. Cazu, cebinden bir cam şişe çıkararak içindekini havaya saçar. Heryeri bir karanlık alır ve bir duman kaplar. Duman çkildiğinde her tarafın denizlerle kaplandığını görürler. Cazu, Sünbad Şah'a suların ancak esirlerin öldürülmesiyle kalkacağını söyler. Sünbad Şah hemen meydana II darağacı kurdurur. Cazu, siyah bir sandalye üzerinde yine bir efsun okuyup üfler pehlivanların iyice aklı başından gidip sersem olurlar. Cazu, bir efsun daha okuyup akıllarını başına getirir. Sünbad Şah, eğer kendileri gibi güneşe taparlarsa canları bağışlanacağını söyler. Bunu Keriman kabul etmez.

Keriman'ın hali dedesi Rüstem-i Sahib Kıran'a malum olur. Bunun üzerine hemen cenk aletlerini de alarak Divüser'in gerdanına biner ve soluğunu iki kez almadan oraya yetişir.

Rüstem-i Sahib Kıran, İsm-i Azam duasıyla Akvam Cazu'nun yaptığı büyüyü bozar. Akvam Cazu'yu Keriman kılıcıyla ikiye bölerek öldürür. Cazunun ölmesiyle sihri bozularak sular çekilir, duman kalkar ve ortalık aydınlanır. Rüstem-i Sahip Kıran, Sünbad Şah'ı ve askerlerini Müslümanlığa davet eder. Böylece Sünbad Şah Keriman'ı oğulluğa alır. Rüstem-i Sahip Kıran, Sistan'a gitmek için müsaade istediği bir anda Pir-i Sabur ikisine görünür. Pîr-i Sabur, Hak emriyle geldiğini, artık kutbun taşını ve kırbacını Keriman'a vermenin zamanı geldiğini, İsm-i Azam duasının da Keriman'a ezberletilmesi gerektiğini söyler. Rüstem-i Sahip Kıran'a, artık hizmetin Keriman'ın olduğunu, onun Sistan'a giderek kendi hâlinde ibadetle meşkul olmasının zamanı geldiğini anlatır. Rüstem, bunu üzerine ağlayarak koynundan kutbun verdiği taşı, belinden kırbacını çıkararak Keriman'a verir. İsm-i Azam duasını da 3 kez okutturarak ezberletir. Rüstem Keriman'a kutbun taşını ağzına alırsa yetmiş iki türlü lisanı anlayacağını, dev ve perinin artık ondan gizlenemeyeceğini, taşı bir kez ağzında yalarsa kırk gün ekmek, su ihtiyacı hissetmeyeceğini ve sihirden etkilenmeyeceğini söyler. Savaşta kavga esnasında başka hiçbir cenk aletini çıkarmasa sadece elinde kırbacı dilinde de İsm-i Azam her sihri yenebilecektir. Keriman, Sünbad Şah ile orada bir yıl geçirir. Bir gün Sünbad Şah'a gezip görecek yerlerin olup olmadığını sorar. Sünbad Şah, Kuh-ı Süryani adlı bir mağaranın olduğunu ve Akvam Cazu öldükten sonra oraya kimsenin yâr olamayacağını söyler. Keriman oraya Erdebil-i Haver önderliğinde bin asker gönderir. Erdebil-i Haver, İsm-i Azam duasını okuyarak mağara kapısındaki cazunun sihrini etkisiz hale getirir. Mağaraya girip hazineyi alarak dönerler. Keriman hazineyi üçe böler. Birini Sünbad Şah'a, birini Handan Şah'a vererek, diğerini halka dağıtır.

Keriman bir gün Sünbad Şah'tan 7 yıl önce Gül-Efruz adlı kız kardeşinin kaçırıldığını, Karun-Abad denilen tılsımlı bir yere götürüldüğünü öğrenir. Yanına 30.000 asker alarak Gül-Efruz'ı kurtarmaya gider. Karun-Abad'a giderken yolda yabanilerle karşılaşır. Ağzına kutbun taşını alarak konuşur ve bir cazunun onlara padişahlık ettiğini öğrenir. Keriman, sonunda Karun-Abad'a ulaşarak etraflarına İsm-i Azam duasını okuyup üfler. Böylece yapılan sihirler tesir etmez. Konakladıkları bir sıra Keriman, Handan Şah'a Karun-Abad ilinin içine yalnız gireceğini, on gün beklemelerini eğer gelmezse dönmelerini

söyler. Keriman yoluna devam ederken bir kubbe görür. Kubbede bir taşın üzerindeki yedi satırlık yazıyı tılsımlı taşı ağzına alıp okur. Yazıda, Nerm-i Sani oğlu Keriman ise tılsıma el uzatması, yoksa yoluna gitmesi yazılmaktadır.

Keriman, kubbede tılsımı çözer, kendisi için bırakılan Semendün, Lehham Nerr, Utıgam Nerre ve diğer iki devi de alarak zindandan kurtarır. İki demir sandık görür. Birinden bir levh çıkar. Levhi kapıya sürerek açar. İçerde dev bir cazu uyumaktadır, yanında da biri Gül-Efruz, üçü cariyeleri olmak üzere dört kız vardır. Dev, sihir yapar. Keriman sihri dilinde İsm-i Azam elinde kırbaç ile yener. Kızları alır ve Handan Şah'ın yanına gelir. Gül-Efruz'u eskiden nişanlısı olan Kühtan ile evlendirir.

3. Gaza-i Peristan:

Keriman, Kühtan'ın düğününü yapıp 10 gün eğlendikten sonra divan kurarak, oraları bildiğinden dolayı Semendün Nerre'ye ne tarafa sefer kılmalarını tavsiye ettiğini sorar. Semendün oradan ötesinin Kağdağı'ndaki Perî vilâyeti olduğunu söyler. Keriman, Heyhat Sahrası'nın ise yine Gafvan Peri'nin oğullarından Genç Şah tarafından, Kuzey Sahrası'nın ise yine Gafvan Perinin oğlullarından Kabt Şah tarafından yönetildiğini öğrenir. Genç Şah'ın Bediül-Cemal isminde bir kızı, Kabt Şah'ın ise Şahnüvaz adlı bir oğlu vardır. Şahnüvaz Bediül-Cemal'e âşıktır ve eğer kızın gönlü olursa onunla evlenecektir. Bediü'l-Cemal bir gün rüyasında bir ay görür. Bu ay önüne inerek yiğit olur. Bediü'l-Cemal Rahne'yi göndererek böyle bir yiğidin olup olmadığını öğrenmesini ister. Rahne uçarak gider ve bir sahrada Keriman'ı bulur. Onu kapıp uçmak istese de belindeki bıçak mâni olur. O gece Keriman bir rüya görür ve bunun üzerine Handan Şah'ı doğuya gönderir. Kendisi de atına binerek ava çıkar. Rahne bir ahu şekline girerek Keriman'a görünür. Keriman, ahuyu yaklamak arzusuyla Bediü'l-Cemal'in köşküne kadar gelir. Kızı görerek hayran olur. Keriman, Bediü'l-Cemal ile işret ederken Şahnüvaz görür ve derhâl amcası Genç Şah'a iletir. Durumu anlayan Rahne, Keriman'ı gizler ve Genç Şah'ın askerleri gelince haberi yalanlarlar. Bunun üzerine Genç Şah attığı iftiradan dolayı Şahnüvaz'ın kellesini vurdurur. Oğlunun öldürüldüğünü duyan Kabt Şah Zulam, İfrit denilen bir devden cenk yapmak için yardım ister. Zülam, İfrit'in de

gelmesiyle Kabt Şah koca bir orduyla Genç Şah'ın bulunduğu Mazhar şehrine saldırır. Durumu bir peri Bediü'l-Cemal'e haber verir. Keriman, hemen giderek Genç Şah'ın yardımına koşar. İfrit'i öldürür, Kabt Şah kaçar.

Genç Şah, Keriman'ı sarayına davet eder. Bu arada Keriman'ı salan Semendün, Handan Şah'a Keriman'ın yerini bildirir. Handan Şah ile Sünbad Şah gelerek Genç Şah'tan Bediü'l-Cemal'i isterler. Keriman Bediü'l-Cemal ile evlenir.

4. Çarh-ı Gerdiş ve Mıknatıs Kalb Daş:

Keriman, Bediü'l-Cemal'in memleketinde bir yıl kaldıktan sonra, günün birinde peri ve beyleri toplar. Artık sefer yapma vaktinin geldiğini söyler. Bir pir, kuzeyde Mıknatıs Kubbe denilen bir yer olduğunu, bir mıknatıs demiri nasıl çekerse onun da insanı öyle çektiğini söyler. Süleyman-ı Sani en son oraya gitmiştir. Keriman, Genç Şah'ı da alarak Mıknatıs Kubbe'ye gitmek ister. Yola çıkmadan kolundaki bazubendi çıkararak oğlu olursa takması için Bediü'l-Cemal'e verir. Bazubend babası Nerm-i Sani'nindir. Keriman askerleriyle Mıknatıs Kubbe'ye gelir. Halvete çekilip evliya ve enbiya hakkı için dua eder. Seher vakti Pir-i Sabur gelir. Tılsımı oraya Süleyman'ın yaptığını söyler. Pir, taşa nasıl gireceğini anlatır. Keriman pîrin dediklerini yapar ve taş çatlar, içinden bir kapı ortaya çıkar. 12 gün bekleyip kapıdan içeri girer. Bu arada Keriman'ın Serv-i Semin-Ara adında bir oğlu olur. Keriman, Mıknatıs Kubbe'nin açılan kapısından içeri girince ağzına kutbun taşını alarak orada bulunan yazıları okur. Biri siyah biri beyaz iki at görecek; siyah ata binerse zulmete, beyaz ata binerse yeryüzüne gidecektir. Keriman atlardan beyaz diye siyaha biner ve kırk yıllık yolu İsm-i Âzam sayesinde 40 günde geçer, zemine iner. Tahte'l-Arz adlı bir şehre çıkar. Kantuş Şah adlı şahları vardır. İnsanlarının hep kara giydiğini görür. Meğerse, illerinde bir ejder vardır ve günde yedi camus ve bir kız bu ejdere verilmektedir. O gün kur'a padişahın kızına çıkmış. Keriman Kantuş Şah ile konuşur ve kızla birlikte ejderhanın yanına gider. Gün ağarırken ejderha gelir, Keriman, üç başını da keserek onu öldürür. Keriman, Kantuş Şah'ın sağ tarafında, Emlak sol tarafında oturarak bir yıl geçer. Kantuş Şah'ın uzun zamandır gurbette olan Zal Devvar adında bir düşmanı vardır. Geri dönmüş ve Kantuş Şah'tan kendisine

ram olmasını istemektedir. Keriman, Zal Devvar'a bir mektup yazarak onu İslâmiyet'e davet eder. Zal Devvar ise, Keriman'a Derya-yı Ebyaz adlı içi ejderha kaynayan bir denizden geçerek yanındaki sarayda la'l taht üzre oturan Mah-ı Münir'i kendisine getirirse Müslüman olup emrine gireceğini bildirir. Keriman kabul eder.

5. Gaza-i Tahtel-Arz ve Kantuş Şah

Keriman, cenk elbisesini giyer, yanına birkaç kişi alarak yola koyulur. Bir dağa gelince kara gibi su üzerinde yürüyen, ejderha ile beslenen üstün nitelikli bir at görür. O atı elde edebilmek için dua ederek uykuya yatar. Rüyasında bir pîr gören Keriman, atı nasıl yakalayacağını öğrenir ve kendisine ram eder. Yoluna devam eden Keriman, bir yılan ordusuyla karşılaşır. İçlerinden biri dokuz başlı bir yılanın başı üstündeki altın bir sinide oturan üç karış kadar boyu ile süt gibi beyaz, insan başlı şahları Şahmaran'dır. Şahmaran'a bir pîr görünüp Keriman'ın Bahr-i Ebyaz'dan geçmesine yardımcı olmasını istemiştir. Keriman, Şahmaran'ın barıgâhına gider. Sonunda Şahmaran'ın da yardımıyla ejderhalarla dolu Bahr-i Ebyaz'dan geçer. Orada peri beyleri ile karşılaşır. Peri beylerinin başında peri şahının oğlu Nizab Nercüvan vardır. Nizab Nercüvan'ın babası Nizel Şah'tır. Nizab Nercüvan, yine bir peri padişahı olan Mersüm Şah'ın kızı Huri'l-Ayn'ı sevmektedir. Evlenecekleri sırada, kız birden hastalanıp belden aşağısı tutmaz olur. Hekimler üstüne bir âdem tarafından İsm-i Azam okunursa iyileşebileceğini söyler. Nizab bunun üzerine derya kenarına giderek geleceğini öğrendiği Keriman'ı bekler. Keriman'ı alarak kızın yanına götürür. Keriman İsm-i Azam duasını okuyarak kızı iyileştirir. Nizab ile Huri'l-Ayn'ın düğünü yapılır. Aradan altı ay geçtikten sonra Nizab ve perî askerleri ile yeniden yola koyulur. İçinde Cazu olan bir dağa yolları düşer. Nizab ve askerlerinin çevresine bir daire çizerek İsm-i Azam okur ve sihrin işlememesi için içinde kalmalarını tembih eder. Keriman Cazu'nun halifesinin kılık değiştirerek onu tuzağa düşürmesinden son anda Pîr-i Sabur'un uyarısıyla kurtulur. Cazu'nun halifesi Hannas, Müslüman olarak Muhelyan adını alır. Keriman, Muhelyan'ın yardımıyla Karun Cazu'yu kandırarak öldürür. Keriman, Nizab ve peri askerleri yollarına devam ederler. Bir dağa vardıklarında içinden bir kapı açılıp oradan üç bin askerin çıktığını görürler. Bunların

beyinin adı Haykal'dır. Haykal Keriman ile cenk eder ve yenilerek tutsak olur. Bu cengi bir köşeden izleyen Kanatur, Keriman'a hayran olur ve emrine girer. Haykal ve Kanatur, Müslümanlığı kabul eder. Kanatur Mah-ı Münir'in bulunduğu Münteha Hân sarayına gitmek için akan bir ırmağın geçilmez tılsımlı bir köprüsü olduğunu, bunu aşmaları gerektiğini söyler. Keriman, köprünün tılsımını çözer ve Münteha Hân sarayına erişirler. Mah-ı Münir ve cariyelerini de alarak yola koyulurlar.

6. Gaza-i Tahmuz-ı Derya-Neşin

Keriman yanına Mah-ı Münir'i de alarak 17 gün yol gider. Kale-yi Akaf'a varırlar. Orada 20 atlı yakalayıp şahlarının Tahmuz-ı Derya-Neşin olduğunu ve ateşe taptıklarını öğrenirler. Atlıları, Keriman'ın Tahmuz'u İslâm'a davet ettiğini söylemeleri için serbest bırakır ve şahlarına yollarlar. Tahmuz, savaşmayı tercih eder. Keriman askerlerden önce ikisinin cenk etmesini teklif eder, Tahmuz kabul eder. Bir süre karşılıklı savaştıktan sonra Keriman, Tahmuz'u kemer cengiyle yener. Tahmuz, aman dileyip Müslüman olur.

7. Gaza-i Kuh-ı Erçin Div

Keriman, 20 gün Tahmuz ile kaldıktan sonra gitmek için yol hazırlıklarına başlar. Tahmuz, Çarh-ı Gerdiş'e giden iki yol olduğundan; birinin yakın olup engelinin çokluğundan; diğerinin uzak ve engelsiz olduğundan bahseder. Engelli ve yakın yolu tercih ederler. Bu engelli ve kısa yolda Tahmuz, 12 yıl önce Şabur Şah'tan Cazu'nun kaçırdığı nişanlısı Humayun'un bulunduğunu, birkaç kez Cabur Cazu'dan Humayun'u almak istediğini; fakat Cazu'nun büyü yapmasından dolayı başaramadığını anlatır. Ayrıca Tahmuz, Humayun'un halkını da Cabur'un taş ettiğini, her ikindi sonrası güneş doğana kadar bu taş heykellerin ahı zar edip inlediğini söyler.

Şabur Şah'ın şehrine vardıklarında taştan bir heykele dönüşen insanları görürler. Cabur Cazu, Keriman'ın yaklaştığını görünce büyü yapar; fakat hiçbir büyüsü etkili olmaz. Cabur, bunun üzerine Mah-ı Münir'i ve beylerden Nizab, Kanatur ve Haykal'ı alarak Erçin dağına götürür, tutsak eder. Mah-ı Münir'i Humayun'un yanına koyar. Mah-ı Münir Humayun'un macerasını öğrenir.

Askerler uyandıklarında, yanlarında beylerini ve Mah-ı Münir'i bulamazlar. Bir Periyle Keriman'a haber gönderirler. Keriman Revhan şehrinde abdest alıp Pîr-i Sabur'u çağırır. Pîr-i Sabur'un öğrettiği yöntemle Şabur Şah ve askerlerini büyüden kurtarır. Dua okuyarak Humayun'un babası Şabur Şah ve diğerlerini yeniden canlandırır, hepsi de Müslümanlığı kabul eder. Daha sonra Keriman Cabur'u öldürerek Mah-ı Münir, Humayun ve beyleri kurtarır. Tahmuz ile Humayun'u evlendirir.

8. Gaza-i Münteha Han ve Mah-ı Münir

Keriman 15 gün sonra Tahmuz'u da yanına alarak yola çıkar. 17 gün sonra bir sahraya varırlar. Kanatur av peşinde koşarken yedi adam yakalayarak Keriman'a getirir. Bunlar Zal Devvar'ın adamlarıdır. Zal Devvar, Keriman'a Mah-ı Münir'i getirdiği zaman tabi olacağını söylemiştir. Keriman'ın geleceğini ümit etmemektedir ve verdiği vade dolduğundan dolayı Kantuş Şah'a saldırmak için hazırlık yapmaktadır. Bu arada Tahmuz, Zal Devvar'a Keriman'ın mektubunu sunar. Mektupta hâlâ verdiği sözde sadıksa kızı getirdiği yazmakta, Keriman, Zal Devvar'dan karşılanmak istemektedir. Tahmuz, Zal Devvar'ın kötü niyetini sezdiğinden, Keriman'ın kahramanlıklarını ve Mah-ı Münir'i nasıl kurtardığını anlatır. Bunun üzerine Zal Devvar Keriman'ı karşılar. Her iki tarafında askerleri tam karşılaşıp görüştükleri sırada oralardaki bir mağaradan gürültüden ürküp dışarı çıkan bir ejderha askerlerin üzerine yürür. Keriman, hemen ejderhayı kellesini keserek öldürür ve atı da ejderhanın leşini yer. Bu durumu görenler hayretle kalır.

Keriman Zal Devvar'a sözünü tutup Müslüman olursa, Mah-ı Münir'i görebileceğini söyler. Mah-ı Münir'e daha görmeden âşık olan Zal Devvar Müslüman olur.

Mah-ı Münir'in 40 cariyesinden 10'u gayet güzeldir. Keriman Zal Devvar'ı getirdiğinde 10 güzel cariyesini birer birer göndererek küçük bir oyun oynar. Zal Devvar, her biri birbirinden güzel bu kızları gördükçe Keriman'a Mah-ı Münir olup olmadıklarını sorar, aldığı her olumsuz cevapta biraz daha kederlenir. Nihayet Mah-ı Münir çıkar ve Zal Devvar'ın aklını başından alır. Kantuş Şah'ı çağırarak Zal Devvar ile Mah-ı Münir'i evlendirirler.

Keriman bir yıl orada eğlendikten sonra Kantuş ile Çarh-ı Gerdiş'e gelir.

9. Gaza-i Perîstan ve Hub-Devran

Keriman, Mıknatıs kalb-taşına girip Tahtel-Arz'a düşmeden önce Handan Şah ve askerlere kendisini 10 gün beklemelerini, eğer gelmez ise illerine dönmelerini söylemiştir. Keriman'ı 40 gün bekleyen Sünbad Şah, Handan Şah'ı da alarak sarayına getirir. Orada belki bir haber gelir diye oturup beklerler.

Keriman ise, Kantuş'un sarayındadır ve sürekli Bediü'l-Cemal'i düşünmektedir. Bir gün Keriman Kantuş ile otururken gökten 10 peri iner. Periler, şahları Adnan Şah'tan bir mektup getirirler. Adnan Şah, Karanlık ilinin şahı olup güzelliği dillere destan Hub-Devran adlı kızını isteyen Hunab Hınzır adında bir dev tarafından kalelerinin üç yıldır muhasara altında olduğunu yazmıştır. Devin kuşatmayı ancak Adnan Şah'ı kendisine vermeleri şartıyla kaldıracağını söylemesi üzerine, hayatı tehlikeye girmiş ve Keriman'dan yardım istemiştir. Periler, Keriman'ı, cenk aletlerini ve atını alarak adam gidişiyle 5 yıllık yolu 5 günde alır ve işgal altındaki şehirlerine ulaşırlar. Keriman devleri öldürerek Adnan Şah ve halkını kurtarır. Hub Devran'ı Keriman'a vermek isteseler de o, Bediü'l-Cemal'i sevdiğini söyler.

Bu arada Hunab Hınzır'ın kardeşi Sürkan Nerre, Adnan Şah'ın iki kız kardeşini, kızını ve beylerinin silahlarını kaçırmıştır. Bunu haber alan Adnan Şah'ın aklı başından gider. Ağabeyinin Keriman tarafından öldürüldüğünü duyan Sürkan Nerre, şahın kardeşleri ve kızını bir mağaraya koyarak, başlarına Sehhab Nerre'yi nöbetçi bırakır. Kendisi ise ağabeyi Hunab Hınzır'ın karısını almaya gider. Onda nicedir gözü vardır. Keriman, önce mağaradaki tutsakları kurtararak Sehhab Nerre'yi Müslüman yapar. Daha sonra Sürkan Nerre'nin peşinden giderek onu öldürür, yerine Sehhab Nerre'yi padişah yapar.

Periler Keriman'ı getirdikleri gibi Kantuş'un yanına geri götürürler.

10. Gaza-yi Gerdiş ve Kubbe-yi Tılsım

Çarh-ı Gerdiş'te bir yıl kalan Keriman, bir gün avdayken bir pîre rastlar. Ondan bir büyük sahra ortasında tılsımlı bir kubbenin

bulunduğunu, kubbenin ara ara bir sada ile inlediğini öğrenir. Kantuş Şah'ı da alarak oraya gider. Kubbeyi seyrederken, gözüne bir yazı ilişir. Ağzına kutbun taşını alarak yazıları okur. Yeryüzüne çıkışın sihri yazılıdır. Keriman, herkesle vedalaşarak kubbeye girer; orada bir yay, üç ok ve bir de levh vardır. Bunları alır, Süleyman'ın kendisine bıraktığı hazinelerini Kantuş ve askerlerine verir. Sonra tekrar dehlize dönerek beyaz bir ata biner. Kendisini bir sahrada bulur. Orası Rub-ı Meskun'dur. Sahra ise, Heyhat Sahrası'dır. İki rekat namaz kılıp Tanrı'ya şükreder. Orası Süleyman Merkadı'dır, tavaf eder. Süleyman, onun için bir de at bırakmıştır. Ata binerek güneye doğru gider, yolda Meysere Şah'ı düşmanlarından kurtarır. Meysere Şah, Keriman'a bir oğlunun olduğunu ve adını Servi Semin-Ara koyduklarını söyler Keriman.

Keriman, Meysere Şah ve askerleriyle Mıknatıs Taş'a gider. Oranın tılsımını çözerek içinden kızıl bir barıgah çıkarır. Daha sonra Genç Şah'ın iline doğru hareket ederler.

11. Gaza-i Rub-ı Meskuna Çıkıp Genç Şah'a Geldi

Keriman, kızıl renkli barıgahını alarak Genç Şah'ın ilinde bir sahraya konar. Kendisini Meysere Şah'ın oğlu olarak tanıtan Keriman, Bediü'l-Cemal'i ister. Genç Şah, Bediü'l-Cemal ve Servi Semin telaşa düşerler. Servi Semin karşı koymak istese de Bediü'l-Cemal mâni olur. Bu esnada Bediü'l-Cemal bir rüya görür. Rüyasında bir ay yeraltından çıkıp semaya fırlar. Sonra süzülüp iner ve siyah sakallı, heybetli bir şahıs olur. Heybetli bir at üzerindedir. Servi Semin üzerine at sürer. O sırada "Ah oğlum!" diyerek uyanır. Rahne'yi göndererek durumu öğrenir. Karşısındaki rüyasında gördüğü gibi yiğit biridir. Onunla, ancak Keriman-ı Dilir baş edebilir. Bediü'l-Cemal'i vermezler. Bunun üzerine Meysere Şah, askerlerini alıp üzerlerine yürür. Her iki tarafın da askerleri karşılaşırlar. Pehlivanlar meydana gelerek birbirleriyle cenk ederler. Genç Şah, tarafı zayıf düşmektedir. Servi Semin, ortaya çıkarak 25 pehlivanı esir alır. En sonunda karşısına Keriman çıkar. Üç gün birbirleriyle savaşırlar; Keriman Servi Semin'e galip olmaya başlar. Bir gece Keriman barıgâhta yalnız iken kulağına Rahne'nin sesi gelir. Keriman'ın sırrını öğrenen Rahne, kimseye söylemeyeceğine dair söz verir. Rahne Bediü'l-Cemal'e gelerek Meysere Şah'ın oğlu Nizab Şah'ın yanına gittiğini söyler. Ona varmasını ister. "Yarın oğlun yenilince seni zorla alacaktır." der. Oğlu yenilirse, Bediü'l-Cemal

kendini zehirleyecektir. Ertesi gün baba oğul, Keriman'la Servi Semin karşılaşırlar. Kemer cengi yaparlar. Keriman, Servi Semin'i kemerinden tutup havaya kaldırıp yere vuracakken Rahne yetişir ve Servi Semin'in oğlu olduğunu söyler.

Servi Semin, babasının elini öper, Bediü'l-Cemal'le Sünbad ve Handan Şah da gelir. Keriman ile bir sene kalırlar. Daha sonra hep beraber Karun-Abad iline giderler. Keriman annesi Efruz-Banu'yu görür. Semin, Keriman'ın ayağına baş koyar. Hasretli hasretiyle görüşür. Orada iki yıl kaldıktan sonra herkes yerli yerine gider. Keriman babası Nerm-i Sani'yi dünya gözüyle bir kere daha görmek ister. Bu sırada biri gelir ve Nerm-i Sani'nin Ferudun Şah'ı bir devden kurtardığını; fakat devin tılsımına yakalandığını haber verir.

Kaynakça:

Başcıl, Necla Ünal, *Kusûrî'nin "Kerîmân-ı Dilir" Adlı Eseri, (İnceleme – Transkripsiyonlu Metin),* Sivas, 2004, 480 s. (C. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış, Yüksek Lisans Tezi)

Bilgegil, M. Kaya, *XVII. Asır Saz Şairlerinden Kusûrî,* İkbal Kitabevi, İstanbul, 1942.

Güney, Eflatun Cem: *Folklor ve Halk Edebiyatı,* İstanbul, s. 47, 1971.

Karacan, Turgut, "Kusûri ve Bilinmeyen Bir Eseri", *C. Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi,* Sayı 12, Sivas, 1989.s. 3-22.

Kaya, Doğan, *Sivas'ta Âşıklık Geleneği ve Âşık Ruhsatî,* Dilek Matbaacılık, Sivas, 1994.

Köksal, Hasan: *Battalnamelerde Tip ve Motif Yapısı,* Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1984.

Tansel, Fevziye Abdullah, *Türk Ansiklopedisi,* C. 2, Kusurî Md., Ankara-1975, s. 382.

KERKÜKLÜ MIÇILA İLE MERYEM

Doğu Anadolu'da anlatılan ve sevgililerin birbirine kavuşamadığı aşk hikâyesidir. Hikâye metni Fikret Türkmen ve Mustafa Cemiloğlu

tarafından Âşık Mevlüt İhsanî'den derlenmiş, 2009'da yayımlanmıştır. Hikâye manzum ve mensur yapıya sahip olup maceralarla dolu, oldukça hacimlidir.

Hikâyeyi anlatın Mevlüt İhsanî'nin asıl adı Mevlüt Şafak'tır. 1928 yılında Erzurum'un Şenkaya ilçesinin Kaynak (Çermik) köyünde doğmuş. İlkokul üçüncü sınıf öğrencisi iken bulduğu bir bomba kapsülü ile oynarken gözlerini kaybetmiştir. 1974'te Kars Çimento Fabrikasına santral memuru olarak girmiş, 1981 yılında buradan emekli olmuştur. Evli olup yedi çocuk sahibidir. 1997'de İzmit'e taşınan Mevlüt İhsanî, 08 Kasım 2010 günü Derince'de vefat etmiştir.

18-19 yaşlarında gördüğü bir rüyadan sonra şiir söylemeye başlamıştır. Kısa zamanda bu yolda ilerlemiş, dönemin pek çok âşığı ile karşılaşmalar yapmıştır. Yurt içinde ve yurt dışında pek çok âşık programına katılmıştır. Hafızası çok kuvvetli olan Mevlüt İhsanî pek çok hikâye anlatmış, birçok hikâyeyi de (Bedri Sinan ile Mahperi, Kürşat Bey, Böyle Bağlar, Seyfet Çavuş ile Filiz Hanım, Ülker Sultan, Mahide ile Nizam, Zafer ile Mahfiruz, Sail Bey, Küçük Ali ile Züleyha) kendisi tasnif etmiştir. 5 plağı ve 20 kaseti vardır.

Hikâyenin şahıs kadrosunda Sultan Murat, Hakkı Bekir, Ali Şakir, Mıçıla / Mustafa, Meryem, Apo Bey gibi isimler vardır. Mekân arak da Kayseri, Adana, Kerkük, Musul, Bağdat karşımıza çıkar.

Hikâyenin özeti şöyledir:

> *Sultan Murat Hazretlerinin zamanında Kayseri'den Adana'dan aşiretler vergiden muaftır. Padişah bunun böyle sürmemesi gerektiğini düşünür ve Adana'ya bir vali gönderir.*
>
> *Vali, Avşarlarla uyum sağlar. Bir gün bey çadırına gidip beye devletin savaşa girdiğini ve silah toplamaları gerektiğini daha sonra toplanan silahların tekrar dağıtılacağını söyler. Silahları toplar. Ardından aşireti üç ayrı yere sürgüne gönderir.*
>
> *Develere beşikler, yükler, çocuklar yüklenir. Develerden birinin üzerinde Hakkı Bekir isminde bir bebek vardır. Ağaç dalının altında develer geçerken beşik ağaca takılır ve gelin de bunu söyleyemez. Çocuğun olmadığını fark edince geri dönerler. Geldiklerinde çocuğun kuşlar tarafından parçalandığını görürler.*

Ana ve babası ağlayarak ninni söylerler. Sürgün edilen bu aşiret Kerkük'e yerleşir. Ali Şakir'in oğlu ölür, yerine bir oğlu daha olur. Adını Mustafa koyarlar. Ancak herkes ona Mıçıla derler.

Mıçıla, çok güzel bir sese sahiptir. Sesinin şöhreti Musul'a, Kerkük'e, Irak'a kadar ulaşır. Kerkük'te Ermeni Beyi'nin kızı Meryem de Mıçıla'nın sesinin güzelliğini duyar.

Mıçıla'nın babası, Kerküklü Apo Bey'in bahçıvanı olur. Bağ da Meryem'in evine yakındır.

Bir gün Mıçıla bağda türkü söyler. Meryem bunu duyunca yüreğini bir keder kaplar ve o geceyi uyumadan geçirir. Sabah olunca arkadaşlarına Mıçılayı çağıracağını söyler.

Mıçıla'yı bağa gelince yanına sesletir. Mıçıla da ona âşıktır.

Meryem Mıçıla'ya babasının bahçıvanı olması için babasından rica edeceğini söyler. Meryem bu isteğini iletir. Babasının kızının âşık olduğunu anlar. Meryem âşık olmadığı sadece sesini çok beğendiğini söyler. Babası, Mıçıla'yı bahçıvan olarak alır. Ancak bir yandan da takip etmektedir. Mıçıla'yı ve Meryem'i jandarmaya bastırıp suçüstü yakalatır.

Mıçıla'nın mahkemede sorguya çekilir. Abo Ağa, Mıçıla'nın başına gelenleri duyar ancak elinden bir şey gelmez. Çünkü orada Ermeniler çoğunluktadır. Bunun üzerine Bağdat hükümetinden yardım ister. Bunu duyan Ermeniler Abo Ağa gelmeden Mıçılayı öldürmek isterler.

Mıçıla, ölüp ölmeyeceğini umursamaz. Abo Ağa, Bağdat hükümetinden yardımı alır ancak o gelene kadar Mıçıla öldürülür. Meryem'in ailesi onu kilitli kapılar ardında tutar. Meryem, bir akşam fırsatını bulup kaçar ve Mıçıla'nın mezarı başında kendini öldürür.

Abo Ağa, Irak'tan gelir. Ermeniler ile Türkler arasında yüzlerce kişinin öldüğü büyük bir savaş olur.

Kaynakça:

Türkmen, Fikret - Mustafa Cemiloğlu, *Âşık Mevlüt İhsanî'den Derlenen Halk Hikâyeleri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2009, s. 260-269.

KERTE MERGEN

Başkurt destanlarındandır.

Destanda yiğit Kerte Mergen'in kızı Könhılıv'ın Kalmık Han'ın oğlu tarafından kaçırılması, Kerte Mergen'in kızını kurtarması konu edilmiştir.

Manzum ve mensur yapıdadır. Dizeler 7 hecelidir.

Destan metni Türk Dil Kurumu tarafından yayımlanan "Başkurt Destanları 2" adlı kitapta yer almaktadır.

Destanın özeti şöyledir:

Karısı ölünce dul kalan Kerte Mergen, Kızıl ırmağın yukarısında bir tek kızı olan Könhılıv ile yaşamaktadır.

Kerte çok iyi bir nişancı ve avcıdır. Ava giderken kızını devamlı evden dışarı uzaklaşmaması hususunda tembihleyip öyle çıkmaktadır.

Günlerden bir gün babası ava çıkınca, kızı ırmağa yüzmeye gider. Suya girip uzun saçını suyun üstünde tararken, tarağına takılıp kopan uzun saç tellerini su, uzaklara alıp götürür. Kızıl'ın orta kısmında Kalmık Han'ın oğlu Tugazak Han, yüzerken bu uzun saç tellerini görüp, alır. Saç telini evine götürüp hizmetçilere saçın kime ait olduğunu sorar. Hizmetçiler saç telini görür görünce tanırlar ve bu telin Kerte Mergen'in kızı Könhılıv'a ait olduğunu söylerler.

Tugazak, Könhılıv'ın olduğu yere gider. Kerte Mergen'in ava gitmesini bekleyip evine baskın yapar ve kızı kaçırıp götürür.

Kerte Mergen avdan döndüğünde kızını evde bulamaz. Çobanlardan olup biteni öğrenir. Sinirlenir, renkten renge girer. Aslan gibi gürler, gözlerinden alevler sıçar. Kızını kurtarmaya ahdeder.

Bu arada Könhılıv kan yaş dökmektedir. Gözyaşları ile türküler söyler. Babası, Tugazak'ın yurduna gelir. Önüne gelin devirip yok eder ve kızını kurtarır, yurduna döner.

Bu arada kızı Könhılıv, Kalmık Han'ın oğlundan gebe kalıp bir oğlan çocuğu dünyaya getirir. Çocuğa Köbek adını verirler.

Köbek, büyünce dedesi Kerte Mergen'den de güçlü bir yiğit olur. Herkes onu Köbek Batır diye anar.

Kaynakça:

Suleymanov, Ahmet – İbrahimov, Gaynislâm - Ergun, Metin, *Başkurt Destanları 2 – Mitolojik Destanlar* (Türkiye Türkçesine Aktaranlar: Metin Ergun-Gaynislâm İbrahimov-Feride Aetbaeva-Mehmet Yasin Kaya), Türk Dil Kurumu Yayınları, C. 2, Ankara, 2014, s. 543-547.

KIIS DEBELİYE

Başkahramanı kadın olan Saha / Yakut destanıdır. Motif ve muhteva itibarıyla zengin bir destandır.

Destan ilk olarak gazeteci Stepan Konstantinoviç Dyakonov tarafından 1941 yılında Nikolay Petroviç Burnaşov'dan derlenmiştir. Sonrasında, 1993'te Novosibirsk'te Pamyatniki Folklora Naradov Sibiri İ. Dalnego Vostoka isimli seri içerisinde Yakutskiy Geroiçieskiy Epos Kııs Debeliye adlı çalışma yayımlanmıştır. Bu çalışmanın giriş kısmında N. V. Emelyanov ve R. T. Petrov destanla ilgili 16 sayfalık bir inceleme bulunmaktadır.

Türkiye'de Doğan Çolak, destanla ilgili olarak bir dil çalışması gerçekleştirmiştir. Yüksek Lisans tezi olan bu çalışma Kiril alfabesinden Latin alfabesine aktarılmış metnine yer verilmiştir.

Doğan Çolak destanı şöyle özetlemiştir:

> *"Kııs Debeliye, esasında Yukarı Dünya'da yaşıyor olmasına rağmen, destanda Orta Dünya'da sürgün olarak yer alır. Orta Dünya halkının başı sıkıştığında yardımına başvurduğu önemli bir kahramandır.*
>
> *Destandaki diğer bir önemli karakter ise Çugdaan Buhatır'dır. O, Orta Dünya'dan Acına Baay Toyon ve Ecine Baay Hotun'un oğlu, ayı kabilesi bahadırlarından biridir. Ülkesi Sarahana Küükenńik tarafından işgal edilip yağmalanınca önce kendi başına ona karşı savaşır, başarılı olamayınca Kııs Debeliye'nin yardımına başvurur.*
>
> *Destanın olay örgüsündeki baş kötü karakter Sarahana Küükenńik'tir. O Abaahı kabilesinden, meşhur Arsan Duolay'ın en küçük kızı olarak bilinir. Sarahana, Orta 11 Dünya'da, Batı Sibirya'da çok güzel bir yer görür ve burayı beğenerek buraya sahip olmak ister. Durumu derhâl gelip babası Arsan Duolay ve annesi İñneli Balay'a*

anlatır. Ancak babası Arsan Duolay onun bu isteğine günahlarının daha çok artacağı, kendilerine rahat verilmeyeceğini söyleyerek reddeder. Bunun üzerine Sarahana anne ve babasına Orta Dünya'da kimseye zarar vermeyeceğini, hiçbir şeye dokunmayacağını söyleyerek yemin eder. Sonra abaahı kabilesinin yaşlıları olaya müdahil olur ve Sarahana, üç küçük kardeşiyle birlikte Orta Dünya'ya girme izni alır ve oraya yerleşir. Ancak hemen ardından ettiği yemini unutarak kardeşlerinden Yukarı Dünya'dan Kürüö Ceñke'in, Orta Dünya'dan Sabıya Baay Hotun'un ve Aşağı Dünya'dan Timir Temelekeen'in yeni doğmuş bebeklerini kaçırmalarınıister. Daha sonra bu bebekleri Sarahana tarafından beslenip büyütülerek birkaç gün gibi kısa bir sürede on yaşını doldurdular. Bu çocuklar, on yaşında oldukça güçlü, kuvvetli bir yapıya sahip oldular. Yukarı ve Orta Dünya'nın çocukları da dâhil olmak üzere onları açgözlü ve kötü birer karakter olarak yetiştiren Sarahana, akabinde bu çocuklardan Yukarı ve Orta Dünya'nın çocuklarını, en başta görüp beğendiği o güzel ülkeyi işgal etmek için gönderir. Çocuklar o ülkeyi talan edip yağmalar.

Ülkesinin yağmalandığını gören Orta Dünya bahadırı Çugdaan Buhatır, soluğu bu iki oğlanın karşısında alır. Onlara önce bu yaptıklarının yanlış olduğunu, esasında onların da ayıı kabilesinden olduğunu, yaptıkları hatadan vazgeçmelerini ister. Onu dinlemeyen oğlanlarla üç gün üç gece savaşan Çugdaan Buhatır, üçüncü günün sonunda oğlanları öldüresiye dövmüştür. Bunun üzerine oğlanlar üçüncü kardeşleri olan Aşağı Dünya'nın oğlunu yardıma çağırırlar. Yapıca diğer iki oğlandan daha güçlü olan Aşağı Dünya'nın oğlu gelerek Çugdaan Buhatır ile ölümcül bir dövüşe tutuşurlar. Uzun bir süre sonra yenişemeyen ikili ayrılarak daha sonra tekrar karşılaşmak üzere kavgalarına son verirler. Bu sırada Orta Dünya'nın oğlu giderken Çugdaan Buhatır'ın kız kardeşini de kaçırır.

Evine dönen Çugdaan Buhatır, anne ve babasından kız kardeşinin kaçırıldığını öğrenir. Anne ve babası Çugdaan Buhatır'a, bu beladan tek başlarına kurtulamayacaklarını, daha önce hiç görmedikleri ama namını duydukları Kııs Debeliye'den yardım istemeleri gerektiğini söylerler. Bunun üzerine Çugdaan Buhatır çok uzun, zorlu ve tehlikeli yolları aşarak soluğu Kııs Debeliye'nin yanında alır.

Kıus Debeliye önce Çugdaan Buhatır'a sitem eder. Zira Orta Dünya'da sürgün yaşadığı süre boyunca ayıı kabilesinden kimse onun yanına gelmemiştir; ilk gelen Çugdaan 12 Buhatır ise ondan yardım dilemektedir. Uzun uğraşlar sonucunda Çugdaan Buhatır'ın güzel sözleriyle ikna olan Kıus Debeliye, kendilerine yardım etmesi için kız kardeşi Aan Ahtalıya'yı da çağırtır. Bu sırada da Çugdaan Buhatır'ı, daha önceden hapsettiği Eriede Bergen'i salması için görevlendirir. Nihayetinde Çugdaan Buhatır, Kıus Debeliye ve Aan Ahtalıya bir araya gelir. Aan Ahtalıya ilk önce ablasına bu olayın kendilerini ilgilendirmediğini, karışmamaları gerektiğini ablasına anlatsa da Kıus Debeliye onu ikna eder ve üçü birlikte silahlarını kuşanarak savaşın yapılacağı alana giderler.

Kıus Debeliye Aşağı Dünya'nın oğluyla, Çugdaan Buhatır Orta Dünya'nın oğluyla, Aan Ahtalıya da Yukarı Dünya'nın oğluyla eşleşerek savaşmaya başladılar. Uzun savaş devam ederken Kıus Debeliye, kardeşi Aan Ahtalıya'nın çok fazla yara aldığını fark eder ve onun derhâl savaş alanını kaçarak terk etmesini ister. Savaş alanından uzaklaşan Aan Ahtalıya, Yukarı Dünya'nın oğlunun ani bir hareketiyle yakalanacağı sırada, Kıus Debeliye'nin hapisten serbest bıraktığı Eriede Bergen yetişir ve ona yardım eder. Kıus Debeliye de o sırada savaş alanında peyda olan Soluk Baatır'ın yardımıyla Aşağı Dünya'nın oğlunu yener. Kıus Debeliye, Çugdaan Buhatır ve Eriede Bergen Buhatır'a evlerine gitmelerini söyleyerek Yukarı ve Aşağı Dünya'nın çocuklarını sırtlayarak üç dallı söğüt ağacının asar.

Kıus Debeliye, söğüt ağacının dallarına astığı oğlanları döverek içlerindeki kötülüğü temizler. Oğlanlar yeniden doğmuş gibi, bugüne kadar yaşadıklarını hatırlamayan ayıı bahadırları olup çıkarlar. Kıus Debeliye onlara olanları anlatır ve nasihat ederek onları serbest bırakır. Kıus Debeliye de evine döner.

Sarahana tüm bu olanları öğrendikten sonra üç kardeşini de yanına alarak kaçar.

Kıus Debeliye, daha sonra Orta Dünya'nın oğlu ile Çugdaan Buhatır'ın kız kardeşini evlendirir. Sonrasında Kıus Debeliye, abaahılar tarafından yağmalanmış ülkenin yeniden inşası için üç gün üç gece Ürüñ Aar Toyon'a yalvarır. Ürüñ Aar Toyon bunun üzerine Kıus

Debeliye'ye yardım etmesi için şaman Aytalın'ı gönderir. Şaman Aytalın'nın duasıyla ülke eski görkemli ve güzel günlerine döner.

Kıs Debeliye bu sefer güzel bir ev inşa etmek için Cılğa Haan Toyon'dan yardım ister. Cılğa Haan Toyon yedi yetenekli ustasını göndererek Kıs Debeliye'nin istediği evi inşa ettirir. Bu evi de evlendirdiği Orta Dünya'nın oğlu ile Çugdaan Buhatır'ın kız kardeşine verir.

Uzun bir süre sonra, Kıs Debeliye'nin yolu Çugdaan Buhatır'ın ülkesinden geçer. Çugdaan Buhatır, Kıs Debeliye'nin namına, ona teşekkür etmek için bir toy düzenler. Yedi gün yedi gece süren bu toyun ardından Kıs Debeliye, Çugdaan Buhaatır, Ecine Baay Hatın ve Acına Baay Toyon ile vedalaşarak evine döner ve destan burada son bulur."

Kaynakça:

Çolak, Doğan, Saha (Yakut) Türklerinin Kıs Debeliye Destanı, Ankara, 2019, (Üzerine Bir Gramer İncelemesi Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi)

KIRK KIZ DESTANI

Karakalpak destanıdır. Destan ilk olarak 1938'de S. Mevlenov, Ş Hoşaniyazov ve A. Bekimbetov tarafından Kurbanbay'dan derlenmiştir. Destanı daha önce usta-çırak geleneği çerçevesinde her biri ömür boyu olmak üzere Jiyen, Halmurat ve Şankay ve Kazakbay anlatmışlardır. Destanın muhteva bakımından çok güçlü olması folklor, tarih, edebiyat ve güzel sanatlar içinde ilham kaynağı olmuştur.

Destanın başkahramanı Gülayım'dır. Gülayım, halkının hürriyeti ve selâmeti için mücadele ederken Servinaz, Arslan ve Kırk Kız'dan yardım alır, onlar sayesinde başarıya ulaşır. Gülayım ve onun 40 savaşçı kızı, Yunun Mitolojisindeki Amazonları hatırlatmaktadır.

Oldukça hacimli destan olup toplam 17814 dizedir. Genellikle 7 ve 11 hece olmakla beraber dizeler arasında ölçü birliği yoktur.

Destan metni Ceyhun Vedat Uygur tarafından Türkiye Türkçesine aktarılarak 2007 yılında Ankara'da yayımlanmıştır.

Destanın özeti şöyledir:

Çok önceki zamanda Türkistan'da Sarkop şehrinde, Az Nogaylı halkından Allayar adlı bey vardır. Malı mülkü çok olan bu beyin gayretli ve azimli akıllı, cömert, gönlü geniş altı oğlu ile güzeller güzeli, peri yüzlü, namı cihanda yayılmış Gülayım isimli bir tek kızı vardır.

Gülayım, on beş yaşına gelince onu isteyen yiğitler çoğalır. Babasının kapısı, onu istemeye gelenlerin atlarıyla doludur. Gülayım, hepsine olumsuz cevap verir. Babasından bağlı, bahçeli, Miyvalı bir yer ister. Babası Miyvalı diye anılan bir yer yaptırır. Gülayım, orada yaşamaya devam eder. Yaşadığı yeri surlarla kapatıp çelikten kapı yaptırır.

Gülayım, burada yardımcısı Kırk Kız'a kılıç verip onları bir yiğit gibi hazırlar. Kırk Kız erkek gibi giyinip savaş talimleri yapar. Gece gündüz çalışıp başta Gülayım'ın atı Aktamker de olmak üzere atları da en iyi şekilde eğitirler. Gülayım'ın en önemli yardımcısı da Servinaz'dır.

Durdurulmaz askeri gücü olan Kalmuk hanı Surşa, altı yıl içinde Sarkop'u ele geçireceğini, erkek kardeşlerim asacağını, nehirlerin kızıl akacağı haberini gönderir.

Bu arada Gülayım'la evlenmek isteyen Aşir, Amankul, Sayeke adlı gençler otağını basıp Gülayım'ı ele geçirmeyi düşünürler. Yola çıkarlar. Yolda Gülayım yüzünden birbirleriyle kavga ederler. Sonunda Gülayım'ın bulunduğu yere gelirler.

Sayeke, Gülayım'ı yanına çağırır. Gülayım, Kırk Kız ile onları karşılar. Sayeke'yi dövüp, kanlar içinde bırakır, atına bindirip geri döndürür. Gülayım, Kırk Kız'la bağında yaşamaya devam eder.

Gülayım'a âşık olan bir de kel çoban Jurın vardır. Jurın da Gülayım'ın bulunduğu yere gelir. Gülayım, kendisine yalanlar söyleyen Jurın'a öfkelenir, bağırıp çağırır. Jurın, selâmeti kaçmakta bulur.

Jurın, doğruca bir gece yarısı Allayar'ın olduğu yere gelir. Allayar'ı döver ve ondan 100 koyun ister. Allayar, mecburen onun isteklerini yerine getirir. Jurın, tehditler savurarak oradan ayrılır.

Aradan uzun zaman geçer Jurın Harem'e yerleşip, burayı mesken edinir. Günlerden bir gün koyunların yanına yatarken bir gürültü işitir.

Atın üstünde iki omzu kapı gibi, yumruğu tokmak gibi, buğday renkli, koyungözlü, mütevazı, nur gözlü, yiğidi görür. Jurın korkusunu yenip ona kim olduğunu sorar. O da ilim için Sarkop'a gittiğini ve Gülayım'a âşık olduğunu söyleyip ondan kendisini Gülayım'a götürmesini ister. Jurın, Gülayım hakkında yalanlar söyler.

Allayar, ölümcül hastalığa yakalanır. Bu dertten göz açamayıp nihayetinde kan yutmaya başlar. Altı oğlu ve Gülayım, Allayar Bey'in yanından ayrılmazlar.

Allayar, gücünü toplayıp günün birinde babasının mezarına gider. Bunu haber alan Jurın da daha önce gidip o mezarın içine girer. Allayar'a babasıymış gibi sözler söyleyip vaatler alır. Vaatlerinin arasında Gülayım'ı Jurın'a vermezsi de vardır.

Allayar evine gelir. Gülayım'ı karşısına alıp kızına; "Allah'ım seni Jurın'a yazmıştır, Jurın'la evlenirsen cennete gidebileceğini, fakat onunla evlenmeyi reddederse Cehennimlik olacağını söyler. Gülayım, Jurın'la evlenmeyi kabul eder. Kırk Kız'ı peşine takıp kendi bağına döner. O vakit Allayar, dua eder ve küçük oğlu Amanbay'ı Jurın'a yollar.

Amanbay, Jurın'ın yanına gelir, babasının Gülayım'ı kendisine verdiğini söyler. Kel Jurın, büyüklenir ve Amanbay'a dikleşir. Amanbay, geri döner ve Jurın'dan gördüğü hakaretleri babasına aktarır. Babası yerinden doğrulur, Jurın'a bedua eder, ondan öcünü alacağını söyler. Gülayım'ı yanına çağırır. Gülayım atı Aktamker'e binip köşe bucak Jurın'ı arar. Onu bulur ve babasının kendisini büyük bir toya çağırdığını söyler. O daveti reddeder. Gülayım öfkelenir, Kel Jurın'ı döver. Gülayım'ın gücünü görünce Jurın yalvarmaya başlar. Gülayım, Jurın'ı babasına getirir.

Sarkop halkı toplanıp, her şey eksiksiz olunca ulu bir toy başlar. Jurın orada olmaktan sıkılır ve toyu terk edip köyüne döneceğini söyler. Allayar gitmesine izin vermez.

Düğüne Kırk Kız'ı yanına alıp gelen güzelliğiyle herkesin aklını başından alır. Düğünde bakşılar kopuz çalıp davetlileri eğlendirir. 95 atın iştirak ettiği ve 10 sürecek bir yarış yapılır. Yarışa Gülayım da Aktemker'le katılır. Düğüne Gülayım'da gönlü olan Sayeke de gelir. Gülayım, Sayeke'ye kendisi ile evlenebileceğini söyler. Bunu fark eden

Jurın, derin uykuda olan Sayeke'ye saldırır. Dövüş sonunda ikisi de ölür. Allayar, ikisini de defneder. Gülayım Miyvalı bağına döner.

Diğer taraftan aradan altı gün geçer ve atlardan bir haber alınamaz. Yedinci gün ikindiye doğru Aktamker gelir. O kadar koştuğu halde alnı bile terlememiştir ve diğer atlar kendisine yetişememiştir. Deve ödülünü Gülayım alır. Develerin hepsini kestirir ve Sarkop halkını ziyafet verir.

Herkesin kendisinden çekinip korktuğu Arslan adlı yiğidin Altınay adlı güzel bir kız kardeşi vardır. Aynı devirde halkına zulmeden Nadirşah adında biri vardır. Arslan'dan korktuğu için düzenbaz Kulumsay'ı onun yanına göndererek aklını çelmesini ister.

Kulumsay Arslan'ın yanına gelir. Yanından ayırmadığı kız kardeşi Altınay'la her gün karı-koca hayatı yaşadığını duyduğunu söyler. Bu iftiraya inanan Arslan'ın huzuru kaçar. Arslan, kardeşi Altınay'a verecek cevap bulamaz.

Beri taraftan Nadirşah, Kulumsay'dan Arslan'ı öldürmesini ister, bunu başarırsa çok çok altın vereceğini söyler. Kulumsay, yanına çok güçlü bir sihirbaz olan kadını alarak yola çıkar. Bu sırada Arslan'la Altınay dağda geyik avlamaktadır. Av sırasında karşılarına çıkan iki arslanı öldürürler.

Kulumsay ile büyücü iki kardeşin izin sürer ve onları bulmayı başarır. Arslan'la Altınay çadırlarında uyumaktadırlar. Önce Altınay'ı bayıltıp, elbisesini çıkarırlar ve sessizce Arslan'ın yanına getirip korlar. Arslan uyandığında yanında çırılçıplak vaziyette kardeşi Altınay'ı bulur. Altınay bu sırada uyanır, büyük bir utançlar oradan kaçıp çadırına gelir ve elbiselerini giyinir, atına binip oradan uzaklaşır. Kulumsay, Arslan'a "Ben sana söylemiştim de sen inanmamıştın. Demek ki söylenilenler doğruymuş." diyerek Arslan'ı zor durumda bırakır. Ardından Nadirşah'ın Altınay ile evlenmek istediğini söyler. Koynundan bir cevher çıkarıp Arslan'a verir.

Arslan ile Kulmusay dost olur. Arslan, kardeşini öldürmeyi düşünür ve Altınay'ın peşine düşer. Kulumsay de sihirbazla kaleye giderler.

Altınay, üç gün boyunca arazide yatar. Bu arada kurtların saldırısına uğrar. Cins atı, sabaha kadar kurtla karşı Altınay'ı korur. Yaralanmadık yeri kalmaz.

Kulumsay'la büyücü kadın, kaleye dönüp olanları Nadirşah'a anlatırlar. Nadirşah, düzenbaz Kulumsay'ı ikinci vezir yapar.

Bu arada anneleri Altınay'la Arslan'ı merak eder. Çocuklarının gittikleri istikamete doğru gider. Bir hayli yol gittikten sonra ağlama sesi duyar. Bu ses, kızı Altınay'ın sesidir. Onun yanına gider. Altınay olup biteni anlatır. Kucaklaşırlar ve birlikte evlerine dönerler.

Tan atınca Altınay tüm halkı toplar ve ağabeyinden ayrılıdığını söyler. Halk, Altınay'ın kardeşinin yerine geçmesini ister. Altınay'da kabul eder. Halk, Nadirşah'la savaşmak için hazırlıklara başlar.

Nadirşah da savaş hazırlıklarını sürdürür. Kulumsay, Nadirşah'a acele etmemeleri gerektiğini, Altınay'ın çok güçlü olduğunu, yenilebileceklerini söyler. Nadirşah da kırk yiğitle birlikte Kulumsay'ı elçi olarak Altınay'a gönderir.

Altınay, huzuruna gelen Kulumsay'ı tersler. On bir elçinin başını keser. Kulumsay, durumun vahametini görüp oradan kaçar ve Nadirşah'ın yanına gelir, olanları anlatır. Nadirşah, askerlerini alıp savaş meydanına çıkar.

Savaş, gün boyu sürer. Akşama doğru Altınay'ın kızlarının savaşmaktan yorulur ve yenilirler. Altınay da savaşta sayısız yara almıştır. Altınay'ı böyle gören Nadirşah, ona yardımcı olur, Altınay'ı alıp çadırına getirir. Altınay, Nadirşah'a ne olursa olsun kendisiyle evlenmeyeceğini söyler.

Zalim Nadirşah, askerlerini peşine takıp Arslan'dan kalan illeri beş beş sayarak böler. Karşı çıkanı öldürür. Yurduna dönüp ziyafetler verir. Toy bittikten sonra yatsı vakti Altınay'ın sarayına varır. Altınay, eline hançer alır kendine vurmak ister. Nadirşah da ona çöllerde çobanlık yaptırır.

Zalim han Surtayşa kırk bin askeriyle Sarkop'a sefer eder. Halkı basıp üç dört ay ele geçirdiği yeri mekân tutar.

Miyvalı'da yaşamakta olan Gülayım da Kırk Kızını peşine takıp savaş hazırlıkları yapar.

Bu arada Kalmuk Surtayşa, Gülayım'ın uzaklaşmasını fırsat bilip Allayar'ın yurduna baskın yapar. Allayar'ın altı oğlu, can kaygısına düşüp kaçarlar. Surtayşa, Serkop'ta altı gün boyunca birçok kişiyi öldürür. Allayar, Surtayşa'nın yanına gelir. Surtayşa, Allayar'ı öldürüp başını keser. Altı oğlu olanları gördüğü halde Surtayşa'nın karşısına çıkmaya cesaret edemezler.

Sarkop'ta Otbaskos adında güçlü-kuvvetli bir er vardır. Uzun süredir uykuda olduğu için olup bitenlerden habersizdir. Surtayşa'nın yaptıklarını öğrenince, zırh giyip atına biner, Kalmuklara saldırır. Ancak 10.000 askere karşı bir şey yapamaz, yaralanır.

Kalmuk hanı Surtayşa, Sarkop kalesinde gönlünce toy toylar. Sarkop'un hazinesini ele geçirir, halkını esir alıp kendi ülkesine doğru yürütür. Esirlerin arasında Gülayım'ın annesi de vardır. Surtayşa altı kardeşini astırmıştır. Bu yüzden Gülayımın annesi çok kederlidir. Surtayşa yolda bir yerde konaklayıp orada büyük ateş hazırlatır, çocukları diri diri kaynar kazana atıp onları seyreder, zevk alır.

Aradan otuz gün geçer. Halkın tek kurtuluş ümidi Gülayım ve Kırk Kızıdır ve onun yardıma gelmesini beklemektedir.

Gülayım uykusunda Sarkop halkının başına felâket geldiğini görür ve bunu arkadaşı Servinaz'a anlatır. Miyvalı'ya geldiklerinde her yerin talan edildiğini sadece kendi kalelerine girilmediğini görürler. Derhâl Sarkop'a doğru yola çıkarlar. Kuşluk vaktinde Sarkop'a gelip bakarlar ki kale harap olmuş, kızıl kana boyanmış. O yerde babasının öldüğünü gören Gülayım'ın gözyaşlarını tutamaz. Kalede kalan yaşlılardan kardeşlerinin öldüğünü, annesi ve geriye kalan halkın da esir düştüğünü öğrenir. Gülayım, hemen Kırk Kızı'nı toplar. Babasının kabrini ziyaret eder, korkak kardeşlerinin mezarını görmek istemez. Öç alma hırsıyla Kırk Kız'ını peşine takıp sefere çıkar.

Surtayşa kendi ülkesinde bütün halkı toplayıp büyük ziyafet verir. Bu ziyafetine her yandan yiğitler, falcıları dervişler, şairler, ozanlar, bahşılar gelir. Şölen sırasında esir halkı gören kişiler, Surtayşa'ya bu yaptığının yanlış olduğunu söylerler. Surtayşa bunları duyunca çok öfkelenir, kendisine karşı çıkanların canını alır.

Bu arada Otbaskan günlerce yol yürüyerek Kalmuklar'a şehrine gelmiştir. Surtayşa'nın eziyetinden bıkan halk, Otbaskan'ı aralarına alır, ne var ki Surtayşa'nın askerleri onu zincire vurup karanlık, dipsiz bir kuyuya atarlar.

Surtayşa, bir gün kötü bir rüya görür. Bir falcı çağırarak gece gördüğü düşü anlatır. Falcı, Sarkop'a saldırmasının halkını esir etmesinin yanlış olduğunu, o savaşta bulunmayan Sarkop'un yiğitlerinin bunun öcünü kendisinden alacağını söyler. Bunun üzerine çok öfkelenen Surtayşa, falcıyı öldürtüp cesedini hayvanlara atar.

Gülayım, Kırk Kız'ıyla birlikte yoluna devam eder. Astarhan'da çadırlarını kurup konaklar. Orada altı gün dinlenip yola çıkarlar. Yolda Surateyşa'nın askerleriyle karşılaşırlar ve onları yenerler. Gülayım'ın üç kızı, bu karşılaşmada şehit olur. Gülayım, kızlardan birini Surtayşa'nın ülkesindeki esir halka haber göndermesi için gönderir. Kendisi de yanına altı kız alıp ırmağın kenarına giderler.

Bu arada Arslan adlı yiğit, kardeşine kızıp yurdunu terk ettiğinde o da Gülayım ve Kırk Kız'ının bulunduğu yer olan Derbent dağının eteğine gelip mekân tutar. Burada derin bir uykuya dalar. On iki gün sonra kalkıp ava çıkar. Av dönüşünde Gülayım ve Kırk Kız'ı Gülayım'ı görünce onun rüyasında gördüğü kız olduğunu anlar. Gülayım'ınonu ilk gördüğünde düşman sanır, ancak sonra oturup sohbet eder. Arslan, Gülayım'a âşık olduğunu ve kendisini çok aradığını söyler. Arslan, Gülayım'a yardım edebileceğini söyler. Gülayım, yanına Arslan'ı da alıp yoluna devam eder.

Gülayım'ın Kırk Kız'ı Surtayşa'nın kelesini kuşatır. Kalenin 360 kilidi vardır. Gülayım'ın annesi bu kilitleri açabilen bir kişi olduğunu söyler. Surtayşa'nın casusu bunları duyar ve o adamı öldürür. Gülayım kaleye girmenin yollarını arar. Tutsak halktan birisi bunun yolunu bir kâğıda yazıp uçurtma yapıp kâğıdı kalenin dışına gönderir. Uçurtmayı gören Arslan hemen notu okur. Kâğıtta yazılanı uygularlar ama netice alamazlar.

Gülayım ve Kırk Kız, Surtayşa'nın adamlarından bir kısmını yakalar. Onlar da korkusunda kalenin kilidini verirler. Servinaz, kapıları sırayla açar. Böylelikle Gülayım ve Kırk Kız, kaleye girer. Tutsak edilmiş

halkı, onları görünce çok sevinir. Gülayım ise halka Arslan'ı tanıtır. Orada halk sevinç türküsüyle yiğidin gönlünü hoş eyler.

Servinaz, Suratyşa'nın sarayına gidip, ona meydan okur. Suratyşa, Gülayım'dan yedi gün mühlet ister. Gülayım, bu süreyi ona verir. Bu arada Servinaz, annesini ve Otbaskan'ı zindandan çıkarır. Sekizinci gün iki taraf karşı karşıya gelir. Çarpışma dokuz gün sürer. Arslan, ortaya çıkar, Kalmuk askerinin işini bitirir. Sonra Otbaskan meydana çıkar. Kunkar adındaki Kalmuk askeri Otbaskan'ı öldürüp başını keserek Gülayım'ın önüne koyar. Bunu gören Servinaz, Gülayım'dan izin alıp ortaya çıkar. Kunkar'la Servinaz üç gün boyunca yenişemezler. Dördüncü gün Servinaz, onu yenmeyi başarır, kellesini Surtayşa'nın önüne koyar. Bunun üzerine Surteyşa, ortaya çıkıp Gülayım'ı cenge çağırır. Gülayım çekinmez ve meydana çıkar. Uzun süren mücadelenin galibi Gülayım olur. Gülayım, Surtayşa'nın başını keserek dostlarının yüzünü güldürür. Aslan da Gülayım'a meydan okuyan Kargaşık adlı Kalmuk'un karşısına çıkar ve onu alt eder. Başları ölen Kalmuklar sağa sola kaçıp canını kurtarır. Gülayım, Surtayşa'nın Koşal adlı kalesinde, toy verip halkı ile günlerce eğlenir.

Arslan ile Gülayım, tutsaklıktan kurtardığı halkı ile yola çıkar, 17 günlük seferden sonra Sarkop'a döner. Gülayım ve Arslan, Sarkop halkını toplayıp büyük bir toy vererek evlenirler ve Miyvalı bağda devran sürerler.

Ardan beş yıl geçtikten sonra Gülayım, Arslan'ı üzgün görür. Nadişah'ın halkına saldırıp ok ve kılıçtan geçirdiğini, Altınay'ı esir ettiğini haber almıştır. Gülayım, bunu öğrenince Kırk Kız ve on bin askeri ile birlikte Harezm'e sefere çıkar. Harezm kalesine yaklaşınca Topsan Gölü'nde konaklarlar. Kendilerine kafa tutan Nadirşah'ın askerleri Kodar'ın burnunu ve kulağını keser. Bunu gören ve öfkelenen Nadrişah askerini toplayıp savaş hazırlıklarına başlar. Bu arada Arslan, kırk yiğidi yanına alıp kardeşi Altınay'ı tutsaklıktan kurtarır.

Türkistan ile Harezm beyleri savaşa başlar. Bu savaşta Nadirşah ile Servinaz karşı karşıya gelir. Gülayım yaralanır. Servinaz ve Aslan hemen onun yardımına yetişir, Nadirşah'ı öldürürler. Harezm askerleri bunu görünce kaçmaya başlarlar.

Harezm halkı, Gülayım ve Arslan'ın ülkelerine han olmalarını isterler. Bunun üzerine Arslan, Ali Bey, Kökse Bey ve Şeker Bey'i onlara bey tayin ederek, ülkesine döner.

Gülayım ve Arslan nice yıl kedersiz devran sürerler.

Kaynakça:

Ahmedov, S. - S. Bahadırova, "Karakalpak Türkleri Destanları ve Özetleri", *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi,* (Aktaran: Ali Abbas Çınar), S. 5, Bahar 1998, s. 163-164.

Ahmedov, S.- K. Mambetov, *Karakalpak Edebiyatı*-10, Nökis, Bilim, 1996.

Amhedov, Srajatdin, *Karakalpak Edebiyatı,* Karakalpak Baspası, *Nökis,* 1993.

Kaplan, Haktan, *Türk Dünyası Destanlarında Kardeş ve Kardeşlik,* Konya, 2016 (Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Türk Dünyası Ortak Edebiyatı-Türk Dünyası Edebiyat Metinleri Antolojisi, C. 4, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2003, s. 517-532.

Uygur, Ceyhun Vedat, *Karakalpak Destanları-Kırk Kız Destanı,* Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2007.

KIRK VEZİR

XV. yüzyıla ait mensur, didaktik halk hikâyelerindendir. Baştan sona çerçeve hikâyelerden oluşmaktadır. Literatürde *Ma'arifü'l-Esrar, Şehname-yi Türkî, Kitab-ı Sindbad, Hikâye-yi Vüzera-yı Çihil, Kitab-ı Şah-ı Hafikeyn Hatun, Tarih-i Kırk Vezir* gibi farklı adlarla anılmıştır:

Arap edebiyatından "Hikâyat-ı Vüzerat-ı Erba'in" adıyla Ahmedî Mısrî tarafından çevrilerek edebiyatımıza kazandırılmıştır. Arapça adı "Hikâyet-i Erba'in Subh u Mesa"dır. Mısrî bu eserini II. Murat'a takdim etmiştir. Bu eser, Topkapı Sarayı Revan Kitaplığındadır. Eserin yurt içinde 12, yurt dışında da 60 yazma nüshasının olduğu

tespit edilmiştir. Gerek İstanbul'da gerekse Kazan ve Paris'te muhtelif baskıları yapılmıştır.

Sevgi, vefa, ihanet, intikam gibi duyguların ağırlıkta olduğu eserde konu, eşini kaybeden bir hükümdarın başka bir kadınla evlenmesi, genç eşinin hükümdarın oğluna göz koyması ancak ondan karşılık bulamaması, bunun üzerine ona iftira atıp idamı idam edilmesini istemesi ancak kırk vezirin her birinin her gün hikâyeler anlatarak idamı engellemesi ancak fettan kadının da boş durmayıp her gün kararını idama çevirmesini sağlayacak hikâyeler anlatması üzerine kurgulanmıştır.

Eser, 1972'de Selami Münir Yurda Tap imzasıyla iki ayrı kitap hâlinde basılmış ve ikinci kitapta basılmıştır. "Kırk Vezir Hikâyesi" adlı ilk kitapta Perizat'ın ve ilk 15 vezirin, "Kırk Vezir ve Büyülü Saray Hikâyesi" adlı ikinci kitapta da Perizat'la 16.-40. Vezirin anlattığı hikâyelere yer verilmiştir.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Eski zamanlarda yaşayan tecrübeli ve bilgili büyük hükümdar Hankin'in çok sevdiği Hintli karısı Dilruba'dan bir oğlu olur. Güzelliği her yere yayılan bu çocuk erken yaşta tüm ilimleri öğrenir, silah kullanıp ok atmada akranlarını geçer. Bir gün yakışıklı şehzadenin annesi hastalanıp yataklara düşer, hekimler derdine derman bulamazlar ve hanım sultan bu dünyadan ayrılır.

Hükümdar birkaç aylık yastan sonra komşu ülke kızı Perizat ile evlenir. Hükümdar ondan oldukça genç olan bu güzel karısını çok sever, hazinesini, emrine sunar ve sarayda sadece ona söz söyletir.

Perizat, yaşlı kocasını hiç sevmez saraya geldiği zaman gördüğü şehzadeye âşık olur. Bundan haberi olmayan Şehzade bir hocadan gökbilimi ve müneccimlik üzerine ders almaktadır. Bir gün hocasından kendi talihine bakması için ricada bulunur. Hocası talihine bakar ve yüzünü asar. Şehzade meraklanır ne gördüğünü sorar. Hocası şehzadeyi uğursuz günlerin beklediğini, Allah'a sığınıp kırk gün hiçbir şekilde konuşmazsa kurtulacağını, kendisinin de ortalardan kaybolacağını söyler. Onu babasının yanına gönderir ve ortadan kaybolur.

Hükümdar oğlunun sıkıntısını sezer ve ona nesi olduğunu sorar. Şehzade konuşmaz, Hükümdar lalasını huzuruna çağırır. Lalaya, oğlunun canının sıkıldığını söyler ve gönlünün açılması umudu ile onu üvey annesinin yanına yollar.

Lala, şehzadeyi üvey annesi yanına götürür, Perizat bu duruma çok sevinir. Lalayı yollar ve şehzade ile baş başa kalırlar. Hemen Şehzade etrafında dolaşmaya başlar, ona derdinin ne olduğunu ısrarla sorar; ancak cevap alamaz. Ne isterse elinde olduğunu, bir arzusu varsa da yerine getireceğini söyler. Şehzade yine konuşmaz, bunun üzerine Perizat şehzadeye yanaşır, kendisinin çok güzel bir kadın olduğunu, Şehzade'nin de yakışıklı bir genç olduğunu babasının yaşlı biri olduğunu söyler ve Şehzade'nin ona sadık kalması karşılığında babasının öldürüp onu hükümdar yapabileceğini anlatır. Bunu da Hindistan'da getirdiği sandık içinde bulunan zehirleri babasının yemeğine katıp onu üç ay içinde yavaşça öldürerek yapacağını anlatınca, Şehzade dayanamaz ve kadına bir tokat atar. Kadının ağzı kanla dolar. Kadın sinirlenir ve onu parça parça edeceğini söyler. Şehzade buna aldırmadan dışarı çıkar.

Oğlunu merak eden hükümdar karısının yanına gider ve onu kanlar içinde görür, sebebini sorar. Kadın da oğlunun ona saldırdığını, elinden kurtulmaya çalışırken de Şehzade'nin babasını öldürüp onun yerine geçmek ve kendisini de karısı yapmak niyetinde olduğunu söyleyip iftira eder. Hükümdar, bu sözleri duyunca deliye döner sabaha kadar uyuyamaz. Sabah hemen oğlunu yanına çağırır, meselenin aslını araştırmadan, boynunu vurması için onu cellada verir.

Bunu duyan sarayın ileri gelenleri hemen olaya müdahale ederler. Hükümdar'ın saydığı ve fikirlerini aldığı 40 Vezir'ine haber verirler. Onlar gelene kadar idam geciktirilir.

40 Vezir gelir. Hükamdara, Şehzade'nin neden cellada verildiğini sorarlar. Hükümdar, olanları anlatır. Bunun üzerine Başvezir, kadın sözüne uyup oğlunun öldürmemesini, ona iftira atılmış olabileceğini, bunun vicdan azabının da çok büyük olduğunu anlatır. Zulmün çok kötü olduğunu ve bu hükümdarların başlarına her şeyin geleceğini söyler. Ardından hükümdarın izni ile "Bilgin Şehabettin Hikâyesi"*ni anlatır. Vezir hikâyesini bitirdikten sonra bazı kadınların böyle düzenbaz olduklarını, bu yüzden karısının sözüne uyup oğlunu öldürmemesini*

diler. Hükümdar şehzadeyi çağırır onu sorgular, bir cevap alamaz. Oğlunu zindana yollar kendi de sıkıntısını dağıtmak için ava çıkar.

Akşamüstü saraya döndüğünde karısı olanları öğrenir. Şehzade öldürülmediğine çok öfkelenir. Hükümdarın, böyle bir evlâdın hemen öldürülmesini, babasına bunu yapanın halka neler yapabileceğini söyler ve Şehzade'nin bu hâlinin kötü bir prensin hikâyesine benzediğini ı söyleyip "Zalim Bir Prensin Hikâyesi"*ni anlatır.*

Perizat, Hankin Şah'ın oğlunu zalim prense benzetir, konuşmamasını kötü yolu seçmesine bağlar. Kendisine el uzatmasının onun kötü terbiyesinden kaynaklandığını oğlunu öldürmezse, bir gün oğlunun onu öldüreceğini söyler.

Hükümdar bu sözlerden çok etkilenir ve sabah oğlunu öldürmek için cellada emir verir. Bu sefer İkinci Vezir hükümdara fitnenin etkisinde kaldığını bu olayı incelemeden hızlı karar vermesinin onu çok pişman edeceğini hele ki kadın sözüyle iş yapılmayacağını anlatırlar. Hatta bu sözlerini ispat edecek bir hikâye anlatmak istediğini söyleyip "Kadının Fendi Hikâyesi"*ni anlatır ve bazı kadınların vefasız ve hilekâr olduklarını, evlâdına kıymamasını, sabretmesini belki o zaman çocuğun dilinin açılabileceğini söyler.*

Hükümdar bu sözler üzerine oğlunu o gün öldürmez, ava gider. Akşamüstü saraya döner. Perizat, Hankin Şah'a, o vezirlerin hilekâr olduklarını böyle giderse yoksa gafil padişahın düştüğü duruma düşeceğini söyler. Hükümdar hikâyeyi merak eder ve karısı da "Gafil Padişah Hikâyesi"*ni anlatır ve ardından Şehzade'nin öz çocuğu olamayacağını söyler.*

Hükümdar, bu sözler üzerine daha da kızar ve yarın oğlunu öldüreceğini söyler. Hükümdar ertesi sabah hemen oğlunun huzuruna çıkarılmasını emreder, daha sonra cellada emir vererek öldürülmesini ister. Bunu gören Üçüncü vezir olaya müdahale eder ve acele işe şeytanın karışacağından bahseder. Oğlunu öldürürse, o acıyı kendinin de hissedeceğini, akıllı kişinin işin sonunu düşünmesi gerektiğini söyler. Vaktiyle bir hükümdarın her şeyi çocuklarına, vezirlerine, devletin ileri gelenlerine danışarak yaptığı için her işte başarı sağladığını ve izni olursa "Padişah ve Üç Oğlunun Hikâyesi"*ni anlatmak istediğini söyler. Hükümdar izin verir ve Üçüncü Vezir hikâyeyi anlatır.*

Hikâye biter vezir hükümdara anlattıklarından ibret almasını, oğlunu öldürerek yakasını bırakmayacak olan vicdan azabını düşünmesini ister. Padişah o gün oğlunu öldürmekten vazgeçer ve ava gider. Av dönüşü karısı ona oğlunu ne yaptığını sorar, hükümdar da şimdilik onu öldürtmediğini söyleyince kadının rengi değişir. Her söylenene inandığından dolayı üç kere düşman baskısın uğrayan şah gibi olacağını söyler. Hükümdar, hikâyeyi merak eder ve karısının anlatmasını ister. Parizat "Düşman Hükümdarlar" hikâyesini anlatır ve bitirdekten sonra kocasına oğlunun oyunlarına kanıp gafil olmamasını öğütler. Hükümdar karısına hak verir ve yarın oğlunu öldüreceğini söyler.

Ertesi gün hükümdar cellada oğlunu öldürmesi için emir verir. İdam edileceği sırada Dördüncü Vezir gelir. Kadınların fitne ve fesat dolu sözlerine inanıp iş yapan bir hükümdarın savaşlarda askerlerini tacını ve tahtını kaybettiğini söyler. İzin verirse "Ad Kavminin Hikâyesi"*ni anlatmak istediğini söyler. Padişah izin verir ve dördüncü vezir, bu hikâyeyi anlatır. Ardından bunun gibi birçok hikâye anlatabileceğini kadınlara uyup iş yapmanın felaketlere neden olacağını söyler. Bu sebeple oğlunun kanına girmemesini söyler. Hükümdar bu sözler üzerine oğlunu idam etmekten vazgeçer ve sıkıntısını atmak için şehir dışına çıkar.*

Akşam saraya dönen hükümdar, karısı ile akşam yemeğini yemeye başlar. Bu sırada kadın oğluna ne yaptığını sorar, Hükümdar da şimdilik onu zindanda tuttuğunu söyleyince kötü kadın kocasının fikrini değiştirmeye çalışır. Kadın, vezirlerin sözüne uymamasını, onların niyetlerinin hükümdarı uyutup düşmanını korumak olduğunu anlatır durur. Onun vezirlerinin aşçı çıraklığından gelme olduğunu, onların durumlarını "Hızır'ı Görmek İsteyen Padişahın Hikâyesi"*ne benzettiğini söyler. Hükümdar hikâyeyi merak eder ve karısından onu anlatmasını ister.*

Perizat hikâyesini anlattıktan sonra hükümdara vezirlerinin cahil insanlar olduğunu, onların sözüne uyup bu işi ertelememesini diler.

Hükümdar, karısına hak verir ve ertesi gün oğlunun idamını emreder. Beşinci Vezir'i bunu duyar ve hemen hükümdarın karşısına çıkıp idama engel olur. Şah'a oğluna kıymaması için yalvarır, vezirlerin

sözünü yabana atmamasını bu nasihatlerin inci kadar değerli olduğunu söyler. Eğer daha önce duymadıysa "Hızır ile Vezir"*in hikâyesini anlatmak istediğini bildirir. Hükümdar da bu hikâyeyi anlatmasını ister. Beşinci Vezir,* "Hızır ile Vezirin Hikâyesi"*ni anlatır.*

Kırk vezir hikâyesi sırayla Perizat'ın ve diğer vezirlerin anlattığı hikâyelerle devam eder. Hükümdar Perizat'ın anlattığı hikâye ile oğlunu asmaya karar verir, vezirlerin anlattığı hikâyelerle bu kararından vazgeçer. Anlatılan hikâyelerin başlıcası şunlardır:

Başvezir'in hikâyesi: *Bilgin Şehabettin,*

Perizat'ın hikâyesi: *Zalim Bir Prensin,*

2. Vezir'in hikâyesi: *Kadının Fendi,*

Perizat'ın hikâyesi: *Gafil Padişah,*

3. Vezir'in hikâyesi: *Padişah ve Üç Oğlu,*

Perizat'ın hikâyesi: *Düşman Hükümdarlar,*

4. Vezir: *Ad Kavmi,*

Perizat'ın hikâyesi: *Hızır'ı Görmek İsteyen Padişah,*

5. Vezir'in hikâyesi: *Hızır ile Vezir,*

Perizat'ın hikâyesi: *Şerbetçi Güzeli,*

6. Vezir'in hikâyesi: *Genç Terzi ile Güzel Karısı,*

Perizat'ın hikâyesi: *Babasına Çeken Evlad,*

7. Vezir'in hikâyesi: *Padişah ile Vezir,*

Perizat'ın hikâyesi: *Hazreti Süleyman ile Serçe Kuşu,*

8. Vezir'in hikâyesi: *Bilgili Vezir,*

Perizat'ın hikâyesi: *Şehzadelerle Kadı,*

9. Vezir'in hikâyesi: *Harunürreşit ile Cariye,*

Perizat'ın hikâyesi: *Anlayışsız Şehzadeler,*

10. Vezirin hikâyesi: *Mısır Sultanının Oğlu ile Hilebaz Kadın,*

Perizat'ın hikâyesi: *Bezirgân,*

11. Vezir'in hikâyesi: *Vezirin Oğlu ile Padişah,*

Perizat'ın hikâyesi: *Sofu Bersısa,*

12. Vezir'in hikâyesi: *Kuş Dilini Bildiğini İddia Eden Derviş,*

Perizat'ın hikâyesi: *Padişah ile Dokumacı,*

13. Vezir'in hikâyesi: *Billur Kalen,*

Perizat'ın hikâyesi: *Evladı Olmayan Sultan,*

14. Vezir'in hikâyesi: *Harut ile Marut,*

Perizat'ın hikâyesi: *Esrarkeşler,*

15. Vezir'in hikâyesi: *Yürek Acısı Hikâye,*

Perizat'ın hikâyesi: *Dertli Sultan,*

16. Vezir'in hikâyesi: *Aydın Beyle Derviş,*

Perizat'ın hikâyesi: *Şah Mahmut ile Veziri Hasan Memendi,*

17. Vezir'in hikâyesi: *Zahireci Kadın,*

Perizat'ın hikâyesi: *Bir Hilekâr ve Dolandırıcı,*

18. Vezir'in hikâyesi: *Sultan Mahmut Sebtekin, Hintli Hoca ile Bağdatlı Derviş,*

Perizat'ın hikâyesi: *Yasemin'le Kasap Güzeli,*

19. Vezir: *Hasan Basri,*

Perizat'ın hikâyesi: *İhtiyar Bostancı ile Oğlu,*

20. Vezir'in hikâyesi: *Zehirli Neşter,*

Perizat'ın hikâyesi: *Yürük Çocukları,*

21. Vezir'in hikâyesi: *Cemile Hatun,*

Perizat'ın hikâyesi: *Büyülü Saray,*

22. Vezir'in hikâyesi: *Güzel Şehzade,*

Perizat'ın hikâyesi: *Padişahla Nedim,*

23. Vezir'in hikâyesi: *Cin Aynası,*

Perizat'ın hikâyesi: *Sihirbaz ile Çırağı,*

24. Vezir'in hikâyesi: *Dolandırıcı Delile,*

Perizat'ın hikâyesi: *Şah ile Musahibi,*

25. Vezir'in hikâyesi: *Mütecessis Halife ile Günahkâr,*

Perizat'ın hikâyesi: *Palavracı Horasanlı,*

26. Vezir'in hikâyesi: *Numan,*

Perizat'ın hikâyesi: *Bir Tüccarzadenin Acıklı Hikâyesi,*

27. Vezir'in hikâyesi: *Oduncu,*

Perizat'ın hikâyesi: *Pireler,*

28. *Sofi ile Hırsızın,*

Perizat'ın hikâyesi: *Ebu Ali Sina ile Melik,*

29. Vezir'in hikâyesi: *Bakkal,*

Perizat'ın hikâyesi: *Hazreti Musa,*

30. Vezir'in hikâyesi: *Kadın Parmağı,*

Perizat'ın hikâyesi: *Hain Vezir,*

31. Vezir'in hikâyesi: *Halife Harunü'r-reşit ile Körün,*

Perizat'ın hikâyesi: *Kadı,*

32. Vezir'in hikâyesi: *Mısır Sultanı ve Kadınlar,*

Perizat'ın hikâyesi: *Evliya Fudayl,*

33. Vezir'in hikâyesi: *Bir Güzel Kadın,*

Perizat'ın hikâyesi: *Huysuz Çocuk,*

34. Vezir'in hikâyesi: *Faslı Tacir ile Karısı,*

Perizat'ın hikâyesi: *Eşsiz Doğan,*

35. Vezir'in hikâyesi: *Kadın Sözüne İnanan Adam,*

Perizat'ın hikâyesi: *Şımarık Şehzade;*

36. Vezir'in hikâyesi: *Eşkıyalarla Derviş,*

Perizat'ın hikâyesi: *Sultan Alâaddin'le Deli Oğlan,*

37. Vezir'in hikâyesi: *Hannas,*

Perizat'ın hikâyesi: *Hain Vezirler,*

38. Vezir'in hikâyesi*: Kuyruklu Çocuk,*

Perizat'ın hikâyesi: *Hz. Nuh'un,*

39. Vezir'in hikâyesi*: Çobanla Padişah,*

Perizat'ın hikâyesi: *Akılsız Vezirler,*

40. Vezir'in hikâyesi*: Yorgancı Güzeli.*

Perizat'ın hikâyesi: *Mısır Sultanı ile Vezirleri.*

Perizat, hikâye bittikten sonra vezirlerin ve oğlunun yarın tahtı ele geçireceklerini, kendilerini de zindana atacaklarını duyduğunu söyler. Bu sebeple çocuğun hemen öldürülmesini ister. Ertesi gün oğlunu idam için huzuruna çıkartır. Oğlunun annesine tecavüz ettiğini bunun cezasının da idam olduğunu söyler. Çocuk konuşmaz bunun üzerine başvezir çocuğun hocasını çağırtır. Hükümdar hocanın bulunmadığını görünce idamın başlaması için emir verir. İçlerinden biri gelen hocayı gösterir ve beklemeye başlarlar. Hoca talebesinin kendisini savunmak için konuşmadığını anlar. Kırk günün dolduğunu söyler ve konuşması için engel kalmadığını anlatır. Şehzade hemen başından geçenleri anlatır ve ağlamaya başlar.

Hükümdar Perizat'ın hilekârlığını anlayınca çok sinirlenir. Cariyeleri sorguya çeken hükümdar onların olanları kapı aralığından gördüklerini söylemeleri üzerine gerçeği anlar. Oğluna sarılır ondan af diler, Kırk vezire de teşekkür eder.

Sıra gelir Perizat'ın cezalandırılmasına… Hükümdar, siyaset meydanına getirilen bir eşeğe düzenbaz karısı Perizat'ın ayaklarını hayvanın kuyruğuna bağlatır. Onu sahraya getirirler ve eşeğe tekme atarlar. Kadın eşekten düşer bağlı olarak arkasında sürüklenir ve parça parça olur. Kendi kazdığı kuyuya düşen kadın iftiralarının bedelini öder.

Kaynakça:

Birinci, Aziz, *Kırk Vezir Hikâyeleri (İnceleme-Metin-Sözlük)*, İstanbul, 2012 (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi.)

Gülsevin, Gürer, "Kırk Vezir Hikâyeleri", *Beşinci Milletler Arası Türkoloji Kongresi, İstanbul, 23-28 Eylül 1985, Tebliğler I, Türk Dili*, C. 1., Edebiyat Fakültesi Basımevi, 2. Baskı, İstanbul, 1985.

Kavruk, Hasan, *Eski Türk Edebiyatında Mensur Hikâyeler*, MEB Yayınları, Ankara, 2016, s. 109-116.

Kızıltan, Mübeccel, *"Kırk Vezir Hikâyeleri (İnceleme, Metin, Dizin, Kaynakça) I, II"*, İstanbul, 1991 (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi).

Özlek, Emine, *Kırk Vezir Hikâyeleri'nde Eğitici Değerler ve Söz Varlığı*, Malatya, 2014 (İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Şeker, Ayşe, *Şehzade-Kırk Vezir Hikâyeleri Topkapı Revan 1081 (vr. 1b-35a) (İnceleme-Metin-Dizin-Tıpkıbasım)*, İstanbul, 2013 (Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Yurdatap, Selami Münir, Kırk Vezir Hikâyesi, İstanbul, 1972, 112 s.

Yurdatap, Selami Münir, Kırk Vezir ve Büyülü Saray Hikâyesi, İstanbul, 1972, 128 s.

KISSA-YI ABDÜSSAMED PADİŞAH-I SERENDİB

(Bkz. *MUHAYYELAT-I AZİZ EFENDİ*).

KISSA-YI CEVAD ALİ NİJÂD

(Bkz. *MUHAYYELAT-I AZİZ EFENDİ*).

KISSA-YI ÇIHÂR DERVİŞ

(Bkz. *ÇIHAR DERVİŞ*).

KISSA-YI DUHTER-İ ŞAH-I ÇİN FERAHNAZ VE İKLİLÜ'L-MÜLK

(Bkz. *MUHAYYELAT-I AZİZ EFENDİ*).

KISSA-YI EBU ALİ

(Bkz. *MUHAYYELAT-I AZİZ EFENDİ*).

KISSA-YI FİRUZ ŞAH

(Bkz. *MUHAYYELAT-I AZİZ EFENDİ*).

KISSA-YI İBRET-FEZA-YI HOCA ABDULLAH

(Bkz. *MUHAYYELAT-I AZİZ EFENDİ*).

KISSA-YI KARA HAN

(Bkz. *MUHAYYELAT-I AZİZ EFENDİ*).

KISSA-YI MOLLA EMİN

(Bkz. *MUHAYYELAT-I AZİZ EFENDİ*).

KISSA-YI MU'CİZNÜMÂ-YI GAZANFER VE RAHİLE

(Bkz. *MUHAYYELAT-I AZİZ EFENDİ*).

KISSA-YI RECEB BEŞE

(Bkz. *MUHAYYELAT-I AZİZ EFENDİ*).

KISSA-YI SİTT-İ EMİNE

(Bkz. *MUHAYYELAT-I AZİZ EFENDİ*).

KISSA-YI ŞAPUR ŞAH VE HÜMA

(Bkz. *MUHAYYELAT-I AZİZ EFENDİ*).

KISSA-YI ŞEHZADE ASİL

(Bkz. *MUHAYYELAT-I AZİZ EFENDİ*).

KISSA-YI ŞEHZADE NACİ-Yİ BİLLAH VE ŞAHİDE

(Bkz. *MUHAYYELAT-I AZİZ EFENDİ*).

KISSA-YI ŞEHZADE NESİL BİRADER-İ ŞEHRİYAR ASİL

(Bkz. *MUHAYYELAT-I AZİZ EFENDİ*).

KIVILCIMOĞLU TOPAL İBRAHİM

İbrahim adlı bir Erzurumlu delikanlının yanına aldığı 300 kişiyle Girit'i fethetmesinin anlatıldığı hikâyedir. Hacimsiz ve olan bu hikâye, Behcet Mahir tarafından anlatılmış Saim Sakaoğlu, Ali Berat Alptekin, Yurdanur Sakaoğlu ve Esma Şimşek tarafından derlenip yayımlanmıştır.

Osmanlılar Girit adasının eline geçirmek için 24 yıl uğraşmışlardır. 1645'te başlayan seferler ancak 1669'da tamamlanmış, adayı fethetmek Köprülü Fazıl Ahmet Paşa'ya nasip olmuştur. Hikâyede adanın fethi IV. Murad (1623-1640) zamanına götürülmüş ve tamamen efsaneye büründürülmüştür. Hikâyede Kıvılcımoğlu Topal İbrahim, başarıdan başarıya koşan bir destan kahramanı olarak görülür.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Kıvılcımoğlu Topal İbrahim Erzurum'da oturan kahraman bir delikanlıdır. Delikanlı iyi ahlaklı mert bir çocuktur. Güzellikle yiğitlik Topal İbrahim'e verilmiştir.

İbrahim bir gün Girit adasının düşman tarafından alındığını duyar. Ben öldüm ki düşman Girit'i aldı diye düşünür, yollara düşer. Girit'i almazsam bu yiğitlik bana haram olsun der.

Devir IV. Murad zamanıdır. O devirde yeniçeriler saltanat sürmektedirler. Sultan Murad yeniçerileri kaldırmaz. Topal İbrahim Erzurum'dan yüz yiğit seçerek Kırım'a gelir. İki yüz kişide oradan alır. Üç yüz kişi ile Girit adasına dayanırlar. Tıpkı bir çete gibi devletten izin almadan, haber vermeden altı ay harbedeler.

Soğuklar düşünce Erzurum'a dönerler. Anası "Girit'i aldın mı?" diye sorar. Topal İbrahim de "Hayır alamadım. Kış bastırdı ama yine gideceğim" der. Anası; "Kusur sende değil bende" der. Bahar gelince hazırlıklar yapılır, Girit'i almak için yola çıkarlar. Altı ay çete savaşı yapıp Girit'i alamadan geri dönerler. Anası "Girit'i aldın mı?" der o da "Alamadım." der. Anası "Kusur sende değil bende" der. Çünkü onu iki defa uykulu emzirmiştir. Ama oğlu üçüncü seferde Girit'i alacağını hisseder.

Üçüncü baharda Girit'e tekrar giderler. Aylarca harp ederler ve ay yıldızlı bayrağı dikerler. Topal İbrahim, "Girit alındı." diye padişaha

haber salar. Ancak padişahın yanındakiler ona bu haberi vermeye korkarlar. Bir tirit yemeği yapar ve üzerine küçük bir kâğıda "Girit alındı." diye yazıp padişaha müjde verirler. Padişah bunun üzerine meclisini toplar. "Bizim Girit'te ordumuz yoktu, bu nasıl oldu?" diye sorar. "Erzurumlu bir delikanlı üç yüz kişi ile Girit'i alıp size haber yollamış." derler. Padişah o delikanlının bulunup getirilmesini emreder. Halkın bu kahramanı tanısını ister. İbrahim, cenk ettiği delikanlılarla İstanbul'a gelir ve çok iyi karşılanır.

İbrahim, Ermeni'ye rastlar adam ağlamaktadır çünkü Yeniçeriler tarafından onun kızını kaçırılmıştır. İbrahim yanına üç yüz delikanlıyı alarak Yeniçerilerin sarayını basar. İki taraf da ateş açar. Sonunda Yeniçeriler kızı getirip teslim ederler. Yeniçeriler kaçarken öldürülürler. Padişah Yeniçerilerin sarayının yandığını görünce İbrahim'e kızar. O da olanları anlatır. Padişah, İbrahim'in yaptıklarını tasdik eder ve Yeniçeri ocağını kaldırır.

İbrahim Erzurum'a döner. Annesi karşılar. "Girit'i alıp almadığını sorar. Alındığını öğrenince sevinir.

Kaynakça:

Sakaoğlu, Saim-Ali Berat Alptekin-Yurdanur Sakaoğlu-Esma Şimşek, *Meddah Behcet Mahir'in Bütün Hikâyeleri II,* Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, Ankara, 1997, s. 221-232.

KIZ CİBEK

Kazakların en meşhur aşk destanıdır. Ancak başta Kırgızlar olmak üzere Orta Asya Türk coğrafyasında hatta daha uzaktaki Türk boyları arasında yayılmış bir destandır. XVI.-XVII. yüzyıllarda Kazak hanlığının yükseliş döneminde teşekkül etmiş; XVIII. yüzyıldan sonra da geliştirilmiştir. Birkaç kere filmi çekilmiş, opera olarak sahneye konulmuştur.

Eserde derebeyi topluma ait gelenek, örf-adet ilişkileri ve halkın o dönemdeki hayata ait bakış açısı yansıtılmıştır. 16 eşmetni vardır. Bunların içinde en meşhuru Musabay, Kasım Mırzagaliyev, Belgibay Bekturganov, Abilhayr Danekerov, Rahmet Mezhocayev,

Erjan Amhedov, Halima Utegaliyeva, İsmail Kamıtov, Moldaseyit Tülepkaliyev, Karşıga, Şege, Murın, Şipin ve Jusipbek Şeyhulİslâmov eşmetinleridir. Bazı eşmetinlerde destan başkahraman Tölögön'ün ölümü ile sona erer.

Eserde Kız Cibek ve Tölögön karakterleri ön plandadır. Kız Cibek, başlangıçta lirik bir karakter olarak takdim edilir, ancak destanın sonraki kısımlarında hürriyet için mücadele eden cesur bir kadın karakterini tasvir eder. Eserde bir diğer önemli kahraman da Tölögön'ün kardeşi Sansızbaydır. Sansızbay, Tölögön'ün intikamını alan yiğit olarak takdim edilir. Muhteva itibarıyla "Kozı-Körpeş ve Bayan Suluv" destanının ana çizgileriyle benzerlik gösterir. Destanın şahıs kadrosunda Bazarbay, Sırlubüy, Kamkatay, Bekecan, Korun, Çege, Karçıga gibi isimlerde yer alır. Destanda çocuksuzluk, ad verme, toy, rüya, kalın, alp, at, kırk sayısı gibi motifler görülür.

Kız Cibek destanının özeti şöyledir:

Cagalmay halkından altmış beş yaşında Karadeniz ve Hazar Denizi arasında yaşayan Bazarbay adlı zengin birisi vardır. Eşi Kamkatay da elli yaşındadır. Bazarbay ve Kamkatay, salgın hastalık sonrasında dokuz çocuğunu kaybeder. Ancak, Yaradan'ın lütfu olarak Kamkatay'ın ilerlemiş yaşına rağmen bir erkek çocuğu daha olur. Çocuğun adını Tölögön koyarlar. Daha sonra Kamkatay, bir erkek çocuk daha doğurur. Onun adını da Sansızbay koyarlar. (Bazı eşmetinlerde Bazarbay'ın üç karısı, dokuz oğlu vardır. Bir musibetle hepsini kaybeder. Bundan sonra altı kadınla daha evlenir. Hiçbirisinden çocuğu olmaz. Seksen yaşına gelince bir Tölegen adını verdikleri oğlu olur.)

Tölögön, akıllı, merhametli ve cömert bir delikanlı olur. On altı yaşındayken ailesi onu evlendirmek ister. Tölögön, halkı içinde hiçbir kızı beğenmez. Bazarbay, Tölegen'e, beğenebileceği kızları Altı Arış Şekti adlı yurtta bulabileceğini söyler. Tölegen oraya gitmek ister. Annesi, Tölegen'in gitmesine karşı çıkar. Kendi yurdundan bir kızla evlenmesini ister. Tölegen ise, beğendiği bir kızı alıp tekrar yurduna döneceğini söyler. Yanına 80 delikanlı alır. Anne ve babasıyla vedalaşıp Ak Cayık'a gitmek üzere yola çıkar. Annesi peşinden dua eder. Allah'tan, ulu lardan, pirlerden medet ister. Oğlunu hayırlısıyla dönmesini murat eder.

Ak Cayık, bulundukları yere yetmiş günlük yoldur. Beraberinde 200 kadar at, sayısız altın ve gümüş vardır.

Uzun ve yorucu bir yolculuktan sonra Ak Cayık'a vasıl olurlar. Çadırlarını kurup halka kız beğenmeye geldiklerini ilan ederler. Tölegen, Kimin güzel kızı varsa getirmeleri için haber gönderir. Beğense de beğenmese de her gelene hediyeler vereceğini söyler.

Halkın gösterdiği 200 kızı görmesine rağmen hiçbirini beğenmez. Ancak kızları boş göndermez, her birine bir at hediye eder. Tölögön'ün verecek atları kalmaz, yiğitlerinin atını vermeye başlar. Tölögön'ün durumunu duyan Ak Cayıklı Karçıga, ona yardıma gelir. Tölögön'e Kazak hanı Sırlıbay'ın Kız Cibek adında güzel bir kızının olduğunu haber verir. Tölögön, hemen yola çıkmak ister. Karçıga, yanına güvendiği beş yiğidini almasını söyler.

Tölögön, yanına Karçıga ve beş arkadaşını alıp yola çıkar. Yolda bir çadıra rastlarlar. Bu çadır Kız Cibek'in çadırıdır. Kıc Cibek, yüzündeki peçesini açmaz. Tölögön, kızıp oradan ayrılmak ister. Kız peçesini açtığında Tölögön onu görür ve çok beğenir. Kız da Tölögön'ü beğenir. Münafık insanlar kızın babası Sırlıbay'a olumsuz haberler getirirler. Sırlıbay, önce çok öfkelenir, ancak Karçıga onun yanına gidip durumu anlatır ve Tölögön'ün Kız Cibek'le nişanlanmak istediğini söyler. Sırlıbay'ın öfkesi gider. Karçıga'ya olumlu cevap verir. O güne kadar eşi benzeri görülmemiş bir düğün yapmayı düşünürler.

Bu arada Tayçıbek Kız Cibek'te gözü olan Şekti boyundan olan Bekecan'ın altmış askeriyle baskın yapmak fikrinde olduğu haberini getirir. Karçıga, durumu Kız Cibek'in ağabeyi Ceyrenbay'a bildirir. Ceyrenbay Tölögön ile Kız Cibek'in evini korumaya alır.

Aradan uzun zaman geçtiği için Tölögön, anne ve babasını özler. Mevsimlerden bahardır. Tölögön, yurduna gitmek ister. Bu sırada Kız Cibek, bir rüyasında eyersiz bir at görür. Bunu pek hayra yormazlar. Tölögön, Kız Cibek'in gitmemesi yahut güz mevsiminde gitmesi için yalvarmasına rağmen aldırış etmez ve yola çıkar. Uzun bir yolculuktan sonra anne ve babasına kavuşur.

Tölögön, bahara kadar yurdunda kalır ve Kız Cibek'e dönmeye karar verir. Bu defa da babası Bazarbay gitmesini istemez. Tölögön,

gitmekte ısrar eder. Babası, "Bekecan'ın eline esir düş." diye beddua eder. Tölögön, kardeşi Sansızbay'a; "Eğer ben geri dönemezsem, yengen Kız Cibek'i buraya getir ve onunla evlen." diye vasiyette bulunur ve ağlayarak vedalaşıp yola koyulur.

Tölögön, yolda Bekecan ile karşılaşır. Bekecan, Tölögön'ü öldürür. Kız Cibek 8 sene Tölögön'ün yolunu bekler. Beklemekten saçı ağarmıştır.

Bekecan, kurnazlık ederek Tölögön'ün atı Köktulpar'a binerek Kız Cibek'in yanına gelir ve kendisini Tölögön olarak tanıtır. Kız Cibek, ona inanmaz. Bunun üzerine Bekecan sinirlenir ve kendisinin Bekecan olduğunu, Tölögön'ü elleriyle öldürdüğünü söyler. Kız, buna inanmaz. O da atı Köktulpar'ı gösterir. Gerçeği öğrenen Kız Cibek'in gözyaşları sel olur.

Bu arada Bazarbay ve Kamkatay, oğulları Tölögön'den haber alamadıkları için huzursuzdurlar. Ağabeyi Tölögön'ün vasiyeti üzerine Sansızbay, yanına Çeçe'yi alıp yola çıkar. Epey yol gittikten sonra Sansızbay ve Çeçe, Cayık'a gelirler. Bu sırada Kız Cibek'le Kalmuk hanı Korun'un düğünü olmaktadır. Bu evliliğe Sırlıbay, Korun kâfir olduğu için karşı çıkmıştır, ancak Korun, kızı kendisine vermezse, halkını katledeceği tehdidinde bulunur. Sırlıbay, istemeye istemeye kızını Korun'e vermeye razı olur.

Sansızbay, Kız Cibek'i bulur. Kız Cibek, onu Tölögön'e benzetir ve Sansızbay'a âşık olur. Birlikte kaçmayı düşünürler. Kız Cibek, Korun'un yanına gider ve atı Sandalkök'ü ister. Korun, atını verir. Sabahleyin Kız Cibek kalkıp, anne, babası ve kardeşleriyle buluşur, vedalaşır. Sansızbay ve Çeçe ile anlaştıkları yerde buluşur. Onu arayan Korun'un askerleri üçünü birlikte bulurlar. Korun, kızı isterse de Sansızbay vermez ve teke tek Korun ile karşılaşır ve onu yenip başını keser. Kalmaklar ülkesine kaçar. Sansızbay, Kız Cibek'i alıp Cagalmay'a döner. Babası ve annesi onları sevinçle karşılar, fakat Tölögön'ün vefat haberi onları çok üzer. Karçıga ile Ceyrenbay da Cagalmay'a gelirler. Sansızbay ile Kız Cibek evlenir, çocukları olur, mutlu şekilde yaşarlar.

Kaynakça:

Akmataliev, Abdıldacan, *Boz Cigit, Kozuke Bayan, Kız Cibek,* El Adabiyatı Serisi, C. 16, Bişkek, 1998.

Arıkan, Metin - Dinara Düysebayeva, *Kızcibek-Kazak Aşk Destanı*, TÜRKSOY, Ankara, 2011.

Bilecik, Fahrünnisa, *Kız Jibek Destanı*, İstanbul, 1998, (Marmara Üniversitesi Sasyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisan Tezi).

Demir Yusuf, *Kırgız Destanları Üzerine Kültürel Tespit ve Tahliller (Karagül Botom, Calayır Calgız, Ak Bermet - Kaçkan Kız, Kız Cibek)*, Erzurum, 2019 (Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Duman, Nermin E., *Kız Cibek Destanındaki Epik Unsurlar*, İzmir, 2001, (Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Kaplan, Haktan, *Türk Dünyası Destanlarında Kardeş ve Kardeşlik*, Konya, 2016, (Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Kırgız Respuplikasının Uluttuk İlimler Akedemiyası, *Kırgız Adabiyatının Tarihi*, C. 3, Bişkek, 2002, s. 562-573.

Köse, Nerin, *Araştırmalar*, Millî Folklor Yayını, Ankara, 1997, s. 7-58.

Türk Dünyası Ortak Edebiyatı-Türk Dünyası Edebiyat Metinleri Antolojisi, C. 3, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2003, s. 444-469.

KIZ DARIYKA

Kırgız destanıdır, ancak başta Kazaklar ve Karakalpaklar olmak üzere Orta Asya'da Türk boyları arasında yayılmış destanıdır. Finlerin Kalavelası'ndaki Pohyela, Çeklerdeki Krok'un kızı Lubaş'ı, Karakalpakların Gülayım'ı, Kırgızların Canıl Mırza'sı, Kız Saykal'ı, Kanıkey'ı ve Gülgaakı'sı gibi Kız Darıyka da kahramanı kadın olan bir destandır. Kahraman kızlar motifi gerek Türk gerekse Moğol folklorunda karşımıza sıkça çıkar. Böyle güç, akıl, yetenek, yarışma sonucu ölüm ile ömür arasında sınırındadır. Eğer kız yenilirse, yiğitle evlenmeye razı olur, şayet erkek yenilirse ya da başı kesilir veya halk önünde alçak duruma düşürülür.

Semerkant'taki Türk boyları içinde yaşamış olmasından dolayı destanın kahramanına "Kırgız Kızı Darıyka" yahut "Kıpçak Kızı Darıyka" da denilir.

Kırgız Milli İlimler Akademisi'nde Kız Darıyka'nın 8 sekiz eşmetni bulunmaktadır. Bunlar;

1. Kıdık Sulaymanov'un 1941'de komuzcu Karamoldo Orozov'dan derleyip kayda geçirdiği 1,5 sayfa olan metin,

2. 22 Temmuz 1964 yılında Kankeldiev Maamıt'tan (Issık Köl, Kara Oy köyü) derlenen 12 sayfalık metin,

3. Cantaev Kadırakun'dan derlenen 9 sayfalık metin,

4. 1969'daa Caman Sokubaşev'den alınan 10 sayfalık nesir olan metin,

5. Talaslı Kadirkul Alimanov'dan 1974 yılında kaydedilmiş nazım ve nesir karışık bir anlatmadır olan 12 sayfalık metin,

6. 1982'de Mamacan Zulpuev'den derlenen 652 mısralık metin,

7. 1990'da Talaslı Kayır Mukaşeva'dan tespit edilen 10 sayfalık nesir ve nazım metin.

8. Calalabadlı Kaçkamak Salıbayev'in anlattığı metin.

Bunların dışında 1990 yılında Kemel Belekov Kırgız Medeniyeti gazetesinde Karamoldo Orozov'dan derlediği metni yayımlamıştır. Metin 942 mısradır. Ayrıca 1996 yılında Nurgaziev Osmanbetti "Azretaalı ile Kız Darıyka'nın mücadelesi" adıyla Bişkek'te bir kitap yayımlamıştır. Bunların yanında Kazak Millî İlimler Akademisi'nin, M. O. Avezov Adındaki Edebiyat ve Sanat Enstitüsü'nün El Yazmaları Arşivi'nde, Kazakça birkaç el yazması vardır[1].

Söz konusu anlatmaların içinde Orozov, Salibayev, Nurgaziyev, Zulpuyev'e ait olanları konunun işlenişi, karakterler, epizotlar bakımından üst derecede olduğundan eşmetin seviyesine ulaşmış anlatmalardır.

---

[1] Orozova, G. age. s. 142.

Kadirkul Alimanov, eserinde diğerlerinden farklı olarak İslâm'dan ve ondaki kutsal güçlerden söz etmemiştir. Hz. Ali'den sadece güçlü kahraman ve zeki birisi olarak söz etmiştir.

Diğer eşmetinlerde Darıyka'nın oğlu Şayızında / İmamadi, babası Hz. Ali'ye rastlar. Babasını tanımadan güreşir, tanıdıktan sonra kendi yaptıklarından utanıp, o anda kaybolur. Olay bununla sona erer. Kadirkul Alimanov'da ise, Darıyka'nın ölümü ile destan son bulur.

Destanda zaman geçmişe dönük ve belirsizdir. Mekân olarak Semerkant, Mekke Medine karşımıza çıkmaktadır. Kahramanın ailesi yüksek zümredendir. Doğan çocuklara, büyüklerin düşünceleri doğrultusunda isimler verilir. Çocuklar belli eğitimden geçer. Kahraman imtihandan geçer ve bunlardan başarıyla çıkar. Bütün bunlar, destanın Türk hikâyecilik geleneğiyle örtüştüğünü göstermektedir.

Ferah Türker, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde *Kırgız Destanı Kız Darıyka Üzerinde Bir Araştırma (İzmir, 2005) adlı bir* Yüksek Lisans Tezi hazırlamıştır.

Kız Darıyka'nın özeti şöyledir:

> *Samarkand'da Katıran adlı padişah vardır. Bir gün aynaya bakan Katıran yaşlandığını fark eder ve hâlâ bir çocuğunun olmamasına hayıflanır. Çocuğunun olması için dua eder. Günün birinde hanımı hamile kalır ve günü gelince bir kızı olur. Katıran, çocuğunun olmasının şerefine büyük bir toy verir. Çocuğun adını Darıyka koyarlar.*
>
> *Darıyka kısa zamanda gelişir, gürbüzleşir. Büyüyünce güzel, zeki ve aynı zamanda güçlü kuvvetli olan birisi olur. Babası kızı ergenlik çağına geldiğinde evlenip evlenmeyeceğini sorar. O da kendisini yenebilecek biri çıkarsa, ancak onunla evlenebileceğini, mağlup ettiklerinin de başını keseceğini söyler.*
>
> *Aradan bir zaman geçer Darıyka'nın babası Katıran kızına ülkesine sahip çıkmasını söyler ve adil olmasını öğütledikten sonra vefat eder. Darıyka, babasının yerine tahta geçer.*
>
> *Darıyka beyaz sarayının önüne savaş meydanı yaptırır ve bir altın heykel diker. Kendisiyle müsabaka etmek isteyenler o heykelin dibine gelir. Darıyka, kendisi ile evlenmeye gelenlerle güreşip hepsini*

mağlup eder ve yendiği pehlivanların başını keser. Bir gün kimsenin baş edemediği, bir file bindiğinde ayağı yere kadar uzanan birisi gelir. Darıyka, bu pehlivanı da yener.

İlerleyen zaman içerisinde Darıyka'nın şöhreti her tarafa yayılır. Darıyka'nın başarılarını Mekke ve Medine'deki Hz. Aalı da duyar ve bu kız ile savaşmak için kayınbabası Hz. Muhammed peygamberden izin alır. Altı aylık yolu Düldül ile altı günde kat eder ve Semerkant'a gelir. Şehirde inek sağan bir kadından kızı sorar. O da Hz. Aalı'yı bu ölüm yolundan vazgeçirmek ister. Ancak Hz. Aalı, çok ısrar eder ve kadından kızın yerini öğrenir, altın heykelin dibine gelip, bekler.

Darıyka, daha önce Hz. Aalı'nın yiğitliğini duymuştur. "Ne yapayım kabahat bende değil." deyip meydana çıkar. Hz. Aalı ile Darıyka on beş gün, on beş gece savaşır. At üstünde savaşıp, hançerle savaşırlar. Atlar dizlerine kadar toprağa girerler. Onların ağırlığından yine de yenişemezler Koyun-koltuk alırlar, yerin tozu göğe sıçrar. Ayaklarının izinden çukurlar oluşur, darbelerinden yer titrer, yine de yenişemeyip attan yere düşerler. Sonunda Hz. Aalı, Darıyka'dan "On beş gündür namazlarımı kılamadım, izin ver de namazımı kılayım." der. Kız da "Seni yenmeye kararlıydım ama mademki namazlarını kılacaksın git de kıl." diye rıza gösterir. Hz. Aalı dağın tepesine çıkıp namazını kılar ve sonunda Allah'a yalvarır, Hz. Muhammed'den himmet ister ve meydana döner. İkisi tekrar savaşmaya başlarlar. Hz. Aalı'nın narasından yer titrer, dünya yerinden oynar. Darıyka'yı yerden alıp fırlattığında kız taa göğe çıkar. Düşerken parçalanmasın diye onu tekrar yakalar. Darıyka'yı ilk yenen Hz. Aalı olur. Semerkant halkı İslâm dinini kabul eder.

Hz. Aalı ile Darıyka evlenirler. Aradan aylar geçer. Hz. Aalı, rüyasında Hz. Muhammed'i görür. Peygamber ona;"Sen Mekke, Medine'yi, çoluk-çocuklarını, eşin Fatıma'yı unuttun mu yoksa?" der. Darıyka o sırada 6 aylık hamiledir. Hz. Aalı, rüyasını eşi Darıyka'ya anlatır. Doğacak olan çocuğuna Şayızında" adını vermesini ister ve kılıcını çocuğuna ona vermesini söyleyip Darıyka ile vedalaşır, Medine'ye doğru yola çıkar.

Günü gelince Darıyka bir erkek çocuk doğurur. Çocuğun ismini Şayızında koyar. Oğlu daha yedi yaşındayken on beş yaşındaki gibi davranır ve daha o yaşta kahraman özelliklerini gösterir. Sözgelişi,

arkadaşları ile oynarken bir çocuğu dürttüğünde çocuk ölür. Bu yüzden kimse çocuklarını dışarı çıkarmaz.

Bir gün sokakta giderken örgü yapan bir kadının kucağındaki çocuk Şayızında'yı görüp korkarak ağlamaya başlar. Şayızında, onu mıncıklar. Çocuk ölür. O zaman çocuğun annesi bir yandan ağlar bir yandan da Şayızında'ya çıkışır, babasız olduğunu başına kakar. Şayızında bunu duyunca hemen evine gelir. Annesi Darıyka'ya, babasının nerede olduğunu sorar. Darıyka'nın gözlerinden dökülen yaşlar yaşları göl olur ve sonunda babasının kim olduğunu ve nerede olduğunu Şayızında'ya söyler.

Çocuk, babasını aramak için yola çıkar. Uzun ve zahmetli bir yolculuktan sonra Şayızında, Medini'ye gelir. Şehri dolaşırken bir yerde güreşen çocuklar görür. Bunlar kendi kardeşleri Asan, Üsön, Anapiya'dır. Şayızında onlarla güreşip, onları yener. Hz. Aalı gelir. Şayızında, onunla da güreşir. Çocuk güreşirken; "Babam Hz. Aalı, ağabeylerim Asan, Üsön, Anapiya; annelerim Batıyma, Darıyka, peygamberim Muhammed koru beni." diye seslenir. O vakit, Hz. Aalı güreştiği çocuğun kendi çocuğu olduğunu anlar.

Şayızında'ya; "Ben senin baban Hz. Aalı'yım." der. Hz. Aalı, oğluna sarılır, annesi Darıyka'yı sorar. Şayızında; "Onlarla güreşmek cesaretinde bulundum." diye kendi yaptıklarından utanır, oradan kaçar. Bir yandan da yeri yarması ve kendisini saklaması için Allah'a dua eder. Karşısına bir mağara çıkar. Şayızında mağaraya girer. Mağaranın içinde yer yarılır, Şayızında oraya girer ve kaybolur.

Hz. Aalı, bulup sevindiği ancak hemen kaybettiği oğlu Şayızında için ağlar.

Darıyka oğlunu sabırla bekler. Sonunda aksakallılardan onun öldüğünü öğrenir, ağlayıp fizah eder. Oğluna Semerkant'ta anıt heykeli diktirir. Bu dünyadan gönlü geçer ve çok geçmeden vefat eder.

Kaynakça:

Munduk Zarlık, Kız Darıyka, Narikbay, El Adabiyatı Serisi, C. 11, Bişkek 2002.

Orozova, Gülbara-Akmataliev, Abdıldacan, *Kırgız Destanları*

8, (Türkiye Türkçesine Aktaran: Ferah Türker), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2010.

Türker, Ferah, *Kırgız Destanı Kız Darıyka Üzerinde Bir Araştırma*, İzmir, 2005, (E. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü-Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

KIZ SAYKAL

Kırgız Destanıdır. Destanda Kırgızlarla Kıtay (Çin)ların mücadeleleri konu edilmiştir.

Kırgız Milli İlimler Akademisinde Orozbay Urmambetov'un yazdığı 311 sayfalık hacimli bir elyazması metni vardır. Metin daha ziyade mensurdur ve 4418 satırdır.

Urmambetov, Akademide metnin son bölümüne yazdığı notta şu bilgilere yer vermektedir:

> "Kız Saykal destanını yazmadan önce birçok insandan duydum. İlk kez nazım nesir karışık şeklini 1947'de Ak-Suu ilçesi Kayırma-Arık köyünde yaşayan rahmetli Kayduu adlı adamın ağzından duymuştum. İkinci olarak bizim köyde yaşayan Akmataalı ağabeyim söylüyordu, o özellikle Manas ile Saykal'ın olayını anlatırdı. Kendim de olayı baştan sonuna kadar halka anlatırdım. Şimdi de her oturduğum yerde anlattığım zaman herkes zevkle dinlerler. "Kız Saykal'ı, 1969'larda yazıya geçirmiştim; fakat tam değildi. Daha sonra artık tamamladığımı düşündüğüm zaman eski yazdıklarımı tekrar yazıya geçirdim. Bunun dışında Saykal'ın olayını Çüy, Issık-köl ve Tyan-Şan bölgesinde de duymuştum. Kendi babamın erkek kardeşi Akunbay da anlatırdı. O adam bir ara Çin'e gittiği zaman Alaygır, Saykal, Turpan"da da bulunduğunu söyledi."
>
> Süleyman Kayıpov, destanla ilgili olarak Manas Ansiklopedisinde yayımladığı Kız Saykal maddesi bilim dünyasının dikkatini çekmiştir. Kaçkınbay Artıkbayev'in Kırgızstan Madaniyatı gazetesinde yayımladığı Söz Bakkan Cigit adlı makalesi de bu alanda ortaya konulmuş önemli bir çalışmadır.

Kıs Saykol üzerinde Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesinde M. Nurullah Cicioğlu tarafından Kırgız halk Destanı Kız Saykal (Bişkek, 2010) adıyla bir de doktora tezi yapılmıştır.

Destan kahramanı Kız Saykal, "alp kız tipi"nin bir örneğini sergiler. Kız Saykal'ın kendisiyle evlenmeye gelen yiğitlerin her biriyle karşılaşıp onları yenmesi masallarında ve arkaik destanlarda karşımıza çıkan bir husustur. Ancak, diğer pek çok arkaik destandaki gibi kahramanın yeraltına inmesi yahut gökyüzüne çıkması, oralarda mitolojik varlıklarla mücadele etmesi hususu bu destanda görülmez.

Destan metni genellikle mensurdur. Dili oldukça sadedir. Üslubu akıcı ve aliterasyon ve asonans yönünden canlıdır. Kişi, olay, durum ve zaman tasvirleri, dikkat çekecek kadar ustacadır. Tipler, destan kahramanlarının karakteristik vasfını taşır.

Kız Saykal destanının özeti şöyledir:

Kırgızların Noygut Boyu'nun başında akıllı ve bilgili Karaça Han vardır. Karaça Han, sık sık komşuları Kıtayların ve Kalmaklarla savaşır, kimisinde üstün gelir, kimisinde yenilir.

Karaça Han, bir gün Becin tarafındaki Alooke Han'ın altmış oğlundan biri olan Sagda Han'ın, 70.000 kişilik ordusuyla kendileriyle savaşmaya geldiği haberini alır. Derhâl askerini toplar.

Bu sırada Kalmakların başında bulunan Uşan Han ve Ulan Han, Sagda Han'ı hediyelerle karşılar, ona tabi olup destek vereceklerini vaat ederler. Sagda Han, onların topraklarında konaklar ve bu arada Dogur komutasında 25.000 kişilik bir orduyu Karaça Han'ın üzerine gönderir. Karaça Han, Dogur'un askerlerini Lob Nehrini geçerken pusuya düşürüp büyük kayıplar verdirir. Dogur, kalan 6.000 bir kuvveti Baran adlı komutan idaresinde Karaça Han'ın üzerine gönderir. Karaça Han, gelen kuvvetleri yener. Dogur ile Baran kavga ederler. Baran, Dogur'u öldürür ve Sagda Han tarafından öldürüleceğini düşünerek, kaçar, halkın arasında kendisini gizler.

Karaça Han, Sagda Han'ın büyük bir kuvvetle kendisini yeneceğini endişesini taşır ve bu yüzden Ulan Han'ın da tavsiyesine uyarak Sagda Han'a tabi olur ve her yıl hayvan olarak ona vergi vermeyi kabul eder.

Sagda Han, Kalmakların topraklarında bir saray yaptırır ve sarayı Dorguçu'ya emanet eder. Aynı şekilde Kırgızların topraklarına başka bir saray yaptırır, oraya da kardeşi Zarun'u bırakır. Dorgucu ve Zarun zamanla getirilen vergileri beğenmez ve vergileri artırır. Bununla da yetinmeyip halkın malına ve canına kasteder.

Karaça Han'ın birkaç sefer çocuğu olmuşsa da çocuklar yaşamamıştır. Karısı Zuurabübü kırk yaşına gelmiştir. Zuurabübü bu yaştayken hamile kalır. Doğumu yaklaşırken bir rüya görür. Rüyayı yorumlayan Ayan Baybiçe, ona bir erkek çocuk doğuracağını söyler. O gece Zuurabübü'nün doğum sancıları başlar. Ne var ki aradan dokuz gün geçmesine rağmen bir türlü doğum gerçekleşmez. Kurbanlar kesildikten sonra Zuurabübü'nün bir kızı olur. Çocuğun ismini Saykal koyarlar.

Saykal, çok kısa zamanda serpilir, büyür. Oyun çağına geldiğinde hiçbir çocuk onunla oynamak istemez, çünkü Saykal onları dövmektedir. Bunu gören babası Karaça Han, Saykal'ı ava götürür. Saykal av yapmayı çok sever. Bu arada iyi ata binmeye, iyi kılıç kullanmaya ve iyi ok atmaya da başlar. 11 yaşında boyu bir yiğidin boyuna ulaşır, on üçünde heybetli ve alımlı bir kız olur.

Bir gün yine avda bir tilkiyi kovalarken iki kaplanın beş çocuğa saldırdığını görür. Hemen kaplanların üzerine gider ve onları kamçısıyla öldürür. Karaça Han, kızın bu başarısından gurur duyar.

Saykıl, on altı yaşına gelince artık kimsenin baş edemediği bir yiğit olur. Günün birinde Karaça Han'ın kumandanlarından İerik, Saykal'a babası Karaça Han'ın oldukça verimli olan Altın Kürök ve Bayan Cürök denilen yerleri niçin Kıtaylara verdiğini ve onlara niçin boyun eğdiğini anlatır.

Bir gün Kırgızların önde gelen kişilerinden olan Karıçal vefat eder. Cenaze geleneği içinde yarışmalar düzenlenir. Kıtayların pehlivanı Kecir'in karşısına çıkmaya cesaret edemez. Onun karşısına Saykal çıkar ve yarışmada Kecir'i yener. Yarışmadan sonra Saykal, "Kız Saykal" olarak anılır.

Kıtay Hanı, Kız Saykal'ın başarısından rahatsız olur ve Saykal'ı öldürme planları yapar. Vergi zamanını bekler ve günü gelince adamlarını Karaça Han'ın yanına gönderir.

Kız Saykal, babasına o senenin vergisini kendisinin götürmek istediğini söyler. Babası izin verir. Saykal, Kıtaylara verilecek sürüyü alıp götürür. Kıtaylar, getirilen hayvan sayısını yeterli görmezler, üstelik hakaret ederler. Yapılanlar Kız Saykal'a çok dokunur. Kamçısıyla Kıtaylar önüne katıp kovalar ve sürüyü de tekrar yurduna getirir.

Bu hadiseden sonra iki taraf da savaş hazırlığına başlar. Karaça Han, yaşlandığı için, idareyi Kız Saykal'a devreder.

Kız Saykal, ilk olarak Zarun Han'ın kalesine ani bir baskın yapar ve kaleyi ele geçirir. Arkasından Kalmak beyi Dorgu'yla savaşır ve onu da yener. Aldığı başarılarla artık "Han Saykal" olur.

İlerleyen zaman içerisinde Kalmak hanının oğlu İodugur, Kız Saykal'la evlenmeye niyetlenir. Askerleriyle gelirken yolda rastladığı Kırgız köylerini yağmalar. Bunu duyan Kız Saykal, çok öfkelenir, askerlerini toplayıp İodugur'un karşısına çıkar. Kız Saykal'la şayet evlenmek istiyorsa önce kendisini yenmesini söyler. Kız Saykal'la İodugur kaşılaşırlar. Kız Saykal, İodugur'u yener ve 1000 at getirmesi karşısında hayatını bağışlar. Bu defa Kız Saykal'ın karşısına İodugur'un kardeşi Botogur çıkar. Kız Saykal onu da yener. Kız Saykal'ın başarısını duyan ve onunla evlenmek isteyen her yiğit onun karşısına çıkar. Gelenlerin hiçbirisi Kız Saykal'ı yenemezler.

Bu sıralar Sagda Han Tekeçi, Teekçi ve Karabek Hanların üzerine saldırır mağlup eder. Sonra da Koşoy Han'ın üzerine gider. Ne var ki Koşoy Han, Sagda Han'ı mağlup eder. Kız Saykal, Koşoy'u hanlığına davet eder. İki hanlık arasında dostluk başlar.

Bu arada Özbek hanı Kökötöy Han vefat eder. Cenaze törenine çevredeki boyların hepsi katılır. Kız Saykal, kendisine haber gelmediği için törene katılamaz. Cenaze töreni geleneğinde yine yarışmalar yapılır. Yarışmada Kıtayların pehlivanı Coloy'un karşısına kimse çıkmayınca, orada bulunan Manas, Koşoy'u seçer. Koşoy, Coloy'u yener.

Koşoy, Manas'a Kız Saykal'dan söz eder ve yiğitliğini öve öve bitiremez. Bunun üzerine Manas, Kız Saykal'ı görmek için kırk yiğidini yanına alarak yola çıkar. Kız Saykal'ın topraklarına gelince at sürülerine el koyar ve çobanlarını bağlatır. Gayesi Kız Saykal'la karşılaşmaktır.

Manas'ın geldiğini ve yaptıklarını öğrene Kız Saykal, dinlenmek için uyur. Rüyasında Manas'la karşılaşır. Ertesi gün Manas'ın bulunduğu yere gelir. Manas'ın 40 yiğidiyle tek tek güreşir ve onları yener. Nihayetinde Manas'la karşılaşır.

Güreşirken tam Manas'ı yenecekken, onu yenmenin doğru olmayacağını düşünür. Tam bu sırada Manas atik davranıp Kız Saykal'ı yener. Manas'la Kız Saykal, ahretlik dost olurlar. Manas, kırk gün Kız Saykal'ın misafiri olur. Kanıkey'le evlenecek olan Manas'a hediyeler verir ve onu uğurlar.

Yıllar sonra Manas, Becin seferine çıkar ve orada yaralanır ve ölür. Kız Saykal, mesafenin uzun olmasına aldırmadan yola çıkar. Cenaze töreninde Kanıkey'e taziye dileklerini sunar. Bu sırada Manas'ın oğlu Semetey henüz beşiktedir. Onlarla vedalaşıp yurdu Ken Turpan''a geri döner.

Hanlığını yeğenleri Aytuugan ve Küntuugan'a bırakır ve ortadan kaybolur. O gün bu gün Kız Saykal'dan kimse haber alamaz.

Kaynakça:

Abdıldayev, E. "Kıssa-i Saykal". Manas Ensiklopediya, Bişkek, 1995.

Akmataliev, Abdıldacan, *"Kıssa-i Saykal"*. Manas Ensiklopediya, Bişkek, 1995.

Akmataliev, Abdıldacan, *Munduk Zarlık, Kız Darıyka, Kız Saykal, Kulgaakı,* El Adabiyatı Serisi, C. 15, Bişkek 1998.

Akmataliyev, A. *Kız Saykal.* El Adabiyatı Seriyası. (Ed.), Bişkek, 2003, s. 279-431.

Cicioğlu, M. Nurullah, *Kırgız Halk Destanı Kız Saykal (İnceleme, Metin),* Bişkek, 2010, (Basılmamış Doktora Tezi).

Kayıpov, Suleyman, Kız Saykal. A. Karıpkulov (Ed.), Manas Ensiklopediya, C. 1, Bişkek, 1995s. 367.

Orozova G., *Kız Saykal - Baatırdık Epos,* El Adabiyatı Seriyası, C. 25, Bişkek, 2003.

Urmambetov, O., Kız Saykal, Kırgız İlimler Akademiyası, kayıt no: 686/5324, (311 sayfa, el yazması) Frunze, 1978.

KIZILGÜLÜM

Uygur hikâyesidir. Doğu Türkistan'ın güneyindeki Lu'nur nahiyesinde yaşayan Uzun Mehmet, İbrahim Tilek, Sattan Kam, Yunus Koşak (şair) ve Büvihan'dan derlenip yayımlanmıştır.

Hikâye metni, Alimcan İnayet tarafından Uygurca ve Türkiye Türkçesi ile 2004 yılında *Uygur* Halk Destanları 1, adlı kitapta yayımlanmıştır.

Hikâye, yapı itibarıyla manzum ve mensur özelliktedir. Manzum kısımlarda biri ve ölçü birliği yoktur.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Bülbül adlı çobanın aydan daha parlak güneşten daha nurlu sevgilisi Kızılgül'ü kaçırılır, Eysa adlı zalime satılır. Sevgilisi Bülbül feryat-figan eder. Bunu anlatmak için birkaç beyit okur. Bülbül vahşi kurtların pençesi altında asla diz bükmez. Buz üzerinde delik açıp tarım nehrine doğru dalıp sevgilisini Dun Kotan Tarım ve Çun Kuduk (Büyük Kuyu') boylarında arar fakat bulamaz. Aylar yıllar geçer yine de kavuşamazlar. Umut ölümü yener. Çoban Bülbül, Tarım nehrini yarıp karşıya geçer. Kızılgül kaçar ve bülbüle kavuşur.

Kaynakça:

İnayet, Alimcan, *Uygur Halk Destanları 1,* Türk Dil kurumu Yayınları, Ankara, 2004, s. 115-142.

Köse, Nerin, "Kızıl Gülüm Destanı", *Türk Kültürü,* Kasım 1962, s. 569-573.

KİMEK DESTANI

Kimekler, Ertiş (İrtiş) Irmağı'nın iki yanında yaşamışlardır. Kimekler hakkında ayrıntılı bilgiler olmayıp ilk bilgiler 9. ve 10. yüzyıla ait tüccar ve gezginlerin kaydettikleri küçük notlarda görülür.

8. yüzyılın ortalarına kadar bu coğrafyada Türgişler hüküm sürmüştür. Türgiş-Kimek münasebetleri ile ilgili olarak da herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. 765'te Karlukların Türgiş Devleti hakimiyetine son vermesi üzerine Kimekler de 8. yüzyıl ortalarında Ertiş ırmağı çevresinde hakimiyet kurmuşlar ve X. yüzyıla kadar hakimiyetlerini devam ettirmişlerdir. 11. yüzyılın ilk yarısındaki Kitanların batıya doğru göçü sonrasında Kimekler bundan etkilenmiş ve devlet yönetiminde çözülmeler meydana gelmiştir ve Kıpçakların yönetimine girmişlerdir.

Kimeklerin yurt sahip olmaları ile ilgili destan, Gerdizi'nin "Zeyn el-ahbar" adlı eserinde yer almaktadır.

Konu ile ilgili olarak Gülşen İnci Yılmaz şu bilgileri vermektedir:

Tatarların başbuğu vefat edince, büyük oğul hükümdar olur. Fakat Şad olan küçük oğul, ağabeyini öldürmek isteyip, başaramayınca, hayatından endişe duyduğu için, sevdiği kızı da alarak, büyük bir suyun kenarında, bol ağaç ve av hayvanlarının bulunduğu bir yere gelir ve orada çadır kurup yerleşir. (Burada geçen "Şad" unvanın, Türklerde ordu komutanlarına ve veliahtlara verildiğini bilmekteyiz.)

Daha sonra, bir gün Tatarların çocuklarından yedi kişi onların yanına gelir. Destana göre, bunların adları; İmi, İmek (Yimek), Tatar, Balandur (Bayandur), Hıfçak (Kıpçak), Linkaz ve Eclad'dır. Kimeklerin bazı alt kabilelere ayrıldıkları anlaşılmaktadır. İmi boyunun Bayavut adlı küçük kabilesi vardı; bu kabile daha sonra Moğollar arasında görülecektir…

Destanda harap olan Tatar yurdundan gelenlerin Şad'ın etrafında toplanarak devlet kurmaları tarz olarak Türk devlet anlayışının klasik unsurlarını taşımaktadır.

Destanın sonunda ise İrtiş Irmağı'nın kutsallığı şu şekilde anlatılır:

"Bir gün Şad Ertüş (İrtiş) Irmağı kenarında kabilesiyle dururken "Ey Şad suda muradın var, muradını ver" diye bir ses geldi. Suya bakınca suda bir saç gören Şad, atını bağladı ve suya girdi. O, saçı tutunca eşi hatunu gördü ve ona suya nasıl düştüğünü sordu. Kadın, "Deniz öküzü beni suyun içine çekti" dedi. Kimekler, o akarsuyu kutsal sayarlar ve secde edip taparlar, hatta bu suyun Kimeklerin Tanrısı olduğunu söylerler.

Kaynakça:

Yılmaz, Gülşen İnci, *İslamiyet Öncesi Türk Destanlarının Tarihi Açıdan Değerlendirilmesi,* Ankara, 2006, s. 155-167, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

KİRMANŞAH

Anadolu'da anlatılan aşk ve kahramanlık hikâyesidir. Manzum ve mensur yapıya sahiptir, ancak manzum kısım azdır. Erzurum ve Kars'ta yaygın olarak anlatılan bu hikâye Posoflu Âşık Üzeyir (Fakirî) tarafından tasnif edilmiştir. Üzeyir, bu hikâyeyi muhtemelen bir meddahtan dinlemiş ve bazı ilâveler yaparak tasnif etmiştir. Ali Berat Alptekin hikâyenin beş farklı eşmetninden hareket ederek hazırladığı çalışmasını kitap olarak yayımlamıştır. Eşmetinler arasında konu, şahıs ve hadiseler bakımından farklılık görülür.

Hikâyede çok sayıda masalımsı unsurlar da yer alır.

Behcet Mahir tarafından anlatılan hikâye metninin özeti şöyledir:

Zamanın birinde Şiraz toprağının Tiflis vilâyetinde Hirşit Şah adında bir hükümdar yaşar. Hirşit Şah çok zengin bir hükümdar olmasına rağmen mutsuzdur. Bu mutsuzluğunun sebebi bir çocuğunun olmamasıdır. Hirşit Şah çocuk sahibi olmak maksadıyla devrin tabiplerine görünür. Tabipler onun çocuğunun olmayacağını söyler, müneccimler de tabiplerin bu tespitini doğrular.

Hirşit Şah sevap işlemek maksadıyla Tiflis'teki öksüz çocukları sünnet ettirmeye karar verir. Hirşit Şah, zaman zaman çocuğunun olmayışına içerler ve ağlar.

Bir gün Başvezir, hükümdarı derviş kılığında Tiflis'in etrafını gezmeye götürür. Başvezir'le Hirşit Şah, bir dere kenarında otururken yanlarına bir ihtiyar derviş gelir. Bu, Hazreti Hızır'dır. "Kul daralmayınca Hızır yetişmez." derler. Hirşit Şah, bu dervişten derdine derman ister. Hızır, Hirşit Şah'a derdine derman bulacağını söyler. Bunun karşılığında ondan altı isteğini yerine getirmesini söyler. Bunlar hem kendisinin hem de karısının abdest alıp dörder rekât namaz kılarak yatağa girmeleri, çocuğun doğduğu haberini getiren kişiyi sevindirmesi,

çocuğun ismini kendisinin koyacağı, Tiflis'teki bütün dul kadınlara ve öksüz çocuklara elbiselik alması, yedi tane kurban kesmesi, çeşmeler ve köprüler yaptırmasıdır. Bu istekleri kabul eden Hirşit Şah, Hazreti Hızır'a hediye vermek için elini cebine atınca Hazreti Hızır gözden kaybolur.

Hirşit Şah'ın karısı, Hirşit Şah'ın Hazreti Hızır'la karşılaştığı günün gecesinde hamile kalır. Dokuz ay dokuz gün dokuz dakika sonra Hirşit Şah'ın bir oğlu dünyaya gelir. Hirşit Şah bunun üzerine Hazreti Hızır'a verdiği sözleri tutar. Sıra, oğlana ad konulma meselesine gelir. Çocuk dört yaşına geldiği halde hâlâ adı yoktur. Akranlarına nazaran çok gürbüzdür.

Günün birinde vezirler hükümdara çocuğa bir isim koymayı teklif ederler. Hirşit Şah vezirlere Hazreti Hızır'a verdiği sözden bahseder. Vezirler çok ısrarcı olunca onlara kendini bu işe katmamak kaydıyla çocuğa bir isim koyabileceklerini söyler. Bu sırada Hazreti Hızır gelir, çocuğu iki bacağının arasına alır, okuyup üfler ve çocuğun koluyla göğsünü üç kez sıvazlar ve çocuğa Kirmanşah adını koyar.

Hazreti Hızır, Hirşit Şah'a oğlu on dört yaşına gelince nereye gitmek isterse, izin vermesini söyler. Kirman Şah, büyür ve on dört yaşına gelir. Kirmanşah öyle zekidir ki medrese hocaları artık ona verecek ders bulamazlar.

Yemen Padişahı'nın bir kızı vardır. Bu kızın kuvvet ve güzellik konusunda şöhreti yayılır. Bu kız, senede beş yüz pehlivan yıkar ve sırtını yere getirecek adamla evleneceğini söyler. Hirşit Şah, oğlu Kirmanşah'ın bu kızın şöhretini duymaması için önlemler alır. Çünkü Kirman Şah'ın bu kızı duyunca onunla mücadele etmeye gideceğini düşünür.

Bir gün Yemen'den Şiraz'a bir bezirgân gelir. Bu bezirgân bir kahvehanede kahve içerken mecliste Kirmanşah'ın şöhretini dinler ve Kirmanşah'ı görmek istediğini söyler. Kirmanşah alçak gönüllü bir karaktere sahiptir. Kahvehanede bulunanlar Kirmanşah'a haber yollarlar. Haberi alan Kirmanşah çabucak gelir. Yemenli bezirgân, Kirmanşah'a Yemen Sultanı'nın kızından bahseder.

Kirmanşah, ihtiyar bezirgânın sözlerini dinleyince babasının huzuruna çıkar ve babasından Yemen Sultanı'nın kızıyla mücadele etmek için destur ister. Hirşit Şah, buna razı olmaz. Hirşit Şah senede beş yüz adamı öldüren bu kızın kendi oğlunu da öldürmesinden korkar.

Kirmanşah, babasından razılık alamayınca gecenin bir yarısı Allah'ın huzuruna durur ve Allah'tan babasının kendisine izin vermesini ister. O gece Hirşit Şah'ın rüyasına Pir Dede girer ve Hirşit Şah'ın oğluna izin vermesi konusunda onu uyarır. Bunun üzerine Hirşit Şah bir korkuyla uyanır. Sabah olunca gördüğü rüyayı meclisinde bulunanlara anlatır.

Hirşit Şah, oğluna haber yollatır ve onu huzuruna çağırır. Oğluna, ona izin vermemekle baltayı taşa vurduğunu söyler. Hirşit Şah, oğluna Yemen'e gitmesine izin verdiğini ve beraberine bir ordu göndereceğini söyler. Kirmanşah, bunu kabul etmez ve kendisine hizmet etmesi için iki kişi ister.

Babasından rızalık alan Kirmanşah, yola koyulur. Kirmanşah, nihayet Yemen şehrine ulaşır ve orada pehlivanların toplandığını görür. Yemen şehrinde çadır kuracak yer bulamaz. Çünkü çok sayıda izleyici Yemen Sultanı'nın kızıyla yapılan güreşleri izlemeye gelmiştir. Kirmanşah, burada bir pehlivanla tanışır ve pehlivan, Kirmanşah'a kendi çadırının yanındaki çadırı verir. Bu pehlivan, kıza âşık olur ve sürekli ağlamaya başlar. Kirmanşah da bu kızın güzelliğini merak etmeye başlar.

Kirmanşah, gece yarısı kızın sarayına çıkmaya karar verir. Kirmanşah saraya çıkacağı sırada karşısına bir Pir Dede çıkar. Pir, Kirmanşah'a bir kement verir. Bu kemendi sarayın bacasına atarak yukarı çıkabileceğini, aşağıya atarak da aşağıya inebileceğini söyler. Kirmanşah, bu kement sayesinde saraya girmeyi başarır ve kızın odasına ulaşır. Kirmanşah uzun uzun kızı seyreder, odayı dağıtır ve tekrar bacadan aşağıya iner. Sabah olunca kız uyanır ve odanın dağıtıldığını görünce bağırır. Kız odayı bu hale getirenin pehlivan olduğunu düşünür ve onu meydanda yeneceğini söyler. O gün elli tane pehlivanı öldürür.

Kirmanşah, ikinci gece de sessizce kızın sarayına girer. Yemen Sultanı'nın kızını doya doya seyreden Kirmanşah, kızın güzel olmasına

rağmen ahlaksız olduğunu düşünür. Yaklaşık bir saat kızı seyrettikten sonra yine odayı birbirine katar ve oradan uzaklaşır. Uyandığında odanın dağınık olduğunu gören kız yine bağırır çağırır.

Yemen Sultanı'nın kızı, iki gün içinde yüz elli tane pehlivan öldürür. Kirmanşah üçünü akşam da saraya girer ve kızın odasını dağıtır. Yine bir saat boyunca kızı seyreder ve kızın iki yanağından öper, kızın yüzüğünü parmağından çıkararak kendi parmağına takar. Kirmanşah daha sonra kemendi bacadan aşağıya sallayarak oradan uzaklaşır. Sabah olduğunda uyanan kız yine aynı manzarayla karşılaşınca bağırmaya başlar. Cariyeler, kıza bu işte kendilerinin bir kabahatleri olmadığını söylerler.

Üçüncü gün sıra, Kirmanşah'a çadır verip ekmeğini paylaşan pehlivana gelir. Kirmanşah, bu pehlivanla helalleşir. Kız, cenk meydanına çıkan pehlivana üç gecedir odasına girenin kendisi olup olmadığını sorar. Pehlivan o kişinin kendisi olmadığını söyler. Kızla pehlivan mücadele ederken, Kirmanşah bir nara atarak meydana çıkar. Fırsattan istifade Kirmanşah'la ekmeğini paylaşan pehlivan kurtulur. Kız Kirmanşah'a da odasına girenin o olup olmadığını sorar. Kirmanşah, o kişinin kendisi olduğunu söyler. Bunun üzerine kız, Kirmanşah'a üç hamlede bulunur ancak o bu hamlenin üçü de boşa çıkar. Kirmanşah kızın kemendinden tutarak onu tek koluyla havada çevirerek yere koyar. Kirmanşah, kızdan bundan sonra başka birine zarar vermeyeceğine dair yemin etmesini ister ve böylece canını bağışlayacağını söyler.

Yemen Sultanı'nın kızı bunun üzerine Kirmanşah'a adını sorar ve ondan kendisini cariye olarak kabul etmesini, cariye olarak kabul etmezse, atına seyis olarak kabul etmesini ister. Kirmanşah aslında, kızın güzelliği için değil onun başka insanları öldürmemesi için onunla savaşmıştır. Ağlayan kızın bu ısrarına dayanamayan Kirmanşah Yemen Sultanı'nın kızını atına seyis kabul eder ve kızdan babasının rızasını almasını ister. Kız gider ve babasından Kirmanşah'la gitmek için destur alır.

Yemen Sultanı kızının sırtını yere getirmek isteyen yiğitle tanışmak ister ve bu sebeple Kirmanşah'ı huzuruna çağırtır. Kirmanşah canını kurtardığı pehlivan ile davete icabet eder. Yemen Sultanı'ndan kızı için izin alır ve oradan ayrılır. Saraydan çıkınca pehlivan, Kirmanşah'ın

o güzellikte bir kızı seyis olarak kabul etmesinden dolayı ağlamaya başlar. Bunun üzerine Kirmanşah kızdan, ekmeğini yediği pehlivan ile evlenmesini ister. Ancak kız bu teklifi kendisini yenenin Kirmanşah olması sebebiyle kabul etmez.

Kirmanşah, Yemen Sultanı'nın kızını da yanına alarak memleketinin yolunu tutar. Yolu yarılayınca Kirmanşah Tiflis'e bir haberci yollar. Bu mutlu haberi duyan Hirşit Şah, oğlu geldiği için sadakalar dağıtır, kurbanlar kestirir. Kirmanşah nihayet babasına, annesi Zöhre Banu'ya kavuşur. Yemen Sultanı'nın kızı, Tiflis'e bir Arap kılığında girer.

Bu sevindirici haberi alan Hirşit Şah'ın kardeşi Horasan hükümdarı Ehmed Şah, fakirleri ve açları sevindirir. Ehmed Şah'ın iki tane oğlu vardır ve bunlar birbirinden haindir. Ehmed Şah'ın karısı iki oğluna Kirmanşah'ın başarısını kıskandığından dolayı onu öldürmelerini söyler. Kirmanşah'ı öldürterek oğullarının hükümdarlık yolunda ilerlemelerini sağlamak ister.

Hazreti Hızır Kirmanşah'a kırk gün boyunca gizlice karşısında kılıç sallattırır ve onu eğitir. Hazreti Hızır, Kirmanşah'a bu kuvvet kendinde olduğundan dolayı gururlanmamasını, gücünün yettiği adamı ilk başta iyiliğe davet etmesini söyler. Karşısındaki kişi bunu kabul etmediği zaman onu öldürmesini ister. Kirmanşah, Hazreti Hızır'a bu sözleri dinleyeceğini söyler. Hazreti Hızır, Kirmanşah'a darda kaldığı zaman kendisini çağırmasını da söyler ve gözden kaybolur.

Kirmanşah, on sekiz yaşındandır. Bir gün otağında yatarken içeriye pirler gelir. Pirler Kirmanşah'a niye yattığını sorarlar. Kirmanşah uyanınca, içeriye başları yeşil bağlı aksakallıları görür. Kirmanşah, aksakallılara kim olduklarını sorar. Aksakallı Pir, Kirmanşah'a üç nasibi olduğunu söyler ve o "Al nasibini iç." der.

Pir Dede, kudret gözesinden yeşil bir fincana bir bade doldurur. Kirmanşah ilk badeyi Allah aşkına içer. Pir eli kudret kolu, ikinci badeyi doldurur ve bu badeyi Kirmanşah'a üçler, beşler, yediler, kırklar adına içirir. Kirmanşah, üçüncü badeyi Adil Han kızı Mahperi Han aşkına içer. Pir Dede iki parmağının arasından bir kız gösterir ve bu güzelin kendisi olduğunu söyler.

Aynı gece Hazreti Pir ve erenler Mahperi'nin odasına gelirler. Pirler Mahperi'ye de üç bade içirirler Pir, Mahperiye de iki parmağının arasında Kirmanşah'ı gösterir ve gözden kaybolur.

Bu olay üzerine Mahperi Herat'ta, Kirmanşah Tiflis'te baygın yatarlar. Kirmanşah'ın baygın hâlini gören saray halkı onun etrafını sarar ve onu uyandırmaya çalışırlar ancak onu uyandıramazlar. Bunun üzerine bir âlim Kuran'ı açar ve Hirşit Şah'a oğlunun sevdaya uğradığını söyler. On dört saat sonra Kirmanşah uyanır.

Kirmanşah uyanınca durumu annesine anlatır ve Herat hükümdarı Adil Han'ın kızına âşık olduğunu söyler. Annesinden, Herat'a gitmek için babasından izin almasını ister. Kirmanşah'ın annesi durumu Hirşit Şah'a anlatır ancak razı edemez. Hirşit Şah'ın razı olmayışının sebebi Herat'ın Şiraz'a yedi yıllık mesafede olmasıdır. Hirşit Şah, Kirmanşah'tan bu sevdadan vazgeçmesini ister.

Mahperi, Herat'ta baygın vaziyette yatmaktadır. Mahperi'yi ayıltmak için bir âlim getirirler. Âlim, Mahperi'nin sevdaya düştüğünü söyler. Mahperi ayılır ayılmaz durumu annesine anlatır. Annesi de bu olayı Adil Han'a anlatır. Adil Han Meclisi toplar ve bu durumu onlara sorar. Onlardan Tiflis'in Herat'a yedi yıl uzaklıkta olduğunu öğrenir. Adil Han, kızına sevgilisinin bir gün geleceğini, ne zaman gelirse o zaman rüyasında gördüğü kişiyle kendisini evlendireceğini söyler.

Kirmanşah, sarayın ileri gelenlerini araya koymasına rağmen babasını Herat'a gitme konusunda ikna edemez. Bunun üzerine bir gece yarısı Allah'a yalvarır ve Allah'tan babasının kendisine izin vermesini ister. O gece Hazreti Pir, Hirşit Şah'ın rüyasına girer ve onu Kirmanşah'a izin vermesi konusunda uyarır. Sabah olunca Hirşit Şah Meclisi toplar ve oğlu Kirmanşah'ı çağırtır. Kirmanşah'a Herat'a gitme konusunda izin verdiğini söyler. Hirşit Şah oğluna Herat'a giderken Horasan'a uğrayarak amcasını görmesini söyler. Annesinin, babasının elini öpen Kirmanşah, atının seyisi olan kızla çıkar.

Davutoğlu Süleyman beş yüz yıl hükümdarlık yapar. Bütün hayvanlar Süleyman'ın emrindedir. Hz. Süleyman'ın vesayeti rüzgârdır. Hz. Süleyman bir gün azılı bir dev olan ak devi huzuruna çağırtır. Ona ifritlere yardım emrederse onu parça parça ettirebileceğini

ancak onun ölümün bir Arap oğlunun elinden olacağını söyler. Hz. Süleyman, devi öldürecek Arap oğlunun on sekiz yaşında olacağını söyler ve onu huzurundan kovar. Dev, Kirmanşah on sekizine geldiği vakit Kaf Dağı'ndan yeryüzüne gelir ve Kirmanşah'ı aramaya başlar.

Kirmanşah uzun bir yolculuktan sonra amcasının memleketi olan Horasan'a ulaşır ve Yemen Sultanı'nın kızıyla amcasının sarayına çıkar.

Ehmed Han'ın iki oğlu, Kirmanşah'ı babalarından Horasan'ı gezdirmek için isterler. Ancak babaları onları kovar. Bunun üzerine şehzadeler annelerinin yanına giderler. Kadın oğullarından Kirmanşah'ı öldürmelerini ister. Ehmed Han ile Kirmanşah otururken Kirmanşah ah çeker. Ehmed Şah bu ahın nedenini sorar. Meclisten biri Ehmed Şah'a Kirmanşah'ın canının sıkıldığını ve onun şehzadelerle gezmesini söyler. Bunun üzerine Ehmed Şah oğullarını çağırttırır ve onlara Kirmanşah'ı gezdirmelerini söyler.

Şehzadeler, Kirmanşah ve Yemen Sultanı'nın kızı beraberinde kırk elli kişiyle gezmeye çıkarlar. Şehzadeler kendi adamlarına Kirmanşah'ı öldürmelerini söyler. Adamlar Kirmanşah ile kızın çok güçlü olduğunu bu sebeple onları uyurken öldürmeyi önerirler. Şehzadeler ve adamları kendi aralarında fısıldaşınca Kirmanşah ve kız bu işte bir iş olduğunu anlar.

Bir taraftan da dev, Kirmanşah'ı aramaktadır ve ona çok yaklaşmıştır. Bu sırada Hazreti Hızır gelir. Hazreti Hızır, Kirmanşah'a bir saat sonra bir ceza göreceğini onu bu cezadan atının kurtaracağını söyler. Hazreti Hızır, eliyle Kirmanşah'ın atını sıvazlar ve Kirmanşah elini öpeceği sırada gözden kaybolur.

Bir saat sonra gökyüzünden ak dev bir duman ile Kirmanşah'ın yanına iner. Kirmanşah "Ya Allah!" diyerek atına bir kamçı vurur. Bunun üzerine at Kirmanşah'ı ve kızı uçarak oradan çıkarır. Dev şehzadelere ve adamlara saldırır. İki şehzadeyi birbirine bağlayan dev diğer adamları öldürür ve şehzadeleri sırtına alıp Kaf Dağı'na götürür. Bir müddet yol alan at aniden durur. Kirmanşah iner ve atın terini siler. Kirmanşah, tekrar devin geldiği yere gider, herkesin öldüğünü görür. Kirmanşah, şehzadelerin orada olmadığını fark eder.

Kirmanşah şehzadelerin başına gelenleri anlatmak için amcasının yanına gitmeye karar verir. Ancak kız, kendilerine kimsenin inanmayacağını söyleyerek Kirmanşah'ı bu fikirden caydırır. Kirmanşah ile kız Horasan'a değil de Herat'a doğru yol almaya başlarlar. Bunlar altı ay yol gittikten sonra Hazreti Hızır'la karşılaşırlar. Hazreti Hızır, Kirmanşah'la kızı Herat'a yedi yılda değil de yedi ayda ulaştırabileceğini, ancak Herat'a yedi ayda ulaşılacak olan yolda üç tane engelin olduğunu söyler. Bu engellerden ilki, Hızır'la karşılaştığı yerdeki çölde bulunan ejderhadır. Hazreti Hızır, Kirmanşah'a dua eder. İkinci olarak ejderhayı öldürdükten sonra karşına bir aslanla bir kaplanın çıkacağını ve onları da öldürmesini söyler. Son olarak, bir aylık yol yürüdükten sonra karşısına Koca Arap'ın çıkacağını ve onu alt etmesini söyler. Bu Koca Arap'ın on dört bin kılıç vuranı vardır. Hazreti Pir bunları söyledikten sonra gözden kaybolur.

Yirmi dört saat yol alan Kirmanşah ejderha ile karşılaşır. Kirmanşah ejderhaya yaklaşır ve "Ya Hazreti Allah ya Hazreti Pir!" diyerek kılıcını sallar ve ejderhayı öldürür. Ata binen kız ile Kirmanşah yola devam ederler. Bir ay yol aldıktan sonra, yolun sağ tarafında aslan sol tarafında kaplanla karşılaşırlar. Kirmanşah, kılıcını kınına sokar ve bir eliyle aslanı bir eliyle kaplanı yakalar. Aslanla kaplanın kafasını birbirine vurarak ikisini de öldürür.

Bir gün Koca Arap, bir remilci çağırtır ve ondan kendisini yenecek birisinin çıkıp çıkmayacağını öğrenmek ister. Remilci onu on sekiz yaşında bir Âdemoğlu'nun yeneceğini söyler. Bunun üzerine Koca Arap her tarafa on dört bin atlı sevk eder. On dört bin atlının serdarı Mecalvermez'i yol üstüne gönderir. Kirmanşah'la kız Koca Arap'ın memleketine ulaşırlar ve Mecalvermez'le karşılaşırlar. Kirmanşah, Mecalvermez'i çocuğu vardır diye öldürmeyi düşünmez. Kirmanşah, sağır ve dilsiz numarası yaparak Mecalvermez'e yaklaşır ve bir yumruk vurarak onu yuvarlar. Bunun üzerine kılıcını yerden alamayan Mecalvermez, kaçmaya başlar ve soluğu Koca Arap'ın kalesinde alır. Koca Arap, 14.000 atlıya haber yollar ve onları hisarın içinde toplar ve kapıları kapattırır.

Kirmanşah yoluna devam eder ve Koca Arap'ın kalesinin önüne gelir. Koca Arap'ın kalesinin önüne gelir. Koca Arap 14.000 askerin

Kirmanşah'a karşı gelemeyeceğini anlar ve onunla yalnız başına dövüşmeye karar verir. Koca Arap ile Kirmanşah, ilk olarak güreşmeye karar verirler. Koca Arap, yağlanır ancak Kirmanşah yağlanmaz. Kirmanşah Koca Arap'ın sırtını yere getirir ve kılıcını boğazına dayar. Kirmanşah, bundan sonra kimseye zarar vermemesi şartıyla canını bağışlayacağını söyler ve Koca Arap bunu bir şartla kabul edeceğini söyler. Koca Arap'ın şartı Kirmanşah'ın kendisini baba olarak kabul etmesidir. Kirmanşah, Koca Arap'ın şartını kabul eder ve birbirlerine sarılırlar. Koca Arap, üç gün üç gece Kirmanşah'ı misafir eder. Dördüncü gün Kirmanşah yola koyulmak ister. Koca Arap, Herat hükümdarının kızını oraya getirebileceğini söyler, ancak Kirmanşah bunu kabul etmez. Bunun üzerine Koca Arap, rüzgâr gibi hızlı olan atı Karakaytaz'ı Kirmanşah'a verir.

Adaletli bir hükümdar olan Adil Han, kızın ağlamasına dayanamaz ve her seferinde ona teselli verir. Kız da babasına dua eder. Bir gün Mahperi Başverizin kızı Yıldız ile bahçede gergef işlerler. Yıldız'ın saraydan yemek almaya gittiği sırada, ak dev bahçeye gelir, Mahperiyi alır, Kaf Dağına götürür. Kızını devin kaçırdığı haberini alan Adil Şah, feleğe isyan eder ve ağlar. Bu olay üzerine bütün Herat halkı yas tutar.

Kirmanşah, Herat'a yaklaşınca bir çeşme başında durur. Çeşme başında Yıldız'la karşılaşır. Herkes'in siyah giydiğini görünce, yas tutulduğunu anlar. Mahperi ile günde üç defa sohbet eden Yıldız, Mahperi'nin bahsettiği erkeğin Kirmanşah olduğunu anlar. Yıldız, Kirmanşah'a adını sorar ve cevabını alınca üç cariyeyle birlikte ağlayarak çadıra giderler.

Yıldız, Kirmanşah'ın geldiğini Mahperi'nin annesine haber verir. Adil Han adamlarını yollar ve Kirmanşah'ı çağırtır. Adil Şah, kızının başına gelenleri Kirmanşah'a anlatır. Kirmanşah, sevgilisini kurtarmak için Adil Han'dan destur ister. Adil Han, kırk adamı Kirmanşah ve Yemen Sultanı'nın kızı, Mahperi'yi kurtarmak için yola çıkarlar. Bunlar üç gün üç gece yol giderler. Dördüncü gün Hazreti Hızır gelir. Hazreti Pir, Adil Han'a, adamlarına ve Yemen Sultanı'nın kızına geri dönmelerini söyler. Kirmanşah, atının seyisi olan kıza, kendisini iki yıl Herat'ta beklemesini söyler. İki yıl içinde gelmezse annesine, babasına ve Koca Arap'a ölüm haberi götürmesini söyler.

Kirmanşah otuz sekiz gün yol gider. Otuz dokuzuncu gün Hazreti Pir ile karşılaşır. Hazreti Pir, Kirmanşah'a üç gün yol aldıktan sonra Davutoğlu Süleyman'ın bahçesine ulaşacağını ve bu bahçenin kapısında yazılı olanları yapmasını söyler. Kirmanşah, nihayet bahçeye ulaşır. Bahçenin kapısındaki levhada bahçedeki ikinci levhayı okuması yazılıdır. Kirmanşah ikinci levhayı da okur. Burada Kaf Dağı'na ondan önce Kahraman-ı Katil, Zaloğlu Rüstem, Hamza-yı Sahipkıran ve İmam-ı Ali'nin geldiği yazılıdır. O bahçede beş taş dikilidir. Yukarıda sayılan kişiler birer tane taşı yerinden çıkarır, beşinci taşı Kirmanşah'ın çıkarması istenir. Daha sonra devin yanındaki sandıktan "Tığ-ı Hat" adlı kılıcı alması söylenir. Bu kılıcın üzerinde "İsm-i Azam" duası yazılıdır. Bu sandığın anahtarı "Besmele"dir. Sandık açılınca içindeki Tığ-ı Hatt'ı alması ve devi o kılıçla öldürmesi yazılıdır.

Kirmanşah, bunları unutmamak için deftere yazar. Dokuz gün dokuz gece yol alan Kirmanşah, Hazreti Pir ile karşılaşır. Hazreti Pir, Kirmanşah'ın atı Karakaytaz'ı sıvazlar ve ağzının barından atın ağzına verir. Hazreti Pir, bu bardan Kirmanşah'ın ağzına da verir ve onun bundan böyle acıkmayacağını söyler. Hazreti Pir, yolun bundan ötesinde Kirmanşah'a yardım etmeyeceğini söyler ve ortadan kaybolur.

Kirmanşah gece gündüz yol gider ve Billur-ı Azam'a ulaşır. Billir-ı Azam'ın yarısı kar, yarısı ateştir. Kirmanşah'ın ayakları yanmaya başlayınca Allah'tan yardım diler. Allah duasını kabul eder ve bir rüzgâr çıkarak ateşi söndürür. Billur-ı Azam'ın karlı tarafına gelince üşümeye başlar. Yine Allah'a dua eder. Allah Kirmanşah'ın duasını kabul eder ve sıcak bir rüzgâr estirir.

Kirmanşah, sekiz gün yol aldıktan sonra bir kalenin önüne gelir. Bu sırada Hazreti Pir, Mahperi'nin rüyasına girer ve Kirmanşah'ın geldiğini haber vererek onu uyandırır. Kız, kaleden bakar ve Kirmanşah'ı görür. Kirmanşah Pir'in kendisine verdiği kemendi hatırlar ve onun yardımıyla hisara çıkar. Kirmanşah, Mahperi'den devin yerini sorar. Kirmanşah, devin uyuduğunu öğrenir ve onun uyuduğu yere gelir. Devin başucundaki sandığı açan Kirmanşah, Tiğ-i Hat'ı alır ve ilk hamleyi devin yapması bekler. Kirmanşah nara atmaya başlar ve kaledeki Ehmed Şah'ın oğulları bunu duyar. Şehzadeler ile Mahperi arasında geçen konuşmalardan Mahperi onların Kirmanşah'a düşman olduklarını

anlar. Uykusundan uyanan dev, Kirmanşah'a boğulması için bir tas su atar. Kirmanşah Tiğ-i Hat ile bu sudan kurtulur. Dev, Kirmanşah'ın üzerine bir tas kum atar ve Kirmanşah bundan da kurtulur. Dev, Kirmanşah'ın üstüne üç hamle yaptıktan sonra Kirmanşah kılıcını sallar ve devi ikiye böler. Kirmanşah kemendiyle Mahperi'yi ve amcasının oğullarını kaleden aşağıya indirir. Hisardan dışarı çıkarlarken bu şehzadeler Kirmanşah'ı öldürmeye kalkışırlar ve onun hisardan dışarı çıkışı sırasında kılıçlarını fırlatırlar. Kılıçlar Kirmanşah'ın kafasına isabet eder. Hain şehzadeler Karakaytaz'ı yakalayamazlar ve mecburen yürüyerek Horasan'a giderler.

Horasan Hükümdarı Ehmed Şah, oğullarının geldiği haberini alır ve onları huzuruna çağırtır. Oğullarından Kirmanşah'ı sorar. Onlarda Kirmanşah'ı devin yediğini söylerler. Bunu duyan Ehmed Şah ağlamaya başlar. Kirmanşah'ın öldüğü haberi Hirşit Şah'a ulaşır. Bu haberi duyan Hirşit Şah ağlamaya başlar ve meclisten biri Kirmanşah'ın ölmediğini söyler ancak kimse bu adama inanmaz.

Kirmanşah, Mahperi'den Karakaytaz'ı getirmesini ve kendisini atın sırtına bindirmesini ister. Mahperi'nin gücü Kirmanşah'ı atın sırtına bindirmeye yetmeyince at yere çöker ve ağzıyla Mahperi'ye yardım eder böylece Kirmanşah'ı ata bindirirler. Mahperi ile Kirmanşah Karakaytaz'ın sırtında kırk gün kırk gece yol alırlar. At bu sevgilileri Tiflis'e getirir ve Kirmanşah'ın annesinin bahçesinin yakınında durur. Kirmanşah'ın annesi Zühre Banu'nun rüyasına giren Hazreti Hızır, Kirmanşah'ın geleceği müjdesini ona verir. Mahperi etrafı kontrol etmek ve süt bulmak için Kirmanşah'ın yanından ayrılır.

Bu sırada bahçıvanlarla karşılaşır ve onlardan bir kâse süt ister. Bahçıvan kıza para verir ve şehirden süt almasını söyler. Bahçıvanlar kızın bahsettiği yaralıyı görmek için dağa çıkarlar ve burada Kirmanşah'la karşılaşırlar. Bu müjdeli haberi Zühre Banu'ya verirler. Oğluna kavuşan kadın sevincinden kendinden geçer. Bahçıvanlar, bu sevindirici haberi Hirşit Şah'a da verirler. Kirmanşah'ı hemen bir arabaya koyup saraya getirirler. Hirşit Şah, Tiflis'te ne kadar doktor varsa saraya getirtir.

Mahperi şehirden sütü alıp Kirmanşah'ın yanına döner, ama onu bıraktığı yerde bulamaz. Kirmanşah'ı göremeyen Mahperi, "Namusuma bir şey geleceğine canım gitsin." diyerek kendini nehre atar. Üç gece, üç

gündüz nehirde sürüklenen kız ölmez ve kıyıya çıkar. Kıyıya çıkınca bir çınar ağcının yanında bir delik görür. Kız bu deliği genişletince, bir hazineyle karşılaşır. Mahperi, altın bulduğuna sevinmez çünkü sevgilisini kaybetmiştir. Ağlamaya başlayan kızın feryadını bir değirmenci duyar. İhtiyar, Mahperi'ye çocuğu olmadığını söyler ve ondan kızı olmasını ister. İhtiyar değirmenci kızı alır ve evine götürür. Bu zamandan sonra değirmencinin kısmeti açılır.

Kirmanşah uyanınca Mahperi'yi sorar. Saraydakiler ne Mahperi'yi ne de atı bulabilirler. Karakaytaz da Kirmanşah'ı yerinde göremeyince Koca Arap'ın yanına gitmiştir. Atın boş geldiğini gören Koca Arap, Adil Han'ın Kirmanşah'a bir kötülük ettiğini düşünür. Bunun üzerine Koca Arap emir verir ve on dört bin atlı kılıç kuşanıp Herat'a sefere çıkar. Adil Han, bu seferin sebebinin haraç vermemeleri olduğunu düşünür. Koca Arap, Adil Han'ın yanına gelince Yemen Sultanı'nın kızı da Herat'tadır. Yemen Sultanı'nın kızı, Hazreti Hızır'ın onları yoldan çevirdiğini anlatır. Bu sefer de Yemen Sultanı'nın kızı, Koca Arap'ı Kirmanşah'ı öldürmekle suçlar.

Koca Arap, kızın anlattıklarına inanır ve Adil Han'dan özür diler. Yemen Sultanı'nın kızı ile Koca Arap Kirmanşah'ı aramaya çıkarlar, atın geldiği yönü takip ederler ve Horasan'a varırlar. Horasan hükümdarı Ehmed Şah da Koca Arap'ın haraç almak için geldiğini sanır. Ehmed Şah'ın oğulları, Kirmanşah hakkında babalarına verdikleri ifadenin aynısını Koca Arap'a da verirler ve Koca Arap'ı inandırmak için devden kestikleri parçaları ona gösterirler. Yemen Sultanı'nın kızı da Koca Arap'la gelmiştir, ancak kılık değiştirmiştir ve şehzadeler onu tanıyamazlar. Koca Arap, Kirmanşah'ın yanındaki Yemen Sultanı'nın kızına ne olduğunu sorunca şehzadeler, onu da devin yediği cevabını verirler. Kız yüzünü açınca bu hainler donup kalırlar ve yalanları ortaya çıkar. Bunun üzerine Koca Arap bu şehzadeleri öldürmek ister. Horasan'da bunlar yaşanırken Tiflis'te Kirmanşah ölüm tehlikesini atlatır.

Mahperi'nin suya atladığını öğrenen Hirşit Şah'ın adamları, bu haberi hükümdara verirler ve onun öldüğünü söylerler, ancak bu haberi Kirmanşah'tan saklarlar. İhtiyar değirmenci ve karısı, Mahperi'ye çok iyi davranırlar. Mahperi onların fakirlik içinde yaşamasına dayanamaz

ve ihtiyar değirmenci ile birlikte sudan çıkınca gördüğü altını çıkarırlar. Mahperi ihtiyar değirmenciden, kiralık olan değirmeni sahibine vermesini ister. İhtiyar değirmenci bunu yerine getirir. Mahperi, ihtiyar değirmenciden bir de yedi yol ayrımından bir arsa almasını ve buraya bir saray yaptırmasını ister. Mahperi, sarayın kapısına "Ey elçi kardeş! Ye, iç, yat, kalk. Bu saraya yolun düşerse Kirmanşah'ın ruhuna bir Fatiha oku git" yazar. Yani Mahperi bu sarayı sevgilisi Kirmanşah'ın hayratına yaptırır.

Koca Arap şehzadeleri öldürmek için 14.000 atlısıyla Horasan'ı kuşatır. Çaresizlik içinde kalan Ehmed Şah kardeşi Hirşit Şah'tan yardım diler. Hirşit Şah, bu durumu Kirmanşah'a bildirmeden Horasan'a gitmek üzere ordu hazırlar ancak Kirmanşah bu durumdan haberdar olur ve hemen Horasan'a gider. Kirmanşah Koca Arap'tan durmasını ister ancak Koca Arap hain şehzadeleri öldürmeden bunu yapmayacağını söyler. Cenk durduktan sonra Kirmanşah ile bu şehzadeler yüzleştirilir. Şehzadeler, Kirmanşah'ı görünce şaşırırlar ve onun eline varırlar. Şehzadeler, Koca Arap'ın kendilerini öldürmesinden korkarlar. Fakat Koca Arap bu şehzadeleri içeride öldürmez. Yemen Sultanı'nın kızı, Mecalvermez'i dışarıya yerleştirir. Şehzadeler, dışarı çıkar çıkmaz, Mecalvermez, bunları yakalayıp bağlar. Koca Arap, bu arada dışarı çıkarak bu hain şehzadeleri öldürerek elleri kanlı içeri girer. Kirmanşah, Koca Arap'ın ellerinin kanını görünce şehzadeleri öldürdüğünü anlar ve bunun sebebini sorar. Koca Arap da şehzadelerin Kirmanşah'a başka kötülükler yapabileceğinden dolayı bunu yaptığını söyler.

Koca Arap ile Kirmanşah, Tiflis'e dönerler. Kirmanşah Mahperi'yi sorar ve Mahperi'nin öldüğü hakkındaki asılsız haberi duyar. Koca Arap, kızın köprüden atladığını görenleri çağırtır ve onlardan ifade alır. Koca Arap Mahperi'nin öldüğüne inanmaz ve onu aramaya çıkar. Koca Arap nehri takip eder ve nihayet ihtiyar değirmencinin yaptırdığı saraya gelir. Koca Arap sarayın sahibi değirmenciyi çağırtır. Koca Arap değirmenciye sarayın girişindeki levhayı sorar. Değirmenci onu levhayı yazanın yani Mahperi'nin yanına götürür. Mahperi, başından geçenleri Koca Arap'a anlatır. Koca Arap, Mahperi'yi kızı olarak kabul ettiğini söyler ve Mecalvermez ile Tiflis'e Mahperi'yi bulduğu haberini yollar.

İhtiyar değirmenci, ağırlığınca altın karşılığında Mahperi'yi Kirmanşah'a verir. Sarayda koçlar süslenir, düğün dernek kurulur. Mahperi'yi alan düğüncü alayı Tiflis'in yolunu tutar. Mahperi'nin yaşadığı haberi Mecalvermez tarafından Herat'a, Adil Han'a ulaştırılır ve Adil Han, düğüne davet edilir.

Bu sevindirici haberi alan Adil Han, hemen on iki vezir ve karısıyla birlikte Şiraz'a gelirler. Şiraz'da düğün dernek kurulur, açlar doyurulur, kurbanlar kesilir. Böylece Mahperi ve Kirmanşah birbirlerine kavuşurlar.

Kaynakça:

Alptekin, Ali Berat, *Hikâye Araştırmaları 1-Kirmanşah Hikâyesi*, Akçağ yayınları, Ankara, 1999.

Başgöz, İlhan, *Türkülü Aşk Hikâyeleri*, Pan Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 248-257.

Demirtaş, M. Diler, *Tortum Halk Hikâyeleri Üzerine Bir Çalışma*, Erzurum, 1973, s. 27-48 (Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Bitirme Tezi).

Esen, Kemal, *Kağızmanlı Laçin Aladağlı'nın Hayatı ve Hikâyeleri*, Erzurum, 1975, s. 32-66 (Basılmamış Bitirme Tezi).

Sakaoğlu, Saim-Ali Berat Alptekin-Yurdanur Sakaoğlu-Esma Şimşek, *Behcet Mahir'in Bütün Hikâyeleri 1*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 1997, s. 43-146.

Selçuk, Köksal, *Hasankale (Pasinler)'de Derlenen Halk Hikâyeleri*, Erzurum, 1978, s. 7-25, (Atatürk Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Basılmamış Lisans Tezi).

KİŞMİR ŞAHI'NIN HİKÂYESİ

(Bkz. *KÂMİLÜ'L-KELAM VE BANU CİHAN*)

KİŞRÜVEYH'İN HİKÂYESİ

(Bkz. *KÂMİLÜ'L-KELAM VE BANU CİHAN*)

KİTAB-I SİNDBAD

(Bkz. *KIRK VEZİR*)

KİTAB-I ŞAH-I HAFİKEYN HATUN

(Bkz. *KIRK VEZİR*)

KOBANLANI KOY BÖLEK

"Koban'ların koyun sürüsü" anlamındaki destan Karaçay-Malkara aittir. Hacimsiz bir destandır. Destan, metni Ufuk Tavkul tarafından Türkiye Türkçesine çevrilmiş, Karaçay-Malkar Destanları, adlı kitapta yayımlanmıştır. Destanın tamamı manzumdur. Dizeler arasında ölçü birliği olmayıp, dize sayıları 9-17 arasında değişir.

Ufuk Tavkul, destan hakkında şu bilgileri verir:

> *"On dokuzuncu yüzyılda, Karaçaylılar ile onların Kafkas dağlarının ardında yaşayan komşuları Megreller arasında geçen bir savaşı konu alan bu destanda, Karaçay soylarından Koban sülâlesine ait bir koyun sürüsünü, dağ geçitlerini aşarak Karaçay'a geçen Megrel eşkıyaları çalarak kaçırırlar. Baskını haber alan Karaçaylılar dağ geçidinden Megrel bölgesine geçerler ve eşkıya ile çarpışarak koyun sürüsünü geri alırlar. Bu çatışma sırasında bazı Karaçaylılar, Megreller tarafından vurularak öldürülürler. Bacağından yaralanan Golaların Mustafa adlı bir Karaçaylı günlerce dağlarda hayat mücadelesi verdikten sonra ölür. Destanın son kısmında bu olay da tasvir edilmektedir. Kafkas halkları arasında sık rastlanan bir olay olan yağmacılığı anlatan bu destanda, kahramanlık göstererek ölen Karaçaylıların adları anılarak, halkın hafızasında ölümsüzleştirilmek istenmektedir."*

Kaynakça:

Tavkul, Ufuk, *Karaçay-Malkar Destanları,* Türk Dil kurumu Yayınları, Ankara, 2004, s. 365-372.

KOBLAN BATIR (1)

Başkurt destanıdır. Manzum ve mensur yapıya sahiptir. Manzum kısımlar tüydek şeklindedir.

Destanın şahıs kadrosunda Kadırbay, Minhılıv, Koblan, Kolansaz, Kürkem, Kazanhan, Kırk Nogaylı, Kahraman, Aksahan, Kolansas, Kıyıkbay bulunur. Mekân olarak Kars Kıpçak eli, hayvan olarak da Tarlan at karşımıza çıkar.

Koblan Batır destanında, bahadır Koblan'ın düşmanla savaşıp onlara üstün gelmesi konu edilmiştir.

Destanın özeti şöyledir:

Kars Kıpçak elinde Kadırbay adında bir ihtiyar adam ile Minhılıv adında karı koca yaşar. Bunların çocukları olmadığı için aşağılanırlar ve yaşadıkları yurdu terk etmek mecburiyetinde kalırlar.

Minhılıv, yolda bir rüya görür. Rüyasında bir evliya; "İkiz çocuğun doğacak." der ve Minhılıv uyanıp evine döner. Bir süre sonra Minhılıv hamile kalır. Zamanı gelince birisi kız, birisi oğlan iki çocuk doğurur. Oğlana Koblan, kızına Kolansaz adını verirler. Sevinçlerinden çok büyük bir düğün yaparlar.

Yıllar geçer Koblan ve Kolansaz büyürler. Babasının yılkıcısı Koblan'a at eyerlemeyi, ata binmeyi, acılı ve savaş hünerlerini öğretir.

Bir gün yılkıcı ile ava çıktıklarında bir toz bulutu görürler. Koblan toz bulutunun ne olduğunu sorar. Yılkıcı, han kızı Kürkem ile evlenmek için yarış yapıldığını, bu toz bulutunun o yüzden oluştuğunu söyler. Koblan bunu duymaktan hoşlanır.

Koblan atına biner, yarış meydana gelir. Kendisini tanıttıktan sonra oku atıp altın küpenin tam ortasından vurur.

Han sözünde durur, kızı ile Koblan'ı evlendirir. Bu düğüne Han'ın 40 yiğidi razı olmaz, Koblan'ı güreşte öldürmek için çağırırlar. Koblan hepsini öldürür. Han düğün bittikten sonra kızı Kürkem ile damadı Koblan'ı 40 deve eşya ile birlikte Kara Kıpçak'a gönderir.

Bunlar, yolda yılkı sürüsüyle karşılaşırlar. Kürkem, içlerinden bir kısrağı beğenir ve Koblan'dan ister. Koblan, sürünün sahibi amcasından atı alır ve Kürkem'e hediye eder. Kürkem atı besler, büyütür.

Bir gün Kızılbaşlar'ın Kazan adlı hanı, Kıpçak iline savaş açar. Kırk Nogaylı bahadırdan olan Kahraman denilen bahadır ile savaşa çıkar. Koblan hazırlıklarını yapar, annesi, babası, eşi ve kız kardeşiyle vedalaşıp savaşa gider. Kürkem'in hediye ettiği at ile savaş yerine ilk o varır. Askerlerini beklerken uykuya dalar. On iki gün on iki gece uyur. Kahraman, kırk Nogaylı bahadırla gelir ve Koblan'ı uyandırmadan savaşa gider. Kazan Han'ın şehrine akın düzenlerler, ancak şehrin kapısını açtıramadan geri dönerler. Koblan'ı uyandırırlar ve olanları anlatırlar.

Koblan atına binip Han'ın şehrine gider. Kazan Han ile önce söz yarıştırır, sonra da ölümcül savaşa başlar. Koblan, Han'ı öldürür. Nogaylı 40 bahadır da gelir ve Han'ın 40. 000 askeri ile savaşır ve şehri fetheder. Ancak *Bahadır'ın gözü doymaz, Koblan'ı kandırır ve komşu Han'ın sürüsünü de alırlar. Sürüden Tarlan adlı bir at ayrılıp, kaçar gider. Koblan, atın peşine düşer; 40 gün boyunca arar, ancak bulamaz. Tarlan sahibinin evine döner. Han, atının hâlini görünce malların çalındığını anlar. Adamlarını Kolban'ın üzerine sevk eder ve mallarını geri almayı başarır. Uyuyan Koblan'ı da esir alıp zindana atarlar. Doru atını da yakalarlar.*

Günlerce zindanda kalan Koblan'ın sesini Han kızı işitir, zindana gelir. Koblan ile tanışır ve ona kaçması için yardım eder. Koblanın kaçtığını gören Han, Tarlan ile Koblan'ın peşinden gider. Ancak Koblan, Han'ı öldürür ve kaçar. Hanın kızı da peşinden gider.

Gece konakladıklarında Koblan rüya görür. Rüyasında Kıpçak ilini Aksahan adında bir han basar. Malını ilini yakıp yıkar. Kürkem'i de kendisine eş almak için götürür, babasını esir, annesini çoban eder. Koblan uyanır ve rüyasını han kızına anlatır. Hemen yola çıkarlar, yolda bir sürüye rastlarlar. Çobana dikkatlice bakar ve onun annesi olduğunu anlar. Hemen annesinin yanına gider, konuşup görüşürler.

Koblan ant içer ve intikam almak için hazırlık yapar, yola çıkar. Aksahan'ın iline varırlar. Savaşa başlarlar. Çok güçlü biri olan Aksahan ile akşama kadar savaşırlar. Koblan yenik düşer, tam yıkılacakken Han kızı araya girer ve Aksahan'ı yenerler. Kürkem'i, Kolansas'ı, babasını alır.

Koblan, iline döner, Han kızını ikinci eş olarak alır. Bundan Kıyıkbay adında oğlu olur. Büyür, bir yiğit olur. İlini, yurdunu korur. Atasının yolunu takip eder.

Kaynakça:

Suleymanov, Ahmet - Gaynislâm İbrahimov - Metin Ergun, *Başkurt Destanları 4 – Mitolojik Destanlar* (Türkiye Türkçesine Aktaranlar: Metin Ergun-Gaynislâm İbrahimov-Feride Aetbaeva-Mehmet Yasin Kaya), Türk Dil Kurumu Yayınları, C. 2, Ankara, 2014, s. 51-66.

Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi - Başkurt Edebiyatı I, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, C. 29, Ankara, 2004, s. 77-84.

KOBLAN BATIR (2)

Karakalpaklar arasında yaygın olarak anlatılan destandır.

Destan, "Koblan Batır" adıyla Kazak, Nogay ve Başkurtlarca da bilinmektedir. Anlatmalar arasında kısmen farklılıklar vardır.

Karakalpaklar eşmetninde ağırlıklı olarak yurdun düşman baskınlarına ve istilasına karşı verilen mücadele er almaktadır.

Destanın ilk derlemesini İ. A. Belyaev 1903 yılında İmamkulı'ndan derlemiştir. 1940 yılında N. Capakov, Esemurat Cırav'dan derlediği metni 1941'de yayımlamıştır. Sonraki yıllarda Arzımbet Cırav, Keram Cırav, Nağım Cırav, Davletmurat Cırav, Askar Cırav, Cenibek Askarov gibi cıravların anlattığı metinler derlenip kayda alınmıştır.

Destanla ilgili olarak da A. K. Borovkov, M. Evezov, N. Devkaraev, İ. Sağıyov, O. Kocurov, K. Maksetov vb. bilim adamları çalışmalar yapmışlardır.

Destanın XIII. - XIV. yüzyıllardaki Kıpçaklar ile Kalmuklar arasındaki savaşlar sonrasında vücut bulduğu zannedilmektedir.

Destanın Karakalpak eşmetni, Ceyhun Vedat Uygur tarafından şöyle özetlenmiştir:

"Samarkand şehrinde, Karakıpçak halkından olan Kıdırbay çok zengindir. Çocuğu olmadığı için mutsuzdur.

Akşahan'ın veziri Kartkoca, Kıdırbay'ın çok zengin olduğunu öğrenir ve onun yaşadığı Karaköl'e gelir. Burada birçok hayvanı otlatmakta olan bir çoban görür. Çobana bu hayvanların sahibinin kim olduğunu sorar. Malların Kıdırbay'a ait olduğunu öğrenir ve evine gider. Ondan bu kadar malın hesabını niye vermediğini sorar. Kıdırbay, malının çok olduğunu takat bir evlâdı olmadığı için mutsuz olduğunu söyler. Kartkoca bir gün Kıdırbay'da misafir olarak kalır.

Kartkoja geri döndüğünde Akşahan'a gördüklerini anlatır. Kıdırbay'ın kendisinden çok zengin olduğunu fakat maldan gönlünün tok olduğunu, bu kadar çok malı mülkü olsa da baba diyecek bir evlâdı olmadığını söyler. Bundan sonra Akşahan askerleri, cellatları toplayıp Kıdırbay'ın üzerine gönderir. Bunlar Kıdırbay'ın evine gelerek ondan malların hesabını alırlar, onlara eziyet ederler.

Bu olanlardan sonra Kıdırbay ile Bozkempir Allah'tan bir evlât dileyerek, evliya aramak için çöllere çıkarlar. Adı meşhur olan bir evliyaya gelirler. Ona Allah'tan bir evlât dilediklerini söylerler. Evliya onlara; 'Buradan gittikten sonra Kuvsırık'ın kıblesine çık, kıbleye bakarak gamınla gönlünü doldur ve tevekkül et. Kıble tarafında bir kapı var, bu kapı açılırsa dileğin kabul olur, çocuğun olunca adını Koblan koy.' der.

Kıdırbay, evliyanın söylediklerini yapar ve dileği kabul olur. Bozkempir hamile kalır. Bir gün Kıdırbay'dan aslan yüreği ister. Kıdırbay bir aslan avlayıp yüreğini Bozkempir'e verir. Bozkempir, aslan yüreğini yiyince yirmi yaşındaki genç kız gibi olur, günü dolar ve oğlu olur. Kıdırbay'a müjde verirler. Kıdırbay fakirleri, âlimleri, muhtaçları toplayarak adı 'Kubıl olsun.' deyip ad koyar.

Kubıl, on bir yaşına geldiğinde babasına, bir at ve arkasına kırk yiğit vermesini söyler.

Kubıl, bir gün atla giderken bir çeşmenin başında yaşlı bir adam görür. Yaşlı adam, ona asıl adının Koblan olduğunu ve güzel Kurtka'yı almasını söyleyerek eline bir kılıç verir. Koblan, Kurtka'yı alır, onu kendi yurduna (Kıpçak) getirir. Kurtka, atların içinden bir at seçer. Kırk gün bu ata bakar. Kırk gün sonra da bu at bir kısrak doğurur.

Akşahan, Koblan'ı tuzağa düşürmeye çalışır. Bir gün onu bir eğlenceye çağırır. Onu oyuna getirerek Böke dev ile Alıp devin üzerine gönderir. Koblan, Böke dev ile çarpışır ve Böke dev, Koblan'ı esir alır. Babası Kıdırbay, Akaşahan'a giderek oğlunu devden kurtarmasını ister.

Akşahan bu sefer de Köbikli devi üzerine gönderir. Koblan Köbikli devle çarpışır Bu devi de ancak Kurtka'nın ağabeyi Karaman'ın yardımıyla öldürebilir.

Koblan öcünü alıp yurduna gelir. Eğlence verir, fakat Akşahan'ı çağırmaz. Akşahan, malını mülkünü viran eder, 'Tahtımı başıma zindan eder.' diyerek çağrılmadığı eğlenceye gelir. Koblan bu eğlencede kardeşi Kansulıv'ı Polat'a verir.

Akşahan bu sefer Koblan'ı Sarıklı dev ile Devkempir'in üzerine gönderir. Koblan Sarıklı devi yener. Sıra Devkempir'e gelir, bunu da yener.

Koblan aradan bir nice gün geçtikten sonra yurduna gelir. Karaman'a haber gönderip eğlence verir. Asıl düşmanının Akşahan olduğunu anlar, Akşahan'ı öldürür. Koblan'ın bir oğlu olur, adını Mirza Sayım koyar. Mirza Sayım, Devkempir'in kızı Kız Pehlivan ile vuruşur, onu yener.

Koblan ihtiyarlayıp günlerden bir gün dünyadan göçer. Mirza Sayım da Kız Pehlivan'ın halkına padişah olur."

Kaynakça:

Ahmedov, S. S. Bahadırova, "Karakalpak Türkleri Destanları ve Özetleri", *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi,* (Aktaran: Ali Abbas Çınar), S. 5, Bahar 1998, s. 162.

Ahmedov, **S.-** K. Mambetov, *Karakalpak Edebiyatı*-10, Nökis, Bilim, 1996.

Ahmedov, Srajatdin, *Karakalpak Edebiyatı,* Karakalpak Baspası, *Nökis,* 1993.

Bahadırova, S.-S. Amhedov, (Aktaran-Hazırlayan: Ali Abbas Çınar), *Karakalpak Halk Edebiyatı Terimleri*, Muğla, 2004, s. 154-155.

"Koblan", *Karakalpak Folkloru*, Özbekistan İlimler Akademisi Karakalpak Filialı Devkaraev Tarih, Dil ve Edebiyat Enstitüsü Yayınları, C. 8, Nökis, 1981, s. 204-206.

Uygur, Ceyhun Vedat, *Karakalpak Türkleri Edebiyatı (Gramer-Yazılı Edebiyat-Destanlar)*, Özcan Ofset Matbaacılık, Denizli, 1999, s. 79-94.

KOBLANDI BATIR (3)

Kazakların kahramanlık destanıdır. Destan aynı zamanda Nogay, Karakalpak ve Başkurtlar arasında yaygın olarak anlatılmaktadır.

Destanın başta olmak üzere Kazakistan İlimler Akademisi El Yazmaları Fonu Taşkent, Kazan, Nukus ve Orınbor (Orenburg) şehirlerinde çeşitli nüshaları bulunmaktadır. M. Tınışbayev'e göre Koblandı 15. yüzyılda Kazakların Abulhayır Han'ı devrinde yaşamıştır. Halkın kabulüne göre Koblandı'nın mezarı günümüz Kazakistan'ın kuzeybatısındaki Aktöbe ilçesi içerisindeki Kara Kobda nehri yakınlarındadır.

Destan, Kazakistan Kültür Bakanlığı ve başka yayınevleri tarafından XIX. yüzyılın son çeyreğinden itibaren defalarca basılmıştır.

Destan yüzyıllarca muhtelif cırav ve akınlar sayesinde günümüze kadar yaşatılmıştır. Ömür boyu bu destanı anlatan ve soyca akın olan Nurpeyis Bayganin destanın nesilden nesile anlatılarak ailesinden kendisine geldiğini ifade etmiştir. Konakbergen, Kencekara, Marabay Kulbayoğlu, Mergenbay, Bircan Tolımbayev, Aysa Baytabınov, Murın Sengirbayev, Karakalpakistan'dan Esmurat Nurabıllayev de destanı yaşatan önemli akınlardan olmuşlardır.

Destan, ilk olarak XIX. asrın sonlarına doğru Ibıray Altınsarin tarafından derlenmiştir. Kazak destanlarının yazıya geçirilme devri rastgelir. Bunların arasında "KoblandıBatır"a ilk değinen bilim adamı olmuştur. Onu, Mahmut-Sultan Tuyakbayev, Şapay Kalmaganbetov'un çalışmaları izler.

Yapı olarak manzum olan 8580 dizeden oluşur.

Şahıs kadrosunda Koblandı Batır, Kurtka, Karlığa; yardımcı şahıslar olarak Estemis, Karaman, Orak, Bökembay, Kiyikbay, karşıt

güç olarak da Kızıl Er, Köpüktü, Alşagır, Karanas, Ağanas karşımıza çıkar.

Destanın Kazak eşmetninin özeti şöyledir:

Çok zengin, malının hesabını bilmeyen Koblandı Toktarbay'ın yaşı seksene gelmesine rağmen çocuğu olmaz. Evliyaları ziyaret edip yedi pir ile konuşup koyun adadıktan sonra bir kız ve bir oğlu olur. Kızın adını Karlıgaş oğlanın adını Koblandı Batır koyarlar. Koblan altı yaşına gelince kızıl benekli doru ata biner.

Koblan, Toktar Bey'in çobanlarından olan Estemis ile tanışır ve onunla birlikte geyik avına çıkar. Günün birinde dağda gecelerken Koblan'ın kulağına tok bir ses gelir. Estemis bu sesin Kızılbaş yurdundan geldiğini söyler.

Aymak Han'ın kızı Kurtka, bir direk diktirmiş ve direğin üzerindeki altın parayı kim vurursa onunla evleneceğini bildirmiştir. Aradan zaman geçmesine rağmen kimse o parayı vuramamıştır.

Koblan, Estemis'in engellemesine rağmen oraya gider. Ulu zatların himmetine sığınıp okunu atar ve parayı vurur. Ardından rakiplerini mağlup eder.

Aymak sözünde durur, kızını Koblandı Batır'a verir. Otuz gün oyun kırk gün düğün yapar. Kurtka'nın koruyucusu olan kırk beş gözlü Kızıl Er, Koblandı ile dövüşmek ister. İkisui arasında çetin buir mücadele olur. Sonunda Koblandı, Kızıl Er'i de öldürmeyi başarır.

Koblandı, Kurtka'yı alıp yurduna gitmek üzere yola çıkar. Yolda Kurtka, karşılaştıkları at sürüsü içinden bir tayı beğenip alır. Bu ta, ileride Koblandı Batır'ın atı Buğrul olacaktır. Bu at, cins at Salimbay'ın soyundandır.

Aradan zaman geçer. Kızılbaş ülkesinde Kazan denen bir er ortaya çıkıp Nogay'a ait pek çok boyu yok etmeye çalışır ve yurdunu basıp talan eder. Kırlı ve Sırlı şehirlerini ele geçirir. Öç almak için Kıyat'tan kırk bin askerle Seyil'in oğlu Karaman üzerine gider. Koblandı Batır'dan da yardım ister. Kurtka, eşinin bu savaşa katılmasını istemez. Ancak Koblandı dinlemez, savaşa gider. Tüm Kıyatlar'ı geçip Kazan'ın Sırlı şehrini kana bular. On iki gün boyunca savaşarak şehri alır. Onu bekleyen

Er Kazan'la teke tek dövüşür. Koblan Kazan'ı öldürünce kâfirler onu çepeçevre sararlar. Koblandı altı gün boyunca savaşarak 40.000 atlıyı öldürür. Oradan Kırlı'ya geçer. Burayı da alır ve hazinesinin şanını artırır. Kırk kapılı Kazan'ı on sekiz gün içinde alır. Kapıları açtırıp aç Kıyatları doyurur.

Beş gün Kazan'da kalırlar. Altıncı gün Karaman, dönmekten vaz geçer. Koblandı'ya gelerek yakın bir yerde bir şehrin olduğunu oranın atlarını ve mallarını da almak istediğini söyler. İkisi Allah'ın pirlerin adını anmadan yola çıkarlar. Köpüktü Han'ın şehrine sefer düzenlerler. Köpüktü'nün atı Tarlan, onların yanına gelir. Karaman ve Koblandı Köpüktü'nün mallarını alıp giderlerken Köpüktü peşlerinden yetişir. İkisinin de atlarını bağlayıp onları esir eder. Köpüktü'nün kızı Karlığa, Koblandı'ya âşık olur. Bir gece onların yanına gider ve onları salıverir. Karlığa, onlarla birlikte babasının atlarını sürerler. Annesinin ölmeden önce bir Müslüman ile evlenmesini kendisine vasiyet etmesi hâlâ kulaklarında olan Karlığa, Koblandı'nın yanında olmak ister. Köpüktü'nün atı Tarlan onlara yetişince Karlığa dönüp babasını yatırır. Kendisi de Akmonşak adlı atına binip Koblandı'ya yetişir. Köpüktü'nün atı tekrar efendisinin yanına gelince kızının gittiğini anlayıp atlarının peşine düşer. Koblandı'nın üzerine yürür. Koblandı, Köpüktü'yü öldürüp tüm ganimeti alır.

Karaman Koblandı'dan Karlığa'yı ister. Koblandı da kız isterse alabileceğini söyler. Kıyat'a geldiklerinde Karaman, bütün ganimeti ve kızı kendisi almış gibi gösterir. Karaman'a hürmet ederler, Koblandı ile ilgilenen olmaz. Koblandı, Karaman'ın bu hâlini görünce ganimetleri Kıyatlara verdiğine pişman olur.

Koblandı'nın rüyasına yedi ulu zat görür. Gelenler ailesinin hâlinin kötü olduğunu, Kızılbaş'ın yurdunda olduklarını Kalmuk Han'ı Alşagır'ın yurdunu kılıçtan geçirdiğini söyler. Koblandı, Karlığa ile rüyasını konuşur. Karlığa Karaman'a durumu söyleyeceğini o gelmezse de kendisinin arkasından geleceğini söyler. Koblandı yurduna gider. Fakat halkı orada yoktur. Oradan geçip Alşagır'ın şehrine gelir. Şehre girmenin yollarını ararken Taybuğrul, Kurtka'nın sesini duyup kişner. Kurtka da bunu duyar ve Alşagır'a gelip biraz gezmek istediğini söyler. O da izin verir.

Kurtka yanındaki hizmetçileri atlatıp Kobladı'nın yanına gelir. Koblandı karısına Kıpçak erkeklerine hazırlanmalarını söylemesini, yarın tan ağardığında gelip savaşacağını söyler. Karlığa da Koblandı'nın yanına gelir. Onun arkasından Karaman da ve Orak da gelir. Alşagır'ın annesi, rüyasında Koblandı ve arkadaşlarının geldiğini gördüğünü oğluna söyler. Alşagır, kulak asmayınca annesi kızları Tinekey ile Kanıkey'i alıp gider.

Karlığa'nın gözüne uzaktan Kanıkey ve Tinekey ilişir ve kızları alır. Karaman, kızları Karlığa'dan ister. Koblandı'yı seven Karlığa buna sevinir. Koblandı ve arkadaşları Alşagır'ın şehrine girerler. Birçok askerle savaşıp onları yenerler. En son Karlığa'nın kardeşi Birşimbay gelir ve Koblandı ve arkadaşlarını attan düşürür. Karlığa kardeşi Birşimbay'ı tatlı sözlerle kandırarak yanına gider ve onun canının ensesinde olduğunu bildiğinden arkasını dönünce kardeşini öldürür. Alşagır'la on yedi gün savaşıp onu yenerler. Kıpçak halkı, Karaspan dağına gelip yerleşir. Rahat bir hayata kavuşur. Daha sonra Azulu denen göle yerleşip üç ay üç gün sonra da Karadeniz gölüne gelirler. Kırk gün kırk gece Koblandı ile Kurtka'nın düğünü yapılır. Karlığa ise dağda yalnız başına kalmaya başlar.

Koblandı'nın kız kardeşi olan Karlığa da Orak ile evlenir. Karaman, Kanıgey ve Tinekey ile olan düğününe Koblandı ile Kurtka'yı çağırır. Onlar düğüne giderken yolda Karlığa ile karşılaşırlar. Koblandı Karlığa'yı yanına almaz. Düğüne gidip iki ay kalıp şölen yaparlar. Dönüşte Karlığa onları yine çağırır. Fakat Koblandı dönüp bakmaz.

Dokuz ay sonra Kurtka bir oğlan doğurur. Şölenler yapıp çocuğun ismini Bökembay koyarlar. Çocuk altı yaşına gelince at biner. Estemis'ten at alır. Karaspan dağını kendine mekân tutar. Bu sırada Kızılbaşlar savaş hazırlığı yapıp Koblandı'nın ülkesine gelirler. Ona yardımcı olmak için Karlığa. Karaman ve Orak oraya gelir. Sonra oğlu Bökembay ve Estemis de gelir savaş sırasında Karlığa Koblandı'yı attan düşürüp yaralar. Bökembay, Karlığa'nın yanına gider ve onu bağlayıp yurduna getirir. Karlığa'nın birçok hizmetine karşılık babasının ölümüne sebep olup kardeşini öldürdüğü için ona güvenemeyen Koblandı, hatasını anlar ve Karlığa ile evlenir. Kurtka da onları hoş karşılar ve şölenler düzenlenir.

Aradan zaman geçer, Karlığa'nın bir oğlu olur. Adını Kiyikbay koyarlar. Bu arada Kızıl Er'in çocukları Karanas ve Ağanas, babalarının intikamı için Taraktı'yı alıp Köktüm ile bir olup Koblandı'yı esir ederler. Bökembay ile Kiyikbay, Tarak'ın da yardımı ile babalarını kurtarıp düşmanla savaşırlar. Bökembay ile Kiyikbay, Karanas ve Ağanas ile dövüşürler. Savaşı kazanırlar.

Kaynaklar:

Adilbekova, Elmira, *Koblandı Batır Destanı ile Dede Korkut Arasındaki İlişkiler,* İzmir, 1999, s. 177-396. (Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi).

Batırlar Cırı, *Kobılandı Batır.* Cazuşı Baspası, Almatı, 2006.

Esbosun, Ergali, *Koblandı Batır Destanı*, Ardahan Üniversitesi Yayınları, Ankara, 2015, 170 s.

Kuanışbayeva, Asem, *Formül Nazariyesi ve Koblandı Batır Destanındaki Formüller,* Ankara, 2002. (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Tört Batır Cırlaydı - Kobılandı Batır. Calin Baspası, Almatı, 1990.

Türk Dünyası Ortak Edebiyatı-Türk Dünyası Edebiyat Metinleri Antolojisi, C. 3, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2003, s. 1-49.

Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi - Kazak Edebiyatı I, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, C. II9, Ankara, 2004, s. 139-145.

KOBLANDI BATIR (4)

Nogay kahramanlık destanıdır.

Koblandı Batır, Kazak, Karakalpak ve Başkurtlar arasında yaygın olarak anlatılan bu kahramanlık destanı Nogaylar arasında da anlatılmaktadır.

Destan, manzum ve mensur yapıya sahiptir.

Destan metni İsmail Doğan ve Nesrin Güllüdağ tarafından Türkiye Türkçesine çevrilmiş 2014 yılında yayımlanmıştır.

Şahıs kadrosunu; Koblandı Batır, Karlıgaş, Alşanır Han, Batiyoğlu Barak Han, Arnaut, Köbekli, Kızılbaş Kasan, Kırım hanı oluşturur. *Mekân olarak;* Nogay ülkesi, Sırlı Kalası, Kumlu kaleyi, *hayvan* olarak da Küren karşımıza çıkar.

Destanın Nogay eşmetninin özeti şöyledir:

Koblandı Batır Nogay ülkesini düşmandan koruyan, güçlü bir kahramandır. Onun gücünden hanlar, beyler de çekinir ve bu çekincelerinden dolayı onu sevmezler.

Namert beyler bir gün toplanırlar ve Koblandı'yı yok etmenin yollarını ararlar. Ak bir kâğıda mektup yazıp Koblandı'ya verirler ve bu mektubu filan yere götürmesini söylerler. Er Koblandı bu kâğıdı koynuna koyup yola çıkar. Uzun bir yolculuktan sonra mektubu vereceği kalenin önüne gelir ve kapıcıdan kapıları açmasını ister. Ancak kapıcı eğer atını ve silahını bırakırsa kapıyı açacağını söyler. Er Koblandı ise asla atını ve silahını bırakmayacağını söyleyip kapıcıya saldırır ve zorla kapıyı açtırır. Koblandı'yı yakalayıp yüz kamçı vurup onu hapse atarlar, atını da satarlar. Er Koblandı, yaptığından pişman olur, ancak artık iş işten geçmiştir ve çaresiz bir şekilde hapishanede kalır.

Er Koblandı'nın karısı Karlıgaş ise evde onu bekler. Koblandı gecikince o soruşturmaya başlar ve kocasını hapishaneye attıklarını öğrenir. Bir gün arabacılar Koblandı'nın tutsak edildiği şehre gideceklerdir. Bu haberi alan Karlıgaş, unu küllerle karıştırıp bir ekmek yapar ve bu ekmeğin içine de demir eğe koyar. Daha sonra bu ekmeği arabacılara verir ve onu kocasına götürmelerini ister. Arabacılar kabul eder. Yolda karınları acıkınca bu ekmeği yemek isterler ancak küllü olduğu için yiyemezler. Onu bu haliyle getirip Koblandı'ya verirler. Koblandı karısının ona küllü bir ekmek gönderdiğini görünce çok sinirlenir ve o sinirle ekmeği parçalar. Ekmek parçalanınca içinden demir eğe çıkar. Bunu görünce çok sevinen Koblandı karısının neden böyle bir şey yaptığını anlar ve hemen bu demir eğeyi alıp elindeki kelepçeyi keser. Ardından geceleri hapishanenin demir parmaklıklarını da keser ve hapishaneden kaçar. Bozkırda kaçarken bir an durup altında atı olmadığı için üzülür. Ancak yapabilecek bir şey yoktur. Bu halde kaçıp üstü başı perişan, karnı aç bir halde oradaki bir köye varır, yaşlı bir fakire misafir olur. Yemek yedikten sonra bu ihtiyarla sohbete başlar.

İhtiyar ona köydeki zenginin ahırına bir atın geldiğini ancak bu atın üzerine kimsenin binemediğini, atın buna izin vermediğini söyler. Koblandı bu habere sevinir, çünkü bu atın kendisinin atı Küren at olduğunu düşünür.

Ertesi gün erkenden bu atın yanına gider. Düşüncesinde yanılmamıştır. Atı Küren de sahibini hemen tanır. Koblandı, beyden ata binmek için izin ister. Bey ona izin verir ve Koblandı atının yanına gidip onu gözlerinden öper. Atta onun yüzünü yalayıp, diz çöker ve oradakilerin şaşkın bakışları altında Koblandı, Küren'e binip hünerini gösterir. Ardından atıyla beraber oradan kaçar. Onun kaçtığını görünce peşinden gidip onu yakalamaya çalışırlar ancak hiçbir at Küren ata yetişemez.

Koblandı arkasındakileri atlattıktan sonra biraz dinlenir. Aklında Alşanır Han'dan öcünü almak fikri vardır. Yardım almak için Batiyoğlu Barak Han'ın yanına gider. Onunla konuşur ve derdini anlatın asker ister. Ancak Barak Han ona yardım etmez. Koblandı, bunun üzerine Nogay'ın Mamay mirzasına gitmek için yola çıkar.

Uzun bir yoldan sonra kendisi de atı da yorulur ve bir yerde mola verirler. Koblandı, yanında bulunan eti çıkarıp şişe takar ve pişirmeye başlar. Çok geçmeden yanına tuhaf yaşlı bir adam gelir ve bir şey söylemeden oturup pişen etten yer. Sonunda Koblandı onun kim olduğunu sorar ve yaşlı adam adının Arnaut olduğunu söyler. Bundan sonra ikili arasında bir sohbet başlar. Gecenin ilerleyen saatlerinde iyisinin de uykusu gelir ve uyurlar. Biraz uyuduktan sonra Koblandı uyanır ve Arnaut'un gözü açık bir şekilde uyuduğunu görür. Bunun üzerine ondan şüphelenir ve yattığı yere bir kütük koyup üstünü kapatır kendisi başka bir yerde gizlenir. Çok geçmeden Arnaut uyanır ve Koblandı'nın uyuduğunu zannedip ona saldırır. Ancak orada Koblandı'nın olmadığını fark eder. Bunun üzerine Koblandı gizlendiği yerden çıkar ve onu öldürür.

Koblandı güneş doğunca yola çıkar. Birkaç günlük yoldan sonra Nogay'a iyice yaklaşır. Bu esnada Nogay'a, Kızılbaş'ın Kasan adlı han girmiştir. Kızılbaş, Nogay'ın yaşlısını, gencini hepsini mahveder, bütün malı talan eder. Ondan korkan Nogay beyleri ona ülkenin en güzel atlarını, en güzel kızlarını, ganimetlerini vermek isterler. Bu

esnada Koblandı batır dostlarını, ülkedeki kahramanları toplayıp onları cesaretlendirici bir konuşma yapar. Ardından iyice dinlenmiş olan Küren atına biner ve hücuma geçerler. Tan ağardığında Küren at kırk günlük yolu bir günde alıp, Kasan'ın esir ettiği Nogay'ın Sırlı kalesine ulaşır. Buraya geldiklerinde onları Kızılbaş'ın dünya kadar askeri karşılar. Koblandı düşmanla savaşmaya başlar. Savaş çok çetin olur. Koblandı, herkesi tek tek kılıçtan geçirirken karşısına Batır Kasan çıkar. İkisinin kavgası epey sürer. Sonunda Kasan'ın gücü tükenir ve Koblandı'ya yenilir. Bunun ardından Koblandı, Kızılbaş askerlerini kovar, Sırlı kaleyle Kumlu kaleyi düşmanın elinden kurtarır. Halk rahat nefes alır.

Kızılbaş'ı yenen Koblandı yurdunda yaşamaktadır. Bir gün herkes uyurken Köbekli askerleriyle birlikte bu yurda girer ve malı çalmaya başlar. Çıkan gürültülerden uyanan Koblandı dışarı baktığında Köbekli ve adamlarının yurdunu soyduğunu görür. Hemen kılıcını alıp dışarı çıkar ve önce Köbekli'nin adamlarını tek tek kılıçtan geçirir. Ardından Köbekli'yi yenip yurdunu bunlardan temizler. Koblandı'nın artık Alşanır'dan öcünü alma zamanı gelmiştir.

Yanına kırk tane adamını alır ve atına binip Alşanır'a doğru yola koyulur yolda atı Küren dile gelir ve sahibine neler yapması gerektiğini anlatır. Uzunca bir yoldan sonra Alşanır'ın yurduna yaklaşırlar. Buraya yaklaşınca Koblandı kırk adamını durdurur ve kendisi dilenci kılığında şehre önden girer. Burada karşılaştığı yılkıcılardan Han Alşanır hakkında ve onun karısı Karlıgaş'a ve annesine yaptığı zalimlikler hakkında bilgi alır ve çok sinirlenir. Gece olduğunda yine dilenci kılığında evine, eşinin yanına gider. Kapıyı çaldığında karısı kapıyı açar ve bu fakir adamı evine misafir eder.

Kocasını tanımayan Karlıgaş bu fakir adamın karnını doyurur ona içkiler içilir ve aralarında sohbet başlar. Daha sonra Karlıgaş bu adamın benini görür ve onun kocası olduğunu anlar. Ardından karı koca birbirine sarılır ve özlem giderir.

Karlıgaş, Alşanır'ın yaptığı eziyetleri kocasına anlatır. Koblandı ise karısına merak etmemesi gerektiğini kırk atlısıyla ona gününü göstereceğini söyler. Sabah olur ve Koblandı adamlarının yanına döndüğünde hanın karısı da Karlıgaş'ın yanına gelmiş ona eziyet

etmektedir. Bu esnada uzakta toz bulutu içinde Koblandı ve adamları görülür. Çok geçmeden hanın bulunduğu sarayı kuşatırlar. Bunun üzerine Alşanır ve karısı ne yapacağını bilemez. Koblandı saraya girip Alşanır'ı yakalar ve onun kafasını keser. Karlıgaş da hanın karısının başını kesip gelir. Ardından Alşanır'ın adamlarını da öldürürler. Daha sonra Koblandı ağlamaktan gözleri kan çanağına dönmüş anasının yanına gider ve hasret giderirler artık Koblandı, Nogay'ı hanın zalimliğinden kurtarmış, mutluluk getirmiştir.

Bir gün Alşanır'ın yerine gelen Nogay Mirza, Kırım hanı ile iddiaya girip satranç oynar. Buna göre eğer Nogay Mirza yenerse Kırım hanı ona kızını verecektir. Oyuna başlarlar ve oyunun sonunda Kırım hanı yenilir. Fakat kızını vermeye razı olmaz. O sebeple Nogay mirzası ile Kırım hanı arasında düşmanlık başlar. Fırsatını bulur Nogay mirzası, Kırım hanının kızını kaçırır. Arası çok geçmeden Kırım askeri, Nogay mirzasını öldürür, onun yılkısını alıp gelir. Bunun üzerine Nogay mirzaları asker toplayıp, Kırım'a varıp Kırım hanından öç alıp, yılkısını geri getirirler.

Aralarındaki mücadelede böyle sürüp giderken, bir gün Koblandı'nın arkadaşı Karaman, Koblandı'nın yanına gelir ve onu Kırım'a sefere çağırır. Bu çağrıya Koblandı pek katılmak istemez. Kırım'a gidip savaşmayı istememektedir. Ancak arkadaşı onu teşvik eder ve sonunda mecburen kabul eder. Önce karısının yanına gider ve helallik alır. Ardından anasından helallik alır. Onlarda Koblandı'nın bu savaşa gitmesini istememektedir. Ancak artık yapacak bir şey yoktur. Hazırlıklar görülür ve yola çıkarlar. Kırım'da büyük bir savaş başlar ve Koblandı birçok kişiyi öldürdükten sonra savaş meydanında ölür. Arkadaşları dönüp haberi memlekettekilere duyururlar. Koblandı'nın karısı Karlıgaş dul kalıp, çok zahmet çeker. Karlıgaş göz açıp gördüğü, gönül verip sevdiği yiğidinin arkasından ağıtlar yakar. O böyle ağıt yakıp üzülürken, Nogay ülkesini Kalmıklar basar. Karlıgaş bunun üzerine kendini toparlar ve saçını kesip, Koblandı'nın evde kalan savaş giyimini giyer. Ak kalkanın içinden miğferini başına giyer, savaş baltasını eline takar, mızrağını eline alır diğer kahramanlarla birlikte düşmana savaşa atılır.

Kaynakça:

Doğan, İsmail, Nesrin Güllüdağ, *Nogay Destanları,* Türk Dil kurumu Yayınları, Ankara, 2014, s. 165-190.

KOCOCAŞ

Kırgız destanıdır. Pek hacimli olmayıp 6169 mısradan oluşmaktadır. Destanda, Kırgız halkının eski çağa ait düşünceleri, örf-adetleri, tabiat-insan ilişkileri, ümitleri ve idealleri görülür.

Destanın Süleyman Konakbayev, Tölömüş Cuntayev olmak ve Alımkul Üsönbayev olmak üzere üç eşmetni vardır. Kayum Miftakov, Talas'ın Keñkol kasabasında Sulayman Konokbayev'den derlediği metni, 1923 yılında Arap harfleriyle bastırmıştır. İkinci eşmetin Dr. Z. Mamıtbekov tarafından 1949 yılında Isık-Göl bölgesinde yaşayan şair Tölömüş Ceentayev'den derlenmiştir ve diğerlerine göre bu metin en hacimsiz olanıdır. Üsönbayev ve Konakbayev eşmetinleri Talas'ta, Cuntayev anlatması ise Isık Göl'de derlenmiştir. A.Üsönbayev'in anlatmasından yazıya geçirilen varyant 1956 yılında D. Sulaymanov tarafından kitap hâlinde yayımlanmıştır. Kococaş'ın üç eşmetin ise 1996 yılında A. Akmataliyev'in editörlüğünde Keñeş Kırbaşev imzasıyla yayımlanmıştır. Bunların içinde, üslubu ve içeriği bakımından Alımkul Üsönbayev'in eşmetni daha ön plandadır.

Kococaş destanıyla ilgili bilgiler, S. Zakirov'un Kococaş Eposunun Kee Bir Maseleleri (Kocaocaş Destanının Bazı Meseleleri) adlı çalışmasında, manzumenin teşekkül tarihi ve ideolojik yönü ile manzumenin kompozisyon yapısı ve sanat özelliği üzerinde durmuştur. Verilen bilgiler çerçevesinde destanın XIX asrın sonlarında Kırgızların arasında yaygın olduğu belirtilir.

Kococaş destanı, 1985 yılında Büyükelçi T. Okeev tarafından "Beyaz Parsın Dönüşü" adıyla film hâline getirilmiştir. Film, Berlin'de "Gümüş Ayı"; Şam'da "Gümüş Kılıç" ödüllerini almıştır.

Destanda avcılık konusu ön plandadır. Destan hayvan kahramanlarından olan Sur Eçki ise insanoğlunun eski çağlarındaki totemlerinden biri olan Kayberen'dir, bir insan gibi konuşur ve tabiat ile

insanın mücadelesini temsil eder. Sur Eçki'nin kendisini öldürmemesi için Kococaş'a yalvarır, Kococaş'ın ise onu yakalamada inat eder, ancak kendi ölümünü hazırlar.

Destanın özeti şöyledir:

Kococaş Kıtay boyunda Karıpbay'ın oğludur. Çocukluğu çalı çırpıdan ok ve yay yapıp oynamakla geçer. On beş yaşına geldiğinde usta bir avcı olur.

Babası Karıpbay, yirmi hanelik halkı bölüp Kococaş'la birlikte Talas'taki Karakol denilen yere gönderir. Kococaş, sarp kaya bozkır demeden dağı taşı aylarca gezer avlanır ve avladığı yüzlerce geyiği Kıtay halkına getirip verir. Kendisine tabi olan yirmi hanelik köy, Kococaş'ın avladıklarıyla geçinir. Kococaş halkının gözbebeğidir. Kococaş bir gün avda iken bulduğu bir erkek çocuğunu kardeş edinir, çocuğun adını Sartkoşçu koyar.

Karakoco, kızı Zulayka'nın eş seçmesi için büyük bir toy düzenler ve civardaki boyları toya davet eder. Toya Kococaş da davet edilir, ancak Kococaş köyde değildir, altı aydır köyden uzakta dağlarda avlanmaktadır. Karakoco kızı gelenleri ve yaptıklarını daha iyi görmek için minare gibi yüksek bir yer yaptırır. Düğüne gelen gençler yiğitliklerini gösterip kendilerini kıza beğendirmeye çalışırlar. Zulayka gelenlerin hiçbirini beğenmez. Gelenler, kızın kibirli olduğunu söyleyip yurtlarına giderler. Zulayka; "Gelmeyen başka kimse kaldı mı?" diye sorar. Kıtaylardan birisi, Kococaş denilen bir yiğidin altı aydır avda olduğunu bu yüzden gelmediğini, söyler. Zulayka Kococaş'ı da görmek ister. O sıralarda Kococaş köyüne gelir. Köydekiler de Kococaş'a kızdan bahseder. Halkı, Kococaş'a gidip kızı görmesini ve alıp gelmesini söyler. Kococaş; "Beni beğenen böyle beğensin." deyip üstünü başını değiştirmeden avcı kıyafetiyle kızı görmeye gider.

Zulayka köyden uzağa iki çadır diktirmiş ve burada kalmaktadır. Kendisini görmeye gelenleri burada görmektedir. Zulayka'nın Şabır adlı cariyesi, Kococaş'ın geldiğini Zulayka'ya haber verir. Zulayka, Şabır'ın çok övdüğü Kococaş'ı görmeye gider ve onun ısrarları karşısında Koacacaş'la evlenmeyi kabul eder.

Zulayka'nın kırk yaveri, Kococaş'ın kılık kıyafetine bakarak onun Zulayka'ya eş olamayacağını söylerler. Ancak Zulayka insanları giyimleriyle değerlendirmenin yanlış olduğunu söyler. Babasına kararını bildirir. Toy düzenlenir ve civardaki boyların beyleri toya davet edilir. Toy bir hafta sürer güreş müsabakaları düzenlenir, oğlak kapma oynanır. Eğlenceler sırasında hedef hazırlanır ve bey yiğitleri o hedefi vurmaya çalışır, ama hiçbiri başarılı olamaz. Kimsenin vuramadığı hedefi Kococaş vurur.

Kococaş, Zulaykayı da yanına alarak köyüne doğru yola koyulur. Zulayka'nın babası, Almabaş denilen bir silahla, develer yüklü çeyiz verir. Kococaş'ın babası Karıpbay da Kococaş'la Zulayka'nın gelişi şerefine bir toy düzenler.

Kococaş, Zulayka'nın gelişinden sonra artık avlanmaya gitmez, bütün zamanını Zulayka'yla geçirir. Kococaş'ın getirdiği avlarla geçinen halk, bundan rahatsız olmaya başlar.

Aradan bir yıl geçer. Bir sonbahar gecesi Kococaş, kötü bir rüya görür. Aynı rüyayı üç defa görür. Bundan rahatsız olur ve rüyasını Zulyka'ya anlatır. Kococaş rüyasında av hazırlığı yapıp Ala Too'ya çıkmaya başlar. Daha sonra Ak Son Köl geçidinini tepesine çıkmış öğlene kadar boş gezmiş ve sonra teke ve keçilerin saklandığı yere giderek orada ne kadar hayvan varsa hepsini vurur. Sonra vuramadığım kaldı mı diye bakmak için bir tepeye çıkar ve bir daha aşağı inemez. Yanına Kıtay boyundan kimse gelemez. Orada tek başına namaz kılmaktadır. Zulayka, Kococaş'ın öleceğine kanaat getirir.

Zulayka, Kococaş'ın gördüğü rüyanın kötü olduğunu, eğer avlanmayı bırakmazsa, rüyasında Ak Toskok ile Gök Toskok'ta vurduğu keçi ile tekelerin kendisinin sonunu getireceğini söyler.

Kococaş'ın canı bu duruma bir hayli sıkılır. Sonra Aksakallı ihtiyarın yanına gidip rüyasını bir de ona yorumlatır. Aksakallı karısının onun evde oturmasını istediği için rüyasını böyle yorumladığını yoksa gördüğü rüyada hiçbir şey olmadığını söyler. Bunun üzerine Kococaş, karısının sözünü dinlemez, hazırlığını yapar ve ava çıkmaya hazırlanır.

Bu sırada Kayberen, Sur Eçki de rüya görmüştür. Rüyasında, Kococaş'ın gelip bütün çocuklarını ve tekesi Alabaş'ı öldürdüğünü görür. Bu rüyasını Alabaş'a anlatır.

Kıtay'larda Krıpbay'ın oğlu, Kococaş'ın silahını kuşanıp geleceğini ve çoluk çocuk demeden bütün soyunu yok edeceğini anlatır. Bunun için yaşadıkları yer olan Kara Ünkür'ü terk etmeyi teklif eder. Alabaş, Sur Eçki'ye, Kara Ünkür gibi bir yer daha bulamayacaklarını, sırf avcı gelecek diye yaşadıkları yeri terk etmenin anlamsız olduğunu söyler. Sur Eçki, iki oğlağını çağırıp Kerege Taş'ın yanında nöbet tutmaların söyler. "Eğer avcı gelirse, biriniz babanızı başka dağa kaçırın, diğeriniz bana haber verin." der.

Kococaş yatağından kalkıp av için hazırlık yapar. Silah Ak Baran'ı alır. Zulayka, Kococaş'ın ava gitmesini engellemek için çok uğraşır ama başaramaz. Kococaş Ala Too'ya gider. Dağ taş dolaşmasına rağmen tek bir geyik bile avlayamaz. Ak Son Köl geçidinden geçer, Ak Toskok'un önünden Gök Toskok'a varır. Orada otuz oğlakla kırk keçinin yayıldığını görür. Silahını hazırlar. Ancak nöbetteki iki oğlak Kococaş'ı görüp babasına ve annesine haberdar ederler. Bu sırada Kococaş keçileri, oğlakları ve Alabaş'ı vurur. Tam Sur Eçki'yi vuracağı sıra, Sur Eçki kaçar. Bunun üzerine Sur Eçki, Kococaş'a; "Ben senin kutsal annendim, ama sen bunu bilmedin. Benim gibi yaşlı birini ağlatıp bedduasını aldın. Sen benim soyumu kuruttun bende senin hayatını zehir edeceğim." der ve seke seke oradan kaçar. Kococaş, Alabaş'ın derisini yüzer, etini atına yükler, diğer oğlakların da kafalarını keserek köyüne dönüp kışlık evine çekilir.

Kococaş, son avından eşi Zulayka'ya söz etmez. Kış bitip de yaz gelince Kococaş, eşi Zulayka'ya Sur Eçki'yi avlamaya gideceğini söyler. Zulayka'nın yüreğine kor düşer. Kococaş'a; "Bir keçinin peşinden gidip eşinin içine kor düşürme, yaşlı ananla babanı bu yaşında evlâtsız bırakma, vazgeç bu davadan." der. Ama avcı gitmeye kararlıdır. Babasıyla annesi de ava gitmemesi için allayıp yalvarırlarsa da Kococaş'ı kararından vazgeçiremezler. Kococaş; "İnşallah keçiyi yakalar köyüme geri dönerim." der ve annesini, babasını ve Zulayka'yı, öz kardeşi gibi sevdiği arkadaşı Sartkoşçu'ya teslim edip yurdundan ayrılır.

Kococaş dağ taş demeden Eçki'yi arar. Eçki bu inatçı gencin elinden kurtulamayacağını anlar var gücüyle kaçmaya devam eder. Ala Too'yu aşar, Sarı Ünkür ve Aksay dağlarının yanından geçer. Kococaş'ın ayağındaki çarık parçalanmaya başlar, ama Sur Eçki'yi vurmakta

kararlıdır. Sur Eçki'yi kovalar pek çok dağ tepe bayır geçerler. Kococaş, Eçki'yi Talas'ta yakalamayı düşünür. Sur Eçki'nin gücü iyiden iyiye azalmıştır Kococaş'ın ise hırsı artmıştır.

Zulayka bir gün rüyasında, Kococaş'la Talas'ta buluştuklarını görür. Sabah ezanları vaktinde uyandığında kayın babası yanına gelir ve 20 hanelik köyden hiç kimsenin Kococaş'ı aramaya gitmediğinden dert yanar. Zulayka babasının bu sözleri üzerine giyinir, kuşanır, eline sağlam bir sopa alır ve eşi Kococaş'ın peşinden Ala Too'ya doğru gider. Az gider uz gider çok dağ taş tepe aşar. Ala yanakları pul pul olur dökülür. Sevdiğiyle gönlünce bir ömür süremememenin hasretini çeker. Yorgunluktan beli bir kamçı gibi incelen *Zulayka, sonunda Talas'a ulaşır ve orada Kococaş'ı bulur. Kococaş önce rüya gördüğünü sanır, sonra Zulyka'yla hasret giderir. Bu arada Sur Eçki de dinlenecek zaman bulur otlanıp kana kana su içer. Zulayka, sevip aldığı eşini bu davadan vazgeçirmeye çalışır. Ama Kococaş'ı ikna edemez. Kococaş, tekrar Sur Eçki'nin peşine düşer. Zulayka da sevdiğini iyi görmenin rahatlığıyla evine döner.*

Tekrar gücüne kavuşan Sur Eçki, Kümüş Taş'a oradan da Atoynok ve Taldı-Bulak'a geçer. Oradan da Abletim kayasına tırmanmaya başlar. Kococaş, Eçki'yi kovalaya kovalaya dağa taşa tırmanmada ustalaşmıştır. Tam Kayberen'in Sur Eçki'sini yakaladım derken, Sur Eçki ortalığa kara duman salar. Kococaş hiçbir şey göremez olur. Eçki de karşıki kayalığa geçer. Tanrı keçinin duasını kabul etmiştir. Kococaş'ın üzerinde bulunduğu kaya göğe yükselip inilmez çıkılmaz bir yer olmuştur.

Sur Eçki Kococaş'a: "Ben nasıl Alabaş'ıma kavuşamadım sen de avcı Zulayka'ya kavuşamayasın. Çıktığın kayalık senin mezarın olsun, hiçbir akraban seni oradan kurtaramasın. Kemiğin o taşta kurusun." diye beddua eder ve oradan kaçar.

Kococaş Sur Eçki'yi uzaklaşırken görür ve silahı Ak Baran'la ateş eder ve dengesini kaybedip düşer, ayağını kırar. Eçki geri döner ve avcıya bedduasını tekrarlar. "Abletim kayası mezarın olsun." der ve gider. Kococaş da çaresiz kayalıkta ölümü bekler.

Karıpbay, bir gün oğlu Kococaş'ı rüyasında buz tutmuş kayalıkta görür. Rüyasını yorumlatır. Birisi rüyayı, oğlunun hayatta olduğu

şeklinde yorumlar. Karıpbay oğlunu aramaya karar verir, yola çıkar. Dağlar tepeler aşar, sora sora onu Abletim kayasında olduğunu öğrenir. Oraya gider ve oğlu Kococaş'ı kuşların bile ulaşamayacağı kayada görür. Kococaş, babasına halkını buraya getirip ağaçlardan merdiven yapmalarını söyler. Karıpbay, hızla köyüne gider. Herkesi toplar ve Kococaş'ı kurtarmak üzere yola düşerler. Dağ taş aşarak hızlı akan nehirlerden geçerek Kococaş'ın olduğu kayalığa gelirler. Kıtay boyu, Kococaş'ı kayadan indirmek için etraftaki ağaçları keserek merdiven yaparlar, ancak yaptıkları merdiven Kococaş'ın olduğu yere ulaşamaz. Daha sonra bulabildikleri bütün ipleri toplayarak ona atmak isterler, ama ip Kococaş'ın olduğu yere yetişmez. Halkın gücü git gide azalır ve çaresiz kalır. Sonunda Karıpbay, oğlunun oradan atlamasını söyler. Kococaş bunu yapamaz. Babası, eşi Zulayka ve kardeş olarak gördüğü Sartkoşçu ile helalleşir.

Zulayka, Kococaş'a karnında altı aylık bir hamile olduğunu söyler. Kococaş doğacak çocuğu kız olursa adını Kanış, erkek olursa Moldocaş koymasını ister. Arkasından "Ak Baran'ı atıyorum. Parçalarını toplayıp saklayıver." diye vasiyet eder. Silahını atar ama kendisi atlamaya bir türlü cesaret edemez. Sonunda cesaretini toplayıp kendini aşağı bırakır, yüksek kayaların üzerine düşüp orada vefat eder, cesedi orada kalır. Bunun üzerine Zulayka ağıtlar yakar. Babası Karıpbay, aklını yitirmiş gibi olur. Halk ertesi gün ezan sesiyle toparlanıp eski yerine döner.

Bahtsız Zulayka yol boyunca ağıt yakar. Halk çok geçmeden Kococaş'ı unutur, ancak Zulayka'nın karnında Kococaş'ın emaneti vardır. Kısa bir süre sonra Zulayka erkek çocuk dünyaya getirir ve Karıpbay'a haber verilir. Karıpbay Kococaş yeniden gelmiş gibi sevinir. Adak adayıp Kococaş'ın dediği gibi adını Moldocaş koyarlar.

Moldocaş'ın doğumundan bir yıl sonra halk Zulayka'ya Sartkoşçu ile evlenmesi için teklifte bulunur. Sartkoşçu o zamanlar daha evlenme çağında değildir. Aradan birkaç yıl geçer Sartkoşçu büyür. Zulayka onunla evlenir.

Bu arada Moldocaş altı yaşına gelir. Çalı çırpıdan ok ve yay yapıp karga, saksağan avlamaya başlar. Yedi yaşına geldiğinde uçan hiçbir kuş elinden kaçamaz. Bir gün gene köyün etrafında oynarken yanına 5 avcı gelir. Moldocaş onlarla ava gitmeye heveslenir. Ona kimin oğlu

olduğunu sorarlar o da babasının adının Kococaş olduğunu söyler. Avcılar Kococaş'ın çok iyiliğini görmüştür. Bunu üzerine avcılardan bir Moldocaş'a diğer arkadaşlarıyla ava gitmesi için atını verir. Köyünde kimse Moldocaş'a babasının nasıl öldüğünü söylememektedir. O sırada avcılardan biri Moldocaş'ın babasının Sur Eçki'nin peşinden giderken kayalıkta öldüğünü ağzından kaçırır.

Av sırasında, atların yanına yavrusuyla birlikte bir arkar (dişi dağ koyunu) gelir. Moldocaş heyecanlanır ve avcı arkarı nasıl vuracağını öğretir. Moldocaş arkarın yavrusunu vurur ve başını keser. Yarısını alarak gururla köyüne gelir.

Zulayka, oğluna eti nerden bulduğun ve neden böyle sessiz olduğunu sorar. Moldocaş da avcılarla karşılaştığını ve ona babasıyla ilgili bir şeyler anlattıkların söyler. Moldocaş, annesinden babasıyla ilgili gerçeği söylemesini ister. Annesi de çaresiz oğluna babasının Abletim kayasında nasıl öldüğünü ve neden şimdiye kadar babası hakkında konuşmadığını anlatır. Daha sonra babasından kalan Al Baran'ın parçalarıyla oğluna Almabaş adında bir silah yaptırır.

Moldocaş, babasının kayalıkta öldüğünü öğrendikten sonra annesine babasının kemiklerini bulup gömmek istediğini söyler. Annesi ne kadar feryat etse de oğlunun babasının akıbetine uğrayacağını düşünür. Moldocaş, annesiyle ve dedesiyle vedalaşıp yola düşer. Annesi çaresiz Kococaş'ın Abletim kayalığı ile Çatkal arasında öldüğünü söyler.

Moldocaş, uzun ve yorucu bir yolculuktan sonra Misken denilen bir yere gelir. Burada uyuyan çocuk bir rüya görür. Rüyasında bir adam Moldocaş'a bulunduğu yerin Misken dağı olduğunu ve eğer yarın erkenden kalkarsa Eçki'yi bulacağını söyler. Çocuk ezanla birlikte kalkar rüyasında gördükleri aklındadır. Dağ taş dolaşır ve Sur Eçki'yi bulur. Eçki, Kococaş'ın oğlu Moldocaş'ı tanır ve kaçmaya başlar. Çocuk dağ taş hiç yorulmadan, durmak nedir bilmeden Eçki'yi kovalar. Sur Eçki, en sonunda oğlanı babasının öldüğü yere sürükler. Eçki, Moldocaş'ı Ayuu-Tör'ün yamacına getirir. O sırada genç yiğit Moldocaş, elini uzatıp kurnaz Sur Eçki'yi yakalar. Sur Eçki, Kococaş'ın balası Moldocaş'ı babasının öldüğü kayalığa götürür. Moldocaş, babasının öldüğü kayalıktan bütün kemiklerini toplayarak ak balçıkla karıştırıp kefenleyip gömer. Moldocaş, babasını gömdükten sonra Sur Eçki'ye: "Sen babamı

öldürdün, ben de seni köyüme götürüp başını kestireceğim, etini dağıtacağım." der. Bunun üzerine Sur Eçki Moldocaş'a: "Ben gerçek Kayberen annenim. Benim başım senin neyine gerek. Benim Aşayran adında kızım var, seni onla nikâhlayayım." der ve Moldocaş'ın önüne düşer. Kırgız çadırına benzeyen bir mağaraya girerler. Eçki, orda kızını Moldocaş'a gösterir. Kızı aynı insan gibidir. Yemek yerler ve uyurlar.

Moldocaş, Eçki'nin kızı ile evlendikten sonra uyuyakalır. Sabah olup uyandığında, etrafında hiçbir şey göremez. Nişanlısını alıp köyüne döner. Köyün girişinde ağlayan iki çocuk görür. Annesi Zulayka'yı Sartkoşçu'yla evlen ve bu evlilikten Erkecaş ve Serkecaş adınde iki çocuk olmuştur. Moldocaş'ın gördüğü iki çocuk bunlardır. Çocuklar, Kococaş'ın kemiklerini bulmaya giden Moldocaş'ın arkasından ağlamaktadır. Moldocaş, iki kardeşine kendini tanıtır. Annesinin yanına gider ve onunla hasret giderir. Dedesi Karıpbay torununu görünce çok sevinir. Moldocaş nişanlısını ailesiyle tanıştırır.

Kaynakça:

Aitpaeva, Gulnara, "Kırgız Destanı *Kococaş*'ta Suç, Cezalandırma ve Bağışlama Üçlüsü", (Çev. Şamil Gacar), *Uluslararası Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, C. 2, S. 3, 2019, s. 215-220.

Akmataliev, Abdıldacan, *Kococaş,* El Adabiyatı Serisi, C. 1, Bişkek 1998, Bişkek, 1998.

Akmataliev, Abdıldacan - Keneş Kırbaşev, *Kırgız Destanları 3-Kocacaş Destanı,* (Türkiye Türkçesine Aktaran: Fikret Türkmen - Güsine Uzun - Baki Bora Hança), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2007.

Çobanoğlu, Özkul, *Türk Dünyası Epik Destan Geleneği,* Akçağ Yayınları, 3. Baskı, Ankara, 2011, s. 189-195.

Dıykanbayeva, Aygerim, *Kırgızlarda Şamanizm İnancı ve Kococaş Destanında Şamanistik Unsurlar,* İzmir, 2001 (Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)

Erol, Şerife Seher, "Kırgız Destan Geleneği", *Prof. Dr. Süleyman T. Kayıpov Armağanı,* Hâkim Yayınları, Ankara, 2013, s. 251-284.

Gökdağ, Bilgehan Atsız-Kemal Üçüncü, *Başlangıçtan Günümüze Türk Destanları,* Akçağ Yayınları, Ankara, 2007, s. 219-233.

Kococaş, Olcobay menen Kişimcan, Frunze, 1974.

Köse, Nerin, *Kococaş Destanı*, Millî Folklor Yayınları: 16, Halk Edebiyatı Dizisi: 9, Ankara, 2002.

Köse, Nerin, *Araştırmalar,* Millî Folklor Yayını, Ankara, 1997, s. 59-122.

Türk Dünyası Ortak Edebiyatı-Türk Dünyası Edebiyat Metinleri Antolojisi, C. 4, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2003, s. 279-293.

Zakirov, S., *Kococaş Eposunun Kee Bir Maseleleri,* Frunze, 1960, Kırgız SSR İlimder Akademiyasının Basması, Kococaş, Frunze, 1938.

KOZIN ERKEŞ

Altay destanıdır. Diğer Altay destanlarına göre sonraki devirlerde teşekkül etmiştir. Araştırmacı S.S. Kataş, destanın XVI. Yüzyılda vücut bulduğunu tespit etmiştir. P.V. Kuçiyak tarafından 1940 yılında Ulagaşev'den derlenmiş, 1941'de Buuçay, Közüyke destanlarıyla birlikte Çörçöktör adlı kitapta yayımlanmıştır. 1780 dizedir.

Elimizdeki metin Nikolay Ulageşeviç Ulagaşev (1861-1946) tarafından anlatılmıştır. Ulagaşeviç, ayrıca Er Samır, Ak Tayçı, Kökin Erkey, Altay Buuçay, Malçı Mergen ve Közüyke gibi destanları da anlatmıştır. Bu destanlar İbrahim Dilek tarafından Türkiye Türkçesine aktarılmış ve basılmıştır.

Altayların Kozın-Erkeş destanın pek çok eşmetni vardır. Başkurtlarda "Kuzıykürpes, Kuzıykürpes minen Mayanhılıv", Kazaklarda "Kozı Körpeş, Cır Kozı Körpeş-Bayan Sulu, Kozı Körpeş-Bayan Sulu", Kazan-Sibirya Tatarlarında "Kuzı Körpe, Kozıkörpeç", Kırım-Dobruca Tatarlarında "Kozıkürpeç, Kozıkürpeş men Bayansıluv" ve Uygurlarda "Boz Körpeş-Kara Köz Ayım, Bozı Körpeş" adlarıyla bilinmektedir.

Destandaki halk yerleşik hayat sürmekte ve genellikle geçimlerini avcılıktan sağlamaktadır.

Destanın Altay eşmetninin özeti şöyledir:

On denizin kavşağında fakir ve hayli yaşlı bir ihtiyar yaşar. Boz bir atı vardır. İhtiyarın er vücudu yaşlanmış, eti kanı çekilmiştir. Ölse naaşını kaldıracak dostu, yaşayacak olsa, sözünü dinleyecek çocukları yoktur. İhtiyar karı koca ölmelerinin yakın olmasına üzülmektedirler.

Güz mevsiminde güzel bir şafak vakti, ihtiyar Ak Bökö uykudan kalktığında eşi Ak Baş'ı çocuklu oturur görür. Şaşırıp kalır. Ak Baş, Ak Bökö'ye mutluluklarına bir erkek çocuğu eklendiğini söyler. Ak Bökö genç insan gibi hızla koşar. Keçedeki balasını öper, okunu, yayını alıp evden çabucak çıkar.

Ak Bökö, Ak Boro atıyla ava çıkar. Yedinci gün geldiğinde evine dönmeye karar verir. Yolunun ortasına geldiğinde kampta konaklar. Orada iki kıllı topşuurunu / sazını alıp, çalar. Yedi dallı demir kavağın ezgiye dayanamayıp ağladığını görür. Ecel vaktinin yaklaştığını anlar. Ak Bökö, yola koyulup, hızla evine döner. Evinin eşiğini adımlayıp girerken, dizleri titrer. Kıymetli atı Ak Boro'nun dibine yıkılır. Ak Bökö ölürken; "Oğlu Kızıl Konır ata binen Kozın Erkeş bahadır olsun." der.

O günden sonra Kozın Erkeş gün geçtikçe serpilir, yiğit biri olur. Avlanmaya çıktığında acı acı nara atar, giyecek elbisesi, binecek atı olmamasından yakınır. Onun bağırtısı üzerine ak zirveli dağlar sallanır.

Baba dostu Baçıkay Kara, atı Çodon Kara'ya binip Kozın Erkeş'in yanına gelir. Ona, Ak Bökö'nün oğlu olup olmadığını sorar. Ak Bökö'yü çok sevdiğini söyleyip yanında getirdiği adı Kızıl Konır olan atı hediye edip oradan uzaklaşır. Kozın Erkeş, Kızıl Konır'a binip eve gelir. İhtiyar anası Kozın Erkeş'i görünce sevincinden ağlar.

Kozın Erkeş, bahadır bilgelik kitabını alıp okur, kitaptan sonraki hayatını, ölmeyeceğini, eşinin Karatı Kağan'ın tek kızı Bayım Sur olduğunu öğrenir. Savaş giysilerini giyinir, silahlarını alır ve Karatı Kağan'la dünür olmak için yola çıkar. Yalnız, annesi gitmesini istemez, ona yoksul oldukları için kız vermeyecekleri düşüncesindedir. Kozın Erkeş annesini dinlemez, Kızıl Konır'a binip, hızla uzaklaşır. Kozın

Erkeş, Kızıl Konır atıyla uçup gider, uzun bir yolculuktan sonra, Karatı Kağan'ın ülkesine ulaşır. Yorgun olduğu için yatmayı düşünür, dokuz büyük dallı kavağın dibinde uyuya kalır.

Kozın Erkeş, uyumakta iken Karatı Kağan'ın hayvanlarının bakıcısı Kodur Uul onun yanına gelir. Tanışırlar. Kozın Erkeş, ona niçin buralara geldiğini söyler. Karatı Kağan'ın kızında Kodur Uul'un da gözü vardır. Ne var ki Ceti (Yedi) Sabar kardeş, Karatı Kağan'ın kızına dünür gitmiş; Kağan da bu kardeşlerin küçüğü olan Altın Sabar'a kızını vermiştir. Bunu duyan Kozın Erkeş'in yüzü kızgın demir gibi kızarır. Kozın Erkeş hemen gitmeyi isterse de Kodur Uul onu evine götürür. Birlikte plan yaparlar. Kozın Erkeş, kılık değiştirmeye karar verir. Kızı, dünür usulüyle almak için artık geç kalınmıştır. Bu bakımdan yarış düzenlenmesini isteyeceklerdir.

İki bahadır evden çıkar. Kızıl Konır at silkinir, ayağı sürçen iki yaşındaki tay olur, Kozın Erkeş silkinir, başı kepekli iri bir yiğit olur. Karatı Kağan'ın ak sarayına hızla yaklaşırlar. Altmış yerde konak kurulmuştur. Atın iyisini yarıştırıp, erin iyisini güreştirirler. Genç gelinler kojon, genç oğullar ise kopuz çalar. Büyük eğlenceye *katılırlar. Kodur Uul, Kağanla konuşup onun aklını çeler. Bayım Sur ile Altın Sabar'ın evleneceği büyük günün geldiğini, iki genç insanın iyi düşündüğünü bilmek için, bir iki kanıt göstermeleri gerektiğini söylerler. Kanıt ise Bayım Sur'un önünden geçen insanlardan o kimi seviyorsa, onun koyununu ve kısrağını vuracaktır. Orada bulunanların hepsi bu fikri kabul eder.*

Bayım Sur, hiçbirisini vurmaz, sadece Kozın Erkeş'in hayvanlarını vurur. Karatı Kağan kızının hata yaptığını düşünür. Halkın tekrar kızının önünden geçmesini ister. Bayım Sur, yine onun hayvanlarını vurur. Karatı Kağan yine öfkelenir. Bu defa yarışmayı kendisi belirler.

Kara denizin beri yanına elli perde sıralar. Öte yanına elli aygır koyar. Kim elli aygırı bu perdelere ayak değdirmeden sıçrayıp getirse Bayım Sur'u alacaktır. Bunu sadece Kozın Erkeş kabul eder ve başarır. Kozın Erkeş, Bayım Sur'u alıp oradan kaçar.

Karatı Kağan, arkalarından Alplerini gönderir. Alpler, birçok yeri dolaştıktan sonra onları bulurlar. Hemen Karatı Kağan'ın yanına gelip

onların bulundukları yerleri söylerler. Karatı Kağan oraya 6 oğul 6 da gelin gönderir. Bunlar, Karatı Kağan'ın buyruğunu yerine getirmek için nice dağ aşıp, Kozın Erkeş'in bulunduğu yere gelirler. Karatı Kağan'ın Kozın Erkeş'i, ak malının tam ortasını ayırıp vermesi için onu çağırdıklarını söylerler. Kozın Erkeş elçilere üç gün içinde geleceğini söyler. Bayım Sur, bunun bir hile olduğunu, onlara kanmaması gerektiğini söyler.

Kozın Erkeş gitmek fikrindedir. O vakit, Bayım Sur, Sarı mataradaki içkiyi içmemesini, onu koynundaki mataraya dökmesini söyler. Ardından Kozın Erkeş'e altı katlı matara yapar. Kozın Erkeş içki ve yemeklere kanmayacağını söyler.

Kozın Erkeş, Kızıl Bayım Sur'la vedalaşıp, Konır atına binip, kaynatası Karatı Kağan ak sarayına doğru yola çıkar ve kısa zamanda oraya vasıl olur.

Karatı Kağan, Kozın Erkeş'i över. Niçin kılık değiştirdiğini, bahadır haliyle gelmiş olsaydı, kızını verebileceğini söyler. Kozın Erkeş ses çıkarmaz, koyulan yiyeceklerden yer. Bir süre sonra Altın Sabar'ın elinde sarı matarayı görür. Gümüş kadehin içine içki koyup Kozın Erkeş'e verir. Ancak o zehri içmeyip matarasına döker. Zehir çok çabuk tükenir. Ceti kardeş ve Karatı Kağan gördüklerine şaşırırlar. Kozın Erkeş mataranın dibinde kalanları merak edep kalan içkiyi içer. Çok geçmeden iki gözü mahmurlaşır. Kozın Erkeş yüzüstü yıkılır. Onu gören Ceti Sabar ile Karatı Kağan güneş değmiş gibi sevinirler. Dökme demirden sandık yaparak, kaburgaları eriyip yatan, dizleri bükülüp duran Kozın Erkeş'i oraya koyarlar, yakmaya başlarlar. O zaman Bayım Sur genç kız yeraltındaki sıçan şekline girip oraya gelir. Kara sudan içerek, dökme demir sandığın içine yeraltından gelir. Ağzındaki suyu Kozın Erkeş'in yüzüne sıçratır. Kozın Erkeş böylece bağırarak, ayağa kalktığında dökme demir sandık parçalanır.

Kozın Erkeş, Kızıl Konır'a binerek sis gibi yok olur. Karatı Kağan ve dünürleri, Kozın Erkeş'in gittiği yeri bilemezler. Ceti Sabar kardeşler, atları bitkin düştüğü için artık bu mücadelede olamayacaklarını söyleyip, Karatı Kağan'dan ayrılırlar. Bu arada Bayım Sur da eşinin nereye gittiğini bilmiyordur. Çok yerde dolaşır ama onu bulamaz. Kodur Uul bahadırla karşılaşır. Bayım Sur eğer eşini bulursa, ona melek otu toplayacağını söyleyip, yalvarır, ağlar.

Kodur Uul, Bayım Sur'un yalvarmalarına dayanamaz. Bayım Sur'un kendi evinde beklemesi şartıyla gider. Kodur Uul, Altay üstünde dolaşır, yerin üstünü araştırır. En sonunda Kozın Erkeş'i kutsal kavağın dibinde uyur görür. Atını tekrar geri döndürerek Karatı Kağan'ın yanına gider. Kozın Erkeş'i uykuda kıstırıp yok etmek için bir miktar asker ister. Karatı Kağan güneş değmiş gibi sevinir. Karaağaç gibi kahraman askerini Kodur Uul'la birlikte gönderir. Kutsal kavağın dibine vardıklarında hepsi oklarını Kozın Erkeş'e atar. O kadar çok ok atılır ki, atılan oklardan Kozın Erkeş görünmez olur. Ancak ona bir şey olmaz. Uyanır, ayağa kalkıp yürür. Sonra her şeyi fark eder. Kodur Uul'la yeminli dost olduklarını niçin böyle bir şey yaptığını sorar. Kodur Uul korkudan titrer. Suçu Bayım Sur'la Karatı Kağan'a yükler. Kozın Erkeş ona inanır. Hemen kara çelik pala verip boynunu kesmesini söyler. Ancak pala buza değmiş gibi olur. Kozın Erkeş, Kodur Uul'a kendisini öldürdükten sonra Bayım Surla evlenebileceğini söyler. Ardından Kozın Erkeş, sarı saplı bıçağını verip kemiklerini kesmesini ister. Kodur Uul, Kozın Erkeş'in emrini yerine getirir. Mutlu bir şekilde Karatı Kağan'ın yurduna gider.

Kodur Uul, Kozın Erkeş'i öldürdüğünü söylediğinde Karatı Kağan Bayım Sur'u ona verir, halkını, milletini yönetmesini de ister. Kodur Uul sevincinden yerinde duramayıp evine gider. Bayım Sur'a eşinin öldüğünü söyler. Bayım Sur, buna inanmış görünür ve güya sevinir.

Kozın Erkeş'in naaşını yıkamak için çıkarlar. Bu arada Bayım Sur, yeraltından çıkan kutsal suyu alıp altın mataraya doldurur. Altmış çeşit ilacı alıp ak ipeğe sarar, altın kadehi de alarak ak şala sarar. Kodur Uul da Kozın Erkeş'in naaşını yıkamak için acele eder. Çünkü ondan sonra evleneceklerini sanır. Gece uyumadan, gündüz dinlenmeden giderler. Bayım Sur, Kozın Erkeş'i görünce dönüp ağlar. Kodur Uul, Kozın Erkeş'i gömmek için kara yeri kazar. Bayım Sur canını yer altı suyundan çektiğini söyleyip, altın kadehi vererek Kodur Uul'u oraya gönderir. Kodur Uul bahadır doksan kulaç halatı beline bağlar, öbür ucundan sağlamlaştırıp Kilin Kara adlı atına bağlar. Bayım Sur, kara çelik makasını alıp kayış halatı keser. Ardından Kilin Kara atın yüreğinin dibine kara makası saplar. Bayım Sur, onu öldürdüğüne sevinir.

Bayım Sur, hemen kutsal kavağa bağlı olan Kızıl Konır atın yanına gider. Ona yer altı suyundan verir. Atın aklı başına gelir. Bayın Sur, Kozın Erkeş'in kemiklerini yıkayıp yerli yerine yerleştirir. Ak şalla silip yeniler. Kozın Erkeş bahadırın kemikleri tutuşur, genç eti canlanır. Ancak Kozın Erkeş bahadırı canlandırmaya gücü yetmez. Acı acı ağlar. Sesi Tanrı Ülgen'le, Erlik'e ulaşır. Ama ikisi de Koz Erkeş'i iyileştirmek istemez. Bayım Sur, öylece oturup dururken Çodon Kara adlı ata binen Baçıkay Kara bahadır gelir. Baçıkay Kara, dostu Kozın Erkeş'in öldüğüne inanamaz. Baçıkay Kara ak şalı alarak Kozın Erkeş bahadırın üstüne öteye beriye yayıp, sürer. Kozın Erkeş gözünü açıp bakar ancak tekrar devrilir. Bayım Sur daha da üzülür. Ansızın Kızıl Konar at gelir. Yerin tam ortasında kırılıp kalan sarı saplı değerli bıçağı yer üstüne çıkarır. Bayım Sur, kutsal bıçağı kutsal yer altı suyuyla yıkar. Kırılan yerini iyice tutuşturarak altmış ilaçla sararak yüreğine tutar. Kozın Erkeş uyanır. Ancak Kozın Erkeş, Bayım Sur'a dargındır. Bayım Sur'un artık Kodur Uul'un eşi olduğunu sanır. Bayım Sur çukurun dibini gösterir. Bayım Sur'la Kozın Erkeş kucaklaşır. Mutluluklarına diyecek yoktur. Baçıkay Kara ile Kozın Erkeş tokalaşıp hâl hatır soruşurlar. Kozın Erkeş, kaynatasına gitmek için yola çıkar. Kıymetli atı Kızıl Konır, kanatlı kuş gibi uçar. Çok zaman geçmeden Karatı Kağan'ın sarayına ulaşır. Kozın Erkeş, kara kargayı Karatı Kağan'ın yüreğine saplar. Bu arada Baçıkay Kara, Karatı Kağan'ın bahadırlarını bir bir yok eder.

Bayım Sur da yıllarca döktüğü yaşların öcünü almak için oraya gelir. Üçü, Karatı Kağan'ın yurdunda işlerini bitirip ilk konakladıkları yere dönerler. Aç karınlarını doyurup, yorgunluklarını giderirler. Ardından Kozın Erkeş, Baçıkay Kara'nın amcası olduğunu öğrenir. Ölürlerse naaşlarının bir, yaşarlarsa hayatlarının bir olacağına dair söz verirler. Ak Bökö'nün yurduna doğru yol alırlar. 66 köşeli, ak saray yaparlar. Hiçbir şey bozulmamış, sağlamdır. Yalnızca yaşlı anası Ak Baş 5 sene önce vefat etmiştir. Ak Bökö'nün tek oğlu Kozın Erkeş, eşiyle birlikte yurdunda mutlu yaşar.

Kaynakça:

Çobanoğlu, Özkul, *Türk Dünyası Epik Destan Geleneği*, Akçağ Yayınları, 3. Baskı, Ankara, 2011, s. 217-222.

Dilek, İbrahim, *Altay Destanları 1*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2002, s. 252-305.

Yılbır, Serkan, *Türk Destanlarında İnanç ve İnanışlar*, Sakarya, 2006, s. 137-144 (Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi).

KOZUKE VE BAYAN

Kırgız destanıdır. Lirik bir edası vardır.

Destanın yegâne nüshası Barpı Alıkulov'un kızı Burulkan tarafından yazılmış, 1948 Milli Bilimler Akademisi El Yazmalar Arşivine verilmiştir. Destan Başkurtların Kuzı-Kurpyaç cana Bayan Sulu, Altaylıların Kozın-Erkeş, Kazakların Kozı-Körpeş jana Bayan Sulu destanlarıyla müştereklik gösterir. Kırgız anlatması diğerlerine göre daha hacimsizdir.

Destan A. Akmataliev, M. Mukasov ve Gulbara Orozova tarafından yayımlanmış, bu kitap Caştegin Turgunbayer tarafından Türkiye Türkçesine aktarılmış ve bu kitap 2007'da Türk Dil Kurumu Yayınları arasında çıkmıştır.

Destanın tamamı manzum ve mensur yapıdadır. Manzum kısımların dize sayısı 916'dır. Dizeler genellikle 11 hecelidir.

Kozuke ve Bayan destanının şahıs kadrosunu Baktıcan (Baktı), Bayan, Godolkul, Kakibek, Kalça, Karabay, Kozuke, Sanam, Sarıbay, Seker oluşturur. Ayrıca Ak Göl, Bediyavan çöl, Erme çöl gibi yeri isimlerine ve Akçelge (at), Aktuygun (kuş) gibi Saymardan hayvanlara ve yiğitlerin piri Saymardan da karşımıza çıkar.

Destan A. Akmataliev, M. Mukasov ve Gulbara Orozova tarafından şu şekilde özetlenmiştir:

> *"Eski zamanlarda Karıbay, Sarıbay adlı iki zengin bey vardı. Birbirlerine komşu olarak oturan bu iki bey, birlikte göç edip, aynı yerde yerleşip barış ve dostluk içinde yaşarlardı. Kendileri, henüz çocukları yokken, ileride birbiriyle akraba olmak maksadıyla "bel küda" olurlar. Zamanla birinin oğlu, diğerinin de kızı olur. Karabay oğluna Kozuke adını koyar. Sarıbay kızına Bayan adını koyar.*

Bir gün Karabay zamansız vefat eder, ölmeden önce gelinin mihrini vermeye yetişir. Çok zaman geçmeden Sarıbay sözünden dönüp, babası olmayan yetime kızını vermek istemez, kızını alıp, başka yerlere göç eder.

Aradan uzun zaman geçer. Kozuke erkeklik çağına erer, kendisine ait bir eşinin olduğunu duyunca, onu aramaya hazırlanır. Annesinin karşı olmasına rağmen yola çıkar. Mesafenin uzaklığına rağmen gece gündüz yol yürüyerek Sarıbay'ın köyünü bulur. Bu adamın yanına gidip, çoban olarak işe başlar. Bu arada Bayan hakkında bilgileri toplar. Çok geçmeden Bayan'ın anne ve babası Godolkul adlı genci beğenip, onunla kızını evlendirecek olurlar, işte bu arada Kozuke, Bayan'a haber verir, anlaştıkları yerde buluşmaya söz verirler. Bayan'ın ebeveynleri ve Godolkul komşu köye misafirliğe gittiklerinde, Bayan ile Kozuke buluşurlar. Gizlice buluşacaklarını öğrenen Godolkul, Kozuke'yi gece karanlığından faydalanıp gelip öldürür. Ertesi gün Bayan Kozuke'nin öldüğünü öğrenince büyük bir üzüntü yaşar, perişan olup çok gözyaşı döker. Bununla yetinmeyen Godolkul, Bayan'ı 'Bana verin.' diye yanlarına gelir.

Bu sırada Bayan, Kozuke'nin öcünü almaya karar verir. Evlenmeden önce Godolkul'a; 'Gölde birlikte yüzüp gelelim.' diye bir şart koyar. Önce Godolkul suya girer. Bir süre yüzdükten sonra derin bir yerde boğulup gider. Godolkul'un boğulduğunu anlayınca kız da kendini suya atıp gölde boğulur."

Kaynakça:

Akmataliev, A. - M. Mukasov-Gulbara Orozova, Kırgız Destanları 2, (Türkiye Türkçesine Aktaran: Caştegin Turgunbayer), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2007, s. 136-187.

Yılbır, Serkan, *Türk Destanlarında İnanç ve İnanışlar*, Sakarya, 2006, s. 144-150, (Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi).

KÖGÜDEY-KÖKŞİN İLE BOODOY KOO

Altay destanıdır. Destan metni Altayların büyük destancısı Aleksey Grigoreviç Kalkin (1925-1998) tarafından anlatılmıştır. Kalkin Altay

kültürüne onlarca destan, masal ve efsane kazandırmıştır. Anlattığı metinler 1951 yılından itibaren defalarca basılmıştır.

Kögüdey Kökşin - Boodoy Koo destanının tamamı manzum olup toplam 876 dizedir. Dizeler genellikle 7 hecelidir. Destan metni Türkiye Türkçesine çevrilmiş ve İbrahim Dilek tarafından 2007'de Ankara'da basılmıştır.

Destan diğer Altay destanlarında olduğu gibi birtakım olağanüstülükler ihtiva etmektedir.

Destanın özeti şöyledir:

Kögüdey Kökşin ile kız kardeşi Boodoy Koo taş sarayda yaşamaktadır. Günün birinde Kögüdey Kökşin neleri yapıp yapmayacağına dair öğütler verir ve atına atlayıp ava çıkar.

Kız kardeşi Boodoy Koo, ağabeyi yokken onun tembihlerine kulak asmaz. Dürbünle etrafa bakarken küçücük bir çadırdan ince duman çıktığını görür. Oraya gidip ateş almayı düşünür. Dağdan aşağı iner. Gördüğü çadırın aslında doksan cepheli taş saraymış olduğunu fark eder.

Sarayın kapısından içeri girer. O sırada içeride Celbegen ve eşi Altın Targa bir köşede oturmaktadır.

Altın Targa onun kim olduğunu sorunca Boodoy Koo kendini tanıtır ve ateş almaya geldiğini söyler. Boodoy Koo sarayda boynuzlu ara ata binen Kaşkak Kara bahadırı, Kilin kara ata binen Kuskun Kara bahadırı, Kumdus kara ata binen Kara Kös adlı bahadırı görür.

Celbegen'in eşi Altın Targa, Boodoy Koo'nun boynuna kıldan ince kızıl ipi büyü yapıp bağlar. "Yavrum ateşin sönmek üzereyken hemen dön." diye de tembihleyip yolcu eder. Boodoy Koo kara dağdan inince bu kızıl ip boğazını sıkar, yüz üstü yıkılır, acı acı bağırır. Celbegen, Boodoy Koo ölmüştür diye Kaşkak Kara bahadırı, Kuskun Kara bahadırı, Kara Kös bahadırı halkı ve hayvanı toplayıp getirmesi için görevlendirir.

O sırada Kögüdey Kökşin Kök Boro atıyla yurduna gelir. Orada yerde yatan kardeşi Boodoy Koo'yu ve etrafındaki Celbegen'in askerlerini görür. Hemen Boodoy Koo'nun boynundaki kızıl ipi çıkartır. Boodoy Koo ayağa kalkar. Pamuk yeleli Kök Boro'ya binerek askerlere doğru kanlı savaşa girer. Düşmanlarının boğazını kesip atar.

Kögüdey Kökşin toy yapar. Fakat eğlence sırasında birden gök boz atından yıkılıp ölür. Kız kardeşi Boodoy Koo acı acı ağlar. Ağabeyinin ak kılıcını takınır onun atı Kök Boro'ya binip Karatı Kağan'ın yurduna doğru gider.

Boodoy Koo, Karatı Kağan'ın yurduna ulaştığında Kağan'ın bir toy düzenlediğini görür. Altmış, yetmiş bahadır Karatı Kağan'ın kızı Kara Taacı'yı istemeye gelmiştir. Boodoy Koo, Kök Boro'nun kuyruğundan altı kıl koparıp onları koparıp altı taya dönüştürür. Kendi saçından da altı kıl koparıp onları da ağabeyi Kögüdey Kökşin gibi altı bahadıra dönüştürür. Hep birlikte toya giderler. Yetmiş bahadırın hepsi da şaşkın şaşkın gelenlere bakar. Hangisinin Kök Boro hangisinin Kögüdey Kökşin olduğunu anlayamazlar.

Boodoy Koo'nun düşmanı Celbegen de oradadır. Karatı Kağan yetmiş dağın arkasına kızını götüreceğini, onu alıp gelene kızını vereceğini duyurur. Yarış başlar. Boodoy Koo da Kök Boro'suna binip alpların peşinden gider.

Boodoy Koo giderken Gökboğa'sı ile giden Celbegen'i görür. Boodoy Koo, Kök Boro'yu iki yaşındaki keçel taya kendisini de kötü paltosu omzuna yapışmış Tastarakay'a dönüştürür. Tastarakay doksan öküzün derisinden dolanıp yapılmış kamçısıyla Gökboğa'ya gerilip vurur. Gökboğa acı ile böğürür yüz üstü yıkılır. Boodoy Koo Karatı Kağan'ın kızına yetip, onu atının arkasına alarak, tekrar geri koşturup, herkesten önce gelir ve yarışı kazanır.

Bunlar olurken yetmiş başlı Celbegen bağırıp, haykırıp, ağlar. Boodoy Koo, şöyle bir teklifte bulunur: "Celbegen, kara dağın başına çıkıp, ay gibi baltasını kuşanarak beni beklesin. Boz tavşana dönüşüp, koşarak önünden geçeyim, vurup belimi kesebilirse kazanan o olsun, pamuk yeleli Kök Boro'yu da benden ölünce o alsın." Celbegen bu teklife çok fazla sevinir, kara dağın başına çıkarak bekler. Boodoy Koo boz tavşana dönüşüp önünden geçmek için koşar. Bunu gören ihtiyar Celbegen ay gibi baltasını sallayıp ıskalayınca kendi ayağını keser. İhtiyar Celbegen böğüre böğüre ölür.

Karatı Kağan, kızı Kara Taacı'yı Boodoy Koo'ya verir. Kız ile Boodoy Koo, Karatı Kağan'ın yurdundan çıkar. Kara Taacı, Boodoy Koo'yu

denemek için yolda sorular sorar. Boodoy Koo, kızın kendini sınadığını sezer. Ona; "Çizdiğim yolla gelirsin, doğruca çizdiğim yolumla yol alıp gidersin. Ben düğünü gereğince hazırlarım." der ve kızından yanından uzaklaşır.

Boodoy Koo yurduna gelir, halkından Kara Taacı geldiğinde ona ikramda bulunmalarını ister. Kendisi boz tavşana dönüşüp sık ormanın içine girip kaybolur.

Kara Taacı, Altay'a gelir. Halk ona gereken saygıyı gösterir, ikramda bulunur. Kara Taacı, Kögüdey Kökşin bahadırın uyuduğunu sanıp yedi gün boyunca bekler. Bahadır delikanlının öldüğünü sekizinci günde ancak anlar, acı acı ağladıktan sonra ayı, güneşi indirip ölen insanı diriltir. Canlanan Kögüdey Kökşin, Boodoy Koo tek kız kardeşini halkın içinde bulamaz, onun başına gelenleri öğrenir.

Kaynakça:

Dilek, İbrahim, *Altay Destanları*, Türk Dil Kurumu Yayınları, C. 2, Ankara, 2007, s. 426-445.

Kaplan, Haktan, *Türk Dünyası Destanlarında Kardeş ve Kardeşlik*, Konya, 2016 (Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

KÖGÜLDEY BAATIR

Tatar destanıdır. Tamamı manzum olan destanın dizeleri, genellikle 7 hecedir. Destan metni, Kayçı Yalatov'dan derlenmiş ve Altay Baatırlar serisinin 13. kitabında yayımlanmıştır. Bu metin Abdullah Elcan tarafından Türkiye Türkçesine de aktarılmış, 2015'te yayımlanmıştır.

Mitolojik inanç, hırs, mücadele ve kahramanlığın iç içe olduğu destanda konuşan kunduz, ölenin diriltilmesi gibi olağanüstülükler ön plandadır.

Destan Abdullah Elcan tarafından şöyle özetlenmiştir.

"Destanda yaşlı Kögüldey Baatır'ın evlât edindiği kunduz yavrusunun hikâyesi anlatılır.

Kögüldey Baatır, karısı Ayana ve komşularıyla beraber huzur ve barış içerisinde yaşamaktadır. Bir gün karısı ölür. Karısı öldükten sonra ormanda ağaç ararken kestiği çürük bir melez ağacının içinden bir kunduz yavrusu çıkar. Kunduz yavrusu dile gelip Kögüldey Baatır'la konuşur. Bunun üzerine Kögüldey Baatır bu hayvan yavrusunu evlât edinir. Birlikte yaşamaya başlarlar. Bir süre sonra kunduz yavrusu gerçek bir insan hâline gelir. Kögüldey Baatır oğluna Kumduzak adını verir.

Kumduzak bir gün babasından Karatı Kaan'ın kızını kendisine almasını ister. Kögüldey Baatır gönülsüz de olsa Karatı Kaan'a dünür gider. Ancak Karatı Kaan, kızını vermediği gibi Kögüldey Baatır'ı öldürür. Cesedini ata bindirip geri gönderir.

Babasının cesedini bulan Kumduzak, yer meleği annesine giderek babası \ Kögüldey Baatır'ı diriltecek ölümsüzlük suyunu ister. Yer ruhu Kumduzak'a yardım eder, Kogüldey'i diriltecek susu verir. Kögüldey Baatır, bu su sayesinde dirilir. Tekrar Karatı Kaan'ın kızını istemeye gider. Ölen Kögüldev'in dirilip tekrar geldiğini gören Karatı Kaan, korkuya kapılır ve kızını Kumduzak'a vermeyi kabul eder. Önce Karatı Kaan'ın yurdunda sonra da Kögüldey Baatır'ın yurdunda ***büyük*** *düğün yapılır. Kögüldey Baatır, oğlu ve gelini huzur ve barış içinde yaşarlar."*

Kaynakça:

Elcan, Abdullah, *Altay'dan Destanlar*, Ardahan Üniversitesi Yayınları, Ankara, 2015, s. 8 ve 144-203.

KÖKİN ERKEY

Altay destanıdır. Destan metni Nikolay Ulageşeviç Ulagaşev (1861-1946) tarafından anlatılmıştır. Ulagaşeviç ayrıca Er Samır, Ak Tayçı, Altay Buuçay,Malçı Mergen, Kozın Erkeş ve Közüyke gibi destanları da anlatmıştır. Bu destanlar İbrahim Dilek tarafından Türkiye Türkçesine aktarılmış ve basılmıştır.

Diğer Altay destanlarında sıkça görülün yer altı dünyası, konuşan at gibi olağanüstülükler bu destanda da vardır.

Destanın tamamı manzumdur. Toplam 961 dizedir. Dizelerin hece sayısı 7-11 arasında değişmektedir.

Destan metni İbrahim Dilek tarafından Türkiye Türkçesine çevrilmiş ve 2002 yılında yayımlanmıştır.

Destanın özeti şöyledir:

Kerçelen Bökö'nün tek oğlu Kökin Erkey yeraltı suyunun kıyısında yaşamaktadır. Erkin Koo adında kız kardeşi ile Kök Çookır ve Temir Çookır adında iki atı vardır. Avladığı hayvanları kardeşine getirir, onların etinden ve derisinden faydalanır.

Günün birinde atı Temir Çookır ona niçin bir kadın bulup evlenmediğini, ardında da Kız kardeşini niçin gelen dünürcülere vermediğini sorar. Kökin Erkey bu sözleri işitince çok sinirlenir ve atına bu işlere karışmamasını söyler, defolup uzaklara gitmesini ister. Temir Çookır üzgün bir halde dörtnala koşup, uzaklara gider.

Kökin Erkey, Kök Çookır atına binip ava çıkar. Bir ay sonra evine geldiğinde, evinin yıkıldığını görür. Kız kardeşi Erkin Koo da evde yoktur. Bağırarak Temir Çookır gelip yardım etmesini isterse de atı gelmez. Bunun üzerine diğer atı Kök Çookır'a binip kardeşini aramaya çıkar.

Altay yurdunu dolaşırken üç atın hızla kendisine doğru geldiğini görür. Atlar Kökin Erkey'i geçerler, en son olarak da Kökin Erkey'e dönüp bakmadan önceki atı Temir Çookır yanından geçer.

Kökin Erkey ileride bir kağanın ak sarayını görür, oraya gider. Atını direğe bağlayıp saraya girer. Bahadırlar, Kökin Erkey'e nereden geldiğini, nereye gittiğini sorarlar. Kökin Erkey kız kardeşini aramaya çıktığını söyler.

Saray Ak Kağan'a aittir. Kağanın Ak Buurıl adında bir atı vardır. Kağan o sırada tek kızına düğün yapmaktadır. Kızını dünür olarak gelen Ay Kağan'ın küçük oğlu Altın Akbergen'e vermiştir. Düğün eğlenceleri sırasında üç yarış yapılır. Yarışları Temir Çookır kazanır. Temir Çookır'ın sahibi sorulduğunda Kökin Erkey'in heyecandan kalbi çarpar. Ancak bir şey diyemez orada daha fazla kalmayıp sarayı terk eder.

İleride Ay Kağan'ın ay yüzlü kızı, Kökin Erkey'e bakar. Genç kız, Temir Çookır üç yarışı da kazandığı için ona binen bahadırla evlenmek ister. Kökin Erkey, cevap vermez oradan uzaklaşır.

Kökin Erkey, atı Kök Çookır'ı dinlendirmeden, uyumadan, geceli gündüzlü yol gider. Hâlâ kız kardeşine rastlayamamıştır. Bir ara önünden sekiz at geçer. İçlerinde Temir Çookır da vardır. Kökin Erkey seslenir ancak at oradan savuşup gider.

Kökin Erkey, bir başka kağanın sarayını görüp oraya gider. Saray Boro Telkey'e aittir. Kökin Erkey, kağana derdini söyler. Boro Telkey yeraltına inen deliğin dibindeki kızın o olabileceğini söyler. Kökin Erkey aceleyle çıkar. At direğinde otuz gelinle Boro Teltey'in kızını görür. Kız, Temir Çookır'ın sahibinin Kökin Erkey olup olmadığını sorar. Ancak Kökin Erkey kıza gözünün ucuyla bile bakmadan uzaklaşır.

Kökin Erkey geceli, gündüzlü yerin üstünü dolaşır, Altay'ı dolaşır fakat sonuç alamaz. Kökin Erkey artık dayanamaz atından inip, acı acı bağırır, ölmeyi ister. Bıçağını kıymetli atı Kök Çookır'a saplamak üzereyken yer gök sallanır. Dikkatli bakınca Temir Çookır'ın kendisine doğru geldiğini görür. Temir Çookır, Erkin Koo'nun hayatta olduğunu, yeraltında yaşayan Celbis Sokor'un Ceeken Küren adlı atı ile onu kaçırıldığını, Kökin Erkey'in onunla savaşıp kardeşini kurtarmasını söyler. Kökin Erkey atının iki yanağını öper, yardım ister. Temir Çookır onunla gelemeyeceğini fakat zor durumda kalırsa çağırabileceğini söyleyip gözden kaybolur.

Kökin Erkey, Kök Çookır'a binip yeraltında yaşayan Celbis Sokor'a doğru gider. Yeraltına inilen deliğe yaklaşır. Deliğin ağzında, bakır ağacın dibinde altmış kulaç kuyruklu Ak Sarı at durmaktadır. Alp bir pehlivan uyumaktadır.

Kökin Erkey, bu gencin otuz yıl boyunca tek kardeşini kaçıran yeraltının şeytanlarıyla savaştığını öğrenir. Ançı Mergen adındaki bu genç uzun zamandır yeraltına inen deliğin ağzında Kökin Erkey'i beklemektedir. Ançı Mergen'e dost olmaları karşılığında tek kardeşini ona vermeyi teklif eder. Anlaşırlar. Kökin Erkey, Ançı Mergen'i öper. İki at koklaşıp, tanışır.

Kökin Erkey ve Ançı Mergen birlikte delikten aşağı inerler. Celbis Sokor'un iki oğlu bilinmez yerden bilip, sezilmez yerden onların geldiğini sezer. Askerleriyle karşılarına çıkar. Kökin Erkey ile Ançı Mergen kara çelik palaları ile saldırıya geçer. Çetin bir mücadele başlar. Bir hayli ölen olur.

Temir Bökö, Temir Sagış, Kökin Erkey ve Ançı Mergen güreşmeye karar verir. Yedi yıl tutuşurlar ancak birbirlerini alt edemezler. Dokuz yıl güreşirler, yine üstün gelen olmaz. Dört bahadırın gücü de birbirine denktir.

Birden Kökin Erkey'in aklına Temir Çookır gelir. Yardım için Temir Çookır'ı çağırır. Temir Çookır, üç kilitli dökme demir sandığı getirip Kökin Erkey'in önüne bırakır. Onun içinden altı su samuru çıkar. Kökin Erkey ayakkabısının tabanıyla onu ezer. O anda Temir Bökü, Temir Sagış iki dağ gibi yere yıkılır, akan kanları göl gibi dökülür. Kağan Celbis, Sokor atıyla beraber yattıkları yerden kalkamaz. Ölümsüz olan düşmanları öldürmeyi başarır.

Kökin Erkey, tekme ile dokuz kat dökme demirden olan kapıyı un ufak eder. İçeride kız kardeşi Erkin Koo'yu ağaç gibi kurumuş, altın gibi sararmış olarak görür. Kız, ağabeyini görünce ağlamaklı olur ama ağlayamaz. Erkin Koo yavaşça konuşur. Etrafına bakınca Ançı Mergen'i görüp tanır. Erkin Koo çok mutludur. Ağabeyine hayatını geri verdiğini söyler. Ardından Ançı Mergen'e elini verir. Kara ağaç gibi birçok halk Kökin Erkey bahadıra, Ançı Mergen bahadıra, Temir Çookır'a börklerini çıkarıp, dua ederler. Kökin Erkey'le Ançı Mergen onlar için her zaman mücadele etmeye söz verirler. Temir Çookır'a Erkin Koo biner. Halka, "Kuyruğundan tutunun." der ve hepsi yukarıya çıkar. Geri kalan halk, altmış kulaç kuyruklu kıymetli Ak Sarı'nın kuyruğuyla yukarı çıkar.

Kökin Erkey bahadır biraz daha yeraltında kalıp, Celbis Sokor kağanın yurdunda hiçbir şey bırakmaz, bir yere toplayıp yıkar. Ardından Kök Çookır, Altay'ına doğru hızla uçar.

Kökin Erkey, yeryüzüne çıkınca altmış iki köşeli iki eş sarayın yapılmış olduğunu görür. Yedi nesil boyunca eziyet edilen halkın giyimleri, yüzleri güzelleşmiş, oyun, eğlence artmıştır. Bir sarayın kapısında Temir Çookır atını görür. Ançı Mergen ile Erkin Koo saraydan birisine, Boro Teltey kağan ile Ak Buurıl da diğerine girer. Kökin Erkey, gözünün ucuyla Temir Çookır'a bakar ve ona ölünceye kadar artık kendisinin sözünü dinleyeceğine söz verir.

O günden sonra uzun zaman boyunca oyun, eğlence artarak devam eder. Kökin Erkey ile Ançe Mergen kardeşçe yaşarlar. Düşmanlarını yurtlarına sokmazlar, huzurla yaşarlar.

Kaynakça:

Çobanoğlu, Özkul, *Türk Dünyası Epik Destan Geleneği,* Akçağ Yayınları, 3. Baskı, Ankara, 2011, s. 208-210.

Dilek, İbrahim, *Altay Destanları 1,* Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2002, s. 172-199.

Yılbır, Serkan, *Türk Destanlarında İnanç ve İnanışlar*, Sakarya, 2006, s. 123-127. (Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi).

KÖKŞE BATIR

Nogay destanıdır. Destanda, Kalmuklar ile Nogaylar arasındaki yurt kavgası konu edilmiştir. Kökşe Batır ile Orak, Kaztuvgan ile Kargaboylu güçlerini birleştirir, Kalmukları alt ederler.

Orijinal metnini göremediğimiz destan, kullandığımız kaynakta şekilde özetlenmiştir:

> *"Kökşe Batır Şıngırlav, Torıat denen dağı yurt edinmiştir. Onun oturduğu yerin yakınında Ormangali adında bir Kalmuk hanının da yurdu vardır. Bir gün bu Kalmuk hanı Kökşe Batır'a haber yollar, onu Süyretpe'ye savaşa çağırdığını, gelmezse Nogay yurduna saldıracağını belirtir. Kökşe Batır Nogay eline haber gönderir; ama hiç kimse yardıma gelmez. Bunun üzerine Kökşe Batır Sıpıra Jırav'a akıl danışır. O da Nogay yiğitlerinden Orak ile Mamay'a haber göndermesini, Kökşe'nin sekiz yaşından beri anasız babasız olduğunu öğrenince mutlaka yardıma geleceklerini söyler.*
>
> *Kökşe Batır Mamay'a haber gönderip durumu bildirir. O da Orak'a ve Telagıs'a haber verir. Yanlarına Kırım'ın kırk batırını da alan yiğitler kırk üç kişi Kökşe Batır'ın yurduna gelirler.*
>
> *Birlikte Süyretpe'ye varırlar. Önceden gönderilen haberle Aysa oğlu Ahmet, Bahadır Alav, Yiğit Amet, Şıntas oğlu Törehan da sekiz kişilik bölüğüyle yetişmiştir. Ormangali'nin oğlu Kökşe'yi teke tek dövüşe çağırır. Attığı okların hiçbiri Kökşe'ye ulaşmaz, Kökşe mızrağı saplayıp onu oracıkta öldürür. Ağabeyinin öldüğünü gören Jaynas kendini*

meydana atar. İki yiğit sekiz gün dövüşürler. Kökşe, yorgunluktan ayaklarının bağı çözülen Jaynas'ın boğazını kesiverir.

İki oğlunun öldüğünü gören Ormangali güçlükle atına binip öne çıkar. Bu sefer Kökşe'nin yerini Orak almıştır. Ormangali'nin attığı oklar hedefe ulaşmayınca Orak ilk denemede hanı yere indirmeyi başarır.

Hanın öldüğünü gören Kalmuklar saldırıya geçerler. Sekiz bin Kalmuk'a karşı elli iki yiğit mücadele eder. Otuz iki günlük savaştan sonra altı bin Kalmuk askeri ölür. Kalanlar da yurtlarına kaçarlar; ama Nogay yiğitleri arkalarından gidip Kalmuk elini talan edip ganimetlerle yurtlarına geri dönerler.

Kaynakça:

http://nogaydestanlar.blogspot.com/1971/

KÖZÜ KÖRPÖŞ - BAYAN SULUU

Kazak destanıdır. Bunun yanında Altay, Başkurt, Kazak, Tatar "Kırım-Dobruca, Kazan, Baraba-Sibirya" ve Uygur Türkleri arasında yaygın olarak anlatılan trajik bir aşk destanıdır. XVIII. yüzyılda teşekkül ettiği sanılmaktadır. Elliden fazla eşmetni vardır. Muhtelif coğrafyalarda farklı adlarla anlatılmaktadır. Altaylar "Kozın-Erkeş, Közüyke", Başkurtlar "Kuzıykürpes, Kuzıykürpes minen Mayanhılıv", Kazaklar "Kozı Körpeş, Cır Kozı Körpeş-Bayan Sulu, Kozı Körpeş-Bayan Sulu", Kazan-Sibirya Tatarları "Kuzı Körpe, Kozıkörpeç", Kırım-Dobruca Tatarları "Kozıkürpeç, Kozıkürpeş men Bayansıluv" ve Uygurlar "Boz Körpeş-Kara Köz Ayım, Bozı Körpeş" demektedirler. Bu husus, destanın pek çok eşmetnin olduğunu göstermektedir. Destanın eşmetinleri yapı olarak nazım, nazım-nesir veya nesir şeklindedir.

Destan, motif yönünden oldukça zengindir. Bunların başlıcası; çocuksuzluk, gebe maral "kurt", beşik kertmesi, ad koyma, at, iyi / kötü hayvanlar, formülistik sayılar, şekil değiştirme, mükâfatlar, cezalar, yardımcı kahramanlar, hile, silah ve giysi alma, hayvanlarla söyleşme, bayterek, trajik son, yiğidin ancak kendi bıçağı / kılıcı ile öldürülebilmesi, sihirbaz, rüya, ölüp-dirilme vs.dir.

Güzel bir muhabbet destanı olan Kozı Körpeş Bayan Sulu, muhteva itibarıyla Tahir ile Zühre, Arzu ile Kamber, Kerem ile Aslı ve Olcabay menen Keşimcan'la benzerlikler göstermektedir. Bu, temelde aynı olan bir eserin farklı zamanda ve farklı coğrafyalarda değişiklikler göstermesine bağlanabilir.

İlk olarak, 1812 yılında Timofey Belyaev tarafından Başkurt Türkçesinden Rusçaya çevrilip Kazan'da yayımlanmıştır. Manzum ve mensur yapıya sahiptir.

Bir başka önemli metin de Köbey Seydehanov tarafından Kazak Ozan Bisembay'dan derlenmiş, 1985'te Almatı'da yayımlanmıştır. Kitapta 14 adet de resim bulunmaktadır. Metin manzumdur ve genellikle 11 heceli dörtlüklerle vücuda getirilmiştir. Tamamı, yaklaşık 2500 dizedir. Kimi eşmetinlerde sevgililer vuslata eremez, ancak Seydehanov eşmetninde âşıklar kavuşular.

Kırgız Milli Akademisi'nin Manas bölümü ve El Yazma Vakfında Kırgız'ın ünlü klasik şairi Barpı Alikulov'dan 1947 yılında 26 Eylül'de Bekibayev tarafından kaydedilmiş ve 48 sayfadan oluşan "Kozuke, Bayan" adlı el yazması bir metin bulunmaktadır. Büyük oranda Kazak metni ile aynılık göstermesine rağmen bazı bölümlerinde eklemeler mevcuttur.

Köbey Seydehanov eşmetninin özeti şöyledir:

> *Karabay ile Sarıbay,* Sarıarka'da *yaşayan iki dosttur. Çocukları yoktur, ancak eşleri hamiledir. İki dost, ileride çocukları olursa birbirleriyle evlendirilmeleri hususunda beşik kertmesi yaparlar. Hatta Karabay, gelecekte gelini Kozu Körpöş için kalın / başlık parası verir.*
>
> *Bir av sırasında Karabay ve Sarıbay'ın karşılarına maral çıkar. Karabay, geyiği vurmaz, geyiği Sarıbay vurur ve karnındaki iki yavru etim kalır. Maral ölürken "Evladın da benim gibi böğürsün." der. Sarıbay av sırasında vefat eder.*
>
> *Sarıbay'ın Kozu Körpeş adlı bir oğlu, Karabay'ın da Bayan Sulu adında kızları olur. Sarıbay'ın ailesi ikisi arasındaki anlaşmayı öğrenir, ancak Karabay, Sarıbay'la yaptığı anlaşmayı bozar. Kızını onun oğluna vermekten vazgeçip, dünür gelenleri kovalar ve artık orada rahat*

edemeyeceğini anlar, başka bir yere taşınır. Sırasıyla Semey, Kulja, Sır ve Şu'ya gider. Sonunda Ayagöz'e yerleşir. Bu arada sürüsü kıtlık kıtlık ve susuzlukla karşı karşıya gelir. Kodar isminde birisi şayet Bayan Sulu'yu verecek olursa kendisini bu müşkülattan kurtaracağını söyler. Karabay, kabul eder.

Aradan geçen on üç yıl içinde Bayan Sulu serpilir güzelleşir, güzelliği dillere destan olur. Bayan Sulu, üvey ablalarından duyduğu Kozı'ya görmeden âşık olur. Bu arada pek çok yerden yiğitler, Bayan Sulu'yla evlenmek için Ayagöz'e gelir. Kodar gelen bu yiğitlerin hepsini de yenip esir alır.

Aybaş adlı bir yiğit, Kozı Körpeş'e dostluk etmek için arayıp Bayan Sulu'yu bulur ve ondan bir yüzük alıp Kozı Körpeş'e getirir. Bunun üzerine Kozı Körpeş onu bulmak için annesinden izin ister, fakat alamaz. Kozı Körpeş, annesinin muhalefetine rağmen yola çıkar. Çok sıkıntılı ve meşakkatli yolculuktan sonra Ayagöz'e gelir. Keloğlan kılığına girerek Karabay'ın yanına çoban olarak girer. Çok geçmeden Bayan Sulu, çobanın gerçek kimliğini öğrenir ve gizli gizli onunla buluşmaya başlar.

Bu arada Kodar, Bayan Sulu'nun Kozı Körpeş'i sevdiğini öğrenir, Kozı Körpeş'i karşılaşmaya davet eder. Karşılaşma sonrasında Kodar, Kozı Körpeş'e yenilir. Kim olduğu öğrenilen Kozı Körpeş öldürülmek istenir, ancak Bayan Sulu'nun ablaları sayesinde Kozı Körpeş öldürülmekten kurtulur.

Kodar'ın esir ettiği yiğitlerden Kösem Sarı esaretten kurtulmayı başarır ve Kozı Körpeş'in yanına gelip onunla dost olur. Aradan çok geçmez, Kodar, bir ağaç altında uyumakta olan Kösem Sarı'yı Kozı Körpeş zannederek öldürür.

Aradan dokuz sene geçer. Kozı Körpeş ile Bayan Sulu'nun ilk buluşmalarında hamile kalıp doğurduğu Külip adlı çocuk, dokuz yaşına basar. Kozı Körpeş, oğlu Külip'i yurdu Sarıarka'ya gönderir. Halk Külip'i kendisine han seçer. Kozı Körpeş ile Bayan Sulu da hayatlarına mutlu bir şekilde devam ederler.

Kozı Körpeç, Barabin Tatarları arasında da yaygın olarak anlatılır. Fuzulî Gücelov'un Zaman Zaman içinde adlı kitabında yer alan bu metnin özeti şöyledir:

Eski zamanda Akhan ile Karahan adlı iki padişah vardır. Günlerden bir gün yanlarına 160 kişi alıp ava giderler. Bu sırada ikisinin de karıları hamiledir. Kız ve erkek çocukları olursa adlarını Kozıkörpeç ve Bayansulu koymaya karar verirler ve çocukları doğmadan beşik kertme yaparlar.

Uzun süren av sonrasında evlerine dönerken bir çoban Akhan'ın oğlu, Karahan'ın kızının olduğunu müjdeler. Akhan, oğlu oldu sevinciyle atını sürerken attan düşüp boynunu kırarak ölür.

Bu çocuklar günden güne büyürler. Kozıkörpeç sekiz-dokuz yaşlarında yay çekip ok atmaya başlar. On iki yaşında atasının ok yayını alır bir çayın kenarına gider. Suyunu doldurmakta olan geline topraktan yapılmış kabını kıracağını söyler. Gelin de "Benim kabımı kıracağına, git de beşik kertmeni getir." der. Kozıkörpeç eve gidip annesine nişanlısının kim olduğunu sorar. Annesi bunu inkâr eder.

Bir gün arkadaşlarıyla aşık oynarken Kozıkörpeç'e aşık oyunu oynayacağı yerde erken giden nişanlısını getirmesini söylerler. Karahan hanımı, kızı üç yaşına bastığında Kozıkörpeç'e vermemek içen bulundukları yerden kaçar ve Karadeniz'in kıyısına gider.

Kozıkörpeç eve gider annesinden zor da olsa adaklısının Bayansulu olduğunu şu an Karadeniz'in kıyısında olduğunu, istese de onu bulamayacağını söyler. O vakit Kozıkörpeç on yedi yaşındadır. Annesinden üç defa izin ister, ancak annesi oğlunun gitmesine izin vermez. Kozıkörpeç annesinin izni olmadan yola düşer. Anası oğlunun gittiğini görür ağlayarak; "Gitmeye yolun olsun, dönmeye yolun olmasın." diyerek beddua eder.

Kozıkörpeç gözden kaybolur. Yolda, kırk kurda rast gelir. Tam kurdu vuracakken kurt dile gelir ve "Ben senin annenim." der. Kozıkörpeç eve dönüp annesinden tekrar izin ister. Annesi yine izin vermez, yine aynı bedduayı eder. O da atına binip gider.

Kozıkörpeç yolda çıkar iki dağın arasında bir kel adama rastlar. Kel adam onun nereden gelir nereye gittiğini ve kim olduğunu sorar. Kozıkörpeç, Karahan'ın kızı Bayansulu'yu aradığını söyler. Kel adam, deve kesip pişirip Kozıkörpeç'e yedirir. Ağzı burnu tükürük içinde kalır. Onu başka bir seyisin yanına gönderir. Kozıkörpeç ondan Bayansulu'yu

sorar. Seyis de onu çobanın yanına gönderir. Çoban onun nerden gelip nereye gittiğini sorduktan sonra, burada Karahan'ın adamlarının olduğunu söyler ve onu az ötede Bayansulu'nun koyunlarını otlatan bir Kel Çoban'a gönderir.

Kozıkörpeç kel çobanın yanına gider selâm verir. Çoban bunun kim olduğunu nereye gittiğini sorar. O da Bayansulu'yu aradığını söyler. Kozıkörpeç, çobana alnına sinek konduğunu sineği öldüreceğini söyler. O zaman çobana vurur. Çoban yediği darbe ile ölür. Kendisi çobanın kıyafetlerini giyer. Koyunları, Bayansulu'nun bulunduğu yere götürür. Bayansulu; "Her gün inekleri sağan Kel Çoban bugün neden inekleri sağmayıp buzağılara su vermez?" diye düşünür.

Bu arada Bayansulu, Kara Kökkel'in oğluna nişanlanır. Kozıkörpeç, bir ak pak kuzuyu tutup kulağına kızıl yüzüğü takar. Bayansulu sarayında kırk kız ile oturur. Kuzu Bayansulu'nun önünde düşüp kalkmaya başlar. Bayansulu kuzuya ne olduğunu merak eder. Elindeki çubuğu kuzuya atar. Kuzu kenara sıçradığında kızıl yüzük düşer. Bayansulu yüzüğü görmez. Yüzüğün içinde Kozıkörpeç'in adı yazılıdır. Gelin yüzüğü görüp Bayansulu'nun büyük kardeşine götürür. Kozıkörpeç'i öldürmesi gerektiğini söyler.

Diğer taraftan Karahan, düğün başlaması için izin verir. Kozıkörpeç, bunu işitip saraydaki bütün bıçakları atar. Bakarlar ki sarayda bıçak yoktur. Kel oğlan kıyafetini giyen Kozıkörpeç, Bayansulu'ya bıçağını verir, bıçağın üzerinde Kozıkörpeç yazılıdır. O saatte Bayansulu, Kara Kökel'in oğluyla evlenmekten vazgeçer. Yanındaki kızlara; "Kozıkörpeç gelmiş, Kel Çoban'ı buraya getirin." der. Kızlar atlarına binip Kel Çoban'ı Bayansulu'nun yanına getirir. Bu çobanın Kozıkörpeç olduğu ortaya çıkar.

Bunlar sabaha kadar sohbet ederler. Bayansulu, Kozıkörpeç'i sandıkta gizler. Bu sırada Kozıkörpeç'in saçının bir tutamı dışarıda kalır. Bayansulu'nun odasına giren kız, dışarıda kalyan saçı kesip Bayansulu'nun büyük kardeşine verir. Karahan Kara Köken'in oğlunun düğününü tekrardan başlatır. Kozıkörpeç'i tekrardan düğünü davet eder.

Karahan'ın adamları, Kozıkörpeç'e tuzak kurmuşlardır. Kız, Kozıkörpeç'i "Meclisin başında benim nişanlımın yanında otur. Sana

içki uzatırlarsa içme, Bayansulu'nun payı deyip sonra iç." diye ikaz eder. Karahan'ın oğulları gelip Kozıkörpeç'i götürdüler ve onu başa oturtmaya çalıştılar. Kozıkörpeç oturmadı, damadın yanına oturur. İçkiler içilir. İlk olarak Kozıkörpeç'e içki verilir. O da sonrasında alıp Bayansulu'nun payı deyip içer. Bir davete gider.

Bayansulu ile konuşurlar. Bayansulu'nun Kozıkörpeç ile evlenmekte ısrar ettiğini ve başkasıyla evlenmeyeceğini gören annesi ve babası, Kozıkörpeç'i tuzağa düşürür. Kozıkörpeç yaralı bir şekilde bir mağaraya sığınır. Dile gelen bir kuş, Kozıkörpeç'in yerini Bayansulu'ya haber verir. Kuşla konuştuğunu gören Bayansulu'nun yengesi, kuşu tuzağa düşürür. Kuş yeri söylemeyince, bir büyücü kadına gider hâl çaresi ararlar. Konuşan kuşun öldürülmesini söyleyen büyücü kadının söylediğini yaparlar. Kozıkörpeç'i öldürürler. Bayansulu intihar eder. Bu iki âşığın mezarları nehrin iki kıyısında olur. Bunların mezarları arasına her ilkbaharda kara çalı girer, sevenler yine kavuşamazlar.

Kaynakça:

Açа, Mehmet, *Kozı Körpeş-Bayan Sulu Destanı Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma,* Konya 1998, C. 1-2, I (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi).

Atnur, Gülhan "Kozı Körpeş ile Bayan Sulu Destanında Geyik Motifi", *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi-Prof. Dr. M. Fahrettin Kırzıoğlu Özel Sayısı,* Sayı 28 Erzurum, 2005, s. 213-222.

Awezov, Muhtar, "Kozı Körpeş - Bayan Sulu", *Bilig* (Aktaranlar: Zeyneş İsmail - Ahmet Güngör), S. 5, Bahar 1997, s. 93-106.

Belyayev, Timofey, *Kuzıykürpes "Başkort Halık Hikayeti",* (Rusçadan Başkurtçaya Çev. Bayazit Bikbay, Nejip İzelbay, Başkortostan Kitap Neşriyeti, Ufa, 1965.

Boyraz, Şeref *"Kozı Körpeş Bayan Sulu Hikâyesinin Üç Versiyonu Üzerinde Mukayese Çalışması", Bilig,* 2. Sayı, Ankara 1996, s. 121-134.

Çınar, Ali Abbas, *Türk Dünyası Halk Kültürü Üzerine Araştırma ve İncelemeler,* Muğla Üniversitesi Matbaası, Muğla 1996, s. 64.

Çobanoğlu, Özkul, *Türk Dünyası Epik Destan Geleneği,* Akçağ Yayınları, 3. Baskı, Ankara, 2011, s. 297-310.

Dimitrieva; L. V., *Barabin Tatarlarının Nağılları,* Yazık Barbarinskih Tatar, Leningrat, 1981.

Ergun, Metin-Gaynislâm İbrahimov, *Başkurt Destanı Ural Batur,* TÜRKSOY Yayınları, Ankara, 1996, s. 325-434.

Gözelov, Fuzuli, Zaman Zaman İçinde,

Kırgız Adabiyatı Tarıhı, Bişkek, 2002, C. 3, s. 555-561.

Kuanışbayev, Ercan, *Kozi Körpeş Beyan Suluv Destanı Giriş-Metin-Tercüme-Dizin, İstanbul, 2000,* Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Seydehanov, Köbey, *Kozıkörpeş Bayan Sulu,* Jalın Baspası, Almatı, 1985.

Suleymanov, Ahmet - Gaynislâm İbrahimov-Metin Ergun, Başkurt Destanları 2 - *Mitolojik Destanlar* (Türkiye Türkçesine Aktaranlar: Metin Ergun-Gaynislâm İbrahimov-Feride Aetbaeva-Mehmet Yasin Kaya), Türk Dil Kurumu Yayınları, C. 2 Ankara, 2014, s. 591-671.

Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatı Antolojisi-Tatar Edebiyatı I, T. C. Kültür Bakanlığı, C. 17, Ankara, 2001, s. 298-306.

Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi-Başkurt Edebiyatı 1, C. 29, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2004, s. 67-76.

Türk Dünyası Ortak Edebiyatı-Türk Dünyası Edebiyat Metinleri Antolojisi, C. 3, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2003, s. 416-444.

Urmançı, Fatih Tatar Destanları 2, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2007.

KÖZÜYKE

Altay destanıdır. Elimizdeki metin Nikolay Ulageşeviç Ulagaşev (1861-1946) tarafından anlatılmıştır. Ulagaşeviç ayrıca Er Samır, Ak Tayçı, Kökin Erkey, Altay Buuçay, Malçı Mergen ve Kozın Erkeş gibi destanları da anlatmıştır. Bu destanlar İbrahim Dilek tarafından Türkiye Türkçesine aktarılmış ve 2002'de basılmıştır.

Destanın *şahıs* kadrosunda; Karatı Kağan, Ak Kağan, Erke Tana, Altın Sırga, Aksagal, Közüyke, Bayan, Sanıksan Bay vardır. *Hayvan* motifi yönünden oldukça zengin destan olan Közüyke'de ak boro, konır, geyik, ayı, kurt, yılan, karga, saksağan, turna, kaz, ağaçkakan gibi hayvanlar karşımıza çıkar. Mekân olarak da Altay, Cük-Cürük'ü görürüz.

Destanın özeti şöyledir:

Altay'da ormanlık olan ve iki kağanın yaşadığı iki dağ vardır. Kara dağın dibinde Karatı Kağan, ak dağda da Ak Kağan dostça yaşamaktadır.

Günün birinde iki dost kağan birlikte ava çıkarlar. İki ayrı yöne giderler. Ak Kağan ava, kuşa karşı hedefini şaşırmaz altın uçlu okunu atar. Oku attığı tarafta dişi bir geyik konuşmaya başlar. Hatunu Erke Tana gibi kendisinin de doğurmak üzerinde olduğunu, bir oğlan sahibi olacağını haber verir. Ak Kağan şaşırıp kalır. Evine doğru atını koşturur.

Dönüş yolunda Karatı Kağan'la karşılaşır. Karatı Kağan da avdan eli boş dönmektedir. Onun da karşısına bir maral çıkmıştır ve o da aynı şeyleri söylemiştir ve bir kızının olacağını haber vermiştir. Bunlar sohbet ederek eve dönerken eğer eğer maralın sözleri doğru çıkarsa çocukları evlendirmeleri hususunda birbirlerine söz verirler.

İkisi de Ak saraya gelir. Saraya girmek üzerelerken evin içinden bebek sesi duyulur. Ak Kağan'ın bir oğlu olmuştur. İki dost birbirlerine bakıp, sevinirler. Erke Tana hatun, çocuğu uyutarak altın masayı hazırlar, iki kağanı ağırlar.

Birlikte Karatı Kağan'ın sarayına gitmeye karar verirler. Karatı Kağan'ın bir kızı olmuştur. Karatı Kağan'ın eşi Altın Sırga kız çocuğu doğurduğu için üzgündür ancak iki kağan buna sevinir.

Çocuklara ad vermek ve beşik kertmesi yapmak için altı gün içinde halkı toplarlar. İki anne, iki çocuğu kucaklayıp orta yere getirir.

Toplanan halk doyasıya eğlenir. Sıra, ad verme merasimine gelir. Yaşı yüze yaklaşmış Aksagal adında biri gelip Közüyke, yaşlı bir kadın da kızın adını Bayan koyar. İhtiyarlara hediyeler verilir. Yeme-içme ve eğlenceye devam edilir.

Eğlence devam ederken Ak Kağan, atı Ak Boro'sunun üzerindeyken at huysuzlanıp çifte atar ve Ak Kağan'ı üzerinden fırlatır. Ak Kağan'ın tepesi taşa değip oyulur ve ölür. Zavallı Erke Tana yasta Közüyke de yetim kalır.

Karatı Kağan, Erke Tana'nın Közüyke'yi iyi yetiştiremeyip, er yapamayacağını düşünür. Biricik güzel kızını Közüyke'yle evlendiremeyeceğini söyler yurdundan ayrılır.

Ak Kağan'ın oğlu Közüyke büyür. Çocuklarla oynamaya başlar. Delikanlı çağına geldiğinde usta bir avcı olur. Geyik, kuş, lezzetli balık tutup annesine getirir.

Közüyke bir defasında çocuklarla aşık oynayıp, aşıklarını utar ve onları sinirlendirir. Çocuklar da eğer bahadırsa gidip sözlüsü Bayan'ı alması gerektiğini söyleyip alay ederler. Közüyke'nin buna canı sıkılır, uttuğu aşıkları sahiplerine geri verir. Evine gelip annesine Bayan adlı kızı sorar. Kadın olup biteni anlatır ve Karatı Kağan'ın nereye gittiğini bilmediğini söyler.

Közüyke'nin huzuru kaçar. Atı ve giyecekleri olmamasından yakınır. Annesi kendisine adını veren ihtiyar Aksagal yardım edebileceğini söyler. Közüyke anasıyla vedalaşıp onun yanına gider. Aksagal gözü iyi görmese de Közüyke'yi tanır. Közüyke geliş sebebini söyler. Aksagal, Közüyke'ye doğduğu gün atının da doğduğunu ve atın ak dağda kendisini beklediğini söyler. Közüyke, Aksagal'ı kucaklayıp öper. Annesi Erke Tana'ya durumu anlatır. Söylenilen atı tutmak için hazırlıklarını yapıp yola koyulur.

Ak dağa ulaştığında yayılmakta olan atı görür. İyice ata yaklaşır ve kemendini atar. Konır adını verdiği bu at, Közüyke'ye kim olduğunu sorar. Cevabı aldığında kişner arkadaşı olacağını söyler. Közüyke, atın başından öper, sonra ona binip evine döner. Közüyke evine döndüğünde, altmış yedi alp kendisine zırhlı giyimleri getirir. Közüyke sevinir. Zırhını kuşanır ava çıkar. Altı gün sonra evine döner ve avladıklarını annesine verir. Erke Tana oğlu ile gurur duyar. Annesi av etlerini yemek yaparken Közüyke yorulmuş vücudunu dinlendirir ve altı gün boyunca uyur. Uyanıp yemeğini yedikten sonra annesine kendilerini küçümseyen Karatı Kağan'dan intikam alacağını Bayan'ı alıp geleceğini

söyler. Erke Tana, Karatı Kağan'ın oğlunu öldürebileceği korkusuyla onu göndermek istemez. Ancak Közüyke annesini dinlemez, tanıdığı alplara annesini emanet eder, evden çıkıp gider.

Közüyke, mola vermeksizin, birçok ırmak geçer, birçok ormanlık dağ aşar. Karşısına ayı çıkar onu öldürüp, tüylü derisini döşek yapar. Ondan sonra kurt çıkar onu da öldürüp, taze derisini soyarak yastık yapar. Karşısına yılanın ve canlı hiçbir şeyin geçemeyeceği bir orman görür. Yoluna devam eder. Ancak bu sefer geçitsiz dağ ve geçitsiz deniz görür. Atından inip, konaklar. Közüyke, atı Konır'ı anasının sağlığını öğrenebilmesi için yurda gönderir. Konır dönene kadar da Közüyke dağdan ve denizden aşılacak yer aramaya karar verir.

Konır, fırtına gibi uzaklaştıktan sonra Közüyke avladığı hayvanların etinden yer, kojon söylemeye başlar. Sayısız kuş toplanıp onu dinler. Karga ve saksağan, Közüyke'yle dalga geçer. Er olmadığını, Bayan'ın ona bu sebeple varmadığını belirtirler. Közüyke onları öldürür. Turna kuşuyla dost olur. Turna kuşu onun için suyu zehirli denizden geçit aramaya gider. Kahverengi kaz, dağdan ve denizden aşılacak yer arayıp bulmaya gider. Közüyke ağaçkakandan buz çölün yakasında Kara rahvan ata binen Karatı Kağan'ın yaşadığını, tek kızı olan Bayan'a düğün yapmakta olduğunu öğrenir. Bayan'ın Sanıksan Bay'ın oğluyla evleneceğini öğrenir. Közüyke Karatı Kağan'ın yurdunda neler olup bittiğini öğrenmesi için ağaçkakanı oraya gönderir. Bir süre sonra ağaçkakan geri gelir. Kara halkın toplandığını, düğün tozunun konulduğunu söyler. Közüyke'nin kara gözünde kan yığılır. Sonra turna ve kaz gelir. Geçitleri geçemediklerini söyleyip oraya yığılarak ölürler. Közüyke'nin kafası karışır.

Bu arada Konır yetip gelir. Erke Tana'nın gözünün yaşının göl gibi döküldüğünü ancak onu avutup geldiğini söyler. Közüyke'nin katı yüreği yumuşamaz, dönmek istemez. Sonunda ölene dek savaşmaya karar verir. Sayısız silahlarını karşılıklı, çapraz yerleştirir. Kat kat zırhlı elbisesini giyinir. Konır atına bir sıçrayışta biner. Suyu zehirli denizi atılan oktan hızlı geçer. Ondan sonra Közüyke buz çölün dibine kuştan daha hızlı gider. Konır at, yerin altını araştırıp, ikisinin kılık değiştirmesine karar verir. Ondan sonra ikisi yerde yuvarlanıp, Közüyke tastarakay olur, Konır ise tüyleri dökülmüş tay olur. İkisi beraber Karatı Kağan'ın yurduna doğru giderler.

Tastarakay ve tüyleri dökülen tay, Karatı Kağan'ın yurduna gittiklerinde kimse gözlerinin ucuyla bakmaz. Tastarakay dudaklarıyla kojon söyler orada duran halk onun etrafına toplanır. Karatı Kağan elçi gönderip Közüyke'yi çağırttırır. Karatı Kağan tastarakayın nereden geldiğini, kim olduğunu sorar. Tastarakay, avare avare dolaşan bir kel olduğunu söyler. Karatı Kağan kahkahalarla güler. Tastarakaya yemek ve içki vermeleri için ırgatlarına emir verir. Tastarakay, zayıf tayın etini yer, sert içkiden içer. Ardından kojon söyler. Söylediklerinde kazandaki ve fıçılardaki aşın donmasını, yurda karaların düşmesini ister. Halkı şaşırtır. Çok zaman geçmeden şiddetli soğuk düşer. Fıçılardaki ve kazandaki aş donar. Halk ağlaşır, ak mal kişner. Sanıksan Bay, kendi yurdunda yaz olduğunu söyleyip, misafirlerini çağırır. Onlar yola düşer.

Onlar yola çıkıp gittikleri zaman, Közüyke tekrar havayı yumuşatır. Canlılar tekrar neşelenir. Közüyke, gelip ak saraya yaklaşır. Közüyke, Bayan'a kojon söyler. Bayan, Közüyke'nin sesini tanır. Altmış altı kilitli altın sandıktan Bayan çıkar. Sağ elleriyle tokalaşıp, sağ yanaktan öpüşürler. Anlatılmayacak kadar mutlu olurlar. İleriye baktıklarında altmış iki köşeli ak saray biter. O günden itibaren Közüyke ile Bayan bir olur.

Aradan günler geçer. Sanıksan Bay'a giden misafirler, Karatı Kağan'ın idaresinde dönüp gelirler. Saraya eş saray, at direğine eş at direği durduğunu görürler. Onların elleri soğukta kalmış gibi titrer. Karatı Kağan, eşine gelenlerin kim olduğunu sorar. Közüyke, olduğunu duyunca onunla savaşmanın mümkün olmadığını düşünür. Sonunda kara yer altı suyunu zehir, kara zehri ise yer altı suyu yapmaya karar verirler.

Karatı Kağan elçi gönderip Közüyke'yi evine davet eder. Közüyke davete itiraz etmez, geleceğini söyler. Ancak güzel eşi Bayan, babasının kötü şeyler düşündüğünü sezer. Közüyke'ye önüne konulan aşı yememesi, söylenenleri dinlememesi için uyarır. Közüyke eşinin söylediklerini dinler, onunla vedalaşıp ak saraya yeter. Altın masa hazırlanır. Közüyke önüne konan etin sarı zehirde kaynatıldığını görür. İnsanlara görünmeyen biricik dostu ağaçkakanı salar. O da tabakları değiştirir. Bir süre sonra Karatı Kağan ve dünürleri oturdukları

yerden kalkamazlar. Közüyke önüne konulan taze eti doyana dek, önüne konulan içkiyi sarhoş olana dek içer. Közüyke, Karatı Kağan ve dünürlerinin hâline kahkahalarla güler. Ardından yeraltının kutsal suyuyla onları iyileştirir. İnsanlara kötü düşünmemeleri için onları uyarır ve Konır atına binip ileriye koşar. Ancak kötü düşünceli Karatı Kağan ve Sanıksan Bay, bahadırın arkasından kamış gibi ince ok atarlar.

Közüyke'nin ayağı şişer, evine gitmeyi uygun bulmaz. Şifalı ilaç bulmayı düşünür. Kan gibi Konır atına binip, Cük-Cürük adlı yere gelir. Ayağının şişi yüreğine ulaşır. Dayanamayıp, ağaçkakanı Bayan'ın yanına gönderip ilaç almasını ister. Ağaçkakan, Bayan'a her şeyi anlatır ve ilaç ister. Bayan ilaçları verip çarçabuk ulaştırmasını ister. Ağaçkakan dönüp geri gelir. Közüyke'nin yarasına ilaç fayda eder. Ancak daha da iyileşip düşmanlarla hesaplaşmak için ağaçkakanı ilaç alması için tekrar Bayan'ın yanına gönderir. Ancak Karatı Kağan, ağaçkakanı oyuna getirip, Közüyke'nin nerede olduğunu öğrenir ve ağaçkakanı öldürür. Karatı Kağan'la Sanıksan Bay öğrendiklerine sevinirler.

Karatı Kağan ve Sanıksan bay kahraman askerlerini donatırlar ve ölmeyen Közüyke'yi öldürmek için Cük-Cürük adlı yere gürültüyle giderler. Konır at, bilinmez yerden düşmanların geleceğini bilir. Közüyke'yi kendine binmesini söyler ama Közüyke ayağından dolayı bunu yapamaz. Konır at ağlar ve sis olup kaybolur.

Çok zaman geçmeden Karatı Kağan'la Sanıksan bay gelir. Közüyke atılan onca oka rağmen askerin hepsini kırar. Karatı Kağan'la Sanıksan Bay'ı sıkıca tutup, kırın üstüne fırlatır. Ancak ayağının yarasından çaresiz ölüverir.

Bayan, altmış çeşit ilaç yapar Közüyke'nin yattığı yere gelir. Közüyke'nin öldüğünü görüp ağlar. Ona kojon söyler. Dokuz başlı keskin bıçağı göğsüne saplayıp canına kıyar. Cansız bedeni Közüyke'nin yanına düşer.

Karatı Kağan ve Sanıskan Bay oraya gelirler. Bayan'ın cesedini alıp, iki nehir iki dağ geçip oraya bırakırlar. Tekrar Közüyke'nin bulunduğu yere gelirler. Kemiğini yakıp yok etmek isterler. Gördükleri karşısında donup kalırlar. Közüyke'nin naşı ile Bayan'ın naşı kaya gibi iki büyük kuş şeklindedir. Karatı Kağan kömür gibi ufalanır, Sanıksan Bay sakız olup erir.

Kaynakça:

Çobanoğlu, Özkul, *Türk Dünyası Epik Destan Geleneği,* Akçağ Yayınları, 3. Baskı, Ankara, 2011, s. 222-228.

Dilek, İbrahim, *Altay Destanları 1,* Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2002, s. 306-362.

KUBIKUL

Kazak destanlarından olup 1940'ta Ahmet İskenderov tarafından, Nurpeyis Bayganin (? – 1945)'den derlenmiştir. Nurpeyis Bayganin Abıl, Şerniyaz, Nurım, Kaşagan, Aktan ve Kazakbay gibi akınların yanında yetişmiştir. Narkız, Akkenje, Kobılandı ve Törehan gibi destanları da anlatmıştır.

Nurpeyis Bayganin anlatması Metin Arıkan tarafından 2007'de Türkiye'de yayımlanmıştır. Bu metnin tamamı manzumdur ve genellikle 7 hecelidir. Destan tüydek tarzında yani seri dişeler hâlindedir. Destanda toplam 4047 dize vardır.

Destanın Jetim Kubıl, Kelimbet Sergazıulı, Sak Ümbetov gibi akınlardan derlenmiş birkaç eşmetni daha vardır.

Destanın şahıs kadrosunda Veli Han, Tükti Evliya, Kubıkul, Adilbay, Akbilek, kâhin kadın, kırk kız vardır. Hayvan olarak da at, ejderha ve simurg görülür.

Destan Metin Arıkan tarafından şöyle özetlenmiştir:

> *"Gök İdil'in boyunda Veli Han adında bir han vardır. Saltanatlı bir hayat süren hanın tek üzüntüsü ilerlemiş yaşına rağmen çocuğunun olmayışıdır. Han olmasına rağmen çocuğu olmadığı için halkı ona saygı duymamaya, hatta selam bile vermemeye başlamıştır Çocuksuzluğuna çare aramak için yırtık-pırtık elbiseler giyerek yola çıkar ve evliya evliya dolaşmaya başlar. Ümitsizliğe kapılıp geri dönerken bir dere kenarında ışıl ışıl yanan bir ışık görür ve onun Baba Tükti Evliya olduğunu anlar. Evliya onu tanımaktadır ve zürriyet sahibi olması için dua edip, bütün hayvanlarını keserek sadaka olarak dağıtmasını öğütler.*

> *Han geriye dönünce evliyanın dediklerini yerine getirir. Bir süre sonra eşi aş ermeye başlar ve hanın bir oğlu olur. Büyük bir eğlence*

düzenlenerek bütün halk bu eğlenceye davet edilir. Halk çocuğa isim takmak ve kazanç elde etmek için uğraşırken babası ona evliyanın daha doğmadan önce taktığı 'Kubıkul' ismini verir. Çocuk çok hızlı bir şekilde büyür ve yedi yaşına gelince rüyasında bir kız görerek ona âşık olur. Âşık olduğu kız, Kalmuk hanı Adilbay'ın kızı, Akbilek'tir. Kubıkul annesi ve babasından kızı aramak için izin ister, ilk başlarda babası ve annesi onun gitmesine razı olmazlar. Ama çocuğun ısrarına fazla dayanamazlar. Kubıkul kendisine babasının yaşlı bir atını seçer. At kendisinin ona uygun olmadığını söyler ama buna rağmen çocuk o atı almak ister ve silâhlarını kuşanıp sefer hazırlığına başlar. Tek başına sefere çıkar.

Yolda karşısına yedi başlı bir ejderhanın yönettiği bir yılan sürüsü çıkar. Yılanları ve onlara baş olan ejderhayı öldürerek yoluna devam eder. Bir süre sonra bir nehir kıyısında kurulu Kalmuk şehrine gelir. Atı nehri zorlukla aşar. Nehri geçince ak sarıklı bir evliya gelerek ona atını ve silâhlarını bırakarak kılık değiştirmesini ve hanın yanına gidip onun çobanı olarak işe başlamasını söyler. Ayrıca, atından bir kıl koparmasını ve dara düştüğünde de bunu yakmasını söyler. Kubıkul da evliyanın dediklerini aynen uygulamaya başlar ve Kalmuk hanı Adilbay'ın huzuruna çıkarak ondan iş ister. O da önce bunu kabul eder ama onun karısı kâhindir ve Kubıkul'un ileride tehlikeli olabileceğini söyler. Bunun üzerine han onu işe almak istemez. Kubıkul da 'Kadın sözü dinlemek bir hana yakışmaz' deyince han onu kuzu çobanı olarak işe alır. Kısa sürede bu işten bıkan Kubıkul, kuzuları kendi başlarına otlakta bırakarak yakındaki bir nehirde yıkanmaya başlar. Bu sırada Akbilek'in nedimesi onu görür ve beğenir. Kubıkul'un geliş sebebini öğrenen hizmetçi, ona yardım etmeye karar verir ve Akbilek'i bir gün sonra bahçeye getireceğini söyler. Ertesi gün zar zor bahçeye gitmeye ikna olan Akbilek Kubıkul'u görür ve onun rüyasında görüp âşık olduğu yiğit olduğunu anlar. Onu gizleyerek Akbilek'in evine getirirler. Orada bir ay kaldıktan sonra Akbilek'in isteğiyle Kubıkul'un yurduna kaçmaya karar verirler. Yanındaki kırk kızla vedalaşıp yola çıkarlar. Kötü bir şeyin olduğunu rüyasında gören Adilbay'ın hanımı gece yarısı onu Akbilek'in evine gönderir. Adilbay kızının evinde olmadığını görünce kırk kızı sorguya çeker ve olanları gizledikleri için hepsini öldürtür. Hemen ordu hazırlatıp arkalarından yola koyulur. Kubıkul

arkalarından gelen Adilbay'ı görünce kaçmayı kendine yakıştıramaz ve teke tek savaşmayı teklif eder. Kubıkul, Adilbay'ın ordusundan iki yiğidi teke tek karşılaşmada pirlerinin ve simurg kuşlarının yardımıyla öldürünce Adilbay'ın yanında bulunan Akmaman adındaki danışmanı hana, savaşı durdurup çocukları affetmesini söyler. Han bu teklifi kabul eder ama aynı zamanda onlara beddua da eder. Hatta barışmaya gelen Kubıkul'u öldürmeyi düşünse de Akbilek'in ağabeyi ona engel olur.

Geri dönüş yolunda susayıp bir göl kenarında konaklarlar. Akbilek konaklamaya karşı çıkar. Çünkü rüyasında büyük bir yayın balığının her şeyi yutarak kuyruğunu suya vurup durduğunu görmüştür. Ama Kubıkul onun sözünü dinlemez ve ona 'Kadın olduğun için senin aklın eksik' der. Akbilek'in bütün ısrarına rağmen orada konaklarlar ve Kubıkul ava çıkar. Gölden çıkan yedi başlı ejderha Akbilek'i nefesiyle içine çekip yutar. Avdan geri dönen Kubıkul, Akbilek'i bulamayınca ağlayıp sızlar ve dua edip evliyalardan yardım ister. Bu sırada Kubıkul'un yanına bir evliya gelerek Akbilek'in başına gelenleri anlatır ve bunların Akbilek'in babası Adilbay'ın bedduası ve kadın sözünü dinlememesi yüzünden olduğunu söyler. Bunun üzerine Kubıkul hemen göle girer. Ejderhanın onu içine çekmesine fırsat vermeden önce altı başını daha sonra da son başını keser ve kıyıya çekerek karnını yarar. Akbilek'i dışarı çıkarır ama Akbilek ölü gibidir. Evliya asasıyla dokunup sarsınca Akbilek canlanır.

Bu sırada Kubıkul'un annesi rüyasında ak ordanın önce yıkılmaya yüz tuttuğunu, ama daha sonra tekrar dikildiğini görür. Halkı bunu iyiliğe yormuştur. Zaten bu sırada Kubıkul ile Akbilek de uzaktan görünürler. Annesi ile babası halkını toplayıp toy düzenler, sadaka dağıtırlar. Böylece Orta Nogay halkı da muradına ermiş olur."

Kaynakça:

Arıkan, Metin, *Kazak Destanları 2*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2007, s. 16-20, 38-221.

KUL AHMET İLE ŞAH ZEYNEP

Maraşlı Âşık Ahmet Kartalkanat (Kul Ahmet, Kahramanmara-Pazarcık-Bodzlar köyü, 1932-16 Temmuz 1996)'ın hayatı etrafında oluşturulmuş hikâyedir.

Dedesi Pazarcık'ın aşiret reisidir İlkokul mezunu olan Ahmet, 12 yaşında iken köylerine gelen Âşık Veysel'le tanışır. Çalıp çağırmaya başladıktan sonra Âşık Veysel, Osman Dağlı ve Mahzunî ile yurdun pek çok yerinde konserler verir. Hakkında *Kul Ahmet'in Hayatı ve Şiirleri, Kul Ahmet ile Şah Zeynep, Güzel Anadolu'm, Dünyanın Sesi, Atatürk'ün İzindeyiz, Bir Şah Olsam* gibi kitaplar yayımlanmıştır.

Kul Ahmet ile Şah Zeynep hikâyesi şöyledir:

Ahmet bir gün, köylerine yakın bir yerde bulunan Salman-ı Pak hazretlerinin kabrini ziyaret eder. Başını bir taşa koyup yatar. Rüyasında üç tane pir ile üç tane huri kızını görür. Kul Ahmet kim olduklarını sorar. İçlerinden birisi "Biz mekteb-i irfan kızlarıyız, bizlere kırklar denir, ilimiz Hindistan'dır." der. Kızların birisi Ahmet'e nişan olarak bir elma verir. Bu kızın adı Mehri'dir. Ahmet, kan ter içinde uyanır. İçinde bir ateş yandığını hisseder. Hangi tarafa baksa gözüne Mehri'nin hayali görünür. Onun aşkı ile çalıp söylemeye başlar.

Kul Ahmet yorgun bir halde köyüne gelir. Anasını elini öperek helallik ister ve anasının yalvarmalarına bakmadan alır sazını gurbetin yoluna düşer.

Yolu, Muş topraklarından geçerken bir Yörük aşireti ile karşılaşır. Yörük kızlarından birisini Mehri Melek'e benzetir. Bu kız, aşiretin ağası Hüseyin Bey'in kızı Zeynep'tir. Ahmet, kıza âşık olur. Zeynep de Ahmet'ten hoşlanmıştır. Babasına söyleyip Ahmet'i eve getirir. Kızın babası, Ahmet'i çok sever ve yanında evlât olarak kalmasını ister. Kızı Zeynep'i de kendisine verebileceğini söyler. Gönlünde hak aşkı olan Ahmet, onlara olumsuz cevap verir, ancak üç ay sonra Hüseyin Ağa iki genci nişanlar.

Aradan zaman geçtikten sonra bir gün Hüseyin Ağa'nın çobanı hastalanıp ölür. Ağa, Kul Ahmet'ten sürüyü idare etmesini ister. Kul Ahmet'te keçeyi boynuna atar, sazını omzuna takar, sürünün yanına gider. Gece olunca bir yanda Mehri'nin hayali bir yanda Zeynep'in hayali bir de gurbetin kahrı gam ve kasveti çökünce dünya gözüne görünmez olur. Sazını alıp doğru Zeynep'in yanına gider. Zeynep şaşırıp kalır. Sürüyü bırakıp nasıl geldiğini sorunca Ahmet gözünün hiçbir şey görmediğini söyler. Onun aşkına dayanamadığını, âşık

olanı zincirin zapt edemeyeceğini söyler. Dünya yansa bile umurunda değildir. Ahmet sabaha karşı davarın bulunduğu yere gider ve sürünün kurtlar tarafından parçalanmış olduğunu görür. 95 tane koyun telef olur. Sadece üç tane keçi sağlam kalır. Zeynep'in yanına gelip olanları anlatır. Şah Zeynep; "Takdir neyse o olur." der ve üzülmemesini söyler. Ağa Ahmet'e çok öfkelenmesine rağmen yine de onu affeder.

Zeynep'in İbrahim isminde bir amcası ve onun da Süleyman ve Mehmet isminde iki oğlu vardır. Bunlar, Zeynep'e göz koymuştur. Zeynep'in gönlü yoktur. Hüseyin Ağa da kızını onlara vermek istemez. Ahmet'ten Zeynep'i kıskanırlar. Hüseyin ağaya karşı kin beslerler.

Bir gün Mehmet ile Süleyman, Ahmet'e sazını alıp gelmesini söylerler. Zeynep engel olmaya çalışsa da Ahmet gider. Bunlar ava gideceklerini söyleyip araziye çıkarlar. Bir dağa geldiklerinde Ahmet'i öldüresiye döverler ve amca kızı olan Zeynep'ten vazgeçmesini söylerler. Süleyman Ahmet'i öldürmeyip elini ayağını bağlayarak bir mağaraya bırakıp dönerler.

Zeynep, amcaoğullarının yanında Ahmet'i göremeyince hemen gidip babasına haber verir. Ağa'ya, Ahmet'i dağda kaybettiklerini yalanını söylerler. Babası ile Zeynep, Ahmet'i aramaya çıkarlar. Dağda her bir tarafta Ahmet'i ararken Zeynep'in ayağı bir uçurumdan kayar ve düşer. Baygın bir halde orada kalır. Hüseyin Ağa bir taraftan Ahmet'i ararken bu arada kızını da kaybeder. Akşama kadar ikisini de bulamaz. Ertesi gün Zeynep'i baygın bir şekilde uçurumun dibinde bulur. Şah Zeynep, Ahmet'in ölmediğine inanır. Bir mektup yazarak ocağın altındaki taşın altına bırakıp gider.

Ahmet ise, o korkunç mağarada kaderiyle baş başa kalır. Allah'tan imdat ister. Ava çıkan başka bir aşiretin avcıları, kovaladıkları ceylanın mağaraya kaçması üzerine o mağaraya girerler. Orada yaralı bir halde Ahmet'i görürler. Ahmet'in elini ayağını çözerek köylerine götürürler.

Orada bir hafta kalan Ahmet, iyileştikten sonra yollara düşer. Zeynep'in yurduna gelir bakar ki Zeynep'in aşireti göçmüştür. Ağlayarak ocağın taşını öper. "Zeynep'in eli bu taşlara değdi." diye taşları okşarken, taş elinden kayar, Zeynep'in mektubu ortaya çıkar. Okuyup ağlar. Bingöl tarafına yönelir, yola düşer. Zeynep'in aşireti Van'ın Gürpınar ilçesine konaklamıştır.

Aradan aylar günler geçer ve Ahmet'in yolu da Gürpınar'a düşer. Dicle nehrinin kıyısında mahzun gezinirken, bir ceylanın melemesini duyar ve sazını eline alıp türkü söyler. Ceylan dağdan aşağı iner ve Ahmet'in yanına gelir. Ahmet'in önüne düşer ve meleyerek Zeynep'in çadırına götürür. İki âşık birbirini görür, sanki dünya onların olur.

Ahmet ile Zeynep muhabbet ederken, o anda babasının koyun çobanı Ferhat gelir. Ferhat Zeynep ile Ahmet'i çok sevdiği için sırrını kimseye söylemez. Amcaoğulları Ahmet'i görünce tanır ve Ferhat'la çobanlık yapmasını isterler ve öyle de olur. Zeynep'in Elif adında sadık bir kız arkadaşı vardır. Ona her sırrını anlatır. Elif ile beraber her gün gidip Ahmet ile görüşür. Ferhat'ta Elif'e âşık olur.

Aradan kısa bir zaman geçtikten sonra Hüseyin Ağa'nın kabilesi Gürpınar yaylasının ağalarının baskısına dayanamayıp Süphan dağının eteklerine göçer.

Süleyman, çoban Ferhat'a Zeynep'i sorar. Cevap alamayınca onu uçurumdan aşağı atar. O sırada oraya gelen Zeynep'e de zulmeder. Ahmet'i aramaya çıkar. Onu bir pınar başında bulur.

Zeynep, Süleyman'ın Ahmet'in peşinde olduğunu sezer ve erkek elbisesi giyerek yardımcısı Elif ile beraber peşlerine takılırlar. Zeynep ile Elif, Van Gölü'ne geldiklerinde Süleyman'ın Ahmet'i gölün kıyısına getirdiklerini görürler.

Onların görmeyeceği bir şekilde mevzi alıp onları ok yağmuruna tutarlar. Süleyman, Ahmet'in elini ayağını bağlamadan hemen uçurumdan aşağı iter. Zeynep hemen üzerini çıkarıp göle atlar ve Ahmet'i kurtarır. Ahmet'i bir ağacın altına götürürler. Eve döndüklerinde göç edeceklerini öğrenirler. İran hududuna geçip Doğu Beyazıt'a yerleşirler.

Ahmet, uyandığında çadırların yerinde yeller estiğini görür. Dağ bayır dolaşarak Zeynep'i arar. Yolu aylar sonra Doğu Beyazıt'a düşer. Bir postacıyla karşılaşır ve ona tüm dertlerini anlatır. Ondan postacı kıyafetini ister. O da kabul eder. Beraber gezmeye başlarlar.

Zeynep ise Süleyman ile evlendirilecektir. Zeynep o gün Haydar Ağa'nın evindedir. Ahmet de mahallelerde gezerken Haydar Ağa'nın evine gelir, orada Zeynep'i görür. İki âşık hasret giderirler.

Süleyman'ın bacısı Hatice, bunları görür ve hemen gidip ağabeyine haber verir. Süleyman ve adamları, Ahmet'i yakalayarak öldüresiye döverler. Bir çadırın içine hapsederler. Zeynep gece olunca gidip Elif'i kaldırır. Birlikte çadırın iplerini keserek Ahmet ile arkadaşı Salman'ı kurtarırlar. Zeynep, bekçilik yapan Osman'ı da öldürür. Ahmet ile Zeynep bir ata, Salman ile Elif de bir ata binip oradan uzaklaşırlar.

Süleyman'ın adamları ve yakınları onları aramaya çıkar. Bir hafta sonra onları bulurlar. Zeynep ve Elif'i yanlarında tutup Ahmet ile Salman'ı Kağızman dağına çıkarırlar. İkisini de bir ağaca bağlayıp geri dönerler.

Aradan üç gün geçer. Çobanlar, dağda Ahmet ile Salman'ı bulurlar. Bunlar, Perişan bir halde Ağrı'ya gelirler. Ahmet, kırık sazıyla kahvede saz çalarken Zeynep'e benzettiği kıza laf dokundurur. Bu kız oranın eşraflarından Mahmut Bey'in kızı Meryem'dir. Mahmut Bey, Ahmet'i dinledikten sonra ona acır ve yardım etmek ister, zor da olsa onları kavuşturacağını söyler. Yanına 20-30 kişi alıp Beyazıt'a doğru yola çıkar.

Diğer taraftan Zeynep, evlenmemek için ölümü göze alır. Bir cadı kadından altın karşılığı zehir alır. Düğün günü, Zeynep canının sıkkın olduğunu söyleyerek herkesi başından savar ve zehri içer.

O anda Mahmut Bey'in adamları ve Ahmet çadırları basar, gerdek odasından Zeynep'i alırlar. Zeynep karşısında Ahmet'i görünce, "Eyvah, ben ne yaptım, zehir içtim." der. Süleyman Zeynep'i kaçırıldığını görünce bunlara saldırır. Çetin bir mücadele sonunda Mahmut Bey'in adamlarından üç kişi ölür, Ahmet ile Mahmut Bey'de yaralanır. Hüseyin Ağa, bütün bunlara sebep olan Süleyman'ı öldürür.

Bu karmaşada Mahmut Bey'in adamları Zeynep'i kaçırır. Biraz uzaklaştıktan sonra Zeynep iyice fenalaşır. Ceylanpınarı'nın başında Ahmet'in dizinin ütünde can verir. Zeynep'in annesi Sultan Hanım ile babası Hüseyin de gelir. Zeynep'in cesedinin üzerine kapanırlar. Bu ölüm hepsine tesir eder. Zeynep'in mezarını Ceylanpınarı'nın üzerine kazıp gözyaşları içinde toprağa verirler.

Mahmut Bey, şehrine geri döner. Ahmet de Mecnun gibi dağdan dağa çölden çöle dolaşır durur. Bir bahar günü, yolu Gürün toprağına

düşer. Karşılaştığı çingeneler onun saz çalmasını beğenip yanlarına alırlar. Ahmet, onlarla birlikte köy köy gezer, kalbur satar. Kul Ahmet, Maraşlı olduğunu söylemeyerek adını da gizler. Adının Garip kendisinin de Erzincanlı olduğunu söyler.

Bunların yolları bir gün Pazarcık'a düşer. Kendi köyü civarında çadırları kurarlar. Kul Ahmet arkadaşı Salman'a, "Kalk biraz kalbur elek alalım da şu köyde satalım." der. O güne kadar Kul Ahmet elek satmamıştır, gayesi anası bacısını görmektir. Kul Ahmet sazını alır. Üst baş perişan halde köyüne gider. Anası o sırada evin avlusunda ekmek yapmaktadır. Anası, kızından gelen Çingeneleri kovmasını ister. Kız, sazı görünce saz çalmalarını ister. Ahmet garip garip sazın tellerine dokunup anasından ekmek ister. Anası, ağlayarak Ahmet'in türküsünü dinler. Sesinin oğlunun sesine çok benzediğini söyler. Oğlunun küçük yaşında evi terk ettiğini sonra da bir haber alamadıklarını söyler. Ahmet de küçük yaşından beri anasını babasını kaybettiğini, birbirlerine ana oğul gibi davranmalarını söyler. Anası, torbalarını bolca yiyecekle doldurur. Ahmet giderken helallik ister ve gerçeği söylemeden oradan ayrılır. Ahmet gittikten sonra kadının dertleri tazelenir. Daha fazla evinde kalmayıp oğlunu aramaya çıkar. Gel gele Ankara Radyoevi'ne, Samanpazarı'ndaki âşıklar kahvesine gider. Orada saz çalın Kul Ahmet'i görür. Oğlunu tanır. Ana oğul birbirlerine sarılıp ağlaşırlar.

Anası, yalvarır ve Ahmet'i memlekete dönmeye ikna eder. Ahmet'i amcaoğullarının kızı Ayşe ile evlendirmek ister. Ayşe'nin babası kızını Ahmet'e vermek istemez. Ahmet kızı kaçırır ve iki sevgili bir müddet dağda gezer. Ayşe'nin babası onları yakalattırır.

Ahmet'i hapse atarlar. Bir yıl Maraş Cezaevinde kaldıktan sonra tahliye olur. Kul Ahmet yine gurbete çıkar. Ankara'da Ali Tatlıbal'ın kızı Fatma ile evlenir. Bu evlilikten Mehmet Ali ve Kenan isminde iki oğlu olur.

Kaynakça:

___, *Kul Ahmet ile Şah Zeynep*, Töyko Matbaası, Ankara, Tarihsiz, 96 s.

KUL EHMED

Âşık Alhan Karayazılı (1905-14 Haziran 1998)'nın tasnif ettiği halk hikâyesidir.

Alhan, bugün Gürcistan sınırları içinde olan Karayazı bölgesindeki Kosalı köyündendir. Saza babası Kurban'ın 5 yaşında iken eline verdiği 5 telli cura ile başlamıştır. Âşık Paşa Gülmemmedoğlu'ndan âşıklık çıraklık etmiş, 13 yıl boyunca ondan sanatının inceliklerini öğrenmiştir. Civardaki üstat âşıklarla pek çok saz meclisine katılmıştır. Şöhreti günden güne yayılmış, hakkında haberler, yazılar yazılmıştır. 1937'de o günün yöneticileri tarafından hapsedilmiş, 7 yıl hapis yatmıştır. Cahandar'a, Aslan Kosalı'ya, Semed'e, Çelebi'ye, Esebalı'ya, oğulları Ömer'e ve Abbas'a ustalık etmiştir. Musannif âşık olan Alhan'ın tasnif ettiği 6 hikâye vardır. Bunlar; Yetim oğlu Mehemmed, Kul Ahmed, Arapkızı İrade, İsfendiyar, Canpolat-Fatma, Gövher'dir.

Hikâye kahramanı Ehmed'in kuyuya atılmasından sonra olağanüstü motiflere yer verilmiştir. Evlendiği sevgilisi de yılanların padişahı Perzad'dır.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Cem şehrinde Cemşid Şah'ın zamanında Kerim adında yoksul biri vardır. Kerim'in de Ehmed adında bir oğlu vardır.

Günün birinde Şahın adamları Kerim'de vergi ister. Verecek buğdayı olmayan Kerim, onlara oluşuz cevap verince Kerim'i döverler. Buna dayanamayan hanımı askerlere beddua eder. Askerlerdin başı kadına tekme atınca kadın vefat eder. Bu sırada yediği sopaların etkisiyle Kerim de vefat eder.

Ehmet, avluya çıktığında babasının ve annesinin cansız bedenlerini görür, beyninden vurulmuşa döner. İki askerin kafasını birbirine vurup ikisini de öldürür. Ehmed'i yakalayıp saraya götürürler. Konu-komşu kerim ile hanımını defnederler.

Cemşid Şah, Ehmed'i huzuruna çağırır. Ona vezirinin tavsiyesi üzerine öldürmek yerine boynuna halka geçirip ağır işlerde çalışması cezasını verir. Ehmed günlük yarım arpa ekmeği yiyerek bir ay ağır işlerde çalışır. Anca zayıflamak yerine daha da gürbüzleşir.

Ehmed, Kullar Ağası'ndan kendisine bir saz temin etmesini ister. Kullar ağası Ehmed'in komşularından bir saz bulup getirtir. Ehmet, mahkûmları başına toplar, onlara birlikte hareket edip şahı devirmeyi teklif eder. Bunu duyan münafığın birisi gidip Ehmed'in söylediklerini şaha aktarır. Şah çok kızar ve Ehmed'in boynunun vurulmasını emreder. Vezir, araya girer ve şahı ikna ederek bu emrini aldırır. Şah Ehmed'in öyünün daha da azaltılmasını ve daha ağır işlerde çalışmasını emreder.

Aradan zaman geçer, yine Ehmed hakkında şaha şikâyetler gider. Şah bu defa Ehmed için ölüm fermanı hazırlar. Darağacı kurulur. Yine vezir araya girer, Ehmed'in nice makam mevkilere lâyık biri olduğunu, hatta komşu ülkelerin şahının onun hakkında hüküm verebileceklerini söyler. Kandehar Şahı, Habeş Şahı gelir. Ehmed, deyişler okur. Gelen şahlar, Ehmed'i beğenir. Habeş Şah'ı Ehmed'i Cemşid Şah'dan satın alır. Şahlar ülkelerine döner.

Sarayda Ehmed'e şehzade elbiseleri giydirilir. Şah, bir ay boyunca şehri gezmesini insanları tanımasını ancak Gülşan Bağı'na gitmemesini ister. Bir ay sonra şah, Ehmed'i kullar ağası olarak vazifelendirir. Ehmed ise insanlara zulmedemeyeceğini kendisine başka iş vermesini ister. Şah, emrini dinlemeyen Ehmed'e çok kızar ve kırk arşın kuyunun dibine bırakılmasını emreder.

Ehmed kuyuya atılır. Karanlık kuyuda yorgunluktan uyuyakalan Ehmed uyandığında başının üstünde iki yılan görür. Biraz sonra yılanların birisi esmer delikanlıya birisi de güzel bir kıza dönüşür. Yılanlar dile gelir. Birisi yılanların padişahı olduğunu emrinde 7777 yılanın olduğunu, kendisini 7 gün sonra Cam şehrinin padişahı yapacağını söyler. Ellerini birbirine vurur, sayısız yılan peyda olur ve yılanlar merdiven oluştururlar. İki yılan yeryüzüne çıkan Ehmed'i doğruca o sırada bağda zevk ü safada olan Cemşid Şah'ın yanına götürürler. Vezir, şehrin tamamının yılanlar tarafından sarıldığını söyler. Cemşid Şah'ın rengi kaçar, kâğıt gibi olur.

Kul Ehmed, Cemşid Şah'a, tacını vezirin başına koymasını emreder. Çok korkan şah emri yerine getirir. Vezir, padişah olur. Kul Ehmed, kılıcıyla Cemşid Şah'ın başını keser.

İlk işi, anne ve babasının mezarına gitmek olur. Mahkûmları serbest bırakır. Bir müddet sonra Habeş Şahı, Kul Ehmed'in yanına gelir. Ehmed'e şunları söyler:

"Oğul, bil ve âgâh ol. Senin bu torpahdan götürüf aparan da seni kuyunun divine saldıran da kuyuya iki ilanı gönderen de, seni kuyudan hilas eliyen de menem. Koy hamı bilsin, kuyuya sallanan ağ ilan senin sevgilin Perzaddı ki, bugün koşa oturufsunuz. Kara ilan onun kardaşı Gümrah baladı, o da menimdi, senin yahşı oğlan olmağını gördüm, men sana bu kömeyi eledim."

Mutlulukla yer içerler.

Kul Ehmed, ömür boyu Perzad Hanım'la mutlu şekilde yaşar.

Kaynakça:

Memmedli, Elhan, *Borçalı Folklor Örnekleri-2,* Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası Folklor İnstitutu Yayını, Baki, 2013, s. 188-202.

Ömerli, Vahit-Sabir Mustafaoğlu, *Tebiet Alhanı Bir de Yaratmaz,* Çaşıoğlu Neşriyatı, Bakı, 2010, s. 208-219.

KUL HÜSEYİN

Doğu Anadolu'da anlatılan halk hikâyelerindendir.

Manzum ve mensur olan hikâye metni, Mete Taşlıova tarafından 8 Ağustos 2002 günü Kars'ta derlenmiştir. Hikâyeyi merkez Masucuk köyünde1942 doğumlu Aliyar Yürük anlatmıştır.

Aynı halk hikâyesi ve âşık havası Âşık Mamed Mürseloğlu tarafından da anlatılmaktadır. 1946 doğumlu olan ve asıl adı Muhammet olan âşığın adı nüfusta Mamed olarak geçmektedir. Ahılkelek'in Yukarı Varnet köyünden olup Kazakistan'ın Sayram ilçesine sürgün edilen Ahıskalı Türklerdendir. Hikâye 2013'te Ali Kafkasyalı tarafından derlenmiştir. Kafkasyalı Memed'den ayrıca Hasta Hasan hikâyesini de derleyip yayınlamıştır. Âşık Mamed'in çırakları da vardır. Yetiştirdiği öğrencilerden en meşhuru Kuzenbay Ahmedov'dur.

Hikâyenin şahıs kadrosunu; Şahoğlu Şah Abbas, Lala, Heyrense Hanım, Çoban, Kul Hüseyin, Keloğlan, Helvacı, Ureyzenise, Ağcakız oluşturur. Mekân olarak Isfahan ve Lus şehri karşımıza çıkar.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Isfahan'da Şahoğlu Şah Abbas diye bir padişah, padişahın da otuz dokuz tane karısı vardır.

Padişah günün birinde lalasını da yanına alıp tebdil-kıyafetle gezmeye çıkar. Bir eve misafir olurlar. Kendilerine hizmet eden kıza padişah âşık olur, kızı babasından ister. Babası kızı padişaha verir. Nikâh kıyılır.

Padişah misafir olduğu evde üç gün kalır. Padişahın gitme vakti gelir. Yeni eşi Heyrense Hanım'a ona kırk ilin haracından yapılmış bir bilezik verir. "Eğer çocuk kız olursa bozdur ye ama oğlan olursa koluna tak bana yolla. Ama sakın kimseye söyleme." der oradan ayrılır.

Yolda bir çobana rastlarlar. Acıkmışlardır. Adam önce onlara süt ekmek ikram eder. Onun Şahoğlu Şah Abbas olduğunu öğrenince bir koyun kesip pişirir ve pişirir ikram eder. Padişah, çobana bir mühürlü kâğıt verir. Oradan ayrılırlar.

Beri taraftan aradan aylar geçer. Padişahın kırkıncı eşi olan kadından bir oğlu olur. Çocuğun adını Kul Hüseyin koyarlar. Çocuk biraz büyür. Bahçede diğer çocuklarla aşık oynarken Keloğlan lakaplı çocuğun aşıklarını utar. Çocuğun annesi gelir Kul Hüseyin'e "Pişsin." diye hakaret eder. Hüseyin babasının bezirgân olduğunu söyler. Hüseyin eve gelir. Israrla babasının kim olduğunu sorar. Kadın mecbur kalınca olup biteni anlatır ve bileziği oğlunun koluna takar ve onu çıkarmamasını da sıkı sıkı tembihler.

Hüseyin annesi ile vedalaşıp babasını görmek için yola çıkar. Isfahan'a gelin İki gün handa kalır. Parası bitince kendisine iş arar. Oğlu olmayan helvacı Hasan'ın yanında iş bulur. Beraber çalışırlar ve zamanla işi büyütürler. Hüseyin ahlakı, güzelliği ve yaptığı helvalar gün geçtikçe yayılır.

Hüseyin'in doğduğu vakitler lalanın da bir kızı olmuştur. Kızın adını Ureyzenise korlar. Hüseyin aç kaldığı günler, lalanın bahçesinde

yatmaktadır. Günün birinde kız, Hüseyin'i görüp âşık olur. Onu tekrar görmek isteyen kız şehirde cariyelerine Hüseyin'i aratır.

Ağcakız adından bir cariye, tesadüfen onu bulur ve hanımına müjdeyi verir. Ureyzenise, dükkâna gider, oğlanı orada görür ve bayılır. Kendisine geldiğinde ilk işi, saray ile dükkân arasına bir tünel yaptırmak olur. Artık kimsenin haberi olmadan Hüseyin'le rahat rahat görüşür.

Hüseyin'in ünü yayılmıştır. Padişah ve lala kılık değiştirip gece yarısı ışığı yanan dükkâna gelirler. Hüseyin o sırada dükkânı temizlemektedir. Onları içeri alır ve helva ikram eder. Bu esnada cariyeler gelir. Lala bunları tanır.

Padişah ve lale saraya döndüklerinde Ureyzenise ve Hüseyin'i tutuklatır. Meclis kurulur ve idamlarına karar verilir. O zamanın âdetine göre mahkûm otuz iki gün zindanda tutulmakta otuz üçüncü gün asılmaktadır.

Otuz üçüncü gün gelir çatar. Kız ve oğlan idam sehpasına çıkarılır. Padişah Hüseyin'in kolundaki bileziği tanır. Lalaya geçmişte olanları hatırlatır. Durum anlaşılır.

Kul Hüseyin ile Ureyzenise'nin kırk gün kırk gece düğünleri yapılır. Padişah Hüseyin'in annesini yanına alır.

Kaynakça:

Kafkasyalı, Ali, *Sürgündeki Âşıklık Geleneği Orta Asya'ya Sürülen Ahıska-Ahılkelek Âşıklık Geleneği ve Âşıklar*, Almatı, 2013, s. 195-223.

Taşlıova, M. Mete, *Kars'ta Sözel Hikâyecilik ve Hikâyeler*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2006, s. 557-586.

KUL MAHMUT

Azerbaycan'da anlatılan aşk hikâyelerindendir. Hikâye metni Ehliman Ahundov tarafından, Azerbaycan Destanlarının 3. Cildinde yayımlanmıştır. Âşıkların vuslata erdiği hikâye, manzum ve mensur yapıya sahiptir.

Hikâyenin şahıs kadrosunu; Koca Ali, Derviş, Kul Mahmut, Leyli, Cafer, Cafer'in kızı, Âşık Methi, Şah Abbas ve Ahmet Vezir oluşturur.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Tebriz şehrinde Koca Ali adında, zengin mi zengin bir tacir vardır. Yaşlanmış olmasına rağmen çocuğu yoktur. Doğan çocukları da ölmüştür. Eşi yine bir çocuk doğurur. Koca Ali ziyafetler verir. Fakir fukarayı doyurur onlardan hayır dualar ister.

Bir gün bir derviş Koca Ali'nin kapısını çalar ve tanrı misafiri olduğunu söyleyip çocuğa Kul Mahmut adını koyar.

Aradan aylar, yıllar geçer. Mahmut tahsil çağına gelir. Ailesi Mahmut'u, İsfahan'daki Şah Abbas'ın mektebine gönderir.

Şah Abbas'ın Ahmet adında veziri, bu vezirin de gözünün akı-karası Leyli adında bir kızı vardır. Kul Mahmut bu Leyli adlı kızla aynı mekteptedir. İkisi zamanla birbirlerini tanıyıp severler. Yedikleri içtikleri bir olur. Beraber okuyup, beraber gezerler.

Gün gelir ikisi de mektebi bitirir. Ayrılık vakti gelmiştir. Tam ayrılacakları sırada Leyli saçından birkaç tel koparıp, Mahmut'a uzatarak: "Kul Mahmut, bunları sana veriyorum, bizim nişanımızd olsun. Eğerki beni unutursan ateş olup seni yaksın!" der. Bunun üzerine Kul Mahmut da cebindeki tarağını Leyli'ye vererek; "Bu da sana benim nişanım olsun. Olur ki sen de beni unutursan, bu tarak da seni yaksın!" der. Bunlar helalleşip ayrılırlar.

Kul Mahmut, Tebriz'e, ailesinin yanına döner. Eş-dost, akraba Mahmut'u görmeye gelir. Hep beraber yer içer hasret giderirler.

Mahmut, daha fazla Leyli'nin sıla hasretine dayanamaz anasından helallik isteyip yola çıkar. Yolu İsfahan'a kırk günlük mesafede olan Meze Dağı'na uğrar. Dağın tepesine çıkıp sazıyla Leyli'ye olan hasretini dile getirir. Bu arada Tacir Cafer ile karşılaşır. Muhmud'un deyişleri Cafer'in hoşuna gider. Onu misafir olarak köyüne götürür.

Cafer'in bir de kızı vardır. Gönlünden kızını Mahmut'a vermek geçer. Mahmud'u kızının yanına bırakıp gezdirmesini ister. Kız Mahmut'u kırk gün gezdirir ama Mahmut bir türlü Leyli'yi unutamaz, o yüzden kıza hiç yüz vermez.

Mahmut, Cafer'den ve kızdan yola çıkmak için izin ister. Gitmesini istemeyen Kız ise ağlamaya başlar, ancak Mahmut kararlıdır, onlara veda edip evden ayrılır.

Mahmut, bir hayli gittikten sonra yolun kenarında iki kişi görür. Bunların niyeti Mahmud'u öldürüp parasını almaktır. Mahmut bir deyiş söyler. Adamlar, onu öldürmekten vazgeçer. Mahmut'a yardım edip ona İsfahan'ın yolunu gösterirler.

Bu sırada Leyli Hanım da Ahmet Vezir'in bağında kırk ince belli kızla günlerini geçirmektedir. Bağın bir de ihtiyar bahçıvanı vardır. Kul Mahmut bu bağın yanına kadar gelir. Bahçede dolaşan kızları görünce bahçıvandan bağa girmek için izin ister. Bahçıvan izin vermese de Mahmut sazıyla bahçıvanı ikna edip bağa girer.

Kul Mahmut, bağa girdiğinde kızlar gülüp oynamaktadırlar. Mahmut sazı ile duygularını dile getirir. Leyli Hanım, Mahmut'un yanına gelip ona şiirle "Hoş geldin." der. Kızlar bu duruma şaşırırlar. Leyli'nin sözleri bitmeden, kızlardan biri, hemen saraya haber götürür. Bunun üzerine Ahmet Vezir'in cellâtları gelir, Kul Mahmut'un ellerini bağlayıp götürür. Mahmut, ne kadar yalvarsa da cellâtlar Mahmut'u zindana atarlar.

Mahmut zindan da azap çekmekte iken bir gün Şah Abbas zindanı yokladığı bir sırada Mahmut'u görür, onun âşık bir oğlan olduğunu anlar. Saraya dönünce emir verip Mahmut'u huzuruna getirttirir.

Bu sırada Ahmet Vezir, Mahmut'u astırmak için fırsat kollamaktadır. Şah Abbas, Mahmut'u sorgular. Mahmut derdini ve durumunu saz ile anlatır. Şah, Mahmut'un söylediklerinden etkilenir, düşünceye dalar.

Sarayda Şah Abbas'ın Mehdi adında bir âşığı vardır. Ahmet Vezir, Mahmud'un karşısına onu çıkartır ve güçlü âşık olup olmadığını göstermesini ister. Âşıklar atışmaya başlar. Sonunda Mahmut, Mehdi'yi mat eder. Bunu gören Şah Abbas, Ahmet Vezir'e, kızını bu oğlana vermesini söyler. Ahmet Vezir de "Emir Şahımındır!" diyerek bunu kabul eder.

Mahmut ve Leyli için düğün yapılır. Aradan zaman geçer, Mahmut Leyli'yi kendi memleketine götürür. Bir düğün de orada yapılır.

Kaynakça:

Abbaslı, Sönmez, *Güney Azerbaycan Folkloru,* Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası Folklor İnstitutu Yay., C. 2, Bakı, 2014, s. 217-234.

Ahundov, Ehliman, *Azerbaycan Destanları Beş ciltte*, C. 3, Bakı, 2005, s. 206-223.

Hacılar, Valeh, *Gürcüstan'da Türk Halk Edebiyatı Eneneleri,* Bakı, 2005, s. 281-296.

KUL MUSTAFA

Anadolu'da anlatılan aşk hikâyesidir. Ağırlıklı olarak sevgi, vefasızlık, kıskançlık ve pişmanlık unsurları yer alır.

Hikâye manzum ve mensur yapıdadır. Hikâye metni Ruhi Ersoy tarafından derlenmiş ve hazırladığı Baraklı Âşık Mahgül ve Repertuvarı adlı doktoru tezinde değerlendirilmiştir.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Yetim Kul Mustafa ile annesi emmisinin desteğiyle yaşamaktadırlar. Emmisinin Miren adında kızı ile yedi de oğlu vardır. Kız ile oğlan yaşıttır. Mustafa ile Miren'i beşik kertmesi yaparlar.

Bunlar, on yedi on sekiz yaşına girerler. Artık evlenme çağları gelmiştir.

Bu arada komşu kızı Zeynep, Kul Mustafa'yı sever. Zeynep bir gece koca karı bulur ve ona "Kul Mustafa ile Miren'i üç gün birbirlerinden ayırsan senin dünyalığını veririm." der. Kadın teklifi kabul eder.

Kadın Mustafa ile konuşur ve çabaları sonuç verir, Mustafa üç gün Miren'e gözükmez ve Zeyneb'in bahçesinden çiçek koparmaya gider. Miren, Mustafa'nın Zeynep'in diktiği çiçeklerden birini kopardığını görür. Zeynep'e vurulduğunu düşünür. O gün Miren'e dünya zindan olur. Evine gider, evde yedi kardeşleri ve yengeleri her biri bir pencere kenarına oturmuş gergef işlerler. Kul Mustafa gelir hepsine selâm verir Miren dışında diğerleri selâmını alır. Mustafa, kızın yanına oturur. Kız Mustafa'ya yüz vermez, iteler. Mustafa pencereden aşağı düşer, ezilmedik yeri kalmaz.

Oğlanın her tarafı ezilmiş. Köyden bir okuntu gelir, bir mektup okuntusu, düğün okuntusu, bu kız duyar. Böyle köyün nasıl düğün dilde bin tane düğün de olsa kimin umurunda zaten Kul Mustafa'yı köyde sevmeyen yok. Bütün millet heyecan içinde kara yastadır.

Mustafa'yı odasına getirirler. Mustafa, bir ara gözünü açar. Etrafında emmisinin çocukları, köylüleri hepsi yanındadır ancak Meryem'i göremez. Biraz çorba içtikten sonra kendisine gelir. Mustafa cadı karıyı yanına çağırır. Kadın gelir, yalandan Mustafa'nın hâline üzülür. Mustafa, kadından Meryem'i getirmesini ister.

Kadın Meryem'in yanına gider ve Mustafa'yı görme hususunda onu ikna eder. Meryem, Mustafa'yı perişan vaziyette görür. Mustafa hâlini anlatan bir deyiş söyler ve Meryem'le helalleşir. Bir müddet sonra da ruhunu teslim eder. Kız bayılır.

Mustafa'yı yıkayıp tabuta korlar. Köyde ağlamadık kimse kalmaz, o kadar sevilen bir insandır. Meryem, ayıldığında emmisi oğlunu sorar. Öldüğünü söylemezler, doktora götürdüklerini söylerler. Ancak çok geçmez, vefat ettiğini öğrenir.

Meryem, kızlarla mezara gider. Okuyup okuyup ağlar. Sonra yanında getirdiği bıçağı kalbine saplayıp canına kıyar. Kızlar, bir şeyler yapmak için çırpınırlar ama nafile, kız ölür. Kardeşlerine haber verilir. Kızı da Mustafa'nın yanına defnederler.

Kaynakça:

Ersoy, Ruhi, *Baraklı Âşık Mahgül ve Repertuvarı*, Ankara, 2003, s. 317-327 (Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Doktora Tezi)

KUL YUSUF – MEHEMMED

Azerbaycan'da anlatılan ve konusu aşk olan halk hikâyesidir. Destan metni Gülbeniz Babahanlı tertip ettiği Azerbaycan'ın Gayri-Maddi Medeniyyet Abideleri ve Ertoğrul Cavid adlı kitapta kaydedilmiştir.

Manzum ve mensur olan hikâyenin şahıs kadrosunda Bican Tüccar, Kul Yusuf, Mehemmed, Zeki Veli, Peri Hanım, Deli İsmail,

İsmail Han, Zülfikar, Kalender, Deli İsmail, Serencan Hanım, Güneş Hanım yer alır. Mekân olarak da İsfahan, Gürcistan, Varzıya, Sebrevari Çayırı karşımıza çıkar.

Hikâyenin sonunda sevgililer vuslata ererler.

Hikâye, Şahin Bütüner tarafından şöyle özetlenmiştir:

İsfahan'daki Bican Tüccar'ın iki oğlu vardır. Kul Yusuf, yirmi üç; Mehemmed, yirmi yaşındadır. Bican Tüccar, ticaret için Gürcistan'ın Varzıya şehrine gider. Varzıya şehrine her gittiğinde Zeki Veli adlı bir kişinin evinde misafir olur. Zeki Veli kızlarını, Bican'ın oğlanlarıyla evlendirmek ister, Bican'da buna razı olur. Bican, Kul Yusuf'a Zeki Veli'nin kızlarından Peri Hanım'ı ister.

Bican, Kul Yusuf'u yanına alıp Varzıya şehrine sefere çıkar. Yolculuğun üçüncü günü Sebrevari Çayırı'na gelirler. Burada Binbaşı Deli İsmail, kırk kaçakla birlikte yol kesmektedir. Kaçaklar, kervana saldırdığında Kul Yusuf karşılarına geçerek onlarla savaşır. Hiçbirine aman vermez. Bunun üzerine Deli İsmail, Kul Yusuf'u kandırıp uyku getirici bir avuç nohut vererek onu uyutur. Kul Yusuf uyandığında Deli Yusuf'tan aman diler ve Deli Yusuf, "Bize katılırsan seni affederim." deyip Kul Yusuf'u cellat başı eder.

Bican, oğlunu kaybedip İsfahan'a geri döner. Bican, "Hiç olmazsa Zeki Veli'nin kızını küçük oğluma alayım." deyip Gürcistan'a sefere çıkar. Bican, Peri Hanım'ı Varzıya'dan alıp İsfahan'a getirir. Mehemmed, Peri Hanım ile evlenmek istemez. Bu kaderinden şikâyetçi olur.

Bican Tüccar'ın komşusu İsmail Han oğluna düğün eder ve Bican'ı ailesiyle çağırır. Peri Hanım, düğünde türkü söyler; bu türküyü Mehemmed çok beğenir. Düğünden sonra Mehemmed, Peri Hanım'ın otağına girip kendisi kabul ettiğini söyler. Peri Hanım, "Sabah cirit meydanına gidelim, biraz gönlüm rahatlasın ondan sonra sen benim, bende seninim." der.

Peri Hanım, cirit meydanında Mehemmed'den kaçmak ister ama Mehmemmed onu salmak istemez. Peri Hanım, kaçıp gider. Mehemmed boz atına binip kızın peşine gider. Dağ başında Peri Hanım'ın karşısına çıkıp geri döndürmek isterken Peri Hanım, kılıcını çekip Mehememed'i

omzundan yaralar. Peri Hanım, Mehemmed'in dokuz ay yanına gelmemesini bahane göstererek onunla İsfahan'a dönmek istemez. Mehemmed'i bu kez başından yaralayıp yere düşürür ve Peri Hanım Varzıya'ya evine geri döner.

Peri Hanım, babası Zeki Veli'ye başından geçenleri anlatır. Bunun üzerine babası kızını Zülfikar oğlu Kalender'e vermek ister. Peri Hanım ise Kalender çirkin olduğu için ona varmak istemez ama babası zorla nişanlar.

Mehemmed, ayıldıktan sonra Peri Hanım'ın peşine tekrar düşüp Varzıya'ya gelir. Mememmed, Varzıya'da bir yedi kaçak oğlu olan bir karının evinde kalır ve durumunu anlatır. Karı, sabah Mehemmed'in başındaki kanlı atkıyı alıp Peri Hanım'a gösterir. Peri Hanım, içinde bulunduğu durumdan pişman olup karıdan kendisini Mehemmed'e götürmesini ister. Mehemmed ile Peri Hanım ata binip İsfahan'a kaçarlar. Zeki Veli, iki yüz atlı ile peşlerine düşer. Karının kaçak oğlanları Mehemmed ve Peri Hanım'ı Zeki Veli'nin ordusunun elinden kurtarır.

Mehemmed ile Peri Hanım, İsfahan'a giderken yolda Deli İsmail'in şenliğine denk gelir. Deli İsmail, Kul Yusuf'tan onları yakalayıp yanına getirmesini ister. Kul Yusuf, onlar uykudayken ellerini bağlayıp Deli İsmail'in yanına getirir. Kul Yusuf, dere boyunda tam Mehemmed'i öldürmek isterken Mehemmed karının kaçak oğullarından Deli Kardaş'ın adını, Bican babasının adını söyler; bunun üzerine Kul Yusuf, Mehemmed'in kardeşi olduğunu anlar. Kul Yusuf ve Mehemmed bir olup Deli İsmail'i öldürüp İsfahan'a yola çıkarlar.

Bican Tüccar, Mehemmed'in uzun süre İsfahan'a geri dönmediğini görünce Gürcistan'a yola düşer. Karanlık Deresi'nde Kul Yusuf ile karşılaşırlar ve birbirlerini tanıyıp İsfahan'a birlikte dönerler. Serencan Hanım, oğullarını ve gelinini karşılayıp bağrına basar. Peri Hanım'ı Mehemmed ile İsmail Han kızı Güneş Hanım'ı da Kul Yusuf ile evlendirir ve oğlanlar muratlarına ererler.

Kaynakça:

Babahanlı, Gülbeniz, *Azerbaycan'ın Gayri-Maddi Medeniyyet Abideleri ve Ertoğrul Cavid,* Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası Hüseyin Cavidin Evi Müzeyi, C. 5, Bakı, 2011, s. 97-121.

KULAMERGEN-JOYAMERGEN

Kazak destanıdır. Destanın dokuz nüshası vardır. Bunların yedisi Kazakistan İlim Akademisi Merkez Kütüphanesi arşivindedir. Halk arasında masal olarak da anlatılmaktadır. Karakalpaklar arasında da destanın muhtelif anlatmaları vardır.

Aşkın ve ihanetin, vefanın ve azmin ön planda olduğu sürükleyici bir destandır. Konuşan at, sihir, büyü, yerin yedi kat altı gibi çokça olağanüstülükler yer alır.

Destan metni Metin Arıkan tarafından Türkiye Türkçesine çevrilmiş ve 2007'de yayımlamıştır. Yayımlanan bu metin manzumdur ve genellikle on bir hecelidir. Birim olarak dörtlükler hâlindedir ve toplam 1130 dizedir.

Destanın özeti şöyledir:

Geçmiş zamanlarda Gezer adasında Kulamergen adında bir yiğit yaşamaktadır. Günayım adında bir eşi, Şaripa adında bir kızı ve Joyamergen adında da bir oğlu vardır. Kulamergen sık sık Kulager adlı atıyla ava çıkmaktadır.

Bir gün karısı Günayım bakır bir ibrikle denizden su alır ve denizin kıyısında saçlarını yıkamaya başlar. Bir anda saçlarından bir tutamı suya kapılıp gider. Günayım feryat figan ağlamaya sızlanmaya başlar çünkü onun saçları altındandır ve bu durumu eşinden başka kimse bilmez. Günayım telaşla eşinin yanına koşar, olanları anlatır. Kulamergen bu saçı görenlerin ona âşık olup kendisine de düşman olacağını söyleyerek dikkat etmediği için eşine sitem eder.

Denizin öbür kıyısında Bulgar şehri vardır. Günayım 'ın saçı, akıntıyla birlikte bu şehre kadar gelir, balık avlayan bir adamın ağına takılır. Adam, saçın altın olduğunu fark eder. Saçı, padişah Kasım'a götürür. Padişah saçın maddesinin ne olduğunu tam anlayamaz. Halkını toplayarak bunun ne olduğunu bilip söyleyene mal mülk vereceğini söyler. Halkın arasında ''Kurtka'' adında son derece kötü kalpli bir kocakarı bulunmaktadır. Bu kadın padişaha'; "Ben bu şeyin ne olduğunu biliyorum. Eğer beni oğlun ile evlendirirsen sana ne olduğunu söylerim." der. Padişah kadının hilesini anlar fakat sözünden dönmemek

için mecburen kabul eder. Yaşlı kadın bunun nehrin kenarında yaşayan Kulamergen'in karısı Günayım'ın saçları olduğunu söyler. Bunu duyan padişah, heyecanlanır ve altın saça âşık olur. Yaşlı kadından o kızı kandırıp kendisine getirmesini ister. Kocakarı, bunu kabul eder. Hemen ona bir kayık yaparlar.

Kayığa biner ve Gezer adasına varır. Yorgunluktan düşer bayılır. Deniz kenarına inen Günayım onu bulur ve eve getirir fakat kocasının görmemesi için onu bir sandığın içinde saklar.

Bir gün Kulamergen avlanmaya çıkar. Kurtka, bunu fırsat bilerek Günayım'ı kandırmaya çalışır. Onun gençliğini, güzelliğini bu ıssız adada geçirmemesini; isterse onu Bulgar şehrinin hükümdarı Kasım ile evlendireceğini söyler. Günayım'ın aklı biraz da olsa karışır. Hatta yaşlı kadına; "Peki ama Mergen'e Kasım Padişah'ın gücü yetmez ki!" der. Kadın ona'; "Eğer gücü yeterse kabul edecek misin?" diye sorar. Günayım, söylediği kişinin gelmesini fakat gelse bile sağ çıkamayacağını söyler.

Kocakarı, Günayım'ın yanından ayrılıp doğruca Kasım Han'ın yanına gider, Günayım'ın söylediklerini bir bir anlatır. Padişah o an karar verir ve ustalarına bir gemi yaptırır. Ülkesinden de üç yüz pehlivan toplar. Ardından vezirini de yanına alarak üç gün üç gece yol kat edip Mergen'in adasına ulaşır.

Bunlar Gezer Adası'na çıkınca, ilerde Mergen'in ağaca bağlı atını görürler. Kulager pıskırarak sahibi Mergen'e gelenleri haber verir. O sırada Mergen uykusundan uyanır. Eşi Günayım bir hile ile atı, eşiğe bağlayacağını söyleyip dışarı çıkar. Atın bağını çözerek götürüp uzak bir yere bağlar. Olanları izleyen üç yüz pehlivan aniden içeri girerek Mergen'i uykusunda yakalarlar. Mergen halatları koparır. Bunun üzerine Günayım onlara daha sağlam bir halat verir. Mergen artık hareket edemez duruma gelir. Günayım artık Kasım Han'la gülüp eğlenmeye başlar.

O sırada Mergen, kızını çağırarak onu son kez öpmek, hasret gidermek ister fakat kızı "Sen benim babam değilsin artık! Benim padişah babam orada yatıyor işte!" diyerek onu reddeder. Mergen Allah'a dua ederek ah u zar eder. Ardından oğlunu yanına çağırır. Joyamergen

ağlayarak babasının yanına gelir ve onu kurtarmak istediğini fakat gücünün bu ipleri koparmaya yetmediğini söyler. O zaman babası ona annesinden kılıcının kınını oynama bahanesiyle istemesini ve kendisine getirmesini söyler. Oğlu bir bahaneyle kılıfı alıp getirir. Mergen eşine güvenmediği için daha önceden bu kının içine bir bıçak saklamıştır ve bunu kimse bilmemektedir. Oğlu bıçakla ipleri keser ve babasını kurtarır. Serbest kalan Mergen önce kırk vezirin hepsini de öldürür, ardından bir yumrukta Kasım Han'ı yere serer. Onu da öldürünce Günayım, korku ve telaşla ağlamaya başlar.

Mergen hiçbir şey söylemez, karısıyla kızını alıp üç ay yol yürüttükten sonra babasının evine bırakır. Kayınbabası ne olduğunu sorunca Mergen her şeyi anlatır. Adam utancından ve öfkesinden ne yapacağını bilemez. Kızıyla torununu darağacına asarak cezalarını verir. Ardından "Ballu Marcan" adındaki kızını Mergen ile evlendirir.

Mergen dokuz yıl kayın babasının yurdunda kaldıktan sonra Gezer Adası'na dönmek için kayınbabasından müsaade alır.

Kayınbabası torunu Joyamergen'i dokuz bin attan oluşan yılkısının yanına götürür, yılkıdaki Alaca renkli Dildeş adlı atı ona verir. Çocuk sevinçle babasının yanına gelir ve babasıyla birlikte yola koyulur.

Bunlar yolda bir bebek bulurlar. Bebeği almak ister ancak karısı almasını istemez. Mergen, çocuğu kucağına alır. O sırada at birden ürker. Aslında bu bebek kocakarı Kurtka'nın oğlu büyücü Orak Batır'dan başkası değildir. Mergen'in oğlu Joyamergen onunla üç gün üç gece dövüşür. Üçüncü gün kılıçla başını kesip öldürür. Orada bulunan üç bin kadar askeri de kılıçtan geçirir. İçlerinden son üç tanesi kalır onların da kulaklarını ve burunlarını dibinden keserek memleketlerine gönderir. Baba-oğul düşmanlarını öldürdükten sonra tekrar yollarına devam ederler ve sonunda adaya varırlar.

Bu arada bu üç kulaksız, burunsuz adam memleketlerine gelirler. Kulamergen'in bütün orduyu yok ettiğini herkese anlatırlar. Padişah tüm bu olanların intikamını alması için cadıya haber yollar. Cadı oğlunun da öldürüldüğünü duyunca deliye döner ve "Kulamergen'in kanını içeceğim!" diyerek yola çıkar. Mergen'in adasına gelir ve karısını görür. Karısı ondan çok korkar. Ardından da kocasının oğluyla ava çıktığını

söyler. Avdan geldiğinde karısı ona cadının geldiğini söyler. Mergen düşünüp taşınır ve bu cadıdan kaçmaktan başka çare olmadığına karar verir. Karısından kendisine azık olarak kuru üzüm hazırlamasını ister. Atına binip yola çıkarken de eğer cadı gelirse arkasından göndermelerini söyler. Üç gün üç gece sonra cadı çıkıp gelir. Bağırıp ortalığı ayağa kaldırır. Karısı onun kaçtığını ağzından kaçırınca cadı hemen onun peşine düşer. Altı ay iz sürdükten sonra sonunda ona yetişir.

Mergen'in karısı bir gün rüyasında Mergen'i görür. Hemen Joyamergen'i çağırıp rüyasını anlatır. Rüyasında Mergen, oğluna evde bıraktığı yüzüğünü alıp getirmesini söylemektedir. Ayrıca yüzüğü getirdiği vakit ona altın bir yay ile ok verecek, oğlu da cadıyı öldürecektir. Annesinin bunları anlatması üzerine Joyamergen hemen atına binip yola çıkar. On gün yol gittikten sonra babasını bulur. Yüzüğü çıkarıp önüne atar. Ardından babası yüzüğü alır ve hızlanarak gözden kaybolur. Cadı arkasından yetişmeye çalışır fakat Joyamergen ona seslenerek kendisine bakmasını sağlar. Ardından alnındaki tek gözünden onu vurur. Cadı orada ölür. Mergen, oğlunun yanına gelerek baba-oğul kucaklaşırlar. İkisi memleketlerine doğru yola çıkarlar. Joyamergen babasına avlanmaya çıkıp arkasından yetişeceğini söyleyerek izin alır.

Joya atıyla bir nehrin kıyısına gelir. Bakar ki suyun üstünde ince zarlı top gibi bir şey yüzmektedir. Ne olduğunu anlamak için iyice yaklaşır. O sırada baktığı nesne onu içine çekmeye başlar. Yiğidi atıyla beraber yutuverir. Bu nesne üç gün üç gece yüzdükten sonra denizin dibine iner ve Joyamergen'i orada bir sahraya bırakıverir.

Joyamergen çölde avare avare dolaşırken birden bir çadır görür. Çadırın rengi beyazdır ve içinden de ak sarıklı bir ihtiyar çıkar. Adamı görünce yanına yaklaşıp selâm verir. Ardından adam ona yeraltı padişahı "Yılanbek"in Joyamergen'in namını işittiğini ve kendisini sınamak için buraya getirttiğini söyler. Eğer padişah onun gücünü beğenirse kızı Künsuluv'u ona verecektir.

Joya tüm bunları dinledikten sonra padişahın çadırına doğru yürür. Bu arada atı dile gelip konuşur ve ona çadırın içinde bir ev dolusu yılan olduğunu, bu yılanların içinden önce beyaz renkli olanının sonra da gri, sarı ve kızıl olanlarının onun vücuduna gireceğini, eğer kımıldarsa öleceğini söyler. Joyamergen çadırın içine girer girmez gerçekten de

o yılanları görür. Biraz ürperir. Yılanlar sırayla gelip Joyamergen'in vücudunda gezinirler. Mergen hiç kımıldamaz ve hepsinden de kurtulur. Gri yılan padişahtır. Sarı yılan da kraliçedir. Fakat kızıl yılan burnuna girince Joyamergen birden hapşırır ve sağ ayağı kımıldar. Kızıl yılan tam ısıracakken padişah ona "Isırma ey Künsuluv!" diye seslenir. Kızıl yılan yere inince, huri gibi bir kıza dönüşür. Joya kıza hayran kalır.

Bu arada yılanların şahı, Mergen'e onu buraya bir görev vermek için getirttiğini söyler. Yerin yedi kat altında denizin derinliklerinde altın bir kazan vardır. Eğer bu kazanı getirirse kızını ona verecektir. Mergen bu teklifi kabul eder ve o denizi bulmak için yola çıkar. Denizi bulunca dibine bakar fakat altın kazanı göremez. Yine aniden atı dile gelerek o kazanı ancak kendisinin alıp getirebileceğini, eğer su yükselip de gözlerine kadar gelirse sakın kımıldamamasını söyler. Atı Dildeş, denizin tam ortasına dalar. Aradan üç gün geçer. Dördüncü gün su dizlerine kadar yükselir. Sabırla bekler. Beşinci gün, su gövdesine kadar gelir. Yine kımıldamaz. Altıncı gün su gözlerine yaklaşır. Dayanamaz ve "Dildeş ata bakacağım!" diyerek kımıldar. O sırada sular çekilir ve kazan ortaya çıkar. Atının da yalnızca kulakları görünür. Atını çekip çıkaran Joya baktığında atı Dildeş'in öldüğünü görür. Dayanamaz çok ağlar. Tam altı gün aralıksız ağlar. Bunun üzerine atı dirilip ayağa kalkar. Başından geçenleri, suyun altında peri kızlarının kendisini tutsak ettiğini ve ancak kurtulabildiğini söyler. Joyamergen, atına atladığı gibi soluğu yılanlar şahının yanında alır. Altın kazanı ona verir.

Padişah, kırk gün düğün yapıp kızını onunla evlendirir. Üç ay burada yaşarlar. Mergen artık evine dönmek istediğini söyleyince de tıpkı geldiği gibi o acayip şeye binerek yeryüzüne çıkar. Künsuluv ve Joyamergen adaya gelirler. Mergen sevinçle çadırına doğru koşar. Babası onu görünce koşup sarılır. Annesi de sevinçten ayaklarının dibinde bayılır.

Kaynakça:

Arıkan, Metin, *Kazak Destanları 2*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2007, s. 328-387.

KULKANIS-ZEBERŞE

Kazak destanıdır. Manzum olup. Tüydek şeklinde yani sıralı dizeler hâlindedir. "Kazak Halık Edebiyatı-Destanlar" da kayıtlı olan destanın Türkiye Türkçesi ile yayımlanmış metni yoktur. Metin üzerinde çalışan Ayşe Yücel Çetin Kazakistan Sahası Halk Hikâyeciliği Geleneği, adlı kitabında destandan bölümler vermiş, kitabın ekler kısmında destanın özetini vermiştir. Söz konusu özet şöyledir:

"Kubıl şehrinde Ötenşe adında adil bir padişah yaşamaktadır. Ordalı şehrinin emiri Appakşa da dürüstlüğü ve âdil olması ile tanınan bir emirdir. İyi dost olan Appakşa ile Ötenşe'nin çocukları olmaz. Çocukları olursa dünür olacaklarına söz verirler. Sonunda Appakşa'nın bir oğlu olur, adını Zeberşe; Ötenşe'nin bir kızı olur, adını Kulkanıs korlar. İki yıl sonra bunlar çocuklarını nişanlarlar. Çocuklar, birbirinden habersiz büyüyüp on dört yaşına gelirler.

Jaysan şehrinin emiri Kavas, Kulkanıs'ı görür ve oğlu Tölen'e almak ister. Ötenşe'yi kandıran Kavas, oğlu ile Kulkanıs'a söz keser. Appakşa bundan haberdar olur. Ancak Zeberşe'ye söylemez.

Güzelliği ve akıllılığı ile ünlenen Kulkanıs on beş yaşına gelir. Zeberşe ve Tölen'i tanıyabilmek için kıyafet değiştirerek yola çıkar. Yanında kırk kız ile Zeberşe'nin yurdunda bir göl kenarına gelir. Ava çıkan Zeberşe ile karşılaşır ve ona bilmece tarzında sözler söyleyerek oradan ayrılır.

Kulkanıs'a âşık olan Zeberşe, babasının veziri Kâmil ile kızı aramaya çıkar. Kız ile buluşurlar ve birbirlerine âşık olurlar.

Ötenşe'den önce han olan Kasım'ın oğlu Kalen de Kulkanıs'a âşıktır. Defalarca haber göndermesine rağmen Kulkanıs tarafından reddedilir. Kulkanıs ile Zeberşe'yi yakalatarak zindana attırır. Kulkanıs'ın zekâsı sayesinde iki âşık zindandan kaçarlar. Kalen, Kulkanıs'ın babasına giderek, kızının bir erkekle beraber olduğunu söyler. Kulkanıs saraya döner, kızının sarayda olduğunu gören Ötenşe bu iftiraya inanmaz.

Kubıl şehrinden kaçan Kalen, Kavas Han'a gelerek onu Ötenşe'ye karşı kışkırtır. Kubıl'a gelen Kavas'ın oğlu Tölen, Kulkanıs'ın çayına kattığı zehirle ölür. Ötenşe, kızı ile Zeberşe'yi büyük bir düğün yaparak evlendirir. Zeberşe'nin yurduna gitmek için yola çıkarlar.

Oğlu Tölen'den haber alamayan Kavas, askerleri ile oğlunu aramaya çıkar. Savaş esnasında Appakşa'nın yanında olmak için de 'Ötenşe kızını senin oğluna da benim oğluma da vermeyip bir fakire verdi' diye haber gönderir, onu da kendi yanında savaşmaya ikna eder. Appakşa, seksen bin askeriyle Kavas'a katılır. İkisi de Ötenşe'ye karşı savaşır.

Zeberşe ile Kulkanıs'ın gelin alayı Appakşa'nın yurduna gelir. Olan biteni öğrenen Zeberşe silahlanıp yola çıkar. Erkek kıyafetine giren Kulkanıs da babasının durumunu öğrenmek için oradan ayrılır. Kavas ve Appakşa'nın askerleri Ötenşe'nin şehrini kuşatarak onu tutsak ederler. Kavas ve Kalen, Ötenşe'ye zulmeder, sorgularlar. Zeberşe'nin gelişi ile Kavas'ın askerleri dağılır. Appakşa ve Kulkanıs'ın da yardımıyla savaşı kazanırlar.

Appakşa ile Ötenşe dünür olduklarını, çocuklarının evlendiğini öğrenir. Halkı toplayıp gerçeği anlatırlar. Kavas'ı zindana atan Ötenşe, Kulkanıs ve Zeberşe için ırk gün toydan sonra Kavas'ı asar. Zeberşe han olur."

Kaynakça:

Çetin, Ayşe Yücel, *Kazakistan Sahası Halk Hikâyeciliği Geleneği*, Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Ankara, 2003, s. 212-214.

Azibaev-Şafigov, M., *Kazak Halık Edebiyatı-Destanlar*, Ekinşi Tom, Almatı, 1990.

KULLUK İLE GERRO

Güneydoğu Anadolu'da anlatılan aşk ve kahramanlık hikâyesidir. Anlatıcının ifadesine göre hadise Hakkâri'de geçmiştir. Hikâye metni Erdoğan Altınkaynak tarafından 1983'te Erzincanlı Dursun Kaya'dan derlenmiştir.

Hikâyenin şahıs kadrosunu; Süleyman, Hüseyin, Hacı Salih, Kullık, Gero: (Sağır), Ördek Hanım, Dudu, Ali, Ellik (Köy ahalisi), Seyis, Bilican, Ali'nin Karısı, Bedirhan, Hüseyin'in karışı oluşturur.

Hayvan olarak at, katır, eşek, deve, davar, ceylan, Nijdin, (Gerro'nun atının adı) ve Sosık (Kullık'ın atının adı.); mekân olarak da çiftlik, boğaz-vadi, Behri çölü, değirmen, ahır, göl karşımıza çıkar.

Hikâyede çok sayıda eşya adı geçer. Bunlar; Altın got (su kabı), koşum takımları (nal-eyer-dizgin), kılınç, kalkan, altın, inci, bilezik, dürbün, çizme, tabut, asa, yayık, altın direk, ip, eyer, deve, leçek, fes, kundura, nalçadır.

Kulluk ile Gerro'yu derleyen ve üzerinde çalışma yapan Erdoğan Altınkaynak, hikâyeyi şöyle özetlemiştir:

> *"Bir köyde ağalık yapan Hüseyin ile Süleyman isminde iki kardeş vardır. Hüseyin gurbete çıkar.*
>
> *Hüseyin, Hacı Salih'in yanına hizmetçi durur. Hacı Salih'in yedi oğlu bir kızı vardır. Hüseyin bu kıza âşık olur. Hacı Salih'in atlarından birinin tayını kendisi için yetiştirir, kızı bu atla kaçırır, memleketine getirir.*
>
> *Süleyman, elliğin isteğine uyarak Hüseyin'e biraz mal vererek ayırır. Hüseyin değirmencilik yapmaktadır. Hüseyin'in Kullik ve Gerro adlı iki oğlu olur. Hacı Salih'ten getirdiği attan da iki tay olmuştur.*
>
> *Hacı Salih, iki oğlunu göndererek Hüseyin'i öldürtür. Ördek Hanım kocasını öldürtenin kim olduğunu bilmektedir.*
>
> *Kullik ile Gerro yiğit birer delikanlı olmuştur. Ellik içinde kimse bu iki gençle baş edememektedir. Kullik ile amcası, Süleyman'ın kızı Dudu Hanım birbirini sevmektedir.*
>
> *Süleyman, yeğenlerini mal vermeden ayırır. Ellik birleşip iki kardeşi mal mülk sahibi yapar. Ellikten bazıları Kullik'in tarafına geçer. Süleyman zamanla yalnız kalır.*
>
> *Ellik ağalığından düşen Süleyman'a hanımı hile hazırlattırır. Dudu Hanım'ı evereceklerini duyurur. Sağdıç ekmeği yaparlar. Kim gelip ekmeği yer, fincanı kaldırıp yüzüğü alır ve gidip Hacı Salih'in Bilican adlı atını getirirse Dudu Hanım'ı alacaktır.*
>
> *Hileyi uygulamaya korlar. Hiçbir delikanlı, Kullik'in korkusundan bu işe yanaşmaz. Kullik'in bu durumdan haberi yoktur. Dudu Hanım, söylemesiyle amcasının evine gider. Sağdıç ekmeğini alır. Kardeşi*

Gerro'yu silah ve diğer ihtiyaçlarını sağlaması için Diyarbakır'a gönderir.

Ördek Hanım oğullarını geri göndermek ister. Kullik; 'Allah erkek koçu bıçak için yaratmıştır.' diyerek kabul etmez. Ördek Hanım, oğullarına dedelerini ve dayılarının özelliklerini anlatıp yolu tarif eder.

Kullik ile Gerro dedesigilin yurduna yaklaşır. Bir vahada mola verirler. Kullik uğura iyi gelmeyen bir iş yapar. Atıyla ceylanları kovarlar. Bu uğura iyi değildir. Kullik uykudayken atı, tuzlu sudan içer.

Kullik atına binip dedesinin köyüne iner. Dayısının karısı onu tanır. Kullik Bilcan'ı alıp konakladıkları yere gelir. Gerro dönmelerini ister. Kullik babasının öcünü alacağını söyler, tekrar dedesinin köyüne gider. Atları ve develeri Gerro'dan tarafı ürkütür. Dayıları Kullik'in üstüne gelir. Kullik, üç dayısını öldürür, fakat atı tuzlu sudan içtiği için yorulur. Dayıları Kullik'a ölümcül bir para verir. Gerro ağacın gölgesinde yatmaktadır. Hizmetçileri de Bilcan'ı alıp geri dönmüşlerdir.

Gerro uyanır, dayılarının arkasından yetişip Kullik'in yanına gönderir. Üç dayısını da Gerro öldürür son kalan dayısının Kullik'e bağışlar. Kullik dedemin ocağı sönmesin diye dayısını serbest bırakır.

Kullik Gerro'ya vasiyetlerde bulunur. Gerro bunları teker teker yapacaktır.

Kullik ile Gerro dayılarıyla uğraşırlarken hizmetçiler köye dönmüştür, Dudu Hanım'ı istemektedirler. Ördek Hanım oğullarının ikisini de öldüğüne inanmaz, beklemelerini söyleyerek, oğullarını karşılamaya çıkar.

Kullik ölmüştür. Ördek Hanım, Gerro'yu teselli eder. Beraber elliğe dönerler, Kullik'i defnederler. Gerro kaçan hizmetçileri, amcası Süleyman'ı ve amcasının hanımını öldürür.

Gerro ile Dudu Hanım, nikâh kıyarlar. Kırk gün kırk gece düğün olur."

Kaynakça:

Altınkaynak, Erdoğan, *Türk Halk Hikâyeleri "Metin-Tahlil"*, Kayseri, 1993, s. 187-194 Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

KUMAYIK

Kırgız destanıdır. Kumayık, Altay ve Kırgız mitolojisinde ve halk kültüründe "Köpeklerin reisi" olarak bilinir. Kimi zaman "Humayık" da denilir.

1949 yılında *Beksultan Basımakov* tarafından tespit edilip Kırgız İlimler Akademisi'nin el yazmalar vakfına verilmiştir. Toplam olarak 44 sayfadan oluşmaktadır.

Kırgızların kullandığı ''İyi köpek ölüsünü göstermez.'' atasözü bu destanla ortaya çıkmıştır. Kırgızlarda ayrıca; "Kuşun kutsalı Buudayık'tır, köpeğin kutsalı Kumayık'tır." şeklinde söylenen bir atasözü daha vardır.

Kumayık destanın özeti şöyledir:

Güneş daha yeni doğar, şafak sökerken bir avcı tüfeğini alarak dağa çıkar ve bir geyik sürüsünü görür. Hemen gizlenir ve artarda tüfeğini ateşler. Geyiklerden birkaçını öldürür. Evine dönerken yolda tuhaf bir ses duyar. Sağına soluna bakar, ileri geri gider, mavi tüylü, küçücük bir köpek yavrusu görür. Kucağına alıp evine götürür. Yavruya yiyecek verir süt verir, ancak o hiçbirini yiyip içmez.

Gece olunca ise bütün hayvanların, özellikle kurtların korkunç sesleri gelmeye başlar. Avcı buna şaşırır. Ertesi gün bir ihtiyar gelir ve köpek yavrusunu görür. Avcıya köpek yavrusunun olağanüstü güce sahip kutsal bir hayvan olduğunu söyler.

Adı Kumayık olan bu yavru, perşembeyi cumaya bağlayan gece, her insanın ulaşamayacağı büyük geçitte alp kanatlı yırtıcı kuştan doğmuştur. Şayet, üç gün içinde onun değerini bilecek birinin eline geçmezse kanatlı kuşa dönüşerek uçup gidecektir. Avcının eline geçmesi de tam bu sırada olmuştur. Kumayık, halkına hizmet eder, hiçbir şeyden ve kimseden korkmaz, kendisi gibi olağanüstü varlıklara değmez. Kumayık'ın sahibi öldüğünde, göze görünmeden kaybolur.

İhtiyar, akşam duyulan seslerin kurtların bu yavruyu daha küçükken öldürmek istemelerinden kaynaklandığı söyler. "Bu yavru, evden yemek yemez. Sen bu köpeği kırk metre kazılmış yer altına saklayıp besle. Köpek yavrusu büyüyünce seni bütün kötülüklerden korur." der.

Avcı ve kızı, yavrusu ölmüş bir geyiği getirip onun sütünü emzirirler. Yavru, dişleri ve gözleri keskin bir hayvan olur. O sırada köyün zengini ve yöneticisi avcının av avlamayıp bir köpek yavrusu ile meşgul olmasına kızar ve köpeği öldürmesini emreder. Avcı eve gelir ve durumu karısına haber verir. Karısı; "Başımıza belâ getirecek olan bu köpeği öldürmen doğru olur." der. Avcı buna kızar ve ''Aklı yok kadından, hayvan da olsa köpek daha iyidir.'' der. Uzun uzun düşündükten sonra, Kumayık adındaki köpeği öldürmek yerine dağa kaçıp orada yaşamaya karar. Oğlu Temirbek de babasıyla gitmek istediğini söyler. Kumayık'ı da alıp birlikte dağa çıkarlar. Bir mağara bulup orada yaşamaya başlarlar. Geyik de sütü ile Kumayık'ı emzirmeye devam eder. Baba-oğul her gün Kumayık'a et getirirler, boynuna altından kargı takarlar.

Günlerden bir gün avcı oğluyla gece uyurken, Kumayık mağaradan kaçıp gider. Sabahlayen uyandıklarında Kumayık'ı bulamazlar, bağırıp çağırırlar ama nafile!

O sırada odun almak için ormana giden yaşlı kişi, atını kaybeder. Bir hayli aramasına rağmen atını bulamaz ve karanlığa kalır. Gece olunca aç kurtlar gelir. Oduncu hemen bir ağacın tepesine çıkar. Kurtlar ağaca çıkmak ister. Bu arada rüzgâr çıkar. Oduncu tam yere düşeceği sırada bir ses duyulur. Kurtlar korku ile bir köşeye toplanırlar. İhtiyar adam karşısında hem kurda hem de kuşa benzeyen, her renkten tüye sahip kocaman bir varlığın kendisine baktığını görür. Bu, Kumayık'tır. Kumayık, göz açıp kapatıncaya kadar ormanda bulunan bütün kurtları yok eder, günahsız bir kişiyi yırtıcılardan kurtarıp tekrar sahibinin yanına gider.

Kumayık'ın yaptıkları ağızdan ağıza söylenir. Kumayık, avcıyla birlikte yoksul insanlar için av avlar. Bütün hayvanları kokusundan, sesinden çok uzak mesafeden ayırt edebilecek yetenektedir.

Herkesin sevgisini kazanan Kumayık'ı ve avcıyı Marat adlı birisi kıskanır. Kumayık'ı elde etmek ister. Avcıya, Kumayık'ın bütün hayvanları öldürdüğünü, onu yok etmesini ister. Avcı bunu reddeder. O zaman Marat, bir arkadaşını kandırarak avcının yanına gönderir. Adam, Kumayık'ın hayvanlarını öldürdüğünü söyleyip onu kendisine teslim etmesini ister. Avcı, çaresiz Kumayık'ı bağlayıp o kişiye verir.

Halk arasından menfaatçi ve kurnaz birisi Marat'ın yanına gelip avcıyı olmadık iftiralarda bulunur. Marat, yiğitlerine avcıyı bağlayıp getirmelerini emreder. Onlar da avcıyı ve oğlunu yakalayıp dove döve getirirler. Acılara daha fazla dayanamayan avcı, yardım etmesi için Kumayık'a seslenir. Birden Kumayık onların karşısına çıkar ve yiğitleri öldürür. Etraftakiler kaçıp canlarını kurtarır. Ancak avcı yediği darbelerin etkisiyle ölür. Kumayık, bütün düşmanlardan öcünü alır. Artık kimse köpeğe kötülük etmez. Kumayık devamlı avcının oğlu Temirbek'in yanında kalır.

Günler geçer, Temirbek büyür. Temirbek bir gün gördüğü bir kıza âşık olur ve onunla evlenir. Evlenince bütün ilgisini eşine gösterir ve Kumayık'ı ihmal eder. Bunun üzerine Kumayık, Temirbek'e küser, zayıflar ve nihayet bir gün kaybolur. O günden sonra kimse onun ne ölüsünü ne dirisini bulur. Temirbek hatasını anlar, çok pişman olur. Kumayık'ı arasa da bulamaz. O olaydan sonra ''İyi köpek ölüşünü göstermez'' sözü ortaya çıkar.

Kaynakça:

Kaya, Doğan, *Kırgız Destanları*, Erzurum, 2015, Salkım Söğüt Yayınları, Ankara, 2015, s. 196-199.

KUMRU İLE ESMANİ

Doğu Anadolu'da anlatılan hacmi olmayan bir aşk hikâyesidir. Mustafa Cemiloğlu tarafından 1998'de âşığın kendisinden derlenmiştir. Manzum ve mensur olan hikâye metni, Âşık Mevlüt İhsanî'den Halk Hikâyeleri adlı kitapta yayımlanmıştır.

Olayların Erzurum'un köy ve beldelerinde geçtiği hikâyenin şahıs kadrosunu Gani Ağa, Esmanî, Zeycan, Kumru ve Derviş Bey oluşturur.

Sevgililer birbirine kavuşamaz.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Erzurum'un Şenkaya ilçesi Bardız bucağının deresinde Çamçıra (Çamçur) diye bir köy vardır. Vaktiyle bu köyde zengin Gani Ağa yaşar. Ağanın, Esmanî ve Zeycan adlarında iki çocuğu olur. Esmanî yiğit,

delikanlı, Zeycan da vaktine göre güneş görmemiş bir güzeldir. Bu iki gencin anası babası ölür. Bunlar babaları, anaları ölünce memleketi terk edip, Kars'ın Tikris köyüne gelirler. Tikris köyünde Derviş Bey isminde birinin evine misafir olurlar.

Esmanî güzel saz çalar, söyler. Derviş Bey'in ailesi bu iki kardeşi yardım ederler. Barındırırlar, elbiseler alırlar. Esmanî, meclislerde saz çalar, sanatını en iyi şekilde icra eder.

Derviş Bey'in karısı kızı Kumru'yu Esmanî'ye vermeyi, Zeycan'ı da oğluna alma düşünür. Bey bu fikri beğenir fakat kızını Esmanî'ye vermeye razı olmaz. Onun fakir bir âşık olduğunu, kendinin bir Türkmen beyi olduğunu böyle bir şeyi kabul edemeyeceğini söyler. Karısı çocukların birbirini sevdiğini, sevenleri ayırmamak gerektiğini söyledi ise de kabul ettiremez.

Bunlar, Esmanî'nin kulağına gider. Zeycan'a, "Bunlar Kumru'yu bana vermeyecek, sen de istersen benimle gel. Eğer istemezsen ben gidiyorum" der. Zeycan, "Onlar Kumru'yu vermiyorsa ben de onların oğlunu varmıyorum." deyip abisiyle gitmeye karar verir.

Gecenin bir yarısı iki genç yola koyulurlar. Köylerine, yani Bardız'a doğru giderler.

Lakin her taraf kar, borandır. Soğanlı dağını aşamazlar. O sırada gelen kervana katılırlar, güç bela dağı aşıp köyleri Çamçıra'ya gelirler.

Biriktirdikleri parayla iki koyun, at, öküz alırlar. Babalarından kalan tarlayı ekip biçerler.

Bu arada Derviş Bey, evlerinden ayrılan Zeycan'ı ve Esmanî'yi araştırır, bulamaz. Kumru, Âşık Esmanî'yi öyle çok sevmiştir ki Esmanî'den vazgeçemez. "Ya Esmanî'yi bulacağım ya da onun uğrunda öleceğim." diye kendine söz verir. Eşyalarını koltuğunun altına alır, düşer yola. Soğanlı dağından aşar. Baharın iyi zamanı, Soğanlı dağlarında ekin ekilir. Bardız derelerine gelir. Tarlada ekin ekmekte olan Esmanî'yi bulur.

Esmanî karşısında Kumru'yu görünce şaşırır. Birbirlerine deyiş söylerler. Kız uğraşır fakat Esmanî'yi götürmeye razı edemez. Bakar ki bunu ikna edemeyecek, vazgeçip döner. Soğanlı dağına gelir.

Bu sırada anası kızının peşine düşer. Gelir, köyden haber sorar fakat haber çıkmaz. Görenler kızın Soğanlı dağına gittiğini söyler. Anası dağa gider. "Kumru! Kumru!" diye evladını sesler. Günlerce dağda dolanır, fakat kızını bulamaz. Rivayete göre anası da o dağda kaybolur. Sonra dağın adı Kumru dağı olarak kalır.

Kaynakça:

Türkmen, Fikret - Cemiloğlu, Mustafa, *Âşık Mevlüt İhsanî'den Halk Hikâyeleri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2009, s. 54-60.

KUNIR BOĞA

Başkurt Destanlarındandır. Bozkır kültürünün bakiyesi olarak karşımıza çıkan insan, tabiat ve hayvancılığın iç içeliğini göstermesi bakımından önem arz eden destanlardandır.

İkiz olarak doğan Konur Boğa ve Konur Sığır gösterdikleri olağanüstülüklerle insanları etkiler. Sözgelişi Konur Sığırın sütü dile gelip konuşur.

Şahıs kadrosu olarak Yanbay, Kolanses, anne, mekân olarak da Ural ve yaylalar karşımıza çıkar.

Destanın özeti şöyledir:

Eski zamanlarda Ural'da atıcılığıyla meşhur olan Yanbay denilen bir avcı vardır. Günlerden bir gün Yanbay, Ural'da üremeyen, Ural'da döllenmeyen bir hayvanı aramak için il içine seyahate çıkar.

Yanbay, Yolda giderken, tilkiye rastlar, koşturmaz; kurda rastlar kovalamaz, ayıya rastlar atmaz ve ileriye doğru gitmeye devam eder. Haftalar gider, aylar gider, giderken bir bozkıra varıp çıkar. Çok sayıda atlının: "Ho, ho, hayt!" diyerek bir hayvanı kovup geldiklerini görür. Atlıların önüne çıkıp sağa sola baksa, kuyruğunu kaldırıp, bir sağa, bir sola sallayan, kovalayanları oynatıp, kandırıp kaçmakta olan bir hayvanı görür. Tilki desen, karaca; kurt desen, saçaklı; öyle hızlı öyle çabuktur ki. Yanbay, bu hayvan yakalamak muradıyla atını yel gibi sürer. Ne var ki hayvan uzaklaştıkça uzaklaşır. Gözden kaybolmak üzeredir. O sırada atını mahmuzlamış bir yiğit onu geçer. Biraz sonra da gözden kaybolmaya başlar.

Bu atlı, çok geçmeden hayvana yetişir. Hayvana vurmaya başlar. Bu şekilde hayvanla uğraşa uğraşa dağı aşıp gider.

Yanbay, o yiğidin yanına vardığında, yiğidin hayvanı öldürdüğünü görür. Konuşup tanışırlar.

Yiğit, Yanbay'ı kendi yaylasına alıp götürüp konuk eder. İkisi birlikte birkaç defa ava çıkarlar. Yanbay, yiğidin kula atının çabukluğuna çok şaşırır. Bir gün avdan dönerken Yanbay, bu yiğidin kula atı hakkında söz açıp, onu kendisine hediye etmesini imalı olarak ister. Yiğit, Yanbay'ın bütün Ural'da şöhret olan kızı Kolanses'i kendisine uygun görüp, Yanbay'a nasıl bir hediye vereceğini düşünmektedir. Atını bir nice yılkı sürüsünden üstün görse de Yanbay'ın söz açmasına sevinir. "Olur, Yanbay Ağa. Terli atımın üstüne gözün düştü vereyim, senden kıskansam, artık bana da yaramaz! İl ayağından, su başından gelen ersin, dileğin olsun." deyip hemen atından iner, kendi eyerini alıp Yanbay'ın atına eyerler. Yanbay'ı atına bindirir.

Yanbay, bu yiğidi misafir etmek ister. Yiğit kabul eder. Birlikte

Yanbay'ın yurduna gelirler. Yiğit, Yanbay'ın kızı Kolanses ile ava çıkar. Kolonses'in niyetini sorunca, kız razılığını bildirir. Yiğit, ayrılmadan Yanbay'dan kızını ister. Yanbay, karısı, yakın akrabasıyla görüşüp konuşurlar. Kolanses'in fikrini de alırlar. Kız, müspet cevap verir.

Yanbay, hanımı ve yakınları gözyaşlarıyla yiğit ve Kolonses'i yolcu ederler.

Aradan zaman geçer. Kızlarını çok özleyen Yanbay ve hanımı sığırların içinden bir inek seçip kızlarının yanına giderler. On gün kadar misafir olduktan sonra evlerine dönerler. Kış gelir. Yanbay, aniden hastalanıp ölür.

Bu arada bahara doğru Kolanses'in yılkısındaki atlar hastalanıp birer birer ölürler. Çok zayıflasa da sığırı ölmez ve ikiz buzağılar. Buzağılardan birisi dişi, birisi erkek olup ikisi de boz renklidir. Ancak doğumdan sonra sığır zayıflamaya başlar, buzağılarını doyuracak kadar bile sütü olmaz. Sığırgün geçtikçe zayıflar. Sonunda da derin bir nehirde ölüp kalır.

Anaları ölünce, beslenemeyen iki buzağı zayıfladıkça zayıflamaya başlarlar. Buzağı sürüsüne katılmadan dağ bayır dolaşırlar. Günün birinde de kaybolurlar. Kolanses, derelerde tepelerde "Kunır Boğa" diyerek buzağıları arar. Yaylaya dönüp kocasına bulamadığını söyler. Kocası onu teselli eder. Aylar, günler geçer, Kolanses iki kunır buzağıyı da unutur.

İki kunır buzağı, yayladaki yerlerinden ayrılınca Ural'a doğru yol tutar. Bu iki buzağı, hiçbir su göle rast gelmeden, kuşa kurda uğramadan, yaman yırtıcıya yakalanmadan her vakit dağ sırtından, insan ayağı basmayan patikadan kendileri başka bir yol yapıp aylarca gidip tırnakları örselenip ağrıyıp sızlasa da Ural'a varıp çıkarlar. Sonra, Yanbay'ın kırda otlayıp ovada konup yürüyen kısır dana sığır sürüsüne koşulurlar. Buzağılardan erkek olanı sürü başı olur, dişisi iki yaşında sığır olup buzağılar.

Günlerden bir gün, sığır sürüsü Yanbay'ın yaylasına döner. Diğer sığırlar gibi bunun buzağısını da ayırıp koyarlar. Sığır sürüsü sağıma döndüğünde Kolanses'in kız kardeşi bu sığırı sağmaya oturur. Sığırını memelerini yağ ile yağlayıp sıktığı sırada meme ucundan kovaya damlayan süt damlaları dile gelir; "Dağdan dağa aşıp Kaçıp gelen sığırın budur, Çifte boncuk gibi dizilip, İline göçüp dönen budur." der.

Kız şaşıp kalır. "Sağ, sağ, sağ" diye konuşmaya başlar. Kız korkup oradan anasına koşar, durumu söyler. Bu defa kadın hayvanı sağmaya başlar. Süt damlaları ona da aynı sözleri söyler. "Malı üresin diye biz anadan ikiz olduk." der. Bunun üzerine bütün sağaltıcılar, il ağaları bu sığırla boğayı görmek için gelirler.

Günlerden bir gün sığır sağıp otururken Kolanses'in kız kardeşi yanlışlıkla sütü döker. Bunu gören sağır kendisini sağdırmaz ve sütünü buzağısına bırakır. Günler geçtikçe hiç süt vermemeye başlar. Sığırın kaçıp gitmesini, beklerler, sığır kaçmaz. Korkutmak için erkeğini yıkıp kesmeyi denerler. Boğa bunu görünce bağlarını koparıp kaçar. İki hayvan birlikte kaçıp kaybolurlar. Hemen onu aramaya çıkarlar. Bir ay kadar aradıktan sonra Kolanses'lerin yaylasında bulurlar. Kolanses, boğasıyla sığırının kulaklarına gümüş küpe takarak sevincini belli eder. Kolanseslere aylarca konuk olurlar.

Sadece iki yaylada değil, bütün Ural'da Kunır Boğanın şöhreti yayılır. Artık bütün yaylada doğan Kunır Sığır yavrularını, onların yavrusudur diyerek yüceltirler. "Kunır Sığır'ın sütü ilaçtır." diye kabul ederler. Bu yola "Kunır Boğa yolu" diye ad takarlar. Bu yolla bütün Ural boyu yaylaları, birbirine konukluğa yürür. Padişah idarecilerinin, amirlerinin halka tuz vermediği zamanlarda, bu yolu aşıp hiçbir şeye rastlamadan bir yayladan ikinci yaylaya gizlice tuz taşırlar.

Kaynaklar:

Çobanoğlu, Özkul, *Türk Dünyası Epik Destan Geleneği,* Akçağ Yayınları, 3. Baskı, Ankara, 2011, s. 175-178.

Ergun, Metin-Gaynislâm İbrahimov, *Başkurt Destanı Ural Batur,* TÜRKSOY Yayınları, Ankara, 1996, s. 187-203.

Kaplan, Haktan, *Türk Dünyası Destanlarında Kardeş ve Kardeşlik,* Konya, 2016, (Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Suleymanov, Ahmet - Gaynislâm İbrahimov - Metin Ergun, *Başkurt Destanları 1 – Mitolojik Destanlar,* Türk Dil Kurumu Yayınları, C. I, Ankara, 2014, s. 283-292.

Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi-Başkurt Edebiyatı 1, C. 29, T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2004, s. 128-134.

KURBANBEK

Karakalpak Türklerinin aşk ve kahramanlık destanıdır. İlk olarak 1938'de S. Mevlenov, Ş. Hocaniyazov tarafından Kurbanbek Cırav'dan derlenmiş, 1961 yılında yayımlanmıştır. Bu metin, 1981'de 20 ciltlik "Karakalpak Folkloru" adlı seri içinde basılmıştır. Destan üzerinde K. Maksetov bir çalışma yapmıştır. Kırgızların da bu destanla kısmen müşterek noktaları olan "Kurmanbek" adında bir destanları vardır. (Bkz. *KURMANBEK*).

Destan, Ceyhun Vedat Uygur tarafından şöyle özetlenmiştir:

"Eski zamanda Nogay memleketinde Kara Bey adlı bir kişinin Kurbanbek adlı yiğit bir oğlu varmış. Kurbanbek yiğitliği ile civarda adını duyurmuş, Şeyirhan'ın kızı Meliyka ile evlenmiştir.

Bir gün Kurbanbek yatarken kulağına gökten bir ses gelir. Bu ses Kuıbanbek'in babasından izin alıp ona düşmanlık besleyen Şeyirhan'ın memleketine gitmesini ve yanına kimseyi almamasını ister Kurbanbek bu sesin söylediklerini yapar ve yanına karısı ve kardeşi Maksim Kız'ı da alarak yola çıkar.

Maksim Kız bu sefer sırasında Şeyirhan ile karşılaşır ve ona âşık olur. Maksım, Şeyirhan'ın dediklerini yaparak ona yardım eder. Maksım, Kurbanbek'i seferden vazgeçirmek için, "Hastayım." der. Kurbanbek, onu memleketine geri götürür. Maksım, mollalara para vererek onları da yalanına ortak eder. Mollalar, Maksım Kız'ın ilacının Abıpalbek, Abıhayat ve Abızemzem suları olduğunu söylerler. Bunun üzerine Kurbanbek, Zulman şehrine sefere çıkar. O, gittiğinde memleketini Şeyirhan ele geçirir Kurbanbek'in karısı Şeyirhan'n elinde hizmetçi olmuştur. Kurbanbek yurduna döndüğünde bu durumu görür ve Şeyirhan ile savaşır. Şeyirhan ve kardeşi Maksım Kız'ı öldürür. Memleketinde ölünceye kadar mutlu bir şekilde yaşar."

Kaynakça:

Ahmedov, S. - S. Bahadırova, "Karakalpak Türkleri Destanları ve Özetleri", *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi,* (Aktaran: Ali Abbas Çınar), S. 5, Bahar 1998, s. 162-163.

"Kurbanbek", *Karakalpak Folkloru,* Özbekistan İlimler Akademisi Karakalpak Filialı Devkaraev Tarih, Dil ve Edebiyat Enstitüsü Yayınları, C. 9, Nökis, 1981.

Uygur, Ceyhun Vedat, *Karakalpak Türkleri Edebiyatı (Gramer-Yazılı Edebiyat-Destanlar),* Özcan Ofset Matbaacılık, Denizli, 1999, s. 203-204.

KURBANÎ İLE PERİ HANIM

Edebiyatımızda kendisine yer bulabilmiş iki Kurbanî vardır. Birisi hakkında hikâyeler teşekkül etmiş olan Ordubatlı bir bezirgânın oğlu olan, Gence'de Ziyat hanlardan Perizat Hanım'a âşık olan ve XV.-XVI. yüzyılda yaşadığına inanılan Kurbanî'dir. Tufarkanlı Abbas ve Tikmetaşlı Dede Kasım kadar ünlü ve usta âşıktır. Söz konusu Kurbanî, Mirzalıhan'ın oğlu olup 1477 yılında Cebrail ilinin Diri köyünde

doğmuş; 1540 yılında aynı köyde vefat etmiş ve Diri Dağı'nın zirvesine defnedilmiştir. Çok iyi bir eğitim almış Arapça ve Farsçayı öğrenmiştir. Usta derecede bayatı, geraylı, koşma, tecnis, divanî, terci-i bend, ustadname, yedekli koşmada güçlü şiirler ortaya koymuş, kendisinden sonra gelen pek çok âşığı etkilemiş bir şairdir. Şah Hatayi, Şahseveni, Şahsarayın, Başdivanî, Haydarî, İbrahimî, Sultanî gibi âşık havaları ona aittir. Bu âşığın Dede Kasım'ın bu addaki düzme bir hikâyesinin kahramanı olduğu da söylenir.

Diğer Kurbanî ise, Karslı olup XVIII. yüzyılda yaşamıştır.

Aşağıda özetini verdiğimiz "Kurbanî ile Peri Hanım" hikâyesi "Kurbanî ile Perizat" adıyla da bilinir.

Hikâyenin şahıs kadrosunu; Hüseynalı Han, Mirzalı Han, Kurbanî, Ziyad Han, Peri Hanım, Aşık Saleh, Mahmut Bey, Meleksuma, Dede Yadigâr, Kara Vezir, Nigâr, Becan oluşturur.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Hüdafer'in köprüsü ile Araz-Kür kavşağı arasında Araz boyunun birçok beyi, beyzadesi Dirili Hüseynalı Han'a bağlıdır. Hüseynalı çok varlıklı bir beydir. Bu beyin çok yumuşak kalpli Mirzalı diye bir kardeşi vardır. Annesi babası ölünce Hüseynalı kardeşini hiçbir şey vermeyip dışarı atar.

Günler geçerken Mirzalı Han, karısı ile ocağa gidip bir oğulları olması için Gurban keserler. Allah Gurbanı kabul edip bir oğul verir. Yaşlı bir koca gelip oğlana Kurbanî adını koyar. Yedi yaşından sonra Kurbanî'ye bir molla ders vermeye başlar. Ona bütün ilimleri öğretir.

Kurbanî bir gün babasına niçin mallarının mülklerinin olmadığını sorar. Mirzalı Han da babadan kalma tüm mal varlığını kardeşi Hüseyinalı'nın aldığını anlatır. Kurbanî, amcasının insafa gelip kendilerine bir şeyler verebileceği umuduyla onun yanına gitmek ister. Mirzalı Han, oğlunu kardeşinin evine götürür, kendi dışarıda bekler. Hüseynalı, Kurbanî'yi görür, misafir eder. Kardeşinin oğlu olduğunu duyunca çok sevinir. Ne istersen verebileceğini söyler.

Kurbanî bir çift öküz ister. Hüseyinalı, onun bu isteğini geri çevirmez, öküzleri verir.

Kurbanî, öküzleri alıp ekine gitmek ister, ama öküzler aksi çıkıp kaçarlar. Kurbanî, çok üzülür ve orda uykuya dalar. Rüyasına Ziyad Han'ın kızı Peri Hanım görüp âşık olur.

Mirzalı Han Kurbanî'nin yanına gelir uyandırmak ister, uyandıramaz. Bir kadın gelir, "Bu sevda uykusundadır, üç gün sonra ayılır. Ayılınca başına kırk kız getirin." der. Üç gün sonra Kurbanî uyanır. Karşısındaki kızların içinde rüyasında gördüğü kızı göremez.

Kurbanî'nin eline saz verirler. Kurbanî sazı ile Genceli Ziyad Han'ın kızı Peri Hanım'a gideceğini söyler. Babası buna razı olmaz ve oğlunu Hüseynalı'nın yanına götürür.

Amcası, onun uykuda bade içip âşık olduğunu öğrenir. Babası da Hüseynalı da Kurbanî'nin gitmesine engel olamazlar.

Kurbanî yola çıkar. Yolda Saleh Sürdayer diye biriyle karşılaşır, ona derdini anlatır. Adam da onu yolundan döndürmeye çalışır ama Kurbanî'yi ikna edemez. Adam, bunun üzerine Kurbanî'ye bir kâğıt verir ve onu amcasının oğlu Mustafa'nın yanına gönderir.

Kurbanî, Mustafa'nın yanına gider. Mustafa Kurbanî'yi çok beğenir ve kızını ona vermek ister, ancak onu ikna edemez. "Hak âşığını yolundan çevirmek olmaz!" deyip, hayır dua ile Kurbanî'yi yolcu eder.

Kurbanî bir düğüne rastlar. Düğünde Âşık Saleh insanları eğlendirmektedir. Kurbanî'yi elinde sazla görünce davet ederler. Âşık Saleh ile Kurbanî karşılaşır. Kurbanî üstün gelince Saleh meclisi terk eder.

Kurbanî, tekrar yola düşer. Gence şehrinin yakınlarındaki Şeyh kümbetini ziyaret eder. O sırada yanına üç derviş gelir. Bunlar Kurbanî'yi yanlarında gezdirip para kazanmak isterler.

Kurbanî, onların niyetlerini anlar. Saz ile her şeyin farkında olduğunu ima eder. Türkü söylediği sırada Peri Hanım'ın amcaoğlu Mahmut Bey de Şeyh'in kabrine uğrar. Söylenenleri duyar ve üç kişi oradan kovar. Kurbanî'yi misafir etmek ister.

Birlikte giderken ona herkesin korktuğu Kara Vezir'in, oğluna Peri Hanım'ı almak istediğini anlatır ve eve gittiklerinde Peri Hanım'ın adını asla ağzına almamasını sıkı sıkı tembih eder.

Peri Hanım, o gece rüyasında maşukası Kurbanî'nin şehre geldiğini görür. Yardımcılarına; "Kurbanî'nin yerini bildirene boyun bağımı vereceğim." der. Kızlardan Meleksuma, şehri arar, tarar ve sonunda Kurbanî'yi Mahmut Bey'in yanında görür. Gelip bunu Peri Hanım'a haber verir.

Peri Hanım, o akşam yanına yardımcı kızları alıp Mahmut Bey'in evine gider. Orada Kurbanî'yi dinler, meftun olur.

Kurbanî, ertesi günü bir sazcıdan kendisine güzel bir saz alır. Sazını çalarken Peri Hanım'ın adını zikreder. Dükkân sahibi can korkusundan dükkânı terk edip kaçar.

Kurbanî, gariplerin kaldığı mihmanhanaya / hana gider. Güçlü âşıklardan olan Dede Yadiyar, Kurbanî'nin orada olduğunu öğrenir ve oraya gider. Kurbanî ile Dede Yadiyar atışırlar. Dede, Kurbanî'ye hayran olur alnından öper.

Kara Vezir olanları duyar, Kurbanî'yi zindana attırır. Peri Hanım, çok üzülür. Başyardımcısı Şah Hubam'ı çağırtır. Ona para verip Kurbanî'yi zindandan çıkarmasını ister. Şah Hubam Kurbanî'yi zindandan çıkarır ve akşam Peri Hanım'la Hatem bahçesinde buluşabileceğini söyler. Kurbanî oraya gider ve Peri Hanım'la buluşur. Sabaha kadar sarılıp dertleşirler.

Kurbanî'nin kaçtığını duyan Kara Vezir çılgına döner ve her yerde onu aratır.

O sırada Kurbanî, Peri'nin babası Ziyad Han'ın yanına gelir. Ziyad Han onun zindandan kaçtığını duyunca celladı çağırtır. Kurbanî icazet alıp türkü söyler. Bunun üzerine Han oğlanın has âşık olduğunu anlar, öldürmeye kıyamaz, ancak Gence'yi terk etmesini ister.

Kurbanî, Mahmut Bey'in yanına gider ona Peri Hanım'a âşık olduğunu anlatır. Mahmut Bey düşünür ve Kurbanî'ye; "Git elçi taşına otur. Ne verseler kanma sakın. Sonra derdini hana anlat. O da halk âşığına hürmeten Peri'yi sana verir." der.

Ertesi gün Kurbanî, söyleneni yapar. Han ile Kara Vezir pazara giderken onu görür. Vezir Kurbanî'yi tanımaz, Han tanır. Kurbanî Peri'nin aşkını deyiş ile dile getirir. Han, kızı vermek taraftarıdır,

ancak Kara Vezir itiraz eder. Buna yapacakları imtihandan sonra karar vermenin uygun olacağını söyler. Han kabul eder.

Kurbanî'nin gözlerini bağlarlar. Vezir, kırk celladı meydana dizer. Karşısında kimler olduğunu bilmesini ister. Kurbanî bilir. Sonra kızı Nigar'a; "Sen bir şey sor." der. Kızı da "Bizim aklımızdan geçeni bilsin." der. Kurbanî bunu da bilir. Her imtihandan alnının akıyla çıkar.

Ziyad Han, Kara Vezir'e yanına çağırır. Her imtihanı geçti verelim kızı der Son defa Kurbanî'yi bir elma ağacının altına götürürler.

Kurbanî'yi gözlerini bağlayıp elma ağacının altına getirirler. Hava çok soğuktur. Peri Hanım, bunu duyunca hemen gizlice bağa gider. Kış mevsimi olduğundan ağaçta tek bir elma vardır. Gözü bağlı olan Kurbanî elma ağacında tek elma kaldığını da bilir. Kurbanî'yi Osman adlı birinin evine getirirler.

Vezir, Han'a; "Gel nerdtahta oynayalım. Sen beni yenersen kızı Kurbanî'ye ver, ben yenersem ikisini de ver bana, ben yapacağımı bilirim." der. Oynarlar, Vezir kazanır. Vezir Kurbanî'yi getirmeleri için cellatlara emir verir. Peri Hanım bunu duyar, cellâtlara yalvarır. Cellatlar, onu dinlemezler. Kurbanî'yi Kara Vezir'in yanına getirirler. Vezir, "Bunu nehir kenarına götürüp öldürün." der. O sırada Kurbanî deyiş söyleyip beddua eder. Birden şimşekler çakar, Vezir'in evine şimşek düşer. Kurbanî öldürülmekten kurtulur.

Peri Hanım'ım devamlı ağlayıp durur. Mollayı çağırıp Şahoğlu Şah Abbas'a mektup yazdırır. Kurbanî, mektubu alıp Isfahan'a doğru yola düşer.

Kurbanî yola çıktıktan sonra Peri Hanım Kurbanî'yi denemek ister. Bir erkek kıyafeti giyer ve yardımcısı Mikail'i alıp onun ardından gider. Peri Hanım, kızlardan birini Kurbanî'ye gönderip "Bizim padişah çok hasta, ancak hak âşığının başı onun ilacıdır. Şimdi senin başını kesmeye geldik." demesini ister. Kurbanî, deyiş söyler ve onları tanıdığını ima eder. Bunun üzerine Peri Hanım gelir. Bunlar sohbete koyulur. Sonra Peri Hanım hayır dualar ederek tekrar Kurbanî'yi yolcu eder.

Bir ihtiyar, Kurbanî'yi misafir eder. Kurbanî ona, Şıh oğlu Şahl'a nasıl görüşebileceğini sorar. O da Mehterbaşı'nın kendisine yardım

edebileceğini söyler. Kurbanî, Mehterbaşı'nı bulur. Mehter başı Şah'ın üç ay sonra geleceğini söyler. Kurbanî, mecburen üç ay bekler.

Kurbanî, Şah'a Peri Hanım'ın mektubunu verir. Şah, Kurbanî'nin hak âşığı olduğunu anlar. Becan'ı çağırır ve Gence'ye gidip iki sevgiliyi kavuşturmasını emreder. "Şayet Kara Vezir itiraz ederse, tüm neslini kılıçtan geçir." der.

Kara Vezir, bunu haber alır. Hemen bir hile düşünür. Peri Hanım'ın öldüğünü söyleyip bir erkeç (erkek keçi) kestirir, gömer. Kurbanî ile Becan şehre gelince helva verir. Bu helvanın Peri Hanım'ın ölümesi üzerine yapılan helva olduğunu öğrenirler. Kurbanî sazı ile Vezir'in yalan söylediğini ifade eder. Vezir inkâr eder. Becan ile Kurbanî, "Mezarı açıp bakalım, öyleyse!" der. Becan, mezarı açtırır. Mezardakinin Peri Hanım olmadığı görülür. Ziyad Han, emir verir Peri Hanım'ı getirtir. Vezir'e bu gençlerin düğünlerini Karabağ'da yapmalarını emreder. Kara Vezir, mecburen iki sevgilinin düğünlerini yapar. Yedi gün yedi gece eğlenirler.

Kaynakça:

Abbaslı, Sönmez, (Toplayan: Behruz Hekkı-Memmedeli Kövsi Ferzane), *Güney Azerbaycan Folkloru II. Kitab,* Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası Folklor İnstitutu Yayınları, Bakı, 2014, s. 289-335.

Ahundova, Sevinç, *Bir Azeri destanı: Kurbanî (Giriş-Metin-Tercüme-Dizin)*, İstanbul, 2001 Marmara Üniversitesi / Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Aşık Selçuk Şahbazi, *Aşık Dastanları,* İran, Tarihsiz , s. 630-714.

Babahanlı, Gülbeniz, *Azerbaycan'ın Gayri-Maddi Medeniyyet Abideleri ve Ertoğrul Cavid,* Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası Yayınları, C. 3, Bakı, 2011, s. 75-163.

Başgöz, İlhan, *Türkülü Aşk Hikâyeleri,* Pan Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 257-262.

Ceferli, Meherrem-Yusif Seferov-Rafik Babayev, *Azerbaycan Folklor Antologiyası, Nahcivan Folkloru 2,* Nahcıvan, 2011, s. 428-452.

Çelik, M. Fahrettin "Karslı Kurbanî", *Halk Bilgisi Haberleri,* S. 114, Nisan 1941, s. 133.

Güneş, Asena Gülsüm, *Gurbani Hikâyesi Üzerinde Bir İnceleme,* Kırşehir, 2013 (Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)

Hamene, Abdulkerim Mansuri, *Âşık Gurbani ve Peri Hanım,* (Matbu eser) Baskı yeri yok, İran, 1369, 118 s.

İsmayılovo, Hüseyn-Eziz Elekberli, Azerbaycan Folkloru Külliyatı, Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası Folklor İnstitutu Yayını, C. 19, Bakı 2010, s. 161-225.

Karadağ, Muzaffer, *Iğdırlı Hasan Turan'dan Derlenmiş Beş Hikâye,* Erzurum, 1975, s. 76-91 (Basılmamış Bitirme Tezi).

Kazımov, Kazanfer, *Gurbani Eserleri,* Bakı, 2006, 230 s.

Maşallahqızı, Metanet (Abbasova), *Guney_Azerbaycan_Folkloru X. Kitab,* Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası Folklor İnstitutu Yayınları, Bakı, 2020, s. 88-227.

Özalp, N. Ahmet, "Âşık Kurbanî ile Perizat", *Aşk Gölünde Yüzen Canlar Klasik Aşk Hikâyeleri Külliyatı, Büyüyen Ay Yayınları,* C. 1, İstanbul, 2016, s. 267-326.

Tehmasib, Memmedhüseyn - Ehliman Axundov, Azerbaycan Dastanlari, Beş Cildde I Cild"Lider Neşriyyat, Azerbaycan Elmler Akademiyası neşriyyatı, Baki, 2005, s. 36-122.

Türkmen, Fikret, vd, *Âşık Lütfi Hayatı Sanatı ve Hikâyeleri,* Kars Belediyesi Kültür Sanat Yayınları, Kars, 2011, s. 65-179.

KURMANBEK

Kırgızların çok sevdiği bir kahramanlık destanıdır. XVI – XVII. yüzyıllar arasında cereyan eden ve Halkın belleğinde "Kalmuk Devri" diye adlandırılan olayları ihtiva eden Kurmanbek ve Akkan (Appak Han=Abdulatif) gibi tarihî şahsiyetlerin gerçek hayat hikâyesine dayanılarak ortaya çıkan bir eserdir. Destanda olaylar Kaşgar, Yarkend, Karaşaar-Kambıl, Afganistan, Andican, Hokand, Aksı, Alay, Cazı (Yassı) gibi yerlerde geçmektedir.

Kurmanbek destanının pek çok eşmetni vardır. Bunlardan Moldobasan Musulmankulov, K. Akiyev, Sarıkunan Dıykanbayev

eşmetinleri önemlidir. Destan ilk defa 1923'te Kayim Miftakov tarafından Moldobasan Müsülmankulov'dan derlenmiştir. Metin Arap harflidir. İkinci derleme, 1926'da Cuma Camgırçinov tarafından Karakol eyaletinin Ton ilçesinden Şamşı'dan yapılmıştır. M. Musulmankulov'un variyantı K. Akiyev ve S. Dıykanbayev'in variyantlarına nispeten daha kısadır. K. Akiyev eşmetni sanat açısından diğerlerinden daha üst seviyededir. Eserin yapısı son derece düzenlidir, anlam bakımından derindir. Ufak tefek sıkıcı ifadelerden, eserin güzelliğini ve düzenini bozan gereksiz tekrarlardan mümkün olduğu kadar kaçınılmıştır. Bu eşmetin ilk baskısı 1938'de Cusup Turusbekov'un başmuharrirliğinde; ikinci baskısı 1957'de de Seyitkazı Baykocoyev tarafından önsöz yazılarak üçüncü defa da 1970'de ise Saparbek Zakirov'un önsözü ile yayımlanmıştır.

Sarıkunan Dıykanbayev eşmetninin tamamı manzum olup toplam 5007 dizedir. Bu metin üzerinde dil çalışması yapan Mehmet Ateş, metni Türkiye Türkçesine aktarmıştır.

Kurmanbek-Seyitbek-Şırdakbek birbirini tamamlayan üç destan hâlindedir. Bu durum Kırgız destanlarında sıkça karşımıza çıkar. Manas-Semetey-Seytek. Töştük-Coodarbeşim-Moldocaş bu neviden destanlardır.

Kurmanbek'in doğumu, büyümesi, evlenmesi abartılı bir şekilde anlatılır. Kurmanbek'in yaradılışında eski totem anlayışı yansıtılır. Kayberenin (kutsal geyiğin) soyundan gelir, eşi ay yüzlü peri kızıdır.

Karakalpakların da bu destanla kısmen müşterek noktaları olan "Kurbanbek" adında bir destanları vardır. (Bkz. *KURBANBEK*).

K. Akiyev'in eşmetninin özeti şöyledir:

> *Çok eski zamanlarda asırlarca evvel Kırgız ve Kıpçak halkının başında Teyitbek adlı bir han vardır. Han Andican'da oturmakta ve halkını barış ve saadet içinde yönetmektedir. O devirde Kalmuklar, Kırgız ve Kıpçaklara baskınlar düzenlemekte ve sık sık taciz etmektedir.*
>
> *Teyitbek'in eşi Zulayka kırk yaşındadır ve henüz bir çocuk doğurmamıştır. Teyitbek de buna çok üzülmekte ve ne yapacağını bilememektedir. Evlât sahibi olmak için peş peşe on üç kadın alırsa da*

yine çocuğu olmaz. Zulayka bir peri kızıdır. Bu duruma çok üzülür, ağlar. Teyitbek çaresiz kalır, hep "Bir çocuk sesini duysam da ölsem." diye Allah'a yalvarır.

Aradan bir hayli zaman geçer ve karı-kocanın duaları kabul olur, Zulayka hamile kalır. Zulayka erkek çocuk doğurur. Teyitbek, sevincinden günlerce toy verir. Çocuğuna Kurmanbek ismini verir.

Zeki ve gürbüz olan Kurmanbek kısa zamanda büyür on iki yaşında mahalle çocuklarından yenmedik birini bırakmaz. On altı yaşında girince kırk yiğitten oluşan bir kuvvet oluşturur. Kırk yiğide kırk kara at ve savaş malzemeleri (zırh, tolga, kalkan, kılıç, balta, mızrak ve tüfek) verir. Kendilerine bir türlü huzur vermeyen Kalmuklardan intikam almaya karar verir. Yiğitlerini alıp onlara "Kaplanlarım, aslanlarım!" diye hitap eder. Kırk yiğit de "Biz senin kırk yiğidiniz, yakınlarınız, kardeşleriniz, kanadınız. Sen bize öz kardeşten daha yakınsın. Ne olursa olsun biz hep senin yanında oluruz bahadırım. Seninle birlikte biz de her zaman savaşa ve gerekirse, ölüme bile hazırız. Her an düşmanlara saldırmaya da hazırız hanım". derler. Birlikte yola çıkarlar ve son sürat düşmana doğdu giderler. Kurmanbek de altındaki kahve renkli Teltoru adındaki atıyla en önde gider. Hedefi, Kambıl şehridir. Bu sırada Kalmukların başında Ekes ve Dölön vardır. Gel gelelim yolculuk çok uzun sürer. Birçok yerleri aşarlar. Yaylalardan, Ala-Cuuk, Alay gibi yerlerden geçerler. Geçtikleri her yerde halk, Kurmanbek'e iltifat eder, ağırlanır.

O sırada Kaşgar şahrinin hanı Akkan'dır. Akkan çok güçlü bir handır. Manas, Ürümçü, Üç aga, Tekes-Kuyaz, Canı cer (Yeni yer), Aksı (Aksu), Kuçar, Altı şaar (Altı şehir), hatta Kırgız dilini bilmeyen Dunganlar bile Akkan Han'ın hâkimiyeti altındadır.

Kurmanbek cesaretle Kara şehir Kambıl'a doğru yürür. Fakat oraya ulaşmak için de Kaşgar'dan geçmesi lazımdı. Kurmanbek bu yerin halkının huzurunu bozmadan sessiz sakin geçmeye karar verir. Böyle yapmasının sebebi de o kadar güçlü hanla buluşup ona nereye gideceğini anlatırsa sanki ondan yardım istemiş gibi olurum diye düşünür ve onunla geri dönüşte buluşup arkadaş olmaya karar verir.

Sonunda Kurmanbek ve yiğitleri Kalmuklara yaklaşırlar. Rastladıkları bekçiye kendilerinin zavallı halkla işlerinin olmadığını,

Kıpçak halkını ezen Ekez, Korun ve onun oğlu Dölön'le hesaplaşmaya geldiğini, kırk yiğidinin en az 40.000 askerlik orduya bedel olduğunu söyler. Kurmanbek düşmanına on iki gün müddet verir. Verilen zaman içinde gelmezlerse, saldırıya geçeceğini bildirir. Söylediklerini doğrudan doğruya hanına iletmesini bekçiye emreder ve onu gönderir.

Bekçi hemen oradan uzaklaşır. Dölön Han'ın yanına gider, ancak onu bulamayınca Ekez'e gidip olup Kurmanbek'in söylediklerini aktarır. Bu yaşa kadar böyle bir heybetli yiğit görmediğini söyler. Bekçinin anlattıklarını duyan Ekez'in rengi kaçar.

Derin düşünceye dalar. Dölön Han'ın yanına gider. Bekçiden duyduklarını nakleder. O da önceden Teyitbek'in oğlu genç bahadır Kurmanbek'in marifetlerini duymuştur. Adamlarını toplar, orduyu hazırlamalarını emreder.

Ekez gazaplanan Dölön Han'ı ikna etmeye, vazgeçtirmeye çalışır. Dölön Han'a onun babası Korun'un Kırgızlara yaptıklarını hatırlatır. Kurmanbek'ın boşuna üstlerine gelmediklerini söyler. O, Özbek Akmat Zardar'ın, Karakalpakların ve Türkmen Köroğlu'nun yenemediği güçlü bir yiğittir. "Eğer kendisine güvenmeseydi buralara kadar hiç gelir miydi?" der. Kendisinin artık eskisi gibi genç ve güçlü olmadığını, onu ancak Çin hanı Çımaçın'ın yenebileceğini, sözlerinin dikkate alınmasını, akıllıca ve sabırla hareket etmesini söyler. Kurmanbek, vergi, isterse altın gümüş vermeyi teklif eder.

Dölön Ekez'in sözlerini dinlerken kendisini zor tutar, ne diyeceğini şaşırır. Sonunda Kalmukların danışmanlarını, beylerini toplamaya ve onlara danışmaya karar verir. Onları toplar ve durumu anlatır. Ekez'in söylediklerini nakleder, Kurmanbek gibi yeni yetme birine boyun eğmeyeceğini söyler. "Bu şerefsiz Kurmanbek kim oluyormuş da beni tehdit ediyor? Asıl ben onunla savaşa hazırım. Ordum, tümenim, binlerce yedek atım varken 40 kişiden mi korkacağım?" der.

Seksen yaşındaki Dölön Han ordusunu askerini hazırlar, ordunun başına geçer. Ondan daha yaşlı olan Ekez de daha fazla itiraz edemez, hanı ile birlikte gitmeye mecbur olur. Ağzında tek dişi yok, gözleri zayıf, boynu beli bükük bir şekilde atına zar zor binerek, içindeki kızgınlık ve kini belirtmeden Dölön Han'ın peşine düşer. Ölüm yoluna çıktığını bilmektedir.

Kurmanbek bahadır düşmanın yaklaştığını görünce sevinir, ordusunun önüne geçer. Kalmuklar kaçacak olursa peşinden düşmelerini, sonuna kadar savaşmayı, kaçmak son çare de olsa, asla kaçmamalarını emreder. Derken yavaş yavaş düşman görünür. Ellerinde kılıç, kalkan ve mızrakları parlamaktadır. Kalmukların sayısı karıncadan çoktur. Ordunun önünde Ekez, Kırgız-Kıpçakların önünde de Kurmanbek vardır.

Her ikisi birbirine hızlıca atlarını koştururlar. Bir tarafta genç bahadır Kurmanbek, öbür tarafta ise yaşlı bahadır Ekez. İkisi uzun uzun vuruşur, Kurmanbek, gayret ve gücünü toplayıp, Teltoru atının dizginini çekerek tekrar saldırır. Yaşlı Ekez'e defalarca mızrağıyla vurur. Ekez'in gücü tükenmeye beşler. Kalmukların ordusu şaşkın şaşkın bakmaktadır. Ekez öleceğini hisseder. Kaçsa bile kurtulamayacağının farkındadır. Kurmanbek'in mızrağı Ekez'in tam kalbine saplanır. Zaten atın üzerinde zar zor oturan yaşlı Ekez atından düşer. Cansız bedeni yerde hareketsiz kalır. Sadık devi Ekez'i kaybeden Dölön Han donakalır. Deli gibi hızlı vuran kalbi sanki ateş sönmüşçesine durmuş gibi olur. Kurmanbek bahadır da baş düşmanlarından birini kendi elleriyle yok etmenin sevincini yaşar.

Dölön Han gazaba gelir. Mızrağını eline alarak Kurmanbek'e doğru atını sürer. Ardında kara duman gibi tozu havaya karıştırarak, delicesine atını koşturur. Kurmanbek de hiç tereddüt etmeden, sakince bekler. O sırada Kurmanbek, kırk yiğidine der ki: "40 yiğidim, kaplanlarım! Ben Kırgız ve Kıpçağın baş düşmanı Kalmuk hanı Dölön'ü vurmadan rahatlayamam. Dölön'ü öldürüp, Kalmukları Karaşehr'e sürersem en büyük isteğim gerçekleşir".

Kurmanbek, atını delirmişçesine yaklaşan Dölön Han'a doğru koşturur. Kurmanbek'in atı Teltoru'nun ağzı bir karış açılır. Gemini kemirir gibi olur, ağzından köpükler sıçrar. Sonunda iki en büyük düşman karşı karşıya gelir. Çok çetin bir karşılaşma olur. Mızraklar birbirine karışır. İkisi uzun uzadıya birbirine direnirler. Birdenbire Dölön Han'ın atı Karala, ürküp kaçmaya başlar. Kurmanbek bunu farkeder ve zaman kaybetmeden ardına düşer.

Dölön'ün yan tarafından sivri mızrağını onun kaburgalarına batırır. Dölön'ün rengi atar, güç kuvveti kalmaz. Artık kendini at

üstünde tutamaz olur ve üzengiden ayağı kayar. Artık ecelinin geldiğini anlar. Kurmanbek, mızrağını çıkar. Dölön'ün çok ürkmüş atı Karala, üzerinde yaralı sahibini taşıyarak Kalmuklara doğru koşar.

Kurmanbek atının dizginini geri çekip kırk yiğidine bakar. Kalmuklar, yüz yüze, teke tek çarpışmaktan korkup kaçmaya başlarlar. Kurmanbek, 40 yiğidiyle kılıçlarını, mızrakları ellerinde, atlarını oynatarak kaçan düşmanların peşine düşer. Kurt gibi Kalmukları perişan ederler, kovalayarak şehre kadar sürerler. Şehri kuşatıp onları oraya hapsederler.

Perişan olan Dölön Han, Elbek'i elçi olarak Kurmanbek'e gönderir. Kurmanbek'e altmış kızıl nar (deve), buna razı olmazsa istediği kadar mal mülk, hayvan vereceğini söyler ve dost olmayı teklif eder.

Elbek, Kurmanbek'in yanına gider, selam verir. Dölön Han'ın dediklerini iletir. Kurmanbek, Elbek'i baştan ayağa kadar sakince dinler ve şöyle cevap verir: "Benim ne diyeceğimi çok iyi dinle ve aynen hanına ilet. Ben o kurnaz Kalmuğun tatlı yalanlarına kanmam. Demek ki, beni tanımamış. Barışmanın bu kadar kolay olduğunu mu düşünüyor. Bunca olanlardan sonra, benim halkıma bu kadar eziyet çektirdikten sonra, kolay kolay kurtulabileceğini düşünüyorsa çok yanılıyor. Ne benim, ne de halkımın kalbinden gitti o acı, o kin. Onun gibi aşağılık insanları çok iyi bilirim. Ben, yok yere kan döküp cana kıyanlardan değilim. Söyle hanına eğer gerçekten de barışmak istiyorsa, bizzat kendisi gelip benimle görüşsün, başka türlü olmaz. 60 kızıl narını (deve), altın ve gümüşünü yükleyip yanıma gelmesi gerekir. Ayrıca her sene vergi alacağım. Bunun için 7 yedi gün müddet veriyorum, bu müddet içinde dediklerim yapılmazsa, şehri basıp talan ederim." der.

Elbek, oradan ayrılıp Dölön Han'ın yanına gelir, Kurmanbek'in söylediklerini nakleder. Savaşacak hali kalmayan Dölön Han, Kurmanbek'e boyun eğer, istediklerine razı olur. Ayrıca her sene vergi vermeyi de kabul eder. İlk olarak gereken altmış narı hazırlar, altmış atın üzerine altın ve gümüşü yükleyip Elbek ile yola çıkar. Yolculuk tam yedi gün sürer. Kurmanbek tam 6 gün sabırla bekler ve yedinci günü gelmeyeceklerini düşünerek yola çıkar. Kara şehir Kambıl'ı almaya karar verir. Kırk yiğidine harekete geçmeyi emreder. Yarı yolda Dölön Han ve elçi Elbek ile karşılaşır. Elbek elindeki beyaz bayrağı havaya kaldırır ve

sallamaya başlar. Kurmanbek hemen durur ve yiğitlerini de durdurur. Gönderilen hediyeleri alır ve Kalmukları emirlerine uymaları konusunda sıkı sıkı tembihler ve ganimetleri alıp oradan ayrılır.

Kaşgar hanı Akkan, Kurmanbek'in başarılarını duyar, on gün yolunu bekler. Davullarla, zurnalarla, eğlencelerle onu karşılar. Kurmanbek kırk yiğidiyle gelir, Akkan ile selamlaşır, sarılır. Akkan, yiğitliğini duyduğu Kurmanbek'le tanıştığına çok sevinir. Birbirlerini çok sevip arkadaş olurlar.

Akkan, Kurmanbek'i birkaç gün ağırlar. Onun getirdiği ganimetleri görüp kendisiyle gurur duyar. Kendisi de on iki batman yük taşıyan bir deve ve üzerine altışar batman altın ve gümüş akçe yüklettirir. Ayrıca ticaret yapmaları için 40 kervan verir. Kurmanbek, yaptıkları için Akkan'a teşekkür eder. Her zaman kendisine güvenebileceğini ve bir şey olursa hemen haber göndermesi yeterli olduğunu söyler. Sarılarak vedalaşırlar.

Kurmanbek, uzun bir yolculuktan sonra yurduna gelir. Halkı, onun sağ salim geldiğine, düşmanı yenip ondan ganimetler alıp döndüğüne çok sevinir. Ancak izin almadan yola çıktığı için Kurmanbek'e küsen babası Teyithan oğlunun zaferine sevinmez.

Kurmanbek, Teyithan'ın gelir. Dölön Han'ı yenip ganimetler aldığını ve onu vergiye bağladığını söyler. Babası, asık suratla onu dinler. Kurmanbek buna anlam veremez ve kazandığı zaferi ve gelinceye kadar karşılaştığı insanlardan gördüğü ilgiyi ayrıntılarıyla anlatır. Bunu duyan Teyitbek'in keyfi yerine gelir.

Teyitbek, Kurmanbek'i evlendirmek ister ve veziri Zayırbeek'i onun yanına gönderir. Zayırbek, Teyitbek'in niyetini aktarır, Kırgız ve Kıpçaktan kız seçmesini söyler. Kurmanbek, babasının bu konuda aracı göndermesine kızar. Kurmanbek'in gönlünden, cesur, gümüşten beyaz, ay yüzlü, yıldız gibi parlak olan Oogan (Afgan) hanı Bakburhan'ın yalnız kızı geçmektedir. Ancak Bakburhan'ın kızı için bir şartı vardır: "Ürgönç suyunu geçerek beni kim vurup yıkarsa, kızım Kanışay'ı ancak o zaman veririm." der. Bakburhan bunu sadece onun, yani Kurmanbek'in yapabileceğini ve kendisini beklediğini söyler. Kurmanbek vezir Zayırbek'in kendisiyle gelmesini ve Ürgönç'ü geçince

aracı olarak Bakburhan'a haberini vermesini ister. Bunların hepsini de babası Teyithan'a anlatmasını söyler.

Vezir Zayırbek, Kurmanbek'in söylediklerini Teyitbek'e nakleder. Teyitbek Han, oğlunun fikirlerini beğenmez ve Afganlar'a yaklaşmalarının kendileri için hayırlı olmayacağını, Türkmen, Tajiklerle ittifak ederek bir bütün olabileceklerini ve Bakburhan'ı şu ana kadar kimsenin yenemediğini, en iyi davranışın Kıpçak veya Kırgız'dan kız alması olduğunu, yirmi dört yaşındaki bir gencin Bakburhan ile beş edemeyeceğini söyler.

Vezir Zayırbek, tekrar Kurmanbek'in yanına gelir, babasının söylediklerini nakleder. Gitmekte kararlı olan Kurmanbek, babasının ikazlarına aldırış etmez, Zayırbek'e kendisiyle gelip gelmeyeceğini sorar. O da "Teyitbek'in gazabından korkuyorum. Eğer sağ salim dönersek, beni öldürmesini engeller misin?". der. Kurmanek razı olur.

Yol için hazırlık yaparlar. Birlikte yola çıkarlar. Kesip yemek için elliden fazla at alır. Kırk tane de kımız koymak için deve derisinden yapılmış olan köökör alıp yola çıkarlar. Buhara'dan, Tacik ülkesinden geçip ve otuz gün sonra Afgan'a ulaşırlar. Akşam üzeri büyük Ürgönç'e gelip, orada gecelerler. Kurmanbek erkenden kalkıp dürbünle etrafa bakar, uzaktaki şehri, evleri ve askerleri görür. Elini yüzünü yıkayıp Zayırbek'in yanına gelir, ona menzile vardıklarını haber verir.

Kurmanbek, kırk yiğidiyle birlikte saessizce büyük deryayı geçerler. Kurmanbek, Zayırbek'i elçi olarak Bakburhan'a gönderir. Zayırbek, hanın huzuruna çıkar, kendisini tanıtır, kızı Kanışay'ı istemeye geldiklerini söyler, Kurmanbek'in erliğini, bahadırlığını anlatmakla bitiremez. Bakburhan kırmızı yüzü hiddetten sararır. "Kız istemeye gelmişsiniz, ama hiç de öyle görünmüyor; ne getirdiğiniz? Ne malınız, ne pulunuz, ne de kulunuz var. Böyle kız istemeye mi gelinir? Kurmanbek, o kadar bahadırsa, elinde kılıç, mızrağıyla karşıma çıksın, onu devirip kanını içeyim. Yetimiş yaşına geldim hiç kimse beni düşüremedi. Eğer o beni yenerse tahtımdan inmeye söz veriyorum. Sabahleyin güneş doğar doğmaz gelsin." der.

Zayırbek, Kurmanbek'e gelip hepsini anlatır. Geri dönmelerinin daha uygun olacağını, Bakburhan'ın kızını vermeye niyeti olmadığını ilave eder.

Ertesi gün Kurmanbek gün doğmadan uyanır, adamlarına hemen hazırlanmalarını emr eder. Zayırbek bir tepeye tuğu yerleştirir. İki tarafın askerleri savaş düzeni alırlar. Kurmanbek atı Teltoru'yu, Bakburhan da Kaskara'yı mahmuzlayıp birbirine doğru son sürat koştururlar.

Kurmanbek, Bakburhan'ı sol tarafına mızrağıyla vurup bir darbede indirir. Dört bir yana bahadırlığıyla tanınan Bakburhan, atından düşer. Zayırbek ve kırk yiğidi buna çok sevinir. Kurmanbek hemen atından inip Kaskara'yı tutar. Bakburhan da hemen ayağa kalkmaya çalışır. Kurmanbek ona geri ata binmesine yardım eder ve ona sözünü yerine getirmesini söyler. Bakburhan bunu kabul etmekten başka bir çaresi kalmaz. Bakburhan üştüğüne inanamaz, işte o zaman yaşlandığını anlar. Sözünde durur ve kızı Kanışay'ı kendisine vereceğini söyler. Kurmanbek'le Bakburhan el sıkışıp dost olurlar.

Bakburhan, kızını Kurmanbek'e verme konusunu halkına danışır. Halkın bilge kişisi Töpö belig, Kanışay'ı Kurmanbek'e vermesinin doğru olacağını söyler. Bakburhan evine gelip, otuz kız, otuz güzel gelini ve kırk yiğidi Kurmanbek'i karşılamaya gönderir.

Beri taraftan Kanışay, sırdaşı Batıyma yengesiyle evlenme konusunu konuşur. Batıyma; "Bu zamana kadar noksansız birini ne duydum, ne de gördüm. Hadi toplanıp gidelim, komuz çalarak onu sınayalım. Gönlüne göre değilse orada hemen kavga çıkarırız.". Kiraz dudaklı, kara kaşlı, selvi boylu, al yüzlü, ipekten ve kıymetli taşlarla süslenmiş elbiseler giyen 16 yaşındaki güzel Kanışay, yengesinin sözlerine uyar. Kurmanbek'in yanına giderler.

Kurmanbek duygulanıp "Kanışay ne zaman gelecek" diye şarkı söylemektedir. Kanışay, onu beğenir. İçinden; "Böyle bahadırı kim beğenmez." der.

Bakburhan, kızına yetmiş gün düğün yapar. Düğüne Kaşgar'dan dostu Akkan'ı da çağırır.

Aradan 6 sene geçer. Kurmanbek'in Kanışay'dan Seyitbek adında bir oğlu olur.

Kurmanbek kendisine bağlı insanları alıp Akkan'ın yanındaki Turpan'da oba kurar. İki sene içinde obası hazır olur. Artık kendi obasıyla birlikte yaşar.

Kalmukların üzerine gitme vaktinin yaklaşması dolayısıyla kırk yiğidini gönderip babasında atı Teltoru'yu istetir. Babası Teyitbek, kızar ve kendisinin bineceğini söyleyerek atı vermez. "İnşallah, Kalmuklar onun yüreğine mızrak batırıp, kanını döküp canını alsın, altın şehrini yağmalasın. Benim halkımı ayırıp benden aldı." diye lanetler. Kırk yiğit, Kurmanbek'e gelip babasının dediklerini aynen iletirler. Kurmanbek, Teltoru'dan eksik olmayan Koyküröñ dlı atına binebileceğini söyler.

Dölön Han, vergisini üç ay geçirmiştir. Bununla da yetinmeyip 6.000 askeriyle gelip Kurmanbek'in şehrini kuşatır. Kurmanbek o gece rüyasında, tam yüreğinin olduğu yerde kan karışık buz, Altın şehrini altı bin Kalmuk kuşatıp o da tek başına, yaşlanmış bir vaziyette ortada kalmış durumda olduğunu, Kalmukları şehrinden kovup peşine düştüğünü, geri giderken de atının yürüyemediği ve bir türlü kaçamayıp kalbinden yaralandığını görür. Uyanınca rüyasını karısı Kanışay'ya anlatır. Kanışay, rüyyayı hayra yorumlar ve "Yorduğum rüyan kutlu olsun, başına talih kuşu konsun, şansın bol olsun, düşmanının kalbi erimez tuz olsun." der.

Gece yarısı altı kapılı kalesinin bir kapısını açıp bakar ve düşmanlar tarafından kalesinin kuşatıldığını görür. Hemen kırk yiğidine haber gönderir. Kırk yiğit kendi arasında mütalaa edip "Kurmanbek, zayıf at binerek gitmek istiyor, sağ kalıp kalmayacağı ne malum? Kurmanbek için tatlı canımızdan olmayalım. Hem sağ kasak bile Teyithan bizi sağ bırakmaz. En iyisi biz Kurmanbek'i bırakıp Teyithan'a gidelim." derler.

Kurmanbek onlara bir daha hitap eder: "Sizler, ömrüm boyunca hep yanımda olan, keyfimi yerine getirip güldüren, Kalmuğa koşsam, benimle koşup düşmanı perişan eden Kırk yiğidimdiniz. Şimdi Kalmuklar şehri kuşatıp basmakta iken sizin böyle bir tavırda bulunmanız olacak şey mi? Güvendiğim sizdiniz, sizden başka kimsem yok. Eğer benimle gelmiyorsanız, Kanışay ile çocuğum size emanet, onlara çok iyi bakın." der.

Sonra evine gider. Kılıcını beline bağlanıp, eline mızrağını alıp, karısıyla vedalaşır. Kanışay'ya eğer eceli gelip ölürse o güzel yüzünü yırtmamasını, üzülmemesini söyler. Sonra karısına biricik oğlu Seyitbek'i getirmesini ister. Oğlunu sımsıkı kucaklar, öper, kokusunu içine çeker. Kurmanbek yaşını tutamaz, onları gören Kanışay da acı acı ağlar. Böylece vedalaşırlar.

Kurmanbek, Kanışay'ya demir kapıları açmasını ister. Atı Koykürön'ü düşmana doğru sürer. Koykürön'ü adeta kuş gibi süzülüp koşar. Kurmanbek, önüne gelen Kalmuğu bir kurt gibi darmadağınık eder. O kadar Kalmuk içinden Kurmanbek'le yüzyüze gelecek birisi çıkmaz. Herkes kendi başının çaresine bakıp kaçışır. Savaş günler ve gecelerce sürer. Kalmuklar, başta hanı olmak üzere bu saldırıya geçtiklerinden çok pişman olurlar.

Kurmanbek kendine ve atına güvenerek, Yüce Tanrıya dua ederek saldırır. Önünde kimse duramaz, herkesi kırıp geçirir. Ara sıra atı Koykürön'ü biraz dinlendirir.

Bu sırada Kalmuk hanı Dölön Han, Kurmanbek'in altındaki atın Teltoru olmadığını görür ve onu yeneceklerine kalbi kanaat getirir. Nitekim akşamüzeri Koykürön iyice yorulur, kımıldayamaz hale gelir. Kurmanbek, kendisinu en önemli zamanında yalnız bırakan 40 yiğidine kahreder. Dölön, atı Tuuçunak'ı sürüp gelir. Kurmanbek'e yaklaşır, ona artık sonunun geldiğini söyler. Ciğerini parçalayıp mızrağımı batırıp intikamlarımı alayım mı: Başını keseyim mi? Biricik oğlanını öldüreyim mi? Şehrini yağmalayayım mı?" dedikten sonra Kurmanbek'e saldırır. Yorgun Koykürön hareketsiz durur. Dölön, atını sürüp gelir ve mızrağını Kurmanbek'in göğsüne saplar. Mızrak, Kurmanbek'in göğsünden girip sırtından çıkar. Dölön, Kurmanbek'i devirmenin mutluluğuyla çılgına döner, zafer sarhoşu olur.

Kurmanbek yere yıkılır ve bu arada at vermeyen babasına lanet yağdırır. Bir yandan hayata tutunmaya çalışır, sürüne sürüne ilerler, tan ağarırken yol kenarına düşüp kalır. Bu sırada oradan geçen kervan geçmektedir. Kurmanbek, kervandakilere karısına ve biricik oğluna durumunu bildirmelerini söyler.

Bu sırada büyük bir kervan daha gelir, bu Kaşgar hanı Akkan'ın kervanıdır. Altı senedir Kurmanbek ile görüşmeyen Akkan, Kurmanbek'in oğlu Seyitbek için kırk deve kızıl altın, kırk deve kızıl kemha ve ipek kumaş, kırk deve kızıl pamil çay ile yine çocuk için bir kızıl ve bir de kara tay götürmektedir. Akkan Kurmanbek'e yaklaşıp gözlerine bakar ve yüzü sarardığını, göğsündeki derin yarasından kan sızdığını görür. Onu bu hale kimin getirdiğini sorar. Kurmanbek başını kaldırıp, Akkan'a bakar, ancak onu hemen tanıyamaz. Son zamanlarında

dostunu gördüğün için sevindiğini söyler. Olup biteni Akkan'a anlatır. Bütün anlatılanları duyan Akkan, Kurmanbek'e sarılıp ağlar. Onu burada bırakmak istemez. Kurmanbek ise yarasının ağır olduğunu, bir yere gidemeyeceğini, hanımına ve çocuğuna selâm götürmesini söyler. Akkan, her şeye rağmen Kurmanbek'i alıp evine getirir, on iki gün ona bakar. Onun göğsündeki mızrağı nasıl çıkaracağını düşünür. Sonunda acı duyacağını bile bile mızrağı Kurmanbek'in göğsünden çıkarır, ancak kurmanbak o vakit ölür. Akkan, Kurmanbek'in cesedini geleneklerine göre güzelce yıkatır, beyaz kefene sardırıp defneder. Onu güzel bir mezar taşı yaptırır, üzerine kılıcını nakşettirir.

Kanışay ise, her gün kalenin tepesine çıkıp dürbünle kocasının gelmesini beklemektedir. Günün birinde Akkan'ın atını koşturup kendisine doğru geldiğini görür. Hemen kırk kadınla Akkan'ı karşılamaya çıkar. Önce selamlaşırlar, hâl sağlık soruştururlar. Kanışay hemen kocasından haberi olup olmadığını sorar. Akkan, üzüntüyle Kurmanbek'in ölüm haberini bildirir. Kanışay, kocasının ölüm haberini duyar duymaz kendinden geçer. Onunla birlikte herkes ağlar. Kanışay, aygın baygın, düşe kalka çadıra doğru koşar. Çadırın kenarında asılı duran kılıcı eline alır ve bir hamlede kılıcı kalbine batırır. Cansız bedeni yere yıkılır. Kurmanbek'in altı yaşındaki oğlu Seyitbek, iki acı karşısında kendini yitirir, ağlayıp kendinden geçer. Akkan'a kendisini dedesi Teyitbek eline bırakmaması için Akkan'a yalvarır.

Akkan, ölüm merasimini en güzel şekilde yerine getirip Kanışay'ı defneder. Sonra Teyitbek'in yanına gidip durumu anlatır. Teyitbek, oğlu kurmanbek'in ölümüne sevinir. Akkan, buna gazaplanır, kırk yiğidine seslenir, Teyitbek'i yakalamalarını emr eder. Teyitbek'i ayaklarından bağlar ve onu da Teltoru atın kuyruğunu bağlayıp dağ taş yuvarlattırır, Teyitbek'in her bir parçası bir yerde kalır, her parça kargaya, kuzgun, ite kuşa yem olur.

Akkan, Kurmanbek'in yegane emaneti olan Seyitbek'i yanına alıp şehrine döner.

Destanın önemli eşmetinlerinden olan Moldobasan Musulmankov varyantı Kübra Demir Keleş tarafından şöyle özetlenmiştir:

"Molotiya şehrinin padişahı olan Madalhan'ın çocuğu yoktur. Bir gün eşi, yanına dört hizmetçi alarak gezmeye çıkar ve kadınlardan

ayrılır. Bir geyiğin çocuk emzirdiğini görür. Geyik, çocuğu bırakıp gidince Madalhan'ın eşi, onu alır ve kendisinin doğurduğunu söyleyerek şehre haber gönderir. Aksakallar çocuğun adını Kurmanbek koyarlar. Kurmanbek çok çabuk büyür ve güçlü bir çocuk olur. Yirmi yaşında Kurmanbek, Teltoru ata binip Kalmuklara saldırır ve onları memleketten sürer. Kurmanbek'ten korkan Kalmuklar, ona elçi göndererek onu han yapmak isterler. Bu arada Kurmanbek evlenmek ister ama Kırgız kızlarını beğenmez. Kauharnik şehrinde yaşayan perinin kızı Kanışay'ı beğenir ve büyük bir eğlence yaparak onunla evlenir. Kurmanbek karısını da alarak Kalmuk memleketine gidip onlara hanlık yapar.

Kurmanbek, otuz gün sonra döneceğini söyleyerek ata yurdunu ziyarete gider. Kurmanbek'in gelme şerefine eğlence düzenleyen yurdu onu yolda karşılar. Bunu fırsat bilen Korun, tuzak kurup Kurmanbek dönünce onu yakalayıp öldürecektir. Kanışay, Kurmanbek'e birini göndererek bu haberi ulaştırır. Kurmanbek, haberi alınca babasından Teltoru'yu ister ama Madalhan, atı vermez. Kurmanbek'in annesi, oğluna yardımcı olmak ister, ama bir netice alamaz. Kurmanbek, çok kızdığı halde şeriatta babaya kötü davranmanın doğru olmadığını söyleyip başka bir atla Kalmuk memleketine döner. Kanışay, Kurmanbek'in geldiğini rüyasında görüp sevinir. Kırk kızı çağırıp Kurmanbek'in geleceğini ve hazırlanmalarını söyleyerek Kurmanbek'i karşılar. Korun, Kurmanbek'in geldiğini anlayıp yetmiş bin asker toplar. Kurmanbek, rüyasında Kalmuklar tarafından öldürüldüğünü görür. Uyanınca Kanışay'a rüyasını anlatır. Kanışay, rüyayı iyiye yorar; fakat Kurmanbek ona inanmadığını söyleyerek düşman üstüne yürür. Kurmanbek kırk yiğidini çağırınca onlar savaşmak istemezler. Ancak Kurmanbek'in yalnız gittiğini gören ve Kanışay'ın feryadını duyan kırk yiğit, onun yalnız gitmesine razı olmaz ve onunla savaşa katılmak ister; ama bu defa da Kurmanbek, Korun'a ve askerlerine karşı yalnız gideceğini belirtir.

Düşman ile tek başına mücadele edip bin Kalmuk öldüren Kurmanbek, Korun'u yaralar; ancak Korun kaçıp kurtulur. Kalmukları dağıtan Kurmanbek, bir süre sonra Kökdönön atının koşamadığını ve kırk yiğitten de yardım gelmediğini görür. Düşman, atın hareket etmediğini anlayınca hanları Korun'la onun etrafını çevirerek özel hazırlanmış

bir mızrakla Kurmanbek'i yaralar. Kırk yiğit, Kurmanbek'in imdadına yetişip Kalmukları kaçırırlar; ama beylerini göremezler. Yaralanan Kurmanbek de kırk yiğidi görmez, baygın yatar. Bu esnada altı yıldır görüşmediği dostu Akkan, Kurmanbek'i ziyaret etmek üzere yola çıkmıştır. Tesadüfen Kurmanbek'in baygın olduğu köprü tarafından gelen Akkan, yerde yatanın dostu olduğunu anlayıp kırk yiğidine kırk deveyi kestirip Kurmanbek ölmesin diye Allah'a dua eder. Bu sırada uzaktan gelen iki tane genç vardır. Bunlar gelip selam verirler ve misafir olduklarını, burada neler olduğunu sorarlar. Akkan, dostunu iyileştirmeleri hâlinde ne isterlerse vereceğini belirtir. Bunun üzerine eğer ilaçları iyi gelirse, sadece ilacın parasını alacağını söylerler. Sonra Kurmanbek'i tedavi ederler ve onun kırk günde iyileşeceğini söyleyip ilacı da Akkan'a bırakarak ayrılırlar. Daha sonra Kurmanbek kendine gelir.

Akkan, önce gidip Kanışay'la görüşerek Kurmanbek'in niçin kendisini karşılamadığını sorar. Kanışay, Kurmanbek'in kırk gündür gelmediğini söyleyince Akkan, dostunun öldüğünü söyler. Bunun üzerine Kanışay kendini öldürmek ister; fakat Akkan onu engelleyerek şaka yaptığını açıklar. Akkan'ın ardından gelen Kurmanbek, Kanışay'la hasret giderir. Kalmukların kalesini alan kırk yiğit ise geri döner, Akkan'ın yaptırdığı kümbeti görüp içine girer ve beylerinin ölmediğini öğrenip yurda gelirler. Kurmanbek, Kanışay ve kırk yiğidiyle kendi memleketi Molotiya şehrine döner. Ancak önden gelen Akkan, Madalkan'ı Teltoru atın kuyruğuna bağlar ve onu süründürerek öldürür. Halkın karşıladığı Kurmanbek yeni han olur ve halk mutlu bir hayat sürer."

Kaynakça:

Acı, Üsöyün, *Kırgız Sancırası-Kurmanbek*, Bişkek, 1993.

Akmataliev, Abdıldacan, Kurmanbek, Seyitbek, *El Adabiyatı Serisi*, C. 5, Bişkek 1998, Bişkek, 1998, s. 5-332.

Ateş, Mehmet, Kırgız Kahramanlık Destanlarından Kurmanbek, Van, 2000, (Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Bayhocoyev; S. "Söz Başı" Kurmanbek, Kırgız SSR İlimder Akademiyası, Til cana Adabiyat İnstitutu, Kırgızistan Mamlekettik Basması, Frunze, 1957

Kalık Akiyev, *Kurmanbek*, Frunze, 1957, 104. sayfa,

Keleş, Kübra Demir, *Kurmanbek Destanı'nın Bağlam Sözlüğünün Oluğturulması (Moldobasan Musulmankulov Varyantı),* Afyonkarahisar, 2021, (Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Kırgız Adabiyatının Tarıhı, C. 3, Bişkek, 2002, s. 152-182.

Köse, Nerin, *Kurmanbek Destanı,* İzmir, 2006.

Köse; Nerin, "Kurmanbek ve Seyitbek Destanları", *Millî Folklor Dergisi,* C.6, Y.12, S.48, Ankara, 2000.

Mukasov, Murat, *Kırgız Destanları 11-Kurmanbek,* (Türkiye Türkçesine Aktaran: Ulanbek Alimov), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2013.

S. Bayhocoyev; *"Söz Başı" Kurmanbek,* Kırgız SSR İlimder Akademiyası, Til cana Adabiyat İnstitutu, Kırgızistan Mamlekettik Basması, Frunze, 1957.

Urustanbekov, B. - T. K. Çoroyev, *"Kurmanbek" Kırgız Tarih, Kıskaça Ensiklopediyalık Sözlük,* Frunze, 1990.

Üsöyün Acı, *Kırgız Sancırası-Kurmanbek,* Salt Bişkek, 1993.

KURT HASAN

Âşık Yakup Temelî'nin tasnif ettiği aşk hikâyesidir.

Âşık Temeli, 13 Mayıs 1959 tarihinde Erzurum'un Avnik ilçesinin Güzelhisar köyünde doğan Âşık Temelî, Adil ve Makbule'nin oğludur. Ailesi 3 yaşında iken Ankara'ya taşınmış, Temeli ilkokul tahsilini burada yapmıştır. Yakup Temel'in 1981 tarihinde evlendiği Kadriye Hanım'dan Ferhat ile Halil İbrahim adında iki oğlu olmuştur. 26 Ekim 1988 günü gözlerini kaybettikten kamu hizmetinden emekliye ayrılmıştır.

Âşıklığa başlamasında ve ilerlemesinde Erzurum ve Kars âşıklarının önemli payı vardır. İlk ustası Erzurumlu Fermanî'dir. Mahlasını da o vermiştir. Temelî hâlâ Ankara'da yaşamaktadır.

Yaralı Mahmut, Âşık Garip ile Senem, Ferhat ile Şirin, Arzu ile Kamber, Kerem ile Aslı, Hüseyin ile Senem ve Köroğlu'nun yedi kolunu anlatabilen Temelî'nin kendisine ait üç hikâye vardır. Bunlar; Yusuf ile Elif, Süleyman ile Şahperi ve Kurt Hasan adlarındaki hikâyelerdir. (Bkz. *İlgili hikâyeler*). Çok sayıda televizyon, radyo, âşık şenlikleri programına katılan Temelî'nin pek çok ödülü vardır. Âşık tarzı şiir geleneğinde hemen hepsini karşılayacak şiir örneği sergilemiştir. Hatta âşık edebiyatında ilk diyeceğimiz örnekler de vücuda getirmiştir. Gizem Bor, 2020 yılında Temelî'yi konu alan bir yüksek lisans tezi hazırlamıştır. Söz konusu tezde Temelî'nin hayatı, edebî kişiliği, şiir örnekleri ve hikâyeleri üzerinde durulmuştur. Söz konusu hikâyelerinin yapısı ve kurgusu Türk halk hikâyeleri geleneğine uygun tarzdadır.

Manzum ve mensur yapıya sahip olan Kurt Hasan hadiseler adları belirtilmese de ülkemizde cereyan etmektedir. Hikâyede reel unsurlar ön planda olmakla beraber hikâye kahramanlarından olan Hasan Ağa'nın kaybolması ve kurda dönüşmesi gibi hayali unsurlar da yer almıştır. Şahıs kadrosunda Karaca Kız, Yakup Han, Hasan Ağa, Döne Sultan, Harami Başı, Haşim Şah, Kara Vezir, Osman Bey, Ömer, Ahmet, Yusuf, Kenan, Yakup han'ın annesi ve babası, Lala, Kadı, Kadın, Nine Kula gibi isimler karşımıza çıkar.

Hikâye, Gizem Bor tarafından şu şekilde özetlenmiştir:

> *"Anadolu'da bir köyde Hasan Ağa adında biri yaşar. Hasan Ağa'nın Karaca adlı kızı ve üç oğlu vardır.*
>
> *Yakup Han adlı genç Karaca'ya sevdalıdır. Karaca'ya yakın olmak için silahşor eğitimine katılır ve birbirlerine âşık olurlar.* ***3.*** *Kısa bir süre sonra Yakup Han ailesiyle Karaca'yı istemeye gider. Karaca ile Yakup Han sözlenir.*
>
> *Hasan Ağa bir gün atını dağlara sürer. Dağda bir altın kemer bulur. Altın kemeri beline takınca kurda dönüşür. Kurt Hasan'ı Hasan Ağa'nın oğulları, köylüler ve Karaca Kız tanıyamaz. Hasan Ağa kurtların arasında yedi yıl zorlu bir hayat mücadelesi verir.*

Karaca Kız'ın şöhreti civar köylere yayılmaya başlar. Namı harami başına kadar yayılır. Harami başı Karaca Kız'a âşık olur. Karaca Kız ile evlenmek ister.

Bir gün Karaca Kız dağlara kendini vurur. Harami başı Karaca Kız'ın yolunu keser. Harami başı Karaca Kız'a kendisine varmadığı takdirde nişanlısını ve kardeşlerini öldürteceğini söyler. Harami başı Yakup Han'ın geçtiği yere pusu kurar. Öldürmek yerine Yakup Han'ı alıkoyar ve Yakup Han'ı alıp yaşadığı mağaraya hapseder. Harami başı Yakup Han'ın öldürdüğü adamlardan bir tanesini soyar ve Yakup Han'ın elbisesini ona giydirir. Harami başı cesedi yakar ve üzerine bir not bırakıp köye gönderir. Yakup Han'ın ailesi, Karaca Kız ve köylüler Yakup Han'ı öldü sanır ve cesedini sevda gözesindeki mezara defneder.

Karaca Kız, bir plan yapar. Harami başına iyi davranır ve güvenini sağlar. Bir gün haramilerin yaşadığı mağarada kalır. Karaca Kız, Ömer adlı bir haramiyle tanışır ve onun hayat hikâyesini dinler. Karaca Kız harami başına babasının başına bir iş geldiğini bu yüzden kendisine zaman tanımasını ister. Karaca Kız evine döner ve zırhını, kaskını, çeliğin ferini hazırlar. Kurt Hasan, bir gün çoban köpeğinin saldırısına uğrar. Belindeki kemer çıkınca eski insan hâline döner. Çırılçıplak bir şekilde sabahın olmasını bekleyen Hasan Ağa'yı köylüler fark eder. Köylülerden Osman Bey Hasan Ağa'ya yardım eder.

Hasan Ağa'nın bulunduğu yer, Haşim Şah'ın ülkesidir. Kurt Hasan'ın hikâyesi dilden dile dolaşır ve Haşim Şah'ın kulağına gider. Haşim Şah, Kurt Hasan'ı getirene para ödülü vereceğini söyler.

Osman Bey, Şah'ın korkusundan Hasan Ağa'yı saklar. Bunun üzerine Şah'ın sarayına gider ve durumu öğrenir. Haşim Şah Kurt Hasan hikâyesini ilk ağızdan dinlemek ister. Osman Bey Hasan Ağa'yı Şah'ın huzuruna çıkarır. Bu günlerde Şah'ın en önemli adamı Kara Vezir kaybolur. Memleketin ünlü silahşorları bir bir öldürülmektedir. Karaca Kız haramileri öldürmek ve intikamını almak amacıyla evini terk eder.

Karaca Kız, haramilere karşı yanına güvenebileceği bir silahşor arar. Silahşorların evlerine giden Karaca Kız karşısına don gömlek ile çıkan silahşorları öldürür. Lalanın verdiği akılla Şah, şehirde karartma

ve sokağa çıkma yasağı uygular. Bir gece Karaca Kız, Kara Vezir'in evine gider. Kara Vezir eşinin uyarmasıyla kapıyı kıyafetini giymiş, silahını takmış bir şekilde açar. Kara Vezir'i bu şekilde gören Karaca Kız onu esir alır ve kendisini takip etmesini söyler. Karaca Kız ve Kara Vezir haramilerin bulunduğu mağaraya gelir. Vezir'e haramileri öldüreceğini ve kendisi gelmezse Karaca'nın Kula atına binerek gitmesini söyler.

Karaca Kız, haramileri öldürür. Haramilerden Ömer'i öldüreceği sırada, Ömer Karaca Kız'ı gözlerinden tanır. Ömer Yakup Han'ın yaşadığını söyler. Bunun üzerine Karaca ile Yakup Han kavuşur. Karaca ile Yakup Han arkada, Ömer önde mağaradan iner. Kara Vezir korkuyla Karaca Kız'ı beklemektedir. Karaca atları ve malları Ömer'in almasını söyler. Ömer köyüne ve ailesine döner.

Karaca, Yakup Han ve Kara Vezir ile yola düşer. Kara Vezir, Karaca'nın kendisini de öldüreceğini sanır. Pınarın başına geldiklerinde Yakup Han ve Karaca Kız başından geçenleri anlatır. Bunları duyan Kara Vezir Karaca Kız'ın güvenilir, sadık ve yüreği sağlam bir insan olduğunu anlar.

Karaca Kız, Yakup Han ve Kara Vezir köye döner. Yakup Han'ın ve Karaca Kız'ın ailesi çok sevinir. Karaca Kız, Kara Vezir'i misafir eder. Kara Vezir Karaca Kız'a düğünlerine şahit olmak istediğini söyler. Fakat Karaca Kız babasının yedi yıldır kayıp olduğunu ve birkaç ay daha beklemek istediğini söyler. Ertesi gün Kara Vezir evine döner. Osman Bey lalaya Kurt Hasan'ı saraya getirdiğini söyler. Aynı gün Kara Vezir de gelmiştir. Haşim Şah bu insanları dinlemek ister ve sarayın büyük salonunu hazırlatır. Sarayda şerbetler, meyveler, yiyecekler sunulur ve Şah'tan sohbetin başlangıcı için müsaade istenir. Kurt Hasan başından geçenleri anlatır. Bu esnada Kara Vezir, Hasan Ağa'nın Karaca Kız'ın kayıp babası olduğunu anlar. Şah bir aydır ülkesinde değerli pehlivanların ortadan kaybolduğunu söyler. Ardından Kara Vezir söz alır ve Karaca Kız ile başından geçenleri anlatır. Kara Vezir, Karaca'nın ismini verir ve yaşadığı köyü söyler. Bunu duyan Hasan Ağa'nın gözleri fal taşı gibi açılır. Daha sonra Hasan Ağa ağlamaya başlar. Bunu gören Şah neden ağladığını sorar. Hasan Ağa Karaca Kız'ın kendi kızı olduğunu söyler. Karaca Kız'ın hikâyesini dinleyen Şah ve köylüler Karaca Kız'a hayranlık duyar.

Hasan Ağa birkaç gün daha Şah'a misafir olduktan sonra köyüne dönmek ister. Şah; Hasan Ağa'ya at hediye eder, yol hazırlığını görür ve üstünü başını giydirir. Hasan Ağa köyüne doğru gider. Hasan Ağa çeşmeye doğru yaklaşınca Döne Sultan'ı görür. Döne Sultan yaşlılığından dolayı kendisini tanıyamaz. Hasan Ağa'nın Döne Sultan'a ismi ile hitap etmesi Döne Sultan'ın dikkatini çeker. Hasan Ağa'nın gözlerine bakınca onu tanır. Döne Sultan sevinç çığlıkları atar. Hasan Ağa'nın döndüğünü duyan oğulları, Karaca Kız, Yakup Han çok sevinir; köyde bir bayram havası yaşanır.

Aradan birkaç ay geçer, Haşim Şah Kara Vezir ile ülkenin diğer tarafına seyahate çıkar. Seyahat esnasında Hasan Ağa'yı da ziyaret ederler. Hasan Ağa Şah'a koyunlar keser, yemekler hazırlar. Haşim Şah Karaca Kız ile tanışır. Karaca Kız'ın anlatıldıkları kadar güzel olduğuna inanır. Şah, Yakup Han'la da tanışır. Onu da Karaca'ya yakıştırır. Şah düğün için ailelerden izin ister.

Köyde, Karaca Kız ile Yakup Han'ın düğünü yapılır. Bu sırada köye Osman Bey de misafir olarak gelir. Karaca Kız ile Yakup Han'ın düğünlerine şahit olur. Günlerce süren düğünle Hasan Ağa ile ailesi hayatlarına kaldıkları yerden devam eder."

Kaynakça:

Bor, Gizem, "Âşık Yakup Temelî'nin Kurt Hasan Hikâyesi Üzerine Bir İnceleme", *TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi,* S. 20, 2020, s. 109-166.

Bor, Gizem, *Âşık Temelî'nin Hayatı, Sanatı ve Şiirleri,* Hatay, 2020, s. 154-174. (Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

KUTTIKIYA

Kazak destanıdır. Nogay Türkleri arasında da anlatılır. Anşıbay Batır destanı dairesinde Parpariya, Tuttıkıya, Edige, Nuradın, Musahan, Orak-Mamay ve Karasay-Kazı destanları anlatılır (Bkz. *İlgili destanlar*). Destan, Murın Jırav Sengirbayev (1859-1954)'den yazıya geçirilmiştir. Murın, anlattığı destanları, Nurım Şırşıgululı (1825-1898),

Kaşagan Kürjimanulı (1840-1924) ve Murat Mönkeulı (1843-1906)'dan öğrenmiştir ve bunların toplam sayısı 20 kadardır.

Destanın tam bir nüshası yoktur. Murın Jırav Sengirbayev'den derlenen metin Türkiye Türkçesine Fikret Türkmen-Metin Arıkan tarafından çevrilip 2007'de neşredilmiştir.

Tamamı manzum olan destan229 dizedir. Dizelerin hece sayıları arasında birlik yoktur. Genellikle dizeler 7 hecelidir.

Destanın özeti şöyledir:

Sıpıra. Kırım'a haber gönderir. Aktajı adlı Kalmuk'a karşı tek başına sefere çıkmaya karar verir. Büyük eşi, bir evladı olmadığı için fani dünyada yalnız kalacağından endişelidir.

Kuttıkıya, yakınlarıyla vedalaşır. Üç aylık mesafede olan Üç Bökembay denilen yurda varmakta azimlidir ve kararlıdır. Hayli yol gittikten sonra Üç Bökembay zirvesi görünür. Aktasiya'nın yurduna bir aylık yol kalır. On gün yol aldıktan sonra karşısına bir Kalmuk çocuğu çıkar. Kuttıkıya çocuğa, Nogaylı olduğunu Aktaşıya'nın yurdunu aradığını söyler.

Kalmuk çocuk, Kuttıkıya'ya ok atar, isabet ettiremez. Kuttıkıya ona iki kere ok atar o da vuramaz. Üçüncü defa atalarına dua edip oku fırlatınca Kalmuk gence ok saplanır.

Kuttıkıya tepeyi aşar. Onu gören otuz Kalmuk Kuttıkıya'nın etrafını çevirir. Kuttıkıya onlarla beş gün boyunca savaşır. Sonunda hepsini mağlup eder. Kalmuklar dört bir yana dağılır.

Kuttıkıya, kaçan Aktaşıya adında Kalmuk'un saklandığı yeri bulur. Seksen arşın olan kalenin altı altın kapısı zincirlerle bağlıdır. Kuttıkıya, Aktaşıya'nın saklandığı yere gelir. Kapıları kapanmış olduğu için içeri giremez. Üç gün boyunca onun dışarı çıkmasını bekler. Kuttıkıya, Aktaşıya'ya kendisi ile savaşmadan yurduna dönmeyeceğini söyler. Kapıyı balta ile, kılıçla kırar.

Kuttıkıya'yı kalabalık askerleri ile karşılayan Aktaşı Han etrafı kuşatır. Kuttıkıya, Kalmuklara saldırır. Onları üç günün savaşı sonunda yenip memleketine döner.

Kaynakça:

Berdibay, Rahmankul, *Dastan Halk Hazinesi (Epos El Qazınası),* Yeni Avrasya Yayınları, Ankara, 2002, s. 89.

Sengirbayev, Murın Jırav, *Kazak Destanları 4-Kırımın Kırk Batırı,* (Çev: Fikret Türkmen-Metin Arıkan), Türk Dili Kurumu Yayınları, Ankara, 2007, s. 122-133.

KÜÇE RIZA-HALI KOŞA

Azerbaycan'da anlatılan aşk hikâyesidir. Manzum ve mensur yapıdadır. İlk olarak 1909'da tespit edilip yazıya geçirilmiştir. Daha sonra Hüseyin İsmayılov - Seyfeddin Kaniyev, Hüseyin İsmayılov-Eziz Elekberli ve Kalib Sayılov - Helil Ağaverdi tarafından metinleri yayımlanmıştır.

Hikâyede Dede Yadigâr'ın yanında yetişen ancak onu geçen Küçe Rıza'nın ustalığı ve aşkı anlatılmıştır. Şahıs kadrosunu Küçe Rıza, Dede Yedgar, Şah Abbas, Arap Ayvaz ve Halı Koşa (Kalıgoşa) oluşturur.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Acem vilâyetinde Küçe Rıza adında biri yaşamaktadır. Rıza, küçük yaşlarda anne-babasını kaybeder, yetim kalır.

Küçük Rıza büyüyüp, aklı erecek yaşa gelince bir meslek öğrenmek ister. Pazarı gezer, bütün sanatlara bakar, kendisine uygun bir sanat bulamaz. Gezerken bir düğüne rastlar. Düğünde bir âşık çalıp çağırmaktadır. Rıza, bu sanatı öğrenmek ister. Bu herkesin tanıyıp sevdiği ve saydığı âşık Dede Yadigâr'dır. Rıza, âşığın yanına gider. Dede Yadigâr sazını çalar ve Rıza'ya türkü söyletir. Sesi güzel olan Rıza'yı yanına çırak alır.

Rıza, yıllarca Dede Yadigâr'ın yanında yetişip ustalaşır.

Acem vilayetinde Şah Hotkâr'ın Halı Koşa adında güzeller güzeli bir kız kardeşi vardır. Onu istemeye gelenlerin hepsi de eli boş döner.

Acem şahı Şahoğlu Şah Abbas da bu kızı almak ister. Halı Koşa'nın kendisine dünür olanlardan istediği bir şartı vardır. O da Osmanlı ülkesinin âşıklarını yenmiş birisi olmasıdır.

Şahoğlu Şah Abbas oradaki âşıkları mat edip kızı kendisine alması için âşığı Dede Yadigâr'ı Şah Hotkâr'ın yanına göndermek siter. Dede Yadigâr yanına Küçe Rıza'yı alıp Şah Hotkâr'ın elçi taşının üzerine otururlar. Şah Hotkâr, dede Yadigâr'dan imareti için bir şeyler söylemesini ister. Küçe Rıza ileri çıkar; "Benim hocam böyle küçük sorulara cevap vermez, ben cevap vereyim." der ve bir deyiş okur. Söyledikleri Şah Hotkâr'ın hoşuna gider. Onlara para vermek ister. Dede Yadigâr; "Biz para için değil kız kardeşiniz geldik. Bizi Acem Şahı Şah Abbas gönderdi. Duyduk ki kardeşinizin iki şartı vardır. Biz de bu şartları yerine getirip kardeşinizi Şah Abbas'a götürmeye geldik." der. Şah Hotkâr kabul eder.

Sabah olunca yardımcısı Kasid'i pazara gönderir ve ne kadar âşık varsa alıp gelmesini ister. Kasid, huzura Arap Ayvaz'ı getirir. Küçük Rıza ile Arap Ayvaz atışmaya başlarlar. Karşılaşma sonunda Küçe Rıza, Arap Ayvaz'ı alt eder ve sonunda kızı almayı başarır. Şah Hotkâr bunlara para da verir.

Dede Yadigâr, paralardan üç hisse kendisine alır, bir hisse Küçe Rıza'ya verir. Küçe Rıza, şah huzurunda devamlı kendisinin çalıp söylediğini ileri sürer ve bu paylaşmayı kabul etmez.

Yadigâr'a karşılaşma yapmayı teklif eder. Kim üstün gelirse paraların hepsinin onun olmasını teklif eder. Acem vilâyetine gelirler, şah huzurunda karşılaşırlar. Karşılaşmayı Küçe Rıza kazanır. Halı Koşa'yı Rıza'ya verirler. 40 gün 40 gece düğün yaparlar.

Kaynakça:

İsmayılov, Hüseyin - Elekberli, Eziz, *Azerbaycan Folkloru Külliyatı*, C. 25, Azerbaycan Millî Elmler Akedemiyası Folklor İnstutu Yayınları, Bakı, 2011, s. 30-60.

İsmayılov, Hüseyin - Kaniyev, Seyfeddin, *Azerbaycan Folkloru Antologiyası (Şirvan Folkloru)* C. 11, Bakı, 2005, s. 173-196.

Sayılov, Kalib-Helil Ağaverdi, *Azerbaycan Folkloru Külliyatı*, Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası Folklor İnstutu Yayınları, C. 29, Bakı, 2011, s. 25-35.

KÜLBAARAM İLE ASAN

Kırgız destanıdır. Manzum ve mensur yapıya sahiptir.

Destan metni İsmail Abalı tarafından Türkiye Türkçesine çevrilmiş, "Bir Kırgız Masalı: Külbaaram ile Asan" adıyla 2017'de yayımlanmıştır.

Külbaaram ile Asan, masaldan destana geçiş ürünü olan bir anlatmadır. Moldobasan Musulmankulov'un anlattığı 1947 tarihli anlatma, Kırgızistan Respublikası Uluttuk İlimder Akademiyası'nın El Yazmalar Bölümüne kayıtlıdır. Destanın metni *El Adabiyatı Serisinin* 17. cildinde 2002 yılında, Eşimkul menen Zuura, Nurkan ve Cantay anlatmalarıyla birlikte olarak yayımlanmıştır.

Destanda Asan'ın geyik suretine girmesi, Külbaaram ve Aynıcamal'ın birer peri kızı olması, yeraltı dünyası, sihirli ağaç, taş, tüy, yüzük, kılıç, saray sihirli kutu, cez kempir (celmoğuz), ejderha, Alp karakuş (Zümrüdüanka), dev, peri ve su iyesi gibi masalımsı unsurlarla mitolojik varlıklar, olağanüstülükler olarak karşımıza çıkar.

Destanın şahıs kadrosunu Asan, Külbaaram, Aynı cemal, Muktar Han, Kenceke, Boroon Dev, Tokoman, Capar, Coyun Dev, Simeykan, İnciliya oluşturur. Hayvan olarak geyik, at, bülbül; mitolojik varlıklar olarak da Cez Kempir (Celmoğuz), dev, Zümrüdü Anka (Alp Karakuş), ejderha, peri kızı, su iyesi yer alır.

Destan İsmail Abalı tarafından şöyle özetlenmiştir:

> *"Çok eski zamanlarda, Muktar han adlı bir padişah, sarayını güzelleştirmek için dünya üzerindeki tüm meyve ağaçlarını getirtip, bu ağaçları bahçesine dikerek yetiştirmiştir. Bir gün Muktar han, vezirleri ile bahçede dolanırken (ileriki bölümlerde isminin Murkuzaram olduğu anlaşılan) bir bülbül, ışıklar saçarak gelip bin türlü ahenkle ötmeye başlar, bir süre öter ve uçup gider. Bunu gören Muktar han, bülbüle âşık olur ve derdinden ölüm döşeğinde yatar. Muktar han, halkından bu bülbülü bulup getirmelerini ister ve ilk karısından olan Abıl ve Malik adlı oğulları, babalarının bu dileğini gerçekleştirmek üzere yola çıkmaya karar verirler. Bunu öğrenen ve Muktar'ın ikinci karısından olan Asan adlı en küçük oğlu da ağabeylerinden bir eksiği olmadığını düşünerek anne ve babasının tüm ısrarlarına rağmen bülbülü aramaya*

gitmek ister. İnsanların tüm ısrarına rağmen kararından vazgeçmeyen Asan, ağabeyleri ve kırk yiğitle birlikte yola çıkar. Bir müddet gittikten sonra üç oğul, Sansar isimli cennet gibi bir yere gelirler. Bir buçuk ay kadar burada bülbülü aralar, fakat bulamazlar. Bunun üzerine bir müddet daha giderek bir nehir kenarında bulunan Sayram isimli başka bir yere gelirler. Üç kardeş, ağaçları keserek otuz kayık yapar. Kardeşler bir kayığa, kırk yiğit diğer kayıklara binerek karşıya geçmeye çalışırlar. Tam nehrin ortasına geldiklerinde fırtına çıkar ve kırk yiğit suda boğuluverir. Üç kardeş karşıya sağsalim çıkarak birkaç gün burada konaklamaya karar verir. Bir gece Abıl ve Malik, kardeşleri Asan'ı terk eder. Uyandığında yalnız kaldığını anlayan Asan, ne yapacağını ve nereye gitmesi gerektiğini bilmeden yürümeye devam ederek ıssız bir yerde altın bir türbeye rastlar. Türbenin kime ait olduğunu anlamaya çalışırken uzaklardan bir kocakarının (Celmoğuz) geldiğini görür. Kocakarıya yakalanan ve onun tarafından bir geyiğe dönüştürülen Asan, diğer geyiklerle birlikte yaşamaya mahkûm olur. Günler sonra kendisini yemek isteyen kocakarının elinden kaçan Asan, geyik kılığında koşarak uzaklaşır ve güzel bir şehrin kenarına gelip beklemeye başlar. Yedi gün sonra peri gibi güzel bir kızın misafiri olan Asan, bu kızın dokuz gün boyunca ettiği dua sayesinde tekrar insan olur. Kızla tanışıp adının Külbaaram olduğunu öğrenen Asan, Külbaaram'ın anlatması üzerine kendisinin karısı olacağını da anlar. Kırk gün Külbaaram'la kalır, bir gece babası rüyasına girer ve Asan, bülbülü bulması gerektiğini hatırlayarak her şeyi Külbaaram'a anlatır. Külbaaram, Murkuzaram'ın bir zamanlar kendisinin kuşu olduğunu fakat Aynıcamal isimli bir peri kızının bülbülü götürdüğünü söyler. Asan, bülbülü bulmak üzere yola çıkar ve Külbaaram'ın tavsiyesi ile yavrularını yiyen ejderhayı öldürüp Alp karakuşun dostluğunu kazanır. Alp karakuşla birlikte gökyüzündeki İranbak şehrine giden Asan, Aynıcamal ve devlerin uykulu hâlinden faydalanarak kolayca Murkuzaram'ı alır, Aynıcamal'a mektup bırakır ve Alp karakuşla birlikte yeryüzüne dönerek Külbaaram'ın yanına varır. Artık memleketlerine gitme vakti gelmiştir. Kocakarıyı alt edip nasıl gideceklerini düşünen Külbaaram ve Asan'a Murkuzaram, kocakarının canının bir çınarın dibinde olduğunu söyler. Murkuzaram'ın tarif ettiği çınarı bulup kocakarıyı öldüren Asan, Külbaaram ve Murkuzaram'la birlikte ülkesine gitmekteyken aklına ağabeyleri Abıl ve Malik gelir.

Ağabeylerini arayan Asan, (sonradan Kalmuklara ait olduğu ifade edilen) bir şehre gelir ve ağabeylerinin sefil hâlini görür. Ağabeylerini kurtaran Asan, Külbaaram ile Murkuzaram'ı da alır ve ülkesine gitmek için yola çıkar. Yolda bir kuyu görüp su aramak isteyen Asan, Külbaaram'ı ağabeylerine emanet ederek kuyuya girer. Fakat ağabeyleri Asan'ı tutan ipi keserek bülbülü alıp kaçar. Kuyuda su iyesi ile karşılaşan Asan, Alp karakuşun yardımıyla kurtulur ve memleketine doğru yola koyulur. Bülbülle birlikte ülkelerine varan Abıl ile Malik bir kahraman gibi karşılanır ve Murkuzaram'ı babalarına teslim ederler. Asan'ı soranlara da öldüğünü söylerler. Günlerce toy verip eğlence düzenleyen Abıl ile Malik, Asan'ın geri dönmesiyle utanıp şehri terk eder. Asan, olan biteni ailesine ve halkına anlatarak bülbülü kendinin bulduğunu söyler. Asan, ailesi ve halkıyla toy düzenlerken İranbak şehrindeki Aynıcamal uykusundan uyanarak Murkuzaram'ın olmadığını ve başucunda bir mektup buluduğunu fark eder. Emrindeki devleriyle birlikte yeryüzüne gelen Aynıcamal, Asan'la karşılaşır ve onun ikinci karısı olur. Bülbülü getirip babasının hayır duasını alan Asan'ın keyfi yerine gelmiştir. Asan, şehri terk eden ağabeyleri Abıl ve Malik'i getirmesi için veziri Tokoman'ı gönderir ve onları affettiğini ilan eder. Abıl ve Malik geri döner, Asan toy düzenleyip ihtiyaç sahiplerine ve toya gelen diğer hanlara çeşitli hediyeler verir."

Kaynakça:

Abalı, İsmail *Bir Kırgız Masalı: Külbaaram ile Asan*, Sage Matbaacılık Ankara, 2017.

Akmataliyev, Abdıldacan, *El Adabiyatı, C. 17*, Bişkek, 2002.

KÜN SARIĞ HAN

Hakas destanıdır. Destanın başkahramanı kadındır ve destan onun adıyla anılmaktadır. Hakas kadın haycısı / destancısı Yevdokiya (Obdo) N. Kulagaşeva tarafından anlatılan metin Valentina E. Maynogaşeva tarafından derlenmiştir. Derlenen metin Hakasça olarak neşredilen Lenin Çolı (Lenin Yolu) gazetesinde tefrika edilmiştir. Söz konusu metin Nükhet Okutan Davletov ve Timur B. Davletov tarafından 2021 yılında Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları arasında neşredilmiştir.

Destan manzum olup toplam 5877 dizedir.

Destanda kavmi için büyük mücadeleler veren Kün Sarığ Han'ın bitmeyen savaşları dile getirilmiştir. Diğer destanlarda olduğu gibi bu destanda da pek çok mitolojik unsurlar vardır.

Kaynakça:

Davletov, Nükhet Okutan-Timur B. Davletov, *Kün Sarığ Han: Bir Hakas Kadınını Destanı*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 2021.

KÜNNÜ KÖRÇEN KÜN-KÖÖK

Kahramanı kadın olan Şor destanıdır. Destan adı, Türkiye Türkçesinde "Gün Görmeyen Kün-Köök" anlamına gelir. Motif, şekil dil ve üslup bakımından Şor kahramanlık destanlarının tüm özelliklerini taşıyan destan, olağanüstülüklerle doludur. Alıpların savaş motifleri ve sahneleri sıkça yer alır. Destan metni Vladimir Yegoreviç Tannagaşev (1932-2007) tarafından kayçı P. N. Amzorov'dan alınmıştır. Tannagaşev'in repertuvarında 80 kadar kahramanlık destanı vardır

Hadiseler, kadın kahraman olan Kün-Köök, onun maceraları etrafında gelişir. Destanda ön çıkan temel motif de Kün-Köök'ün ölüp dirilmesidir.

Destan, Manzum olup toplam 972 dizedir. Dizeler, genelde 7 hece olmakla beraber ölçü birliği göstermez.

Künnü Körçen Kün-Köök destanını Türkiye Türkçesine Atilla Bağcı kazandırmıştır. Bağcı, 2011 yılında hazırladığı Yüksek Lisans tezinde Şor Destanları hakkında bilgi vermiş ve destanla ilgili incelemeler yapıp metnini ortaya koymuştur.

Atilla Bağcı destanı şu şekilde özetlemiştir:

> *"İlk neslin sonunda, şimdiki neslin öncesinde altmış aşıtlı ak tayga eteğinde yayılan ak deniz kıyısında altın sarayında, karısı Altın-Arıg ile yaşayan Ak-Kan, karısının kuru karnının kabardığını görür, sevinir.*
>
> *Ak-Kan sarayının penceresinden bakınca, atların aşamayacağı sıradağlardan Çes-Pilek'in geldiğini görür. Çes-Pilek, Ak-Kan'a meydan*

okur, dövüşürler ve Ak-Kan'ın arı ruhunu alır. Ak-Kan'ın kızını (Kün-Köök) atının kuyruğuna bağlar ve kaçırır.

Çes-Pilek yolda Ak-Kan'a yardıma gelen Altın-Topçu ile karşılaşır. Altın-Topçu, Çes-Pilek ile dövüşür ve onun arı ruhunu alır, kaçırdığı Kün-Köök'ü kurtarmak için Çes-Pilek'in atının girdiği dünyanın bacasından yer altı dünyasına girer. Yer altı dünyasında yetmiş aşıtlı kara tayga eteğindeki altın saraya girer. Altın masada oturan, tek yaratıcı tarafından lanetlenip, yer altında yaşamaya mahkûm edilen Ülger-Möke ile tanışır. Altın-Topçu, Ak-Kan'ın kaçırılan kızı (Kün-Köök) kurtaracağını söyler, Ülger-Möke de kendi atını Altın-Topçu'ya verir. Altın-Topçu, Çes-Pilek'in atının kuyruğuna bakır iğneye dönüştürerek sakladığı kızı (Kün-Köök) kurtarır. Altın-Topçu, Ak-Kan'ın kızı ile Ülger-Möke'nin sarayına gelir, Ülger-Möke, kıza "Kün-Köök" adını verir ve kızın güzel ama çok talihsiz yaratıldığını söyler.

Altın-Topçu, yurduna gitmek için saraydan ayrılır, altmış aşıtlı ak taygaya varır. Altın saraya girer, altın yatakta yatan Ay-Tolay ile tanışır. Kün-Köök'ü, kardeşi Ay-Tolay'dan ister ve evlenirler. Kün-Köök, kardeşi Ay-Tolay'a olanları anlatır.

Altın-Topçu, yurduna dönerken, Ay-Tolay, onu, yurduna gelecek saldırılar ve tehlikeler konusunda uyarır ve kendisi yardıma gelinceye kadar sarayından çıkmamasını söyler.

Ay-Tolay, sarayından altın dürbünüyle bakınca Altın-Kılış'ın Altın-Topçu'nun yurduna geldiğini ve Altın-Topçu'yu yakalayıp, dövmeye başladığını görür ve Altın-Topçu'ya yardıma gider. Altın-Kılış, Altın-Topçu'yu yener, arı ruhunu alır. Bu sırada iki kıygılık (flaman) kuşu, Kün-Köök'ü bir altın tabut (kutu) içine koyarak götürürler, ama bu dünyaya geri döneceğini söylerler.

Ay-Tolay Altın-Kılış ile dövüşürken yetmişinci kat gökyüzünde Altın-Han'ın yurdunun alıpların saldırısına uğradığını, Altın-Han'ın kızı Altın-Torğu'nun yabancı alıplarca kaçırıldığını kıygılık kuşları öterek haber verirler. Ay-Tolay, Altın-Kılış'ı yener ve Altın-Torğu'yu kurtarmaya gider.

Ay-Tolay, kırk geçitli ak taygaya varır, bütün dünyanın alıpları orada toplanmışlardır. Altın saraya girer demir şapkalı, ince belli, dar

omuzlu alıp Kara-Kayış ile tanışırlar, birbirlerine meydan okurlar ve dövüşürler. Ay-Tolay Kara-Kayış'ı yener, kara duman içinden çıkar. Bunu gören toplanmış alıplar, korkup kaçarlar.

Ay-Tolay kurtardığı Altın-Torğu ile Altın-Han'ın sarayına gider, Altın-Han Ay-Tolay'ı altın masasına otutur. Ay-Tolay, Altın-Han'a kızı Altın-Torğu ile kendilerini evlendirmesini söyler, Altın-Han da evlendirir. Altın-Torğu altmış hizmetçizi ve yetmiş uşağı ile odasından çıkar. Ay-Tolay, Altın-Torğu'yu altın yumurtaya dönüştürür, sağ cebine koyarak saraydan ayrılır.

Ay-Tolay yolda dört kez dünyayı dolaşır, iki kıygılık kuşunun ötüşlerini dinler, kuşlar, Kün-Köök'ün bu dünyaya bir daha dönemeyeceğini söylemektedirler. Ay-Tolay bunu duyunca atını demir sıradağlara sürer, orada kız kardeşi Kün-Köök'ün altın tabutunu tutunca, kızın güzelliği demir dağı aydınlatır. Demir dağın eteğinde bulunan akağaç kabuğundan yapılma odada yaşlı kadın Ak-Köjege, Ay-Tolay'a, çok değerli bir şeyini kendisine vermesi karşılığında kız kardeşi Kün-Köök'ü dirilteceğini söyler ve Ay-Tolay, Ak-Köjege'ye istediği, çok değerli şeyi -arı gücünü- verir. Ak-Köjege, Kün-Köök'ü diriltir.

Dönüş yolunda karşısına çıkan Kan-Kıyğan, Ay-Tolay'dan cebindeki altın yumurtayı kendisine vermesini ister, Ay-Tolay vermez ve dövüşürler. Kan-Kıyğan, Ay-Tolay'ı yener, atının terkisine bağlayarak getirir ve saray önündeki at bağlama direğine, baş aşağı olarak ayaklarından asar; kendisi de istememesine rağmen Altın-Torğu ile toy hazırlığı yapar. Ay-Tolay direkte ayaklarından asılı halde dokuz gün geçirir. Dokuz gün sonunda, dokuz çatal boynuzuyla gök (mavi) boğa üstünde Ülger-Möke'nin ağabeyi Sarıg-Salgın gelir, Kan-Kıyğan'ı tehdit eder, Ay-Tolay'ı asılı olduğu direkten kurtarır ve ona kendi gücünün dörtte birini verir ve Ak-Köjege'nin arı ruhunu almaya gideceğini söyler ve ayrılır. Ay-Tolay, Kan-Kıyğan'ı yener, arı ruhunu alır.

Ay-Tolay, kız kardeşi Kün-Köök ve karısı Altın-Torğu olduğu halde sarayına gelir. Çayzanlara emirler verir ve toy hazırlıkları yaptırır ve dokuz gün toy toylarlar. Ay-Tolay Hanlardan büyük Han, Beylerden büyük Bey olur, zenginlik ve mutluluk içinde yaşarlar."

Kaynakça:

Bağcı, Atilla, *Şor Destancılık Geleneği ve Şor Kahramanlık Destanı "Künnü Körçen Kün-Köök" Üzerinde Mukayeseli Bir Çalışma*, Ankara, 2011, (Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

KÜNTUGMİŞ

Özbeklere ait aşk konulu bir hikâyedir. Lirizmin ön planda olduğu hikâyede mücadele, kahramanlık, azim ve sabrın sonunda elde edilen mutluluğu vurgulaması bakımından önem arz eden bir eserdir.

Ergeş Cumanbülbül, Nurman Abduvayoğlı, Egemberdi Allamuradoğlı, Bekmurad Cörebeyoğlı gibi bahşıların anlattığı eşmetinler 1949, 1955, 1956, 1967, 1971, 1975 yıllarında yayımlanmıştır.

Metni manzum ve mensur yapıya sahip olan hikâyeyi Dilara Akbay hazırladığı yüksek lisans tezinde Türkiye Türkçesine aktarmıştır.

Küntogmuş destanı Dilara Akbay tarafından şöyle özetlenmiştir:

> *"Zenger şehrinin padişahı Buvrahan'ın Şair ve Tahir adlı iki veziri vardır. Kardeş olan bu iki vezir çocukları olduğunda, kız olursa dost olmaları, erkek olursa birbirlerine kol kanat germeleri konusunda sözleşirler. Fakat Şair vezirin Halbeka adlı bir kızı, Tahir vezirin ise Halmömin adlı bir oğlu olur. Halmömin'in annesi oğlunu doğurduktan sonra ölünce Halbeka'nın annesi bu çocuğu emzirir ve bu ikisi sütkardeşi olurlar. Ancak Zenger şehrinde yaşayan herkes onların sütkardeşi olduğunu bilmedikleri için onların beşik kertmesi olduğunu düşünürler.*
>
> *Halbeka 14 yaşını geçtikten sonra güzelliği kendi sınırlarını aşar, onun güzelliğini ve vasıflarını işiten padişahlar ve hanzadeler, ona görücü gönderirler. Fakat Halbeka'nın kendisiyle evlenmek isteyenlerden tek bir şartı vardır. Bu şarta göre onunla evlenmek isteyen kişi kendisiyle satranç oynayacak ve Halbeka satranç oyununda onu yenen kişiyle evlenecektir. Halbeka ile evlenmek isteyen herkes bu şartı duyar, ancak hiç kimse onu bu oyunda yenemez. Bunun üzerine Halbeka'nın ünü daha a artar.*

Günlerden bir gün, Buvrahan, Halbeka'nın güzelliğini görür ve ona âşık olur. 'Onu, oyunda yensem de yenilsem de benimle evlenmeli!' diye düşünür. Halbeka ise ona haber göndererek, onun namertlik yapmamasını, bu şekilde davranarak kendini diğer ülkelerin padişahlarına kanıtlaması gerektiğini söyleyerek görücüleri geri gönderir.

Bunları duyunca padişahın Halbeka'ya olan hayranlığı daha da artar. Devletin ileri gelenlerini bir araya toplar, onlara bu olay karşısında ne yapması gerektiğini danışır. Padişahın kaygısının sebebi, kendisi vazgeçtiğinde ya da oyundan yenilgiyle ayrıldığında Halbeka'nın başka biriyle evlenecek olmasıdır. Devletin önemli kişileri düşünürler ve kararlarını padişaha bildirirler. Padişah onları dinler ve tavsiyelerini yerine getirmeye karar verir. Tavsiyeye göre, Halbeka'nın bahtı bağlanacak, şehirde her kim onun adını anarsa canı tehlikeye girecektir. Böyle olduğunda Halbeka'ya kimse talip olmayacağından dört ya da beş yıl sonra Halbeka evlenmek isteyince Buvrahan ile evlenecektir. Bunun üzerine padişah tüm ülkeye adamlarını gönderir. Adamlar padişahın isteğini halka bildirirler. Ancak üzerinden geçen dört beş yıla rağmen Halbeka, padişaha boyun eğmez.

Günlerden bir gün Halbeka bir rüya görür. Rüyasında bir adamla aynı yatakta yatmış, sohbet etmekteymiş. Halbeka bu adama kim olduğunu sormuş. Genç adam kendisinin Dormenli pehlivan Küntugmiş olduğunu söylemiş, o da Halbeka'ya kim olduğunu sormuş. Halbeka da kendisini ona tanıttıktan sonra yüzüğünü Küntugmiş'a vermiş, onun yüzüğünü de kendisine aldığı sırada uyanmıştır.

Halbeka gördüğü rüyanın etkisinde kalır. Bahragül adlı cariyesine gördüğü rüyayı anlatır ve hemen bir ressam bulmasını ister. Ressama kendi ismini çizdirir, saçından kopardığı tel ile resmi bağlar. Bir sandık getirtir, resmi sandığa koyar, sandığın içini mumlatıp dışını da altınla kaplatıp kilitler. Kilidi sandığa bağlar ve sandığı nehre bırakırken 'Sandık Küntugmiş'ten başkasının eline geçmesin.' der. Sandık nehirde günlerce gittikten sonra onun da Dormen şehrine ulaşır.

Dormen şehrinde, Dormenli Küntugmiş olarak anılan bir pehlivan vardır. Küntugmiş, on dört yaşına girdiğinde iş güç edinmiş, on dördünü geçtikten sonra ise askerlik işleriyle uğraşmış, kılıç ve silah

kullanmayı, ok ve mızrak atmayı, düelloyu, keçi oyununu öğrenmiş, kırk yiğidini yanına alıp gâh dağa çıkmış, gâh avlanmıştır.

Bir gün, Küntugmiş kırk yiğidi ile nehrin kıyısında avlanırken gözüne bir sandık ilişir. Yiğitlerle beraber andığı sudan çıkarırlar. Ancak yiğitler sandığın altınla kaplı olduğunu gördüklerinde dışını kendilerine isterler. Küntugmiş da sandığın içini alacaktır. Sandığı açarlar içinden bir kâğıt çıkar. Kâğıdın üstünde Halbeka'nın ay gibi güzel, parlak yüzünü görünce Küntugmiş bu kıza âşık olur, olduğu yerde gücünü yitirir ve kendinden geçer. Yanındaki adamlar ne yapacaklarını bilemezler ve Küntugmiş'in kız kardeşi Appaqay'ı çağırırlar. Appaqay gelir, Küntugmiş kendine gelir ve aşkını gizleyemez anlatır. Daha sonra kız kardeşine resmi gösterir. Appaqay gördüğü güzellik karşısında anlar ki abisinin derdinin tek çaresi bu kızdır.

Küntugmiş, nice günler yürüdükten sonra Zenger'e ulaşır. Fakat şehrin kapısı kilitlidir. Küntugmiş bekçiyi uyandırır. Bekçiye, buraya Halbeka'yı bulmak için geldiğini söyleyince bekçi şaşırır ve korkar. Küntugmiş'i Buvrahan'ın buyruğu konusunda uyarsa da gece Küntugmiş'i misafir eder. Sabah olduğunda Küntugmiş Halbeka'yı aramak için yola çıkar ama nereye gideceğini bilmeden dolaşırken pazar yerine varır. Orada bir kocakarı, ipek satıcılarıyla kavga ederken Küntugmiş'i fark eder. Yanına gidip konuştuğunda Halbeka'yı aradığını öğrenir. Buvrahan'ın dünürü olan bu kocakarı, Küntugmiş'i kendi evine götürür, ona sofra hazırlar ve kendisi Halbeka'yı getirmeye gittiğini söyleyerek evden çıkar.

Kocakarının Zamangül adlı bir kızı vardır. Zamangül, Halbeka'nın cariyelerinden biridir ve kocakarı Küntugmiş'a kendi kızını Halbeka olarak tanıtmayı planlar. Düşündüğünü uygular, kendi kızını Halbeka diye Küntugmiş'in karşısına çıkarır. Küntugmiş kızı görünce Halbeka olmadığını anlar ve çok kızar. Zamangül, Küntugmiş'in kızdığını görünce ona Halbeka'yı bulması için yardım etmeye karar verir.

Zamangül'ün önerisiyle Küntugmiş, pazardan birkaç eşya alır ve bu eşyalarla Halbeka'nın köşkünün önüne gelirler. Eşyaları köşkün duvarına asar ve beklemeye başlar. Halbeka, cariyelerinden birini adamın kim olduğunu öğrenmesi için gönderir. Cariye döndüğünde Küntugmiş'i öyle bir anlatır ki Halbeka, abarttığını düşünerek

sinirlenir. Sonra Bahragül'ü gönderir. O da bir önceki cariye gibi döndüğünde Küntugmiş'i övünce Halbeka giyinip kuşanıp, dört cariyesini Küntugmiş'i oraya getirmeleri için gönderir. Küntugmiş önce direnir. Ancak kızların ikisi bohçasını alır, diğer ikisi ise Küntugmiş'i kollarından tutarak Halbeka'nın huzuruna çıkarırlar.

Bu iki âşık birbirlerini görünce çok etkilenir. Bir süre sohbet ederler ve Halbeka kızlardan satranç oyunu için hazırlık yapılmasını ister. Hazırlıklar tamamlanır. Halbeka ve Küntugmiş oyuna başlarlar. Oyun saatlerce sürer, Halbeka sonunda yorulur ve uykusu gelir. Bu haldeyken yanlış bir hamle yapar ve Küntugmiş onu yener. Halbeka, şartı yerine geldiği için kendisinin artık Küntugmiş'a ait olduğunu söyler ve bunun üzerine ziyafet sofrası kurulur.

Buvrahan Halbeka'ya âşık olduktan sonra, onun dışarı çıkmasını yasaklamış ve her gün sadece tan vaktinden önce köşke çıkmasına, tan vaktine kadar yüzündeki örtüyü açarak etrafı seyretmesine izin vermiştir. O da bu sırada Halbeka'yı görebilecektir. Ancak şehirdeki hiç kimse, o saatte dışarı çıkmayacak, herkes evinde olacaktır. Bu sayede Halbeka, her gün aynı saatte köşke çıkıp etrafı izler.

Buvrahan alışık olduğu şekilde her gün Halbeka'yı görmek için bakar, fakat üç gün boyunca Halbeka'yı göremez. Bunun üzerine iki yüz cellat ve dört yüz muhafızı Halbeka'yı kontrol etmeleri için gönderir. Cariyeler Halbeka hasta deseler de adamlar inanmaz ve ortalığı dağıtarak aramaya başlarlar.

Bahragül, Halbeka ve Küntugmiş'i uyarmak için gittiğinde onları birlikte uyurken bulur. Bahragül Halbeka'yı uyandırır, ona olanları anlatır. Halbeka ve Küntugmiş kaçmak için camdan atlarlar. O sırada ikisinin de gömlekleri rüzgârdan şişer ve kanat gibi açılır. Böylece her ikisi de yere sağlam olarak inerler. Gidecek yer ve tanıdık kimse olmadığı için Küntugmiş Halbeka'yı alır ve şehirdeki tek tanıdığı insan olan kocakarının evine götürür. Kocakarı her ikisini kendi evinin ahırına saklar. Bu sırada Buvrahan, Halbeka ve Küntugmiş'i bulup getirene boyu kadar altın vereceğini, ama onları saklayanları da ölümle cezalandıracağını duyurduğu için kocakarı korkar ve onları sarayın eski samanlığına götürüp orada saklanmalarına yardım eder.

Padişahın Zamangül adlı yaşlı hizmetkârı, saman gerektiği için otuz büyük kapla samanlığa gelir. Kapların yirmi tanesini doldurur ve on tanesini orada bırakır. Halbeka ve Küntugmiş kaçmak için tek çareyi bu kaplardan birinin içine girmekte bulurlar. Tam dertop olmuş kabın içine girerlerken Zamangül onları fark eder. Fark edince Halbeka ona yalvarır. Bu sırada kapının önünden geçen seyis başı onları görünce padişaha giderek ona haber verir. Padişah öfkelenir ve cellatlara, Zamangül'ü öldürmelerini diğerlerini de alıp gelmelerini emreder. Cellatlar Halbeka ve Küntugmiş'i padişahın huzuruna çıkarırlar. Daha sonra bir devenin derisini yüzüp deriyi tulum yapıp, Halbeka ve Küntugmiş'i bu tulumun içine koyarlar. Tulumu da bir atın kuyruğuna bağlayıp, atı ürkütünce at koşmaya başlar. At koşarken tulumun da ağırlığıyla atın kuyruğu bir tel iki tel derken tamamen kopar ve tulum çölün ortasında bir yerde düşer. Güneşin etkisiyle tulum kurur ve demir gibi sertleşir. Sonra aniden bir kuzgun gelir ve tulumu deler. Onlar da sağ salim tulumun içinden çıkarlar.

Halbeka ve Küntugmiş çölün ortasında aç ve susuz kalır. Günlerce yol yürüseler de yönlerini bulamazlar. Bir süre daha yürüyüp sonunda Muğal dağına ulaşırlar. Dağdaki derede yiyecek ir şeyler bulunca karınlarını iyice doyurur burayı da mesken tutup kalırlar.

Küntugmiş her gün etraftaki yollara gidip gelerek memleketine giden bir yol bulmaya çalışır. Yaz kış geçer. Halbeka, hamile kalır ve vakti geldiğinde iki tane erkek çocuk doğurur.

Yıllar geçer, Küntugmiş hiçbir yol bulamaz. Çocuklar üç yaşına girer. Küntugmiş bir gün çok uzakta bir tepe fark eder. Halbeka ve çocuklarını orada bırakarak tepenin ardına bakmak için gider. Üç gün yol yürüdükten sonra tepenin ardında iki büyük saray ve sarayların birinin önünde bin tane kervanın yattığını görür. Gidip onlardan ekmek ve su istemeye karar verir.

Kervanbaşının adı Azbarhoca'dır. Küntugmiş Azbarhoca'dan ekmek ve su ister ancak o suyun başını yuha tuttu diye vermek istemez. Küntugmiş bu duruma sinirlenerek bir parça ekmek ve bir kâse su karşılığında yuhayı öldüreyim diye anlaşırlar.

Küntugmiş suyun hepsini içip, ekmeğin de yarısını yiyerek diğer yarısını 'Eğer kurtulursam çocuklarıma yediririm.' diye ayırır. Sonra yuhayı öldürmeye gider ve onu öldürür. Döndüğünde kervanın toplanmış gitmekte olduğunu görür. Kervanbaşı, Küntugmiş'in sağ döndüğünü görünce yanına gelir ve teşekkür eder. Can dostu olurlar. Küntugmiş'in ekmeğin yarısını sakladığını görmüş olan Azbarhoca, ona ardında kimse olup olmadığını sorsa da Küntugmiş söylemez. Ancak Azbarhoca ona inanmaz ve Devlet adlı hizmetkârını Küntugmiş'in yoldaşını bulması için gönderir. Devlet, Halbeka ve çocukları bulup getirir.

Azbarhoca kendi yoluna gitmek, Küntugmiş ise Dormen'e gitmek için ertesi sabah buluşmak üzere anlaşırlar. Küntugmiş ve Halbeka uyumaya giderler. Küntugmiş, öyle bir uyuya kalır ki sabah olur ama o uyanamaz. Azbarhoca adamlarını Küntugmiş'i uyandırmak için gönderir. Adamlar giderler uyuduklarını görürler. O sırada bir adam Halbeka'nın yüzündeki örtü düştüğü için onu tanır ve Azbarhoca'ya anlatır. Azbarhoca bir plan yapar. Plana göre Küntugmiş'i öldürecekler, Halbeka'yı ise Buvrahan'a götüreceklerdir.

Azbarhoca önce Küntugmiş'a içki içirip onu sarhoş eder. Sarhoş olan Küntugmiş, her şeyi Azbarhoca'ya anlatır. Tam onu öldürecekken Kasım adlı adamı, yaptığı iyilikleri hatırlatır. Öldürmesine müsaade etmez. Küntugmiş'i bir hasıra sarıp orada ölüme terk ederler. Çocukları da orada bırakırlar. Sadece Halbeka'yı alarak yola çıkarlar. Bir günlük yol gittiklerinde Kasım, adamlarına yola yiyecek ve su bırakmalarını söyler. Eğer Küntugmiş ayılır ve onları takip ederse bunları yiyerek güç alacaktır sonra da Azbarhoca'yı öldürmeye gelecektir. İşte o zaman Kasım, Küntugmiş'a yardım etmeyi ümit etmektedir.

Küntugmiş akşam kendine gelir. Herkesin gittiğini fark eder. Etrafa baktığında çocuklarını bulur. Onları da alarak kervanların arkasından gider. Tam çok acıktıkları bir zamanda ekmek ve suyu bulurlar. Karınlarını doyururlar. Bir hafta sonunda Azbarhoca ve karvanlar, Tacan şehrinin kıyısına geldiklerinde karşıya geçerler ve Küntugmiş'in onları takip etme ihtimaline karşı nehirdeki tüm kayıkları suya bırakırlar.

Küntugmiş nehre ulaştığı sırada kayık olmadığını fark edince çocuklardan birini kıyıda beklemesi için oturtur diğerini de ağzıyla

tutup karşıya geçirmek için suya girer. Tam suda ilerlerken yaşlı bir kurdun kıyıdaki çocuğu belinden tutup götürdüğünü görür. O sırada panikleyince ağzıyla tuttuğu çocuk da suya düşer ve o çocuğu da bir balık yutar. Küntugmiş sudan çıkıp kurdun kaçırdığı çocuğu kurtarmak ister ama yetişemez. Tam oturmuş feryat ederken bir çoban onu görür ve yanına gelir. Bu hâlinin sebebini sorar ve Küntugmiş ona başından geçenleri anlatır. Çoban onun bu hâline acıyıp kendisinin diğer çobanlarla kaldığı yere götürmek ister, ancak çoban koyunları bir araya toplamaya gidip döndüğünde Küntugmiş'in gitmiş olduğunu görür.

Âlim avcı adlı büyük avcı, ağını nehre atmış beklerken Küntugmiş'in oğlunu yutan balık bu ağa takılır. Balığı ağdan çıkarttıklarında bir çocuğun balığın içinden baba diye bağırdığını duyar. Avcı şaşırır çocuğu balığın ağzından çıkarıp kendi evine götürür. Onu balık yuttuğu için çocuğun adını Mahibay koyarlar.

Diğer çocuğu alıp kaçan kurt ise çobanların kaldığı yerden geçerken çocuğu ağzından düşürür. Çobanlar bunu fark edip çocuğu alırlar. Akşam, Küntugmiş'la karşılaşan çoban döndüğünde olanları dinler ve çocuğun sabah karşılaştığı dervişin oğlu olduğunu anlar. Çobanlar kurdun kaçırdığı bu çocuğa Gürkibay adını verirler.

Diğer taraftan Azbarhoca ve kervanlar günlerce yol aldıktan sonra Zenger şehrine ulaşırlar ve Halbeka'yı bulduklarını haber verirler. Buvrahan onu bitmiş, tükenmiş bir halde görünce neler olduğunu sorar ve Halbeka da her şeyi tek tek anlatır. Padişah tekrar devletin ileri gelenlerini bir araya toplar ve bir karara varırlar. Karara göre Azbarhoca'yı zindana atacaklardır. Çünkü Halbeka'nın çocukları er ya da geç intikamlarını alacaklardır. Azbarhoca'nın mallarını da padişah alacaktır. Halbeka'yı ise sütkardeşi olan muhafız başı Halmömin'e vereceklerdir. Böyle olunca Halmömin, Halbeka'yı alıp evine götürür ve ona orada bakar.

Yıllar geçer. Çocuklar 11 yaşına girerler. Gürkibay 10 yaşına girdiğinden beri çobanların yanında koyunlara bakmaktadır. Çoban, Mahibay'ı da sürekli görür. Çocuklar 20 yaşına geldikleri vakit onları Dormen'e götürüp Küntugmiş'la tanıştırmayı planlamaktadır.

Çocuklar 12 yaşına geldiklerinde bir gün Gürkibay oyunları otlatırken yorulur ve uyur. O sırada diğer çobanlar kıyıda oturmuş konuşurken, Küntugmiş'i tanıyan çoban ağlar. Bunu gören diğer çobanlar ona ısrar ederler ve çoban tüm bildiklerini anlatır. Bu sırada Gürkibay uyanır ve tüm anlatılanları dinler. Ertesi gün oyunları otlatırken koyunların bir kısmını kurda kaptırdığı için korkar ve kaçar.

Mahibay ise çevik, kıvrak bir çocuktur. Arkadaşları bir sepet balık satarken o dört beş sepet satar. Bir gün yine balık satarken kumar oynayanları görür. Kumarbazlar Gürkibay'ın saf olduğunu bildikleri için onu da oyuna dâhil ederler. Bir kerede tüm parasını ve kıyafetlerini kaybeden Mahibay, avcılardan korkar ve kaçmaya karar verir.

Nehrin bir tarafından Gürkibay, diğer tarafından ise Mahibay gelmektedir. Birbirlerini görürler. Uzaktan sohbet ederler. Gürkibay, Mahibay'ın da kendisi gibi bir yetim olduğunu öğrenip, her şeyi ondan da dinleyince kardeş olduklarını anlar ama ona söylemez. Bu iki çocuk birbirlerine öyle alışır ve sınırlar ki birbirlerini görmeden duramazlar.

İki çocuk üç hafta yol yürürler ve sonunda Zenger'e ulaşırlar. Ulaştıktan sonra ayrılmamak için beraber çalışacakları bir iş ararlarken, Halmömin'le karşılaşırlar. Halmömin onları kendi evinde kendi hizmetinde çalıştırmaya karar verir. Bu sırada Gürkibay, dayısını tanır, ancak Mahibay'a söylemez.

Çocukların şehre gelişinin üstünden beş altı ay geçmiştir ki Padişah Buvrahan ölür. Geleneğe göre padişah öldüğünde 'Devlet kuşu' denilen bir kuş uçurulur ve kuş kimin aşına konarsa, ülkenin padişahı olur. Devlet kuşunu uçuralı üç gün olmuştu. Şehirdeki büyük küçük herkes kırda bekler. Kuş ise bir insan başı yerine ya ağaca ya da duvara konmaktadır.

Bir gün Küntugmiş'in yolu buraya düşer. Belindeki büyük nargileye ateş akmak için bir ağacın altına oturduğu sırada kuş onun başına konar. Şehirdeki adamlar kuşu kovarlar ama kuş tekrar gelip onun başına konar. Adamlar Küntugmiş'a padişah olduğunun müjdesini verirler ve saraydan bir doğan uçururlar. Doğan da tam üç kez Küntugmiş'in başına konunca Küntugmiş'a devlet yüzüğü verilir ve tüm şehir ona itaat eder.

Padişah olduktan sonra vereceği şölen yemeğinin olduğu gün ilk nöbet Halmömin'e düşer. Halmömin, tam gidecekken karısını çocuklara dikkat etmesi için uyarır. Halmömin gittikten sonra Halbeka hiç görmediği çocukları merak eder. Yengesini kandırır ve çocukları görmeye giderler. Ekmek ve suyu uzattıklarında Mahibay alır. Halbeka küçük pencereden onları görünce kendi çocuklarını görmüş gibi heyecanlanır. İçinden bunların onun çocuğu olduğu düşüncesi geçer. Halbeka'nın ağlamaya başladığını duyan Gürkibay da kardeşine sarılıp ağlamaya başlar.

Gürkibay ve Mahibay, akşam içki içip sarhoş olurlar. Mahibay'ın ağlayıp dert yandığını gören Gürkibay, ona her şeyi anlatır. O anlatırken damdan onları izleyen Halbeka da her şeyi öğrenir.

Çocuklarına sarılıp hasret gideren Halbeka'yı birden korku sarar. Halbeka, padişah ona ve Küntugmiş'a zulmettiği gibi çocuklarına da zulmeder diye onları Dormen'e Küntugmiş'i ve onun dostlarını bulmaya gönderir. Çocuklar babalarını ve onun dostlarını bulacak, sonra da gelip Halbeka'yı buradan götüreceklerdir.

Çocuklar annelerini dinleyip, sekiz gün yol yürüdükten sonra Aladağ'a ulaşırlar. Bir at sürüsü ile karşılaşınca Mahibay'ın ısrarıyla içlerinden birkaçını alıp kaçarlar. Yolun bir yerinde ise yoruldukları için uyurlar. Atların çalındığını fark eden at bakıcısı padişaha gidip durumu bildirir. Padişah da adamlarını hırsızları bulmaya gönderir. Askerler yolları aşıp hırsızları bulmaya gelince uyuduklarını görürler ve kollarını bağlayıp kamçılayarak tekrar Zenger'e götürürler.

Küntugmiş devletin ileri gelenlerini toplamış otururken, askerler iki çocuğu getirir. Küntugmiş, Gürkibay ve Mahibay'ı karşısında görünce kendi çocukları aklına gelir ve gözleri yaşarır. Ancak hırsızlık yaptıkları için onları cellatlara teslim eder.

Halbeka evin damından çevreyi izlerken çocuklarını cellatların elinde görünce içi yanar. Ne yapsa cellatları caydıramaz. Cellatlar önce hangisini öldüreceklerini düşünürken, Küntugmiş kendi çocukları olduğunu anlayıp, tahttan inip zorlukla yanlarına gelir. Padişah geliyor diye korkan cellatlar hemen ipi çocukların boynuna geçirir. Küntugmiş buna engel olur ve çocukları ipten kurtararak göğsüne bastırır. O sırada Halbeka, padişahın Küntugmiş olduğunu görür.

Her şey açıklığa kavuşunca devletin ileri gelenleri Küntugmiş'a, Buvrahan'ın Azbarhoca'yı zindana attırdığını ve onun hâlâ zindanda olduğunu söyleyince Küntugmiş iki çocuğunu intikamlarını almak üzere gönderir. Gürkibay ile Mahibay, Azbarhoca'yı öldürür ve intikamlarını alırlar.

Küntugmiş tüm şehre ziyafet verir. Ziyafet bittikten sonra devletin ileri gelenlerini toplar. Halmömin'i Zenger şehrine padişah yapar. Küntugmiş, karısı Halbeka ve çocukları ile kendi memleketi olan Dormen'e gider. Sağ salim Dormen'e varınca burada da ziyafet verip, muradına erer."

Kaynakça:

Akbay, Dilara, *"Özbekçe Küntugmiş Destanı"*, (Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi,), Eskişehir 2010.

Özbek Halk Dastanları, 2. baskı, C. 1, Özbekistan SSR Fenler Akademisi Neşriyatı, Taşkent 1957, s. 427-494.

Teke, Tuğba, *Özbek Sahası Türk Destanlarında Kadın*, Bartın, 2020, s. 278-285. (Bartın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi).

KÜRŞAT BEY

Âşık Mevlüt İhsanî'nin tasnif etmiş olduğu hikâyedir. Kürşat Yüzbaşı adıyla da anlatılır. Hikâye manzum ve mensur yapıya sahip olup maceralarla dolu, oldukça hacimlidir. İhsanî bu hikâyeyi 22 yaşında tasnif etmiştir.

Mevlüt İhsanî'nin asıl adı Mevlüt Şafak'tır. 1928 yılında Erzurum'un Şenkaya ilçesinin Kaynak (Çermik) köyünde doğmuş. İlkokul üçüncü sınıf öğrencisi iken bulduğu bir bomba kapsülü ile oynarken gözlerini kaybetmiştir. 1974'de Kars Çimento Fabrikasına santral memuru olarak girmiş, 1981 yılında buradan emekli olmuştur. Evli olup yedi çocuk sahibidir. 1997'de İzmit'e taşınan Mevlüt İhsanî, 08 Kasım 2010 günü Derince'de vefat etmiştir.

18-19 yaşlarında gördüğü bir rüyadan sonra şiir söylemeye başlamıştır. Kısa zamanda bu yolda ilerlemiş, dönemin pek çok âşığı ile karşılaşmalar yapmıştır. Yurt içinde ve yurt dışında pek çok âşık programına katılmıştır. Hafızası çok kuvvetli olan Mevlüt İhsanî pek çok hikâye anlatmış, birçok hikâyeyi de (Bedri Sinan ile Mahperi, Kürşat Bey, Böyle Bağlar, Seyfet Çavuş ile Filiz Hanım, Ülker Sultan, Mahide ile Nizam, Zafer ile Mahfiruz, Sail Bey, Küçük Ali ile Züleyha) kendisi tasnif etmiştir. 5 plağı ve 20 kaseti vardır.

Hikâyenin ön planda olan kahramanları; Yüzbaşı Kürşat Bey, Elmas, Dilşat, Fırat'tır.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Van'da Yüzbaşı Kürşat Bey adında yiğit bir delikanlı vardır. Gazi Ahmet Muhtar zamanında Kars'ta subaylığını yapmaktadır. Eşi Elmas Vakıflar kâtibinin kızıdır. Kürşat Bey'in Fırat adında bir oğlu ile Dilşat adında iki çocuğu vardır.

Kürşat Bey, kendisine husumet besleyen arkadaşı Mehmet'i öldürmesi üzerine Kars hapsedilir.

Kürşat Bey, eşine bir mektup gönderir. Mektupta; yirmi beş seneden fazla hapis verildiğini, Elmas Hanım'ın kendisine yeni bir eş bulmasını yazar.

Birkaç ay sonra Kürşat Yüzbaşı'nın annesi üzüntüsünden vefat eder. Kürşat'ın mektubu Elmas Hanım'ın eline geçer. Mektuptaki "Öldüm gelemem dağlar el vermiyor." Sözünden onun öldüğü hükmüne varırlar. Herkes taziyeye gelir. Elmas Hanım Kürşat Yüzbaşı'nın öldüğüne inanmaz ve çocuklarını alarak bir kervancıyla İstanbul'a gider.

İstanbul'a taşınan babası Elmas'ı birisi ile evlendirir. Bu sırada oğlu Fırat 11 yaşındadır. Elmas'ın evlendiği adam ahlaksız, yankesici, hırsız biri çıkar. Elmas çaresiz duruma boyun eğer.

Fırat, ailesine yardım etmek için Mahmutpaşa'da bir balıkçı lokantasına çalışmaya başlar. İşini düzgün yapması ve ahlakı dükkân sahibinin hoşuna gider ve kızını Fırat'a vermek ister. Lokantanın şef garsonu bunu duyar ve Fırat'a kötülük yapmayı düşünür. Fırat, bir akşam lokantada yatmakta iken şef garson kasadan para alıp Fırat'ın yastığın altına koyar bir kısmını da cebine yanına atıp oradan kaçar.

Sabahleyin lokantanın sahibi gelip kasanın açıldığını ve paraların alındığını görünce Fırat'ın yanına gider, yastığının altındaki paraları görür. Karakola haber verir ve Fırat'ı hapse attırır.

Elmas Hanım kahrından yataklara düşer ve çok geçmeden kalp krizi geçirerek vefat eder. Mehmet, üvey kızı Dilşad'ı evden kovar. Bir ihtiyar dilenci Dilşad'ı evlât edinir.

Aradan zaman geçer. Kürşat Bey esir gittiği Rusya'da çilesini tamamlayıp yurda döner. İstanbul'a gelir. Her tarafta eşini çocuklarını arar. Bir fabrikada kendisine iş bulur. İlerleyen zaman içerisinde Kürşat'ı çok seven fabrika sahibi onu kendisine ortak eder.

Kürşat Yüzbaşı bir sabah uyurken kapısı çalınır, gelen bir ihtiyar dilencidir. Kürşat, dilenci ile konuşurken lafı açar ve dilenci sokağa atılmış bir kızı evine aldığını, kızın annesinin babasının öldüğünü, bir erkek kardeşinin olduğunu fakat onun da kaybolduğunu, kıza bakacak durumunun olmadığını, isterse kızı bakması için kendisine verebileceğini söyler. Kürşat, Yüzbaşı yaşlı adama hemen kızı getirmesini söyler.

Adam, kızı getirir. Kürşet, kızın kim olduğunu araştırır. Adını, ailesini sorarken bu kızın kendi kızı Dilşat olduğu ortaya çıkar. Baba-kız, sarmaş dolaş olurlar. Babasının öldüğünü sanan Dilşat, onu bulunca yeniden doğmuşa döner.

Aradan 1-1,5 yıl geçer. Baba-kız bir düğüne davet edilir. Düğüne gelenler içinde hapishane müdürü de vardır. Müdür yanındakilere, hapishanede yatmakta olan bir gencin bunlara çok benzediğini söyler. Bu, Kürşat Bey'in kulağına gider ve o delikanlıyı kendisine göstermesini rica eder.

Ertesi gün Kürşat Bey ve Dilşat hapishaneye gidip Fırat'ı görürler. Anını ve geçmişini öğrenince Kürşad delikanlının kendi oğlu Fırat olduğunu anlar. Baba-oğul birbirlerine sarılıp gözyaşı dökerler.

Fırat, bir iftiraya uğradığını söyler. Hapishane müdürü araştırır ve Fırat'ın doğru söylediğini ortaya çıkarır. Fırat, tahliye edilir.

Kaynakça:

Altun, Işıl, *Âşık Mevlüt İhsanî'nin Aşk Konulu Hikâyeleri Üzerine Bir Araştırma,* İstanbul, 2007, s. 219-279.

Başgöz, İlhan, *Türkülü Aşk Hikâyeleri,* Pan Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 263.

Düzgün, Dilaver, *Âşık Mevlüt İhsani Hayatı-Sanatı ve Şiirlerinden Seçmeler,* Erzurum, 1997.

Türkmen, Fikret - Mustafa Cemiloğlu, *Âşık Mevlüt İhsanî'den Halk Hikâyeleri,* Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2009, s. 61-69.

Yılmaz, Timur, *Âşıklardan Halk Hikâyeleri II*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2011, s. 11-19.

KÜSEK BEY

Başkurt destanıdır. Destanda Destanın Başkurt ve Türkiye Türkçesi ile yazılmış metni, *Başkurt Destanları 3* adlı kitapta kaydedilmiştir. Küsek Bey, Karagülümbet ve Akgülümbet Destanları bu destanı devamı niteliğindedir. (Bkz. *İlgili destanlar*).

Destanda insanların hayvanlarla mücadelesi, sosyal hayat ve insanların birbirleriyle ilgili gizli planları ve iyi kardeş Akgülümbet ile kötü kardeş olarak karşımıza çıkan Karagülümbet arasında cereyan eden hadiseler anlatılmıştır.

Antolojisi-Başkurt Edebiyatı ansiklopedisinin 29. cildinde yayımlanmıştır. Metin manzum olup, birim olarak dörtlük kullanılmıştır. Mensur kısım yok denecek kadar azdır. Toplam 129 dörtlüktür. Hece sayıları 12-13 arasında değişen bu dörtlüklerin kafiye düzeni a a b a şeklindedir.

Destanda şahıs olarak Mesem Han, Tümaurkotlo, Babsak, Karagölömbet, Uraz Han, Yemile ve Küsek; Türk boyu olarak Tüngeverler, Tamyan, Hain ve Kıpçak; mekân olarak Akidil; hayvan olarak da aslan adı geçmektedir.

Destanın özeti şöyledir:

Eskiden Mesem Han adında akıllı, bilgili, bir han vardır. Mesem Han Müslüman'dır ve Akidil'i mekân tutmuştur.

O coğrafyada Türk boyundan olan dört boy yaşamaktadır. Tüngeverler tahıl üretir. Tümaurkotlo çok güçlü pehlivanlarıyla bilinir.

Tümaurkotlo adlı pehlivan da bunlardan birisidir. Diğer boylar ise Tamyan, Hain ve Kıpçak'tır. Babsak adlı yiğit bu boydandır. Düşman olan boyun lideri Karagölömbet'tir.

Mesem Han avdayken bir canavar peyda olur ve halkı zor durumda bırakır. Bu canavar hayvanlara zarar verir ve kırk tane çocuk öldürür. Bu durum karşısında Mesem Han, dört Türk boyundan yardım ister. Handan haber alan Tümurkotlo, Tamyan ve Karagömbet yanlarına adamlarını alarak yardıma giderler.

Mesen Han'la Uraz Han arkadaştır. Uraz Han, Kıpçakları sever ve onların hepsine nimet dağıtır. Uraz Han, kızı Yemile'yi Kıpçakların lideri Babsak'a vermek ister. Babsak ile Yemile evlenirler. Bahadır Babsak, on sekiz yaşındadır ve çok güçlüdür. Bir gün Mesem Han'ın adamı Babsak'a haber yollar ve ondan yardım ister. Babsak da Mesem Han'ın yardımına gitmeye karar verir ve eşi Yemile ile vedalaşır.

Mesen Han yardımına gelen bahadırları karşılar ve toy kurdurur. Mesem Han, bahadırlardan yurduna saldıran canavarı öldürmelerini ister. Dört bahadır ve adamları bu canavarı bulmak için yola çıkarlar ve epeyce birlikte yürüdükten sonra dört kola ayrılırlar.

Dağda yürüyen Babsak uyumakta olan aslanı görür. Bir taşla aslanı öldürmek ister, fakat taş isabet etmez. Bunun üzerine Babsak aslanı ok ile vurur ve onu öldürür. Babsak, aslanı öldürdüğü haberini Besem Han'a ulaştırır.

Günün birinde Babsak ölür. Babsak'ın ölümünden iki ay sonra Yemeli'den bir erkek çocuk dünyaya gelir. Bu çocuğa Küsek adını verirler. Herkes bu çocuğun Babsak'ın değil de Karagölömbet'in olduğunu olduğu düşünür, ancak yanılırlar. Küsek çok görkemli ve iri cüsseli bir çocuktur.

Küsek, beline elmas kılıcı takıp babası Babsak'ın yolundan gider. Küsek doğduktan altı ay sonra konuşur ve bütün çocukları güreşte yener. Küsek beş yaşına geldiğinde, bütün bahadırlar ondan korkar. Bir gün bütün çocuklar Küsek'i öldürmeye çalışır. Buna kızan bahadır Küsek, çocukları parça parça eder.

Babsak ölünce, Karagölömbet Yemile'yi üçüncü eş olarak almıştır. Bu sebeple Küsek, Karagölömbet'i öz babası zanneder. İhtiyarlamış olan Yemeli, bütün gerçekleri anlatır ve babasını da Karagölömbet'in öldürdüğünü söyler. Kocakarı, Küsek'e Karagölömbet'i öldürerek babasının intikamını almasını söyler.

Küsek, dedesi Uraz Han'ın yanına gider ve ondan babasının intikamını almak için asker ister. Bu sırada Karagölömbet, Yemile'ye Küsek'i sorar. Yemeni oğlunun nereye gittiğini bilmediğini söyler.

Kaynakça:

Çobanoğlu, Özkul, *Türk Dünyası Epik Destan Geleneği,* Akçağ Yayınları, 3. Baskı, Ankara, 2011, s. 294-297.

Ergun, Metin-Gaynislâm İbrahimov, *Başkurt Destanı Ural Batur,* TÜRKSOY Yayınları, Ankara, 1996, s. 259-315.

Suleymanov, Ahmet-Gaynislâm İbra himov - Metin Ergun, *Başkurt Destanları 3 - Kahraman Hakkında Destanlar Ozanlar),* (Türkiye Türkçesine Aktaranlar: Metin Ergun-Gaynislâm İbrahimov-Feride Aetbaeva-Mehmet Yasin Kaya), Türk Dil Kurumu Yayınları, C. 2, Ankara, 2014, s. 533-563.

Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi-Başkurt Edebiyatı 1, C. 29, T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2004, s. 115-127.

Türk destanları, binlerce yıllık Türk sözlü kültür geleneğinin bir parçası olarak aktarılan, kahramanlık teması etrafında öykülerin işlendiği sözlü anlatılardır. Olağanüstü kahramanlık serüvenleriyle dolu bu anlatılar aynı zamanda Türk halkının değerlerini, inançlarını ve kimliğini yansıtan ürünlerdir.

Sözlü anlatı türleri içinde önemli bir yere sahip olan halk hikâyeleri ise halkı eğlendirme ve eğlendirirken bir yandan da eğitme işlevlerine sahip, aşk ve kahramanlık konulu anlatılardır. Hayatta insanın iç içe olduğu neşe, çile, sabır, başarı, başarısızlık hayal kırıklığı, düşmanlık, nefret, dostluk, heves, çile, sabır, dayanışma, bilgi, görgü, tecrübesizlik gibi pek çok hasletin tamamı destan ve halk hikâyelerinin içinde mevcuttur. Bir bakıma hayatın kendisidir halk hikâyeleri.

Türk Dünyası Destanları ve Halk Hikâyeleri Ansiklopedisi adlı bu eser, köklü Türk sözlü anlatı geleneğinin destan ve hikâye türlerini derinlemesine inceleyerek bu anlatıların zengin dünyasını ilgililerle buluşturmak ve Türk dünyası destanlarının ve halk hikâyelerinin tespit edilebilen ürünlerinin tamamının bir arada bulunabileceği kaynak niteliğinde bir çalışma ortaya koymak amaçlarıyla kaleme alınmıştır. Bu sayede Türk sözlü kültürüne, özellikle destan ve halk hikâyesi türlerine ilgi duyan herkes, bu çalışmadan yararlanabilecektir.

www.akmb.gov.tr

ISBN: 978-975-17-6269-6

9 789751 762696